

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI

**FRANSIZ DEVRİMİ'NDE
SİYASAL DÜŞÜNCELER VE
MÜCADELELER 1789 - 1794
JAKOBENLERİN İKTİDARI**

3

FRANSIZ DEVRİMİNDE SİYASAL DÜŞÜNCELER VE MÜCADELELER 1789-1794

© Mehmet Ali Ağaoğulları, 2020

© Dipnot Yayınları, 2020

Dipnot Yayınları: 344

ISBN: 978-605-2318-65-2 (Tk)

978-605-2318-68-3 (3.c)

SertifikaNo: 48147

1. Baskı: 2021/Ankara

Editör: Emir Ali Türkmen

Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

Kapak Resmi: Robespierre'in Konvansiyon'da tutuklanması

Düzeltili: Ümit Özger

Dizin: Alaz Can

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.

Baskı: Sözkese Matbaacılık (Sertifika No: 46586)

İvedik O. S. B. 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0312) 3952110

Dipnot Yayınları

Selanik Cad. No. 82/24 Kızılay/Ankara

Tel: (0312) 4192932/Faks: (0312) 4192532

www. dipnotkitap. Com ■ e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI
FRANSIZ DEVRİMİ'NDE
SİYASAL DÜŞÜNCELER VE
MÜCADELELER 1789-1794
Jakobenlerin İktidarı

CİLT 3

*dipnot yayınları

Mehmet Ali Ağaoğulları: 1950 yılında Edirne’de doğdu. Saint-Joseph Erkek Lisesi’nden sonra Strasbourg’da Institut de l’Etude Politique’i (1973) bitirdi. Aynı yıl Paris I (Sorbonne) Üniversitesi’nde yüksek lisans çalışmalarına başladı. 1979’da aynı yerde Doctorat d’Etat derecesini alan Ağaoğulları, siyasal teoriler bilim dalında 1987’de doçent, 1993’te de profesör oldu. 1980’den beri Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde “Siyasal Düşünceler Tarihi” dersleri verdi. Nisan 2017 tarihinde emekli olmuştur. Kendisine yapılması planlanan emeklilik töreni rektör tarafından engellenmiş, tören fakülte yerine Mülkiyeliler Birliği’nde yapılmıştır.

Ağaoğulları’nın Eserleri ve Çevirileri:

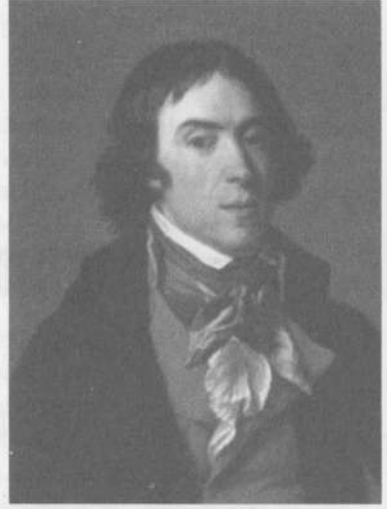
L’islam dans la vie politique de la Turquie (AÜ SBF Yayınları, 1983), *Kent Devletinden İmparatorluğa* (Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi adıyla, V Yayınları, 1989; İmge 1994), *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (Levent Köker ile birlikte, İmge, 1991), *Tanrı Devletinden Kral-Devlete* (Levent Köker ile birlikte, İmge, 1991), *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (Levent Köker ile birlikte, İmge 1994), *Kral-Devletten Ulus-Devlete* (Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün ile birlikte, İmge, 2005), *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği* (İmge, 2006), *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler* (İletişim 2019), *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* (Etienne de La Boétie’den çeviri, B/F/S, 1987; İmge, 1995, 2011), *Ahlaksız* (André Gide’ten çeviri, İmge, 1992), *Zor Şey Tanrı Olmak* (Arkadi Ştrugatski, İmge 1993), *Yeni Ortaçağ* (Alain Minç’ten çeviri, İmge, 1995), *Dünyaya Düşen Adam* (Walter Tevis’ten çeviri, Everest, 2016)

İÇİNDEKİLER

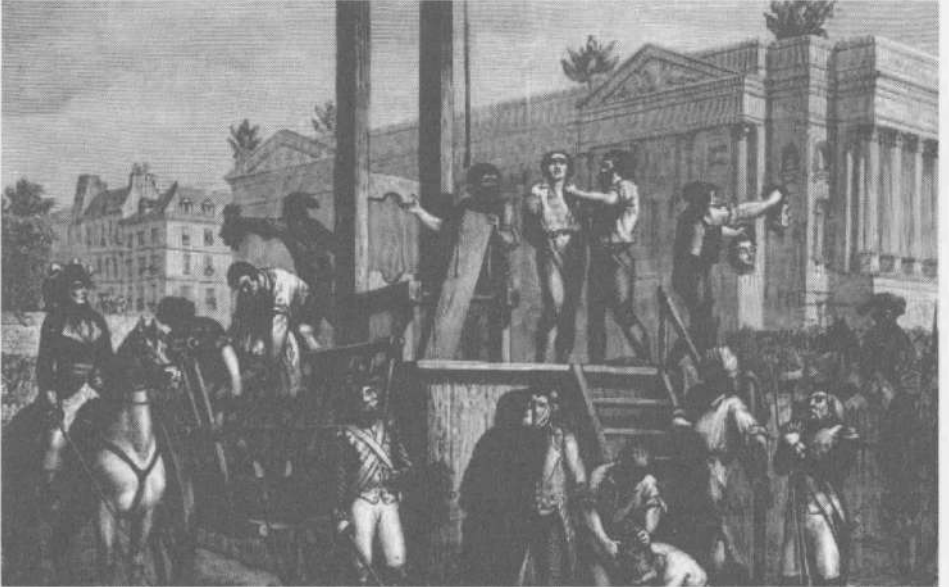
I ÖZGÜRLÜĞÜN DESPOTİZMİ.....	7
A-Devrimci Yönetim	8
B-Devlet Terörü ya da Giyotin İş Başında	40
II JAKOBEN İKTİDARA KARŞI MUHALEFET HAREKETLERİ	77
A-Hıristiyanıslştırma Hareketi.....	78
B-Hébertistlerin Terörist Söylemi.....	106
C-Dantoncuların Bağışlayıcı Söylemi	127
D-“Yabancılar Komplosunun” Sonu	158
III JAKOBEN İKTİDARIN HEDEFLERİ	201
A-Zafere Kadar Savaş.....	203
B-Yabancılar Politikası ve İngiliz Nefreti.....	221
C-Erdemle ve Dinle Yoğrulmuş Cumhuriyet	247
D-Halkı Yeniden Yaratmak.....	287
BİTİRİRKEN	335
DEVİRİM’İN ÖNEMLİ İSİMLERİ	361
KAYNAKÇA.....	379
DİZİN.....	405

Saint-Just

Barère

Giyotin iş başında

I

ÖZGÜRLÜĞÜN DESPOTİZMİ

Jakobenlerin 1793 sonlarında ilan edip uygulamaya çalıştıkları yeni siyasal iktidar düzeni, “özgürlüğün despotizmi” kavramıyla adlandırıldı. Bu kavram, Devrim’in ilk yıllarında “özgürlüğü şiddet ile gerçekleştirmek gerekir; özgürlüğün despotizmini geçici bir süre için örgütlemek zamanı gelmiştir” diyen Marat tarafından ortaya atılmıştı. Daha sonraları Robespierre de bu kavramı benimseyip kullandı. Yeni siyasal yapılanma, birbirini çağrıştıran, hatta birbiriyle iç içe geçen iki bileşenden oluşuyordu: Devrimci Yönetim¹ ve terör ya da daha doğrusu devlet terörü.

9 *Thermidor*’a kadar ısrarla sürdürülen özgürlüğün despotizmi, Jakobenlerin ideolojik tercihi ya da Jakobenliğin özü olarak görülmemelidir. Marksist ya da ilerici tarihçilerden başka Jakobenlere hiç de sempatiyle yaklaşmayan bazı tarihçilerin de kabul ettiği gibi Jakobenler, Devrim’in çalkantıları içinde

¹ Fransızca “*gouvernement revolutionnaire*” kavramını, Türkiye’de Fransız Devrimi tarihi çeviri kitaplarında alışagelen “Devrimci Hükümet” yerine “Devrimci Yönetim” kavramıyla karşılamayı yeğledim. Çünkü “hükümet” dendiğinde genellikle yürütme erkini kullanan organ ya da organlar anlaşılmaktadır. Oysa Fransız Devrimi’nin bu döneminde beliren Devrimci Yönetim, salt hükümetle ilgili değildir; yasama, yürütme ve yargı erklerinin yeniden düzenlenip yapılandırılmasıdır. Dahası, bu yönetimin merkezini, yürütme erki organı yani hükümet değil Konvansiyon oluşturmaktadır. Zaten Robespierre de, ileride görüleceği üzere, bu konuyla ilgili yaptığı konuşmada, devrimci yönetim ile anayasal yönetimin birbirinden çok farklı olduğunu belirtip kurdukları Devrimci Yönetim’in çok geniş bir kapsamı bulunduğunu ve yepyeni bir siyasal rejim anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

beliren çeşitli sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla Devrimci Yönetimi benimseyip bunu terör yoluyla yürütmekten başka bir çare bulamamışlardı. Kısacası, özgürlüğün despotizmi, Saint-Just'un deyişiyle "nesnelerin gücünün",² yani olayların zorlamasının bir sonucuydu. Ayrıca yeni siyasal düzenin tek sorumluları Jakobenler de değildi. Daha açıkçası, her ne kadar Eylül-Ekim 1793'ten 27 Temmuz 1794'e (9 *Thermidor* yıl 2) kadarki süre tarihçiler tarafından genellikle "Jakoben diktatörlüğü" olarak adlandırılıyorsa da, bu yakıştırma tam olarak gerçeği yansıtmıyordu. Çünkü hem yeni düzen ve uygulamaları *Plaine* grubunun önemli bir bölümü tarafından kabul görüp aktif bir şekilde desteklenmişti hem de Barère, Carnot, Lindet gibi Jakoben olmayan vekiller iktidarın önemli mevkilerinde yer alıp sorumluluk üstlenmişlerdi. Bununla birlikte devlete yön verenler, büyük politikaları belirleyenler hep Jakobenlerdi. Dolayısıyla Jirondenlerin düşüşü sonrasında iktidarlarını kurmaya girişen Jakobenlerin Devrimci Yönetim'le bunu tam anlamıyla gerçekleştirdiklerini söylemek ve Devrim'in bu dönemi için "Jakoben iktidar" kavramını kullanmak yanlış olmasa gerek.

Özgürlüğün despotizminin iki bileşeni birbiriyle bağlantılıysa da, Devrimci Yönetim ile devlet terörü konuları metodolojik bir kaygı nedeniyle ayrı alt-bölümler olarak ele alınacaktır. Dahası kronolojik bakımdan "terörün gündeme alınması" Devrimci Yönetim'in Konvansiyon tarafından ilan edilişinden önce olmasına rağmen, ilk önce Devrimci Yönetim konusuna yer verilecektir. Çünkü Devrimci Yönetim özgürlüğün despotizminin biçimini, bir bakıma altyapısını oluşturmaktadır, devlet terörü ise yöntemini. Bu bakımdan altıyapıdan başlamak daha uygun olacaktır.

A-DEVİRİMCİ YÖNETİM

Yürürlükteki yasaların (ve tabii uygulamaya konmayan Anayasa'nın) üzerinde yer alan Devrimci Yönetim sistemi, doğrudan doğruya "halkın esenliği" ya da daha doğrusu "halkın esenliği en yüce yasadır" anlayışına dayanıyordu. Devrimci Yönetim'in en temel gerekçesini oluşturan bu anlayış, Devrim'in ilk günlerinden itibaren çeşitli zamanlarda ve çeşitli nedenlerle farklı aktörler tarafından dile getirilmişti. Gerek resmî otoritelerce gerek halk kitlelerince alı-

² Saint-Just'un bu deyişinin yer aldığı 26 Şubat 1794 tarihli söylevi için bakınız: III. bölüm, "Erdemle ve Dinle Yoğrulmuş Cumhuriyet" başlıklı altbölüm.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

nan bir kararın ya da girilen bir eylemin hukuk kurallarıyla, temel haklarla, özgürlüklerle bağdaşmamasına rağmen meşru olarak kabul edilmesi için hep bu anlayış öne çıkarılmıştı. Bu bakımdan Cicero'nun Latince "*salus populi suprema lex*" ve Montesquieu'nün Fransızca "*le salut du peuple est la suprême loi*" şeklinde ifade ettikleri bu anlayışa, bütün toplumsal kuralların üstünde yer alan ve her türlü otoriteyi kendisine boyun eğmek zorunda bırakan belirleyici ilke anlamı yüklenmekteydi.

Bu görüşü, Ulusal Kurucu Meclis'te ortaya atıp arkasında duran ilk kişi Robespierre oldu. Robespierre'in bu girişimini tetikleyen olay, Bastille Kalesi'nin ele geçirilmesinden iki hafta sonra, haberleşmenin gizliliği konusunda Meclis'te patlak veren bir tartışmaydı. Bu tartışmanın nedeni ise, komplocu olduğu ileri sürülen bir soylunun Fransa'dan ayrılmış olan Artois Kontuna yazdığı mektuplarına el konulmuş olmasıydı. Meclis'in solundaki vekiller bu önlemin gerekli olduğunda ısrar ederlerken sağdaki vekiller, haberleşmenin gizliliği ilkesini garanti altına alan yasaların bu devrimci uygulamayla ihlal edildiğini ileri sürüyorlardı. Bunun üzerine 27 Temmuz 1789'da söz alıp kürsüye çıkan Robespierre, halkın esenliği söz konusu olduğunda geri kalan yasaların artık hiçbir kıymeti harbiyesinin bulunmadığını açıkça dile getirdi: "Mektupların dokunulmazlığı çiğnendi diye itirazlar, vesveseler ortaya atılıyor; oysa tüm bu ilkelerin bu durumda hiçbir geçerliliği yoktur. Bunlar, başka bir düzeyde bulunan ve çok daha üstün olan bir başka ilkeye boyun eğmek zorundadır. Bu ilke, halkın esenliğidir."

Önceki bölümlerde görüldüğü üzere, Robespierre daha sonraki çeşitli konuşmalarında ya da yazılarında zaman zaman halkın esenliği anlayışını gündeme getirmeye devam etti. Robespierre'den başka Danton, Marat, Santerre ya da Roux gibi radikal devrimciler de onun izinden gittiler. Başarısız kaçma girişiminde bulunmuş Kral'ın tahttan düşürülmesi, halkın ayaklanıp krallığı devirmesi, devrik Kral'ın idam edilmesi ya da Devrim düşmanlarına karşı şiddet uygulanması gibi yasalar topluluğunda karşılığı bulunmayan talepler ve eylemler hep halkın esenliğine vurgu yapılarak savunuldu. Ancak her şeyi açıklayıp meşrulaştırmaya yarayan bu sihirli kavrama ya da anlayışa bel bağlayıp kullananlar sadece radikal devrimciler değildi. İlmli devrimci olarak bilinen vekiller arasında da bu anlayış taraftar buldu. Bu kişiler içinde en önemlisi, Kamu Esenlik Komitesi'nde kuruluşundan itibaren yer alan Barère'di.

Barère, henüz Ulusal Kurucu Meclis üyesiiken 9 Temmuz 1791'de yaptığı konuşmada, olağanüstü koşullarda özgürlüğü korumak için özgürlüğü bir

süreliliğine susturmaya varacak denli olağanüstü önlemlerin alınmasının şart olduğunu, çünkü bu durumda halkın esenliğinin tek belirleyici ilke haline geldiğini belirtiyordu. “Özgür bir ülke yaşamsal bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı zaman halkın esenliği en yüce yasa olur” dedikten sonra, halkın esenliğinin dayattığı zorunluluklar karşısında “insan haklarının saygıyla eğildiğini” ve “toplumun yurttaşlık haklarını askıya aldığı” vurguluyordu. Bu sözlerinin ardından Barère, Platon’un *Kriton* adlı diyalogunda yer alan *polis*’in yasalarının Sokrates’e hitap ettiği bölümü arımsatır bir şekilde, bu durumda devletin ya da kendi deyişiyle vatanın yurttaşlara şöyle seslendiğini ileri sürüyordu: “Ey yurttaş, senin kişisel güvenliğini, rahatını, mülkiyetini sağlayan benim, der vatan. Bu iyiliğime karşılık bana ne vereceksin? Tehlike içine düşersen, beni bu fırtınalı zamanlarda terk mi edeceksin? Hiç kuşkusuz, hayır! Öyle zamanlar gelir ki, bugüne kadar koruduğum bu haklarından, mülklerinden, hatta yaşamından bile fedakârlıkta bulunmanı isterim senden.”

Ayrıca Barère, Konvansiyon döneminde de, olağanüstü önlemlerin gerekliliğinden söz etmeyi sürdürüyor ve bu görüşünü bu kez egemenlik kavramıyla ilişkilendiriyordu. Ocak 1793’te Kral’ın davasının tartışıldığı oturumlarda, “ulusal egemenliğin bütün hakları elinde tuttuğunu”, dolayısıyla “kriz ve tehlike durumunda genel güvenliğe ve tabii halkın esenliğine ilişkin her türlü önlemi almaya hakkı olduğunu” savunuyordu. Ulusal egemenliğin Konvansiyon’da toplandığını söyledikten sonra, “olağan bir Yasama Meclisi ile Konvansiyon arasında ortak hiçbir şeyin bulunmadığının” altını çiziyordu. Kendi deyişiyle “Olağan bir Yasama Meclisi hükümeti denetleyip ılımlılaştıran bir yüksek görevliler kurulundan başka bir şey değilken, Konvansiyon’un bizzatı kendisi egemendir ya da egemenin mutlak egemenliğiyle donanmış temsilcisidir. Dolayısıyla uyguladığı iktidar korkunç olduğu kadar sınırsız da olmalıdır; hiçbir insani güç onu kısıtlayamaz, çünkü egemenliğin en ufak şekilde kısıtlanması bile onun tümüyle yok olması demektir.” Böylece Barère, egemen olduğunu ya da halkın egemenliğini mutlak bir şekilde temsil ettiğini söylediği Konvansiyon’un halkın esenliğini sağlamak uğruna her türlü devrimci kararı alıp uygulaması gerektiğini ileri sürerek Devrimci Yönetim’e doğru giden yolun yapı taşlarını döşüyordu.

Robespierre’in 10 Mart 1793’te yaptığı konuşma,³ Devrimci Yönetim fikrinin kafalarda yer etmeye başlamasına yol açtı. Bu konuda Robespierre’e en

³ Bakınız: 2. cilt, III. bölüm, “Siyasal Yapının Düzenlenmesi” başlıklı altbölüm.

büyük desteği veren vekillerden biri Barère'di. 18 Mart günü kürsüye çıkan Barère, daha önce dile getirdiği görüşleriyle tutarlı olarak, ülkenin "devrimci durum" içinde bulunduğunun ilan edilmesini istedi. Bunun anlamı yönetimin devrimci bir biçimde yeniden örgütlenmesiydi. Dolayısıyla Barère, Robespierre'in önermiş olduğu Konvansiyon içinden kurulacak bir komitenin yürütme erkine (en azından Geçici Yürütme Konseyi ile birlikte) sahip olması fikrini benimseyip bu komitenin Kamu Esenlik Komitesi olarak adlandırılmasını teklif etti ve bu komite sayesinde hükümetin daha etkin kılınacağını savundu.

Jirondenlerin düşüşü ve 1793 Anayasası'nın askıya alınması, Devrimci Yönetim'in önündeki önemli engellerin aşılmasıydı. 6 Nisan'da kurulan Kamu Esenlik Komitesi'nin Ağustos ayında başta Danton olmak üzere çok sayıda vekil tarafından bir hükümet aygıtı şeklinde yapılandırılması önerisi, Robespierre'in bu yönde yeterli hazırlık yapılmadığını ileri sürmesi nedeniyle ertelendi. Ancak iki ay sonra, yeterince hazır olunduğuna kanaat getirilmiş olunmalı ki, Devrimci Yönetim teklifi Konvansiyon'un huzuruna getirildi.

Saint-Just, 10 Ekim 1793'te Kamu Esenlik Komitesi adına sunduğu rapor-da, Devrimci Yönetim'in gerekçesini açıklamak için Fransa'nın kapkara bir tablosunu çizdi: Cumhuriyet içeriden ve dışarıdan özgürlük düşmanlarıyla sarılmıştı; ekonomi büyük bir kriz içindeydi; erdemsizlik kol geziyor, devlet görevlileri vatanseverlik adına kendi çıkarlarını gözetiyor, devrimci yasalar uygulanmıyordu; kısacası devlet kötü yönetiliyordu. Dolayısıyla bu koşullarda Anayasa'dan medet ummak da mümkün değildi. Tüm bu sorunların üstesinden gelebilmek ve Devrim'i hedeflerine doğru başarıyla ilerletebilmek için yönetimin güçlü ve merkezi bir şekilde yeniden yapılandırılması, yani Devrimci Yönetim'in kurulması kaçınılmazdı. Ayrıca Saint-Just, her ne kadar terör sözcüğünü kullanmıyorsa da, kurulacak yeni yönetimin başta şiddet olmak üzere her türlü araca başvuracağını, böylece tüm Devrim düşmanlarını yok edeceğini açıkça dile getiriyordu.

SAINT-JUST (10 Ekim 1793)⁴

Bunca yasadın, bunca özenden sonra, genel olarak hükümetin yolsuzlukları, ekonomik durum ve geçim maddeleri üzerine dikkatinizi bir kez daha çekmek neden gerekiyor acaba? Çünkü sizin bilgeliliğiniz ile vatanseverlerin haklı

⁴ Saint-Just, 1968, s. 168-183. Ayrıca *Devrim Yazıları* adlı kitabın s. 124-137'deki Vedat Günyol çevirisi göz önünde bulundurulmalıdır. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

öfkesi, her yerde halkla ve Devrim'le savaşılan kötülüğü alt edemedi henüz. Yasalar devrimcidir, ama onları uygulayanlar değil.

Yönetecek olanların aklından çıkmaması gereken bir gerçeği açıklamanın zamanı geldi artık: Cumhuriyet, egemenin⁵ iradesinin monarşik azınlığı bastırdığı ve fetih hakkına dayanarak bu azınlık üzerinde hüküm sürdüğü zaman kurulur ancak.

Yeni düzenin düşmanlarına karşı yumuşak başlı davranmanızın hiçbir anlamı yok. Özgürlük, ne pahasına olursa olsun kazanmak zorundadır.

Bütün sonuçları göz önünde bulunduran Kamu Esenlik Komiteniz, kamu-sal felaketlerin nedenlerini saptadı. Bu nedenleri, yasalarınızın uygulanma-sındaki zayıflık, ekonominin yetersiz yönetimi, devlet politikalarındaki tutar-sızlık ve hükümeti etkileyen değişken tutkular olarak belirledi.

Dolayısıyla Komite, size içinde bulunduğumuz durumu sergilemeye ve Devrim'i sağlamlaştıracığına, federalizmi alt edeceğine, bolluk getirerek hal-kın sıkıntılarını gidereceğine, orduları güçlendireceğine ve devleti bozguncu komplolardan temizleyeceğine inandığı önlemleri sunmaya karar verdi.

En son özgürlük düşmanı nefes alıp verdiği sürece gönenç umudu da olamaz. Sadece hainleri değil, duyarsız kişileri de cezalandırmalısınız; yani Cumhuriyet'te pasif kalan ve Cumhuriyet için hiçbir şey yapmayan her kim varsa hepsini cezalandırmalısınız. Çünkü Fransız halkı iradesini açığa vurdu-ğundan beri, bu iradeye karşı olan herkes egemenin dışındadır, egemenin dışında olan herkes de düşmandır.

Eğer komplolar bu imparatorluğu kargaşa içine itmeseydi, eğer vatan binlerce kez bağışlayıcı yasaların kurbanı olmasaydı, ülkeyi doğal adalet ve barış ilkelerince yönetmek hoş olurdu. Bu ilkeler özgürlüğün elinde oldu-ğunda iyidir, ama halk ile düşmanları arasında ortak olan tek şey kılıçtır. Ada-letle yönetilemeyenleri çelikle yönetmek gerekir; tiranları ezmek gerekir.

[...]Halkın tek bir tehlikeli düşmanı vardır; bu düşman hükümetidir. Sizin-ki sürekli savaştı sizinle, hiçbir cezaya çarptırılmaksızın hem de.

Düşmanlarımız komplolar tezgâhlarken hiçbir engelle karşılaşmadılar. Eski bakanlar kurulunun atadığı görevliler ve kralcıların yandaşları, vatana karşı gerçekleştirilen tüm suikastlerin doğuştan suç ortaklarıdır. Çok az va-tansever bakanınız oldu. Bu yüzden, tabiri caizse halka yabancı olan ordu-nun ve idarenin ileri gelenleri, düşmanlarımızın niyetlerine alet oldular hep.

⁵ Egemen ile kastedilen halktır bu ki-
Cores21 B1 Knap Arsivi - <https://rantey.org>

Halk yanılır, ama kişilere göre daha az yanılır. Generaller halka sevgi duymazlar, çünkü ne halkın ne de halk temsilcilerinin seçimiyle iş başına gelirler. Askerlerden de pek saygı görmezler. Seçimle gelmiş olsalar bile yine de pek güven duyulacak kişiler değillerdir; zaten askeri disiplin de bundan zarar görür. Çünkü generaller hâlâ monarşinin doğal yapısı içindedirler.

[...]Fransa'nın düşmanlarının tüm yönetimini üç ay içinde komplocularla doldurması mümkündür pekâlâ. Bu adamlardan üç tanesi mi göreve getiriliyor, hemen tutup altı tanesini daha yerleştiriyorlar yönetim kademelerine. Şu anda devleti yönetenler hakkında ciddi bir araştırma yaparsanız, göürsünüz ki, görevdeki otuz bin kişi içinden halkın onayını alabilecek pek az kimse vardır.

Ey yurttaşlar! Cumhuriyet'in bütün düşmanları yönetimin içinde yuvalanmıştır. Yasalar yapacağız diye bu salonda boşu boşuna kendinizi yiyip bitiriyorsunuz; Komiteniz ve birkaç bakan boşu boşuna sizi destekliyor. Herkes onlara ve size karşı komplo kuruyor.

Hastane yöneticilerinin altı aydır Vendée asilerine un sağladıklarını tespit ettik.

Zenginler, özellikle halkın yararı için çıkarılan vergilerden sonra daha da zenginleştiler; servetlerini, kandırıp aldatma imkanlarını ikiye katladılar.

Para içinde yüzen adamlar, hiç kuşkunuz olmasın ki, savaşın sürmesini destekliyorlar ve alım-satım işlerinde devletle rekabet ediyorlar. Paralarını düzenbaz idarecilerin, komisyoncuların, borsacıların ellerine emanet ediyorlar; zaten hükümet de onlarla işbirliği yapıyor. İstifçileri kovuşturuyorsunuz, ama ordular için görünüşte alım yapanlar hakkında herhangi bir kovuşturmada bulunamıyorsunuz.

[...]İstifçilere karşı yasalar çıkardınız, ama bu yasalara uyulmasını sağlaması gereken kişiler istifçilik yapıyor. Kamu idaresinde açık yürekli kimse yok. Vatanseverlik ağızlardan düşmüyor, ama herkes başkalarını kurban ediyor ve kendi çıkarlarını feda etmeyi aklına bile getirmiyor.

[...]Cumhuriyet'in paralarını dört yıldır istedikleri gibi çekip çeviren kişilerden servetlerinin hesabını sormak için bir mahkeme oluşturmanız lazım. Bu yararlı denetim, düzenbazların devlet görevlerinden dışlanmasını sağlayacaktır. Devlet hazinesi hırsızlardan geri alınacak paralarla doldurulmalı ve suçun cezadan muaf kalması yerine bundan böyle adalet hüküm sürmelidir.

Kötülüğü kökünden söküp attığınız ve halk düşmanlarını yoksullaştırdığınız zaman, bu adamlar artık halkla rekabet edemeyeceklerdir. Böylece ordu-

ların donanımı ve bakımı için daha az para harcarsınız; yoksul halk ise zenginlere bağımlı olmanın getirdiği aşağılanmadan kurtulur. Zenginlerin verdiği ekmek acıdır, özgürlüğü lekeler. Bilgece düzenlenmiş bir devlette, ekmek bir hak olarak halka aittir.

Fakat ekonomiyi düzeltmek, hainleri ezmek ve savaş harcamalarını onların sırtına yüklemek yerine zenginliklerine zenginlik katmak için daha fazla *assignat*'ı tedavüle sürerseniz, düşmanlarınızın size zarar verme imkanlarını da arttırmış olursunuz.

Gerçekleri olduğu gibi söylemek gerek. İçinde bulunduğumuz koşullar vergileri gerekli kılmaktadır. Fakat yeni *assignat*'lar basılmaya ve dolaşımda tutulmaya devam edilirse, birikimleri olan zenginler, halkla, çiftçilerle, zanaatkârlarla rekabete girişip onlara gerekli olan imkanları kendileri ele geçireceklerdir.

[...]Demek ki her şey, zenginleri vergiye bağlamanız, katı bir ekonomik sistem oluşturmanız ve suçluları aman vermeksizin izleyip yakalamanız gerektiğini kanıtıyor.

[...]Cumhuriyet'in içinde bulunduğu koşullarda Anayasa işletilemez. Yoksa Anayasa kendini yok eder, daha açıkçası özgürlüğe karşı girişilen saldırıların güvencesi haline gelir; çünkü bu saldırıları bastırarak gerekli şiddetten yoksundur. Görevdeki hükümet çok sıkıntılı bir durum içindedir. Siz de tüm saldırıları sonlandırmanın çok uzağındasınız henüz. Yasaların kılıcı hızlı bir biçimde her yerde gezinmeli ve kollarınız da suçu durdurmak için her yere uzanmalıdır.

İdarecilerin sizden bağımsız olmamasına dikkat etmelisiniz ve bölümlere ayırıp çoğaltacağınız otoriteyi devrimci hareketle ve kendinizle özdeşleştirmelisiniz.

Sorumluluğun tüm düğümlerini sıkılaştırmalı ve çoğu kez vatanseverler için korkunç, hainler içinse bağışlayıcı olan iktidar yapısını değiştirip doğru bir biçimde yönlendirmelisiniz. Halka yönelik görevlere kimse aldırış etmiyor, önemli mevkilerdeki kişilerin küstahlığı dayanılmaz hale geliyor, bir takım insanlar ise kaşla göz arasında büyük servetler ediniyor.

Eğer yönetimin kendisi devrimci bir biçimde yapılandırılmamışsa, devrimci yasaların uygulanması da mümkün değildir. Eğer halka karşı yumuşak başlı ve ılımlı olup bizzat kendine karşı enerjik bir tutumla katı ve acımasız olan bir yönetim kuramazsanız, gönence ulaşma umudunuz da olamaz. Ku-

rulacak bu yönetimin, halka değil kendi üzerine yüklenip baskı yapması gerekir.

Bu yönetimde yurttaşlara yapılan her türlü haksızlık, her türlü ihanet, vatana karşı gösterilen her türlü vurdumduymazlık, her türlü gevşeklik son derece katı bir şekilde bastırılmalıdır. Görevler açık seçik belirlenmeli ve her yerde suçların karşısına kılıçla çıkılmalıdır, öyle ki Cumhuriyet'te, ona karşı komplo kuranlar ile kötü yönetenler dışında herkes özgür olsun.

Bir yıldan beri Cumhuriyet'i altüst eden komplolar, hükümetin vatana karşı ihanet içinde bulunduğunu kanıtladı bize. Bir yandan Vendée'nin temizlenmesine uğraşılırken öte yandan ayaklanma dallanıp budaklandı. Lyon, Bordeaux, Toulon, Marsilya isyan edip kendilerini düşmana sattılar; hükümet ise bu felaketi önlemek ya da sonlandırmak için kılını bile kıpırdatmadı.

Değil mi ki bugün Cumhuriyet bir milyon iki yüz bin adamı⁶ doyurmak, işyancıları bastırmak ve halkı kurtarmak zorundadır; değil mi ki bugün ülkemizde tek bir kişinin otoritesinin yeniden kurulmayacağını Avrupa'ya kanıtlamak söz konusudur; öyleyse siz, hükümeti amaçlarınızı destekleyecek, tutumluluğu ve kamusal mutluluğu sağlayacak duruma getirmek zorundasınız.

[...]Ordularda bulunan halk temsilcilerine, görevlerinin ciddi bir şekilde hatırlatılmasında büyük yarar vardır. Bu temsilciler, askerlerin babaları ve dostları olmalıdırlar. Çadırlarda yatmalı ve askeri talimlere katılmalıdırlar. Askerlerin onlara başvurdıklarında adalet anlayışlarına ve tarafsızlıklarına daha fazla güvenebilmeleri için generallerle içli dışlı olmamalıdırlar. Her asker, istediği zaman, gece ve gündüz kendini dinlemeye hazır bulmalıdır onları. Temsilciler, tek başlarına yemek yemeli ve azla yetinmelidirler; kamusal esenliğin kendi sorumluluklarında bulunduğu ve kralların sonsuza dek yıkılışının geçici gevşekliğe yeğlenmesi gerektiğinin bilincinde olmalıdırlar.

Yeryüzünde devrim yapan ve iyilik yapmayı arzulayan insanlar, mezarlarında uyuyabilirler ancak.

[...]Bugüne dek Cumhuriyet sistemine uygun olan kurumlara ve askeri yasalara sahip değildik; bunları oluşturmak gerekiyor şimdi. Bir yenileşme döneminde yeni olmayan her şey zararlıdır.

[...]Eğer Cumhuriyet'i güçlendirmek istiyorsanız, bunca yolsuzluğu gidermenizin vakti geldi de geçiyor bile. Yönetim, yalnızca aristokrasiye karşı

⁶ Ordulardaki asker sayısı <https://rante.org>

değil, askerlerden çalıp çırpın, küstahlıklarıyla orduyu yozlaştıran ve devlet gelirlerini har vurup harman savurarak halkı köleliğe, imparatorluğu da yıkma götüren herkese karşı-devrimci olmak zorundadır. Bunca kötülük, birilerinin yolsuzluğundan diğerlerinin vurdumduymazlığından kaynaklanıyor.

Devrimlerde, değişime karşı kimilerinin direnciyle kimilerinin tembelliğiyle, birilerinin yıkılmış otoriteye olan aşırı sadakatiyle diğerlerinin hırsı ve ikiyüzlülüğüyle mücadele etmek gerekli olduğundan, yeni yönetim bin bir güçlkle yerleşir ve planlarıyla ilkelerini ancak büyük zorluklara göğüs gererek oluşturur. Dolayısıyla uzun bir süre boyunca iyice tasarlanmış kararlar alamaz. Özgürlüğün bir çocukluk dönemi vardır. O dönemde ne güç kullanarak ne de zayıflık sergileyerek yönetme cüretinde bulunabilir insan. Çünkü özgürlük kurtarıcı bir anarşi sayesinde belirir, kölelik ise çoğu kez mutlak bir iktidar düzeniyle birlikte ortaya çıkar.

Ne var ki düşman, çabalarını ve girişimlerini ikiye katlamaktadır. Silahlarla bizi yenme umudu taşıdığı için savaşıyor bizimle. Yönetimi tedirgin edip gerektiği gibi yerleşmesini engellemek, özgürlük savunucularının kanlarını dökmek ve sayılarını azaltmak ve böylece tüm cesur insanların ölümünün ardından kendisini dört gözle bekleyen alçakların sunacağı teslim koşullarını görüşmeyi sağlamak için savaşıyor. Bir yıldan beri yüz bin vatansever can verdi; özgürlük için ne büyük bir yara bu! Düşmanımız ise sadece kölelerini yitirdi. Salgın hastalıklar ve savaşlar kralların güçlenmesinden başka bir işe yaramaz.

Demek ki yönetimimiz, bir yanda kaybettiğini öte yanda kazanmalıdır. İyi insanlar ölüp gitseler de, bütün özgürlük düşmanlarını kendisine zarar veremeyecekleri bir durum içine sokmalıdır. Bu nedenle ihtiyatı elden bırakmadan savaşmalı ve kanımızı dökmekte tutumlu olmalıyız; çünkü düşündükleri tek şey kanımızı dökmek. Avrupa kana susamıştır. Artık özgürlüğü savunamayacak olan yüz bin adamımız mezarlarda yatıyor! Onların katili hükümettir; birilerinin suçu, diğerlerinin güçsüzlüğü ve yeteneksizliğidir bunun nedeni.

[...]Hükümet kırtasiyeciliğin içine batmıştır. Roma ve Mısır kağıtlar, evraklar olmadan nasıl yönetiliyordu, bilmiyorum; ama çok düşünüyor, az yazıyorlardı bu insanlar. Hükümetin yazışmaları ile buyruklarındaki laf kalabalığı, uyuşukluğunun açık bir göstergesidir; sözleri dönüp dolaştırırsanız yönetmeyi de beceremezsiniz. Halk temsilcileri, generaller, idareciler, tıpkı eski saray

erkânı gibi bürolarla çevrilmiş durumda. Buralarda hiçbir şey yapılmamasına karşın devasa harcamalara imza atılıyor. Bürolar monarşinin yerini aldı, yazıp çizme şeytanı bizimle savaşıyor ve ülke kesinlikle yönetilmiyor.

Büyük ve iyi niyetli vizyonu olan çok az adam bulunuyor kurumlarımızın başında. Kamu hizmeti, şu anda yapıldığı biçimiyle bir erdem değil, bir meslektir.

Sonuçta her şey, yani aristokrasi, cimrilik, uyuşukluk, hırsızlık ve kötü yöntemler, el birliğiyle halkın felaketine ve kıtlığa neden oldu. Öyleyse, düşmanlarımızın yönetimimizi tiranlığa doğru sürükleme çabalarını önlemek için yönetimimizi baştan aşağı yenilemek gerekiyor. Bütün yolsuzlukların üstesinden geldiği zaman, her kötülüğün bastırılması iyiliğe yol açacak ve bol-luğun kendiliğinden yeniden doğduğu görülecektir.

Devletin durumunu, ihtiyaçlarını ve dertlerini hızlı bir şekilde ele aldım. Gerisi sizin bilgeliğinize kalıyor. Kamu Esenlik Komitesi'nin görüşlerinin geliştirilmesi de bütün becerilerin katkısını gerektiriyor. Komite, bana, yönetime ilişkin aşağıdaki şu önlemleri size sunma görevi verdi:

1. madde: Fransa'nın geçici yönetimi, barışa kadar devrimcidir.

2. madde: Geçici Yürütme Konseyi, bakanlar, generaller ve yapılanmış tüm kurumlar, Kamu Esenlik Komitesi'nin denetimi altına yerleştirilmiştir. Komite, her sekiz günde bir, denetimleri hakkında Konvansiyon'a hesap verecektir.

3. madde: Her güvenlik önlemi, Komite'nin onayından sonra Geçici Yürütme Konseyi tarafından alınmalıdır. Komite, bu önlemler hakkında Konvansiyon'a hesap verecektir.

4. madde: Devrimci yasalar hızlı bir biçimde uygulanmalıdır. Hükümet, kamu esenliği önlemleri konusunda doğrudan doğruya ilçelerle yazışacaktır.

5. madde: Komutan konumundaki generaller, Kamu Esenlik Komitesi'nin önerisi üzerine Konvansiyon tarafından atanacaklardır.

6. madde: Felaketlerin nedeni hükümetin ataleti olduğundan, yasaların yürürlüğe konma süreleri belirlenecektir. Bu sürelerin ihlal edilmesi, özgürlüğe saldırı suçu olarak cezalandırılacaktır.

Saint-Just'un Kamu Esenlik Komitesi adına Konvansiyon'a sunduğu 14 maddelik yasa önerisi kabul edildi. Yasanın yukarıda yer alan ilk 6 maddesi dışındaki diğer maddeleri, özellikle gıda maddelerinin üretimi ve dağıtımının düzenlenmesiyle ilgiliydi. Böylece devletin ekonomik alana müdahalesi yasa-

laşmış oluyordu. Ayrıca yasanın 12. maddesinde, 5 Eylül'de kurulmuş olan Devrimci Ordu'nun yönetiminin ve görevlerinin Kamu Esenlik Komitesi'nin hazırlayacağı bir plan doğrultusunda belirleneceği öngörülüyordu. Son maddeyle de, kamu idarelerinin mali faaliyetlerini denetleyen bir saymanlık mahkemesi (Sayıştay) kuruluyordu. Ama yasanın bu çeşitli düzenlemelerinin ötesinde asıl üzerinde durulması gereken konu, Devrimci Yönetim'in en önemli organı haline gelen Kamu Esenlik Komitesi (*Comité de salut public*) ya da bir başka deyişle Büyük Komite'di.

6 Nisan 1793'te kurulmuş olan Kamu Esenlik Komitesi (bundan sonra KEK), Devrimci Yönetim'i tesis eden yasanın kabul edildiği tarihte, üye oluşumu bakımından son halini almış bulunuyordu. 9 *Thermidor*'a kadar görevde bulunan on bir üyenin sekizi Jakobenler Kulübü'ne dahildi.⁷ Üyelerin arasında herhangi bir hiyerarşi yoktu, çünkü Komite ortaklaşa yürütülen bir kurumdur. Ama bu durum, faaliyetler bakımından uzmanlaşmaya gidilmesine yani ilgilenilen konuların üyeler arasında paylaşılmasına engel teşkil etmiyordu. Collot d'Herbois ve Billaud-Varenne görevli temsilcilerle ilişkileri yürütürlerken, Lindet işe, ulaşım ve taşımacılık, Prieur de la Côte d'Or silah ve cephane, Jeanbon Saint-André ve Prieur de la Marne da denizcilik ve donanma konularıyla uğraşıyorlardı. İç ve dış savaşın yönetilmesinde söz sahibi olanlar Carnot ile Saint-Just'tu. Barère'in uzmanlık alanları, diplomasi, eğitim ve sanatlardı. Robespierre ve -birçok tarihçinin Robespierre'in *alter ego*'su olduğunu belirttiği- Couthon ise, tüm sorunların siyasal boyutuyla ilgileniyorlar, daha doğrusu KEK'in (dolayısıyla Devrimci Yönetim'in) izleyeceği genel politikanın ana hatlarını saptıyorlardı. Zaten Robespierre, üyeler arasında bir hiyerarşi bulunmamasına rağmen KEK'e adım attığı ilk günden itibaren karizması sayesinde Komite'nin gayri resmî lideri olarak sıvırmıştı.⁸

⁷ Kamu Esenlik Komitesi'nin Jakoben olan üyeleri, Robespierre, Couthon, Saint-Just, Jeanbon Saint-André, Prieur de la Marne, Prieur de la Côte-d'Or ve (Hébertistlere yakın duran) Billaud-Varenne ile Collot d'Herbois'ydı. Jakoben olmayan üyeler ise, Barère, Lindet ve Carnot'dan oluşuyordu. Ayrıca 10 Ekim 1793 tarihinde Héroult de Séchelles de Komite'nin üyesiydi. Ama 1793 Anayasası'nın kaleme alınmasında başrolü oynamış olan Héroult de Séchelles, Aralık 1793'te Komite'den çıkarılacak, daha sonra da tutuklanıp Dantoncularla birlikte idam edilecekti. Bu nedenle tarihçiler, Kamu Esenlik Komitesi'nin Devrimci Yönetim dönemindeki üyelerinden söz ederlerken genellikle yukarıdaki 11 üyeyi işaret eder ve Héroult de Séchelles'in adını anmazlar.

⁸ Dahası Robespierre, Poperen'in deyişiyle bu heterojen ekibin üyelerinin arasındaki anlaşmazlıkları çözüp onları bir arada tutan hakim konumundaydı.

KEK sürekli olarak genişleyen ve bünyesinde çeşitli birimler barındıran bürokratik bir kurumdu. Konvansiyon'un toplantı salonunun da bulunduğu Tuileries Sarayı'nda eskiden Marie-Antoinette'in kullandığı bölüme yerleşen KEK, zamanla çevresindeki odaları, salonları işgal ederek mekânsal olarak yayıldıkça yayıldı; tabii ayrı zamanda kullandığı personelin sayısı da hiç durmadan arttı. Komite üyeleri arasında iletişimi sağlamak ve üyelerin kotarıkları işleri uyum içine sokmak için, müdür ve sekreterlerden oluşan bir eşgüdüm bürosu bulunuyordu. Ayrıca Komite, uzmanlaşmış birçok bölüme ayrılmıştı; her bölümün de yine birçok alt birimi vardı. Ülkenin dört bir yanından yerel otoriteler ve ulusal görevliler tarafından Komite'ye yollanan raporlar, bilgiler, bu alt birimlerde toplanıyor, analiz ediliyor, sınıflandırılıp dosyalanıyor, ardından ilgili bölümlere, oradan da Komite üyelerine yollanıyor ve böylece gerekli kararlar alınıyordu.

Bu konudaki ilk geçerli kural, kararların ortaklaşa bir şekilde ve çoğunluk ilkesine göre alınmasıydı. Ancak bu yöntemin koşullara uygun olmadığı kısa sürede anlaşıldı. Ne de olsa, uzmanlık ya da aciliyet gerektiren kararlar söz konusu olduğunda, bu konularla ilgisiz olan üyelerin bunları uzun uzadıya incelemesini beklemek ya da bu üyeleri işlerinden alıkoyup boşu boşuna meşgul etmek yersizdi. Üstelik Komite üyeleri görevleri nedeniyle zaman zaman (ve bazen uzun süre) Paris dışında bulunduğundan, Komite'yi üyelerin tümünün ya da çoğunluğunun yer alacağı şekilde toplamak mümkün değildi. Bu nedenle herkesin dikkatine sunulması gerekmeyen konularda kararların KEK adına birkaç, hatta bir tek üye tarafından imzalanarak alınabileceği kabul edildi. Önemli kararlar ise, tüm üyelerin ya da hiç olmazsa en az yedisinin hazır bulunduğu ortak toplantılar sonucunda alınmaktaydı.

KEK, kurulduğu zaman Konvansiyon'un sayısı yirmiyi bulan komitelerinden birisi olarak düşünülmüşse de, Jirondenlerin düşüşünden sonra Devrimci Yönetim'e doğru giden yolda geniş yetkilerle donatıldı. 28 Temmuz'da tutuklama tezkereleri çıkarma, 2 Ağustos'ta da gizli servis harcamalarını kontrol etme yetkisine sahip oldu. 13 Eylül'de çıkarılan bir yasayla, KEK'e diğer komitelerden üstün olmasını sağlayan bir ayrıcalık tanındı. Çünkü bu yasa, hem bütün komitelerdeki üyelerin yenileneceğini hükme bağlayıp KEK'i bu düzenlemenin dışında tutarak hem de "Konvansiyon Kamu Esenlik Komitesi'ni diğer komiteler için aday listeleri hazırlamakla görevlendirir" diyerek bu ayrıcalığı açıkça vurguluyordu. Sonuçta KEK, 10 Ekim Yasası'yla başta Ge-

çici Yürütme Konseyi⁹ olmak üzere yüksek devlet görevlilerini denetleme ve (denetleme sözcüğü geniş bir şekilde yorumlanıp) yönlendirme yetkisiyle donatılarak yürütme erkinin en üst organı haline geldi.

Bu durumda KEK ile görevli temsilciler arasındaki ilişkiyi de belirleme gereği doğdu. 1793 baharında taşra vilayetlerine ve ordulara yollanmaya başlanan görevli temsilciler, halkı-Konvansiyon'u temsil ettiklerinden büyük bir otoriteye ve meşruluğa sahiptiler. Kararları ve eylemleri bakımından sadece Konvansiyon'a hesap vermekle yükümlüydüler. Öyle ki Konvansiyon'un 17 Temmuz'da çıkardığı yasada, "Görevli temsilcilerin kararları geçici yasalar olduğundan, Ulusal Konvansiyon'dan başka hiçbir otorite bu kararlara karşı çıkamaz" deniyordu. Ayrıca bu kararlara karşı bir tutum takınacak olan yerel otoritelerin on yıl hapis cezasına çarptırılacağı belirtiliyordu. Dolayısıyla görevli temsilcilerin, Konvansiyon onayladığı sürece, yasalarla bağdaşmayan kararlar alıp uygulamaları mümkündü. Örneğin KEK, 26 Nisan'da Gard ve Hérault vilayetlerindeki görevli temsilcilere yolladığı bir yazıda, aldıkları devrimci kararları yasadışı bile olsa desteklediğini açıkça dile getirmişti.¹⁰ Ancak 10 Ekim'den sonra görevli temsilcilerin bu fiili durumu sürüp gidemezdi. Zaten KEK, ipleri eline aldığını görevli temsilcilere bildirmekte gecikmedi. Komite'nin Robespierre ile Hérault de Séchelles'in imzasını taşıyan 12 Ekim tarihli bildirisinde, görevli temsilcilere "yalnız kendi enerjinizin sesini dinleyin ve size yolladığımız sağaltıcı kararnameleri acımasız bir katlılıkla uygulayın" deniyordu. Sonuçta, "göreve yollanan halkın temsilcilerinin Kamu Esenlik Komitesi'nin kararlarına harfiyen uymak zorunda" olduklarına hükmeden 25 Kasım tarihli yasanın ardından görevli temsilciler, Büyük Komite'ye resmen bağımlı kılındılar.

Artık sıra, 10 Ekim'de kurulmuş olan Devrimci Yönetim'in yapılandırılıp örgütlenmesine, bir bakıma "anayasasının" ilan edilmesine gelmiş bulunuyordu. Billaud-Varenne, 18 Kasım'da yaptığı konuşmada, yasama ve yürütme şeklindeki iki başlı sistemden Konvansiyon'un "yönetim itkisinin (ya da itici güçlerinin) biricik merkezi" (*centre unique de l'impulsion du gouvernement*) ol-

⁹ 10 Ağustos 1793'te kurulmuş olan Geçici Yürütme Konseyi'nde Adalet, İçişleri, Dışişleri, Vergiler ve Kamu Gelirleri, Savaş, Denizcilik olmak üzere altı bakanlık bulunuyordu.

¹⁰ "Meslektaşımız yurttaşlar; bu konuda almak zorunda olduğunuzu düşündüğünüz karar elimize geçti. Bu önlemin, kural dışı da olsa akla uygun olduğuna ve sizin kamusal huzuru sağlamak için bu önlemi almak zorunda kaldığınıza inanıyoruz. Dolayısıyla bilgece öngörünüzden ötürü sizi sadece kutluyoruz."

duğu sisteme, bir başka deyişle yasama organının yürütme erkini de (başta KEK olmak üzere komiteleri aracılığıyla) üstlendiği bir sisteme geçilmesini önererek bu “anayasanın” ne olacağını haber verdi. Devrimci Yönetim’in örgütlenmesini ve işleyişini düzenleyen yasa 4 Aralık 1793’te kabul edildi. Yasanın 1. maddesi, Billaud-Varenne’in deyişinin olduğu gibi kullanılmasıyla “Ulusal Konvansiyon yönetim itkisinin biricik merkezidir” şeklinde kaleme alınmıştı. Devrimci Yönetim’in merkezinde yer alan Konvansiyon, yasaları yapıyor ve yürütme erkini kullanan komitelerin üyelerini seçip atıyordu. Daha açıkçası, her ay kendi içinde seçim yaparak komitelerin üyelerini görevden alma ya da görev sürelerini uzatma hakkını elinde bulunduruyordu.

Konvansiyon’a karşı sorumlu olan komitelerin en önemlisi, tabii ki KEK’ti. 10 Ekim Yasası’nda da belirtilmiş olduğu gibi Büyük Komite, iç güvenlik ve maliye ile ilgilenen birimler dışındaki tüm devlet kurumlarını, dolayısıyla tüm devlet görevlilerini hem denetleme hem de genelgeler yollayarak ve talimatlar vererek yönetip yönlendirme yetkisine sahipti. Siyasal iktidarı elinde bulundurarak kamu idaresini, orduları, diplomasiyi yönetmesi dışında, diğer komiteler gibi yasa projeleri hazırlayabiliyordu. Ama diğerlerinden farklı olarak, “kamu esenliği” kavramı belirsiz daha doğrusu çok geniş bir anlam taşıdığından, Konvansiyon’a belli bir alanda değil her konuda yasa önerileri sunabiliyordu. Ayrıca KEK, yerel yönetimler üzerinde de hakim bir konum elde etmişti. Çünkü 4 Aralık Yasası’yla vilayetler, ilçeler, komünler bünyesinde yer alan temsilci-vekillerin (*procureur-syndic*) işlerine son veriliyor ve bunların yerini Komite’nin atayıp kendine bağlı kıldığı ulusal ajanlar (*agents nationaux*) alıyordu. Dahası, yerel seçimlerin 26 Ekim’de ertelenmiş olması sebebiyle de, başta belediye başkanları olmak üzere yerel otoriteleri atama ve gerekli gördüğünde makamundan alma görevini yine KEK üstleniyordu. Bu bağlamda, KEK’in hükmü altında bulunan tüm ulusal ve yerel otoritelerin, sekiz ya da on günde bir faaliyetleri hakkında ona rapor vermekle yükümlü olduklarını belirtmek gerekir.

KEK’in yanında sivrilene bir diğer komite, Genel Güvenlik Komitesi’ydi (*Comité de sûreté générale*). 2 Ekim 1792’de kurulmuş ve Eylül 1793’te KEK’in önerdiği isimlerle üyeleri yenilenip yeniden düzenlemiş olan Genel Güvenlik Komitesi,¹¹ adından da anlaşılacağı gibi devletin, ülkenin güvenliğinden so-

¹¹ KEK gibi Genel Güvenlik Komitesi’nin üyelerinin çoğunluğu da Montagnardlardan oluşuyordu.

rumluydu. Tıpkı KEK gibi Konvansiyon'un içinden çıkmış bir yürütme organı (ya da tarihçi Bouloiseau'nun deyişiyle "devrimci polis bakanlığı") olarak, emniyet güçlerini yönetiyordu. Böylece alınması gereken güvenlik önlemlerini kararlaştırıp uygulamak, karşı-devrimcileri, şüphelileri gözetleyip tutuklamak, bunları Devrim Mahkemesi'ne sevk etmek, kısacası kamusal düzeni sağlamak olan görevlerini yerine getiriyordu.

Devrimci Yönetim'in kurulmasıyla amaçlanan merkezileşme, siyasal ve idari örgütlenmeden başka ekonomiyi de kapsıyordu. Böylece ekonomik alan devlet müdahalesine açık bir hale geliyor, bir başka deyişle güdümlü bir ekonomik sistem ortaya çıkıyordu. Ekonominin yönetilmesinde söz sahibi olan iki kurumdan biri Cambon'un liderliğini yaptığı Maliye Komite'si (*Comité des finances*), diğeri KEK üyesi Lindet'nin başkanlığında 22 Ekim'de kurulan Erzak Komisyonu'ydu (*Commission des subsistances*). Bu iki kurumun, *assignat*'nın değer yitirmesini önlemek, para piyasasını kontrol etmek, ithalat ve ihracatı düzenlemek, malların dolaşımını ve üretimin artmasını sağlamak, başta Paris olmak üzere kentleri ve orduları beslemek, kaynakları Cumhuriyet'in tüm bölgeleri arasında adil bir biçimde paylaşdırmak, gıda maddelerinin fiyatlarını saptamak gibi görevleri vardı. Zaten Devrimci Yönetim henüz ilan edilmeden önce Konvansiyon, ilk olarak 11 Eylül'de sadece tahıl ve un için bir Maksimum Yasası çıkarmış, sonra bunu yeterli görmeyip 29 Eylül'de bu kez temel gıda maddelerini ve ücretleri kapsayan Genel Maksimum Yasası'nı kabul etmişti.

Bunun ardından Devrimci Yönetim, gerek polis teşkilatını gerek Devrimci Ordu, devrimci komiteler, belediyeler gibi kurumları kullanarak, tavan fiyat sınırlamasına uyulmasını sağlamaya, ekmek, et gibi temel gıda maddelerini karneye bağlamaya, karaborsayı ortadan kaldırmaya, bu amaçla dükkanları denetleyip gerekirse mallara el koymaya, hatta sanayiye el atıp özellikle savaş malzemesi imal etmeye koyuldu. Ayrıca merkezi yönetim, vergiler konusunda da tek söz sahibi olduğunu ilan etti. Buna uygun olarak da 4 Aralık Yasası, taşradaki birçok vilayet ve belediye yönetiminin koyduğu devrimci vergi uygulamasını yasakladı.¹² Sonuçta Devrimci Yönetim, Lefebvre'in değerlendirmesiyle, ekonomik ihtiyaçlar, dahası siyasal gereklilikler nedeniyle (yani Cumhuriyeti yıkıma götürebilecek bir ekonomik ve malî krizi önlemek, çok

¹² Ancak devrimci vergiler, bunu uygulamış olan kentlerin çoğunda, bu kez "devrimci başış" adı altında sürdürülecekti.

sayıda düşmanla savaşan orduları donatıp beslemek ve halkın yaşam koşullarını düzelterek Devrim'e ve Cumhuriyet'e güven duymasını sağlamak amacıyla) "tüm ulusun hayatı üzerinde o güne dek görülmemiş bir yetki üstlenmekteydi."

Kendine ait olan yasama erkinden başka yürütme erkini ele geçirip kullanan Konvansiyon, yargı erkini de büyük ölçüde denetimi altında tutuyordu. Çünkü sistemin en önemli yargı organı olan Devrim Mahkemesi'nin yargıçlarını, savcılarını ve jüri üyelerini atayan Konvansiyon'du. Kimlerin atanacağını belirleyen ve bu isimleri Konvansiyon'a öneren ise KEK'ti. Bu nedenle Devrim Mahkemesinde görev yapan bu kişilerin kendilerini siyasal iktidara karşı sorumlu hissetmemelerini ve onun talimatlarına harfiyen uymamalarını beklemek mümkün değildi. Özellikle Hébertistlerin, Dantoncuların yargılanması gibi büyük siyasi davalar, Devrim Mahkemesi'nin ne denli KEK'e bağlı bir organ şeklinde çalıştığını açıkça kanıtlayacaktı.

4 Aralık Yasası'nın getirdiği diğer düzenlemelerden biri görevli temsilcilerle ilgiliydi. Görevli temsilcilerin statüsü ve işlevleri ilk defa bu yasayla belirlenmekteydi: Devrimci yasaların yerel düzeylerde uygulanmasını denetlemekle, gerekli olduğunda da doğrudan uygulamakla yetkili kınıyorlar ve Konvansiyon'un daha önceki bir kararna göndermede bulunularak KEK'e karşı sorumlu oldukları bir kez daha vurgulanıyordu. Yasanın bir başka maddesi, Mart 1793'te belediyelerde, *section*'larda kurulmuş olan devrimci komiteleri (yani gözetim komitelerini) yurttaşlık sertifikası vermek, şüphelileri gözetleyip tutuklamak, devrimci yasaları ve yürütmenin kararlarını uygulamakla görevlendiriyordu. Bu komiteler, KEK'in ve Genel Güvenlik Komitesi'nin yerel düzeylerdeki gözü, kulağı ve eli haline dönüşüyorlar, dolayısıyla da onlara bağımlı hale geliyorlardı. Yasanın içerdiği bu düzenlemeler, tabii ki merkezileşmenin bir gereği idi.

Aynı merkezileşme eğilimi, 4 Aralık Yasası'nın Devrimci Ordu ve halk dernekleriyle ilgili maddelerinde de beliriyordu. Çünkü 1793 yazında taşrada spontane bir şekilde ortaya çıkan devrimci ordular lağvediliyor ve sadece, siyasal iktidara bağlı olan Paris'teki Devrimci Ordu'nun¹³ devam ettiği belirtiliyordu. Bu konudaki ilgili madde şöyle kaleme alınmıştı: "Konvansiyon tarafından kurulan ve Cumhuriyet'e ait olan Devrimci Ordu'nun dışında kalan diğer devrimci ordular bu yasayla terhis edilmiş ve bu tüm askeri kurumlarda

¹³ Devrimci Ordu'ya bir örneklik hüviyetinde de birer model bir şekilde değinilecektir.

yer alan yurttaşların bu yasanın ilan edilmesinden sonra 24 saat içinde dağılmaları emredilmiştir; dağılmadıkları takdirde yasaya karşı isyankâr olarak kabul edilecekler ve ona göre muamele göreceklidir.” Devrimci Ordu gibi halk dernekleri de Devrimci Yönetim’e bağlı kınıyorlardı. KEK tarafından finanse edilip devrimci propaganda yapmakla, kamuoyunu yönlendirmekle ve kendilerine yollanan talimatları uygulamakla yükümlü tutulan halk derneklerinin kendi aralarında ortak toplantılar düzenlemeleri yasaklanıyordu. Çünkü merkezi iktidar yani KEK, 1793 sonbaharında kendi kontrolü dışında gerçekleştirilen “Güney Vilayetleri Halk Derneklerinin Cumhuriyetçi Kongresi”nden büyük rahatsızlık duymuş ve bunu “federalizme meyilli ve bozguncu” olarak nitelendirmişti. Dolayısıyla böyle bir durumla tekrar karşılaşmak için bu yasak getiriliyordu. Ama yasak sadece halk derneklerini değil, tüm kurumları ve örgütleri de kapsıyordu.¹⁴

4 Aralık’ta Devrimci Yönetim’in resmen tesis edilip merkezi, olabildiğince mutlak bir iktidar sisteminin yerleştirilmeye başlanması, aynı zamanda *sans-culotte*’ların aşamalı bir şekilde devre dışı bırakılmasını da haber veriyordu. Çünkü Hannah Arendt’in de belirttiği gibi, “İktidarın merkezileşmesi koşulu altında her biri kendince küçük iktidar yapıları olan topluluklar ve komünlerin öz-yönetimi, bu merkezi devlet iktidarı için alenen bir tehlike arz ediyordu.” Bu nedenle *sans-culotte*’ların yuvalanıp siyasal etkinliklerde-eylemlerde bulundukları *section* örgütlerinin, halk derneklerinin, devrimci orduların vb. ya ortadan kaldırılmaları ya da kontrol altına sokulup etkisizleştirilmeleri gerekiyordu. Demek ki 4 Aralık Yasası’nın getirdiği düzenlemeleri bu açıdan da okumak gerekir. Bu yasadaki önce henüz Eylül ayında, bir yandan teröre kapıyı açarak ve Maksimum Yasası’nı kabul ederek *sans-culotte*’ların taleplerine olumlu bir yanıt verilmesinin, ama öte yandan *section* toplantılarının haftada iki güne sınırlandırılıp *section*’ların sürekliliğinin sonlandırılmasının ve *section*’lardaki devrimci komiteler (daha sonraki aylarda diğer komiteler) üyelerine maaş bağlanarak bunların siyasal iktidarın birer “memuruna” dönüştürülmesinin amacı da buydu zaten. Ne de olsa Devrimci Yönetim, bir orta-küçük burjuva iktidarıydı.

¹⁴ Yasanın 17. maddesi şöyle düzenlenmişti: “Gerek halkın temsilcileri gerek halk dernekleri tarafından hangi adlandırma altında olursa olsun gerçekleştirilen bütün kongreler ya da merkezi toplantılar, bu yasa gereğince, hükümetin eylem birliğine zararlı ve federalizm yanlısı oldukları için iptal edilmiş ve yasaklanmıştır.”

Devlet aygıtını eline geçiren bu burjuvazi, paradoksal bir biçimde hem *sans-culotte*'larla, emekçi sınıflarla kurduğu ittifakı sürdürebilmek için onlara belli ödümler vermeye özen gösteriyor, hem de halk hareketlerinin önüne set çekerek bu sınıfların kendi iktidarını tehdit edecek otonom bir siyasal güç haline gelmelerini engellemeye çalışıyordu. Dolayısıyla sağlam bir şekilde yerleşmeye yönelik Devrimci Yönetim, *sans-culotte*'ların elinde bulunan çeşitli örgütlerin-kurumların bağımsızlığına son verilmesini ve merkezi bir yapılanmaya gidilmesini ulusal birliği kurmanın, kısacası Devrim'i başarıya götürmenin bir gereği olduğunu ileri sürerek doğruluyordu.

4 Aralık Yasası'nın kabul edilmesinin hemen ardından KEK üyeleri, Devrimci Yönetim'in gerekçesini açıklayan ve bu yasaya sıkı sıkıya uyulmasını isteyen genelgeler kaleme alıp ulusal ve yerel otoritelere yolladılar. Örneğin ilçelere gönderilen genelgede, "yasa size bir çerçeve çiziyor, sakın bunun dışına çıkmayın" deniyordu. Genelgelerin hepsinde dile getirilen anlayış, halk ile Konvansiyon'un (ya da Devrimci Yönetim'in) organizmacı bir biçimde iç içe geçmiş olmasıydı. Halk ile yönetimin (10 Ağustos 1793 bayramında kullanılan Herakles imgesine göndermede bulunularak) bir dev meydana getirdiği, bu devin başını, beynini Konvansiyon ile KEK'in, gövdesini halkın, aktif organlarını ise ulusal ve yerel düzeydeki iktidar çarklarının oluşturduğu ileri sürülüyordu. Bu anlayıştaki ilginç nokta, halkın siyasal bedeninin içinde yer alarak var olmasıydı; tıpkı XV. Louis'nin "ulus kendi başına bir beden değildir, tümüyle kralın kişiliği içinde var olur" demiş olması gibi! Bu bağlamda, devrimci komitelere yollanan Billaud-Varenne imzalı genelgede, siyasal bedeninin tıpkı insan bedeni gibi çok başlı olması durumunda bir canavara dönüştüğü belirtiliyor ve siyasal bedeninin devrimlerini belirleyen biricik başın Konvansiyon olduğu vurgulanıyordu. Bu saptamaların ardından da, devrimci komitelere hitaben "siz, siyasal bedeninin elleri gibisiniz; Konvansiyon başı, biz de gözleriyiz" cümlesi yer alıyordu. Dolayısıyla devrimci komitelerden ve tabii diğer iktidar aygıtlarından beklenen tutum ve davranış, Devrimci Yönetim'e, yani KEK'e mutlak bir itaatti.

Bu genelgelerden sonra, Devrimci Yönetim'in ne olduğunu tüm Fransız halkına, hatta dünyaya açıklama görevini KEK adına Robespierre üstlendi. 25 Aralık'ta Konvansiyon'da yaptığı konuşmasıyla Devrimci Yönetim'in ilkelelerini, bir anlamda kuramını ortaya koydu.

ROBESPIERRE (25 Aralık 1793)¹⁵

Başarı, zayıf ruhları uyuşturur, güçlü ruhları ise canlandırır.

Bırakalım Avrupa ve tarih Toulon mucizesine¹⁶ övgüler düzsün, biz, özgürlük için yeni zaferlere hazırlanalım.

Cumhuriyet'in savunucuları Sezar'ın özdeyişini benimserler, yani "yapılacak bir şeyler kaldığı sürece henüz hiçbir şeyin yapılmadığına" inanırlar. Canla başla uğraşmamızı gerektiren birçok tehlikeyle karşı karşıyayız.

Cumhuriyetçi askerlerimizin değerini göz önünde bulundurduğumuzda, İngilizleri ve hainleri yenmek bizim için kolay bir şeydir. Ama daha önemli ve daha zorlu bir iş bekliyor bizi: Sarsılmaz bir enerjiyle özgürlüğümüzün tüm düşmanlarının bitmek tükenmek bilmeyen entrikalarını sonlandırmak ve toplumsal gönençin üzerinde yükseleceği ilkeleri zafere taşımak.

Kamu Esenlik Komitenize verdiğiniz ilk görev budur işte.

İlk önce devrimci yönetimin¹⁷ gerekliliğini ve ilkelerini açıklayacağız, ardından doğuşundan itibaren onu felce uğratan nedenlerin neler olduğunu göstereceğiz.

Devrimci yönetim kuramı, kendisine hayat veren Devrim kadar yenidir. Bu kuram, ne Devrimimizi öngörememiş siyaset yazarlarının kitaplarında, ne de iktidarlarını kötüye kullanmaktan duydukları keyifle böyle bir iktidarın meşruluğunu sorgulama zahmetine girmeyen tiranların yasalarında aranıp bulunabilir. Ayrıca devrimci yönetim kavramı, aristokrasi için bir terör konusu ya da bir iftira bahanesi, tiranlar için bir skandal ve birçok kişi için bir gizem olduğundan, ne anlama geldiği herkese açıklanmalıdır ki, hiç olmazsa iyi yurttaşların kamusal çıkar ilkelerini benimsemeleri sağlanabilsin.

Yönetimin işlevi, ulusun tüm ahlaki ve fiziki güçlerini, kendisini var eden amaca doğru yönlendirmektir.

¹⁵ Robespierre, 1773-1794, Cilt 3, s. 98-109. Ayrıca *Ayaklar Baş Olunca. [Jakoben Söylevler]* adlı kitabın s. 40-53'teki İlhan Erman çevirisi göz önünde bulundurulmuştur.

¹⁶ Toulon, bu konuşmadan altı gün önce İngilizlerden geri alınmıştı.

¹⁷ Robespierre'in metninde "devrimci yönetim" kavramı küçük harflerle yazılmaktadır. Bu metnin dışında, bu kavram için hep büyük harfleri (yani Devrimci Yönetim şeklindeki yazılışını) kullanmayı tercih ettim. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Anayasal yönetimin amacı Cumhuriyet'i koruyup sürdürmek, devrimci yönetimin amacı ise Cumhuriyet'i kurmaktır.

Devrim özgürlüğün düşmanlarına karşı savaşıdır, anayasa ise zafere ulaşmış huzurlu özgürlük rejimidir.

Devrimci yönetim olağanüstü bir etkinliğe ihtiyaç duyar, özellikle de savaşta olduğu için. Tekdüze ve katı kurallara bağlı değildir. Çünkü fırtınalı ve değişken koşullar içinde bulunmaktadır ve özellikle de yeni ve acil tehlikelere karşı göğüs gerebilmek için hızlı bir şekilde yepyeni kaynakları harekete geçirmek zorundadır.

Anayasal yönetim temelde sivil özgürlükle¹⁸ ilgilenir, devrimci yönetim ise kamusal özgürlükle.¹⁹ Anayasal rejimde, bireyleri kamusal gücün kötüye kullanımına karşı korumak yeterlidir neredeyse. Oysa devrimci rejimde, kamusal güç saldırgan hiizlere karşı bizatihi kendisini korumak zorundadır.

Devrimci yönetim iyi yurttaşlara tam olarak ulusal koruma sağlamakla yükümlüdür; halk düşmanlarına vermesi gereken tek şey ise ölümdür.

Bu kavramlar, devrimci olarak adlandırdığımız yasaların kökenini ve doğasını açıklamak için yeterlidir. Bu yasaları keyfi ya da zorba olarak nitelendiren kişiler, zıtlıkları birbirine karıştırmaya çalışan budala ya da kötü niyetli sofistlerdir. Barışta ve savaşta, sağlıkta ve hastalıkta aynı sistemi uygulamak istiyorlar ya da daha doğrusu tiranlığın yeniden canlanmasından ve vatanın can vermesinden başka bir şey arzulamıyorlar. Anayasal kuralların harfi harfine uygulanmasından söz etmelerinin nedeni, bunları cezaya çarptırılmadan çığneyebilmek içindir. Bu kişiler, beşikteki Cumhuriyet'i hiçbir tehlikeye maruz kalmadan boğazlamak için, kendilerinin muaf kalacağını çok iyi bildikleri belirsiz ilkelerle Cumhuriyet'in elini kolunu bağlamaya çabalayan alçak canilerdir.

Anayasa gemisi hep şantiyede kalmak için inşa edilmedi. Fakat onu ters rüzgarların estiği ve büyük bir fırtınanın patlak verdiği bir zamanda denize indirmek mi gerekiyor? Anayasa'nın inşasına karşı çıkmış olan tiranların ve kölelerin isteği budur; ama Fransız halkı sakın havayı beklemenizi emretti si-

¹⁸ Yani bireysel özgürlükler.

¹⁹ Yani halkın-devletin eşitliği ve birlikteliği. <https://rantey.org>

ze. Aristokrasinin ve federalizmin yaygarasını aynı anda bastıran ortak dileğini açıklayıp ilk önce kendisini bütün düşmanlarından kurtarma görevi verdi size.

Nasıl ki tanrıların tapınakları kutsallıklarını kirleten saygısızlara sığınak hizmeti görsün diye inşa edilmediyse, Anayasa da kendisini yıkmak isteyen tiran kompolarını korusun diye inşa edilmemiştir.

Devrimci yönetim, olağan yönetime göre işleyişinde daha etkin ve hareketlerinde daha özgür olmak zorunda bulunduğu içindir mi ki daha az adil ve daha az meşrudur? Tabii ki hayır. Bütün yasaların en kutsalına, yani halkın esenliğine ve bütün hakların en tartışmasız olanına, yani gerekliliğe dayanıyor.

Ayrıca, hepsi de adaletten ve kamu düzeninden çıkarsanmış olan kendi kuralları bulunuyor. Devrimci yönetimin ne anarşiyle ne de kargaşayla ortak bir yönü vardır. Tersine, amacı, yasaların hükmünü sağlamak ve pekiştirmek için bunları ortadan kaldırmaktır. Keyfilikle de bir ilgisi yoktur. Onun yol göstericisi, kişisel tutkular değil, kamusal çıkarlardır.

Devrimci yönetim, genel ve olağan ilkelere, kamusal özgürlüğü tehlikeye atmadan katı bir şekilde uygulanabilecekleri her durumda bağlı kalmalıdır. Gücünün derecesi, komplocuların cüreti ya da hainliğiyle ters orantılıdır. Bu nedenle kötülere karşı ne denli korkunç olursa, iyilere de o denli yararı dokunur. Koşullar onu ne kadar sert bir tutum takınmaya zorlarsa da, kamu yararına olmadığı sürece, gereksiz yere özgürlüğü rahatsız eden ve özel çıkarları yaralayan önlemlerden o kadar uzak durmalıdır.

Devrimci Yönetim, iki tehlike, yani zayıflık ile gözü kara atılganlık, ılımlılık ile aşırılık²⁰ arasında yoluna devam etmek zorundadır. İffet için iktidarsızlık neyse, ölçülülük de ılımlılık için odur; enerji gibi görünen aşırılık ise, sağlıklı olmak sanılan ödem gibidir.

Tiranlar, bizi, sürekli olarak ılımlılık yoluyla köleliğe doğru sürüklemeye çalıştılar, bazen de tam karşı uca doğru iteklemek istediler. Aslında bu iki karşıt uç aynı sonuca varır. Amacın ister berisinde kalınsın ister ötesine geçil-

²⁰ İlimlilik ve aşırılık sözcükleriyle, bir sonraki bölümde ele alınacak olan Dantoncular ile Hébertistler kastediliyor. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

sin, her iki durumda da hedef ıskalanmış olur. Kimse federalizm havarileri-ne,²¹ evrensel tek bir Cumhuriyet'in zamansız vaizlerinden²² daha çok ben-zeyemez. Kralların dostları ile insanlığın başsavcısı²³ birbirleriyle çok iyi anla-şıyorlar. Papaz kılıklı fanatik ile ateizmi vaaz eden fanatiğin arası epey sıkı fı-kı. Demokrat baronlar ile Koblenz'deki markiler kardeştir. Bazen kırmızı bo-neler,²⁴ kırmızı ökçelere²⁵ zannedildiğinden çok daha fazla yakındır.

Tam da bu konuda yönetim son derece ihtiyatlı olmak zorundadır. Çünkü bütün özgürlük düşmanları, yönetimin yalnızca hatalarını değil ayrıca en bil-ge önlemlerini de ona karşı kullanmaya uğraşıyorlar. Yönetim aşırılığa mı darbe indiriyor, hemen ılımlılık ile aristokrasiyi canlandırmaya çalışıyorlar. Yönetim bu iki canavarın peşine düşünce de, tüm güçleriyle aşırılığı teşvik ediyorlar. Bu insanlara iyi yurttaşların şevkini kırma imkanı tanımak tehlike-lidir; ama daha tehlikelisi, onların kandırdıkları iyi yurttaşlara eziyet edip ce-saretlerini kırmaktır. Bu kötülüklerden biri, Cumhuriyet'i şiddetli çırpınışlarla yok olma tehlikesi içine atar; diğeri ise, güçsüzleştirip kaçınılmaz bir ölüme doğru sürükler.

Öyleyse ne yapılmalıdır? Entrikalar yaratan hainleri yakalayınca ya kadar peşlerini bırakmamak, hatalarında bile vatanseverliği korumak, vatansever-leri aydınlatmak ve dur durak bilmeksizin halkı haklarına ve yazgısına sahip çıkacak bir düzeye yükseltmek gerekir. Eğer bu kuralı benimsemezseniz her şeyi yitirirsiniz.

Vatansever coşkunun aşırılığı ile yurttaşlık duygusunun yokluğu ya da ılımlılığın ataleti arasında bir seçim yapmak gerekirse, tereddüt etmenin hiç anlamı yoktur. Aşırı erki nedeniyle azap çeken güçlü bir beden, yine de bir cesetten daha fazla imkana sahiptir. Dolayısıyla, vatanseverliği iyileştirmek isterken öldürmemeye özen göstermeliyiz.

[...]Tüm gücünü ellerinizin arasına yerleştirirken halkın sizden beklediği şey, yönetiminizin vatan düşmanlarına karşı korkutucu olması kadar, vatan-severler için de iyiliksever olmasıydı. Aynı zamanda, düşmanları ezmek için

²¹ Jirondenler.

²² Bu görüşü savunan Anarcharsis Cloots ise de, aslında Hébertistler kastediliyor.

²³ Cloots kastediliyor.

²⁴ *Sans-culotte*'lara özgü kırmızı bone takan kişiler.

²⁵ Aristokratlar ya da daha geniş anlamıyla karşı-devrimciler.

gereken her türlü cesareti ve politikayı sergileme ve özellikle büyük amaçlarınızı gerçekleştirmek için gereksinim duyduğunuz birliği kendi içinizde sağlama görevini de verdi size.

Fransız Cumhuriyeti'nin kuruluşu bir çocuk oyuncağı değildir. Ne kimilerin kaprisinin ya da umursamazlığının bir eseri, ne de kişisel tutkular ile devrimci ögeler arasındaki çatışmanın rastlantısal bir sonucudur. Evrenin yaratılışında en az güç kadar bilgelik de yer almıştır.

İçinizden seçtiğiniz üyelere²⁶ vatanın yazgısının sürekli gözetilmesine ilişkin zorlu görevi yüklerken, aynı anda kendinizi de tüm gücünüz ve güveninizle onları destekleme yükümlülüğü içine sokmuş oldunuz. Eğer devrimci yönetim halk temsilcilerinin tümünün enerjisi, bilgisi, vatanseverliği ve sevgisiyle desteklenmeyecekse, kendisine saldıran Avrupa'nın ve her yönden üzerinde baskı uygulayan özgürlük düşmanlarının çabalarına eşdeğer bir biçimde karşı koyabilecek gücü nereden bulacaktır?

Eğer biz, bizi ancak bölerek yenebilecek olan düşmanlarımızın sinsi imalarına ruhlarımızı açarsak, vay halimize! Eğer biz, birliğimizi güçlendirmek yerine parçalarsak, eğer özel çıkarların ve kibrin sesinin vatanın ve gerçeğin sesini bastırmasına izin verirsek, vay halimize!

Haydi, ruhlarımızı Antik Dönem cumhuriyetçi erdemlerin ve örneklerin yüceliğine yükseltelim. Themistokles,²⁷ Yunan donanması komutanından²⁸ daha parlak bir dehaya sahipti. Bununla birlikte, vatani kurtaracak gerekli öğüdü verdiğinde komutan ona vurmak için asasını kaldırmış, Themistokles ise "Vur, ama dinle" demekle yetinmişti.²⁹ Böylece Yunanistan, Asya tiranları karşısında zafere ulaşmıştı. Scipio, herhangi bir Romalı komutan kadar değerliydi; yine de Hanibal'i ve Kartaca'yı yendikten sonra bir rakibinin emri altında görev yapmayı bir onur addetmişti.

²⁶ Konvansiyon'un komitelerinde, özellikle de Kamu Esenlik Komitesi'nde yer alan vekiller.

²⁷ Themistokles (İ.Ö. 524-459): Atinalı devlet adamı ve komutan.

²⁸ Spartalı komutan Euribiades.

²⁹ Themistokles ile Euribiades arasında geçen bu konuşmayı ve Themistokles'in verdiği öğüt sayesinde Yunan donanmasının Pers donanmasını bozguna uğrattığı İ.Ö. 480'deki Salamis Savaşı'nu, Yunan kökenli Romalı tarihçi Plutarkhos (İ.S. 46-125) *Paralel Yaşamlar* adlı eserinde anlatmıştır. (Bakınız: Plutark, *Yaşamlar 2, Çey. Mev. İdea*, İstanbul 2005, s. 25-29.)

Ey yüce gönüllerin erdemi! Senin karşında küçük ruhların türlü türlü gösterişlerinin ve kibirli çırpınışlarının ne anlamı var ki! Ey erdem! Bir cumhuriyetin kuruluş aşamasında, kurulu bir cumhuriyeti barış içinde yönetmek için gerekenden daha az mı ihtiyaç duyulur sana? Ey vatan! Fransız halkının temsilcileri üzerinde, Yunanistan ile Roma'nın kendi komutanları üzerindeki haklarından daha mı azına sahipsiz? Açıkça diyorum ki, devrimci yönetimin işlevleri artık meşakkatli görevler olmaktan çıkıp birer ihtiras aracı haline gelmişse, Cumhuriyet'i şimdiden yitirmişiz demektir.

Ulusal Konvansiyon'un otoritesine tüm Avrupa saygı göstermelidir. Tiranlar, onu değersizleştirmek, ortadan kaldırmak amacıyla tüm politik kaynaklarını heba ediyorlar ve servetlerini sağa sola saçıyorlar. Konvansiyon, kendi yönetimini Londra kabinesinin ve Avrupa saraylarının yönetimine tercih ettiği yönünde kesin bir karar almalıdır. Çünkü kendisi yönetmezse, tiranlar hüküm sürecektir.

Tiranlar Cumhuriyet'e karşı sürdürdükleri bu hile ve yıpratma savaşında ne kadar da çok avantaja sahipler. Bütün kötülükler onlar adına savaşıyor; oysa Cumhuriyet'in elinde sadece erdemleri var. Erdemler basit, alçak gönüllü ve yoksuldur; bazen cahil, çoğu kez de kabadır. Garibanlara özgüdür ve halkın ortak malıdır. Kötülükler ise bütün hazinelerle donanmış, şehvetin tüm cazibesini ve alçaklığın tüm çekiciliğini kuşanmış, suça dönük her türlü tehlikeli beceriyle takviye edilmiştir.

Tiranlar sadece zayıflıklarımızı değil ama vatan sevgimizi bile bize karşı ne kadar maharetle kullanıyorlar! Aramıza attıkları bölünme tohumları ne büyük bir hızla yeşerebilir, tabii eğer onları bir an önce yok etmezsek.

[...]İngilizlerin, Prusyalıların kentlerimize ve köylerimize dağılıp Ulusal Konvansiyon adına saçma sapan bir öğretiyi³⁰ yaydıklarını gördük. Cüppelelerini çıkarmış olan papazların dini bir gerekçe ve bahane olarak kullanıp isyancı toplulukların başına geçtiklerini gördük. Daha şimdiden, sadece fanatizmden nefret ettikleri için düşüncesiz eylemlere girişen vatanseverler öldürüldü. Sanki Avrupa tiranlarıyla savaşımızda dönebileceğimiz bol bol kanımız varmış gibi, bu acınası tartışmalar nedeniyle birçok yörede kan akıtıldı. Ey

³⁰ Bir sonraki bölümde ele alınacak olan Hristiyanlaşma öğretisi.

utanç! Ey insan aklının zayıflığı! Bir büyük ulus, tiranlığın en sefil uşaklarının oyuncağına dönüştü!

Yabancılar, bir süreliğine kamusal huzurun hakemleri gibiydi. Para, onların keyfine göre dolaşımda oluyor ya da piyasadan kalkıyordu. İstediklerinde halk ekmek buluyor, istemediklerinde de ekmekten yoksun kalıyordu. Bir işaretleriyle fırınların önünde kalabalıklar oluşuyor ve yine onların bir işaretiyle dağılıyordu. Katilleriyle, casuslarıyla bizi kuşatmış haldeler. Bu adamları tanıyoruz, görüyoruz, ama hâlâ aramızda yaşıyorlar; sanki yasaların kılıcı onlara erişemiyormuş gibi. Hatta günümüzde önemli bir komplocuyu cezalandırmak, bir özgürlük dostunu iftiranın elinden kurtarmaktan çok daha zor.

Fransa'nın düşmanlarının kışkırttığı sahte felsefi aşırılıkları³¹ eleştirmemizin ve vatanseverliğin bu kürsüden bu aşırılıkları ifade etmek için ultra-devrimci sözcüğünü dile getirmesinin³² hemen ardından, Lyon'daki hainler ile tiranlığın tüm yandaşları, halkın ve yasaların öcünü almış olan yüce gönüllü ve ateşli vatanseverler³³ için bu sözcüğü kullanmaya başladılar. Bir yandan Cumhuriyet'in dostlarına karşı eski zulüm sistemini canlandırıyorlar, öte yandan vatanın kanına bulanmış hainler için merhamet gösterilmesini talep ediyorlar.³⁴

[...]Bize gelince, biz sadece İngilizler, Prusyalılar, Avusturyalılar ve onların müttefikleriyle savaşacağız. Onları yok ederek iftiralarına yanıt vereceğiz. Çünkü biz, sadece vatanın düşmanlarına kin besleriz.

Terörü, kesinlikle vatanseverlerin ya da yoksulların yüreklerine değil, ama yabancı eşkıyanın ganimetleri paylaştıkları ve Fransız halkının kanını içtikleri inlerine götürmek gerekir.

³¹ Özellikle Hristiyan-sızlaştırma fikri ve hareketi ile bir dünya devrimi fikri.

³² Robespierre'in kendisi Konvansiyon'da yaptığı daha önceki bir konuşmasında, Hristiyan-sızlaştırma hareketinin baş sorumlularından biri olarak gördüğü Anarcharsis Cloots'u ultra-devrimci olarak nitelendirmişti.

³³ Jironenlerin düşüşünün ardından başta Lyon olmak üzere çeşitli kentlerde patlak veren ayaklanmaların bastırılmasında ve asilerin katı bir şekilde cezalandırılmasında önemli rol oynamış olan devrimciler, özellikle de Collot d'Herbois, Fouché gibi taşrada görevli temsilciler.

³⁴ Robespierre, Desmoulins'in 20 Aralık tarihli gazetesinde ortaya attığı "bağışlayıcılık komitesi" önerisini eleştirmektedir. Desmoulins'in bu yazısı için bakınız: II. bölüm, "Dantoncuların Bağışlayıcı Söylemi" başlıklı altbölüm.

Robespierre, Devrimci Yönetim'in bir benzerine tarihin tozlu sayfalarında ya da siyasal yazarların kitaplarında rastlanamayacağını söylüyordu. Bu bakımdan Devrimci Yönetim, Devrim'in hatta Jakobenlerin bir yarataıydı, bir icadıydı. Ama aynı zamanda hem Robespierre hem de Saint-Just, onun olağanüstü koşullar tarafından dayatılan olağanüstü bir rejim olduğunu da vurguluyorlardı. Jakoben liderlerin bu saptaması, birçok tarihçi tarafından da kabul görmektedir. Örneğin Soboul'un deyişle "Devrimci Yönetim, daha önceden hazırlanmış ve metodik biçimde belirlenmiş bir plan doğrultusunda değil de, zorunlulukların ağırlığı altında oluşmuş, olayların gidişatına bağlı olarak gelişim göstermiş, tehlike azaldıkça yumuşamış, tehlike arttıkça da katılaşırmıştı." Gerçekten de, Furet'ye göre kamusal otoritenin bir bölümünü kullanan bir aygıt ya da bir aygıtlar bütününden çok, siyasal ve bir ölçüde sosyal bir rejim olan Devrimci Yönetim, 9 *Thermidor*'a kadar yapılanmasını sürdürüp biçimlenecekti.

Jakobenler, iç ve dış düşmanları yok edip barışı sağlamanın ve böylece Cumhuriyet'i (ve Cumhuriyet ile bir tuttukları demokrasiyi) sağlam temeller üzerinde kurmanın ancak Devrimci Yönetim'le mümkün olacağını savunuyorlardı. Onlara göre 1793 Anayasası, işte bu nedenle, yani düşmanların saldırılarına karşı koyabilecek bir güçle donanmamış olduğu için geçici olarak rafa kaldırılmıştı. Devrimci Yönetim'in anayasal bir dayanağa sahip olmaması meşruluğu içermediği anlamına gelmiyordu. Bu düzeydeki meşruluğu, halkın iyiliği ya da kamu esenliği bakımından zorunlu olmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca keyfi bir iktidar da değildi; tersine adil kurallarla, 4 Aralık'ta kabul edilmiş gerekli yasalar gibi devrimci yasalarla işliyor ve doğru bir hedefe yönelip ortak varanı gözetiyordu.

Jakobenlerin özellikle de Robespierre'in yukarıdaki açıklamalarındaki vurgu, Devrimci Yönetim'in halkın desteğiyle sürdürülen ve salt halkın iyiliğini gözetken halkçı bir yönetim olmasıydı. Ancak bu olağanüstü yönetim, demokrasi ve bireysel haklarla ilişkisi bakımından epey paradoksal bir özellik gösteriyordu. Ülkenin halk ve halk düşmanları şeklinde ikiye bölündüğü ya da toplumda erdemli ve erdemsiz olmak üzere iki tür insanın bulunduğu varsayımı (ya da bir bakıma gerçeği), insan ve yurttaş haklarını korumanın, halkı ve tabii halkla özdeşleştirilen devleti korumak karşısında ikinci plana itilmesine yol açmaktaydı. Görmüş olduğumuz gibi, bu zihniyet sadece Jakobenler değil Barère gibi (*Plaine*'de yer almış) devrimciler tarafından da dile getirilmekteydi. Bu varsayımın isaret ettiği bir sonraki sonuç, devletin özgürlük

düşmanlarına karşı koyabilmek için daha da güçlendirilmesiydi. Devletin - Devrimci Yönetim adı altında- güçlendirilmesi ise, onun her şeyden önce anayasal kısıtlamalardan kurtarılması, yani Anayasa'nın askıya alınması, dolayısıyla bireysel hakların bu çerçevede yeniden gözden geçirilmesi, daha açıkçası sınırlandırılması, hatta gerektiğinde ortadan kaldırılması demektir. Bu yüzden Jakoben iktidar, aldığı bir dizi kararla seçme-seçilme hakkından mahkemede savunma yapma hakkına ya da basın özgürlüğüne kadar çeşitli bireysel hak ve özgürlükler üzerine ambargo koyuyordu.

Fakat bu "özgürlüğün despotik" uygulamaları, yine haklar ve özgürlükler adına yapıyordu. İnsan haklarının ve gerçek özgürlüğün Devrim'in başarıya ulaşmasıyla gerçekleşeceği inancını taşıyan Jakobenler, bireylerin devletin aşırılıklarına karşı korunmasının ancak devletin aşırılıklara kaçamayacak bir şekilde, yani bir Cumhuriyet biçiminde yapılmasıyla mümkün olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu yapılanma ise, her şeyden öte devletin korunması ve güçlenmesi demek olan Devrimci Yönetimi gerektiriyordu. Daha açıkçası Macchiavelli'nin meşhur deyişiyle ifade edilirse, amacı isteyen araçları da istemeliydi. Yani içinde bulunulan koşullarda Cumhuriyet'i kurmak için ilk önce olağanüstü rejim aşamasından geçilmeliydi ya da anayasal yönetime kavuşabilmek için ilk önce Devrimci Yönetim benimsenmeli ve böylece gerekli ortam sağlanmalıydı. Çünkü halk düşmanlarının, erdemsiz insanların cirit attığı ve dış düşmanların dört koldan kuşattığı bir ülkede anayasadan, insan haklarından söz edilmesinin tek amacı, Devrim'i baltalamak ve devleti yıkıp halkı yeniden kul-köle kılmaktı.

Böylece Jakoben ideoloji, bu noktada bir paradoksa ulaşıyordu: Devlet, Devrimci Yönetim altında bireysel hak ve özgürlükleri kısıtladığı hatta yok saydığı içindir ki bu hak ve özgürlükleri tam anlamıyla gerçekleştirebilecekti. Aynı şekilde devlet, demokratik anayasayı rafa kaldırdığı içindir ki demokrasiyi sağlam bir şekilde kurabilecekti. Bu mantık, Montesquieu'nün savunmuş olduğunu gördüğümüz "özgürlüğü korumak için belli durumlarda özgürlüğün üzerine şal atmak" mantığının farklı bir biçimde dile getirilmesinden başka bir şey değildi. Tabii bu paradoksal mantık, devrimci ortamda bir zorunluluğun sonucu olarak beliriyor ve bir bakıma gerçekçi bir politikayı (*realpolitik*) yansıtıyordu. Birçok tarihçinin de bu yönde bir değerlendirmede bulunduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Max Beer'e göre Jakoben "diktatorya, demokratik ilkelerin reddi demek değildi. Tam tersine, diktatoryanın amacı, demokrasiye elverişli alanı hazırlamaktı."

Anayasa'nun ileri bir tarihte daha iyi uygulanmak üzere dondurulması savı, bazı tarihçilerin Devrimci Yönetim'i yasadışı ya da yasa ötesi bir yönetim olarak nitelendirmesine de yol açmıştır. Örneğin tarihçi Labica'nın değerlendirmesiyle, (kullandığı devrim sözcüğü Devrimci Yönetim sözcüğüyle değiştirildiğinde) Devrimci Yönetim "artık olmayan ile henüz olmamış iki yasallık arasındaki ara dönemdi." Furet'e göre ise, Devrimci Yönetim kavramındaki devrimci sıfatı, "kamusal otoritenin, meşruluğunu bir anayasa ile yasalara değil de Devrim'e uygun oluşuna dayandırması" anlamına gelmekteydi. Ancak bu yönetimi halkın esenliği yasasına dayandıran ve bu yasa da (büyük H ile) Hukuk düzeninin temeline yerleştiren Jakoben anlayıştan hareket edildiğinde, bu kez karşımızda belki bir "yasa devletinin" de ötesinde bir "hukuk devletinin" bulunduğunu söylemek mümkündür. Daha doğrusu Jakoben iktidar, Devrimci Yönetim'in tüm kararlarının ve uygulamalarının kamu esenliğini gözettiğini, bundan ötürü de Hukuk'a uygun olup adaleti içerdiğini ısrarla vurguluyordu.

Ayrıca Devrimci Yönetim, yine Jakobenlerin açıklamalarına göre, demokrasiyi (ya da Cumhuriyet'i) kurmaya yönelmesinin ötesinde, bir bakıma demokrasiyle özdeşleşiyor ya da en azından demokratik bir nitelik taşıyordu. Çünkü bu yönetim, kuramsal olarak her şeyin ondan kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu bir tek merkezin yani Ulusal Konvansiyon'un çevresinde örgütlenmişti. Jirondenlerin tasfiyesi sonrasında halkla bütünleşmiş olduğu kabul edilen Konvansiyon, halk iradesinin belirlediği tek yerd. Öyleyse Konvansiyon'un (Anayasa'nun bir sandığın içine kapatılmasından basın özgürlüğüne darbe indirilmesine kadar) aldığı tüm kararlar, halk iradesinin dile gelmesinden başka bir şey değildi. Bu da halk iradesinin egemenliği anlamındaki demokrasinin ta kendisiydi. Zaten bu nedenle Robespierre 5 Şubat 1794'te yaptığı konuşmada, bu kurguya uygun olarak, Devrimci Yönetim'le birlikte "gerçek demokrasinin" kurulduğunu ileri sürebilecekti. Üstelik erdem kavramı için içine sokularak, yani Montesquieu'nün *Yasaların Ruhu* kitabı sonrasında demokrasinin ilkesi olarak kabul gören erdemın Devrimci Yönetim'in özünde bulunduğu iddia edilerek, yine bu yönetime demokratik bir nitelik yakıştırılacaktı.

Öte yandan Konvansiyon'un halk iradesinin ortaya çıktığı biricik merkez olarak saptanması, Jakobenlerin daha önceleri karşı çıktıkları mutlak temsil sistemini Devrimci Yönetim için benimsediklerini gösteriyordu. Bu durumda egemenlik halkın yani somut halkın elinden uçup gidiyor ve soyut halkı tem-

sil eden ve onun adına irade bildiriminde bulunan Konvansiyon egemen olarak belirliyordu. Tarihçi Jaume'un biraz da abartılı deyişle "Devrimci Yönetim, hem temsilciydi hem de egemen, çünkü onun dışında halk yoktu." Bu sistemi, dolayısıyla Devrimci Yönetim'e özgü bu yapılanmayı meşrulaştırmak için Jakobenlerin başvurdukları araç, (kendileri bunu hiçbir zaman itiraf etmemişlerse de) Sieyès'in *Üçüncü Tabaka Nedir?* kitabında ortaya koyduğu "kurucu iktidar" kuramıydı. Robespierre, anayasal yönetim-devrimci yönetim ayrımı yaparken ve devrimci yönetimin Cumhuriyet'i kurma işlevini yerine getirdiğini yani aslında bir kurucu iktidar olduğunu söylerken, Sieyès'in bu kuramından esinleniyordu. Ama konuşmasında, Konvansiyon sıralarında sessizce oturan ve Devrim'in ilk günlerinden itibaren Jakobenlerle yıldızı hiç barışmayan Sieyès'in adını bir kez bile ağzına almamıştı.

Sieyès'in bu kuramına göre ulusun atadığı "olağanüstü temsilciler", kurucu iktidarı oluşturup "ulusun bizzat toplanmış halinin yerini tutuyorlardı"; dolayısıyla tıpkı ulus gibi daha önceki bir yasallıkla, herhangi bir anayasayla bağlı değillerdi. Doğru durumundaki bireyler nasıl iradelerini özgürce ortaya koyuyorlarsa, olağanüstü temsilcilerin de o şekilde irade bildiriminde bulunmaları yeterdi. Bu savlanın ardından Sieyès, olağanüstü temsilciler meclisinin sıradan yasama meclisine hiç benzemediğini yazıp aralarındaki önemli farkı açıklıyordu: "Normal yasama organı ancak tabii kıldığı kural ve koşullar dahilinde hareket edebilir. Olağanüstü temsilciler organı ise hiçbir özel biçimsel kurala tabii değildir. Ulus az sayıda bireyden oluşsa ve yönetimini bir anayasaya bağlamak isteseydi nasıl toplanıp tartışacak idiyse, bu temsilciler de öyle toplanıp öyle tartışırlar."

Sieyès'in bu sözleri, Devrimci Yönetimi meşrulaştırmak için biçilmiş kaptandı. Olağanüstü temsilciler meclisi yani Konvansiyon ulusu-soyut halkı mutlak bir biçimde temsil ettiğine, bir başka deyişle onun yerini aldığına ve onun iradesini dile getirdiğine göre, bu temsilcilerin Meclis'te ortaya çıkan ortak iradesi de en yüksek yasaydı, tabii halkın esenliği yasasından sonra. Ama zaten Konvansiyon'un aldığı her karar, çıkardığı her yasa halkın esenliği yasasıyla bağdaşmıyor muydu? Tabii bu durumda somut halktan beklenen tek şey, kendi iyiliği için Konvansiyon'a, Konvansiyon'un yönlendirdiği Devrimci Yönetim'e mutlak itaat etmesiydi.

Kurucu iktidar kuramı doğrultusunda ulusun-halkın yerini alıp egemenlikle donanan Konvansiyon, aynı zamanda tüm erkleri de elinde topluyordu. Daha açıkçası yaşamayı doğrudan kullanırken, kendi içinden çıkan temsilciler

aracılığıyla yürütmeye sahipti ve yargıyı da büyük ölçüde kontrolü altında tutuyordu. Demek ki Devrimci Yönetim’le birlikte Montesquieu’nün önemseddiği ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin önemle altını çizdiği erkler ayrımı dışlanmış, onun yerine Rousseau’nun savunduğu tüm erklerin egemene (tabii Rousseau’ya göre gerçekten somut halka, Devrimci Yönetim kuramına göre ise soyut halka yani onu temsil eden Konvansiyon’a) ait olduğu erkler birliği doktrini benimsenmiş oluyordu. Bu durumda Devrimci Yönetim, daha önce görüldüğü gibi, yürütme düzeyinde fiilen bir meclis hükümeti şeklinde işliyordu. Demek ki başta KEK olmak üzere komitelerini denetleme, üyelerini değiştirme ve yasaları çıkarma hakkına sahip olan Konvansiyon, yürütmenin icraatlarından sorumluydu.

Ancak 10 Ekim ve 4 Aralık yasalarıyla yürürlüğe konulan bu düzenleme, gerçeği yani Devrimci Yönetim’in fiili işleyişini yansıtıyor muydu? Buna verilecek cevap olumsuzdur. 9 *Thermidor*’a kadar süren dönem boyunca Konvansiyon, yürütme organları olan KEK ile Genel Güvenlik Komitesi’nin üyelerinin görev sürelerini her ay otomatik bir şekilde uzattı ve bunların önerdiği ya da önerilerinin hepsini çoğu zaman tartışmaya bile gerek görmeden kabul etti. Çünkü her ne kadar Konvansiyon yönetimin biricik merkezi olarak kabul edilmişse de, aslında yönetimin başını bu iki komite, özellikle de KEK oluştuyordu. Açıkçası Devrimci Yönetim KEK’in hükmü (birçok tarihçinin deyişiyle diktatörlüğü) altında işleyen bir siyasal rejimdi, her ne kadar KEK üyeleri Konvansiyon’a bağlı bulunduklarını ve Konvansiyon’un hizmetinde olduklarını her fırsatta dile getirmişlerse de.

Üstelik KEK, hükmünü iyice sağlamlaştırmak için kendisini yeni yetkilerle donatmaya da özen gösteriyordu. Örneğin 1794’ün bahar aylarında, bakanlıklar lağvedilip onların yerini KEK’in memurları gibi çalışan 12 yürütme komisyonu alıyor; KEK Genel Güvenlik Komitesi’nin görev alanına müdahale edip kendi bünyesinde (ilk önce Saint-Just’ün ardından Robespierre’in başkanlığını yaptığı) Genel Polis Bürosu’nu kuruyor ve tutukluları doğrudan Devrim Mahkemesi’ne yollama yetkisine kavuşuyor; birçok görevli temsilci geri çağırıyor ve bunların yeri KEK’e bağlı ulusal ajanlarla ya da doğrudan KEK’in görevlendirdiği komiserlerle dolduruluyordu. Bu noktada KEK hakkında çalışmaları bulunan tarihçi Duvignau’ya kulak verelim. Ona göre, Konvansiyon’un kabul ettiği büyük fonları kullanan “Kamu Esenlik Komitesi’nin sırsız bir hareket etme olanağı bulunuyordu. Çünkü ülkenin kaderini belirleme, bu amaçla ülkeye belli bir siyasal hedef tayin etme ve zorunlu gördüğü re-

formları gerçekleştirme amacıyla kararlar alıp uygulama yetkisine sahipti. Farklı otoritelerin elinde bulunması gereken bu misyonların ve işlevlerin birkaç vekilden oluşan küçük bir kurumun elinde toplanmış olması, şimdiye kadar görülmemiş bir şeydi. Böylece Kamu Esenlik Komitesi, yetki alanını genişleterek -birkaç istisna dışında- siyasal iktidar çarklarının neredeyse tamamını denetleyip yönetiyordu." Evet, 11 halk temsilcisinden oluşan bu kurum, Konvansiyon tarafından denetlenmek yerine kendisi Konvansiyon'u kontrolü altında tutuyor ve tüm ülkeye hükmediyordu. Tabii ki bu durumun gerçekten demokrasiyle hiçbir ilgisi yoktu. Ama şunun da altı çizilmeli ki Devrimci Yönetim, bu sayede Avrupa monarşilerine karşı yürütülen savaşta avantajlı bir duruma gelmeyi, içerideki karşı-devrim tehlikesini büyük ölçüde bertaraf etmeyi ve ülkenin ekonomik durumunu bir nebze de olsa düzeltmeyi başara-caktı.

Bu noktada yanlış anlaşılmaya yol açmamak için belirtilmesi gereken bir diğer husus, Devrimci Yönetim'in zamanın koşulları ve imkanları dahilinde "merkezi ve mutlak" bir iktidar olmasıydı. Yürütme organları olan KEK ve Genel Güvenlik Komitesi kağıt üzerinde mutlak bir güce sahip gibi görünüyorsa da, hem homojen bir görüntü sergileyemiyorlar hem de yasa gereğince kendilerine bağlı olan ulusal ve yerel otoritelerin, kurumların zaman zaman kendi başına buyruk bir şekilde davranıp uygulamalarda bulunmalarına engel olamıyorlardı. Dahası, bir sonraki bölümde görüleceği üzere, Konvansiyon'un içinden ve dışından yükselen muhalif hareketlerle de boğuşmak zorundaydılar. Bu nedenle Devrimci Yönetim'in, XX. (ve tabii XXI.) yüzyılın tanıklık ettiği otoriter (ve totaliter) rejimlerle eşdeğerde olduğu, onlarınki gibi bir mutlak güce sahip bulunduğu sanılmamalıdır. Kısacası Devrimci Yönetim, elindeki tüm devlet gücüne rağmen toplumdaki bütün alanları kesinkes denetleyebilecek bir konumda değildi, çünkü bunu yapabilecek maddi olanaklardan yoksundu. Ülkede yaşayan herkesin fişlenip gözetim altında tutulabildiği böyle bir denetim, Devrimci Yönetim'e kıyasla, bugün çağdaş haberleşme, iletişim, propaganda ve yönetim tekniklerini kullanan otoriter hatta demokratik diye adlandırılan, özellikle de kendisine ileri demokrasi diyen devletler bakımından çok daha olanaklıdır; zaten tüm devletler de ellerinden geldigince böyle bir kontrol mekanizmasını işletmeye çalışmaktadırlar.

Devrimci Yönetim'le ilgili ele alınması gereken son konu, bu yönetimin geçici mi yoksa kalıcı mı olarak tasarlandığının açıklığa kavuşturulmasıdır. Bu sorun hakkında kesin bir yargıya varmak zordur. Çünkü Aulard'ın da dediği

gibi “Jakobenlerin neyi geçici neyi kalıcı saydıklarını anlamak her zaman kolay değildir.” Jakoben liderler, çeşitli konuşmalarında Devrimci Yönetim’in belli bir süre için kurulduğunu, daha doğrusu barışın sağlanıp Devrim’in başarıya ulaşmasına kadar devam edeceğini vurgulamaya özen gösterdiler. Bu sorun Saint-Just’ün 26 Şubat 1794’teki konuşmasında kullandığı “Yarım bir devrim yapanlar, kendilerine bir mezar kazmış olurlar”³⁵ sözüyle ilişkilendirilirse, Devrimci Yönetim Devrim’i tam anlamıyla yapma ya da tamamlama aracı olarak nitelendirilebilir. Bir bakıma, Devrimci Yönetim, amacı isteyenlerin istememezlik edemeyecekleri araçtır. Böylece, her araç gibi işlevi tamamlandığı zaman terk edileceği sonucuna varılmaktadır.

Fakat Jakobenler, ilk önceleri “barışı sağlamak”, “Cumhuriyet’i kurmak” ya da “özgürlük düşmanlarını ezmek” olarak ortaya koydukları bu amacın içini giderek ulaşılması çok güç hedeflerle doldurmaya koyuldular. Robespierre, 25 Şubat 1794 tarihli söylevinde yöneldikleri amacın ne olduğunu uzun uzun açıklayıp daha yapılması gereken çok iş olduğunu belirtiyordu.³⁶ Ona göre Devrim’e dolayısıyla Devrimci Yönetim’e son noktanın konması, ancak Doğa, felsefe (akıl) ve toplumsal yapının bir bütün olarak harmanlanmasıyla, her bakımdan erdemli bir düzenin kurulmasıyla mümkündü. Üstelik Jakobenler arasında, *Ancien Régime*’in etkisinden kurtulamamış yığınların cumhuriyetçi bir bilince ve erdeme sahip olmadıkları, bu nedenle halkın aydınlatılması hatta yeniden yaratılması gerektiği düşüncesi³⁷ oldukça güçlü ve yaygındı.

Bu görüşlerden hareket edildiğinde, Jakobenlerin geçici olarak tasarladıkları Devrimci Yönetim için gitgide daha uzun bir zaman dilimi biçtiklerine ikna olunabilir. Hatta onların ömürlerinin bile bu işi sonlandırmak için yeterli olup olmadığı sorusu gündeme gelebilir. Saint-Just, 10 Ekim’de yaptığı konuşmada “Yeryüzünde devrim yapan ve iyilik yapmayı arzulayan insanlar, mezarlarında uyuyabilirler ancak” diyerek bir bakıma bu soruya olumsuz bir yanıt veriyor, yani devrimcilerin yaşamları boyunca devrimi tamamlayıp huzura kavuşamayacaklarını ima ediyordu. Çünkü ona göre her devrimin, özellikle de Fransız Devrimi’nin önüne koyduğu hedeflere ulaşılması hem büyük

³⁵ Bu konuşma için bakınız: Son bölüm, “Erdemle ve Dinle Yoğrulmuş Cumhuriyet” başlıklı altbölüm.

³⁶ Bu söylev için bakınız: Son bölüm, “Erdemle ve Dinle Yoğrulmuş Cumhuriyet” başlıklı altbölüm.

³⁷ Bu konu son bölümün “Halkı Yeniden Yaratmak” başlıklı altbölümünde ele alınacaktır.

çabaları hem de uzun bir zaman dilimini gerektiriyordu. Ne de olsa “Devrim özgürlüğün ve mutluluğun yetkinliğine yasalar sayesinde ulaşıldığı zaman sona erer”³⁸ diye yazan da yine Saint-Just değil miydi? Demek ki Saint-Just, ütopyacıların hiçbir zaman vazgeçemedikleri bir tema olan yetkin mutluluğu Devrim’in en önemli hedefi olarak gösteriyordu. Bu bakımdan Devrimci Yönetim, ütopyanın gerçekleştiği zamana ve mekâna doğru giden bir yoldu sanki, ama taşları giyotinin uçurduğu kellelerle döşenmiş bir yol.

B-DEVLET TERÖRÜ YA DA GİYOTİN İŞ BAŞINDA

Devlet terörü, tıpkı Devrimci Yönetim gibi Jakobenlerin önceden tasarlanmış bir tercihi ve yarattığı olarak ortaya çıkmadı. Ayrıca bazı tarihçilerin iddia ettiklerinin aksine, Jakoben liderlerin kişisel olarak şiddete yatkın oldukları ileri sürülerek de açıklanamaz. Çünkü Jakoben liderler, Devrim’in ilk yıllarında, toplumda giderek yaygınlaşan şiddet eğiliminden yakınıyorlar, hatta idam cezasının kaldırılmasından yana bir tutum takınıyorlardı. Örneğin Saint-Just, 1791’de yayımladığı *L’Esprit de la révolution* (Devrimin Ruhü) adlı yapıtında, “Her ne kadar J.J. Rousseau’nun otoritesi bende büyük bir hayranlık uyandırıyor da, ey büyük adam, öldürme hakkını³⁹ doğruladığın için seni affetmeyeceğim” diye yazıyor ve Paris’te tanık olduğu şiddet sahnelerinden tiksintiyle söz ediyordu: “Halkın zayıflığı vahşeti doğurdu. Halkın rezil kişilerin kellelerini muzrakların ucunda taşıması, bu kişilerin kanlarını içmesi ve yüreklerini parçalayarak çıkarıp yemesi, belki kölelik dönemi dışında hiçbir zaman görülmemiş bir şeydi. [...]Bu iğrenç manzara belki bir gün Amerika’da görülecektir; bunu ben Paris’te gördüm.”

Aynı şekilde Robespierre de, Ulusal Kurucu Meclis’te idam cezasının kaldırılması için Kasım 1789 ile Mayıs 1791’de iki kez öneride bulunuyor, ama bir sonuç alamıyordu. Daha sonraları, (ikinci cildin II. bölümünde görmüş olduğumuz üzere) XVI. Louis’nin giyotine gönderilmesini savunduğu zaman bile ilke olarak ölüm cezasına karşı olduğunu vurguluyordu. Jironden liderlerin

³⁸ Bu cümle, Saint-Just’ün ölümünden sonra bulunmuş ve *Institutions républicaines* (Cumhuriyetçi Kurumlar) adı altında 1800 yılında yayımlanmış olan elyazmalarında yer almaktadır.

³⁹ İdam cezası.

tutuklanmalarını protesto ettikleri için 1793 Ekim’inde hapsedilen 75 vekili gilyotinden kurtaran da Robespierre’di. Robespierre’in Devrim’in ilk yıllarında ölüm cezasına ilişkin görüşlerini içeren 30 Mayıs 1791 tarihli yasa önerisi metnine burada yer vermek yerinde olacaktır.

ROBESPIERRE (30 Mayıs 1791)⁴⁰

Argos kentinde bazı yurttaşların ölüm cezasına mahkûm olduğu haberi Atina’ya ulaştığında, koşa koşa tapınaklara gidilmiş ve tanrılara Atinalıları bu denli acımasız ve ölümcül düşüncelerden uzak tutmaları için yakarılmıştı. Ben de, Fransız törelerinin ve yeni anayasanın reddettiği⁴¹ hukuki cinayetleri buyuran kan dökücü yasaların Fransız hukukundan silinip atılması için - tanrılara değil, ama Tanrı’nın insanlara dayattığı ebedi yasaların temsilcileri ve yorumcuları olmaları gereken yasamacılara- yalvarıyorum. Onlara şu görüşleri kanıtlayacağım: 1*Ölüm cezası özünde haksızdır. 2*Ölüm cezası, cezaların en ağırı değildir ve suçların önlenmesinden çok artmasına neden olur.

Uygar toplumun dışında, azgın bir düşmanın yaşamıma kastetmesi ya da yirmi kere püskürtmeme rağmen yine gelip ellerimle ektiğim tarlamı yakıp yıkmaya durumunda ona ancak kişisel güçlerimle karşı koyabileceğimden onun tarafından öldürülmemek için onu öldürmem gerekir; doğal bir hak olan nefsi müdafaa hakkı da benim bu davranışımı meşrulaştırıp onaylar. Fakat toplum durumunda, yani herkesin gücünün tek bir kişiye karşı silahlanmış olduğu bu durumda, bu kişinin öldürülmesine hangi adalet kuralı izin verebilir? Hangi zorunluluk bu eylemi bağışlayabilir? Esir aldığı düşmanlarını öldüren muzaffer bir insan barbar olarak adlandırılır! Silahsızlandırıp cezalandırabileceği bir çocuğu boğazlayan kişi bir yetişkin canavar olarak kabul edilir! Toplumun mahkûm ettiği bir sanık da, toplum için olsa olsa yenilgiye uğratılmış güçsüz bir düşmandır; toplumun karşısında, bir yetişkinle karşı karşıya kalan çocuktan daha da zayıf bir konumdadır.

⁴⁰ Robespierre, 1791.

⁴¹ 1791 Anayasası, idam cezası hakkını yasaklamıştı. <https://rantey.org>

Toplumsal bir dizi aygıtla düzenleyip hazırladığı bu ölüm sahneleri, gerçeğin ve adaletin gözünde, bireyler tarafından değil, ama yasal biçimler altında tüm bir ulus tarafından işlenen alçakça cinayetlerden, gösterişli cürümlerden başka bir şey değildir. Tarihte gördüğümüz son derece acımasız, son derece saçma sapan yasalar karşısında şaşkınlığa düşmeyin. Çünkü bu yasalar, birkaç tiranın eseridir; tiranların insanlık türünü ezip boyunduruk altında tutmak için yararlandıkları zincirler ve silahlardır; kısacası kanla yazılmışlardır. Bir Romalı yurttaş ölüme mahkûm edilemezdi; halkın kabul ettiği yasa buydu işte. Fakat Sulla [iç savaşı] kazandı ve şöyle dedi: “Bana karşı silah kuşanmış olan herkes ölümü hak etmiştir.” Bundan sonra Octavianus⁴² ile suç ortakları da bu yasağı benimseyip kullandılar.

Tiberius döneminde, (Genç) Brutus’u övmek ölüm cezasını hak eden bir suçtu. Caligula, kendi imparatorluk heykeli önünde soyunacak kadar saygısız olanları ölüme mahkûm etti. Tiranlık kaygısızca ya da kahramanca gerçekleştirilen eylemlere karşı egemene ihanet suçunu yaratınca, hangi insan, kendisi de egemene ihanet nedeniyle suçlu durumuna düşmeksizin bu tür eylemlerin ölümden daha hafif bir cezayı hak ettiğini savunabilirdi acaba? Cehalet ile despotizmin korkunç birleşiminden doğan fanatizm de, sıra kendisine geldiğinde, tanrısal egemenliğe ihanet suçunu yaratıp çılgın bir biçimde Tanrı’nın öcünü almaya girişince, Tanrı’ya insan kanı sunmak ve böylece Tanrı’yı onun suretleri olduklarını ileri süren canavarların düzeyine indirgemek zorunda kalmamış mıydı?

Antik ve barbar göreneğin yandaşları, “ölüm cezası gereklidir, o olmazsa suça karşı güçlü bir fren de olamaz” diyorlar. Bunu size kim söyledi? Ceza yasalarının insanın duyarlılığı üzerinde yarattığı bütün sonuçları hesapladınız mı? Ne yazık ki insan, ölümden önce ne kadar da çok fiziksel ve ruhsal acıya maruz kalıyor!

Yaşama arzusu, insanın kalbine hükmeden tutkular arasında en buyurgan tutku olan gurura boyun eğer. Toplumsal insan için cezaların en korkuncu, toplum tarafından bir yüzkarası olarak aşağılanıp lanetlenmektir. Yasamacılar, yurttaşların farklı duyarlılıklarına çok çeşitli darbeler indirebilme yetkisi-

⁴² Roma İmparatoru Augustus
ÜCRETSİZ PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ne sahipken, nasıl olur da ölüm cezasından başka bir imkanları olmadığını düşünebilirler? Cezalar, suçlulara acı çektirmek için değil, ama cezaya uğrama korkusunu yaratıp suçu önlemek için oluşturulmuştur.

Yetkisinde bulunan daha ılımlı araçları kullanmaktansa ölüm cezasına ve diğer iğrenç cezalara başvurmayı yeğleyen yasamacılar, tıpkı sürekli acımasız cezalar vererek öğrencilerinin zihnini alıklaştırıp harap eden beceriksiz öğretmenler gibi, yönettikleri halkın ahlaki duygularını köreltirler. Sonuçta, yönetim mekanizmalarını güçlü biçimde pekiştirmek isterlerken daha da yıpratıp zayıflatırlar.

Ölüm cezasını yerleştiren yasamacılar, şu yararlı ilkeyi, yani suçları önlemenin en etkili yolunun cezaları suçlara yol açan değişik tutkuların karakteriyle uyum içine sokmak ve tabiri caizse suçları bizatihi tutkularla cezalandırmak olan ilkeyi hiç dikkate almamışlardır. Böylece bütün düşünceleri birbirine karıştırmışlar, bütün ilişkileri anlaşılmasız hale getirmişler ve ceza yasalarının amacına açıkça aykırı düşmüşlerdir.

“Ölüm cezası gereklidir” diyorsunuz. Eğer öyleyse, neden birçok halk bundan vazgeçmeyi kabul etmiştir? Bu nasıl bir yazgıdır ki, bu halklar tüm halkların en bilge, en mutlu, en özgür olanlarıdır? Eğer ölüm cezası büyük suçları engelleyecek en uygun cezaysa, bunu benimseyip bol bol uygulayan halklarda büyük suçların çok ender işleniyor olması gerekir. Oysa Japonya’ya bakın: Orada, ölüm cezasıyla işkenceye hiçbir yerde olmadığı kadar bolca başvuruluyor, ama yine hiçbir yerde olmadığı kadar sık iğrenç cinayetler işleniyor. Sanki Japonlar, hangimiz daha acımasız dercesine, kendilerini tahrik edip azdıran barbar yasalar ile rekabet içine girmiş gibiler. Cezaların ılımlı olduğu ve ölüm cezasının çok ender görüldüğü ya da hiç bilinmediği Yunan cumhuriyetleri, kan dökücü yasalarla yönetilen ülkelerden daha fazla cinayet ve daha az erdem mi sergiliyorlardı? Krallarla *decemvir*’lerin getirdikleri katı cezalara Porcia Yasası’nın⁴³ son verdiği o ihtişamlı günlerindeki Roma’nın, bu cezaların Sulla tarafından yeniden hayata geçirilip imparatorlarca rezil tiranlıklarına lâây olacak şekilde acımasızca uygulandığı o dönemlerin

⁴³ Porcia Yasası: Roma Cumhuriyeti’nde İ.Ö. 198’de *tribunus* Porcius Lecca tarafından yapılmış olan ve Romalı yurttaşların yöneticiler tarafından hem sopalarla dövülmesini hem idama mahkûm edilmesini yasaklayan yasa. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Roma'sından daha mı fazla cinayetlerle kirlenmiş olduğunu düşünüyorsunuz? Rusya'yı yöneten despotun sanki milyonlarca insanı mutlak iktidarın boyunduruğu altında tutma suçunun kefareтини insancıl ve felsefi bir eylemle ödemek istemişçesine ölüm cezasını tümüyle kaldırmasından bu yana, Rusya kargaşa içinde mi debeleniyor sanki?

Adaletin ve aklın sesini dinleyin. Bu ses, insani yargıların hiçbir zaman kesin bir doğruluk taşımadığını, dolayısıyla hatalara yatkın insanların mahkûm ettiği bir kişinin toplum tarafından ölüme gönderilmemesini haykırıyor size. En yetkin yargısal düzeni tasarlasanız, en dürüst ve en bilge yargıçları bulup iş başına getirseniz bile, herhangi bir hataya ya da önyargıya bir yer kalacaktır yine. Hataları telafi etme imkanını neden kendi ellerinizden çekip alıyorsunuz? Neden kendinizi zulmedilen masumiyete bir yardım eli uzatamayacak kadar güçsüzlüğe mahkûm edesiniz? İş işten geçtikten sonra bir hayalete, cansız küllere sunacağınız gereksiz pişmanlıkların, anlamsız özür dilemelerin ne önemi var! Bunlar olsa olsa ceza yasalarınıza özgü barbar sakınımsızlığın yürek karartıcı kanıtlarıdır yalnızca. Bir insana suçunun kefareтини pişmanlık getirerek ya da erdemli eylemlerde bulunarak ödeme imkanı tanımamak, erdeme, özsaygıya yeniden kavuşma olanağını elinden çekip almak ve onu bir bakıma henüz işlediği suçla tümüyle lekelenmiş olarak alelacele mezara indirmek, bana göre zalimliğin en korkunç dakikliğidir.

Her yasamacının ilk görevi, her türlü özgürlüğün ve toplumsal mutluluğun kaynağı olan kamusal töreleri biçimlendirip korumaktır. Özel bir amaca doğru yönelmek için bu genel ve temel amaçtan uzaklaşmaya başladığı anda, hataların en kabrasını ve en kötüsünü işlemiş olur. Demek ki yasaların her zaman halka adaletin ve aklın en saf modelini sunması gerekir. Yasalar, eğer niteliğini oluşturan güçlü, sakın ve ılımlı katılığın yerine öfkeyi ve intikamı içerirse, insanların kanlarını akıtmaktan kaçınabileceği yerde ve zaten akıtmaması gerektiği halde fütursuzca kan dökerse, halkın gözünün önünde işkencelerle örselenmiş cesetlerin doldurduğu korkunç sahneler sergilerse, işte o zaman yurttaşların yüreklerindeki adil ile gayri adil kavramlarının anlamını çarpıtır ve toplumun bağrında acımasız önyargıların yeşermesine, bunların da yeni önyargılara yol açmasına neden olur. İnsan bir başka insan için o kadar da kutsal değildir; bir de kamusal otorite onun yaşamıyla keyfeker

bir şekilde oynadığında, insan onurunun artık hiçbir değeri kalmaz. Yasaların cinayet örnekleri verip bunları sahneye koyması durumunda, cinayet fikri pek de öyle dehşet duygusu yaratmaz. Bir cinayetin yasalar tarafından bir başka cinayetle cezalandırılması durumunda ise, cinayetler artık pek de korkunç görünmez gözlere. O halde, cezaların etkililiği ile sertliğin aşırılığını birbirine karıştırmaktan kaçının; biri kesinlikle diğeri zıttıdır. Herkes ılımlı yasalara destek olur, zalim yasalara ise herkes karşı koyar.

Özgür ülkelerde cinayetlerin çok ender, ceza yasalarının da çok daha yumuşak başlı olduğunu gözlemledik. Bunlar birbirleriyle olumlu bir ilişki içindedir. Özgür ülkeler, insan haklarına saygı gösterildiği, dolayısıyla da yasaların adil olduğu ülkelerdir. Nerede yasalar aşırı bir sertlikle insanlığı hiçe sayıp zedeliyorsa, bu durum, orada insan onurunun, yurttaş onurunun bulunmadığının bir kanıtıdır; orada yasamacının kölelere hükmeden ve onları keyfince, acımasızca cezalandıran bir efendiden başka bir şey olmadığının kanıtıdır. Böylece sözlerimi, ölüm cezasının kaldırılması gerektiğini söyleyerek noktalıyorum.

Demek ki Jakobenler, özellikle de Jakobenlerin önderleri, Devrim'in ilk yıllarında en azından ilke olarak şiddete, dolayısıyla özünde şiddeti barındıran teröre karşı bir yaklaşım içinde bulunuyorlardı. Peki öyleyse, Fransız Devrim tarihi yazımında en çok tartışılan konu olan terör nasıl ortaya çıktı? Bu sorunu ele almadan önce terör sözcüğüne açıklık getirmek gerekiyor. Çünkü Fransız Devrimi'yle ilgilenmiş çeşitli tarihçilere bakıldığında, terör konusuyla, daha doğrusu terör sözcüğünün anlamıyla ilgili çok ciddi bir kafa karışıklığının bulunduğu görülmektedir. Terör döneminin başlangıcı, bazıları için Eylül 1792, başkaları için Mart, Haziran ya da Eylül 1793'tür; hatta 14 Temmuz 1789 tarihini verenler de vardır. Dolayısıyla terörün başlangıcı için farklı tarihlere işaret edilmesi, tarihçilerin terör sözcüğüne farklı anlamlar yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kitapta kabul edilen tarih Eylül 1793'tür. Bu kabulün nedenini açıklayabilmek için de, dediğim gibi terör sözcüğünden ne anlamak gerektiği açıkça ortaya konmalıdır.

Latince kökenli olan Fransızca "*terreur*" (terör) sözcüğü, (daha önce birinci cildin IV. bölümünde yer alan 5 no'lu dipnotta belirtildiği üzere) "kişinin ya da kişilerin paralyze olacak denli yoğun bir biçimde hissettiği korku" anlamı-

na geliyor ve Devrim'in ilk yıllarında farklı siyasal eğilimler taşıyan kişiler tarafından bu şekilde kullanılıyordu. Ancak 1793'ün yaz aylarından itibaren sözcük yeni bir anlam kazanmaya başladı. Ardından 5 Eylül 1793'te Konvansiyon'da bir bakıma galeyana gelen vekillerin ve heyetlerin, yeni anlamıyla kullanılan terörün "gündeme alınmasına" ilişkin bağırış çağırışları arasında terör dönemi hukuken olmasa da fiilen başlamış oldu. Terör sözcüğüne kazandırılan yeni anlam, sözcüğün genel hatlarıyla günümüzde kullanılan modern anlamıdır; zaten sözcük de bu anlamıyla -farklı yazılışlar biçiminde de olsa- dünyadaki birçok dilin içine yerleşmiş bulunmaktadır. Bu yeni anlamına göre terör sözcüğü şöyle tanımlanabilir: "Bir toplumda, bir grubun genellikle siyasal nedenlerle halkın ya da halkın bir bölümünün direncini kırmak için kolektif bir korku ortamı yaratması, bu amaçla da sistematik bir şekilde (ya da bu niyetle) şiddet kullanıp dehşet saçması."

İşte Fransız Devrimi'ndeki terör bu anlamı taşıyordu, ama aynı zamanda çok tipik bir özelliğe de sahipti. Toplumdaki belli bir kesimi yıldırma için şiddet kullanıp kolektif bir korku yaratan grup, iktidardaki gruptu, devlet mekanizmasını elinde bulunduran gruptu; bundan ötürü de söz konusu olan terör bir devlet terörüydü.⁴⁴ Tabii aynı zamanda bu terör, bazı tarihçilerin iddia ettiklerinin aksine bir yönetim biçimi değilse de, bir yönetim pratiği idi, bir iktidar yöntemi idi. Fransız Devrimi'ndeki terörü devlet terörü olarak tanımlayıp sınırlandırdığımıza göre, 1793 Eylül'ünden önceki şiddet olaylarını terör ya da terör olayları olarak görmek de mümkün değildir. Ayrıca 14 Temmuz 1789'daki Bastille saldırısı, 5-6 Ekim 1789'daki Versailles baskını ya da 2-6 Eylül 1792'deki hapishane katliamları gibi şiddet olaylarının terör olarak okunmaması gerektiğinin bir diğer nedeni de, bu olayların halk kitleleri tarafından gerçekleştirilmiş olması ve daha önemlisi bir iki gün içinde olup bitmesi, yani kullanılan şiddetin sistematik bir nitelik arz etmemesidir. Terör tabii ki şiddeti içerir, ama her şiddet terör demek değildir. Terörden söz edilebilmesi için kullanılan şiddetin (belli aralıklar, zamana dağılmış belli evreler şeklinde de olsa) sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir.

⁴⁴ Tarihçi Vovelle, Fransız Devrimi'ndeki devlet terörü ile korku arasındaki ilişkiyi şöyle değerlendirmektedir: "Terör, pasif değil aktif olan halk adaletinin sınırları içine yerleştirilmiş, denetlenmiş ve kontrol edilmiş korkudur. Bu korku, irrasyonel biçimde ve panik olarak hissedilen bir korku değil, fakat bilinçli olarak örgütlü düşmanların yireklerine salınan bir korkudur."

Devrim'in ilk günlerinden itibaren şiddetin, gerek söylem düzeyinde gerek olgular düzleminde, neredeyse hiç eksik olmadığını önceki sayfalarda görmüştük. Şiddete zaman zaman övgüler düzüp davetiye çıkaranlar ya da en azından işlerine gelen şiddet hareketlerini gerekli görüp onaylayanlar veya mazur görenler, sadece Jakobenler ve Marat, Roux gibi radikal devrimciler değil, fakat Barnave, Mirabeau ya da Jirondenler gibi ılımlı devrimcilerdi de. Hatta Jironden Ducos, 18 Aralık 1792'de Konvansiyon'da yaptığı konuşmasında, devrimci şiddetin ne denli gerekli olduğunu ileri sürmüş ve diğer Jirondenlerle birlikte kendisini giyotine yollayacak olan terörü bir bakıma çok önceden doğrulayıp meşrulaştırmıştı: "Devrimler zamanı, gerçek özgürlük zamanı değildir. Bir devrim, despotizmi yıkmak için çoğu zaman onun silahlarını kullanır ve ancak şiddet yoluyla yerleştikten sonra yumuşak hükmünü gösterir. Hatta bir devrim, bazen adalet ve insanlık heykellerinin üzerini kanlı bir şalla örtmek zorunda bile kalır. Halkın esenliği bunu buyurur ve halkın mutluluğu da yaşanmış bu katı zorunluluklar için bir teselli olur. [...]Devrimler, hızlı ve korkunç bir şekilde ilerledikçe, kendilerine ilk atılımı kazandırmış olup sonradan devrim sürecini durdurmaya ya da ılımlaştırma-ya çalışan kişileri acımasızca ezip yok eder. 1789 ve 1792 devrimlerinin tarihi bu konuda birçok göz kamaştırıcı örneklerle doludur."

Ducos, gerek genel olarak devrimlerden söz ettiğinde gerek Fransa özeline değindiğinde, şiddetin faili olarak Devrim'i işaret ediyor, ama bu şiddeti somut olarak kimlerin kullandığından ya da kullanacağından bahsetmiyordu. İlk yıllarda sergilenen şiddet sahnelerinde başrolü oynayan halk kitleleriydi, oysa Eylül 1793'ten itibaren şiddet, yeni bir biçim altında Jirondenlerin Konvansiyon'daki hasımları olan Jakobenler tarafından kullanılacaktı. Daha açıkçası, bu sözleri sarf ettiği için sonradan çok pişman olduğunu düşünebileceğimiz Ducos'un devrim-şiddet ilişkisiyle ilgili bu saptaması, bu dönemde devlet terörü olarak gerçekleşecekti. Öyleyse bu terörün nasıl belirip ortaya çıktığını ve nasıl uygulanıp geliştiğini ele alabiliriz artık.

Jirondenlerin Konvansiyon'dan ihraç edilip tutuklanmalarının ardından devrimci Fransa'nın çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığını görmüştük. Çok sayıdaki vilayette "federalist isyanların" patlak vermesi, Vendée iç savaşının ciddi boyutlar kazanması, dış cepheleden bir yanda 10 Temmuz'da Condé-sur-l'Escaut ile 28 Temmuz'da Valenciennes kentlerinin Avusturyalı- larca işgal edildiği öte yanda 23 Temmuz'da Mainz'daki Fransız gamizonu-

nun Prusya ordusuna teslim olduğu gibi kötü haberlerin gelmesi ve son olarak ağızlardan düşmeyen karşı-devrimci komplo söylentilerinin sürüp gitmesi, korku duygusunun halkın yüreğinde yer etmesine yol açıyordu. Yaşanılan korkunun bir tepkiye neden olmaması mümkün değildi. Ancak korku-tepki mekanizması, bu kez doğrudan doğruya halkçı şiddet eylemlerinin değil, şiddet taleplerinin, daha doğrusu şiddetin iktidar tarafından üstlenilip düzenlenmesi taleplerinin doğmasına neden oldu. Ayrıca bu ortamda, şiddet sözcüğü yerine genellikle terör sözcüğünün kullanıldığı, böylece teröre yeni anlamının yüklendiği görülmüyordu.

Bu talepler özellikle *sans-culotte* çevrelerinden kaynaklanmaktaydı. *Section*'lar, devrimci komiteler, halk dernekleri tarafından, iktidarın Devrim düşmanlarına karşı cezalandırıcı katı önlemler alması, bu amaçla da terörü örgütlemesi yönünde sesler yükseliyordu. Üstelik zaman zaman Jakobenler bu konuda pasif kalmakla eleştiriliyor ve iktidarın yani Konvansiyon'un harekete geçmemesi durumunda halkın cezalandırıcı şiddeti kullanacağı tehdidinde bulunuluyordu. Örneğin Cordelierler Kulübü'nün 13 Ağustos oturumunda kürsüye çıkan konuşmacılar, hem bazı Jakobenlerin ılımlılık içine kaydığını ileri sürüyorlar, hem de Konvansiyon'un şüphelilere, soylulara, papazlara karşı alması gereken radikal önlemlerden⁴⁵ söz ediyorlardı. İstekleri yerine getirilmediği takdirde de halkla birlikte ipleri ellerine alacaklarını iddia ediyorlardı.

Bu arada, 10 Ağustos bayramını Paris'te kutlamak için taşra vilayetlerinin birincil meclislerince seçilen yedi bin delege (ya da Federe) başkente gelmiş bulunuyordu. Bu delegeler, hem bayram sırasında hem bayramdan sonra oluşturdukları heyetlerle Konvansiyon'u ve çeşitli kulüpleri ziyaretlerinde, terör talebini tıpkı Parisli *sans-culotte*'lar gibi yüksek sesle dile getirmeye koyuldular. Dip dalgaları şeklinde ülkeyi özellikle de Paris'i sarsan bu hareket karşısında, dizginleri ellerinden kaçırmamak isteyen Jakobenlerin duyarsız kalmaları mümkün değildi. Üstelik gerek Jakobenler gerek diğer vekiller, Konvansiyon'un otoritesini zaafa uğratacak yeni bir 2-6 Eylül olaylarıyla karşı karşıya kalmak istemiyorlardı. Dolayısıyla alttan gelen terör taleplerine, iktidar çevresi tarafından olumlu bir şekilde yanıt verilmeye başlandı.

⁴⁵ Bu önlemlerden bazıları, "bütün şüphelilerin tutuklanması, özgürlük ağaçlarının Cumhuriyet düşmanlarının kanıyla sulanması ve tüm Brissotinlerin kellesinin uçurulması"ydı.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Konvansiyon'un 12 Ağustos'taki oturumuna katılan Federe heyetinin sözcüsü papaz Royer, "*sans-culotte*"ların korkunç kitlelerinin" halk temsilcileri tarafından harekete geçirilmesini talep etti: "Halkın ayağa kalkması ve düşmanlarını yok etmesi için ona çağrıda bulunmak gerekiyor. Bütün şüpheliler tutuklanmalı ve bu kişiler [muharebelerde] korkunç *sans-culotte* kitlelerinin önüne yerleştirilerek tiranların topları tarafından kurban edilmeli. [...]Korkutucu olun, ama özgürlüğü kurtarın. Bizi halkın mutlak gücüyle çepeçevre sarın. Halk kitlesel olarak ayağa kalsın ve onun karşısında tiranların sürüleri bir düş gibi dağılıp yok olsun." Royer'nin bu çağrısı üzerine kürsüye çıkan Danton, sözleriyle teröre kapıyı açtı: "Birincil meclislerin temsilcileri buraya gelip iç düşmanlara karşı teröre başvurulmasını istiyorlar. İsteklerine olumlu cevap verelim. Hayır, hiçbir haine af yok! Adil insan kötü insanı affetmez. Kesinlikle merhamet yok! İçerideki komploculara karşı yasanın kılıcıyla halk intikamını başlatalım."

1793 baharında Devrim Mahkemesi'nin kurulması tartışmalarında, "halkın korkunç olmaması için biz korkunç olalım" demiş olan Danton, böylece iktidarın korkunç olma zamanının tam anlamıyla geldiğini kabul etmekteydi. Bu nedenle "yasanın kılıcına" vurgu yapıyor ve halk intikamının Meclis'in otoritesi altında ve bir düzen içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtiyordu. Danton'dan geri kalmayan Robespierre de, söz alıp aynı minvalde konuşarak teröre yeşil ışık yakıyordu: "Yasanın kılıcı, komplocuların kelleleri üzerine korkunç bir süratle insin ve bunların suç ortaklarını terör saçarak vursun! [...]Onlar ne kadar hain ve barbarsa, biz de onlara karşı o ölçüde korkunç olalım. Toulon'da her saat başında, bir vatansever kahramanın kelleşi tiranların baltası altında yere düşüyor. [...]Hainler yasanın kılıcıyla yok edilsin ve böylece zavallı kurbanların ruhları huzur bulsun! Bu büyük örnekler sayesinde, vatanın bütün düşmanlarının yüreklerine terör salınarak isyanlar bastırılsın!"

Sözün gücü sayesinde duyular iyice ateşlenmiş ve ok yaydan çıkmıştı artık. Daha açıkçası, Cumhuriyet'i her yönden saldıran iç ve dış düşmanlara karşı koruyabilmek için halkın değil, fakat devletin şiddet kullanmasının yani terör politikasının uygulanmasının kaçınılmaz olduğu kafalarda yer etmeye başlamıştı. 23 Ağustos'ta Konvansiyon'un genel seferberlik kararı⁴⁶ aldığı otu-

⁴⁶ Genel seferberlik kararında şu satırlar göze çarpmaktaydı: "Bütün Fransızlar sürekli seferberlik halindedir. [...]Genç erkekler savaşa gidecekler; evli erkekler silah imal edecekler ve geçim gereçlerinin naklini sağlayacaklar; kadınlar kadın giyecek dikcekler ve hastanelerde hizmet ede-

rumda Danton, ilk önce bu karara pek sıcak bakmayan büyük burjuvaları, "Zenginler, egoistler şunu iyi bilsinler ki, Fransa'yı ancak yakıp yıktıktan sonra terk ederiz. Şunu iyi bilsinler ki, o zaman ilk kurbanlar kendileri olacaktır" diyerek tehdit ediyordu. Ardından devlet terörü konusunda bu kişileri ikna etmek için "Bu yiğit Federelerin buraya gelip ne istediklerini biliyor musunuz? İstedikleri, terörün inisiyatifini almaktır" diyerek gözlerini korkutuyordu. Montagnard bir vekil olan Gaston, terörün gerekliliğini, "Devrim'i sağlamlaştırmak için kan gerekli. Eğer karşı-devrimcilerin kanlarını dökmezsek, bir gün gelir onlar bizimkileri döker" sözleriyle açıklamaya çalışıyordu. Jakobenler Kulübü'nün 30 Ağustos'ta kabul ettiği "Terör gündeme alınmalıdır. Halkı uyandırmanın ve onu kendi kendini kurtarmaya zorlamanın tek yolu budur" şeklindeki kararı ise, girilen bu yoldan geri dönüşün olmadığını gözler önüne sermekteydi. Zaten 1 Eylül'de Jakobenler Kulübü'nün oturumuna katılan Royer, bu kararlarından ötürü Jakobenleri kutluyor ve kurulacak bir devrimci ordunun terörü uygulayacak en önemli aygıt olacağını ileri sürüyordu.⁴⁷

Bu gelişmelerin ardından 4 Eylül'de, çoğunluğu Paris varoşlarından gelen bir kalabalık belediyeye gidip devrimci önlemlerin alınmasını istedi. Hébert, göstericilere yaptığı konuşmada, halkın ertesi gün tıpkı 10 Ağustos 1792'deki ya da 31 Mayıs 1793'teki gibi toplanıp Konvansiyon'u sarması ve vekilleri gerekli önlemleri almaya zorlaması çağrısında bulundu. 5 Eylül günü Hébert'in umut ettiği gibi bir halk eylemi gerçekleşmedi. Belediye Başkanı Pache'nin ve Komün temsilci-vekili Chaumette'in kontrol ettiği bir kalabalık, herhangi bir taşkınlıkta bulunmadan Konvansiyon'un önünde toplandı. Hébert ve Royer'nin başını çektiği bir heyet, Jakobenler Kulübü, 48 section ve Federeler adına Meclis'e bir dilekçe sunup terör talebinde bulundu: "Eşitliğin bütün kafaların üzerinde tırpanı gezdirmesinin vakti gelmiştir. Bütün komplocuların yüreğine korku salmanın vakti gelmiştir. Öyleyse yasamacılar, terörü gündeme

cekler; çocuklar sargı bezleri hazırlayacaklar; yaşlılar meydanlarda krallara duyulan nefreti ve Cumhuriyet'in birliğini herkese anlatıp aşilayarak askerleri teşvik edecekler. [...]On sekiz-yirmi beş yaş arasındaki bekar yurttaşlar ön saflarda yer alacaklar."

⁴⁷ Royer bu görüşünü şöyle dillendiriyordu: "Birçok hareketli birime ayrılmış otuz bin adamdan oluşacak, beraberinde devrimci bir mahkeme ve bir giyotinle dolaşacak ve tüm Fransız toprağı üzerinde soyluların, hainlerin, ılımlıların ve komplocuların hak ettikleri adaleti gerçekleştirecek bir devrimci ordudan başka kim terörü daha başarılı bir biçimde hayata geçirebilir?"

alın! Devrim içinde olalım, çünkü karşı-devrim her yerde düşmanlarımızca tezgâhlanıyor! Yasanın kılıcı bütün suçluların kellesinin üzerinde olsun! Devrimci bir ordunun kurulmasını, birçok bölüme ayrılmasını ve her bölümün yanında korku salan bir mahkemenin ve yasal intikamın korkunç aletinin bulunmasını talep ediyoruz.”

Bu dilekçenin okunmasının ardından Meclis Başkanı Jakoben (ve Dantoncu) Thuriot'nun bu isteğe “Fransa kana değil, adalete susamıştır. Evet, cesaret ve adalet gündemdedir” diye yanıt vermesine karşın özellikle Montagnard vekiller bağıra çağıra terörün gündeme alınmasını istediler. Hatta (Varennes’de Kral’ın yakalanmasında başrolü oynamış ve bu sayede daha sonra Konvansiyon’a seçilmiş olan) Drouet, devrimcilerin “halkın mutluluğu için eşkiya olmalarını” önerdi. *Plaine* sıralarında yer alan birçok vekil gibi Thuriot da bu görüşe tepki gösterip “canice hesaplarla ileri sürülebilecek düşüncelere” karşı Konvansiyon’u uyardı ve sözlerini “devrimler cinayetler için değil, erdemin zaferi için yapılır” diyerek tamamladı. Ancak terörün gündeme alınması için ısrarlı bağışların sürmesi üzerine Barère, son noktayı koyma zamanının geldiğini düşünüp Kamu Esenlik Komitesi adına söz aldı ve şöyle konuştu: “Evet, terörü gündeme alalım. Ancak bu sayede, hem kralcılar, hem ılımlılar, hem de sizi kıskırtan karşı-devrimci güruh bir anda yok olacaktır. Kralcılar kan mı istiyorlar? Pekâlâ, komplocuların, Brissotların, Marie-Antoinettelerin kanunu alacaklar!”

Çok sayıda tarihçi, 5 Eylül’de Konvansiyon’un terörü gündeme aldığını yani terör politikasını kabul ettiğini ileri sürer. Oysa Jean-Clément Martin’in çeşitli kitaplarında belirttiği gibi, her ne kadar birçok vekil ve tabii Barère’in ağzından KEK “terörü gündeme alalım” demişlerse de, bu yönde herhangi bir oylamaya gidilmedi. Daha açıkçası, terör politikasını hukuki bir zemine oturtacak bir yasa çıkarılmadı, bir karar alınmadı. Üstelik genellikle terör dönemi olarak adlandırılan bu dönem boyunca, içinde terör sözcüğünü barındıran bir tek yasa bile yapılmayacaktı.⁴⁸ Bununla birlikte, yani teröre ilişkin yasal bir çerçevenin kurulmamasına ve terör konusunda hiçbir tanım getirilmemesine rağmen, terör fiilen gündeme alınmıştı artık. Hiç kuşkusuz, Devrim yeni bir evreye giriyordu.

⁴⁸ Martin’in aktardığına göre, içinde terör sözcüğünün yer aldığı ilk yasa, 9 *Thermidor* sonrasındaki 5 Ağustos 1794 tarihini taşımaktadır.

5 Eylül'de bir "terör yasasına" imza atmayan Konvansiyon, yine de terörle ilişkili olacak bazı devrimci kararlar aldı. Barère, "Kamu Eserlik Komitesi, si-ze önerceği önlemlerin şu ana kadar ancak bir bölümünü hazırlayabilmiştir" deyip, radikal devrimcilerin uzun zamandır talep ettikleri devrimci ordu önerisini oya sundu. Böylece Paris'te konuşlandırılan ama Vendée ya da Lyon gibi sıcak bölgelerde, kentlerde de görev yapan Devrimci Ordu kurulmuş oldu. Başkanlığına Ronsin'in getirildiği Devrimci Ordu, her ne kadar adında ordu sözcüğünü barındırıyorsa da tam anlamıyla "askeri" bir yapılanma değildi, sadece ülke içinde etkinlikte bulunuyordu. Altı bin askeri ile bin iki yüz topçusunun çoğunluğu emekçilerden, zanaatkârlardan ve küçük dükkan sahiplerinden oluşuyordu. KEK'e bağlı olan Devrimci Ordu'dan başka yaz aylarından itibaren genellikle taşradaki yerel otoriteler tarafından kurulan ve yönetilen devrimci ordular da vardı. Tıpkı Devrimci Ordu gibi *sans-culotte*'lerden oluşan ve sayıları 57'yi bulan bu ordularda toplam 30.000 kişi bulunuyordu. Taşradaki bu ordular, Devrimci Yönetim'in tesis edilmesinden sonra, bulundukları bölgenin askeri komutanının emrine verildiler, dolayısıyla KEK'in otoritesi altına yerleştirildiler. Hem Paris'teki Devrimci Ordu'nun hem taşradaki devrimci orduların zamanla arttırılan yetkilerinin en önemlileri, kırsal alanları tarayarak kentler ve (askeri) ordular için gıda maddelerine el koymak, 29 Eylül'de kabul edilen Maksimum Yasası'nın uygulanmasını sağlamak, vergileri tahsil etmek, şüphelileri gözetleyip tutuklamak, giyotini işleterek karşı-devrimcileri yok etmek, kısacası ülkenin dört bir yanında terör estirmekti.

Konvansiyon'un 5 Eylül'de aldığı bir diğer karar, terör politikasının önemli aygıtlarından biri olan Devrim Mahkemesi'nin yeniden düzenlenip çeşitli bölümlere ayrılması, böylece işleyişinin daha etkili ve hızlı kılınmasıydı. Zaten Robespierre, henüz Haziran 1793'te, "Devrim Mahkemesi'nin gayretini ateşlemeliyiz. Mahkeme'ye, kanıtlar toplandıktan sonra suçluları 24 saat içinde yargılamasını buyurmalıyız; dahası etkinliğini arttırmalıyız" diyerek çok önceden bu düzenlemeyi haber vermişti. Danton ise, bu kararın gerekçesini oylamaya geçilmeden önce şöyle açıklıyordu: "Devrim Mahkemesi yeterli sayıda bölümlere ayrılmalıdır ki, her gün bir aristokrat, bir katil cinayetlerinin bedelini canıyla ödesin. Halk da düşmanlarının yok edildiğini görsün ve Konvansiyon'un halkın çıkarlarıyla ilgilendiğini anlasın." *Section* meclis toplantılarını haftanın iki günüyle sınırlayan son karar, terör politikasıyla ilgili

değil, fakat *sans-culotte*'ların siyasal etkinliğini sınırlamaya yönelikti. Bu kardan memnun olmayan *sans-culotte*'lara bir sus payı vermek için de birkaç gün sonra, toplantılara katılan yoksul yurttaşlara 40 kuruş verilmesi kabul edildi.

Sonuçta terör politikası, 5 Eylül'de dönemin devrimci aktörleri tarafından çelişkili olan ama aslında birbirini tamamlayan iki zorunluluğa yanıt olarak fiilen kabul edilmiş oldu. Bu iki zorunluluk, bir yanda halkın düşmanlara karşı şiddet kullanılması isteğine olumlu bir cevap vermek, öte yanda halka kamusal esenliğe ulaşma yolunun ne olduğunu göstermekti. Bu yol kurucu-yapıcı şiddete başvurulmasıydı; ama bu şiddeti doğrudan halkın değil, halk adına ve (gerekirse) halkla birlikte iktidarın kullanmasıydı. Sophie Wahnick'in deyişiy-le "terörü yerleştirmenin nedeni, halkın heyecanının yıkıcı ve katliam yaratıcı olmasını engellemekti." Kısacası "terörün yapılanması, halkın meşru şiddetini frenlemeyi amaçlıyordu." Bu bakımdan Jakobenlere göre Konvansiyon, hem halkı harekete geçiren "baş"tı, hem de halkın intikamını yerine getiren "kol"du. Bu nedenle Robespierre, 5 Eylül günüyle ilgili olarak "halkın kolu düşmanlarının kafasına inmek için kalktı" diyordu.

Demek ki bu tarihten itibaren tüm devrimci güçler tarafından benimsenip uygulanan terör, daha önce de belirtildiği üzere, günün koşullarının zorunlu bir sonucu, çeşitli sorunlara getirilen bir çözüm olarak tarihteki yerini aldı.⁴⁹ Bir başka deyişle, cezalandırıcı irade ile savunmacı refleksin bir araya gelmesi sonucunda, Cumhuriyet'i korumak amacıyla sadece *Ancien Régime* taraftarlarını, karşı-devrimcileri, komplocuları değil, ekonomik krizden sorumlu tutulan egoist zenginleri, tavan fiyat uygulamasını hiçe sayanları, *assignat*'yı kabul etmeyenleri, karaborsacıları, spekülâtörleri de bastırıp yola getirmek, gerekiyorsa yok etmek için terörden medet umuldu. Böylece terör, halkın yaşam koşullarını düzeltereği ve askerlerin beslenmesini sağlayacağı düşünülen güdümlü ekonominin desteği haline de geldi.

17 Eylül'de Konvansiyon'un kabul ettiği Şüpheliler Yasası, terörün anlamı ve kapsamı hakkında hiçbir şey söylememekle birlikte, kimleri hedef aldığı konusunda bir açıklık getirme amacı taşıyordu. Ancak şüphelilere ilişkin geti-

⁴⁹ Örneğin XIX. yüzyıl sosyalist düşünürlerinden Louis Blanc'a göre "Terör, birkaç kişinin kafasında doğmamış, bazı Jakobenlerin eseri olmamıştır. [...] Kanlı bölümünü terörizmin oluşturduğu diktatörlük, Devrim sırasında ulusal savunmanın geçici ve umutsuz çaresi olarak istenmiş, kabul edilmiş ve uygulanmaya konmuştur; yoksa hiçbir zaman bir yönetim doktrini olarak değil!"

rilen tanımlar, çoğu kez genel ve muğlak olduğundan yoruma açıktı. Yasanın birinci maddesi, “Bu yasanın yayımlanmasının hemen ardından Cumhuriyet’in sınırları içinde bulunan ve hâlâ serbest olan bütün şüpheli şahıslar tutuklanacaklardır” şeklinde düzenlenmişti. İkinci madde, şüpheli şahıs olarak kabul edilenlerin kimler olduklarını saptıyordu. Buna göre, “davranışları ya da ilişkileriyle, sözleri ya da yazılarıyla tiranlığın ve federalizmin yandaşı ve özgürlüğün düşmanı olanlar”, yurttaşlık görevlerini yerine getirdiklerini ve nasıl geçindiklerini kanıtlayamayanlar, yurttaşlık sertifikası almaları reddedilenler, işten çıkarılmış devlet görevlileri, “Devrim’e bağlılıklarını sürekli olarak göstermeyen soylular” ve bunların yakın akrabaları, son olarak da ülkeye geri dönmüş göçmenler şüpheli kişilerdi. Yasada herhangi bir meslek ya da toplumsal kategori şüpheli olarak görülüyor; soylular da kökenleri nedeniyle değil de sadece Devrim’i savunmadıkları takdirde şüpheli sayılıyorlardı. Üçüncü maddede ise, devrimci komitelerin görevlerinin “şüpheli şahısların listelerini hazırlamak, bunlara karşı tutuklama emri çıkarmak ve belgelerine resmî mühür koymak” olduğu belirtiliyordu.

Üç hafta sonra, bu yasadan “ilham” alan Paris Komünü, Chaumette’in önerisiyle kendi şüpheliler tanımını hazırlayıp bunu bir bildiri şeklinde *section*’lara, devrimci komitelere dağıttı. Bu bildiride yer alan “şüpheliler listesi” çok daha geniş bir şekilde yani her türlü yoruma açık bir biçimde kaleme alınmıştı. Örneğin “özgürlüğe karşı hiçbir şey yapmamış olmalarına karşın özgürlük için de hiçbir şey yapmamış” ve “Cumhuriyetçi Anayasa’ya ilgisiz kalmış” kişiler şüpheli olarak kabul ediliyordu. Ayrıca “Özgürlük, Cumhuriyet ve Vatan sözcüklerini ağızlarından düşürmeyen, ama eski soylularla, karşı-devrimci papazlarla, aristokratlarla, Feuillantlarla, ılımlılarla ilişki içinde bulunan ve onların durumlarıyla ilgilenen kişiler” de şüpheliler arasında yer alıyordu.

17 Eylül Yasası’nın ve Komün bildirisinin işaret ettiği yönde “şüpheliler avı” başlatıldı, bir başka deyişle terörün uygulanmasına geçildi. Tabii şiddet devlette tekelleşmeli, bir devlet terörü şeklinde işletilmeliydi. Bu mantık merkezileşmeyi, merkezi iktidarın her şeyi elinde tuttuğu bir devrimci yönetimi zorunlu kılıyordu. 10 Ekim’de Devrimci Yönetim’in ilan edilmesi, aynı zamanda bu zorunluluğun bir sonucuydu. Böylece Devrimci Yönetim ile devlet terörü harmanlandı; ikisi birlikte, bir bütünü yani kamu esenliğini ve ulusal savunmayı sağlama işleviyle donatılmış “özgürlüğün despotizmini” oluşturdu.

Terör mekanizmasının başında resmen Genel Güvenlik Komitesi bulunuyordu. Ama “devrimci polis bakanlığı” gibi görev yapan bu komitenin yanında KEK de terör politikasını belirleyip her türlü inisiyatifi alma ve ilgili kurumlara emir verme yetkisine sahipti. Terörü uygulayan kurumlar ve otoriteler, Paris’teki Devrimci Ordu ile taşradaki devrimci ordular, belediye yönetimleri, devrimci komiteler, görevli temsilciler, Devrim Mahkemesi ile bunun taşradaki uzantıları olan olağanüstü mahkemeler ile askeri komisyonlar ve isyan bölgelerindeki generallerdi.

Terörün “gündeme alınmasıyla” birlikte tutuklananların sayısı hızla arttı, bu nedenle yeni cezaevleri oluşturuldu ve Devrim Mahkemesi çok daha etkili ve hızlı çalışıp art arda ölüm cezaları yağdırmaya koyuldu. Ekim-Kasım aylarında Paris “büyük davalara ve infazlara” sahne oldu. Marie-Antoinette, Olympe de Gouges, başta Brissot ve Vergniaud olmak üzere Jirondenler, Ulusal Kurucu Meclis üyeleri Barnave, Bailly ve ismini Philippe-Égalité yapmış olan Orléans Dükü gibi Devrim’in önemli isimleri giyotine yollandılar.

Bu ortamda radikal devrimci çevrelerde, teröre ve terörün “kutsal aleti” olan giyotine sürekli övgüler düzülüyordu⁵⁰. Çeşitli kurumlarda yapılan konuşmalara ve yayımlanan yazılara bakıldığında, terörün Cumhuriyet düşmanlarını yok ederek Devrim’i başarıya götürmenin ve özgürlüğü sağlamanın biricik yolu olarak yüceltildiği görülüyordu. Örneğin Devrimci Ordu komutanı Ronsin, 20 Ekim’de Konvansiyon’da vekillere hitaben, “terörü gündeme aldığınızdan ve Devrimci Yönetim’i ilan ettiğinizden beri, Fransız halkı sizinle birlikte özgürlüğün düzeyine yükseldi” diyordu. Hébert ise, gazetesinde sürekli olarak teröre övgüler düzüyor ve giyotinin daha yoğun bir şekilde çalıştırılmasını talep ediyordu. Tabii bu tür söylemler, hem terör uygu-

⁵⁰ Giyotin fikri, *États Généraux*’ya seçilmiş bir doktor olan Joseph Ignace Guillotin (1738-1814) tarafından ortaya atıldı. Ona göre idam cezasının başı gövdeden ayıran mekanik bir aletle yerine getirilmesi sayesinde, hem idam uygulamalarında “eşitlik” sağlanacak hem de idam mahkumlarının gereksiz yere acı çekmesi engellenecekti. Çünkü *Ancien Régime*’de, mahkumların dahil oldukları toplumsal tabakaya ve işledikleri suça göre, kılıçla veya baltayla başı kesmeden darağacında asmaya ya da diri diri yakmadan çeşitli işkencelerle uzuvları kesip parçalamaya varan çok çeşitli idam yöntemi uygulanıyordu. Yasama Meclisi, Guillotin’in önerisini Ekim 1791’de kabul etti. Alet, yine bir doktor olan Antoine Louis tarafından tasarlandı ve bir piyano imalatçısı olan Tobias Schmidt tarafından gerçekleştirildi. Doktor Guillotin’in tüm itirazlarına rağmen giyotin (*guillotine*) olarak adlandırılmaya başlanan alet, ilk olarak 25 Nisan 1792’de bir katil olan Nicolas Jacques Pelletier’nin idamında kullanıldı. Bundan böyle Fransız devletinin idam aleti haline gelen giyotin, en son olarak 10 Eylül 1977’de çalıştırıldı.

layan farklı otoritelerin ellerini güçlendiriyor hem de onları daha yoğun bir şekilde dehşet saçmaya davet ediyordu.

Terör Paris'te merkezi otoritelerin yönetiminde ve denetiminde gerçekleştirilirken, taşradaki durum başkenttekine pek de benzemiyordu. Lefebvre'in belirttiği gibi, terörü uygulayanlara ister istemez geniş bir yorumlama-değerlendirme yetkisi tanındığından, taşradaki terör bölgeden bölgeye, vilayetten vilayete (görevli temsilcilerin ve yerel otoritelerin karakterleri ve tutumu, yaşanan şiddet olayları, kişiler ya da gruplar arasındaki düşmanlıklar vb. nedenlerden ötürü) çok farklılıklar gösteriyordu. Öyle ki bazı bölgelere terör neredeyse hiç uğramazken, bazılarında özellikle de isyan bölgelerinde çok kan akıtılıyordu. Görevli temsilciler ve yerel otoriteler arasında, ateşli vatan-severler olduklarını kanıtlamaya çalışan ve böylece rekabete girişip inisiyatif kullanarak yoğun bir baskı uygulayanlar olduğu gibi, soğukkanlılıklarını yitirmeden merkezden talimatlar bekleyen ya da şiddet kullanmaktansa yatıştırıcı ve ikna edici bir çizgiyi benimseyenler vardı. Örneğin Loiret ve Cher vilayetlerinde bulunan görevli temsilci Laplanche, Ekim ayında Konvansiyon'a yazdığı mektuplarında, "Kamu Esenlik Komitesi'nden özel talimatlar almadım, ama devrimci bir şekilde davranmam gerektiğini düşündüm" deyip birçok federalisti giyotine yollamış olmaktan gurur duyduğunu belirtiyordu. Buna karşılık Haute-Garonne vilayetindeki görevli temsilciler, Kasım ayı başında yazdıkları raporlarında, Toulouse'da uygulamaları gereken politika hakkında Konvansiyon'un (dolayısıyla KEK'in) kendilerine talimat vermesini istiyorlardı.

Devrimci Yönetim'in "anayasası" niteliğindeki 4 Aralık Yasası, yeni siyasal düzeni merkezi bir biçimde yapılandırmaktan başka terör politikasının uygulanmasında yaşanan karışıklıklara son vermeyi de amaçlamaktaydı. Terör mekanizmasında yer alan çeşitli kurumların merkeze, özellikle KEK'e bağlanmasının bir nedeni de buydu zaten. Yine aynı nedenle, haksız, keyfi davranışları tespit edilmiş olan ve haklarında çok sayıda şikayette bulunulan taşradaki devrimci ordular lağvedildi. Kısacası amaç, terörün tam anlamıyla bir devlet terörü şeklinde merkezden yönlendirilip işletilmesiydi. Bununla birlikte, 9 *Thermidor*'a kadar süren dönem boyunca, yine de Devrimci Ordu, yerel otoriteler ve görevli temsilciler zaman zaman kendi başlarına buyruk bir tutum ve davranış sergileyebilecekler, bundan ötürü de siyasal iktidar (ileride kısaca değinileceği üzere) bu yönde yeni önlemler almak zorunda kalacaktı.

* * *

Jakoben söyleme bu konuda yüklenen işlev, terörü rasyonelleştirip meşrulaştırmasıydı. Saint-Just'un dile getirdiği "Devrim'in ve Fransız halkının düşmanları yok edilmediği sürece bize rahat yok" anlayışından yola çıkan Jakobenler, her fırsatta, Cumhuriyet'in varlığının ve geleceğinin terörün uygulanmasına bağlı olduğunu vurguluyorlar ve buradan hareketle terörün salt iç ve dış düşmanlara karşı işletildiğinin altını çiziyorlardı. Demek ki halk ile halk düşmanları arasındaki ayrım iyi yapılmalıydı. Saint-Just, henüz 16 Ekim 1793'te, yani Dantoncular ile Hébertistlerin birer hizip şeklinde iyice belirmedikleri bir tarihte, Konvansiyon'da yaptığı konuşmada hiziplerin varlığından söz edip bunların terörü kötüye kullanmasına dikkati çekiyordu: "Yurttaşlar, dehşeti [*l'épouvante*] gündeme aldınız; dehşet sadece kötüler için geçerli olmayıydı. Fakat önlemleri aşırıya götürerek etkisizleştirmeye yönelik bir planın izlenmesi nedeniyle, sadece halk düşmanlarına yönelik olması gereken terörün bizi halkın üzerine saçılması için her çareye başvuruldu. Böylece bugüne dek özgürlüğü ayakta tutmuş olan coşkudan yorulan halkın, düşmanlarının davasını benimsemesi ve ılımlı zayıflık içine yeniden düşmesi amaçlandı."

Billaud-Varenne de, 18 Kasım'da KEK adına Konvansiyon'a sunduğu raporunda, "despotik terör" ile "devrimci terör" arasında önemli bir farkın bulunduğuna işaret ediyor ve halkın yararına olan devrimci terörün kimleri hedef aldığını ya da alması gerektiğini açıklıyordu: "Tiranlar terörü kullandıkları zaman, bu terör yalnızca halka vurur. [...] Tersine, yeni doğmuş bir cumhuriyette devrimin gelişimi yasamacıları terörü gündeme almak zorunda bıraktığında bu terör, sadece düşmanlarına karşı ulusun öcünü almak için vardır. Böylece darağacı, bir zamanlar ezilenler ve zayıflar için kurulurken, nihayet olması gereken şey haline gelir, yani hainlerin, entrikacıların, gözü doymazların ve kralların mezarı olur." Ardından bu terörün farklı kimseler bakımından ne anlama geldiğini şöyle dillendiriyordu: "Terör, komplocular için ürkünç, kamu görevlileri için zorlayıcı, rüşvetçiler için katı, kötüler için korkutucu, ezilenler için koruyucu, zalimler için acımasız, vatanseverler için yararlı, halk için de yardımseverdir."

Ayrıca Jakobenler, her fırsatta terörün içinde bulunulan koşullardan kaynaklanan zorunlu bir olgu olduğunu ileri sürüyorlardı. Daha açıkçası onlara göre, Cumhuriyet'in büyük sorunlarla boğuştuğu ve iç ve dış düşmanlar tara-

fından tehdit edildiği dönem, ikna etme dönemi olmadığı için terör kaçınılmazdı. Sorun bu aşamada muhalifleri ikna etmek, kazanmak değil, zarar veremeyecekleri bir hale getirmek, elimine etmek, fiziksel olarak ortadan kaldırmaktı. Jean Jaurès, Jakobenlerin bu yaklaşımını şu şekilde değerlendirip doğrulamaktadır: “Devrimci bir büyük ülkenin hem iç hiziplere hem tüm dünyaya karşı savaştığı bir dönemde, yani yeni düzenin kaderinin en küçük bir tereddüt ya da en ufak bir hata nedeniyle gelecek yüzyılları kapsayacak bir şekilde belirleneceği bir ortamda, bu devasa girişimi yöneten kişilerin muhalifleri kazanma ve rakipleri ikna etme zamanları yoktu. Harekete geçmeleri ve savaşmaları gerekiyordu; eylem güçlerini dağıtmadan bir bütün olarak ellerinde bulundurabilmeleri için, gereksinim duydukları oybirliğini sağlama işini ölüme havale ettiler. Bu dönemde Devrim, işte bu nedenden ötürü korkunç bir silahtan başka bir şey değildi.”

Jakoben liderler, terör hakkında zaman zaman bu tür saptamalarda bulundularsa da, hiçbir zaman salt terörü konu edinip bu olguyu teorik bir çerçevede açıklamaya çalıştıkları ne bir konuşma yaptılar ne de bir metin kaleme aldılar. Bununla birlikte Jakobenlerin teröre ilişkin en açıklayıcı değerlendirmelerinin Robespierre ve Saint-Just tarafından -görece ileri bir tarihte- ortaya konduğunu belirtmek gerekir. Her iki Jakoben lider, 1794 Şubat'ında yaptıkları konuşmalarda, aslında farklı bir sorunsalı ele alıyorsa da, terör konusuna değiniyorlar ve terör hakkında genel olarak Jakobenlerin yaklaşımını (ve tabii kendi kişisel görüşlerini) gözler önüne seriyorlardı. İlk olarak Robespierre'in “siyasal ahlak ilkeleri” üzerine yaptığı konuşmada yer alan teröre ilişkin sözlerine yer verelim.⁵¹

ROBESPIERRE (5 Şubat 1794)⁵²

[...]Eğer Cumhuriyet gemisini sakin sularda yönetmek durumunda olsaydık, görüşlerimi burada noktalayabilirdim, ama fırtına patlamak üzeredir ve içinde bulunduğumuz devrimci aşama size bir başka görev yüklemektedir.

⁵¹ Bu konuşmanın siyasal ahlakla ilgili kısmı, kitabın son bölümünün “Erdemle ve Dinle Yoğrulmuş Cumhuriyet” başlıklı altbölümünde yer almaktadır.

⁵² Robespierre, 1973-1974, Cilt 3, s. 118-121. Ayrıca *Ayaklar Baş Olunca [Jakoben Söylevler]* adlı kitabın s. 64-68'deki İlhan Erman çevirisi göz önünde bulundurulmuştur.

[...]Dışarıda bütün tiranlar sizi kuşatıyor, içeride bütün tiranlık dostları komplolar kuruyor. Suçlarından paçalarını sıyracaklarını umut ettikleri sürece de komplolarına devam edeceklerdir. Ya Cumhuriyet'in iç ve dış düşmanlarını boğacağız ya da Cumhuriyet'le birlikte yok olacağız. Bu koşullarda politikanızın ilk şiarı, halkı akılla, halk düşmanlarını terörle yönetmek olmalıdır.

Barış içindeki halkçı yönetimin dayanağı erdemse, devrim içindeki halkçı yönetimin dayanağı hem erdem hem terördür. Erdemsiz terör zararlıdır, terörsüz erdem güçsüzdür. Terör, çabuk işleyen, katı ve bükülmez adaletten başka bir şey değildir; dolayısıyla erdemden türer. Belli bir özel ilkenin sonucu olmaktan çok, demokrasinin genel ilkesinin vatanın acil gereksinimlerine uyarlanması sonucudur.

Terörün despotik yönetimin dayanağı olduğu söyleniyor. Peki, sizin yönetiminiz despotizme benziyor mu? Evet, özgürlük kahramanlarının ellerinde parlayan kılıçların, tiranlık yardakçılarının kılıçlarına benzediği kadar benziyor. Bırakın despot, alıklaştırmış kullarını terörle yönetsin; ne de olsa bir despot olarak buna hakkı var. Siz ise özgürlük düşmanlarına terörle boyun eğdirin, Cumhuriyet'in kurucuları olarak sizin de buna hakkınız var. Devrim yönetimi, tiranlığa karşı özgürlüğün despotizmidir. Güç sadece suçu korumak için mi vardır? Yıldırım mağrur kafaların tepesine indirilmek için yaratılmamış mıdır?

[...]Toplumsal koruma sadece sessiz sakin yurttaşların hakkıdır. Cumhuriyet'te cumhuriyetçilerden başka yurttaş yoktur. Kralcılar, komplocular, Cumhuriyet'in gözünde yabancılardan ya da daha doğrusu düşmanlardan başka bir şey değildir. Özgürlüğün tiranlığa karşı yürüttüğü bu amansız savaş, bölünmez tek bir savaş değil midir? İç düşmanlar dış düşmanların müttefikleri değil midir? İçeride vatani parçalayan katiller; halk vekillerinin vicdanını satın alan entrikacılar; kendi vicdanlarını satan hainler; halkın davasını aşağılamak, kamusal erdemi öldürmek, toplumsal anlaşmazlık ateşini körüklemek ve ahlaki [*morale*] karşı-devrimle siyasal karşı-devrimin yolunu hazırlamak için parayla tutulmuş yergici yazarlar; evet, tüm bu insanlar, hizmet ettikleri tiranlardan daha mı az suçlular, daha mı az tehlikeliler?

[...]İnsanlığa zulmedenleri cezalandırmak merhamettir, affetmek ise barbarlıktır. Tiranların sertliğinin ilkesi yine sertlikten başka bir şey değildir; cumhuriyetçi yönetimin sertliği ise hayırseverlikten kaynaklanır.

Dolayısıyla, terörü halk düşmanlarına değil de halka yöneltmeye cüret edenlerin vay haline! Yurttaşlık coşkusunun kaçınılmaz hatalarını ihanetin hesaplı hatalarıyla ya da komplocuların suikastleriyle birbirine karıştırıp sakin yurttaşları kovuşturmak için tehlikeli entrikacıları göz ardı edenlerin vay haline! Özgürlüğün kutsal adını suistimal etmeye cüret eden ya da özgürlüğün emanet ettiği silahları vatanseverlerin yüreğine yas ve ölüm salmak için kullanmaya kalkışan hainlere ölüm! Bu kötülükler yapıldı, bunu yadsımak mümkün değil. Hiç kuşkusuz, aristokrasi bu kötülükleri abarttı. Fakat Cumhuriyet'in dört bir yanında, özgürlük düşmanları tarafından zulmedilen tek bir insan bile olsa, hükümetin görevi endişeye kapılıp onu arayıp bulmak ve onun öcünü başkalarına ders olacak şekilde almaktır.

Robespierre, bu söylevinde, Cumhuriyet'in terörü kullanarak tiranın silahını tiranlığa karşı seferber ettiğini ileri sürüyordu. Nasıl tiran tiran olduğu için ahlakşmış uyruklarını terörle yönetme hakkına sahipse, vekiller de Cumhuriyet'in kurucuları olarak özgürlük düşmanlarını terörle yola getirme, yola getirilemeyecek olanları da yok etme hakkına sahipti. İster kralcı ister vatansever kullansın, kılıç kılıçtı. Ama terörün kılıcı, tiranın kılıcından farklı olarak halk adına, halkın esenliği doğrultusunda, Cumhuriyet'i perçinleyip özgürlüğü, eşitliği, kardeşliği, kısacası anayasal demokratik rejimi kurmak için işletiliyordu. Demek ki teröre içkin olan şiddet kurucu meşru şiddetti. Bu bakımdan Robespierre, bazı konuşmalarında eleştirdiği Machiavelli'nin amaç-araç ilişkisi konusundaki görüşünü olduğu gibi benimsemiş oluyordu. Terörü bir sistem olarak ele almıyor, onu bir araç konumuna indirgiyordu. Daha açıkçası ona göre terör, (tıpkı Devrimci Yönetim gibi) amacı isteyenlerin istememezlik edemeyecekleri bir araçtı. İçinde bulunulan koşullardan kaynaklanan zorunluluklara getirilen bir yanıttı, her şeyden öte Devrim'i başarıyla sürdürüp Cumhuriyet'i sağlam bir şekilde yerli yerine oturtmanın biricik yöntemiydi.

Ayrıca Robespierre, terörün yine Devrimci Yönetim gibi demokrasiyle bağlantılı olduğunu, demokratik bir boyutu bulunduğunu ileri sürüyordu. Ona göre Konvansiyon halkla özdeşleştiğinden ve genel iradeyi dile getirdiğinden ötürü, Konvansiyon'un merkezini oluşturduğu Devrimci Yönetim'in terör politikası halk iradesinin eyleme dökülmesinden başka bir şey değildi. Bu anlamda giyotinin çalışmasını isteyen, hatta çalıştıran halkın ta kendisiydi. Kendi deyişle terör, devrimci koşullar içinde bulunan demokrasiden, yani

demokrasinin ilkesi olan erdemden kaynaklanıyordu. Böylece Robespierre, Montesquieu'nün kuramında demokrasinin ve despotizmin ilkeleri oldukları için birbirine ters düştükleri kabul edilen erdemi ve korkuyu, yani terörü bir araya getirip bağdaştırıyordu. Bunların bir araya gelmesi ise, adaletin uygulanması demekti.

Her şeyden önce vatan sevgisi, eşitlik sevgisi olan erdem, (işaret ettiği adalet ile birlikte) terörün önüne konan sınırdı. Daha açıkçası giyotin, erdemi gözeterek akılcı ve adil bir şekilde işletilmeliydi. Ama aynı zamanda giyotin, halkçı yönetimin tam anlamıyla kurulabilmesi için zorunlu olan erdem ilkesini besleyip geliştirme, yani Fransız halkını tümüyle erdemli bir halk haline getirme aracıydı da.⁵³ Bu bakımdan terör, bir yandan birleştirici bir işlev görerek yurttaşları erdem çatısı altında kaynaştırıp bütünleştirmeyi, öte yandan dışlayıcı bir işlev görerek erdemi benimseyemeyecek, içselleştiremeyecek kişileri yok etmeyi amaçlıyordu. Erdemsiz kişilerin ayıklanıp zorunlu olarak yok edilmesi, tarihçi Poussou'ya göre "sadece *régénérés* olamayacakları için değil ama dahası bütüncül *régénération*'a engel oluşturdıkları içindi."⁵⁴ Bu açıdan bakıldığında, giyotinin ölüme mahkûm olanların bedenleri üzerinde gerçekleştirdiği kesme işlemi, Devrimci Yönetim'in erdemli kalmak istediği ulusun bedeni üzerinde uyguladığı cerrahi bir operasyon olarak yorumlanabilir.

Son olarak Robespierre, terörün hedef kitlesinin kimlerden oluştuğunu açıklıyor ve terörün keyfi ve gözü kapalı bir biçimde işletilmemesini, özellikle de vatanseverlere, masumlara, hatta iyi niyetli olmakla birlikte aldatılmış kişilere karşı kullanılmamasını istiyordu.⁵⁵ Çünkü ona göre bu tür hatalar, yanlışlar yapılmıştı ve artık yapılmamalıydı. Böylece Robespierre, terör yaklaşımı konusunda kendini ve tabii Jakobenleri hem "bağışlayıcılar" (*indulgents*) de-

⁵³ Örneğin KEK, 1793'ün Aralık ayında Devrim Mahkemesi'ne ve diğer olağanüstü mahkemelere yolladığı genelde, mahkemelerin suçlulara "sağaltıcı bir terörle hızlıca darbe indirdiği" takdirde "bütün insanların erdeme kazandırılacağını" ve böylece "kamusal mutluluk günlerine daha çabuk ulaşılacağını" belirtiyordu.

⁵⁴ Burada *régénérés* sözcüğü, "yeniden canlanıp erdemli olmuş" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *régénération* sözcüğü de "yeniden canlanıp erdemli olmak" anlamını taşımaktadır.

⁵⁵ Örneğin Robespierre, 3 Ekim 1793'te, Jirondenlerin tutuklanmasını protesto etmiş, sonrasında hapsedilmiş vekillerin yargılanmasını talep eden Genel Güvenlik Komitesi'yle ters düşüyor ve "Ulusal Konvansiyon suçluları çoğaltmaya çalışmamalıdır, yalnızca hizbin liderleriyle ilgilenmelidir. [...] Yurttaşlar, maskelerini düşürdüğünüz hırslı kişilerin arabasını çeken insanlar arasında yoldan saptırılmış iyi niyetli çok insan var" diyerek bunların Devrim Mahkemesi'ne, tabii arından da giyotine gönderilmelerini engelliyordu.

nen Dantonculardan hem “aşırılar” (*exagérés*) denen Hébertistlerden ayırıyordu. Dantonculara karşı terörün halk düşmanlarına yönelik olarak acımasızca sürdürülmesini savunuyor, ama Hébertistlere karşı da aşırılığı önlemek için terörün erdem ve adalet tarafından çizilen sınırlar içinde kalması gerektiğini vurguluyordu. Dahası bu sınırlara uymayacak kişileri (yani Hébertistleri), terörü onlara karşı kullanmakla tehdit ediyordu.

Robespierre'in bu konuşmasından üç hafta sonra Saint-Just, KEK ve Genel Güvenlik Komitesi adına hazırladığı bir raporu Konvansiyon'a sundu. Bu söylevinde ülkedeki yozlaşmadan, hiziplerin entrikalarından yakınıyor ve kendisinin (dolayısıyla Jakobenlerin) kuruluş aşamasındaki Cumhuriyet anlayışından söz ediyordu.⁵⁶ Ama bunların yanında terör konusuna da değiniyordu.

SAINT-JUST (26 Şubat 1794)⁵⁷

[...]Tiranlara komşu olan bir Cumhuriyet, çalkantılarla sarsıldığında katı yasalara sahip olmalıdır. Düşmanlarının yandaşlarına, hatta duruma kayıtsız kalan kişilere kesinlikle müsamaha göstermemelidir.

[...]Bir Cumhuriyet istediniz; eğer onu oluşturan şeyi de istemezseniz, bu Cumhuriyet çökecek ve halkı yıkıntılarının altında ezecektir. Bir Cumhuriyeti oluşturan şey, ona karşı olan herkesin ve her şeyin tümünden imha edilmesidir. Devrimci önlemlerden şikayet ediliyor! Fakat bizi tüm diğer yönetimlerle karşılaştırırsanız ılımlı olduğumuzu görürsünüz.

1788'de XVI. Louis, Paris'teki Mêlée Sokağı ile Pont-Neuf Köprüsü üzerinde, her yaştan ve her cinsiyetten sekiz bin insanı kılıçtan geçirtti ve daha sonra aynı sahneyi Champ-de-Mars'da tekrarladı. Saray hapishanede insanları asıyordu; Seine Nehri'nden çıkarılan boğulmuş insanlar onun kurbanlarıydı; dört yüz bin tutuklu vardı; her yıl bin beş yüz kaçakçı asılıyor ve üç bin kişi çark işkencesiyle öldürülüyordu; o dönemde Paris'te bugüne göre çok daha fazla insan hapishaneleri dolduruyordu. Kıtlık zamanlarında askeri birlikler halkın üzerine doğru yürüyordu. Avrupa'ya da bir göz atın: Çılgınlıklarını

⁵⁶ Konuşmanın bu konulara ilişkin kısımları, III. bölümün “Halkı Yeniden Yaratmak” başlıklı altbölümünde yer almaktadır.

⁵⁷ Saint-Just, 1968, s. 190-203.

bile duymadığınız dört milyon insan hapisanelerde çürüyor, oysa siz yönetiminizin bütün düşmanlarının zaferine, canice ılımlılığınızla katkıda bulunuyorsunuz. Ne kadar da budalayız; ilkelerimizin sergilenmesi karşısında anlamsızca böbürleniyoruz. Bizden bin kez daha zalim olan krallar ise, cinayetlerinin ortasında gönül rahatlığıyla uyuyorlar.

Ey Yurttaşlar! İnsanlıktan uzak olduğunuza sizi ikna etmek için krallar hangi yanılısamaya başvuracaklar acaba? Devrim Mahkemeniz bir yıl içinde üç yüz haini ölüme yolladı. Ya İspanyol Engizisyonu, aynı sürede daha fazlasını yapmadı mı? Ey Tanrım, hem de hangi amaç uğruna! Ya İngiliz mahkemeleri, bu yıl hiç kimseyi boğazlamadı mı? Ya Belçikalı çocukları ateşte kızartan Bender!⁵⁸ Ya size hiç bahsedilmeyen ağzına kadar dolu Alman hapisaneleri! Avrupa kralları için bağışlayıcılıktan söz ediliyor mu hiç? Hayır. Öyleyse kesinlikle gevşemeyin siz de.

[...]Cumhuriyet'in kısa süre içinde dört başı mamur hale geleceğini umut ediyorum hâlâ, tabii eğer halk ile Meclis ülkedeki asıl güç konumuna gelirse ve aristokratlar ile para babalarının cezalandırılmaktan kurtulmak için yozlaştırmaya çalıştıkları halk egemenliği bu kişilerden arındırılırsa. "Namussuzların yargıclarını mahkûm ettirme gücünün bulunduğu bir ülkede, herhangi bir adalet umudu olabilir mi?" demişti William. Hiçbir kötülük hükümet tarafından ne affedilmeli ne de cezasız bırakılmalıdır. Adalet, Cumhuriyet düşmanları için salt terörden çok daha korkutucudur. Terörden kurtulabilen hainler, teraziyi elinde bulunduran adaletten kaçamamalıdır! Adalet, aramızdaki halk düşmanlarını ve tiranlık yandaşlarını ebedi bir köleliğe mahkûm eder. Oysa terör, onlara bu işin bir sonu olacağı umudunu bırakır; çünkü her fırtına gün gelir son bulur ve bunun böyle olduğunu siz de görüyorsunuz. Adalet, kamu görevlilerini namuslu olmaya zorlar, halkı mutlu kılar ve yeni düzeni pekiştirir. Terör ise, her iki tarafı da keskin bir kılıçtır; birileri onu halkın öcünü almak, diğerleri ise tiranlığa hizmet etmek için kullandı. Terör nedeniyle tutukevleri tıka basa dolduruldu, ama suçlular cezalandırılmıyor. Terör tıpkı bir fırtına gibi geçip gitti. Kamusal karakterde kalıcı bir sertliğin olmasını ancak kurumların gücünden bekleyebilirsiniz. Fırtınalarımızın ardın-

⁵⁸ Blasius Columban von Bender (1713-1798): Avusturya İmparatorluk Ordusunda görev yapmış ve 1790'da Belçika-Hollanda'daki ayaklanmayı bastırması olan mareşal.

dan hep korkunç bir rehavet geliyor ve terör sonrasında, öncesine göre hep daha fazla bağışlayıcı oluyoruz.

Saint-Just, tıpkı Robespierre gibi iç ve dış düşmanlarla boğuşmak zorunda olan Fransa'da Cumhuriyet'in kurulması yönünde terörün önemli bir işlev gördüğünü kabul ediyordu. Terörün içerdiği şiddetten yakınanlara karşı, gerek *Ancien Régime*'in gerek Avrupa monarşilerinin uyguladığı ve uygulamaya devam ettiği şiddetten örnekler vererek, 'devrimci terörün çok daha insani, ılımlı ve adil olduğunu ileri sürüyordu. Ayrıca terörün yalnızca halkın öcünü almakla kalmadığını, aynı zamanda halkı koruyup yozlaşmadan kurtardığını ilave ediyordu. Öyle ki terör, *Ancien Régime*'in yıkıntısı üzerinde yeni bir rejime, halkçı bir sisteme vücut verme işlevi görüyordu. Bir bakıma içinde bulunan terör dönemi, eski bir toplumun yeni bir toplumu doğurma sancısıydı.

Bununla birlikte Saint-Just'e göre, her şeyin çözümü için terörden medet umulmamalıydı. Çünkü terör, her ne kadar halk düşmanlarına vurarak adaleti gerçekleştiriyor idiye de, her durumda adaleti içermiyordu. Terör kötü kişiler tarafından kötü amaçlar doğrultusunda kullanılmaya açıktı ve de kullanılıyordu. Üstelik varılan noktada artık terör savsaklanıyor, hatta bir fırtına gibi sonunun geldiği görülüyordu. Bu durumda da Devrim'i yolundan saptıracak ılımlılığın, bağışlayıcılığın toplumda gitgide daha etkili bir hale gelmesiyle karşılaşılıyordu. Peki, çözüm neydi? Çözüm, adaleti ve erdemi insanların yüreklerine kazıyacak, toplumun özü haline getirecek ve böylece demokratik cumhuriyeti ayakları üzerine dikecek olan cumhuriyetçi kurumları tesis etmekte.

Saint-Just'ün *Cumhuriyetçi Kurumlar* adı altında 1800'de yayımlanan el yazmalarında açıkladığı kurumlar Cumhuriyet'in ruhuydu. Hükümeti ve sivil toplumu erdemli kılarak, hiziplere yol açan kıskançlıkları bastırarak, gerçek ve ikiyezlülük, masumiyet ve suç arasında hassas bir ayırım yaparak ve adaletin hüküm sürmesine zemin hazırlayarak kamusal özgürlüğün güvencesini oluşturuyorlardı. Dolayısıyla erdemli toplumu yaratıp sürdürecektürumların olması durumunda teröre de gerek yoktu. Ancak Saint-Just, bu görüşleriyle ulaşılmamasını istediği ideali ortaya koyuyordu. Bu nedenle, kurumlardan yoksun olan ve birçok tehlikeyle çepeçevre sarılı bulunan beşikteki Cumhuriyet'te terörün kaçınılmaz olduğunu kabul ediyordu. Zaten bu yüzden yine el yazmalarında, "Cumhuriyetçi bir hükümette ilke olarak erdem vardır, eğer erdem yoksa terör vardır. Ne erdemi ne de terörü istemeyenler ne

istiyorlar öyleyse?” diye yazıyordu. Demek ki henüz erdemli bir toplumun kurulamadığı Cumhuriyet’te terörü isteyip uygulamak da bir tür erdemdi.

Jakoben liderlerin zorunlulukla, demokrasiyle, erdemle ilişkilendirerek doğrulayıp meşrulaştırdıkları terör, yalnızca halkın düşmanlarından kurtulması değil, ayrıca halkın her düzeyde kendi kendini arındırmasıydı da. Çünkü bu liderlerin üzerinde önemle durdukları bir konu, halk düşmanlarının kendilerini vatanseverlik ya da devrimcilik maskesi altında saklamaları ve bu sayede erdemsizliği yayıp halkı yozlaştırarak Cumhuriyet’i tehlike içine atmalarıydı. Dolayısıyla yapılması gereken iş, ihbar mekanizmasını işleterek bu tür kişileri açığa çıkarmak, ayıklamak ve terörün acımasız adaletine teslim etmekti. Ama zaten ihbar, Devrim’in ilk günlerinden itibaren bir devlet politikası olarak benimsenmişti. Ulusal Kurucu Meclis, 16 Eylül 1789’da aldığı bir kararla, “gerek bir insanın yaşamı ve özgürlüğüne karşı, gerek kamusal ya da bireysel güvenliğe karşı girişimleri” ihbar etmenin bir yurttaşlık görevi olduğuna hükmetmişti. Sonraki yıllarda da bu yönde benzer yasalar çıkarılmış ve çeşitli kurumlar, örgütler, dernekler ihbarın önemini vurgulayan bildirilere imza atmışlardı; tabii bunların arasında Jakobenler de vardı.⁵⁹

Jakobenler, terör dönemiyle birlikte ihbar etme-arındırma (*épuration*) mekanizmasını çok daha yoğun bir şekilde işletmeye koyuldular. Bu işlemi sık sık kendi içlerinde uyguladılar⁶⁰ ve böylece diğer kurumları ve dernekleri sergiledikleri bu tutumu örnek almaya davet ettiler. Böylece bu mekanizmanın işleyişi, tüm toplumu ve bütün kurumları kapsadı ya da kapsaması gerektiği sürekli olarak dile getirildi. Örneğin Robespierre, 9 Kasım 1793’ta “her halk derneğinin büyük bir özenle kendi içinde arındırma yapmasını istiyorum” dedikten sonra tehditkâr bir dille “Jakobenler, sadece bu katı sınamayı kendilerine uygulayan derneklerle iletişime girmeyi ve onları bünyelerine dahil etmeyi kabul edeceklerdir” diye devam ediyordu. Saint-Just ise, 26 Şubat 1794’teki konuşmasında, toplumda salt kişisel çıkarlarının peşinden giden ve

⁵⁹ Örneğin Jakobenler Kulübü’nün 26 Temmuz 1789’da ihbarla ilgili yayımladığı bildirisinde şu cümleler göze çarpıyordu: “İhbar, hiç kuşkusuz bir ilke haline getirilmeli ve ulusal eğitimin bir parçası olmalıdır; çünkü ihbar özgürlüğün koruyucusudur. [...] Nasıl gözetleyip izlemek halkın ve özgürlüğün en önemli güvencesiyse, ihbar da erdemlerin anasıdır. [...] Halkın esenliği söz konusu olduğunda susmak, halk düşmanlarının suç ortağı olmak demektir.”

⁶⁰ 30 Ekim 1793 tarihinde kulüp başkanlığı kürsüsünde oturan Maribon-Montant, ihbarın hiçbir sınırının bulunmadığını şöyle dile getiriyordu: “Vatan söz konusu olduğunda, ne kardeş ne baba ne de anne vardır. Jakobenler gerektiğinde herkesi ülkelerine feda ederler.”

para hırsıyla hareket eden insanların bulunduğunu ve bu insanların her şeyi yozlaştırmaya çalıştıklarını belirterek toplumsal arınmanın ne denli gerekli olduğunu vurguluyordu.⁶¹ Ayrıca Jakobenlere göre bu mekanizmanın işletilmesi, sadece toplumun, dolayısıyla toplumsal kurumların arındırılmasına değil, kişisel arınmaya da hizmet etmekteydi. İhbar edilip bu sınamadan aklanarak çıkan kişi, her bakımdan yani vicdanen ve siyaseten de arınmış olmaktaydı.

Sonuçta gerek halk derneklerinde, *section*'larda, devrimci komitelerde gerek Konvansiyon'da girilen "ayıklama-temizleme operasyonları", halkın buralarda kendi kendini arındırması olarak nitelendiriliyordu. İhbar etme-arındırma mekanizması, tıpkı bir parçası olduğu terör gibi 9 *Thermidor*'a kadar sürdürüldü. Saint-Just terörün gelip geçtiğini ileri sürmüş olsa da terör sonlanmış değildi. Üstelik Mart ayı sonunda, Devrim'in çocukları olan Hébertistleri ve Dantoncuları vurdu.⁶² Robespierre 5 Şubat'taki konuşmasında, Konvansiyon'un erdemi sayesinde kendi üzerinde baskı uygulayıp özdenetimini gerçekleştirdiğini, yani içindeki erdemsizleri ayıkladığını söylemişti. Onun bu sözlerinden hareket edildiğinde, Meclis üyeleri olan Danton ve arkadaşlarının giyotine yollanması, Konvansiyon'un (dolayısıyla halkın) kendi içindeki erdemsiz kişileri söküp atarak kendini arındırması anlamına geliyordu. Bu bağlamda, Dantonculardan başka bir kısmı Cordelierler Kulübü'nün yanı sıra Jakobenler Kulübü üyesi de olan Hébertistlerin idam edilmesini, Jakobenlerin kendilerini arındırması olarak da okumak mümkündür.

Jakoben iktidar, muhalif grupları bertaraf ettikten sonra özgürlüğün despotizmini, yani Devrimci Yönetim'i ve terörü daha da merkezi bir hale getirmek amacıyla Konvansiyon'u çeşitli önlemler almaya yönlendirdi. Hébertistlerin idamının hemen ardından Devrimci Ordu lağvedildi ve ardından, *sansculotte*'ların *section* meclis toplantılarını haftanın iki günüyle sınırlayan 5 Eylül 1793 kararını *by-pass* etmek için kurdukları *section* halk derneklerinin kapatılması kararı alındı. Barère, 27 Mart'ta yaptığı konuşmada, büyük ölçüde Hébertist militanların yer aldığı Devrimci Ordu'nun lağvedilmesini, *sansculotte*'ların tepkisini çekmemek için şöyle savunuyordu: "Bütün yurttaşların

⁶¹ İhbarın dolayısıyla arınmanın ne denli gerekli olduğunu kabul eden Konvansiyon, 13 Mart 1794'te "Her yurttaş komplocuları ve kanun kaçaklarını ihbar etmekle yükümlüdür" şeklinde kalemeye alınmış bir yasa maddesini kabul edecekti.

⁶² Bu konu bir sonraki bölümde ele alınmaktadır.

asker olduğu özgür bir ülkedeki her devrimci ordu, anti-demokratik bir kurumdur; iki sınıf askerin, iki tür yurttaşın olduğunu varsayar. Tehlikeli bir araçtır. [...]Sadece yeni bir orduya devrimci sıfatının verilmesi, Cumhuriyet'in 14 ordusunun kahramanlıklarına karşı yapılmış bir hakaret değil midir?"

Jakobenler, *section* halk derneklerinin özellikle Paris'te yerden biten mantarlar gibi ortaya çıkmalarını kendilerine karşı bir meydan okuma olarak görmüşler ve bu konudaki rahatsızlıklarını çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdi. Ama yine *sans-culotte*'ları karşılarına almamak için eleştirilerini, bu derneklerde nadiren vatanseverlerin bulunduğu iddiası üzerine inşa etmişlerdi. Örneğin Robespierre, 30 Aralık'ta bu derneklere şu sözleriyle kara çalmaktaydı: "Halk, her gün *section* halk derneklerinde mi yer alıyor? Hayır. Bu dernekleri oluşturanlar çok sayıdaki entrikacıdır; birkaç vatansever de ancak vakit bulduğunda bu derneklerde görünür. [...]Fakat halk, orada değildir. Çalışmayan insanlar ya da kötü niyetli kişiler bu derneklerde kararlar alırken, halk atölyelerdedir." Aynı şekilde Saint-Just de, 13 Mart'taki konuşmasında, bu derneklerde birkaç yurttaşa karşı çok sayıda dalaverecinin cirit attığını iddia etmekteydi. *Section* halk derneklerinin kapatılmasına ilişkin kararının tam anlamıyla uygulanması için yine de, bazı derneklerin direnmesi nedeniyle, Mayıs ayını beklemek gerekti. Bu dönemde Couthon, alınan bu kararı, derneklerin ulusal birliği bozucu bir etkide bulunduğunu ileri sürerek gerekçelendirip doğruluyordu: "Paris'teki 48 [*section*] halk derneği, federalizmin iğrenç görüntüsünü veriyordu; bunun gözümüzün önünden kaybolmasının zamanı gelmişti. [...]Hiç kuşkusuz, Paris'teki derneklerde iyi yurttaşlar da vardı; fakat bölünme kötüdür ve kamusal birliğin parçalanması büyük bir tehlikeye yol açar."

Bu önlemlerin ardından Nisan ayı içinde, vilayet yönetimleri bünyesinde bulunan kamu esenlik komitelerinin kapatılması ve "kamu esenlik" adını Yürütme Komite'den başka hiçbir kurumun kullanmaması kararı alındı. Geçici Yürütme Konseyi lağvedildi ve bakanlıkların yerine doğrudan doğruya KEK'e ve Genel Güvenlik Komitesi'ne bağlı olan 12 Yürütme Komisyonu kuruldu. Başta Fouché olmak üzere keyfi davranışlar sergiledikleri tespit edilen görevli temsilcilerin işlerine son verilip Paris'e çağrıldı. Son olarak da taşradaki (devrimci) olağanüstü mahkemelerin kapatılmasına hükmedildi. Bu karara uygun olarak, bir-iki istisna dışında bu mahkemelerin hepsi 8 Mayıs'ta ortadan kaldırıldı. Artık Devrim düşmanlarını yargılayıp giyotine gönderme yetkisi, büyük ölçüde Paris'teki Devrim Mahkemesi'nin elinde toplanmış bulunuyordu. Böylece sıra bu mahkemenin yeniden düzenlenmesine geldi.

10 Haziran 1794'te kabul edilen ve birçok tarihçiye göre "Büyük Terör"ü doğuran yeni Devrim Mahkemesi Yasası, Robespierre ve Couthon tarafından kaleme alınmıştı. Zaten Robespierre, Devrim Mahkemesi'nin sadece vatana ihanet suçlarını yargılaması ve hükmedeceği tek cezanın da hemen uygulanacak idam olması gerektiğini henüz 15 Ağustos 1793'te Jakobenler Kulübü'nde verdiği söylevde dile getirmişti.⁶³ Öyle görülüyor ki, iki Jakoben liderin hazırladığı bu yasa tasarısından KEK'in diğer üyelerinin ve Devrim Mahkemesi yargıçları ile savcısının haberi vardı, ama Genel Güvenlik Komitesi haberdar edilmemişti. Çünkü Lefebvre'in de belirttiği gibi Robespierre, merkezileşme politikası doğrultusunda KEK'in otoritesini iyice güçlendirip Genel Güvenlik Komitesi'nin yetkilerini kısmayı, dolayısıyla bu komiteyi fırsat buldukça devre dışı bırakmayı amaçlıyordu. KEK adına önerilen yasa tasarısının gerekçesini Konvansiyon'a açıklama görevini Couthon üstlendi.

COUTHON (10 Haziran 1794)⁶⁴

Ulusal adalet, bugüne kadar hem saygı uyandıran bir davranış sergileyememiş hem de kendisine lâîk olan enerjiyi gösterememiştir. Cumhuriyet'ten çok bireylere karşı adil olunmasına önem veriliyor, sanki düşmanlarını cezalandırmayı amaçlayan mahkemeler vatanın esenliği için değil de komplocuların çıkarı için kurulmuş gibi.

[...]Sıradan suçlar bireyleri doğrudan, toplumu ise dolaylı olarak yaralar. Bu suçlar doğaları gereği kamu esenliğini yakın bir tehlike içine atmadığından ve bu durumda adalet de kişisel çıkarlar konusunda karar verdiğiinden, adaletin işleyişinde belli bir yavaşlığa, belli bir şekil lüksüne ve hatta sanığa yönelik belli bir tarafgirliğe müsamaha gösterilebilir.

[...]Tersine, komplocuların cinayetleri, aslında her ikisi aynı şey olan toplumun ya da özgürlüğün varlığını doğrudan doğruya tehdit eder. Bu durumda, hainlerin yaşamı ile halkın yaşamı karşı karşıyadır; dolayısıyla benimseven her yavaşlık suçtur, yersiz ya da hoşgörü olan her şekilcilik kamusal bir tehlikedir. Vatanın düşmanlarını cezalandırmak için gereken süre, bu insan-

⁶³ Ayrıca Konvansiyon, hem 1793 Aralık'ında hem 1794 Nisan'ında, KEK'i Devrim Mahkemesi'ni yeniden düzenleyecek bir yasa hazırlamakla görevlendirmişti.

⁶⁴ Buchez & Roux, Cilt 33, s. 187-193.

ların kimler olduğunu bilme süresiyle sınırlı olmalıdır. Söz konusu olan şey, düşmanları cezalandırmaktan çok [fiziksel olarak] yok etmektir.

Bizimki gibi bir devrimde yönetime karşı art arda geliştirilen komplolar vardır, çünkü bu komplolarla tiranlığın özgürlüğe, suçun erdeme karşı savaşı sürdürülür. Dolayısıyla söz konusu olan şey, birkaç ibret örneği sergilemek değil, fakat tiranlığın zalim yardakçılarının kökünü kazımak ya da Cumhuriyet’le birlikte yok olup gitmektir. Bu kişilere yönelik hoşgörülük iğrenç bir şekilde davranmak, bağışlayıcılık ise anavatanı katletmek demektir. Kamu esenliğinin üstüne Saray önyargılarını, hukukçuların çarpıtmalarını yerleştirmek isteyen kişi, ya delidir ya da vatani ve insanlığı hukuken öldürmek isteyen bir haindir.

[...]Tiranların davasını savunmak, Cumhuriyet’e karşı entrika çevirmektir. Tiranın yardakçılarına yani bütün komploculara resmî savunmacılar [avukatlar] verildiğinde aynı yanlış yapıldı. İnanılmaz bir şeydi bu! Özgürlük sonu gelmez entrikalarla tehdit ediliyor ve bizatihi yasa, düşmanları için savunmacılar bulmakta ısrar ediyordu. Bu kişileri cezalandırmak için kurulmuş olan mahkeme, halkın önünde mahkemenin kendisini yargılama amacı güden ve Devrim’e karşı tumturaklı sözlerle dile getirilen hakaretlerle, küfürlerle çınılıyordu.

Doğduğu andan itibaren çok sayıda kalles düşmanın saldırısıyla karşılaşan Cumhuriyet, iftiraya uğramış vatanseverleri kurtarmaya yönelik gerekli önlemleri alıp düşmanlarına yıldırım hızıyla vurmalıdır. Bu çifte amaca, ulusal adalet mekanizmasını temiz ve cumhuriyetçi ellere teslim ettiği zaman ulaşabilir ancak.

Suçlanan vatanseverlerin doğal savunucuları ve dostları vatansever jüri üyeleridir, komplocuların tek bir tane bile savunucusu olmamalıdır.

[...]Bu yasa tasarısıyla hançerleri yine kendi üzerimize çektiğimizin farkındayız. Fakat hançerlerden bize ne! Sadece harekete geçen kötü insanlar kordudan titrerler. İyi niyetli insanlar ise görevlerini yaparken tehlikelere aldırmaz, hiçbir pişmanlık duymadan yaşar ve korkusuzca davranırlar.

Couthon’un vekilleri ikna etmeye yönelik bu konuşmasının ardından okuduğu yasa tasarısına karşı bazı eleştiriler yükseldi, hatta Montagnard vekil Ruamps “eğer bu tasarı geçerse, beynime bir kurşun sıkmam daha iyi olur”

diyerek tepkisini dile getirdi. Ancak Konvansiyon'daki oylama sonucunda tasarı kabul edildi. Yasanın ilk üç maddesi, birkaç bölüme ayrılan Devrim Mahkemesi'nin yapılanmasıyla ilgiliydi. Dördüncü maddede Mahkeme'nin görevinin sanıkları yargılamak değil, "halk düşmanlarını cezalandırmak" olduğu açıkça ifade ediliyordu. Beşinci madde, "Halk düşmanları, ya güç kullanarak ya da hileye başvurarak kamusal özgürlüğü yok etmeye çalışan kişilerdir" şeklinde düzenlenmişti. Bundan sonraki maddede ise, halk düşmanı olarak nitelendirilen kişilerin kimler oldukları çeşitli kategoriler şeklinde sıralanıyordu. Buna göre halk düşmanları, krallığı kurmak, Ulusal Konvansiyon'u ve Devrimci Yönetim'i aşışlamak ya da yok etmek isteyenler; orduda bulunup Cumhuriyet'e ihanet eden ve düşmanla işbirliği yapanlar; Paris'te kıtlık yaratılar; vatanseverlere iftira atanlar; Devrim ilkelerini, yasaları ve hükümet kararlarını abartıp yanlış uygulayanlar; halkı ve halk temsilcilerini aldatanlar; halkı bezginliğe sürükleyenler; halkı bölmek ve nifak sokmak için yanlış haber yayanlar; yazılarıyla ya da başka araçlarla halkın eğitimini engelleyenler, töreleri ve kamu vicdanını yozlaştıranlar, devrimci ilkelerin saflığını bozanlar ve ilerlemeyi durduranlar; devlet hazinesini çar çur edenler; devletteki makamları sayesinde halka zulmederek Devrim düşmanlarına hizmet edenler; hangi yoldan olursa olsun ve hangi görünüş altında bulunulursa bulunulsun Cumhuriyet'in özgürlüğüne, birliğine ve güvenliğine saldıranlar ya da Cumhuriyet'in pekiştirilmesine engel olmaya uğraşanlardı.

Yasa'nın bu altıncı maddesi, halk düşmanı kavramına açıklık getirmek amacı taşıyorsa da ciddi bir biçimde yoruma açıktı. Daha sonraki maddelere bakıldığında, Devrim Mahkemesi'nin verebileceği tek cezanın ölüm cezası olduğu görülüyordu. Bir sanığı mahkûm edebilmek için "maddi ya da manevi, yazılı ya da sözlü her türlü doküman" kanıt olarak kabul ediliyordu. Ayrıca "Yasa, iftiraya uğramış vatanseverlere savunmacı olarak vatansever jüri üyelerini atar; komploculara ise hiçbir savunmacı vermez" denilerek avukatlık kurumunun Mahkeme'de yeri olmadığı açıkça belirtiliyordu. Son olarak onuncu ve on birinci maddelere göre, sanıkları Devrim Mahkemesi'ne yollama yetkisi sadece Konvansiyon'a, KEK'e, Genel Güvenlik Komitesi'ne, görevli temsilcilere ve Devrim Mahkemesi savcısına aitti. Ancak bu konuda, iki Büyük Komite'ye belirleyici bir rol biçiliyordu. Çünkü diğer otoriteler bu yetkilerini kullanırken KEK'in ve Genel Güvenlik Komitesi'nin görüşünü ya da onayını almak zorundaydılar.

Bu iki madde, yasanın kabul edilmesini izleyen iki gün boyunca Konvansiyon'da büyük bir tartışmaya yol açtı. Dantonculardan arda kalan Bourdon de l'Oise, Merlin de Douai ve Robespierre'le yıldızı banışmayan hatta onun tarafından tehdit edildiğini düşünen Tallien gibi Montagnard vekiller, bu maddelerin değiştirilmesini istediler. Çünkü onlara göre bu maddeler, herhangi bir Konvansiyon üyesinin salt komitelerin özellikle de KEK'in kararıyla giyotine gönderilebileceği anlamına geliyordu. Oysa bir vekilin suçlanıp yargılanmasında son sözü söyleme hakkı Konvansiyon'a aitti, dolayısıyla Konvansiyon'a özgü olan bu yetkinin gaspı söz konusuydu. Bu eleştirilere yanıt veren Robespierre ve Couthon, bu maddelerin bu şekilde yorumlanmaması gerektiğini ve Konvansiyon'un bu konudaki yetkisinin tabii ki devam ettiğini belirtmek zorunda kaldılar, ardından da bu eleştirileri getirenlerin KEK'i töhmet altında bırakarak karşı-devrimcilerin ekmeğine yağ sürdüklerini ileri sürdüler. Tartışmalar burada noktalandı; artık Devrim Mahkemesi'nin bu yasaya göre işletilmesi için herhangi bir engel kalmamıştı.

10 Haziran Yasası'na neden gerek duyulmuştu ya da bu yasa doğru olan nedenler neydi, bununla ne amaçlanıyordu? Çeşitli tarihçiler bu konuda çok farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Bazılarına göre Robespierre, her ne kadar Konvansiyon'da kendisine yöneltilen eleştirileri kabul etmemişse de, aslında bu yasa sayesinde, davranışlarıyla mevcut durumu yozlaştıran ve geleceği tehlike içine atan tüm yozlaşmış Konvansiyon üyelerini, entrikacı politikacıları yok etmeyi amaçlıyordu. Başkaları için ise, bir "savaş yasası" olan bu yasa, Devrimci Yönetim'in ve terörün mantıklı gelişimi içinde yer alıyordu, dolayısıyla iktidarı merkezileştirme politikasının bir sonucuydu. Bu yorumu reddetmemekle birlikte Devrim Mahkemesi Yasası'nın çıkarılmasında başka koşulların da etkisinin olduğunu kabul eden çeşitli tarihçiler vardır. Bunlardan birisi olan Lefebvre'e göre bu dönemde savaş koşulları Fransa'nın aleyhine geliyordu; ordular çok ciddi sorunlar ve başarısızlıklar yaşıyordu, öyle ki 30 Nisan'da Belçika sınırındaki Landrecies kasabası Avusturyalıların eline geçmişti. İçerideki koşullar da hiç iç açıcı değildi. 22-23 Mayıs'ta Collot d'Herbois'ya ve Robespierre'e karşı İngilizlerin tezgâhladığı düşünülen başarısız suikastler düzenlenmişti. Dolayısıyla bu yasanın nedeni, cephedeki durum nedeniyle moralleri bozulan ve içeride kendilerine karşı bu tür suikastlerin çoğalacağından endişe duyan hükümet üyelerinin soğukkanlılıklarını yitirip teröre ivme kazandırmak istemeleriydi.

Devrim Mahkemesi Yasası'na ilişkin bu açıklamalardan hangisi benimse-nirse benimsensin, sonuçta bu yasa "Büyük Terör"ün yaşanmasına yani terö-rün özellikle Paris'te iyice yoğunlaşmasına yol açtı. Hatta savaşın seyrini de-ğiştirip Belçika'nın kapılarını yine Fransız ordularına açan 26 Haziran'daki Fleurus Zaferi de bu durumu değiştirmede. Ne de olsa içerideki iç düşman saplantısı, karşı-devrimci komplo saplantısı sürüp gitmekteydi. Bu nedenle terörün gerekliliğine, acımasızca sürdürülmesine ilişkin söylevlere devam edildi. Örneğin Barère 4 Temmuz'da, "Bugün uzlaşmacı bir tutum takının, ya-rın iç düşmanlar saldırıp sizi acımasızca katletsinler. Kahrolsun düşmanlar! Daha önce de söyledim, geri gelmeyenler sadece ölümlerdir"⁶⁵ diyordu. Komün ulusal ajanı Payan ise 12 Temmuz'da, terörün ne zaman sona ereceği hakkın-da, "barışı çok uzun, çok güç uğraşlar sonunda, yani tüm bu sözde barış dost-larını tabutların içine tıktığınız zaman elde edebileceksiniz" diyerek bir bilgi vermektedir!

Tarihçiler, (Devrim Mahkemesi'nin kuruluşunu ya da "terörün gündeme alınmasını" başlangıç noktası yaparak) terör dönemi boyunca saptadıkları ölüm sayısı hakkında farklı rakamlar ortaya atmışlardır, atmaya da devam etmektedirler. Bu konuda 1935'te yayımlanmış *The incidence of the Terror* (Te-rörün Etkisi) adlı kitabında önemli bir çalışma yürütmüş olan Donald Greer'e inanmak gerekirse, Mart 1793'ten itibaren terörün kurbanı olanların toplam sayısı 40 bin civarındadır. Bu sayı, kabaca 17 bini çeşitli mahkemelerce verilen idam cezalarından, 23 bini de (hapishanelerdeki kötü koşullar, hastalıklar ne-deniyile ölenler de dahil olmak üzere) yargısız infazlardan oluşmaktadır. An-cak Greer, bu toplam sayının 3/4'nün Vendéelileri kapsadığını da belirtmek-tedir.⁶⁶ Dolayısıyla Vendéeliler dışarıda bırakıldığı takdirde, terör nedeniyle hayatlarını kaybedenler için 10 bin rakamına ulaşılmaktadır. Tabii Devrim'i karalamak isteyen bazı tarihçilerin bunun çok üzerinde bir rakam verdiklerini de belirtmek gerekir.

Genelde üzerinde anlaşmaya varılan konu, 10 Haziran Yasası sonrasında Devrim Mahkemesi'nce hükmedilen idam cezası sayısında ciddi bir artış ya-şanmış olmasıdır. Bu bağlamda verilen rakamlar birbirine yakındır. Örneğin

⁶⁵ Barère, bu deyişine 26 Mayıs 1794 tarihli söylevinde yer vermişti. Bu konuşma için bakınız: III. bölümün "Yabancılar Politikası ve İngiliz Nefreti" başlıklı altbölümü.

⁶⁶ Oysa görmüş olduğumuz üzere, çağdaş tarihçiler, iç savaşta ölen Vendéelilerin sayısını 100 binin üzerinde, hatta bazen epey üzerinde olacak şekilde saptamaktadırlar.

10 (ya da 11) Haziran ile 26 Temmuz (9 *Thermidor*) arasında Devrim Mahkemesi'nin verdiği ölüm cezası sayısı, Mathiez'e göre 1285, Soboul'a göre 1375, Gueniffey'e göre 1409, Lebrun'e göre 1376'dır. Hangi rakam kabul edilirse edilsin, bu 45-46 günlük dönemdeki ölüm cezası sayısı, 10 Mart (Devrim Mahkemesi'nin kuruluşu) ya da 6 Nisan (KEK'in kuruluşu) 1793'ten 10 Haziran 1794'e kadar olan süre boyunca Paris'teki ve taşradaki çeşitli devrimci (olağanüstü) mahkemeler tarafından verilmiş ölüm cezalarının toplam sayısına neredeyse eşittir. Tabii ölüm cezalarının sayısında olduğu gibi oranlarında da bir artış söz konusuydu. Örneğin Gueniffey'e göre, bu mahkemelerde ölüm cezasına çarptırılan sanıkların oranı, Kasım 1793'e kadar %26 ve Kasım 1793-Haziran başı 1794 arasında %58 iken, 10 Haziran'dan sonra %79'a yükselmiştir.

Yukarıda verilen rakamlara bakıldığında, tarihçilerin bu dönemi neden "Büyük Terör" olarak nitelendirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak o dönemde halk, neden "Büyük Terör"e gereksinim duyulduğunu anlamıyordu. Cephelelerde başarılar elde edilmesine ve içeride karşı-devrimciler suskunluk, eylemsizlik içine sokulmuş olmasına karşın, teröre son verilmesi şöyle dursun daha da ivme kazandırılıyor, Paris'te her gün onlarca kişi (bazen sudan sebeplerle) ölüme mahkûm edilip giyotinün bulunduğu Devrimli Taht (*Trône-Renversé*) Meydanı'na arabalarla taşınıyordu.⁶⁷ Bu durum karşısında (ve tabii Hébertistlerin ve Dantoncuların idamı sonrasında) kamuoyu, giyotinün giderek daha da yoğun bir şekilde işletilmesini Jakobenlerin iktidarlarını sürdürme çabasına bağlamaya başlamıştı. Bu algıda bir gerçek payı olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda tarihçi Poussou şu yargıda bulunmaktadır: Son birkaç aydaki terör, "artık sadece koşullara getirilmiş bir yanıt değildi, tersine kendini sürekli bir fenomen olarak tanımlıyor ve kalıcı olmayı, en azından iyinin kötüye karşı zafer kazanacağı ana kadar kalıcı olmayı amaçlıyordu." Jakobenlerin Devrimci Yönetim'e gitgide daha uzun bir süre biçtiklerini ya da daha doğrusu biçmeye yönelik düşünceler ortaya koyduklarını görmüştük. Bu durum terör için de geçerliydi. Jakobenlerin gözünde, Devrimci Yönetim'le bir bütün oluşturduğu kabul edilen teröre son verilmesi, Devrimci Yönetim'e yani kendi

⁶⁷ Giyotin, bulunduğu *Place de la Révolution*'dan (bugünkü *Place de la Concorde*) özellikle çevredeki halkın, dükkançıların, lokantacıların duyduğu rahatsızlıktan dolayı kaldırılmış ve 14 Haziran 1794'te o dönemde Paris'in ücra bir köşesinde yer alan *Place du Trône-Renversé*'ye (bugünkü *Place de la Nation*) taşınmıştı.

iktidarlarına artık gerek kalmadığı anlamına gelecekti. Bunun kabul edilmesi ise, 1793 Anayasa'nın kapatıldığı sandıktan çıkarılıp işleme konması ve yeni bir Meclis oluşturmak için genel seçimlerin yapılması demektir. Bu durumda Jakobenlerin çoğunluğu sağlayıp yeniden iktidara geleceklerini düşünmek çok zordu.

Sans-culotte'lar dışındaki toplumsal kesimlerde, özellikle burjuvalar ve zoralımlar, tavan fiyat gibi uygulamalardan yaka silken köylüler arasında, "normalleşme" arzusu her gün biraz daha yüksek sesle dile getiriliyordu. İdamlar karşısında halkta bir bıkkınlık, bir yılgınlık baş göstermiş bulunuyordu. Lefebvre'in dediği gibi, en hafif deyişle "Devrim'in zaferi artık kesinlik kazandığından, aristokrat komplosuna ilişkin kaygılar silikleşiyor, toplumdaki cezalandırıcı irade köreliyor ve halkın ateşi sönüyordu." Ayrıca terörün sağtığı korku, sadece aristokratları, karaborsacıları, karşı-devrimcileri vuruyordu artık. En ateşli devrimci militanlar bile, Hébertistler ve Dantoncular örneklerine baktıklarında yarın herhangi bir suçlamayla karşı karşıya kalıp terör tarafından vurulma kaygısı taşıyorlardı. Dolayısıyla bu ortamda terörde ısrar edilmesi bir hataydı.

Tabii ki terör, uygulamada aşırınlıklar, haksızlıklar, anlamsız idamlar gibi olumsuzluklara yol açmışsa da, olumlu sonuçlara ulaşılmasını da sağlamıştı. Devrim'in başındaki birçok sorunun çözüme kavuşturulmasını kolaylaştırmıştı. Dahası Lefebvre'in deyişiyle "terör, çoğunluğu Devrim'in gereklerine uymaya zorlamış ve ulusal dayanışma alışkanlığının ve düşüncesinin gelişmesine kuvvetle katkıda bulunmuştu." Dolayısıyla "en umursamaz insanı bile çaba sarf etmeye zorlayan Terör olmasaydı, Kamu Esenlik Komitesi ne vurgunculuk zihniyetini frenlemeyi ne de pasif direnişleri kırmayı başarabilirdi."⁶⁸ Ama aynı zamanda kamu vicdanında rahatsızlık yarattığı için artık ondan medet umulmamalıydı. Dediğimiz gibi teröre son verilmemesi ya da hiç olmazsa büyük ölçüde yumuşatılmaması, Robespierre ve arkadaşlarının düşüşünde de etkili olacak ciddi bir hataydı.

⁶⁸ Soboul da terör konusunda benzer bir yargıda bulunmaktadır: "Terör, devlet otoritesinin kurulmasını ve herkesin kamu esenliği kurallarını benimsemesini sağladı. Ulusal dayanışma duygusunun gelişmesine katkıda bulundu. Ulusun esenliği ve savaş gayreti için gerekli olan yönlendirilmiş ekonominin dayatılmasına olanak sağladı. Bu anlamda zaferi getiren faktör oldu."

Bu hata, büyük ölçüde Jakobenlerin Devrimci Yönetim ile terörü bir bütün olarak algılamalarından kaynaklanıyordu. Jakobenler, daha doğrusu Robespierre, Saint-Just, Couthon gibi idealist Jakobenler, iktidarda kalmayı iktidar olma saplantısını tatmin etmek ve iktidarın nimetlerinden yararlanmak için istemiyorlardı. İç ve dış düşmanların üstesinden gelinmiş olsa bile önlerine koydukları sonul hedef, demokratik bir Cumhuriyet kurmak, dolayısıyla böyle bir rejimi özümseyip yaşatabilecek bir halk yaratmaktı. İşte bu nedenle, yani terör olmadan Devrimci Yönetim'in amacına ulaşamayacağını düşündükleri ve böylece erdemsiz insanları ayıklama işini giyotine havale ettikleri için terör politikasını sürdürdüler, hatta terörün ne denli gerekli olduğunu kanıtlamak istercesine iyice yoğunlaştırdılar.

Bu Jakobenlerin arasında Devrimci Yönetim için terörün şart olmadığını, teröre bel bağlamadan da Cumhuriyet'in sağlam temellere kavuşturulabileceğini düşünen belki bir tek kişi, Saint-Just vardı. *Cumhuriyetçi Kurumlar* adlı el yazmasında şu cümleyle karşılaşılır: "Terör uygulaması, suç konusunda insanları ilgisizleştirip uyuşturdu; tıpkı alkol derecesi yüksek olan likörlerin damağı uyuşturması gibi." Saint-Just'un (herhalde 10 Haziran Yasası sonrasında) defterine düştüğü bu not, terörün kendisinden beklenen işlevi artık yerine getirmediği, hatta tam tersi bir sonuç doğurduğu şeklinde yorumlanabilir. Daha açıkçası bu yoruma göre terör, (sergilenen gün be gün artan komplo söylentileri ve idam sahneleri nedeniyle) insanları suçlar konusunda duyarlı kılmak ve yeniden canlandırıp (*régénéré* edip) erdeme yönlendirmek yerine, uyuşturmakta ve böylece onların suçlar karşısında vurdumduymaz hale gelip erdemsizliğe meyletmelerine yol açmaktaydı. Demek ki terör miadını doldurmuştu. Yapılması gereken şey, terörden vazgeçmek ve Devrimci Yönetim'in sağladığı güçlü iktidar olanaklarını kullanarak Saint-Just'un çok önem verdiği cumhuriyetçi kurumları hayata geçirmektir. Saint-Just eğer gerçekten bu şekilde düşünüp düşüncelerini KEK'te açıkladıysa bile, onu kimsenin dinlemediği kesin. Bunun kanıtı terörün yoğun bir biçimde sürdürülmesiydi; bunun bir bakıma yol açtığı sonuç da, hem terörün ve Devrimci Yönetim'in hem de Devrim'in (ya da Devrim'in radikal evresinin) ortadan kalkmasıydı.⁶⁹

⁶⁹ Tabii *Thermidor* yönetiminde de teröre belli bir ölçüde devam edilip siyasi suçlar için giyotinin işletildiğini belirtmek gerekir.

Desmoulins

Hébert

Devrim Mahkemesi

II

JAKOBEN İKTİDARA KARŞI MUHALEFET HAREKETLERİ

Jirondenlerin düşüşü, ardından terörün “gündeme alınması” ve Devrimci Yönetim’in hem Konvansiyon’da oybirliğiyle kabul edilmesi hem de Meclis dışı “sol grupların” bu yeni siyasal oluşumu genel hatlarıyla olumlu bulması, siyaset arenasındaki sürtüşmeleri ortadan kaldırmadı. Siyasetin olduğu yerde iktidar mücadelesi kaçınılmaz olduğuna göre, başında Robespierre’in bulunduğu Jakoben iktidara karşı yeni muhalefet odaklarının belirmesi de gecikmedi. Hatta Jakoben iktidarın günbegün merkezileşip güçlenmesi karşısında muhalif gruplar seslerini daha fazla yükseltmeye koyuldular ve daha tehditkâr bir hal aldılar.

İlk olarak ele alacağımız Eylül 1793 sonunda ortaya çıkan Hıristiyanıslaştırma (*Déchristianisation*) hareketi tam anlamıyla bir muhalefet hareketi değildi. *Ancien Régime*’le olan tüm bağlantıların koparılması mantığı doğrultusunda beliren ve ülkeye yeni bir “dinsel yapı” kazandırmayı amaçlayan bu hareket içinde Cordelierlerden başka çok sayıda Montagnard-Jakoben de bulunuyordu. Hıristiyanıslaştırma hareketi, her ne kadar Jakoben iktidarın kararlarına ve uygulamalarına yönelik bir karşı çıkış değilse de, başta Robespierre olmak üzere iktidarın ağır topları tarafından kendilerini yıpratmayı ve Devrim’i yolundan saptırmayı amaçlayan bir girişim olarak algılandı. Bu nedenle de kaçınılmaz olarak iktidarın şimşeklerini üzerine çekti.

Jakobenlerin karşısına dikilen ilk muhalif grup, Hıristiyanıslaştırma hareketinin ön saflarında yer alan Cordelierlerdi ya da daha doğrusu Cordelierler

Kulübü'nde yuvalanmış olan Hébertistlerdi. Jirondenlere karşı Jakobenlerle birleşik bir cephe oluşturan ama Jirondenlerin tasfiyesi sonrasında umut ettikleri iktidar mevkilerini elde edemeyen Hébertistler, *sans-culotte*'ların sözcülüğüne soyunup "sol muhalefet" olarak sivrildiler. Savundukları siyasal program (eğer buna bir program denebilirse), devrimci önlemlerin ve terörün çok daha katı ve yoğun bir biçimde uygulanmasından başka bir şey değildi. Aşırı- lar ya da aşırı devrimciler (*ultra-révolutionnaires*) diye adlandırılan Hébertistlerin karşı kutbunda "sağ muhalefet" özelliği taşıyan Dantoncular bulunuyordu. Bu grubun önde gelen isimleri hem Konvansiyon hem de Jakobenler Kulübü üyesiydiler; dolayısıyla bir bakıma "parti içi" bir muhalefet oluşturluyorlardı. Bağışlayıcılar ya da sulandırılmış devrimciler (*citra-révolutionnaires*) denilen Dantoncular, Hébertistlerin tam tersine devrimci yöntemlerin ve terörün yumuşatılmasını, uygulamada görülen aşırılıklara son verilmesini istiyorlardı.

Biri radikal diğeri ılımlı bir çizgide yer alan bu iki grup, bir yandan birbiriyle mücadele edip birbirini Devrim'e ihanet etmekle suçluyor, öte yandan siyasal iktidarı kendi görüşlerine kazanmaya çalışıyordu. Bu bakımdan her iki grubun da Jakoben iktidarla olan ilişkisi inişli çıkışlı bir görünüme sahipti. Hem Hébertistler hem Dantoncular, bazen iktidara özellikle de Robespierre'e övgüler düzüyorlar bazen de ağır eleştiriler yöneltiliyorlardı. Çünkü asıl amaçları, iktidarı kendi görüşleri doğrultusunda biçimlendirmek, bunu sağlayabilmek için de iktidar çarkları içinde daha fazla yer edinmekti. Bunu gerçekleştiremedikleri takdirde de, biri sokağı diğeri Konvansiyon'u (özellikle Konvansiyon'daki çoğunluk olan *Plaine*'i) kullanarak, yani tabiri caizse bir "sokak darbesi" ya da bir "meclis darbesi" yaparak iktidarı ele geçirmekti. Tabii iktidarın dizginlerini ellerinde bulunduran Jakobenlerin, konumlarını hem *sans-culotte*'ların hem burjuvaların gözünde şüpheli bir hale getirmeye çalışan bu muhalif gruplara daha fazla müsamaha göstermesi beklenemezdi.

A-HİRİSTİYANSIZLAŞTIRMA HAREKETİ

20 Eylül 1792'de çalışmaya başlayan Konvansiyon, ilk aylarında hem kendi içindeki Montagnard-Jironden çatışmasıyla meşgul olduğundan hem de çok çeşitli ülke sorunlarıyla boğuşmak zorunda kaldığından dinsel alanla pek fazla ilgilenmek fırsatı bulamadı. Bununla birlikte, toplumsal alanda dünyevi-leşme dalgası tüm hızıyla sürmekteydi. Devrim ya da Devrim'le özdeşleştirilen Cumhuriyet, tümüyle dinsellikten anılmış kendi simgelerini, kendi kültü-

rünü, kendi yaşam tarzını, hatta kendi kutsallıklarını yaratıyordu. Katoliklikle yoğrulmuş *Ancien Régime*'i çağrıştıracak her şey yasaklanıp yok ediliyor ya da yenisiyle değiştiriliyordu. Örneğin, Hristiyan azizlerin ismini taşıyan kentlere, köylere, sokaklara yeni isimler veriliyor, dahası bu furya kişi isimlerine de yansıyor. Bu bağlamda krallığın düştüğü 10 Ağustos'un hemen ardından Paris Saint-Denis Kilisesi'ndeki krallık mezarlarının ortadan kaldırılması kararı alınmıştı ve bu karar Ekim ayında uygulamaya kondu. Mezarlar tahrip edildi ve eski kralların, kraliçelerin kemikleri ortak bir çukura atılıp üzerleri kireçle kaplandı. Ölü krallardan sonra (görmüş olduğumuz gibi) sıra yaşayan Krala geldi. XVI. Louis'nin 21 Ocak 1793'te idam edilmesi, geçmişin bir kalemde silinip atılmasından başka, Fransız monarşisinin dayandığı "kutsal hak" ilkesi gereği Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan kişinin öldürülmesi demekti. Tabii bu yönde bir adımın daha atılması, temsilcisinden sonra sıranın bu kez Tanrı'nın kendisine gelmesi için yeterli olabilecekti. Bu adımın atılacağı Hristiyanıslaştırma hareketine kadarki süreç içinde, Konvansiyon'un dünyevileştirme yönünde aldığı bir diğer karar, (son bölümde ele alınacak olan) Hristiyan (Gregoryen) takviminin terk edilip Devrim takviminin kullanılmaya başlanmasıydı.

Bu arada Kasım 1792'de Cambon'un Finans Komitesi adına Konvansiyon'a sunduğu bir yasa projesi, Jakoben önderlerin dinsel alanı, dolayısıyla Kilise'yi denetimleri altında tutmakta ne kadar kararlı olduklarını bir kez daha kanıtladı. Cambon'un din adamlarını maaşlı devlet memurları yapan uygulamaya son verme önerisi, Danton ve Robespierre tarafından tepkiyle karşılandı. Mecliste yaptığı konuşmada Voltaireci bir çizgiyi izleyen Danton, bu önerinin içerdiği felsefi düşünceleri benimsediğini, kendisinin de "doğanın iyiliği dışında bir başka iyilik, adalet ve özgürlüğün kültü dışında da bir başka kült tanımadığını" belirtti. Fakat bu önerinin benimsenmesi durumunda, dinin ve din adamlarının topluma sunduğu hizmetten yoksun kalınacağını da ilave etti. Çünkü ona göre din, "kaderin darbesini yemiş insanlara ebedi mutluluk" umudu aşılayarak düzenin sürmesini sağlıyordu. Dolayısıyla kulübe-ler "laik" ahlak ilkeleriyle aydınlatılmadan önce, "halkı ona teselli aşılayan papazlardan yoksun bırakmak, barbarlıktı, halka karşı işlenmiş büyük bir suçtu."

Robespierre ise gazetesinde, "ben de başkaları gibi papazların iktidarını sevmem; insanlığı bağlayan bir başka zincirdir bu; üstelik düşüncelere vurulmuş görünmez bir zincirdir ve bunu ancak akıl kırabilir" diye yazıp ardın-

dan tanrısal referanslar sayesinde halkın “zayıflıklarını ve önyargılarını kullanarak” yasaların hükmünü kurmayı bilen Antik Dönem yasamacılarından övgüyle söz etti. Konvansiyon da onları örnek almalı, Devrim’le uzlaşan Hristiyanlığın ilkelerinden, yeminli papazların vaazlarından yararlanmalıydı. Üstelik Katolikliğin kamusal olmaktan çıkıp “bireysel bir kült” haline gelmesi, yani artık devletten bağımsız kılınması, kamusal huzuru yıkmamanın en kolay yoluydu. Konvansiyon, bu iki önemli Jakobenin kararlı tutumları karşısında, Cambon’un önerisini geri çevirdi.

Danton ile Robespierre’in bu yaklaşımlarının gerçeği tam olarak yansıttığını ileri sürmek mümkün değildir. Çünkü Ruhbanın Sivil Yapılanması (RSY) Yasası ile kurulması amaçlanan Anayasal Kilise, bir ulusal Kilise haline gelmemiş, çeşitli yörelerdeki halk kitleleri tarafından benimsenmediği için de yerleşip gelişmemişti. Dahası, bir yanda *sans-culotte* çevrelerde *anticlericalisme*’in giderek devrimcilikle, vatanseverlikle daha fazla ilişkilendirilmesi, öte yanda 1793 bahar ve yaz aylarında Vendée isyanı ve vilayetlerin “federalist” başkaldırısı gibi olayların patlak vermesi, yeminsiz papazlardan başka yeminli papazlara karşı da tepkilerin yoğunlaşmasına, hatta doğrudan doğruya Katolikliğin hedef alınmasına yol açmaktaydı. Çünkü Vendée isyanında papazlar (özellikle yeminsizler ama az sayıda da olsa yeminliler) aktif bir rol oynuyorlar ve dinlerine bağlı fanatik köylü kitlelerini vaazlarıyla coşturup harekete geçiriyorlardı. Taşradaki “federalist isyanlarda” ise bu kez özellikle yeminli papazlar Jirondenlerle işbirliği içinde bulunuyorlar ve yer yer söylemleriyle isyanlara dinsel bir renk katıyorlardı. Bu gelişmeler karşısında, Paris’teki devrimci çevrelerde, yeminli papazların da yeminsiz papazlardan pek farklı olmadığına, Katolikliğin özünde fanatizmi barındırdığına ve Anayasal Kili-se’nin devletin denetimi altına sokulmuş olsa da eninde sonunda karşı-devrimcilğe kayacağına ilişkin bir görüş yer ediyordu.

Vendée ateşinin ilk kıvılcımları askere alma yasası nedeniyle çakıldığı için Konvansiyon, 18 Mart 1793’te aldığı bir kararla bu yasanın uygulanmasına karşı halkı kıskırtan papazların ölümle cezalandırılacağına hükmetti. Aynı zamanda, sürgün cezasına çarptırılmış papazların ülke toprağında yakalanması durumunda, bir askeri jüri tarafından anında yargılanıp ölüm cezasına çarptırılmalarını ve 24 saat içinde idam edilmelerini kararlaştırdı. Bir ay sonra ise, yemin etmemiş bütün papazların hemen tutuklanıp Guyanne’a sürgün edilmelerine ilişkin bir karara imza attı. Vendée iç savaşının dallanıp budaklanması sonucunda, 1793 ilkbaharından itibaren resmî yazışmalarda yeminli

papazları suçlayan ibarelere daha fazla rastlanmaya başlandı. Örneğin taşrada görevli olan temsilciler Collot d'Herbois ile Laplanche, Nisan ve Mayıs aylarında Konvansiyon'a yolladıkları raporlarda şu satırlara yer veriyorlardı: "Yeminli denen papazların hepsi, bugün ötekiler kadar kuşku vericidir. [...]Yeminli papazlar da tıpkı ötekiler gibi, zarar vermek için her türlü imkanı kullanıyorlar." Marat ise gazetesinin 3 Haziran tarihli sayısında savaş bayrağını açıyordu: "Jakobenler, size açıklayacağım bir gerçek var: En ölümcül düşmanlarınızı tanımıyorsunuz; bunlar yeminli papazlardır. [...]Papazlık tahtlarını özgürlüğün harabeleri üzerine kurmak istiyorlar. [...]Hurafeciliğin kökünü kazıyın."

Halk oylamasının ardından 24 Haziran 1793'te kabul edilen ama hiçbir zaman uygulanmayan yeni Anayasa'nın başındaki Haklar Bildirisi'nin 7. maddesinde kült özgürlüğüne vurgu yapılması,¹ ne siyasal kadrolar ne de *sans-culotte*'lar arasında herhangi bir yankı bulamadı. 21 Ekim'de çıkarılan bir yasa, yeminsiz papazlara yönelik idama varan katı cezaları yinelerken, yeminli papazları da unutmadı. Buna göre, vatansever olmadıkları ihbar edilip kanıtlanan yeminli papazlar sürgün cezasına çarptırılacaklardı. Kaçıp yakalanmaları durumunda ise idam edileceklerdi. Böylece yeminli papazlar da sürekli gözetim altında tutulması gereken şüpheliler saflarına dahil ediliyorlardı. Tarihçi Aulard'a göre bütün yeminli papazlar, Montagnard-Jakoben politikaları benimsemedikleri için *sans-culotte*'ların nazarında düşman kesiliyorlardı. Böylece "eğer din ve mezhep ulusal savunmaya engel oluyorsa, din ve mezhebi ortadan kaldıralım" şeklindeki bir anlayış giderek yaygınlaşıyordu. Zaten KEK'in önderliğinde devlet terörüne yeşil ışık yakılmış ve Devrimci Yönetim'in ilan edilmiş olduğu bu dönemde, tarihçilerin Hristiyanı karşılaştırma olarak adlandırdığı hareket de dalga dalga yayılıyordu.

Michelet'ye göre Devrim'in ilk yıllarında Mirabeau'nun bir öngörü olarak dile getirdiği Hristiyanı karşılaştırma kampanyası,² 1793 sonbaharında, kitlelerden gelen bir talep olarak değil, fakat bazı siyasal aktörlerin kişisel inisiyatifiy-

¹ Robespierre, Meclis'teki anayasa tartışmaları sırasında Haklar Bildirisi'nde kült özgürlüğüne yer verilmesine karşı çıkmış ve bu görüşünü şöyle gerekçelendirmişti: "Komplocuların, kült özgürlüğünü düzenleyen böyle bir anayasa maddesini kamusal özgürlüğü yok etmek için kullanmalarından korkarım. Karşı-devrimci örgütler oluşturmak isteyen adamların, bu girişimlerini dinsel biçimler altında gizlemelerinden çekinirim."

² Michelet'ye göre Mirabeau, "eğer Devrim'i Hristiyanı karşılaştırmazsanız hiçbir yere varamazsınız" demişti.

le harekete geçirildi. Çeşitli tarihçiler bu hareketin 22 Eylül 1793'te başladığı konusunda hemfikirlerdir. Bu tarihte Nièvre vilayetinde görevli temsilci olarak bulunan Fouché, "doğduğu memleketin havasını" solumaya gelen Chaumette ile birlikte, vilayetin başkenti olan Nevers'deki katedralde Sezar'a suikast düzenlemiş (Genç) Brutus'un onuruna bir şölen düzenledi. Böylece bir Hristiyan tapınağında ilk defa din dışı bir etkinlik gerçekleştirilmiş oluyordu. Ertesi gün Fouché, papazların bekâret yeminini eleştiren bir konuşma yaptı ve iki gün sonra vilayet yönetiminin bu yemini geçersiz kılan bir karar çıkarmasını sağladı. Bunu izleyen günlerde dine darbeler indiren çeşitli kararlar alıp bildiriler yayımlayarak, Hristiyanlaştırma hareketinin alacağı biçimin ilk nüvelerini ortaya koymaya girişti.

Bu konuda önemli bir kitabı bulunan Vovelle, hareketi başlatmada Chaumette'in mi yoksa Fouché'nin mi daha ağırlıklı bir rol oynadığının pek de önemli olmadığını belirtir. Bir başka tarihçi Bossut ise, Fouché'nin Chaumette ve Cordelierlerin görüşlerini benimsemiş bile olsa, bölgedeki halk derneklerinde yuvalanmış olan az sayıdaki Jakoben militanın Hristiyanlık karşıtı tutum ve davranışlarından etkilenecek, hatta onların aktif yardımını alarak bu girişime kalkıştığını yazar. Ona göre bu militanlar, zengin burjuvaların papazlarla işbirliği içinde bulunarak halkı açlığa mahkûm ettiğini ileri sürüyorlardı. Dolayısıyla papazlara, Hristiyanlığa karşı bir saldırı hareketi olan Hristiyanlaştırma, Devrim'i korumanın bir gereği olarak ortaya atıldı. Kısacası, bu hareket, hem Cumhuriyet'e hem Kilise'ye hizmet edilemeyeceğini, bu ikisinin tam bir karşıtlık içinde bulunduğunu düşünen Fouché ve onu destekleyen militanlar tarafından Nièvre'de başlatıldı.

Taşrada Fouché gibi düşünen çok sayıda görevli temsilci bulunuyordu. Montagnard-Jakoben grubunun içinde yer alan ve bir kısmı eski din adamı olan Laplanche, Albitte, Javogues, Bo, André Dumont, Laignelot, Lequinio gibi görevli temsilciler, hemen Fouché'nin açtığı bu yolda ilerlemeye koyuldular, hatta zaman zaman ondan daha radikal önlemler alıp uyguladılar. Paris *section*'larının devrimci komiteleri, başta Cordelierler olmak üzere devrimci kulüpler ve Hébert, Chaumette gibi Cordelier üyelerinin önemli konumlarda bulunduğu Paris Komünü de Hristiyanlaştırma hareketine katılmakta gecikmedi. Bunlardan başka bu hareketin yuvarlanan bir kartopu gibi büyümesini sağlayan diğer aktörler, başında yine bir Cordelier üyesi olan Ronsin'in bulunduğu Devrimci Ordu, yerel devrimci ordular ve bazı yerel otoritelerdi.

Özellikle Kasım ayı sonunda Lyon'a giden Devrimci Ordu, burada ve çevre vilayetlerde Hristiyanıslaştırmanın en önemli aygıtı haline geldi. Ayrıca "gündeme konan" terör Hristiyanıslaştırma hareketinin yayılıp güçlenmesinde etkili olurken, bu hareket de terör politikasına ciddi bir ivme kazandırdı.

Taşrada ve Paris'te çeşitli, yerine göre farklı aktörler tarafından yürütülen Hristiyanıslaştırma hareketi, bütün Fransa'da aynı yoğunlukla yaşanmadı, hatta bazı yörelere neredeyse hiç uğramadı bile.³ Bu hareketin herhangi bir bölgede, bir kentte, bir kasabada sert ya da yumuşak bir biçim almasında (yörede görevli temsilcilerin kişilikleri, yerel düzeydeki siyasal, toplumsal ya da dinsel çatışmaların boyutları, yerel otoritelerin tutumları gibi) birçok faktör belirleyici oldu. Örnek olarak Daniel Schönpflug'un makalesinden hareketle Fransa'nın kuzey doğusunda bulunan Strasbourg'u ele alalım. Strasbourg, bulunduğu Bas-Rhin vilayetinin ülkede en az yeminli papaz oranına (%9) sahip olmasının da gösterdiği gibi dinsel geleneklerine bağlı bir kentti. Buna rağmen, bir sınır kenti olarak düşman ordular tarafından tehdit edilmesi, radikal devrimci bir çizgiyi benimsemiş olan Komün'ün muhafazakâr geleneklerden beslenen dinsel muhalefeti kökünden kazımayı arzulaması, Katoliklerden başka göreceli olarak önemli bir Protestan ve Yahudi nüfusu barındırması ve bu cemaatler arasında dinsel huzursuzluklar yaşanması, siyasal bölünmelerin ötesinde hiziplerin iktidar mücadelesi içinde bulunması, görevli temsilcilerin din karşıtı politikayı desteklemesi gibi nedenlerden ötürü Strasbourg (ve tabii çevresi), Hristiyanıslaştırmanın en katı şekilde uygulandığı kentlerden biri oldu.

RSY Yasası'ndan farklı olarak tüm din adamlarına değil sadece yeminli papazlara yani (ayakta duran) Anayasal Kilise'ye yönelik bir girişim olan Hristiyanıslaştırma hareketi, biri yıkıcı diğeri yapıcı denebilecek iki düzeyde sürdürüldü. Toplumun Hristiyanlıktan arındırılması amacı güden yıkıcı boyutta, dine ilişkin her şeyin yerle bir edilmesi için çeşitli yöntemler kullanıldı. Genelde kent sokaklarını arşınlayan ve dini aşağılayıcı soytanlıklar-maskaralıklar içeren kortejler düzenlendi. Çoğu kez dinsel giysiler giydirilmiş bir eşek dolaştırıldı. Hatta bazen bir papazın bir eşekten daha aşağılık bir yaratık olduğu dile getirildi. Örneğin Fouché, Nevers'de düzenlenen böyle bir gösteride bir eşeğin kafasına piskopos başlığı yerleştirilmesine "eşegi çok fazla aşağılamak olur!" diyerek karşı çıktı. Paris'teki Amerikan büyükelçisi Gou-

³ Vovelle'e göre, Hristiyanıslaştırma hareketi Fransız topraklarının 2/3'sini etkiledi.

verneur Morris, Jefferson'a yazdığı 10 Kasım 1793 tarihli mektubunda, tanık olduğu bu tür gösterilerle ilgili olarak şu satırlara yer veriyordu: "Katolik dini, Fransızlara özgü bir silahın yani gülünç düşürmenin arka arkaya gelen darbeleriyle can çekiyor. Beş yıl önce kutsal ayinlerde çamurlar içinde yerlere kaplanan halk, şimdi kutsal giysilerle *carmagnole* dansı⁴ yapıyor."

Artık halk değil ama kutsal semboller çamura bulanırken kiliselerin içi boşaltılmaya başlandı ve buralardaki altın, gümüş gibi tüm değerli eşyalara el konulup Konvansiyon'a ya da belediyelere bağışlandı. Üzerlerine tepki çekmemek için Protestanlar ve Yahudiler de "gönüllü olarak" bu bağış furasına katıldılar. Kiliselerdeki çanlar sökülüp top yapımında kullanılmak üzere eritildi. Bazı bölgelerde de kiliselerin çan kuleleri yıkıldı. Bu girişimi başlatan görevli temsilci Albitte'e göre, kilise binalarını diğer yerleşim binalarıyla aynı boya getirip eşitlemek için bu kuleler ortadan kaldırılmalıydı. Ardından Reims Katedrali'nde bulunan ve kralların kutsanmasında kullanılan "kutsal yağ şişesi" kınıp yok edildi. Böylece "vandalizm" ya da "ikon kırıcılığı" olarak nitelendirilebilecek olaylara kapı açıldı. Gerek kiliselerdeki gerek kentin çeşitli yerlerindeki haçlar, aziz resimleri, dinsel heykeller vb. tahrip edildi; kiliselerden toplanan giysiler, belgeler, kitaplar, ikonlar, kutsal emanetler gibi çeşitli eşyalar bir meydanın (genellikle kilise meydanının) ortasında törenle yakıldı.⁵

Bundan sonra sırada Anayasal Kilise'nin yok edilmesi vardı. Paris Komünü, henüz 14 Ekim 1793'te pazar ayınının ve tüm kamusal dini törenlerin yapılmasını yasaklamıştı. Bunun anlamı, bir bakıma kiliselerin hiçbir işlevinin kalmamasıydı. Demek ki kiliselere, papazlara da son verilebilirdi. Hristiyan-sızlaştırma dalgasına kendini kaptıran Konvansiyon, Paris Komünü'nün tale-

⁴ Devrimci *Carmagnole* şarkısı eşliğinde yapılan bir dans.

⁵ Serge Bianchi'ye göre, devrimci ikon kırıcılığını vandalizm ile eş tutmamak gerekir. Çünkü Hristiyan-sızlaştırma dönemindeki bu olaylar, 10 Ağustos 1792'den itibaren siyasal kadrolar ve *sans-culotte*'lar arasında hakim olan anlayışın, yani "cumhuriyetçi amaç, ayrıcalıklar ve fanatizm dönemlerinden kalma tüm işaretleri, sembolleri, unvanları, sözcükleri yok etmek ve kibir, önyargı, tiranlık adına dikilmiş olan tüm yapılan ortadan kaldırmak olmalıdır" şeklinde dile getirilen anlayışın bir uzantısıydı. Üstelik Louvres Sarayı'nı bir müze haline getiren Konvansiyon, başta kral heykelleri olmak üzere tarihsel anlamı ve sanatsal değeri bulunan tüm ulusal yapıtları koruma altına aldı ve vandallara karşı ağır cezalar öngören kararlar çıkardı. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Konvansiyon'un bu tutumu, çok sayıda sanatsal (ya da en azından tarihi) eserin kurtanılması için yeterli olmadı. Örneğin Strasbourg Katedrali'nin iç ve dış duvarlarından kaldırılan 235 heykelin ancak 70 tanesi korunabildi, diğerleri kınıp yok edildi.

bi doğrultusunda, 6 Kasım'da belediyelere kiliseleri kapatma ve papazlara da dinsel görevlerinden ayrılma hakkı tanındı. Zaten Hıristiyanlaştırma hareketinin katı bir şekilde uygulandığı bölgelerde, din adamları papazlığı terk etmeye zorlanmaktaydı. Hatta Fouché, Ekim sonunda Paris Komünü'ne yazdığı mektubunda, "Nièvre vilayetinde hiç papaz kalmadı" diyerek böbürleniyordu. Görevli temsilci Bo ise, bu dönemde, "Cumhuriyet toprağı üzerinde bir tek papaz bile kalsa, özgürlük tam anlamıyla zafere ulaşamamış demektir" diyordu.

Konvansiyon'un bu kararından bir gün sonra Paris piskoposu Gobel ve birkaç din adamı, Cloots, (Cordelier üyesi) Momoro, (Cordelierlere yakın bir Jakobenler üyesi) Léonard Bourdon gibi kişilerin zorlamasıyla, Chaumette'in eşliğinde Meclis'in önüne gelip Katolikliği yadsıdılar ve dini görevlerini törensel bir şekilde terk ettiler.⁶ Konvansiyon'un din adamı üyeleri de hemen onları izlediler. Bunlardan biri olan Sieyès, Meclis sıralarında suskun puskun oturup dikkatleri üzerine çekmemeye özen göstermiş olmasına karşın kürsüye çıkıp "bugün Özgürlük ve Eşitlik kültüründen başka bir kült tanımadığımı yüz kere söylemem gerekiyorsa yüz kere söyleyeceğim" dedi ve din adamlığı niteliğini yıllar öncesinde bırakmış olduğunu ilave etti. Din adamı vekiller arasında, sadece (Jakobenler Kulübü üyesi olan) Blois piskoposu Grégoire, "din özgürlüğüne sığındığını" belirterek dini görevlerinden istifa etmeyi reddetti.

GRÉGOIRE (7 Kasım 1793)⁷

Bana vatan için fedakârlıkta bulunmaktan söz edildi, ben buna alıştım. Konu özgürlük davası mı? Bu konuda kendimi birçok kez kanıtladım. Konu piskoposluk görevine ilişkin gelir mi? Gelirimi hiç gocunmadan bağışlıyorum. Yoksa konu din mi? Bu konu sizin alanınızın dışındadır ve onu ele alma hakkınız yoktur. Fanatizmden ve hurafelerden söz edildiğini duyuyorum. Ben, her zaman onlarla mücadele ettim; üstelik bana bu sözcükleri tanımlayın, işte o zaman fanatizm ile hurafeciliğin doğrudan doğruya dine karşı olduklarını gö-rürsünüz.

⁶ Ardından Paris'te 400 civarında din adamı da papazlıktan ayrıldı.

⁷ Pressensé, s. 276. Grégoire, hatıralarında, bu söyleviyle idam fermanını kendi eliyle imzaladığını düşünmüş olduğunu belirtmektedir.

Bana gelince, inanç ve duygularım nedeniyle Katolik ve kendi seçimim nedeniyle rahip olan ben, piskopos olmam için halk tarafından seçildim, fakat misyonumu ne halktan ne de sizden almaktayım. Çok zor koşulların olduğu bir dönemde piskoposluk yükünü taşımayı kabul ettim. O dönemde bu görevi kabul etmem için beni bunaltımlardı; şimdi de piskoposluğu terk etmem için beni bunaltıyorsunuz; ama istifamı elde edemeyeceksiniz. Piskoposluk bölgemde, size karşı, benim elimden koparıp alamayacağınızı iddia ettiğim ve yürekten bağlı olduğum kutsal ilkelere göre hareket edip iyilik etmeye çalıştım. Hâlâ iyilikte bulunabilmek için piskopos olarak kalıyorum, dolayısıyla da din özgürlüğüne sığınıyorum.

Ülkenin tümünde, çoğu zorlama sonucunda dini görevlerinden ayrılan papazların sayısını tam olarak saptamak mümkün değildir. Vovelle, bu sayının 18.000 ile 20.000 arasında olduğunu yazmaktadır. Tahmin edilen bu sayı o dönemdeki yeminli papazların yarısından biraz fazlasını kapsıyordu. Ardından bu durumu sağlamlaştırmak amacıyla görevlerinden ayrılan papazların evlendirilmesi gündeme geldi ve 6.000 civarında papaz evlenmeyi kabul etti. Komün temsilci-vekili Chaumette, 7 Kasım'da, dini giysilerle sokakta dolaşanların tutuklanmasına karar verdi. Dört gün sonra Komün ve *section*'lar, Konvansiyon'a sundukları bir dilekçeyle, halktan alınan vergilerle ödenen papaz maaşlarının kesilmesini talep ettiler. Konvansiyon, devlet ile dinin ayrılması konusunu gündeme koymarın uygun olmayacağı gerekçesiyle bunu reddetti. Ancak 16 Kasım'da, Cambon'un önerisini benimseyip kiliselerin artık ibadet mekânları olmadığına hükmetti: "İlkel olarak, gerek kült gerek papazların ikameti için kullanılan bütün binalar, bundan böyle yoksullara sığınma evleri ve kamusal eğitim kurumları olarak hizmet verecektir."

Bunun üzerine Komün, inanç ve ibadet özgürlüğüne son darbeyi indirdi. 23 Kasım'da yayımladığı genelgeyle, Paris halkının Akıl kültü için olgunlaştığını ve yalnız Hristiyanlığın değil diğer dinlerin tapınaklarının da kapatıldığını açıkladı. Bu genelge Chaumette tarafından şöyle kaleme alınmıştı: "Paris halkı Akıl kültüründen başka din tanımadığını ilan etmiş olduğundan dolayı, 1*Paris'te var olan bütün dinlerin ya da kültlerin kiliseleri ya da tapınakları şu andan itibaren kapatılmıştır. 2*Bütün papazlar ya da herhangi bir kültürün görevlileri, dinsel görüşlerden kaynaklanan her türlü karışıklıktan kişisel ve bireysel olarak sorumlu tutulacaklardır. 3* Gerek bir tapınağın, gerek bir kilise-

nin açılmasını isteyen her kişi şüpheli olarak tutuklanacaktır. 4* Devrim komitelerinden papazları sıkı bir biçimde gözetim altında tutmaları istenecektir. 5*Papazları her türlü kamu hizmetinden çıkarmak ve ulusal yapımevlerinde çalışmalarını engellemek için Konvansiyon'a bir yasa önerisinde bulunulacaktır."

Hristiyanıslaştırma hareketinin yapıcı boyutunun odak noktasını, Komün'ün bu genelgesinde yer alan Akıl kültü oluşturuyordu. Hareketin önderlerinin bir kısmı, Hristiyanlığın Tanrısı'ndan başka ölümden sonra yaşam inancını da yadsıdılar. Örneğin kızına Hristiyan takviminde yer alan isimlerden birini değil de Nièvre ismini veren Fouché, Nevers kentinin mezarlıklarının kapısına "Ölüm ebedi bir uykudur" ibaresini yazdırttı, hatta cenaze işlemlerinde dini merasim yapılmasını yasaklayıp kefenlerin üzerine uyku sözcüğünün ya da uykuyu simgeleyen resimlerin yerleştirilmesini buyurdu. Görevli temsilci Lequinio ise, 10 Kasım'da yayımladığı bildiriyle bölge halkına, "Ölümden sonra yaşam yoktur. Bizden geriye bizi oluşturan molekül parçacıklarından başka bir şey kalmayacaktır" şeklinde bir açıklamada bulunuyordu. Böylece Hristiyanlığın yerine, Devrim'in, Cumhuriyet'in kendi doğal dini olacağına inanılan bir kült inşa etmeye girişildi.

Jakoben Marie-Joseph Chénier, 5 Kasım'da Konvansiyon kürsüsüne çıktığında, Hristiyanlığın yerine yeni bir kültün, bir Vatan dininin konmasını teklif ediyor ve vekillere şöyle sesleniyordu: "Cumhuriyet'in çocuklarını üzerlerinde hâlâ ağırlığını hissettiren teokrasinin boyunduruğundan kurtarın. [...]Önyargılardan kurtulmuş olarak Fransız ulusunu temsil etmeye lâıyk olan sizler, yerle bir edilen hurafelerin üzerine biricik evrensel dini kurmayı elbette başaracaksınız. Bu dinin ne gizemli ne de karanlık bir yanı vardır; yegâne dogması eşitliktir; yasalarımız onun hatipleri, yöneticilerimiz de onun başkanlarıdır. Bu din, büyük aile buhurdanlığını sadece herkesin anası ve ortak tanrısı olan vatan sunağı önünde yaktırır."

Chénier'nin bu şekilde haber verdiği Akıl kültü, (paradoksal bir şekilde) yok edilmesine çalışılan Katolikliğin çeşitli pratikleriyle donatıldı. Toplumun özgürleşmesi, yeni bir insanın yaratılması ve halkın yeniden canlandırılmasıyla ilişkilendirilen bu kültürte,⁸ aşkınlık bir anlamda yeryüzüne indirildi,⁹ yani

⁸ Vovelle'e göre, Akıl kültürünün ideal bir devlet ve yeni bir insan düşüyle ilişkilendirilmesinden dolayı Hristiyanıslaştırmayı bir tür "kültür devrimi" olarak nitelendirmek mümkündür. Lang-

Hristiyanlığın Tanrısı'nın yerini (insana özgü) Akıl aldı. Akıl kültünün tapınağına dönüştürülen Paris'teki Notre-Dame Katedrali'nde 10 Kasım'da (ve diğer kentlerdeki kiliselerde daha sonraki günlerde), Özgürlük ve Akıl Bayramı¹⁰ kutlandı. Aynı günün sabahında Konvansiyon'a giden vilayet ve Komün delegelerinden oluşan heyetin başındaki Chaumette, burada yaptığı konuşmada, halkın artık hem papazları hem de doğanın verdiği tanrılardan başka bir tanrıyı istemediğini söyledi. Bunun üzerine çok sayıda vekil Notre-Dame Katedrali'ne gidip bu şenliğe katıldı.

Bu gelişmenin ardından ülkenin dört bir yanındaki kiliseler Akıl tapınağı haline getirilip yeni kültün ayinlerine ayrıldı. "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, vatan, Cumhuriyet" gibi birçok dünyevi kavrama bir tür kutsallık atfedildi. Dahası Hristiyanlığın azizlerinin, din şehitlerinin yerlerine yenileri kondu. Yaz aylarından itibaren halk arasında kendiliğinden belirmiş olan (başta Marat olmak üzere, Konvansiyon üyesi Lepeletier, Lyon belediye başkanı Chalier ya da "çocuk askerler" Bara ve Viala gibi) "Devrim şehitlerine" tapınma pratiği, Akıl kültünün içine yerleştirildi. Ayrıca Fransa'nın farklı bölgelerinde ortaya çıkan yerel "vatan şehitleri kültleri" de yine Akıl kültüne dahil edildi. Böylece Cumhuriyet, tıpkı Katoliklik gibi kendine ait "azizlere" sahip oldu.

Chaumette, Momoro gibi daha sonraları Hébertist olarak damgalanacak Cordelierler Kulübü üyesi kişiler Hristiyanızsılaştırma hareketinin her iki boyutunda da etkin bir rol oynarlarken, Hébert de boş durmuyordu. Hem onlarla birlikte hareket ediyor hem gazetesi *Père Duchesne*'deki yazılarını özellikle bu konuya ayırıp Katolikliğe, papazlara karşı kışkırtıcı makaleler kaleme alıyordu. Hébert'in nasıl bir yaklaşım sergilediğini görmek için iki yazısından bazı bölümlere yer verelim. Hébert, 22 Ekim 1793 tarihli gazetesinde, din adamlarından, kiliselerden kurtulmak gerektiğini vurguluyor ve papazların Cumhuriyet'i benimsemelerinin olanaksız olduğunu göstermek için papazlar ile kralların tarih boyunca el ele vererek halkı nasıl ezip sömürdüklerinden söz ediyordu. Toplumda iyice yer etmiş İsa simgesiyle baş edemeyeceğini düşündüğünden Voltaire ve Rousseau'dan başka İsa'ya da övgüler yağıdırıyor, hatta onu papaz düşmanı bir *sans-culotte* olarak resmediyordu.

lois da, Hristiyanızsılaştırmanın, yıkmaya yöneldiği Katolikliğin kırsal toplumun kültürel "referansı" olması nedeniyle "kültürel bir devrim" özelliği taşıdığını yazar.

⁹ Tabii bu durumda artık aşkınlıktan söz edilemeyeceğini ileri sürmek de mümkün!

¹⁰ Yani Akıl Kültü Bayramı.

HÉBERT (22 Ekim 1793)¹¹

Père Duchesne'in, taşradaki sans-culotte'ların papazlara son darbeyi indirdiklerini ve böylece büyük annelerimizin kutsal saydığı bütün altın ve gümüş eşyaların nihayet saklandıkları yerlerden çıkarılıp savaş harcamalarını karşılayacak ve bizi krallar ile rahiplerin vebasından kurtaracak madeni paralara dönüştürülmek üzere arabalarla darphaneye getirildiğini görmesi üzerine duyduğu büyük sevinci.

Kutsal giyotin sayesinde krallıktan kurtulduk işte; şimdi sıra sana geldi papaz takımı. Yüzyıllardır iki yırtıcı hayvanın, yani kral ile papazın, tıpkı pençelerinin altına düşmüş zavallı kuzuyu parçalayan iki kurt gibi, insanları soyma, ezme ve tüketip bitirme hakkı konusunda tartıştıklarını görmek ne kadar üzücü değil mi? Taht ile Kilise arasında ne kadar rezil bir anlaşma vardır değil mi? Biri diğerine şöyle seslenir: "Ey gücü elinde bulunduran kral, tek bir sözünle binlerce insanı boğazlatabilir ve insanları parçalamak için ordularını, tıpkı köpeklerini geyiklerin ve ceylanların üzerine saldıran gibi saldırtabilirsin. Haşmetlim, bana desteğini ver; dinime saygı gösterilmesi için darağaçları kur, ateşler yak. Bir ile ikinin toplamının bir ettiğine ve her şeyi yaratıp her şeyi yöneten evrenin tanrısının benim sözüme itaat ettiğine inanmayan her insanı öldür, boğazla, katlet. [...]Ey kral, benim için bu basit şeyi yaparsan, kesinlikle bir vefasızlıkla karşılaşmayacaksın. Sersemleştirip cehalet içinde debelenmeye bırakmamız gereken halka sesleneceğim. Tanrının kürsüsüne çıkıp otoriteni yalnızca tanrıdan aldığını, uyruklarının üzerinde ölüm-kalım hakkına sahip olduğunu ve atın semer için var olduğu gibi halkın da krallar için yaratıldığını ileri süreceğim. Seni daha da korkutucu göstermek amacıyla, dünyevi cennetin zeytinlerinden yapılmış yağla dolu olduğunu söyleyeceğim ve 'kutsal ampul' diye adlandıracağım küçük bir şişeyi getirmeleri için evrensel babamızın, bürosundan iki postacıyı, yani iki meleği bir sabah bana yolladığını açıklayacağım. Bu mükemmel yağla senin başını, göğsünü, kollarını ovacağım ve bu hokkabazlık sonucunda kutsal bir insan olacaksın. Bu büyük mucizeyi önlerinde gerçekleştireceğim Champagne bölgesinin doksan

¹¹ Hébert, No. 301.

dokuz koyunu ağızlarını bir karış açıp benimle *domine salvum fac regem*'i¹² söyleyecekler ve bu ilahî Paris'in ve krallık eyaletlerinin tüm budalaları tarafından tekrarlanıp duracak. Bu işlemin ardından, sen, tanrı tarafından kutlanmış olacaksın. Üniversitenin büyük doktorları gibi sıracı hastalığını iyileştireceksin. Kimse senin yüzüne bakamayacak; ancak diz çökerek seninle konuşulabilecek. İster doğrudan senden ister bir uşaktan ya da bir seyisten peydahlanmış olan çocukların ve tüm soyun da asırlar boyunca kutsal sayılacak. Bir tarlayı, bir merayı miras alır gibi onlar da ulusu miras alacaklar. Yasayı yalnızca onlar yapacak ve kendileri için de herhangi bir yasa olmayacak. Kadınların, kızların ırzına geçebilecekler; kocayı karısının kollarında, çocuğu da anasının göğsünde boğazlayabilecekler. Tanrı nezdinde geri kalan bütün insanlar için suç olan her şey, kraliyet soyu için serbest olacak. Bir fahişeden farkı olmayan kralların ve prenslerin geçimini sağlayıp beslemek ve bunların uşaklarıyla pezevenklerini zenginleştirmek için işçi gece gündüz demeden çalışacak ve çiftçi kan kusup toprağı gözyaşlarıyla sulayacak." Bu sözler üzerine kral, "çak papaz, kralın ikna oldu; tanrının iradesi gerçekleşsin" der.

Böylece [*küfür*], iki berber birbirini tıraş eder. Claude Fauchet tıynetinde olan ve daha beteri bir de aziz sayılan Rémy adındaki bir piskopos ile evleri yakıp yıkmış ve insanları yok etmiş olan Clovis adındaki Fransa kralı arasında yapılan antlaşma budur işte. Bu şeytani sözleşmeden beri *sans-culotte*'lara yük hayvanlarıymış gibi davranıldı. Bazen krallar ile rahipler ganimet için tartıştılar; tiranlarının davalarını savunmaya kalkışan halk ise kendi içinde bölündü. Oluk oluk kan aktı, ama garibanlar heybeyi taşımaya devam etti. Eğer insanlar daha önce aydınlanmış ve tüm hokkabazlık numaralarını anlamış olsalardı, taht ile mihrabı çoktan yerle bir ederlerdi kesinlikle. Fakat ne yazık ki alfabeyi bilmeyen bizim yoksul dedelerimiz, kendilerini ezen eli titreyerek öpüyorlardı. Sonuçta parlatılmış efsanenin bütün azizlerinden daha büyük olan bir aziz, matbaayı icat ederek bütün mucize yaratıcıları kapı dışarı etti. Filozoflar denen mangal yürekli adamlar, kalın kitaplar yazıp papaların, kardinallerin, piskoposların, keşişlerin ve bütün rezil papaz takımının pis dalaverelerini açığa çıkardılar. Halk olmadan kralların hiçbir şey olduğunu, çünkü

¹² *Domine salvum fac regem*, "Tanrım, kralı kurtar" anlamına gelen bir ilahîdir ve Fransa'da kralın kiliseye ya da şapele gelişlerinde ve buralardan ayrılışlarında söylenmiştir.

kralları halkın yarattığını ve bir şeyi yaratan kişinin onu yok da edebileceğini halka öğrettiler. Tabii ki bu yiğit adamlardan birçoğu, gerçeği dile getirdikleri için canlı canlı deşildi, kızartıldı ve paramparça edildi.

Fakat [*küfür*], bir kere ışığı gördükten sonra, gözlerimizi oysalar bile güneşin anısı hafızamızda kazılı kalır. Kilise'nin tüm ukalâlarından daha zeki olan dişli mi dişli ehli keyif bir adam, Voltaire diye bir adam, tezgâhlarını insanların budalalığı üzerine kuran bütün yalancıları yerden yere vurmak için elinde kırbaçla çıktı ortaya. Cehennem ile Araf'ın saçma sapan masallar olduğunu ve rahipler tarafından yaşlı kadınları korkutmak için uydurulduğunu kanıtladı. Aynı dönemde, insanların en dürüstü ve en iyisi olan Jean-Jacques Rousseau adındaki Cenevreli bir başka *sans-culotte*, yalanla ve tiranlıkla mücadele etmek için belirdi. Gerçek dinin dürüstlük ve vatanseverlik olduğunu kanıtladı. Kutsal bir söz olan özgürlüğü dile getirdi ve bunun üzerine bütün *sans-culotte*'lar bu yeni idol karşısında yerlere kapandı.

Olgunlaşmış meyve dalında kalmaz. Hâlâ piskopos Rémy döneminde yaşadığını zanneden alçak Capet, halkı ayakları altına alıp ezmeye devam ediyordu. Fakat çuval ağzına kadar dolmuştu ve sonunda patlaması kaçınılmazdı. Halk ayaklandı ve Capet'nin sonu tüm tiranların sonunun olması gerektiği gibi oldu. Asil beyler, soylular, krallar, dönüşü olmayacak şekilde perişan oldular. Yalancı papazlar, açgözlü papazlar, günahkâr papazlar, şimdi sıra sizde. Taşrada size nasıl da darbe üzerine darbe indiriliyor. Görevli Konvansiyon üyeleri, bir zamanlar her şeyin papazlardan sorulduğu Loiret, l'Allier ve la Nièvre vilayetlerinde, ceviz kıran bir saksâğan gibi hareket ediyorlar. Fouché, Laplanche ve diğer yiğit Montagnardlar, yobazlığın canına okuyorlar. Özgürlüğün havarileri tarafından aydınlatılmış *sans-culotte*'ların yolladıkları bütün kutsal altın ve gümüşler, ağzına kadar dolu arabalarla darphaneye getiriliyor şimdi. Ah [*küfür*]! *Sans-culotte* İsa yeryüzüne geri dönseydi, bütün hırsızların tapınaktan kovulduğunu görüp nasıl da memnun olurdu! Çünkü İsa papazların amansız düşmanıydı; dinsel öğretisini İsrail'in suratına karşı meydanlarda vaaz ediyordu. Ardılları ne kadar nobransa o da o kadar yumuşak başlıydı. Zenginlerden nefret ediyor, yoksulların yardımına koşuyordu. İşte [*küfür*], bütün Jakobenler için bir modeldi o. Rahipler İsa'yı aşağılamak için onu kan içici bir tanrıya dönüştürdüler; oysa o, günahkâr bir kadın olan

Magdalena'yı,¹³ hatta cellatlarını bağışlamıştı ve bir sineği bile öldüremezdi. Aramızda olsaydı, kralları ve rahipleri yok edecek bir savaşı desteklemek için para kesesinin ağzını açıp son kuruşuna kadar boşaltmaktan memnun olurdu. Tüm vilayetlerin *sans-culotte*'ları, onu örnek alıp bütün papazları Missisipi'ye yollayın ve sütannelerinizin size azizler diye öğrettikleri bütün altın, gümüş heykelciklerden madeni paralar yapın, [*küfür*].

Hébert, bu yazısından üç hafta sonra kaleme aldığı makalesinde yine din adamlarıyla uğraşıp onları halkı cahil bırakıp sömürmekle suçluyor ve sonlarının yakın olduğunu müjdeliyordu. Ayrıca İsa'nın papaz düşmanı bir *sans-culotte* olduğunu söylemekle yetinmeyip ona bir de Jakobenliği yakıştıyordu.

HÉBERT (7 Kasım 1793)¹⁴

Père Duchesne'in budalalara papazların bütün hokkabazlıklarıyla ve sözümona mucizeleriyle kafa ütilediklerini açıklayıp papazlara ölümcül darbeyi indirirken duyduğu büyük sevinci. Kentli ve köylü yiğit sans-culotte'ların özgürlük heykelini dikmek için kiliselerdeki bütün değerli eşyalara el koymalarını görmekten duyduğu büyük sevinci.

[...]Rahip sözcüğü, eski dilde, başkalarının aptallıklarından yararlanarak yaşayan kişi anlamına gelir. Rahip, arzu ettiği her şeyi elde eder. Altınla işlenmiş uzun bir cüppe giyer. Ona turfanda meyveleri, genç kuzuları getirirler; toprağın ve insanların ürettiği her şeyi tanrı aşkıyla diyerek ona bedava verirler. Böylece bu herif, onu besleyen aptallar kan ter içinde çalışırken, yiyip içer, horlayıp uzun uzun uyur. İşte [*küfür*], rezil papaz takımı böyle ortaya çıktı, ilk kilise böyle yükseldi ve insanlar daha da aptallaştı. Rahipler iyice kök saldılar. Nihayet, onların maskelerini indirmek için yoksul bir dülgerin oğlu olan İsa belirdi ve bütün yalan dolanlarını ortaya döktü. İsa'dan önce Yahudilerin rahipleri sadece haydutlukla geçiniyorlardı; birine oğlunu boğazlamasını buyuruyorlar, diğerini kızını kurban etmeye zorluyorlardı; boş zamanlarını insanları katletmekle geçiriyorlar ve kan banyosu içinde yüzüyor-

¹³ Maria Magdalena (ya da Mecdelli Meryem): İncillere göre İsa'nın günahlarını bağışladığı ve annesinden sonra en önemli kadın müridi yaptığı fahişe.

¹⁴ Hébert, No. 307.

lardı. Fakat yiğit *sans-culotte* İsa ortaya çıkınca, iyiliği, kardeşliği, özgürlüğü, eşitliği, zenginlik nefretini vaaz etti. Bütün yalancı rahipler kısa sürede sıkıntı içine düştüler ve hor görülmeye başlandılar. Ama bu alçaklar intikamlarını da aldılar. Yargıçlarla ve dönemin Capet'siyle anlaşarak zavallı *sans-culotte* İsa'yı astırdılar;¹⁵ üstelik ölümünden sonra ona daha da eziyet çektirmek için mirasına sahip çıkıp İncil'ini yozlaştırdılar, hatta hokkabazlıklarına alet ettiler. Gök kubbe altındaki en iyi Jakobenden kan içici bir tanrı yarattılar ve onun adına insanlığın yarısını boğazladılar.

Tanrı'ya şükürler olsun ki, bu rezil heriflerin maskeleri düşürülmüştür. Kentlerde ve köylerde kırbaçlarla kovalanıyorlar. Cahil halktan çalmış oldukları her şeyi Cumhuriyet'e geri vermeye zorlanıyorlar. Altın ve gümüşten yapılmış kadehler, buhurdanlıklar, haçlar darphaneye yağıyor. Özgürlük heykelleri, kiliselerde dalavrecilerin azizler diye adlandırdıkları heykelciklerin yerini alıyor. Biraz sabredin, kısa süre içinde, soylularımızın ve krallarımızın olmaması gibi papazlarımız da olmayacak artık, [*küfür*].

Hébert, gazetesinin 13 Kasım tarihli sayısında, piskopos Gobel ile yardımcılarının Konvansiyon önünde Hristiyanlığı yadsıyıp papazlığı terk etmeleriyle yobazlara ciddi bir darbe indirildiğini yazıyordu. Ardından "bin beş yüz yıldır mutfaklarını yalan ve hurafe üzerine kurmuş olan bu hokkabazlar, eğer böğürlerine dayanmış kılıcı görmeselerdi ve kutsal giyotinin erdemine ağızlarından düşürmedikleri küçük tanrılarından daha fazla inanmasalardı tencerelelerini devirmeye razı olurlar mıydı?" diyerek, papazların zorlandıkları için bu kararı almak zorunda kaldıklarını itiraf ediyordu. Ayrıca Notre-Dame Katedrali'nde kutlanan Akıl Kültü Bayramı'nı uzun uzun anlatıyor ve bayrama katılan herkesin "tanrı olarak yalnızca vatanı kabul ettiğine ve onun için ölümü göze aldığına yemin ettiğini" belirtiyordu. Bu bağlamda Hristiyanıslaştırma hareketinin önderleri de, Fransız halkının artık Akıl kültüründen (ya da eşanlı bir şekilde kullanılan Vatan, Özgürlük veya Hakikat kültüründen) başka bir külte sahip olmadığını her fırsatta dile getiriyorlardı. Örneğin Collot d'Herbois ve Fouché, 16 Kasım'da Rhône ve Loire vilayetlerinde yayımladıkları genelgede, "hurafelerin kölesiydiniz, artık özgürlük kültüründen başka bir kültürünüzün olmaması lazım" diyorlar ve dindarlıktan ne anlaşılması gerekti-

¹⁵ Evet! Hébert, İsa'nın çarmıha gerildiğini değil asıldığını yazıyor!

ğini şöyle açıklıyorlardı: “Cumhuriyetçi kişi, temelde dindardır; çünkü iyidir, adildir, cesurdur, vatansever olarak erdemi yüceltir, yaşlılara saygı gösterir, düşkünleri teselli eder, yoksullara yardıma koşar, ihanetleri cezalandırır.”

Katolikliği kökünden kazımayı amaçlayan ve yepyeni bir kültü hayata geçirmeye yönelik Hristiyanıslaştırma hareketi, *sans-culotte*’ların *anticlérical* duygularına yani papazlara karşı duydukları düşmanlığa tercüman olarak ve kendini devrimciliğin bir gereği olarak sergileyerek, kısa sürede büyük bir ivme kazandı. Bu hareketi, *Gallicanisme*’le ilişkilendirmek ilk bakışta epey zorlama gibi görünüyorsa da, *Gallicanisme* anlayışının gidebileceği en uç nokta şeklinde okumak da mümkündür. Çünkü ortaya atılan Akıl kültü, aşkın bir Tanrısı olmamakla birlikte devlete bağımlı, hatta devletle, Cumhuriyet’le özdeşleştirilmiş bir “din” olarak tasarlanıyordu. Ancak bu girişim, henüz tam olarak meyvelerini veremedi (ve tabii nasıl meyveler vereceği anlaşılmadan) Robespierre tarafından sekteye uğratıldı.

Robespierre, inançlı bir Hristiyan olmamakla birlikte, kişisel olarak Tanrı düşüncesine bağlı olduğunu, bu düşüncenin halk için de ne denli önem taşıdığını ve halkın dini duygularını aşağılamanın Devrim’i tehlikeye atacağını her zaman dile getirmişti. Örneğin 29 Kasım 1791’de, Jakobenler Kulübü’nde Katolikliği eleştiren bir konuşmacıya “halkın hayranlık duyduğu dinsel önyargılara cepheden saldırmamak gerekir” diyerek yanıt vermişti. 26 Mart 1792’de yine kulüpteki konuşmasında Tanrı (*Providence*) sözcüğünü kullandığı için kendisini “halkı hurafelerin köleliği altına sokmaya katkıda bulunmakla” suçlayan Jirondenlere ise şu cevabı yapıştırmıştı: “Tanrı adını dile getirmek ve ulusların kaderi üzerinde özellikle etkide bulunan bir Yüce Varlık düşüncesinden söz etmek, bana, Fransız Devrimi’ni gözetip kollamanın özel bir biçimi olarak görünüyor. Bu düşünce, kesinlikle o anda aklıma gelmiş bir düşünce değil, fakat yüreğimden kaynaklanan bir duygudur, benim için çok önemli olan bir duygudur.”

Robespierre, bu yaklaşımını Konvansiyon döneminde de sürdürmüş, özellikle din ile ahlak arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştı. Örneğin 13 Kasım 1792’de Meclis’te yaptığı konuşmasında, “Tanrı dogması ruhlara kazınmıştır ve halk bu dogmayı bugüne dek uyguladığı kültüne bağlamıştır. Bu kültü doğrudan saldırmak, halkın ahlakına kastetmektir” demiş ve ardından “Benim Tanrım, bütün insanları eşitlik ve mutluluk için yaratmış olan Tanrı’dır. Kültüm ise, adaletin ve eşitliğin kültürüdür” diye ilave etmişti. Aynı dönemde gazetesi *Lettres à ses commettants*’ın 7. sayısında şu cümleye yer vermişti: “Kar-

şı-devrim dışında kalıp Hristiyanlığı benimsemiş olan kişiler, bir zamanlar Meryem'in oğlunun yurttaşlarına öğrettiği ahlaki düşünceleri ve erdem ile eşitlik doktrininin destekleyen yüce dogmalara bağlıdırlar." 5 Aralık 1792'de ise, kulüp salonunda bulunan Helvétius'un büstünü, bu filozofun ateist "dolayısıyla ahlaksız" bir insan olduğu gerekçesiyle kırdırmıştı.

Tanrı ve din konusunda bu düşüncelere sahip olan Robespierre'in Hristiyanızsızlaştırma hareketini onaylamasını beklemek tabii ki mümkün değildi. Her ne kadar Jakobenler Kulübü'nde, KEK'te ve Konvansiyon'da bu hareketin içinde yer alan ya da en azından yayılan bu hareketin gerisinde kalmamak için onu destekler görüntüsü çizen çok sayıda devrimci bulunuyorsa da, Robespierre bu kurumları kendi görüşlerine kazanmakta gecikmedi. İlk başlarda suskun kalan Robespierre, ilk olarak 27 Ekim'de KEK'in dini yadsıyan hareketlere karşı bir karar almasını sağladı. Bu karar şöyle kaleme alınmıştı: "Karşı-devrimcilere kült özgürlüğü ihlal ediliyor ve dine karşı savaş açılıyor deme fırsatı vermemek gerekir. Vatan düşmanı isyankâr papazlar cezalandırılmalıdır, ama her papaz sıfatını taşıyan adamı yalnızca bu sıfattan dolayı ortadan kaldırmak gerekmez." Ardından Robespierre, bir süre daha olayları izlemekle yetindi ve Hristiyanızsızlaştırmaya karşı asıl tepkisini 21 Kasım'da Jakobenler Kulübü'nde yaptığı konuşmayla ortaya koydu. Din özgürlüğünü savunduğu bu konuşmada hem Hristiyanızsızlaştırma hareketini çeşitli gerekçeler ileri sürerek mahkûm ediyor, hem de bu hareketin elebaşlarını tehditkâr bir dille suçluyordu.

ROBESPIERRE (21 Kasım 1793)¹⁶

Hem tiranlarımızın soyunun pis kalıntıları, hem de yabancı devletler ve içimizdeki asiler tarafından canice politikalar için hâlâ bahane olarak kullanılan iğrenç tutuklular, en tehlikeli düşmanlarımız değil mi? Tiranlar soyunun yüzünden yok olmasını gönülden diliyorum, ama tiranların yok olmasının bizi parçalayan komplo ocağını söndürmeye yeteceğine inanacak kadar da kör değilim. Capet'nin alçak kızkardeşinin cezalandırılmasının, düşmanlarımız üzerinde Capet'nin kendisi ile cani eşinin cezalandırılmasından daha olumsuz bir etki yaratacağına kim inanır ki?

¹⁶ McDonald, s. 592-598.

Felaketlerimizin temel sebebinin fanatizm olduğu da doğru mu acaba? Fanatizmmiş! Can çekişiyor o; hatta ölmüş olduğunu bile söyleyebilirim! Birkaç gündür bütün dikkatler fanatizm üzerine çekilerek gerçek tehlikelerin görülmesi engelleniyor mu?

Papazlardan korktuğunuzu söylüyorsunuz! Oysa papazlar, aydınlanmanın ilerlemesinden daha çok korkuyorlar. Papazlardan korkuyormuşsunuz! Oysa papazlar, merkezi yönetimde, belediyelerde mevki elde edebilmek, hatta halk derneklerinin başkanı olabilmek için alelacele kendi unvanlarını terk ediyorlar. Yeter ki onların vatana duydukları sevgide ve aniden dinlerini yadsımarlarında samimi olduklarına inanın, o zaman sizden çok memnun olacaklardır. Ama belki de siz, aynı derecede onlardan memnun kalmayacaksınız. Bir zamanlar kendilerine yılda 70.000 lira rant getiren gelirlerine dört elle sarılmış olan ve 6.000 liraya indirildiğinde de bu gelirlerini gözden çıkaran, ayrıca bugün bu paralarını yeniden talep eden ve belki de bir tazminata kavuşan bu papazlardan mı korkuyorsunuz? Evet, korkun, ama fanatizmlerinden değil hırslarından korkun; taşıdıkları giysilerden değil, üzerlerine geçirdikleri yeni görünümülerinden korkun. Ayrıca bu durum bütün papazlar için geçerli de değil; istisnalara saygı duyarım, ama bunların çok ender olduğundan da eminim.

Hayır, bugün kaygılarımızın temel konusu olması gereken şey, kesinlikle fanatizm değildir. Beş yıldır papazlara darbe üzerine darbe indiren Devrim, fanatizmi iktidarsız bıraktı. Son sığınağı olan Vendée bile, gücünün bir kanıtı değildir kesinlikle. Vendée'yi yaratan, bir zamanlar yönetici olanların ihanetidir, hırslıdır, politikasıdır. Dinleri olmadığı gibi onurları da olmayan adamlar, yerli ya da yabancı eşkıyayı mihrabın önüne değil, fakat yağmaya yönlendirdiler. Ancak Cumhuriyet'in gücü ve yönetimin gayreti, birçok engele ve cınayete rağmen bu kişilere ölümcül darbeler indirmeyi bildi.

Böylece bu adamlar, karargâhlarını, ambarlarını ve güçlerinin büyük bir bölümünü yitirdiler. Ellerinde kala kala, varlığını ancak bizim kötü niyetimiz ve budalalığımız sayesinde sürdürebilecek olan kaçak bir güruh kaldı. Artık fanatizmi uyandırabilecek tek bir yolun olduğunu düşünüyorum; o da güçlü olduğuna inanıyormuş gibi davranmaktır. Fanatizm yırtıcı ve değişken karakterli bir hayvandır, aklın önünden kaçır; ama onu bağıra çağır kovalarsanız geri döner.

Bir süredir fanatizme karşı savaşılar gibi yapılırken gösterilen bunca olağanüstü ve ani coşku, bunca aşırı ve gösterişli heves başka ne gibi bir sonuç doğurabilir ki? Daha önce Konvansiyon'da söylemiştim, burada da tekrarlıyorum: Düşmanlarımızın özgürlüğü yok etmek için tasarladıkları birçok şey, halkın sağduyusu tarafından özgürlüğün yararına olacak şekilde dönüştürülmüştür.

Yurttaşlar samimi bir şevkle özgürlüğü zafere ulaştırmak adına vatan mihrabı üzerine hurafeciliğin cıfcaflı ve yararsız yapıtlarını yerleştirdiklerinde, vatan ve akıl bu bağışları hafif bir gülümsemeyle karşılıyor. Başkaları bu tür törenlerden vazgeçtiklerinde ve her konuda gerçeğe en uygun gördükleri görüşü benimsediklerinde, akıl ve felsefe bu davranışı alkışlıyor. Fakat aristokrasi ile riyakârlık, hangi hakla kalkıp da yurttaşlığın ve erdemin alanına burnunu sokuyor? Bugüne kadar Devrim saflarında adları sanları duyulmamış adamlar, hangi hakla, bu olayların ortasında kendilerine yalancı bir popülerlik edinmeye, vatanseverleri yanlış davranışlara sürüklemeye ve bizim aramıza kargaşa ve nifak tohumları saçmaya kalkışıyorlar? Hangi hakla, özgürlük adına din özgürlüğünü rahatsız ediyorlar ve yeni bir fanatizmle fanatizme saldırıyorlar? Hangi hakla, saf gerçeğe sunulan törensel saygıyı gülünç ve ebedi bir maskaralığa dönüştürüyorlar? Halkın saygınlığının bu şekilde ayaklar altına alınmasına ve de deliliğin çingiraklarının felsefe esasının ucuna takılmasına neden izin verilsin ki?

Konvansiyon'un yurttaşlık bağışlarını kabul ederek Katolik kültünü yasaklamış olduğu varsayıldı. Hayır, Konvansiyon, kesinlikle bu tehlikeli girişimde bulunmamıştır; hiçbir zaman da bulunmayacaktır. Onun niyeti, ilan etmiş olduğu kült özgürlüğünü korumak ve aynı zamanda kamusal düzeni bozmak için bu özgürlüğü kötüye kullanacak olan kişileri bastırmaktır. Kültün sakin papazlarına zulmedilmesine izin vermeyecektir; ancak görevlerini, yurttaşları aldatmak ve Cumhuriyet'e karşı önyargıları ya da kralcılığı silahlandırmak amacıyla kullanmaya kalkışacak olan bütün papazları her seferinde cezalandıracaktır. Ayın yönettikleri için papazları ihbar ettiler! Engellenmeye kalkışıldığı sürece papazlar yine de ayın yönetmeye devam edeceklerdir. Onları engellemek isteyen kişi, ayın yöneten kişiden daha fanatiktir.

Daha da ileri gitmeyi arzulayan bazı adamlar var; hurafeleri yok etme bahanesi altında, ateizmin kendisini bir tür din haline getirmek istiyorlar. Bu

konuda her filozof, her birey hoşuna giden görüşü benimseyebilir. Ateizmi bir suça dönüştürmek isteyen her kişi akılsızın tekidir; buna karşılık ateizmi benimseyecek olan bir devlet adamı, bir yaşamacı ise yüz kere daha akılsızdır. Ulusal Konvansiyon ateizmden tiksinti duyar. Konvansiyon, bir kitap muharriri, bir metafizik sistemi yaratıcısı değildir; Fransız halkının sadece haklarını değil karakterini de korumakla görevli siyasal ve halkçı bir aygıttır. İnsan Hakları Bildirisi'ni boşuna Yüce Varlık'ın huzurunda ilan etmemiştir.

Belki de benim dar kafalı, önyargılı, hatta fanatik bir adam olduğum söylenecektir. Daha önce de belirttiğim gibi, ne bir birey ne de sistematik bir filozof olarak değil, halkın bir temsilcisi olarak konuşuyorum. Ateizm aristokratiktir; zulmedilen masumluğu koruyan ve suçu cezalandıran bir Yüce Varlık düşüncesi ise bütünüyle halkçıdır. Halk, yoksullar beni alkışlıyor; eğer sansürçülerimi arayacaksam, zenginler ile suçlular arasında bulurum onları. Liseden itibaren epey kötü bir Katolik oldum hep; ama insanlığın ne ilgisiz bir dostu oldum ne de sadakatsiz bir savunucusu. Size açıkladığım ahlaki ve siyasal düşüncelere her zamankinden daha bağlıyım. Eğer Tanrı var olmasaydı, onu yaratmak gerekirdi.

Bir zamanlar Tanrı [*Providence*] sözcüğünü kullanmış olmamı küstah Guadet'nin bir suçmuş gibi göstermeye kalkıştığı aynı kürsüden konuşuyorum. Hangi zamanlardı bunlar? Hem tanıkları hem kurbanları olduğumuz cinayetlerden ötürü yüreğim paramparça olmuş bir halde, sürekli ihanete uğrayıp ezilen halkın sefaleti karşısında etkisiz ama acı gözyaşları dökerken, çevremi sarmış olan komplocuların pis bataklığının üzerine çıkmaya çalıştığım ve bu amaçla halkın yıldırımlarının yokluğunda komploculara karşı tanrısal cezalandırmayı yardıma çağırdığım zamanlardı. Tanrısal adalet duygusu, saf ve duyarlı tüm yüreklere kazınmıştır; her zaman özgürlüğün yüce gönüllü savunucularını canlandırmıştır. Tiranlar var olduğu sürece de, ezilmişlerin yüreğine tatlı bir teselli verecektir. Eğer bir gün ülkemizde tiranlık yeniden doğarsa, kutsallığı ayaklar altına alan bu zafer karşısında, enerjik ve erdemli bir ruha sahip olan bir insanın, tüm yüreklere bütün tiranların ölüm kararını kazımış gibi görünen ebedi adaleti gizliden gizliye çağırması mümkün müdür? Bana öyle geliyor ki, özgürlüğün son şehidi, en azından teselli verici bu düşünce sayesinde gönül rahatlığıyla nihai nefesini verecektir. Bu duygu, Avrupa'nın ve evrenin duygusudur, Fransız halkının duygusudur. Bu halk, ne pa-

pazlara, ne hurafelere, ne de dinsel ayinlere bağlıdır. Bağlı olduğu yalnızca kültün ta kendisidir, yani suça korku saçan ve erdemi koruyan kavranamaz bir güç düşüncesinedir bağlılığı. Bu düşünceye olan saygısını ise, haksızlığı ve suçu tümüyle yerden yere vuran etkinliklerle göstermeyi sever.

Filozof kendi ahlak anlayışını başka temeller üzerine yerleştirse de, yine de biz, bu kutsal içgüdüyü, halkların bu evrensel duygusunu incitmekten kaçınalım. Hangi dâhi, yaratıcı aklını kullansa da, toplumsal düzeni ve bütün özel erdemleri koruyan bu büyük düşüncenin yerine bir başkasını koyabilir ki?

Cumhuriyet düşmanlarının ve yabancı tiranların alçak maşalarının bize kurdukları tuzağı fark etmiyor musunuz? Birkaç kişinin yanlışlarını ve aşırılıklarını kamuya mal ederek, bizi tüm halkların gözünde iğrenç kılmak ve böylece bu halklara zulmeden rezillerin sallanan tahtlarını güçlendirmek istiyorlar. Bu dalaverelerini tezgâhlamak için hangi dönemi seçmişlerdir? İttifak ordularının cumhuriyetçi deha tarafından yenilgiye uğratılıp geri püskürtüldüğü dönemi; tiranlıktan yorulup öfkelenmiş halkların seslerinin bastırılmak istendiği dönemi; Fransa'nın müttefiği olan ya da tarafsız kalan ulusların bize karşı döndürülmesi amacıyla baskıya maruz kaldığı dönemi. Bu alçaklar, bütün Avrupa'nın saçmalık olduğunu bildiği kaba iftiraların hepsini gerçeğe dönüştürmek istiyorlar. Dinsel fikirleri ya da önyargıları kullanarak, sizi, ahlak ile ortak çıkarın işaret ettiği, bizim de savunduğumuz yüce ve kutsal davadan uzaklaştırmaktan başka bir şey düşünmüyorlar.

Tekrarlıyorum, korkmamız gereken tek fanatizm, hem fanatizmi uyandırmak hem de alçak ve acımasız düşmanlarımızın karakterini oluşturan ah-laksızlık cilasını Devrimimize bulaştırmak amacıyla yabancı saraylar tarafından parayla tutulmuş olan namussuz adamların fanatizmidir.

Yabancı saraylardan söz ettim. Evet, bizim felaketlerimizin ve iç çatışmalarımızın gerçek sebepleri bunlardır işte. Amaçları, eğer mümkünse, Fransız ulusunu aşağılamak, bu ulusun seçtiği temsilcilerin onurunu kirletmek ve Cumhuriyet'in kurucularının tiranlık hizmetkârlarından bir farkının bulunmadığı konusunda halkları ikna etmektir.

Yabancı sarayların iki tür ordusu vardır. Sınırlarımızda bulunan birincisi, etkisizdir ve cumhuriyetçi yönetimin güçlenmesiyle bozgunun eşiğindedir; bununla birlikte karşılarındaki vatan askerlerinin kahramanca çabaları, iha-

netler yüzünden boşa gitmektedir. Daha tehlikeli olan ikinci ordu bizim içimizdedir; casuslardan ve parayla satın alınmış alçaklardan oluşan bu ordu, her yere, hatta halk derneklerinin içine bile sızmıştır. Yabancı tahtların en sağlam destekçileri olan rezil bir hizbin önderleri¹⁷ ölüme gittiğinden ve bu hizbin yok etmek istediği Ulusal Konvansiyon 31 Mayıs günüyle yeniden canlandığından beri, bu ordu, hem Cumhuriyet savunucularını baştan çıkarmak, karalamak ve bölmek, hem de Ulusal Konvansiyon'u aşağılayıp dağıtmak için etkinliğini daha da arttırmıştır.

Bu orduyu oluşturan hainlerin kimler olduğu yakında ortaya çıkacaktır. [...]Yabancı devletlerin himayesi altında derneğimize sızmış olan casusları belirlemek ve kapı dışarı etmek amacıyla, derneğimizi arındıracak bir oylama yapılmasını talep ediyorum. Hiç kuşkusuz mükemmel vatanseverlerden oluşan, ama içlerine casusların sızmış olmasından da kuşku duyulması gereken dernek komitelerinin de aynı şekilde yenilenmesini talep ediyorum.

Bu söylevinde Robespierre, ateizmi topluma dayatmaya kalkışan Hristiyanıslaştırma hareketinin ilk suçunun Katolik fanatizmi yeniden canlandırmak olduğunu ileri sürüyordu. Üstelik ona göre, Katolik fanatizmin yıkılması amaçlanırken ateist bir fanatizme kapı açılmaktaydı. Ateizm, felsefi olarak değil, fakat toplumsal-siyasal bir öğreti olarak büyük bir kötülüktü. İnsanları ahlaksızlığa, erdemsizliğe iterek eşitlik ve özgürlük ideallerini yok etmekteydi; dolayısıyla tiranların işine gelen bir öğreti idi. Bu bağlamda Robespierre, Tanrı düşüncesinin ne denli önemli olduğunun altını çiziyor ve tıpkı Voltaire gibi bir Tanrı olmasaydı bile onun yaratılması gerektiğini savunuyordu. Böylece şimşeklerini Tanrı'yı, Tanrı düşüncesini yadsımaya varan Hristiyanıslaştırma hareketinin liderlerine, özellikle de (isim vermese de) Hébertistlere yöneltiyor ve onları bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde karşı-devrimin, düşman devletlerin işine gelen bir girişime kalkışmakla suçluyordu. Hatta bu kişilerin Jakobenlerin arasına da sızmış olabileceğini belirtip kulüp içinde arındırma mekanizmasının işletilmesini talep ediyordu. Ancak Konvansiyon'u, sanki bir ara Hristiyanıslaştırmaya sıcak bakmamış da hep din ve ibadet özgürlüğünü savunmuş gibi, bu suçlamalarının dışında tutmaya özen gösteriyordu.

¹⁷ Jirondenler.

Kısacası, Robespierre'e göre Hıristiyanıslaştırma hareketine bir an önce son verilmeliydi. Çünkü bu hareket, bir saptırma girişimiydi; halkı din sorunlarıyla meşgul edip gerçek tehlikeleri, gerçek düşmanları görmesine engel oluyordu. Çünkü bu hareket, toplumu bölmeyi ve çatışma içine sokmayı hedefliyordu. Çünkü bu hareket, fanatik papazların, iç ve dış düşmanların amacına hizmet ediyordu. Çünkü bu hareket, Devrim'i, Cumhuriyet'i (dolayısıyla Jakoben iktidarı) yıkmaya yönelik komplonun bir parçasıydı; öyle ki kendilerine aşırı devrimci görüntüsü veren önderleri (özellikle Hébertistler) aslında Fransa'ya karşı birleşmiş kralların kullandıkları bir maşaydı, hatta karşı-devrimin içerideki baş aktörleriydi. Çünkü bu hareket, Fransız ulusunu dinsiz, ateist olarak göstererek yabancı halkların Devrim'e düşmanlık beslemesine yol açıyordu.¹⁸

Robespierre, bu söylevinde ortaya koyduğu görüşlerini, daha sonraki günlerde Konvansiyon'da da dillendirdi. "Herhangi bir dine karşı baskı bayrağının açılmasını ve savunduğumuz özgürlüğün büyük davası yerine din tartışmalarının konmasını kabullenmeyeceğiz. Aristokrasinin din ile, vatanseverliğin de dinleri yasaklayan düşünce ile bir tutulmasını kabul etmeyeceğiz. [...]Bizi rahiplerle ve rahibelerle ebediyen meşgul etmek de nereden çıkıyor? Sanki yenmemiz gereken düşmanlar, cezalandırmamız gereken hainler, bastırmamız gereken komplolar, uygulamamız gereken kurtarıcı yasalar yokmuş gibi! Tanrısallığa karşı ilan edilen savaş, krallığın yararına yapılan bir şaşırtma hareketidir. Kalelerimizi geri almak söz konusuysen, hainler göğe tırmanmak istiyorlar. Sofu kadınlara savaş açmak için Avusturyalıları unutuyorlar." diyip Hıristiyanıslaştırma hareketinin Devrim'i yolundan saptırmaya yönelik bir girişim, hatta dış düşmanlar tarafından tezgâhlanan bir komplo olduğunu vurguladı. Robespierre'in Hıristiyanıslaştırmaya karşı başlattığı bu kampanyaya en büyük destek Danton'dan geldi. Danton, Meclis'teki konuşmalarında, "Konvansiyon'un bağrında artık din karşıtı maskaralıklar olmaması" gerektiğini söyleyip "hurafelerin hükmünü yıkmayı ateizmin hükmünü kurmak için amaçlamadıklarını" belirtti. Devrim'in bu iki büyük isminin bu tutumları, ikna olmaya dünden razı olan Konvansiyon'un hemen çark edip Komün'ün din

¹⁸ Robespierre, 5 Aralık 1793'te KEK adına Konvansiyon'a sunduğu raporda doğrudan yabancı halklara seslenme gereği duyacaktır: "Efendileriniz, size, Fransız halkının bütün dinleri yasakladığını, Tanrı'nın yerine birkaç adamın kültünü koyduğunu söylüyorlar; bizi, sizin gözünüzde, putperest ya da kaçık bir halk olarak resmediyorlar. Yalan söylüyorlar. Fransız halkı ile temsilcileri, bütün kültürin özgürlüğüne saygı gösterirler ve hiçbirini yasaklamazlar."

özgürlüğünü ayaklar altına alan 23 Kasım tarihli kararını geçersiz kılmasına neden oldu.

Danton'un desteğini alan Robespierre'in Hıristiyanıslaştırma hareketine kararlı bir şekilde karşı çıkıp Jakobenler ile Konvansiyon'un büyük çoğunluğunu kendi tarafına çekmesi karşısında, bu hareketin önderlerinin önemli bir kısmı, özellikle de Hébertistler geri adım atmak zorunda kaldılar. Hébert, gazetesinde daha önce yazdıklarıyla çelişmekten kaçınmayarak, ateizmi hiçbir zaman benimsemediğini, hep din özgürlüğünü savunduğunu ileri sürdü ve bunun kanıtı olarak da önceki yazılarında "*sans-culotte* İsa'ya" övgüler düzmüş olmasını gösterdi. Ayrıca Jakobenler Kulübü'nde de bu yönde çeşitli konuşmalar yaptı. Örneğin 11 Aralık'ta kendisini şöyle savundu: "Beni ateist olmakla mı suçluyorlar? Bu suçlamayı resmen reddediyorum. Gazetemde, kırsal bölgeler halkına İncil'i okumalarını öğütüyorum. [...] İyi bir Jakoben olmak için İncil'deki ilkeleri izlemek yeterlidir."

Hébert'in temsilci-vekil yardımcısı olduğu Paris Komünü de daha önceki kararlarını yadsıyan bir tutum için girdi. Chaumette, 29 Kasım'da Komün'ün "herhangi bir kişinin kiliseye, sinagoga ya da tapınağa gidip gitmediğiyle değil, yalnızca cumhuriyetçi olup olmadığıyla ilgileniyoruz" diye başlayan bildirisini okudu. Bu bildiride, inanç ve ibadet özgürlüğüne vurgu yapıyor ve Parislilerin "her türlü kült için ibadet mekanları kiralamalarını ve din adamlarına ödemede bulunmalarını engellemek yönünde Komün'ün hiçbir zaman karar almadığını ve almayacağını" açıklıyordu.¹⁹ Robespierre'in 5 Aralık'ta, Fransız halkının ve Konvansiyon'un "hoşgörüsüzlükten nefret ettiğini" ve "filozofizmin aşırılıklarını [yani ateizmi] mahkûm ettiğini" dile getirmesinden bir gün sonra Meclis, inanç ve ibadet özgürlüğünü bir kez daha vurgulayan yeni bir yasayı kabul etti. Ayrıca bu yasayla "kült özgürlüğüne aykırı her türlü şiddet ya da tehdit yasaklanıyor" ve "bütün iyi yurttaşlar, Fransız halkının büyük çıkarlarına yabancı olan ya da teolojik anlamlar taşıyan tartışmalardan kaçınmaya davet ediliyordu."

Kabul edilen bu yasaya karşın, Hıristiyanıslaştırma hareketiyle inanç ve ibadet özgürlüğüne indirilen darbenin yarattığı tahribatı gidermek için neredeyse hiçbir şey yapılmadı. Konvansiyon, daha önce 1 Aralık'ta kamusal eği-

¹⁹ Ayrıca bu bildiride, inanç özgürlüğünün bir gereği olarak Komün konseyinin, "Katolik kültürünü yadsıyan ve sadece aklın, özgürlüğün ve cumhuriyetçi erdemlerin kültürünü benimseyen *sec-tion*'ların iradesine de saygı gösterilmesini sağlayacağı" belirtiliyordu.

time ilgili çıkardığı yasada, “terk edilmiş kiliseler ile dini binaların, halk derneklerinin toplanmasını ve hem ulusal hem yerel bayramların kutlanmasını kolaylaştırmak amacıyla belediyelere tahsis edildiğini” ilan etmişti. 8 Aralık’ta da, taşrada görevli temsilcilerin aldıkları kararlar ile uygulamaların aynen devam ettiğini, yani kapatılmış kiliselerin kapalı kalacağını açıkladı. Daha doğrusu, yıkılıp yıkılan birkaç kilise dışındaki Katolik ibadete kapatılmış kiliseler,²⁰ halk derneklerinin toplantı salonuna, hastaneye, hapishaneye, okula vb. dönüştürülerek kamusal hizmetler için kullanılmaktaydı. Hatta bazı bölgelerdeki bu kiliselerde Akıl kültü şölenlerinin düzenlenmesine devam edildi.

Robespierre’in ve onunla birlikte KEK’in Hristiyanıslaştırmaya cephe alması, Aulard’ın da belirttiği gibi, iktidar sahiplerinin dindar oldukları ve Katolikliği korumak istedikleri anlamına gelmiyordu. Taşradan kendilerine yollanan raporlar sayesinde, inançlı kitlelerin, özellikle köylülerin bu hareketten rahatsızlık duyup tepki gösterdiklerini ve dinlerini, papazlarını terk etmek istemediklerini biliyorlardı. Dolayısıyla doğrudan doğruya Kilise’ye baskı uygulanıp dini duygulara saldırılmasına izin vermeleri durumunda, inançlı kitlelerin Devrim’den uzaklaşıp kendilerine karşı bir tutum içine gireceğinden çekiniyorlardı. Ama aynı zamanda uzun yüzyıllardır *Ancien Régime* ile iç içe geçmiş olan Hristiyanlığın Devrim’in değerleriyle bağdaşmadığını, dolayısıyla boşinançlarla, önyargılarla, saçma sapan dogmalarla yoğrulduğuna inandıkları bu dinden kurtulmak gerektiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle de Devrimci Yönetim ya da Jakoben iktidar, bir yandan din özgürlüğünden dem vuruyor, taşrada Hristiyanıslaştırmanın havariliğine soyunmuş görevli temsilcileri Paris’e geri çağırıyor, din karşıtı tiyatro oyunlarını yasaklıyor, öte yandan kiliseleri ibadete açmak için herhangi bir girişimde bulunmuyor ve bu konudaki politikasını insanların zorla değil, ikna edilerek, aydınlatılarak Hristiyanlıktan uzaklaşmalarının sağlanması üzerine oturtuyordu.

Böylece KEK, yerel otoritelere, halk derneklerine ve *section*’lara yolladığı genelgelerle nasıl bir politika izlemeleri gerektiğini açıklamaya koyuldu. Ka-

²⁰ Ülkedeki tüm kiliseler ve tapınaklar bazı tarihçilerin iddia ettiklerinin aksine kapatılmış değildi. Hristiyanıslaştırma hareketinin çok sert bir şekilde yaşanmadığı yörelerde, az sayıda da olsa hâlâ Katolik ibadetin yapıldığı kiliseler bulunuyordu. Örneğin Vovelle’in aktardığına göre bir KEK görevli ajanı, 1794 Şubat’ında yolladığı raporda, tüm kiliselerin kapalı olduğu Lyon’dan sonra geldiği Marsilya’da açık olup ayinlerin yapıldığı çok sayıda kilise gördüğünü şaşkınlıkla belirtmekteydi.

sım sonunda halk derneklerine gönderdiği genelgede, dine bağlı olan sofu insanların "hasta" olarak kabul edilmesini ve iyileştirilmeleri için de eğitilip ikna edilmelerini salık veriyordu: "Can çekişen fanatizmin çırpınmaları ne kadar güçlüyse, biz de o ölçüde ihtiyatlı olalım. Eğitimin yerine şiddeti koymaya kalkışıp fanatizmin eline silah vermeyelim. Vicdanlara emredilemeyeceği gerçeğini kafanıza sokun. Hurafelere inanan iyi niyetli insanlar vardır, çünkü bazı insanların aklı kıttır. Hurafelerden gerçeğe hızlı bir biçimde geçmeyi başaramayanlar, ancak akıllarını kullanarak bütün önyargıları aşabilen kişilerdir. Geride kalan diğerleri ise, ilerleyebilmek için yüreklendirilmeye ihtiyaç duyarlar. Onları korkutmak gerilemelerine neden olur. Onlar, güven aşılayıp tasaları giderilerek şifa bulacak, ama cebri bir tedavi nedeniyle de fanatiklere dönüşecek hastalardır."

Ayrıca KEK, sürekli yazıştığı taşradaki görevli temsilcilere de bu yönde talimatlar vermekteydi. Örneğin temsilci Ingrand'ın görev yaptığı bölgede "hiçbir papazı papazlıktan ve dini saçmalıklardan döndüremediği" için yazdığı mektubunu alan KEK, 9 Aralık tarihli yazıyla kendisine şu cevabı veriyordu: "Bırak, dini fikirler kendi kendilerine çöksün ve yıkılsın. Kutsal olarak nitelendirilen tüm korkunç savaşlar baskıdan ve zulümden doğmuştur." KEK, 16 Aralık'ta ise, bölgelerinde Hristiyanılaşdırmayı katı bir şekilde uyguladıkları bilinen görevli temsilciler Lanot ile Brival'e aynı tutum ve davranışı benimsemelerini buyuruyordu: "Aziz meslektaşlar, bu konudaki prensiplerimizin ne olduğunu biliyorsunuz, sizi de bu prensipleri yaymaya davet ediyoruz. Prensiplerimiz aydınlatmaktır, gücendirmek değil; ikna etmektir, baskı yapmak değil. Bırakın, herkes hoşuna giden şeye inansın, yeter ki davranışları ya da yanlışları kamu düzenini bozmasın."

Görevli temsilcilere ayrı ayrı yollanan bu talimatlardan sonra KEK, Bilaud-Varenne ve Collot d'Herbois imzalı bir genelgeyi 24 Aralık'ta tüm görevli temsilcilere göndererek izlenmesi gereken politikayı bir kez daha açıkladı: "Dini kanılar söz konusu olduğunda şiddet hırçınlaştırır, fakat ikna etmez. Esareten özgürlüğe alenacele geçerken kendilerine çocukluklarından beri aşılana önyargıların boyunduruğunu tümüyle söküp atan pek az insan vardır. [...] Bir elinde meşaleyle yürü, eski önyargıların hâlâ karanlıklar içinde tuttuğu bu insanları aydınlat! Diğer elinde kılıçla dünyayı yutmak için gökleri vaaz eden zalimlere vur! Birinciler için hoşgörölü, fakat diğerleri yani komplocular için korkunç ol!"

KEK'in bu kararlı tutumu karşısında birçok görevli temsilci iktidarın politikasını benimsedi.²¹ Örneğin Hristiyanlaştırma hareketinin önderlerinden biri olan Albitte, eski tutumundan vazgeçiyor ve "bu fantastik Hydra'yı nasıl yok etmeli?" sorusunu sorup şöyle yanıtlıyordu: "Şu anki papazları ortadan kaldırarak mı? Hayır, onların yerine yenileri gelir nasıl olsa. Bunun yok edilmesi, bir dinin olmaması gerektiğinin halka kanıtlanmasıyla mümkündür ancak." Jeanbon Saint-André ise, Cherbourg halkına yayımladığı bildirisinde şu satırlara yer veriyordu: "Konvansiyon, sizin kanlarınıza karışmaz, vicdanınızı sorgulamaz. [...]Bütün kültürlerin özgür olduğunu ilan etmiştir. Dolayısıyla iyi olduğuna inandığınız dine korkusuzca ibadet edin. Doğanın yaratıcısına kendi bildiğiniz gibi hizmet edin. Yahudiler, Hristiyanlar, Müslümanlar, Konfüçyüs yandaşları ya da büyük Lama'ya tapınanlar, özgür bir halkın nazarında hepiniz eşitsiniz."

Sonuçta, Devrimci Yönetim politikasının belirlenmesinde başrolü oynayan Robespierre'in siyaset sahnesinin önemli bir figürü olan Danton'u, KEK'i ve Konvansiyon ile Jakobenlerin büyük çoğunluğunu arkasına alarak Hristiyanlaştırmaya karşı dik bir duruş sergilemesiyle bu harekete nokta konmuş oldu. Fakat bir bakıma Devrim'in *de jure* olarak yarattığı Anayasal Kilise yine Devrim tarafından *de facto* olarak yıkılmış, dolayısıyla dinsel alanda bir boşluk doğmuş bulunuyordu. Bu boşluğu doldurma işini (son bölümde görüleceği üzere) Robespierre üstlenecekti. Ama bundan önce muhalif hareketlerle hesaplaşması gerekiyordu. Robespierre, Devrimci Yönetim'e karşı bir tehdit olarak gördüğü Hristiyanlaştırma kasırgası içinde yer alan görevli temsilcilere ve Jakobenlere genelde hoşgörüyle yaklaşmış, ama Hébertistlere karşı sert bir tavır takınıp tüm sorumluluğu onlara yüklemişti.²² Şimdi bu muhalif grubu ele alalım.

²¹ Ancak KEK'in talimatlarına karşın bildiğini okuyup Hristiyanlaştırmayı 1794'ün ilk ayları boyunca sürdüren bazı görevli temsilciler de vardı. Ama eninde sonunda bunlar da pes etmek zorunda kaldılar. Örneğin Vovelle'in aktardığına göre, "zeninler ve papazlar diye adlandırılan bu gergedanlardan halkı kurtarmak gerekir" diyen Javogues, Paris'e geri çağırılmasını hiçe sayıp görev yaptığı bölgede kalmayı ve Katoliklikle mücadele etmeyi sürdürdü. Hatta Paris'e yolladığı 1 Şubat tarihli bildirisinde KEK'i "düzerbazların hükmünü desteklemek için herhangi bir dine ihtiyaç duymakla" suçladı. Ancak Paris'e Hébertistlerin tutuklandığı zaman geri döndüğünde, bir bakıma günah çıkarıp önceki tutum ve davranışlarından ötürü özür diledi.

²² Robespierre, Hébertistlerden başka Hristiyanlaştırmaya hareketinin baş sorumlusu (ya da bir bakıma günah keçisi) olarak Anacharsis Cloots'u da hedef almıştı. Hatta Jakobenler Kulübü üyesi olan Hébertistlerin değil, Cloots'un 12 Aralık'ta kulupten kovulmasını sağlamıştı.

B-HÉBERTİSTLERİN TERÖRİST SÖYLEMİ

Her şeyden önce birçok tarihçinin bu muhalif gruba (ya da “partiye”) yakıştırdığı Hébertistler sözcüğüne açıklık getirmek gerekir. Tarihçi Guérin’in de belirttiği gibi Hébertistler sözcüğü aslında pek de uygun bir adlandırma değildir. Çünkü bu sözcük, grubun liderinin Hébert olduğu sanısını uyandırmaktadır. Oysa bu durum gerçeği yansıtmamaktadır; grubun belirgin bir lideri yoktu. Grup, Cordelierler Kulübü içinde yuvalanmıştı ve kulübün yönetimini elinde bulundurup çizgisini belirliyordu. Kulüpteki en etkili iki isim ise Momoro ile Vincent’dı. Ayrıca her partide olduğu gibi bu grup da tam anlamıyla homojen bir yapıya sahip değildi; üyeleri arasında bazı konularda fikir ayrılıkları yaşanabiliyordu. Bununla birlikte grubun görüşlerini hem gazetesi *Père Duchesne* sayesinde geniş kitlelere ulaştırma²³ hem de üyesi olduğu Jakobener Kulübü’nde savunma işini üstlenmiş olan kişi Hébert’ di.²⁴ Dolayısıyla Hébert, kamuoyunun gözünde grubun en önemli figürü olarak sivrilirdi. Belki de bu yüzden Fransız Devrimi’ni ele alan kitapların hemen hemen hepsinde bu muhalif gruptan Hébertistler diye söz edilmektedir;²⁵ ben de bu adlandırmayı kullanmayı yeğledim.²⁶

Savaş Bakanlığı’nda ve Komün’de epey güçlü olan Hébertistler, Guérin’in deyişiyle, “halkın içinden çıkan ya da ona yakın olan, halkın nabzını tutmasını çok iyi bilen, ama kendilerine özgü çıkarlar peşinden giden politikacılar”. Amaçları daha fazla para kazanmak, bürokrasinin çeşitli alanlarında yer edinmek, yönetimde daha etkili olmak, yürütme gücünü ele geçirmek ve bunun için de KEK’i ekarte etmektir. Bu amaçlarına ulaşmak için ise Anayasa’nın uygulanmasını, daha radikal devrimci önlemlerin alınmasını, terörün çok daha yoğun bir biçimde kullanılmasını istiyorlar, halka özellikle de *sans-culotte*’lara yönelik popülist bir dil kullanıyorlar ve halk hareketinden medet

²³ Hébert’in gazetesi Paris’ten başka taşrada da satılıyor, ama daha önemlisi gazetenin çok sayıda nüshası Savaş Bakanlığı müsteşarı Vincent tarafından satın alınıp ordulardaki askerlere bedava dağıtılıyordu.

²⁴ Hébert’den başka Chaumette de hem Cordelierlerin hem de Jakobenerin üyesi olduğu için bazı tarihçiler bu grubu “sol Jakobenerler” olarak nitelendirmektedirler.

²⁵ Daniel Guérin de bu sözcüğü uygun bulmamakla birlikte kullanmaktan kaçınmamıştır.

²⁶ Ayrıca tarihçiler, Hébertistler konusunu işlemeye kalkıştıklarında, Cordelierler Kulübü’nün tutanaklarının çok azı günümüze ulaşabilmiş olmasından ötürü Hébert’in gazete yazılarına ağırlık vermektedirler. Bu yüzden bu altbölümde, bu yazılardan yapılan alıntılar önemli bir yer tutacaktır.

umuyorlardı; bundan ötürü de fırsat buldukça halkı kıskırtmaktan geri durmuyorlardı. Ancak halk kitlelerinin savunuculuğuna soyunan Hébertistler, halk hareketlerinin sınıfsal bir boyut kazanmasını istemiyorlar ve bunları belli sınırlar içinde tutup kendi çıkarları doğrultusunda kanalize etmeye çalışıyorlardı. Daha açıkçası, nimetlerinden yararlanmak istedikleri burjuva devriminin radikal bir halk hareketi tarafından yerle bir edilmesine fırsat vermemeye özen gösteriyorlardı.²⁷ Kısacası Hébertistler, Jakobenlerin yerlerine gözlerini dikmiş olan, bu amaçlarını gerçekleştirmek için de halkı pohpohlayıp sorunlarının tek çözüm merkezi olarak kendilerini gösteren, ama çözüm olarak da terörden başka pek bir şey önermeyen, dahası üzerlerine Jakobenlerin hüsnünü çekmemek için zaman zaman onlara hoş görünmeye çalışan bir gruptu. Ancak Hébertistlerin *sans-culotte*'ların, yoksulların sözcülüğüne soyunmuş olmaları, radikal burjuvazinin elinde bulunan iktidara karşı sürdürdükleri mücadeleden her şeye rağmen yine de sınıfsal bir görünüm almasına yol açmaktaydı.

Cordelierlerle bir bakıma özdeşleşmiş olduklarını söyleyebileceğimiz Hébertistler, ortak düşmanları Jirondenlere karşı Jakobenlerle birlikte savaşmış ve birlikte başarmışlardı. Aynı şekilde, her ikisini rahatsız eden Kudurmuşlar hareketine karşı da ortak bir duruş sergilemişlerdi. Ama Jirondenlerin düşüşü sonrasında Jakobenler büyük bir parsa toplarken Hébertistlerin payına pek fazla bir şey düşmedi. Marat öldürülünce Hébertistler ellerini çabuk tutup Jakobenler Kulübü üyesi "halkın dostunun" düşünsel mirasına sahip çıktılar. Bu önemliydi, çünkü Marat devrimciliğin, halkçılığın bir simgesiydi ve *sans-culotte*'lar üzerinde hâlâ büyük bir etkisi vardı. Dolayısıyla Marat'ı sahiplenip onun halefi rolüne bürünmek, halk kitlelerini kazanma yönünde atılmış büyük bir adımdı. Cordelierler, Marat'ın cenazesini düzenlediler, naaşını kulübün bahçesine gömdüler ve kalbini bir kutunun içine koyup toplan-tı salonuna yerleştirdiler.

Bu "miras" konusunda Kudurmuşlarla rekabet içinde olan, ama onların çok önünde bulunan Hébert ise, Marat'ın ölümünün ardından onu öven bir yazı kaleme alıyor ve birkaç gün sonra da "Ey Marat! Sen bana yolu göster-

²⁷ Bu tutumlarının bir kanıtı, 1793 Haziran'ının son günlerinde, sabun taşıyan mavnaların yağmalanması sonrasında belediye önünde toplanan halk kalabalığına karşı Chaumette ile Hébert'in özel mülkiyet havariliğine soyunmuş olmalarıydı. Bakınız: 2. Cilt, III. bölüm, "Kudurmuşlar Hareketi" başlıklı altbölüm.

din. Senin izini takip edeceğim" diye yazıp şu satırlara yer veriyordu. "Marat'ya bir halef gerekiyorsa, aristokrasiye bir ikinci kurban gerekiyorsa, bu kişi hazırdir ve kendisini adamıştır, bu kişi benim. Yeter ki vatanımı kurtardığım inancımınla mezara gideyim, o zaman çok mutlu olurum." Hébert, gazetesinin 30 Temmuz tarihli sayısını yine Marat'ya ayırıyordu. Bu kez rüyasında Marat ile yaptığı konuşmayı anlatıyor ve halefi olarak onun misyonunu üstlenip devam ettirmeye söz veriyordu.

HÉBERT (30 Temmuz 1793)²⁸

Père Duchesne'in, kendisine Cumhuriyet'i yıkmak isteyen bütün entrikacıları, namussuzları ve hainleri açıklayan Marat'ı düşünde gördükten sonraki büyük sevinci. İkisnin sans-culotte'ları kurtarma çareleri hakkındaki acayip vatansever görüşmeleri. Eskiden fırın satıcısı olan Père Duchesne'in, devlet adamlarının zehirlerine ve hançerlerine rağmen her zaman halkın dostunun izinde olacağına ilişkin yemini.

Marat'nın ölümünden beri yıkılmış haldeyim. Evet, [küfür], Marat'nın artık aramızda olmadığı günden beri bütün sans-culotte'ların yüzleri kedere bulanmış durumda, bütün Koblentz kaçkınlarının bembeyaz suratlarında ise sevinç hüküm sürmekte. Birbirleriyle karşılaşan sans-culotte'lar ağlaşıp inliyorlar ve şöyle konuşuyorlar: "Artık bir rehberimiz yok, değneklerini kaybetmiş körler gibiyiz. Marat hayattayken huzur içinde uyuyorduk, çünkü bize hep göz kulak oluyordu. Bütün hainleri tanıyor ve onları her yerde izliyordu; en gizli eylemlerinden haberdardı ve Cumhuriyet'e karşı tezgâhlanan her ayaklanma konusunda bizi uyarıyordu." Öte yanda aristokratlar, alçak Charlotte'un günahkâr elini kutsayıp onu Calvados'un Judith'i²⁹ diye adlandırıyorlar. "Hançeri, Prusya ile Avusturya'nın bütün kılıçlarından, süngülerinden ve toplarından daha yararlı oldu bize; artık korkusuzca komplolar kurabiliriz; bizim tüm girişimlerimizi gözleyen ve bizi sürekli olarak ifşa eden bu kahrolası Argos'tan³⁰ kurtulduk nihayet" diyorlar.

²⁸ Hébert, No. 264.

²⁹ Judith (Yuditi): İ.Ö. II. yüzyılda yazılmış *Judith'in Kitabı*'nda, saldırgan Asur ordusu komutanı Holofernes'i öldürüp başını kesen ve Yahudilerin imanını tazeleyen kadın kahraman.

³⁰ Yunan mitolojisinde her şeyi gören yüz gözlü dev.

Tüm bu sözler kafamı allak bullak ediyor ve Marat'ın anısı beni bir an bile terk etmiyor. Dün gece rüyamda Marat'ı gördüm; yarası hâlâ kanıyordu, [küfür]. Bu görüntü karşısında gözyaşlarımı tutamadım ve kollarımı uzatıp “halkın dostu, bu sen misin?” diye haykırdım. “Evet, yiğit Père Duchesne” dedi ve sonra şöyle devam etti: “Seninle konuşmak için ölümler aleminde gelen Marat'yım ben; çünkü [küfür], özgürlük aşkı beni mezarımda bile rahat bırakmıyor. Yaşamımı Cumhuriyet uğruna yitirdiğime seviniyorsam da, Cumhuriyet'i bağrını deşen bütün hainlerden temizleyemediğim için üzgünüm. Père Duchesne, benim bitiremediğim şeyleri senin tamamlaman lazım. Devrim boyunca beni yakından izledin; yaşamını benim gibi halkın haklarını korumaya adadın; *sans-culotte*'ların dilini konuşuyorsun ve soyluların metreslerine korku saçan iğneleyici kaba saba sözlerin özgür insanların kulaklarına bayram ettiriyor. Çünkü özgür insanları kültürlü kişiler arasında aramak gerekir. Sevinçlerin ve üzüntülerin devlet adamlarının³¹ bütün düşlerinden daha fazla iyiliğe yol açtı. Bu hergeleler bunu iyi biliyorlar ve bu nedenle de *sans-culotte*'lara bana yaptıkları gibi acı çektiriyorlar. Cesaret dostum, yılgınlığa düşme, benimle aynı yazgıyı paylaşacağın zaman da sakın korkma. Benimkinden daha güzel bir ölüm olabilir mi? Fakat yurttaşlarına yararlı olduğun için devlet adamlarının hançerlerinden sakınmayı bil. Onları ifşa etmek ve mümkünse benim başladığım işi bitirmek için bir süre daha yaşamaya bak.”

“Halkın dostu” diye yanıtladım onu, “iyi niyetle dopdoluyum. Ölümünden hemen önce seni çalışmaktan bitap düşmüş olarak gördüğümde, gücümü ve sağlığımı seninle paylaşmak istiyorum, demiştin. Sen de bana, devlet adamları gibi entrikacıları da bozguna uğratmak için yeterince gücüm ve sağlığım var; hâlâ Konvansiyon'da, hatta *Montagne*'da maskelerini düşürecek bazı entrikacılar bulunuyor; evet biliyorum, Meclis'e gittiğimde yine suçlanacağım, ama dalavereciler de açığa çıkmış olacak, diye cevap vermiştin. İşte Marat, elimi sıkarak bana söylediğin son sözler bunlardı. Bu sözler hafızama kazındı, [küfür] ve bir daha da oradan çıkmayacak.”

³¹ Hébert, “devlet adamları” kavramıyla Jirondenleri ya da daha genel anlamda ılımlıları kastetmektedir.

Bunun üzerine Marat bana şunları söyledi: “Evet Père Duchesne, şimdi rastgele vurmak ve kimseye acımamak gerek. Üç ay önce halkın alçak temsilcilerini sallandırmak için Tuileries bahçesine üç yüz tane darağacı kurulmasını önerdiğimde, bazıları beni bir deli, diğerleri de bir kan içici olarak nitelendirmişti. Oysa bana inanılmış olsaydı, dökülen kanlar esirgenmiş ve en az bir milyon insan ölmemiş olurdu! Demek ki bu öneriyi getirdiğimde ben, kan dökücü bir insan olarak değil, fakat tam tersine insanlığın bir dostu olarak konuşuyordum. İlimliler, düşmanlarımızın kılıçları altında düşmüş olanlardan çok daha fazla sayıda insanı kurban ettiler. Bir devrimde en ölümcül şey, yarım yamalak önlemlerdir. Nihayet doğrudan amaca gidilmesi gereken döneme geldik işte. Bir yanda sayılarının artmasına aptalca göz yumulmuş olan komplocular öte yanda da vatanseverler var. Savaş başladı, ama ölümüne bir savaş bu. Yenilen grup için en ufak bir merhamet yok. Çünkü [küfür] devlet adamları bir an için bile üstün gelselerdi, bir ay sonra tek bir vatansever bile kalmazdı. Hainler neye muktedir olduklarını kanıtladılar. Marsilya’da bütün Jakobenler katledildi; Lyon’da yüzden fazla cumhuriyetçi kralcılar tarafından giyotine yollandı; şu anda da özgürlük dostlarının kanı Avignon sokaklarını suluyor. Devlet adamları, beni ve seni Père Duchesne tutukladıkları zaman aynı katliamı Paris’te gerçekleştirmek istemişlerdi; fakat rezil herifler, varoşlarımızın *sans-culotte*’lerini tanımıyorlardı. Benzer iğrençlikleri 14 Temmuz ile 10 Ağustos insanları arasında rahatça yapmak mümkün değildir. Bu nedenle devlet adamları taktiklerini değiştirdiler. Paris *sans-culotte*’lerinin muhteşem kitlesini yozlaştırmayı ya da sarsmayı başaramayacaklarını anlayıp taşrada iftira atmaya başladılar: *Sans-culotte*’ları sadece insan etiyle beslenen yırtıcı hayvanlar gibi gösterdiler. Calvados’un, Finistère’in, Gironde’un³² kadınları, bütün bu yalanlardan sonra, aptallar için kurt adamdan daha korkunç bir canavara dönüşen Marat’dan söz ederek küçük çocuklarını korkuttular. Fakat Père Duchesne, gelecek kuşaklar yargılayacaklar beni ve birçok kez kan dökücü bir adam olmakla suçlanan Marat’ın aslında insanların en iyisi olduğunu, kendisine ait hiçbir şeyinin bulunmadığını, uğraşlarının ve çalışmalarının meyvelerini garibanlarla paylaştığını, insanlığa yaptığı iyiliklerin dışında bir başka miras bırakmadığını anlayacaklar. Benden yeterince

³² Fransa’daki vilayetlerden üçü.

söz ettik, sadece Cumhuriyet'i düşünelim şimdi. Custine'i ihbar ederek, komplolarını ve ihanetlerini açığa çıkararak bana lâıyk bir eylemde bulundun. Eğer onu ordudaki görevinden almakta birkaç gün gecikilseydi, özgürlük ayıyayı yemişti. Bu namussuz alçak, Fransızların Frankfurt'ta katledilmesine sebep olduktan, Mainz'i terk ettikten, Valenciennes'nin kuşatılmasına izin verdikten ve Condé'yi düşmana teslim ettikten sonra, elindeki son kaynakları da harcayarak ordusunu bir kan banyosuna götürecekti ve böylece Cumhuriyet'e ölümcül darbeyi indirecek zamanı kolluyordu. Ne mutlu ki rezil herif şimdi kızağa çekildi. Suçları kanıtlanmış bulunuyor; vakit geçirmeden kellesini ulusal ustura³³ ile uçurmak gerek;³⁴ ama yalnız olmamalı, kurmay heyetini oluşturan bütün hainler de onunla birlikte kısıltılmalı.³⁵ Bir zamanlar Lameth'in sağ kolu olup komutanlık verilmiş olsaydı Maubeuge'i³⁶ düşmana teslim edecek olan alçak Tourville'i³⁷ peşini hiç bırakmadan kovuşturup ihbar et. Dolandırıcı Lapallière'in,³⁸ özellikle de bütün batakhanelerde Debrulis adıyla tanınan eski bir marki olan Vérigni'nin³⁹ ne mal olduklarını anlat. Ordudaki *sans-culotte*'lara, bu namussuzun iki kez göç etmiş olduğunu söyle. La Fayette'in yakın dostu ve Custine'in en büyük yardımcısı olan Levenneur'ü⁴⁰ de unutma; bu haydutlar kovuşturulup birer hain olarak cezalandırılıncaya kadar peşlerini bırakma."

"Marat" dedim, "senin öğütlerinden yararlanacağım. Evet, [küfür], sevgili hayalet, bana ilham ver. Hançerlere ve zehirlere aldırış etmeyeceğime ve her zaman senin yolunu izleyeceğime söz veriyorum. Komplocularla, entrikacılarla, düzenbazlarla sonuna kadar savaş; işte benim şiarım, [küfür]." Hayalet, benden ayrılırken "bu benim de şiarım" dedi, "sen sözünü tut, yeter [küfür]."

³³ "Ulusal ustura": Giyotine verilen lâkaplardan biri.

³⁴ Bir soylu olan General Adam-Philippe de Custine (1742-1793), Devrim Mahkemesi tarafından vatan ihanetten suçlu bulunup 28 Ağustos 1793'te giyotine idam edilecektir.

³⁵ Kişinin "[boyunun] kısıltılması": Giyotinde başının kesilmesi.

³⁶ Maubeuge: Belçika sınırında bulunan bir Fransız kenti.

³⁷ Bir soylu olan Charles de Tourville (1740-1809), Devrim generallerinden biridir.

³⁸ Lapallière (1755-1829), Devrim döneminde donanmada görev yapmış olan bir soyludur.

³⁹ Vérigni yani La Chasse de Vérigny Markisi (1775-1835), soylu bir subaydır.

⁴⁰ Levenneur, Devrim dönemindeki kralcı subaylardan biridir.

Marat'ın "mirasına" bu şekilde sahip çıkan Hébertistler ile Jakobenler arasındaki ilk sürtüşme Ağustos ayında ortaya çıktı. Hébertistler, Danton'un 1 Ağustos'ta KEK'in geçici hükümet olması önerisini (Robespierre'in henüz yeterli hazırlık yapılmadığı gerekçesiyle reddetmesine karşın) çok olumsuz buldular. Çünkü 27 Temmuz'da KEK'e katılmış olan Robespierre ile Jakobenlerin eninde sonunda KEK'in iktidarını hatta diktatörlüğünü tesis edeceklerini, bu durumda da ellerinde tuttukları sınırlı gücün avuçlarından uçup gideceğini düşünüyorlardı. Bu gidişata karşı tepkilerini Cordelierler Kulübü'nde açığa vurmalarından başka Jakobenler Kulübü'nde de söz alıp üyelerin çoğunluğunu kendi görüşlerine kazanmaya çalıştılar. Örneğin Vincent, 5 Ağustos'ta Jakobenler kürsüsünden şöyle sesleniyordu: "Danton'un Kamu Esenlik Komitesi'ni bir hükümet komitesi yapma önerisini, hem Anayasa'ya aykırı hem halk egemenliği için yıkıcı olan ve sanki komploculardan kaynaklanmış gibi görünen bir öneri olarak kabul ediyorum. Bu öneri benimsenirse Kamu Esenlik Komitesi, bütün erkleri elinde toplayarak korkunç bir iktidar haline gelecektir."

Aynı şekilde, 20 Ağustos'ta İçişleri Bakanlığı'na adaylığını koyan ama Konvansiyon'da yapılan seçim sonucunda seçilemeyip iyice hırçınlaşan Hébert de, KEK'in diktatörlüğünü kurmaya yönelik gidişattan yakınmaktaydı. Gazetesinin iki gün sonraki sayısında, bu konudaki görüşlerini yine rüyasında gördüğünü söylediği Marat'ın ağzından dile getirmekteydi. Bu makalesinde, bir yandan Montagnardlar (dolayısıyla Jakobenler) arasında yalancı vatanseverlerin, hainlerin bulunduğunu ileri sürüyor, öte yandan bu kişilerin başta KEK olmak üzere Meclis'in önemli komitelerini sınırsız bir iktidarla donatmak isteyen kişiler olduklarını ima ederek Robespierre ve yandaşlarını zan altında bırakıyordu. Ayrıca hükümetin yani Bakanlar Kurulu'nun Anayasa'nın öngördüğü biçimde halk tarafından seçilmesini ve herhangi bir siyasal organdan (özellikle KEK'ten) bağımsız olmasını talep ediyordu.

HÉBERT (22 Ağustos 1793)⁴¹

[*Marat'ın hayaleti konuşuyor:*] Eğer sesimi hâlâ duyurabiliyor olsaydım, eğer küllerimden yeniden doğabilseydim, elimde hançerimle Konvansiyon'a gidip kutsal Montagne'ın tepesine çıkar ve yalancı vatanseverlerin üstüne yıldırımlar atardım. Onlara şöyle haykırırdım: "Montagnardlar, hiç kuşkunuz

⁴¹ Hébert, No. 275.

olmasın ki, aranızda hainler var. *Marais*'nin kurbağalarını ezdiniz, ama yılanlar Montagne'ın içine sızdı; tıpkı en sağlıklı bitkilerin yanında en ölümcül zehirli otların bitmesi gibi. Sizi uyarıyorum, siz ki özgürlüğü ve eşitliği seviyorsunuz, bir ve bölünmez Cumhuriyet'i arzuluyorsunuz, ama birilerinin fark etirmeden sizi parmağında oynattıkları oyuncaklar haline geliyorsunuz. Ezip yok ettiğim devlet adamlarının yerini yenileri almış bulunuyor.

[...]Montagnardlar; Komiteler bütün iktidarı gasp ettiği sürece, ya hiç hükümetimiz olmayacak ya da berbat bir tane olacak. Krallar yeryüzünde nasıl bu kadar çok kötülük yapabildiler? Çünkü onların iradesine karşı koyan hiç kimse yoktu, tıpkı sizin Komitelerinize kimsenin karşı koymadığı gibi. Kabul edilmiş olan Anayasa, herkesin daha fazlasını değil yalnız kendi görevini yerine getirmesini, yani yasa yapmakla yükümlü olanların iyi yasalar çıkarmasını ve hükümettekilerin de yasaları uygulamasını ister. Bakanlar Konvansiyon'un son çöpçülerinin emrindeki ayak işlerine koşturulan kişiler oldukları sürece, kesinlikle özgürlüğe sahip olamayacağız ve Anayasamız da bir düştten öteye geçemeyecek.

[...]Cumhuriyet'i kurtarmak için, hükümeti Anayasa'nın öngördüğü şekilde bir an önce oluşturmak gerekir. Bu sayede gıda maddeleri bollaşacaktır, çünkü bakanlar sorumlu olacaklar ve kellelerini kaybetmekten korkacaklardır. Tüm iktidar dokunulmaz insanların ellerine teslim edildiğinde, özgürlük mahvolmuş demektir."

Hébertistlerin bu girişimleri bir ölçüde de olsa meyvelerini verdi. 29 Ağustos'ta, Jakobenler üyesi bir vekil olan ama Cordelierlerle de yakın ilişki içinde bulunan Billaud-Varenne, yürütme erkinin yumuşaklığından şikayet edip Konvansiyon'da "yasaların uygulanması bakımından yürütme erkini" denetleyecek olağanüstü bir komisyonun kurulmasını teklif etti. Robespierre, bu öneride sözü edilen "yürütme erki" kavramıyla KEK'in hedef alındığını görüp hemen müdahale etti: "Kamu Esenlik Komitesi'ni faaliyetlerine yardım etme bahanesiyle felç etmeyi ve yürütme erkini aşağılayarak Fransa'da yürütme erkinin dizginlerini kullanacak yetenekte hiçbir otoritenin olmadığı hissi yaratmayı amaçlayan sinsi bir sistemin bulunduğunu görüyorum. Eğer önerilen bu komisyonu kurarsanız, Kamu Esenlik Komitesi'nin işleyişini sekete uğratmış olursunuz." Böylece Robespierre yürütme erkinin zayıflığına karşı önerilen ilacı reddediyor ama tanrıyı yadsıyordu. Ona göre yapılması

gerekten, KEK'i ne güçsüzleştirmek ne de denetim altına sokmak değil, tersine olanaklarını artırıp ekibi güçlendirerek tam anlamıyla bir yürütme organı haline dönüştürmekti. Bu konuşmasıyla önerinin tartışılmasını önleyen Robespierre, daha sonraları çıkarılmasını sağlayacağı yasalarla bu amacına ulaşacaktı.

Aynı günlerde Paris'te baş gösteren gıda maddelerinin kıtlığı ve fiyatların artışı, Hébertistlerin halkı kıskırtıp mobilize etmeleri için yeni bir fırsat yarattı. Zaten Hébertistler, bir süredir bu sorunu gündemde tutuyorlar ve (Hébert'in çeşitli yazılarında dile getirdiği gibi) istifçilerin, karaborsacıların, spekülâtorlerin, bankerlerin sülükler gibi *sans-culotte*'ların karunu emdiklerini vurguluyorlardı. Onlara göre bu sosyo-ekonomik sorunun çözümü siyasaldı. Daha açıkçası, bolluğu getirmek için soyluların her türlü görevden alınması, kıtlığı yaratanlara karşı sert yaptırımlar uygulanması, şüphelilerin tutuklanması, bir devrimci ordunun kurulması, terörün gündeme alınıp Jirondenlerin, Marie-Antoinette'in ve diğer tüm hainlerin bir an önce giyotine gönderilmesi gerekiyordu. Oysa Konvansiyon ve KEK şimdiye kadar bu yönde herhangi bir girişimde bulunmuş değildi, dolayısıyla da bu kötü yönetimin sorumluluğunu taşımaktaydı. Örneğin Cordelierler üyesi Brutus, 13 Ağustos'ta kulüpteki konuşmasında, bu radikal önlemleri sıraladıktan sonra bir heyetle Konvansiyon'a gidilmesini ve halk temsilcilerine şöyle seslenilmesini istiyordu: "Sizlere bu önlemleri kabul etmeyi buyuruyoruz. Eğer kimse bu görevi üstlenmezse, egemen halk adına biz yerine getireceğiz. Bu bakımdan biz Konvansiyon'dan daha fazla bir şeyiz." Brutus'un alkışlarla karşılanan bu sözlerinin ardından kürsüye çıkan Savaş Bakanlığı müsteşarı Vincent ise, birçok Jakobenî ülkeye ılımlılık virüsü bulaştırıp yozlaştırmakla suçluyordu.

Böylece Hébertistler, bu sorunu iyice deşerek daha önce görmüş olduğumuz 4-5 Eylül olaylarını hazırladılar. Gazetesinde "tüccarların vatanı yoktur" diye yazan Hébert, bir halk hareketinin başarıya ulaşıp devrimci bir günü gerçekleştirebilmesi için Jakobenleri de buna dahil etmenin gerekli olduğunun bilincindeydi. Dolayısıyla Robespierre ve KEK'i devre dışı bırakmak amacıyla Jakobenler Kulübü'nde boy gösterip ciddi bir taraftar grubu topladı. Kamu esenlik önlemlerinin alınması ve yönetim kadrolarında temizlik yapılması önerisi, *section*'ların, halk derneklerinin ve Federelerin desteğini aldıktan sonra Jakobenler Kulübü'nde de coşkuyla kabul gördü. Ardından Hébert, 2 Eylül'de Jakobenlerin, halkla birlikte Konvansiyon'da bir gösteri düzenleme kararı almalarını sağladı.

Robespierre bir ayaklanmaya dönüşebilecek böyle bir hareketin Devrim'in gidişatı bakımından ne denli sakıncalı olduğu konusunda Jakobenleri ikna etmeye çalıştı. Ancak çeşitli tepkilerle karşılaştı. Bazı konuşmacılar KEK'i kararsız bir tutum takınmakla suçlayıp KEK'te Barère gibi ılımlıların bulunmasını eleştirdiler. Hatta Federelerin sözcüsü Royer, Robespierre'e hitap ederek, "Sekiz gündür ne yaptınız? Hiçbir şey. O zor günlerde özgürlüğü kurtarıırken nasıl idiyse şimdi de öyle olun. Taktiğinizi değiştirmenizi rica ediyorum, harekete geçin ve daha fazla konuşmayın!" demekten çekinmedi. Bununla birlikte Robespierre kulübü elinde tutmayı başardı, çünkü 3 ve 4 Eylül günlerinde Konvansiyon'a bir Jakoben heyeti gitmedi.

Jakobenlerin kıpırdanmadığını gören Hébertistler, Mathiez'nin deyişiyle "4 Eylül sabahı taburlarını harekete geçirdiler." Önemli bir bölümü Paris varoşlarından kopup gelen halk kitlelerinin, *sans-culotte*'ların Komün'ün önünde toplanmalarında Toulon'un İngilizlerin eline geçmesi haberinin resmîyet kazanması da etkili oldu. Hébertistler gösteriyi siyasal hedeflere doğru yönlendirmeyi amaçlamışlardı, oysa göstericilerin talepleri ve sloganları ekonomikti. Fiyatların indirilmesi, ücretlerin artırılması, temel besin maddelerinin bolllaştırılması gibi taleplerini doğrudan doğruya Belediye otoritelerine, yani bir bakıma Hébertistlere yönelttiler. Hébertistlerin ekonomik talepleri politik taleplere dönüştürme çabaları bir sonuç vermedi. Çünkü Hébertistler ile Jakoben iktidar (daha doğrusu KEK) arasındaki sürtüşme kitleleri ilgilendirmiyordu. Chaumette'in "Ben de bir zamanlar yoksuldum, dolayısıyla yoksulluğun ne olduğunu bilirim. Bugün burada, zenginlerin yoksullara karşı açık savaşı var, bizi ezmek istiyorlar. Öyleyse, onlardan önce davranalım, biz onları ezelim; bunu yapacak gücümüz var" deyip ekonomik sorunlardan Komün'ün değil Konvansiyon'un sorumlu olduğunu ileri sürmesi ve Konvansiyon'dan Maksimum Yasası'nın çıkarılması sözünü aldığını belirtmesi üzerine, kalabalıktan "bize lazım olan vaatler değil ekmektir ve de hemen şimdi" sözleri yükseldi.

Böylece Hébertistler, siyasal değil ekonomik sloganlarla hareket eden ve Komün dolayımıyla kendilerini de suçlayan halk kitlelerinin ellerinden kayıp gittiğini görerek iktidara karşı yeni bir devrimci günü örgütleyemeyeceklerini anladılar.⁴² Bunun üzerine Hébert'in çağrısıyla 5 Eylül'de Konvansiyon önün-

⁴² Hébert, 4 Eylül'den birkaç gün sonraki gazetesinde, bu halk eylemini mahkûm ediyor ve olayların İngilizler tarafından tezgâhlanıp onların ajanları olduğunu iddia ettiği Kudurmuşlar tarafından gerçekleştirildiğini yazıyordu: "Açığa çıkardığımız bütün ihanetler Pitt'in ajanlarının eseridir. Bütün atölyelerde ayaklanma borusunu çalan ve Paris sokaklarında ekmek diye bağırıp kara-

de toplanan ve Pache ile Chaumette tarafından yönlendirilen kalabalık herhangi bir taşkınlığa kalkışmadı. Robespierre (dolayısıyla KEK) ve Konvansiyon, Meclis'e sunulan dilekçede öngörülen devrimci önlemleri kabul ederek Hébertistlerin kendilerine karşı kullandıkları kozu ortadan kaldırdılar. Görmüş olduğumuz üzere, 5 Eylül'de ve onu izleyen günlerde, terör "gündeme" alınıyor, Devrimci Ordu kuruluyor, Maksimum Yasası ile Şüpheliler Yasası kabul ediliyor, orduların kurmay heyetlerinde temizlik yapılıyor, ama KEK yenilenmiyor, hatta daha da güçlendiriliyordu. 6 Eylül'de Cordelierlere yakın olan iki Jakoben yani Billaud-Varenne ile Collot d'Herbois'nun KEK'e dahil edilmesi, Hébertistlere verilmiş bir ödün gibi algılanabilirdi. Ama aslında bu kişiler iktidar aygıtının adamları haline getirilerek, Hébertistler Jakobenler Kulübü'nde kullanabilecekleri bu isimlerden yoksun bırakılıp daha da etkisizleştiriliyordu.

Kısacası, Eylül kararları Hébertizmin zaferi gibi görünse de, gerçekte bu olayları kıskırtıp devrimci önlemlerin alınmasına ön ayak olan Hébertistler elde etmek istediklerinin tam tersi bir sonuca yol açtılar. Daha açıkçası, KEK'in "diktatörlüğe" doğru gidişatını durdurmayı amaçlamışlarken bu gidişatı daha da hızlandırıp siyasal iktidarın KEK'te (ve Genel Güvenlik Komitesi'nde) tekelleşmesine hizmet etmiş oldular. Ne de olsa Robespierreci Jakobenler, bu olaylar sayesinde, (*Plaine* vekilleri nedeniyle) her an ıslamlılığa kayabilecek Konvansiyon'a politik radikalliği dayatabilme imkanına sahip olmuşlardı. Bundan sonra kurulacak olan Devrimci Yönetim ve onun 4 Aralık'taki "anayasası", Eylül kararlarının uygulanmaya konmasının bir gereği olarak sunulacaktı.

Büyük ölçüde iktidar çarklarının dışında bırakılıp muhalefete mahkûm edilen ve bundan böyle her girişimleri hizipçilikle suçlanacak olan Hébertistler, her fırsatta KEK'i yıpratmaya ve iktidar mücadelesini sürdürmeye devam ettiler. 16 Eylül'de, bakanlıkların otonomisi konusunu yeniden ısıtıp gündeme taşıma ve böylece KEK'in güçlenmesini engelleme amacıyla, Cordelierler Kulübü'nün Konvansiyon'a bir dilekçe sunmasını sağladılar. "Bütün yetkilerin birbirine karıştığı bir yerde hükümetten de söz edilemez" denilen bu dilekçe de, görevli temsilcilerin Yürütme Konseyi'nin özellikle de (Vincent'in müsteşar olarak yer aldığı) Savaş Bakanlığı'nın önüne geçip bağlayıcı kararlar alması yetki kargaşası olarak nitelendiriliyor ve bu duruma son verilmesi talep edi-

liyordu. Ayrıca Yürütme Konseyi görevlilerini taşradan geri çağıran Meclis kararı eleştiriliyordu. Sonuç olarak da Konvansiyon (dolayısıyla KEK) ile Yürütme Konseyi arasındaki erk ayrımı gözetilmediği takdirde en kutsal hakların yıkılacağı ve despotizme kapı açılacağı ileri sürülüyordu.

Vekiller, Jakobenlerin de yönlendirmesiyle, bu istekleri Konvansiyon'a karşı girişilmiş bir davranış olarak görüp tepkiyle karşıladılar, hatta dilekçeyi getiren Cordelier heyetini tutuklattılar.⁴³ Hébertistler, Konvansiyon'da karşılaştıkları bu muameleye rağmen hemen pes etmediler. Dilekçe metnini iki gün sonra duvar afişleri şeklinde Paris sokaklarına astırdılar, ama kamuoyunun ilgisini çekmeyi de başaramadılar. Bu yöndeki son girişimlerini Jakobenler Kulübü'nde gerçekleştirdiler. 25 Eylül'de kulüpte konuşan Hébert ve Vincent, dilekçeye göndermede bulunarak, siyasal erklerin 1793 Anayasası'nda belirtildiği şekilde yeniden düzenlenmesini, yani bakanların halk tarafından seçilmesini ve orduların sadece Savaş Bakanlığı'na bağlanmasını istediler. Bunun üzerine hemen söz alan Robespierre, savaş içindeki ülkede seçimlerin yapılmasının karşı-devrimcilerin işine geleceğini belirtti ve "erkleri anayasal bir şekilde yeniden düzenlemek, Konvansiyon'u kapı dışarı etmektir" diyerek Hébert ve Vincent'i Konvansiyon (dolayısıyla halk) düşmanlığıyla suçladı. Jakobenler, Robespierre'i izleyip Hébertistlere karşı vekillerinkine benzer bir tepki gösterdiler. Bunun sonucu, Hébertistlerin bir ara etkili oldukları Jakobenler Kulübü'nden artık bir beklentilerinin kalmaması⁴⁴ ve iki kulüp arasındaki ilişkilerde ciddi bir kopuş aşamasına girilmesi idi.

Aynı günlerde ortaya çıkan Hristiyanıslaştırma hareketi sayesinde Hébertistler, *sans-culotte*'ların *anticlérical* duygularının sözcülüğüne soyunmak, kitleleri harekete geçirmek ve böylece Devrim'in ileri karakolu haline gelip güç kazanmak için önlerine yeni bir fırsatın çıktığını düşündüler. Görmüş olduğumuz üzere, bu hareket taşrada özellikle bazı görevli temsilciler tarafından başlatılıp yaygınlaştırıldıysa da, Hébertistler Paris'te ona sahip çıkmada gecikmediler. Hébert'in *Père Duchesne*'de yer alan yazıları sayesinde de kendilerini Fransız kamuoyuna Hristiyanıslaştırmanın öncüsü ve sorumlusu olarak takdim ettiler.

⁴³ Genel Güvenlik Komitesi'ne götürülen bu heyet, kısa bir süre sonra serbest bırakıldı.

⁴⁴ Jakobenlerin oturumlarına Hébert gibi üye ve Vincent gibi misafir olarak sık sık katılan Hébertistler, bundan böyle Jakobenler Kulübü'nden genellikle uzak duracaklar ve tüm etkinliklerini Cordelierler Kulübü'nde yoğunlaştıracaklardı.

Robespierre'in bu harekete ilk başlarda sessiz kalıp ses çıkarmamasına karşın sonradan sert bir tepki göstermesinde, Hébertistlerin Hristiyanılaş-tırmayı sahiplenmelerinin de etkisi vardı. Çünkü Anayasal Kilise'den umu-dunu kesmeyen ve gerek konuşmalarında gerek yazılarında zaman zaman Tanrı'ya göndermede bulunan Robespierre, Hébertistlerin Hristiyanılaş-tırma hareketini üstlenerek kendisini ve KEK'i köşeye sıkıştırıp gücünü kırma hesabı içinde olduklarına inanıyordu. Bu yargısında pek de haksız sayılmazdı. Gerçekte Hébertistler, bu şekilde davranarak Robespierre'den (ve yandaş-larından) daha ilerici olduklarını kanıtlamak ya da onu geçmişin savunucusu olarak damgalamak niyetindeydiler. *Sans-culotte*'ları ve ilk başlarda Hristi-yanılaştırmaya olumlu bir biçimde yaklaşmış olan Konvansiyon'u arkaları-na alıp Jakobenleri bu hareketi benimsemek zorunda bırakacaklarını, bu du-rumda da Robespierre'in (ve onunla birlikte KEK'in) bu harekete katılsa da karşı çıksa da güç kaybına uğrayacağını hesaplıyorlardı. Çünkü onlara göre Robespierre, harekete katıldığı takdirde Hébertistlerin önderliğini kabul et-miş, katılmadığı takdirde de Devrim'in gerisine düşmüş gibi görünecekti.

Ancak Hébertistlerin bu hesapları tutmadı ya da daha doğrusu Robespier-re tarafından bozuldu. Çünkü Robespierre, Hristiyanılaş-tırma hareketini ateizmle, ateizmi de karşı-devrimcilikle ilişkilendirme taktiğini beceriyle kul-landı. Bu hareketin Devrim'i, Cumhuriyet'i yıkmak isteyen yabancı düşman-lar tarafından tezgâhlanıp içerideki hainler tarafından uygulandığını ileri sür-dü. 21 Kasım'daki bu karşı çıkışıyla Konvansiyon'un ve Jakobenlerin desteği-ni alan KEK'in lideri, doğrudan doğruya isim vermese de şimşeklerini Héber-tistlere yöneltmişti ve onlar da bunun farkındaydılar. Üstelik Robespierre, 28 Kasım'da Jakobenler Kulübü'nde yaptığı konuşmada, devrimci önlemlerin gerekli sertlikte uygulanmamasını eleştiren Cordelierlere (dolayısıyla Héber-tistlere) seslenerek "Eğer KEK hoşunuza gitmiyorsa, buyurun gelip bizim ye-rimizi alın! Gelin, yerimizi size gönüllü olarak bırakacağız" demekte ve ikti-darı ele geçirmekten başka bir amaç gütmeyeceğini söylediği bu muhalif grubu savaş açmakla tehdit etmekteydi: "Eğer gerçek ile entrika arasında, halkın sa-dık temsilcileri ile halk düşmanları arasında bir savaş başlayacaksa, şunu ilan ederiz ki, biz kamusal akla ve zafere inanıyoruz." Böylece Hébertistler, bu suç-lamaların muhatabının kendileri olmadığını kanıtlamak için geri adım atmak zorunda kaldılar. Hristiyanılaş-tırma hareketi sayesinde güç kazanacakları-nı umut ederlerken Jakoben iktidara karşı bir yenilgi daha almış oldular.

Bu arada Devrimci Yönetim Konvansiyon'da oybirliğiyle kabul edilmişti ve 4 Aralık Yasası da ilan edilmek üzereydi. Bu gelişmeler karşısında Hébertistler, iktidara karşı saldırgan tutumlarını terk ettiler ve saldırı oklarını kendileri için daha yakın bir tehdit olarak gördükleri Dantonculara yöneltmeye başladılar. Çünkü Robespierre'in Hıristiyanlaştırma hareketine karşı çıkışında Danton'un desteğini almış olmasının, iktidarın Dantonculara yaklaşmasına yol açmasından, bu durumun da büyük ölçüde ellerinde bulundurdukları Komün, Savaş Bakanlığı gibi mevkileri yitirmelerine neden olmasından çekiniyorlardı. Böylece Hébertistler, Dantoncuların "ılımlı, bağışlayıcı, barışçı" söylemine karşı terörü tıpkı Kudurmuşlar gibi bir *leitmotiv* olarak kullanmaya giriştiler. Ama zaten Jironenlerin düşüşünün ardından terörün gündeme alınmasını hep savunmuşlardı. Terörün "gündeme alınmasından" sonra da, teröre övgüler düzüp daha yoğun ve acımasız bir şekilde uygulanması taleplerini sürdürdüler, ta ki terörün kurbanı olup giyotine gidene kadar.

Père Duchesne'in bu dönemdeki sayılarına bakıldığında, Hébert'in hemen her yazısında terör konusuna değindiği, zaman zaman da bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde işlediği görülmektedir. Hébert, gazetesinin 5 Eylül sonrasındaki ilk sayısında, "Ölüm kalım savaşı başladı, ya bu savaştan zaferle çıkacağız ya da köle olacağız. Düşmanlarınızı öldürmeniz gerekir, eğer öldürülmem istemiyorsanız. Özgürlük ya da ölüm!" diye haykırıyordu. Bu temayı daha sonraki yazılarında da kullanmaya devam etti. Örneğin 13 Kasım tarihli makalesinde, kendine özgü tarzıyla terörün ne denli gerekli olduğunu dile getiriyor ve tüm halk düşmanlarının giyotine gönderilmesi talebinde bulunuyordu.

HÉBERT (13 Kasım 1793)⁴⁵

Eğer Devrim Mahkemesi iki yıl önce var olsaydı, şimdi özgür ve mutlu olurduk. [...]Kurucu Meclis'in halka sırtını dönmüş olduğu dönemde eğer Marat'nın iyi öğütlerinden yararlanmış ve bize ihanet eden rezil herifleri sallandırmak için Tuileries bahçesine üç yüz tane darağacı kurmuş olsaydık, kandan nehirler oluşmaz ve özgürlüğümüzü korumak amacıyla bir milyon yiğit sans-culotte hayatını kaybetmezdi.

⁴⁵ Hébert, No. 309.

[...]Devrimde duraksamamak gerekir [küfür], ya öldürürsünüz ya da öldürülürsünüz. Eğer Brissotinler giyotine götürülmemiş olsalardı, vatanseverler götürülürdü. [...]Yüz defa söylediğim gibi, şeytanın bizi öldürmesindenense bizim şeytanı öldürmemiz daha iyidir.

[...]Terör gündemde olduğuna ve giyotin sürekli işlediğine göre bütün halk düşmanları gebermelidir! Korkuya teslim olmayalım ve bir adım geriye gitmeyelim. Çünkü karşı-devrimciler yakında yeniden başlarını kaldıracaklardır. Özellikle papazları gözden kaçırmayalım ve yobaz takımını hedefimize de tatalım.

Cumhuriyet'i perçinlemek için aristokratların, hainlerin, karşı-devrimcilerin kanunu akıtmak gerektiğini sık sık dile getiren Hébert, 17 Kasım'da "giyotin sayesinde her şey iyiye gidecek ve Cumhuriyet zafere ulaşacak" diye yazıyordu. 10 Aralık'taki yazısında ise, bu kez Dantoncuların kendine yönelik eleştirilerine karşı neden sürekli olarak terörü savunduğunu açıklıyor ve yine ölüm-kalım savaşı temasını kullanıyordu.

HÉBERT (10 Aralık 1793)⁴⁶

Feuillantlar bana "sadece boğazlamaktan, öldürmekten, kısaltmaktan, katletmekten söz ediyorsun; sen kana susamışsın, yeterince kan dökülmedi mi?" diyorlar. Ben de onları şöyle yanıtlıyorum: Çok fazla döküldü [küfür], ama bu kimin kabahati? Sizin kabahatiniz uyutucu herifler, tam darbe indirmek gerekiyorken halkın intikam için kalkan kolunu engelleyenler sizlerdiniz. Eğer Devrim'in ilk günlerinde, halkın tiranını korkutacak kadar güçlü olduğu o günlerde, yüzlerce hain fener direklerine asılıydı o zamandan beri bir milyon Fransız ölmüş olmazdı.

[...]Bu bize ders olsun, yapmış olduğumuz aptallıklardan ders alalım ki bunları bir daha tekrarlamayalım. Uzun zamandır esirgelediğimiz namussuzlara merhamet yok artık; çünkü bu herifler bir an bizi avuçlarının içine alsalar, bize merhamet göstermezler. Halk ile halkın düşmanları arasında bir ölüm kalım savaşı var. Bu savaş, bir tarafın diğerini yok etmesiyle son bulabilir ancak. Bu savaş ortamında silah bırakma çağrısında bulunulamaz. Güçlü taraf

⁴⁶ Hébert, No. 320.

yani aklın, adaletin, gerçeğin, özgürlüğün, eşitliğin tarafı, muharebe meydana yalanın, eşkıyalığın, tiranlığın tarafına terk edemez. Bir geri adım atsak hepten mahvoluruz, çünkü düşmanlarımız bunu fırsat bilip hepimizi boğazlarlar.

[...]Konvansiyon, terörü gündeme alarak Cumhuriyet'i kurtardı, şimdi bağışlayıcılıktan söz etmeye başlarsa Cumhuriyet bizimle birlikte yok olacaktır.

Hébertistler, içerideki terörden başka dışarıdaki savaşın da sürüp gitmesini savunuyorlardı. Bu militarist-savaşçı tutumlarını devrimci radikalizmle ilişkilendirerek gerekçelendiriyorlar ve Cumhuriyet'i sağlam temeller üzerine oturtabilmek için düşman devletlere karşı tam bir zafere ulaşınca kadar savaşa devam edilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Ama aynı zamanda bu tutumlarının bir diğer nedeni de, Savaş Bakanlığı sayesinde ellerinde tuttukları gücü yitirmek istememeleriydi. Savundukları savaş, bir savunma savaşı değil, fethetmeye, talan edip yağmalamaya yönelik bir savaştı ve bunu neredeyse tüm Avrupa'ya yaymayı amaçlıyorlardı.

Hébert, Hébertistlerin bu görüşlerini zaman zaman gazetesinde dile getiriyordu. Örneğin 5 Kasım'daki yazısında, "muzaffer ordularımız Belçika'nın fethine devam etsin" dedikten sonra şu satırlara yer veriyordu: "Fethedeceğimiz kentlerdeki bütün mağazalar taburlarımızı donatmak için kullanılın; bu bölgedeki bütün zenginlerin mülklerine ve kiliselerin altın ile gümüşlerine savaş giderlerimizi karşılayan tazminat olarak el konulsun. Taburlarımız sırtlarımızdan Brüksel'e kadar her yeri devasa bir çöle dönüştürdükten sonra da ganimetleri yüklenip ülkeye geri dönsün." 24 Ocak 1794'teki makalesinde ise, Dantoncuları kastederek barıştan söz edenlerin ülke içinde savaş çıkarmak isteyen komplocular olduklarını iddia ediyordu. "Özgür insanlar ile kralar arasında barış olamaz" deyip barışa ancak dış (ve iç) düşmanların hepsinin yok edilmesinden sonra ulaşılabileceğini belirtiyor ve "Almanya'nın, Hollanda'nın, İspanya'nın ateşe verilmesini" istiyordu. Hébert'in dile getirdiği bu savaş politikası, her ne kadar saldırgan bir nitelik taşıyorsa da Anacharsis Cloots'un benimsediği "dünya halklarını özgürleştirecek evrensel savaş" anlayışını içermemekteydi. Hatta Hébert, bu konuda Cloots'u eleştirmekten geri durmuyordu.⁴⁷

⁴⁷ Hébert, gazetesinin 19 Şubat 1794 tarihli sayısında, bütün tiranların ortadan kaldırıldıktan sonra yeryüzündeki tüm halkların bir kardeşler topluluğu oluşturduğu, böylece "Türklerin, Rusların, Fransızların, İngilizlerin, Almanların ayrı Senato'da toplandığı" bir dünya özleminden söz

Hébertistler Jirondenlerin düşüşü sonrasında Danton ve yandaşlarını zaman zaman ılımlılığa yönelmekle eleştirmişlerdi, ama onları kendilerinin tam karşı kutbunda yer alan bir hizip olarak nitelendirip suçlamaya başlamaları Kasım ayı sonunda oldu. Hébert, Dantonculara karşı ilk suçlayıcı yazısını gazetesinin 27 Kasım tarihli sayısında yayımladı. Gerek bu yazısında gerekse bundan sonrakilerde, bu gruptan Dantoncular olarak değil de Chabot'nun isminden hareketle Chabotinler (Chabotcular) ya da Philippeaux'nun isminden hareketle Philippotinler ya da alaycı bir şekilde Phélipotinler (Philippeauxcular) olarak söz etmekteydi. Yakıştırdığı bu adlandırmalar diğer Hébertistler ve tüm Cordelierler tarafından da benimsenip kullanıldı. Hébert, bu ilk yazısında Dantoncuların, devrimcileri birbirine düşürmek ve Montagne'ı kargaşa içine sokmak isteyen komplocu bir hizip olduğunu iddia ediyordu. Ardından bu komplonun Cumhuriyet'i yıkmaya çalışan İngiltere tarafından tezgâhlandığını ileri sürüp Dantoncuları sonlarının Jirondenler gibi olacağını söyleyerek tehdit ediyordu.

Hébert, Dantonculara yönelik bu suçlamalarını zaman zaman gazetesinin sonraki sayılarında tekrarlamayı sürdürdü. Özellikle Dantoncuların önemli ismi Camille Desmoulins'in *Le Vieux Cordelier* (Yaşlı -ya da Eski- Cordelier) adlı gazetesini çıkarıp aşırı devrimciler ya da aşırılar şeklinde nitelendirdiği Hébertistlerle polemige girmesi sonucunda, gazetesinin sayfalarını neredeyse sadece bu konuya ayırmaya başladı. Öyle ki, 1794'ün Ocak ayında yayımlanan *Père Duchesne*'in on iki sayısından dokuzu salt Dantoncuları karalayıp suçlayan yazılardan oluşmaktaydı. Ayrıca Hébert dilini daha da keskinleştiriyor ve siyasal düşmanlarına hakaretler yağdırmaktan geri durmuyordu. Bu yazılarına iyi bir örnek, Dantoncuların bağışlayıcı görüşünü içeren *Le Vieux Cordelier*'nin 4. sayısından⁴⁸ sonra kaleme aldığı makalesiydi.

edip bunun bir düş, ama gerçekleşebilir bir düş olduğunu yazdıktan hemen sonra şu cümleye yer veriyordu: "Bununla birlikte, peygamber Anacharsis'in aksine, Don Kışotluk yapmamız ve böylece özgürlüğü tanımaya henüz lâyık olmayan halkları özgür kalmak için evrensel bir hacı seferine girişmemiz gerektiğine inanmıyorum."

⁴⁸ Desmoulins'in bu yazısından yapılan alıntılar, "Dantoncuların Bağışlayıcı Söylemi" başlığını taşıyan bir sonraki altbölümde yer almaktadır.

HÉBERT (28 Aralık 1793)⁴⁹

Père Duchesne'in, Vendée asilerinin toptan imha edildiklerini öğrenmiş olmaktan ve bu haberi işittiklerinde taçlı haydutların içine düşecekleri umutsuzluğu düşünmekten duyduğu büyük sevinci. Hapishanelerin kapılarının açılmasını ve komplocuların affedilmesini önererek bütün haydutları silah altında toplayıp yeni bir Vendée oluşturmayı amaçlayan bazı rezil heriflere karşı duyduğu büyük öfkesi. Yiğit Montagnard'ların bu tuzağa düşmelerini engellemek ve onları alçaklar ile hainleri yok etmeyi sürdürmeleri yönünde yöreklendirmek için verdiği öğütleri.

"[...]Ne kırbaçla ne de mahmuzla yola gelen uzun kulaklı bir sıra,⁵⁰ birkaç gündür tepinip duruyor. Öyle anlaşıyor ki, arpasını hak etmeye çalışıyor ve burnunun dibine epey bir İngiliz yemi atıldığından beri de sağa sola saldırıyor; bir bakıma, kral Gerzek George'un⁵¹ köpeklerinin hakaretler yağdırıp iftira ettikleri bütün vatanseverlere eşek çiftesi atıyor. Kendine Montagnard'ların danışman avukatı deme cüreti gösteriyor; oysa hiçbir zaman şeytanın avukatından başka bir şey olmamıştır. Parisli batakhane sahiplerini savunduktan, *muscadin*⁵² Dillon'un⁵³ davasını üstlendikten ve kırmızı ökçelilerin⁵⁴ koruması olmaksızın Cumhuriyet'in kurtarılmasının olanaksız olduğunu ileri sürdükten sonra, şimdi de yiyip içip keyif çatmaktan başka bir şey düşünmeyen bütün hergelelerin sözcülüğüne soyunuyor. "Şüpheli olarak adlandırdığınız bu iki yüz bin yurttaş için hapishanelerin kapılarını açınız" diyor. Aman Allahım, hapishaneleri açmak mı? Alçak Pitt, Coblentz yandaşı bu herife ne kadar ödedi acaba? Hapishaneleri açmak, acaba Vendée isyancıları için adam toplamak ya da daha doğrusu yeni bir Vendée yaratmak için mi? Her neyse biz, insanları aldatıp uyutan bu adamı izlemeye devam edelim. Şunları yazıyor ardından: "Siz, bütün düşmanlarınızı giyotinle yok etmek istiyorsunuz, ama bundan daha büyük bir çılgınlık olabilir mi? Bir kişiyi darağa-

⁴⁹ Hébert, No. 328.

⁵⁰ Camille Desmoulins.

⁵¹ İngiltere Kralı III. George.

⁵² *Muscadin*: Misk (*musc*) süründüğü için bu şekilde adlandırılan süslü püslü, züppe kralcı delikanlı.

⁵³ General Arthur Dillon (1750-1794), 1792'de askerleri tarafından öldürülen General Théobald Dillon'un kardeşidir.

⁵⁴ Kırmızı ökçeliler: Soylulara verilen bir lâkap.

cında öldürdüğünüzde, ailesinden ve dostlarından on kişiyi düşmanlarınız haline getirmemeniz mümkün mü?" [...]Avukat Camille'e göre, Fransa'yı bütün alçaklardan temizlemek bir çılgınlıktır; dolayısıyla da kendimizi komploculardan kurtarmamız düşmanlarımızın sayısını arttırmak olacağına göre, yapılması gereken, *sans-culotte*'ların aristokratların dizlerinin dibine çöküp özür dilemeleridir!

[*Küfür*], kutsal giyotin olmasaydı, nerede olurduk şimdi? Tek bir Jakoben hayatta kalır mıydı? Hâlâ bir Konvansiyon'a sahip olur muyduk? Bütün ordularımız yıkıma uğramaz mıydı? Eğer ulusal ustura bir an bile karşıdevrimcilerin kellelerinin üzerinde asılı durmasaydı, vatanseverlerin hâli nice olurdu? Kısa süre içinde, sıra vatanseverlere gelirdi ve onlardan kurtulmak için de hiç tereddüt edilmezdi. İşte, [*küfür*], kendisini yaşlı Cordelier, kıdemli Jakoben diye adlandırma cüreti gösteren alçak entrikacının kullandığı dil bu. Daha önce Cordelierler, isimlerini kullanarak bu tür zehir saçan bu gerzeğe hak ettiği dersi vermişler ve onu içlerinden kovmuşlardı. Gorsas ve Carra bile, hiçbir zaman bu kadar gözü kara olmamışlardı. En iyi vatanseverleri cellatlar, caniler diye nitelendiren ve aynı zamanda aristokratların akıbeti nedeniyle ağlaşan birisi, Cumhuriyet'e karşı silahlandırmak için bütün kötü niyetli insanları birleştirip hainleri yüreklendirmek isteyen bir komplocu değil midir? Bütün şüphelileri hapse atarak ve terörü gündemine alarak *sans-culotte*'ları kurtarmış olan Konvansiyon'un yasalarına karşı isyan halinde değil midir?

Fakat daha önce de dediğim gibi, hangi dala tutunacaklarını bilmeyen bütün sahte vatanseverler, bütün hergeleler, ılımlıların ve aristokratların ağızlarını arıyorlar. Onlarla işbirliği yapıp kendilerine aman vermeyen namuslu insanları hep birlikte ezmeyi amaçlıyorlar [*küfür*]. Bu çabaları işe yaramayacaktır. Çünkü halk aydınlanmıştır. Entrikacıların kimler olduklarını bilir ve gerçek dostlarını korur.

İlimlilik havarisi kepezeye çevrildi; fakat bu yeterli değil; bedavaya söylediği gibi görünen rapsodilerinin aslında hangi devlet hazinesinden ödendiğini de bilmek gerekiyor. Karşı-devrimci bu yeni kaba komedinin final sahnesinde, birçok sır ortaya dökülecektir. Büyük olasılıkla, perdenin ardında yine Pitt vardır. Biraz sabır; zamanla Thames Nehri üzerindeki sis dağılacak ve bütün bu kişiler çırılçıplak olarak gözümüze görünecektir, [*küfür*].

Hébertistler, Dantoncularla giriştikleri mücadelede, ilk başlarda iktidarla iyi ilişkiler içinde olmaya gayret gösterdiler. Bu nedenle KEK'e, Konvansiyon'a karşı epey ılımlı bir şekilde yaklaştılar, hatta övgü dolu bir dil kullandılar. Örneğin 3 Aralık'taki yazısını "Yaşasın Konvansiyon, yaşasın kutsal Montagne" diye noktalayan Hébert, iki hafta sonraki gazetesinde, Vendéeli isyancılara karşı Le Mans'da kazanılan zaferden övgüyle söz edip *sans-culotte*'lara, "Konvansiyon'la birlik olun, bütün umudunuz ondadır, onun tüm gücü de sizdedir. Her zamankinden daha fazla Konvansiyon'un üzerine titreyin" diye seslenmekteydi. Ancak 17 Aralık'ta, Dantoncuların girişimiyle Konvansiyon'un Savaş Bakanlığı müsteşarı Vincent ile Devrimci Ordu komutanı Ronsin'in tutuklanmasına karar vermesi, Hébertistlerin üzerinde tam bir soğuk duş etkisi yarattı. Tutuklanmalarının gerekçesi, görevlerini kötüye kullanıp Vendée savaşını bitirmek istememeleri ve yasal olmayan aşırı şiddet kullanmalarıydı. Dört gün sonra, bir Hébertist olan Devrimci Ordu subayı Mazuel ile bazı bakanlık görevlileri de aynı gerekçeyle tutuklandı.

Bu durum karşısında infiale kapılan Cordelierlerde ve *sans-culotte* çevrelerde, Vincent ile Ronsin'in bir komploya kurban edildikleri, dolayısıyla hemen serbest bırakılmaları yönünde sesler yükselmeye başladı. Ancak iktidarla ciddi bir sürtüşme içine girmemeye özen gösteren kulüp, bu olay sonrasında Meclis'e sunduğu ilk dilekçesinde Konvansiyon ile KEK'i desteklediğini ve Devrimci Yönetim'in özgürlüğü korumak için kurulmuş olduğunu belirtmekle yetindi. Bu ortamda kendisinin de tehdit edildiğini gören ve görev yaptığı Lyon'dan Paris'e geri dönen Collot d'Herbois, ayağının tozuyla hem Lyon'daki sert davranışını hem de tutuklanan Hébertistleri savunmak için Jakobenler Kulübü'nde ve Konvansiyon'da boy gösterdi. 21 Aralık'ta kulüpte yaptığı konuşmasında, "Jakobenler, bu gelişmenin (yani Vincent ile Ronsin'in tutuklanmasının) Commune-Affranchie (yani Lyon) aristokratlarını sevince boğacağını ve Devrimci Ordu'nun iğrenç bir şekilde kötülenmesine yol açacağını anlamıyor musunuz?" dedikten sonra Jakobenleri gerek Dantonculara karşı kararlı bir tutum almaya gerek tutuklananların serbest bırakılması için girişimde bulunmaya davet etti.⁵⁵ Jakobenler, bu son talebini benimseyip bu yönde karar aldılar.

⁵⁵ Hébert, Collot d'Herbois'ın bu girişimini, gazetesinin 24 Aralık sayısında okurlarına şöyle aktarıyordu: "Ne mutlu ki *sans-culotte*'ların korkusuz savunucusu cesur Collot d'Herbois Paris'e

Collot d'Herbois, 23 Aralık'ta bir kez daha kulüp kürsüsündeydi. Konuşmasında yine Dantoncuları ılımlı olmakla suçluyor ve tutuklamaların Dantoncu komplonun bir parçası olduğunu ileri sürüyordu: "Devrimci hareketi ılımlılaştırmak istiyorlar. Bir kasırgayı mı yönetiyoruz? Tabii ki! Devrim bir kasırgadır. Bu kasırganın hızını durduramayız, durdurmamalıyız. [...]Her türlü ılımlılık düşüncesi bizden uzak olsun!" Aynı günlerde Hébert de boş durmuyor ve gazetesinde Vincent ile Ronsin'e arka çıkıp serbest bırakılmaları gerektiğini savunuyordu. Cordelierler Kulübü de Konvansiyon'a verdiği ikinci dilekçesinde, suçsuz olduklarına inandığı Vincent ile Ronsin'in bir an önce yargılanıp aklanmalarını talep ediyordu. Ancak tüm bu girişimlerden olumlu bir sonuç elde edilemedi. Üstüne üstlük Robespierre, Devrimci Yönetim'in ilkelerini açıkladığı 25 Aralık'taki söylevinde, "Devrimci Yönetim, iki tehlike, yani zayıflık ile gözü kara atılganlık, ılımlılık ile aşırılık arasında yoluna devam etmek zorundadır" diyerek, Hébertistlerin tıpkı Dantoncular gibi Devrim'i tehdit eden bir hizip olduğunu ima yoluyla ilan etti.

Bu yeni gelişme karşısında Hébertistler, bu suçlamayı reddederken aynı zamanda (Cordelierler Kulübü'nde alınan kararlarla, *section*'lara, halk derneklerine yollanan bildirilerle ve Hébert'in gazetesindeki yazılarla) Dantonculara karşı amansız bir karalama kampanyasına giriştiler. Aynı zamanda Vincent ile Ronsin'in serbest bırakılmasını sağlamak için girişimlerini sürdürüyorlardı. Bu amaçla 28 Ocak 1794'te Konvansiyon'a yollanan bir Cordelier heyeti yine bir sonuç alamadı. Bunun üzerine Cordelierler Kulübü, 31 Ocak oturumunda, iktidarın vatanseverlere karşı resmen baskı uygulayıp temel hakları çiğnediğini ilan etti ve bu durumu protesto etme amacıyla kulübün toplantı salonunda bulunan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin üzerini bir şalla örtme kararı aldı.⁵⁶ Böylece Cordelierler (dolayısıyla Hébertistler), bütün köprüleri atmış ve Jakoben iktidara karşı açık bir mücadele içine girmiş bulunuyorlardı. Bu mücadele 31 Ocak'ı izleyen günlerde daha da alevlenecekti. Tabii bu gelişmeleri keyifle izleyecek olanlar ise Dantonculardı.

gelip tüm entrikayı açığa çıkardı. Dev ortaya çıktı ve iyi vatanseverleri tedirgin eden bütün cüceler saklanmak için yerin altına kaçıştılar."

⁵⁶ Cordelierler, Haklar Bildirisi'ni bir şalla örtme uygulamasına geçmişte, biri 1791 Temmuz'undaki Champ-de-Mars katliamı sonrasında, diğeri 1793'ün Ocak ayında Jironenlere karşı olmak üzere iki kez başvurmuşlardı.

C-DANTONCULARIN BAĞIŞLAYICI SÖYLEMİ

Hébertistler sözcüğü gibi Dantoncular sözcüğüne de açıklık getirmek gerekiyor. Muhالیf grupların hem kendi aralarında hem iktidara karşı yürüttükleri mücadele dönemi boyunca Hébertistler, Hébert'in yazılarında görüldüğü üzere, rakiplerine Chabotcular ya da Philippeauxcular adını yakıştırıyorlardı. İktidar çevrelerinde ise onlardan bağışlayıcılar, ılımlılar ya da sulandırılmış devrimciler diye söz ediliyordu. Dolayısıyla Dantoncular sözcüğünü telafuz eden kimse yoktu. Bunun çeşitli nedenleri vardı.

İlk neden, bu sağ muhalif grubun ayağa dikilip sesini yükseltmeye başladığı dönemde Danton'un Paris'te bulunmamasıydı. Karsının ölümünden dört ay sonra Haziran ayında genç bir kızla ikinci evliliğini yapan Danton, gerek Devrim'in gidişatından bıkkınlığa kapılarak gerek politik bir hesap yaparak bir süre gözlerden uzak kalmayı yeğlemişti. Eylül ayı ortalarında sağlık gerekçesiyle Konvansiyon'dan izin alıp doğduğu kasaba olan Arcis-sur-Aube'a gitmişti ve 20 Kasım'a kadar orada kalacaktı. Çünkü Danton, Jiron- denlerin düşüşü sonrasında, başında bulunduğu KEK'i etkin kılamadığı, gerekli devrimci önlemleri almadığı ve düşman devletlerle çeşitli kişiler aracılığıyla barış görüşmeleri yaptığı⁵⁷ gerekçesiyle farklı kesimlerden gelen eleştirilere maruz kalmıştı. Öyle ki Marat, bu dönemde KEK'i "Kamusal Felaket Komitesi" olarak adlandırmıştı.

Daha sonra KEK üyeliğinden ayrılan Danton, 4-5 Eylül günlerinde radikal devrimci bir görünüme bürünmüş olmakla birlikte, iktidar çarkları içinde yer almayı reddetmişti. Konvansiyon'un 6 Eylül'de onu (Billaud-Varenne ve Col- lot d'Herbois ile birlikte) yeniden KEK üyeliğine seçmesini kabul etmemişti. Tarihçi Furet, Danton'un bu tercihini ve ardından da Paris'ten ayrılmasını, "belki Danton daha sonraları felaketi olacağı anlaşılan politik bir hesap için- deydi" şeklinde açıklamaktadır. Ona göre bu hesap, iktidarda (yani KEK'te) bulunduğu süre içinde yıprandığını, itibarını yitirdiğini, hatta lekелendiğini gören Danton'un "ayrı durumun şimdi diğerlerinin başına geleceğini ve bundan istifade ederek zamanı geldiğinde bu kez tertemiz bir şekilde yeniden sahne alacağını düşünmesiydi." İşte bu yüzden Danton iki ay boyunca Pa- ris'te değildi.

⁵⁷ Örneğin, Danton'un İngiltere'yle barışı sağlamak için kullandığı İngiliz yurttaşı Matthews, Londra'dan Fransa'ya dönünce 6 Eylül'de tutuklanacaktı.

Dantoncular adlandırmasının o dönemde kullanılmamasının ikinci nedeni, Danton'un Paris'te yeniden boy gösterdikten sonra da hiçbir zaman bu grubun lideri gibi davranmamasıydı. Hep uzlaşmacı bir tavır takınmaya ve iktidarla, özellikle de Robespierre'le iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermişti.⁵⁸ Zaten Hristiyanılaşdırma hareketine karşı bayrak açan Robespierre'e önemli bir destek veren o değil miydi? Sonuncu neden ise, Danton'un itibar yitimine uğramış olmasına rağmen hâlâ Devrim'in simge isimlerinden biri olmasıydı. Bundan dolayı da farklı çevreler, onu zaman zaman eleştirmişlerse de, Dantoncular nitelemesini kullanarak onu bir hizip başkanı olarak suçlamaktan ve böylece onu kararlı bir şekilde karşılarına almaktan kaçınmışlardı.

Dantoncular sözcüğünün kamuoyunda yer etmesinin bu grubun tutuklanması ve davasının görülmesiyle birlikte başladığı söylenebilir. Ne de olsa tutuklananlar arasında en önemli kişi Danton'du; bundan ötürü de kamuoyunun gözünde grubun liderinin Danton'dan başka birisinin olması mümkün değildi. Üstelik Danton mahkemede güçlü belâgatiyle savunmasını yaparken kendisi için dile getirilen grup liderliği yakıştırmasını haklı çıkaran bir performans sergiledi. Bundan böyle de tarihçiler, bu sağ muhalif gruptan söz ederlerken onu Dantoncular olarak adlandırmayı yeğlediler.

Gerçekten de Danton bu grubun perde arkasındaki lideriydi ya da daha doğrusu 20 Kasım'da Paris'e döndükten sonra liderliği üstlendi. Zaten Robespierre'in başını çektiği Jakoben iktidar da, bu gerçeğin farkına varmakta gecikmeyecekti. Grubun Chabot, Philippeaux ya da Desmoulins gibi ağır topları herkesin gözü önünde sahnede yer alırken, Danton bir bakıma sahne arkasında kalmayı yeğleyip oynadıkları oyunun hem senaryosunu yazıyor ve hem de rejisörlüğünü yapıyordu. Dantoncuların akıl hocasıydı ve onlara gereksinim duydukları güven duygusunu ve haklı oldukları inancını veren kişiydi; bir başka deyişle onların güç merkeziydi. Dolayısıyla Dantoncular adlandırması (Hébertistler adlandırmasından farklı olarak) bu gruba çok uygun düşüyordu.

⁵⁸ Bu noktada, Danton ile Robespierre arasında yakın bir dostluk bağı bulunduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Robespierre, Danton'a karısının ölümünden sonra 1793 Şubat'ında yazdığı taziye mektubunda şu satırlara yer vermişti: "Eğer senin gibi bir ruhu sarsabilecek kadar güçlü felaketlerde seni seven sadık bir dosta sahip olduğuna emin olman sana birazcık teselli verebilirse, sana dostluğumu sunuyorum. Seni her zamankinden daha çok seviyorum ve hayatımın sonuna kadar da seveceğim. Şu anda beni kendin gibi kabul et. Senin tüm acılarını hisseden bir dostun sözlerine kapılma yüreğini."

Önemli isimlerinin hemen hepsinin Konvansiyon ve Jakobenler Kulübü üyesi olduğu Dantoncular, muhalefet faaliyetlerini özellikle Meclis'te yoğunlaştırıyorlar, ama zaman zaman kulüpte de seslerini yükseltmekten geri kalmıyorlardı. Güttükleri taktik, sundukları önerilerle Konvansiyon'daki ılımlı üyeleri (*Plainé* de, hatta Montagne'da yer alan bazı temsilcileri) etkilemek, önerilerinin benimsenmesini sağlayarak devrimci hükümet üzerinde bir baskı oluşturmak ve Robespierrecileri aşırı devrimcilerden uzaklaştırarak kendi politikalarına kazandırmaktı. Böylece iktidarın kapılarının kendilerine açılacağını ya da hiç olmazsa Robespierrecilerle bir koalisyon oluşturabileceklerini düşünüyorlardı. Tarihçi George Rudé'nin de belirttiği gibi Dantoncuların politik programı, ana hatlarıyla, Devrimci Yönetim uygulamasından vazgeçilmesini sağlamak, yerel yönetimlerin bağımsızlığını yeniden kurmak, terörü sonlandırmak, hükümetin ekonomi üzerindeki kontrolünü kaldırmak ve başta İngiltere olmak üzere düşman devletlerle barış görüşmelerine başlamaktı. Bu bağlamda Dantoncular-Robespierreciler çatışmasını, farklı çıkarları bulunan ve Devrim'i farklı bir çizgiye oturtmak isteyen iki burjuva fraksiyonunun mücadelesi olarak da okumak mümkündür.

Dantoncular, mücadelelerini sürdürürken ılımlılıkla, hatta karşı-devrimcilikle suçlanmamak için politik programlarını açıkça sergilemekten kaçınıyorlardı. Emellerine ulaşmak amacıyla, Devrimci Yönetim zihniyetiyle bağdaşmayan öneriler ortaya atmakla, KEK'in, Yürütme Konseyi'nin bazı faaliyetlerini eleştirmekle, özellikle de Hébertistleri suçlamakla yetiniyorlardı. Ama bu tür girişimlerde bulunurken, sarf ettikleri bazı sözlerle asıl amaçlarına ilişkin ipuçları da veriyorlardı. Örneğin Danton, gerek Konvansiyon'da gerek Jakobenler Kulübü'nde söz aldığı anda, ne bu grubun görüşlerini açıklayan bir konuşma yapıyor ne de iktidara karşı saldırgan bir tutum takınıyordu. Bununla birlikte farklı konularla ilgili konuşmalarının arasına ılımlılık ya da bağışlayıcılık olarak nitelendirilebilecek sözler sıkıştırıyordu. Dantoncuların görüşlerinin büyük ölçüde ortaya dökülmesi için Desmoulins'in *Le Vieux Cordelier* gazetesini çıkarması gerekcekti. Dolayısıyla, bir önceki altbölümde nasıl Hébertistlerin görüşlerini sergileyebilmek için Hébert'in yazıları ön plana çıkarıldıysa, burada da Desmoulins'in yazılarından uzunca alıntılara yer verilecektir.

Jirondenlerin düşüşünün ardından radikal devrimci kesimler çeşitli devrimci önlemler alınmasını isterlerken Dantoncular, ılımlılık yanlısı bir çizgi izleyeceklerinin ilk işaretlerini vermeye başladılar. Danton, 31 Temmuz'da kulüpte, soylulardan söz ederken "Aralarında aforoz edilmekten kurtulabilecek

hiç kimse yok mu? İçlerinde vatan için çalışıp didinen bazılarını kazanma imkânımız yok mu?" diyerek, uzlaşmacı bir politikadan yana tavır koymaktaydı. 11 Ağustos gününde, Konvansiyon Dantoncuların ilk ciddi girişimine sahne oldu. Delacroix, yeni Anayasa'nın uygulanmaya konması, dolayısıyla genel seçimlerin yapıp yeni bir meclisin toplanması önerisini ortaya attı. Robespierre, aynı günün gecesinde Jakobenler Kulübü'nde yaptığı konuşmasında, Cumhuriyet'in iç ve dış düşmanlarla boğuştuğu bir dönemde seçim önerisinde bulunmanın akla ziyan bir fikir olduğunu söyleyip sert bir tepki gösterdi: "Konvansiyon'un dağıtılması ve onun yerine bir Yasama Meclisi'nin seçilmesi yönünde bu sabah Konvansiyon'da ortaya atılan öneri eğer kabul görürse Cumhuriyet'i hiçbir şey kurtaramaz. Karşı çıktığım bu öneriyle, Konvansiyon'dan temizlenmiş üyelerin [yani Jirondenlerin] yerine Pitt ve Cobourg'un adamlarının yerleştirilmesi amaçlanmaktadır."

Ertesi gün Konvansiyon, Robespierre'in yaklaşımını benimseyip öneriyi reddetti. Bunun üzerine Dantoncular, Konvansiyon'un temel yönetim aygıtı olan KEK'i hedef aldılar. Delacroix bu kez, ordularda görev yaptıkları gerekçesiyle Prieur de la Marne ile Jeanbon Saint-André'nin komiteden çıkarılıp yerlerine yeni isimlerin seçilmesi talebinde bulundu. Dantoncular, bu önerinin kabul edilmesi durumunda, KEK'in yenilenmesi imkânının doğacağını, böylece kendilerinden olan vekillerin komiteye girebileceğini hesaplıyorlardı. Ancak Konvansiyon KEK'in aynen devam etmesine karar verdi. Dantoncular iki günde iki kez başarısız olmuşlardı.

Robespierre, Dantoncuların bu taktikleriyle ne gibi bir amaç güttüklerinin farkındaydı, özellikle de Dantoncular ile KEK'teki Barère, Carnot gibi ılımlılığa yönelebilecek üyeler arasında bir anlaşmanın kurulması durumunda, arzu ettiği Devrimci Yönetim projesinin suya düşeceğini biliyordu. Bu yüzden KEK üyeleri arasında tam bir dayanışmanın olması gereği üzerinde duruyor ve Dantonculara yakın isimlerin iktidar ağırun dışında tutulmasını istiyordu. KEK'te Dantoncu tek üye olan Thuriot'un 20 Eylül'de komiteden dışlanmasının nedeni de buydu zaten. Ancak Dantoncuların geri adım atmaya niyetleri yoktu; fırsat buldukça (tıpkı Hébertistler gibi) KEK'i eleştirip yıpratma ya da komitenin yapısını değiştirme çabalarını sürdürdüler.

25 Eylül'de Thuriot, KEK'in ekonomik ve sosyal politikasını eleştiren bir konuşma yapıp kendilerine yakın bir vekil olan Briez'in KEK'e seçilmesini önerdi. Konuşmasını alkışlayan ve önerisini kabul eden Konvansiyon, oylama

yapıp Briez'i KEK'e seçti. Robespierre, Briez'in Valenciennes'in Avusturya ordusuna teslim olduğu dönemde bu kentte görevli temsilci olarak bulunmuş olmasını kullanarak bu karara karşı dikildi: "Düşman Valenciennes'e girdiği zaman burada bulunan bu adam Kamu Esenlik Komitesi'ne üye olmaya lâıyk değildir. Bu üye, neden orada ölmediniz sorusuna hiçbir zaman cevap veremeyecektir." Ayrıca Robespierre, Meclis'in bu kararında ısrar etmesi durumunda KEK'ten ayrılacağını belirtip Konvansiyon'un yapması gereken tek şeyin şu andaki KEK'e güven duyduğunu açıklamaları olduğunu vurguladı. Robespierre'in bu kararlı tepkisi karşısında, ilk önce Briez özür dilemek zorunda kaldı, ardından da Konvansiyon kararını geri aldı.

10 Ekim'de Devrimci Yönetim'in ilan edilmesi, Dantoncuları yollarından geri döndürmedi, hatta tam tersine seslerini daha da yükseltmelerine neden oldu. Aşırı devrimcileri, Hébertistleri suçlamaya devam eden Dantoncu vekiller, Kasım ayında terör politikasına karşı bir savaş başlattılar. 9 Kasım'da Konvansiyon'da kürsüye çıkan Basire sözünü esirgemedi: "Vekillerin kıyımına uğratılmasına, tüm Cumhuriyet kurucularının suçlu muamelesi görmesine yol açan ve Meclis'i terörize eden bu gözü kara sistem nerede duracak? Despotizme geri dönüyoruz. [...]Yeter, bu kadar kurban yeter! Zayıflıkları nedeniyle hata yaptıkları için kovuşturulan insanların kesinlikle Devrim'in düşmanları olmadıklarını görmüyor musunuz? [...]Ne olacak biliyor musunuz? Buz kesip hareketsizleşen Meclis rezil bir suskunluğun içine düşecek. Böyle bir Meclis'te, kim bu Meclis'ten daha fazla cesaret gösterebilecek? [...]Herkes kamu görevlerinden kaçıp evine kapanacak ve her şey bir korku ve yalnızlık içinde son bulacak." Bu konuşmasının ardından Basire, Chabot ile birlikte, KEK'in Konvansiyon'un onayını almadan vekilleri tutuklama yetkisinin kaldırılmasını talep etti. Meclis, bu öneriyi olumlu bulup "Hiçbir vekil, Konvansiyon önünde açıklamalarda bulunmadan ve Konvansiyon onun hakkında karar vermeden Devrim Mahkemesi'ne gönderilemeyecek" şeklinde kaleme alınmış bir karara imza attı. Ama iki gün sonra Billaud-Varenne ile Barère'in müdahale etmesiyle bu kararını geçersiz kıldı.

Bir kez daha yenilgiye uğrayan Dantoncular, 12 Kasım'da, bir sonuç alamayacaklarını bile bile yine KEK üyelerinin yenilenmesini istediler ve yine başarılı olamadılar. İki gün sonra, Dantonculara büyük bir darbe indiren Hindistan Şirketi'nin (*Compagnie des Indes*) tasfiyesine ilişkin yolsuzluk bombası patladı. Çünkü Chabot ve Basire bu yolsuzluğun en önemli iki ismiydi; üstelik bu olay, tüm karşı-devrimci girişimlerin ve komploların ardında bulunduğu-

na inanılan ve bir türlü ele geçirilemeyen (ve geçirilemeyecek olan) Batz Baronu tarafından tezgâhlanmış gibi görünüyordu. 17 Kasım'da, Chabot ve Basire'den başka yolsuzluğa bulaşmış olan vekiller Delaunay ve (kaçacak olan) Julien de Toulouse ile çoğu yabancı olan bankacı ve işadamlarının ve tabii Batz Baronu'nun tutuklanmasına karar verildi. Daha sonraları Dantoncuların, gerek Konvansiyon'da gerek Jakobenler Kulübü'nde, Basire ve Chabot'yu savunmaları ve serbest bırakılmalarını istemeleri üzerine Robespierre, bu olayın salt yolsuzluk olayı olmayıp büyük bir komplonun parçası olduğunu ileri sürdü. Ardından da "önceleri aristokrasi, size açıktan açığa saldırıyordu, oysa şimdi sizin aranızdadır, sizin bağrınızdadır ve vatanseverlik maskesinin ardına gizlenmiş olarak size farkına bile varmadığınız hançer darbeleri indirmektedir" diyerek Dantoncuların sesini kısıtı.

Chabot ve Basire'in tutuklandığını, dahası yakın dostu Fabre d'Églantaine'in adının da bu yolsuzluk olayına karıştırıldığını görüp Paris'e geri dönen Danton, doğrudan doğruya Robespierre'le ters düşmekten kaçındı, hatta Hristiyanıslaştırma hareketine karşı onunla işbirliği içine girdi. Ancak ayağının tozuyla yaptığı konuşmalarda, Dantoncu politik programın ana temalarını satır aralarında dile getirmeye de özen gösterdi. Örneğin Konvansiyon'un 22 Kasım oturumunda, yeminli papazlara devletin maaş ödemeye devam etmesini talep ederken, bir yandan terörün abartılmaması gerektiğinden söz ediyor öte yandan (bundan böyle Dantoncuların görüşlerini savunmada bir *leitmotiv* olarak başvuracakları) adalet çağrısında bulunuyordu: "İnsanların kanlarını gereksiz yere dökmekten kaçınılmasını istiyorum. Konvansiyon'un kendilerini halk düşmanı olarak afişe etmemiş kişilere karşı adil olmasını istiyorum." Dört gün sonraki konuşmasında ise, terörü ima ederek "her şeyin bir sınırı vardır" diyor, ama hemen ardından teröre karşı cephe aldığı hissi uyandırmamak için "terör gerçek amacına doğru yönlendirilmelidir" diye devam ediyordu.

1 Aralık'ta Konvansiyon'da, başta Cambon olmak üzere bazı vekiller, halkın elinde bulundurduğu madeni paraların zorunlu olarak *assignat*larla değiştirilmesini önerdiler. Bu önerinin aleyhinde konuşan Danton, devrimci önlemlere karşı çıkmakla eleştirildi. Bunun üzerine yeniden söz alma gereği duyan Danton, kendine özgü konuşma yöntemiyle hem devrimci önlemlerin arkasında durduğunu belirtti hem de aşırı devrimcileri suçlayıp bir bakıma yıkım aşamasından kuruluş aşamasına geçildiği için artık "muzraklara" yani şiddete, teröre gereksinim kalmadığını ima etti.

DANTON (1 Aralık 1793)⁵⁹

Devrimci önlemlerin yavaşlatılmasını değil tam tersine daha sert ve daha adil bir biçimde vuracak yeni önlemler alınmasını öneriyorum. Çünkü Cumhuriyet'te yığınlarca gerçek entrikacı ve komplocu, kendilerinden çok daha az suçlu olan kişilere vuran ulusal darbelerden paçayı kurtarmış bulunuyor. Evet, Cumhuriyet'in toprağı mahvolacaksa bile yine de biz devrimci bir şekilde ilerlemek istiyoruz. Fakat her şey için güce, sertliğe başvurduktan sonra, bilgelige de önemli bir yer verelim. Çünkü ancak bu iki ögeyi birlikte kullanarak vatani kurtarma imkanına sahip oluruz.

[...]Şimdi federalizm darmadağın olduğuna göre, devrimci önlemler artık pozitif yasalarımızın gerekli sonuçları olmalıdır. Konvansiyon, devrimci önlemlere ilaveler yapılmasının yararlı olacağını düşündü ve bunları yasalaştırdı. Bu andan itibaren aşırı devrimci olacak her insan, kararlı bir karşı-devrimcinin yapabileceği kadar tehlikeli sonuçlara yol açacaktır. Demek ki, belirttiğim sınırları aşacak herkese karşı en sert tepkiyi göstermemiz gerekir.

Hiç kimsenin yurttaşlara yönelik olarak keyfi bir biçimde yasa yapma hakkının olmadığını ilan edelim;⁶⁰ yasaların sadece halktan yasama yetkisini almış olan Konvansiyon'dan kaynaklandığı ilkesini her türlü saldırıya karşı koruyalım. Taşrada görevli vekillerimiz arasında hiç kuşkusuz iyi niyetle de olsa yetkilerini aşan önlemler almış olanları geri çağıralım ve bundan böyle hiçbir halk temsilcisi, devrimci yasalarımızla, özgürlük ilkeleriyle ve Kamu Esenlik Komitesi'nin kendisine yolladığı talimatlarla uyumlu olmayan herhangi bir karar almasın. Şunu bilelim ki, eğer yıkım mızraklarla gerçekleştirebiliyorsa, toplumsal yapı da ancak aklın ve dehanın pergelisiyle inşa edilip yükseltilebilir.

Danton, bu konuşmasından iki gün sonra bu kez Jakobenler Kulübü'nde eleştirilerin hedefi haline geldi. Lokal olmayan halk derneklerine Konvansiyon'un bir lokal bulması yönünde dile getirilen önerinin karşısına dikildi. Üstelik "halkı Devrim'in sınırlarının ötesine taşımak isteyen ve ultra-devrimci

⁵⁹ Danton, s. 147-148 ve Guillemin, s. 260.

⁶⁰ Bazı görevli temsilcilerin taşrada aldıkları aşırı önlemler, kararlar kastediliyor.

yöntemler öneren kişilerden kuşkulananmak gerekir” diyerek, bu öneriyi aşırı devrimcilikle ilişkilendirdi. Bunun üzerine toplantı salonunun dört bir yanından kendisini ılımlı olmakla ve Devrim arabasının tekerine çomak sokmakla suçlayan sesler yükseldi, hatta hakkında bir araştırma komisyonunun kurulması teklif edildi. Kendisini savunmak zorunda kalan Danton, önceki sözleriyle halk derneklerinin her türlü otoriteden bağımsız olmaları gerektiğine dikkati çekmek istediğini belirtti ve ardından her zaman devrimci bir çizgiyi izlediğini, Devrimci Yönetimi desteklediğini ve “Marat’ın en yılmaz savunucularından biri olduğunu” ileri sürdü. Bu konuşması tepkileri yatıştırmaya yeterli olmayabilirdi, ama bu noktada imdadına Robespierre koştı.

Robespierre, Hristiyanıştırmayla mücadelesinde kendisine arka çıkan Danton’un bir bakıma avukatlığına soyunma gereği hissetti: “Belki Danton hakkında yanlıyorum, ama ailesi içindeki Danton’a bakıldığında sadece övgüler hak ediyor. Siyasal ilişkileri bakımından da onu inceledim; aramızdaki görüş farklılığı onu daha özenli bir şekilde, bazen de öfkeyle gözetlememe neden oldu. Her zaman benimle aynı düşüncede değilse de, onun vatana ihanet ettiğine mi hükmetmeliyim? Hayır, onun her zaman vatana büyük bir gayretle hizmet ettiğini gördüm.” Robespierre’in bu girişimi, araştırma komisyonu kurulmasını, dolayısıyla Danton’un kulüpten olası ihracı aşamasına gelinmesini engelledi. Ayrıca “tiranların davası nasıl bir ise, vatanseverlerin davası da birdir, hepsi dayarışma içindedir” diyen Robespierre, bu tutumuyla, her şeyden öte Jakobenlerin parçalanmasını önlemeye çalıştığını, Dantoncular ile Hébertistler arasında tarafsız kalıp bunları denge içinde tutmaya çabaladığını göstermiş oluyordu.

Robespierre’in Danton’u savunmuş olması, Dantoncuların muhalefetine herhangi bir değişikliğe yol açmadı. 4 Aralık’ta Bourdon de l’Oise, aslında Hébertistlerin elindeki Savaş Bakanlığını hedef alarak tüm bakanlıkların “devrimci hareketi engelleyen böcek yuvaları” olduğunu söyleyerek lağvedilmelerini istedi. 12 Aralık’ta ise Dantoncular, her ayın 12’sinde mutat bir şekilde Konvansiyon’un önüne getirdikleri önerilerini bir kez daha ısıtıp servis ettiler. Chabot ile Basire’in tutuklanmasından sonra Philippeaux ile birlikte Dantoncuların hatipliğine soyunan Bourdon de l’Oise, “Kamu Esenlik Komitesi’nin çoğunluğu Konvansiyon’un ve halkın güvenine tam anlamıyla sahipse de, üyeleri arasında yer alması istenmeyen adamlar da vardır” diyerek

KEK'in yenilenmesini istedi. Ayrıca Merlin de Thionville de KEK üyelerinin üçte birinin her ay değiştirilmesini önerdi.

Amaç, KEK'in sol kanadını oluşturan Billaud-Varenne, Collot d'Herbois ve Jeanbon Saint-André'den kurtulmak ve onların yerine ılımlı-bağışlayıcı ve-killerin seçilmesini sağlayarak KEK'teki dengeleri değiştirmektir. Ancak karşı-larında yine Robespierre'i buldular. Önerinin oylanmasına geçilmeden önce Robespierre, "evet, açık oylama yapılması istenmelidir ki böylece düşmana bu denli yararlı olan bir uygulamaya kimlerin oy verdiği bilinsin!" diyerek hem Dantoncuları hem de bu öneriye olumlu oy verebilecek *Plaine'*deki ılımlı ve-killeri tehdit etti. Robespierre'in bu sert çıkışının ardından Konvansiyon oy-lamadan vazgeçip KEK'in (ve tabii Genel Güvenlik Komitesi'nin) aynı şekilde devam etmesine karar verdi.

Bu arada Camille Desmoulins, bir anlamda Dantoncuların "yarı resmî ya-yın organı" denebilecek gazetesi *Le Vieux Cordelier'*nin ilk sayısını 5 Aralık'ta, ikincisini de 10 Aralık'ta piyasaya sürmüş bulunuyordu. Desmoulins, gazete-sinin başlığında yer alan "*Cordelier*" sözcüğünün devrimciliğe işaret edip ılımlı-lığı yadsıdığını belirtiyordu. "*Vieux*" (yani eski) sözcüğünü kullanarak ise kendisinin (ve arkadaşlarının) şimdiki Cordelierlerden farklı olduklarının al-tını çiziyordu. Ona göre Devrim'e saygınlığını kazandıranlar kendisi gibi eski, yani kulübü kuran ilk Cordelierlerdi; oysa şimdiki kuruculara hiç benze-medikleri gibi Devrim'e zarar da veriyorlardı. *Le Vieux Cordelier'*nin ilk iki sa-yısında iktidara yönelik herhangi bir eleştiri yer almıyordu. Hatta Robespier-re'den övgüyle söz ediliyor ve Robespierre ile Danton'un el ele vererek Dev-rim'i aynı amaca doğru götürdükleri ileri sürülüyordu. Sürekli olarak basın özgürlüğünün önemini vurgulayan Desmoulins, eleştiri oklarını (herhangi bir Hébertistin ismini vermiyorsa da) aşırı devrimciler diyerek Hébertistlere yö-neltiyor ve onları Pitt'in ajanları olmakla suçluyordu. Gazetesinin ikinci sayı-sında doğrudan doğruya topa tuttuğu iki kişi, Hristiyansızlaştırma hareketi-nin ön saflarında yer alan Cloots ile Chaumette'ti.

*Le Vieux Cordelier'*nin 15 Aralık'ta yayımlanan üçüncü sayısı farklı bir tona ve içeriğe sahipti. Desmoulins'in Romalı tarihçi Tacitus'un Roma tarihiyle ilgi-li kitabından serbestçe Fransızcaya çevirerek yaptığı alıntılarla bezediği bu yazısı, Devrimci Yönetim'in ve Robespierre'in bir eleştirisi olarak okunmaya açıktı.

DESMOULİNS (15 Aralık 1793)⁶¹

“Yönetenlerden nefret edilmeye başlandığında, rakiplerine hayranlık duyulması çok gecikmeyecektir.” (Machiavelli)

İyi insanların monarşiyi nefretle reddetmelerine ve kuruluş aşamasında ödenmesi gereken bedeller ne olursa olsun yine de cumhuriyeti ona tercih etmelerine yol açan bu iki yönetim arasındaki temel fark şudur: Demokrasi-de halk aldatılsa bile erdemi sever ve mevkilere yükselmenin liyakata bağlı olduğunu düşünür; oysa monarşide yönetimin özünü namussuzlar oluşturur. Cumhuriyetlerin hastalığı olan kötülükler, korsanlıklar ve suçlar, monarşilerin sağlığıdır. Kardinal Richelieu,⁶² siyasal vasiyetnamesinde bu gerçeği itiraf edip ilke olarak “kralın iyi insanlara hizmet etmekten kaçınması gerekir” diye yazmıştı. Ondan önce de Sallustius⁶³ şöyle demişti: “Krallar düzenbazlardan vazgeçemezler ve dürüstlükten sakınıp korkmak zorundadırlar.” İyi yurttaş, akla uygun olarak, entrika ile suçun sadece demokraside başarılı olamayacağını umut edebilir; bu umudun gerçekleşmesi için ise halkın aydınlanması yeterli olur. Bu nedenle, Astraia’nın⁶⁴ hükmü geri gelsin diye kalemime sarılıyorum ve yurttaşlarımı aydınlatmak ve kamusal mutluluğun tohumlarını saçmak amacıyla Père Duchesne’e yardım etmek istiyorum.

Monarşi ile cumhuriyet arasındaki bir başka fark, Tiberius, Claudius, Neron, Caligula ya da Domitianus gibi bütün zalim imparatorların hükmünün mutlu bir başlangıça sahip olmasıdır. Tüm hükümdarlıklar neşeli bir şekilde sahneye çıkar. [...]Yurttaşlarımin gözlerini, Sezarların hükmüne ve monarşi dönemlerinde hiç durmaksızın akan bu kandan ırmaklara, bu yozlaşmışlık ve çirkeflik lağımına çevirerek başlayacağım yazıma.

[...]Tarihçilere göre, kuşatmanın ardından Perugia kenti teslim olursa da, Augustus’un yanıtı “hepinizin ölmesi gerek” şeklinde olur. Önde gelen üç yüz

⁶¹ Desmoulins, No 3.

⁶² Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585-1642): XIII. Louis döneminde, ölümüne kadar yirmi yıl boyunca “başbakanlık” koltuğunda oturmuş olan din adamı.

⁶³ Gaius Sallustius Crispus (İ.Ö. 86-35): Julius Sezar’a yakın olmuş Romalı politikacı ve tarihçi.

⁶⁴ Astraia ya da Astrape, Yunan mitolojisinde Zeus ile Themis’in kızıdır ve annesiyle birlikte adaleti temsil eder.

yurttaş Julius Sezar evine götürölüp 15 Mart bayramında boğazlanır. Bunun ardından, geri kalan kent sakinleri belli bir sıra izlenmeksizin kılıçtan geçirilir. İtalya'nın en güzel kentlerinden biri olan Perugia yakılıp kül edilir ve tıpkı Herculanium⁶⁵ gibi yeryüzünden silinip gider. Tacitus şöyle yazar: "Eskiden Roma'da, devlete ve egemenliğe karşı işlenmiş ve cezası ölüm olan suçları belirleyen bir yasa vardı. Cumhuriyet döneminde, egemenliğe karşı işlenen bu suçlar sadece dört taneydi: Düşman bir ülkede ordudan firar etmek, isyana teşvik etmek, kamusal işleri ve gelirleri kötü yönetmek, son olarak da Roma halkının egemenliğini aşağılamak. İmparatorların, hem yurttaşları hem tüm bir kenti ölüm cezasına çarptırabilmek için bu yasaya birkaç madde eklemeleri yeterli oldu. Augustus, egemenliğe karşı işlenen suçlar yasasının kapsamını genişleten ilk kişiydi ve bu yasanın içine karşı-devrimci olarak adlandırdığı yazıları da dahil etti." Ardılları zamanında, sözlerin devlet suçu haline getirilmesiyle birlikte yasanın kapsamının sınırları kalmadı. Bundan böyle de basit bir bakışın, üzüntünün, merhametin, iç çekmenin, hatta suskunluğun bile bir suça dönüştürülmesi çok kolay hale geldi.

Tacitus'un deyişiyse, "Her şey tiranın şüphe duymasına neden oluyordu. Bir yurttaş halk tarafından seviliyorsa, prens için iç savaşa yol açabilecek bir rakipti, öyleyse şüpheliydi. Tersine popüler olmaktan kaçınıp kendi köşesine mi çekilmişti; bu münzevi yaşam, dikkatleri onun üzerinize çekip kendisine saygınlık kazandırır; öyleyse şüpheliydi. Zengin miydi; cömertliğinin halkı yozlaştırması kaçınılmaz bir tehlikeydi; öyleyse şüpheliydi. Yoksul muydu, daha neler! Yenilmez imparator, bu adamı daha yakından gözetim altında tutmak gerekir. Hiçbir şeyi olmayan bir adamdan daha gözü kara birisi olmaz; öyleyse şüpheliydi. İçine kapanık, melankolik bir karaktere mi sahipti ya da özensiz miydi; demek ki onu üzen şey, kamusal işlerin yolunda gitmiyordu; öyleyse şüpheliydi. Tam tersine, bir yurttaş keyif çatıp midesini bozuncaya kadar yiyip içiyorsa, imparatorun neyse ki pek de önemli olmayan bir gut krizine tutulmasını kutluyor demekti ve haşmetlinin hâlâ sağlığının yerinde olduğunu anlamamıştı; öyleyse şüpheliydi. Törelerinde erdemli ve katı mıydı; pekâlâ, solgun yüzüyle ve Jakoben peruğuyla neşeli ve eğlenceli bir toplantının keyfini kaçıran yeni bir (Genç) Brutus'tu o; öyleyse şüpheliydi. Bir

⁶⁵ Herculanium: 79 yılında Vezüv yanardağının lavlarının altında kalmış olan Roma kenti.

filozof, bir hatip ya da bir ozan mıydı; yönetenlerden daha tanınmış olmak işine gelirdi. Yazara ve mısralarına kafesli locasındaki imparatorundan daha fazla önem verilmesi kabul edilebilir miydi? Öyleyse şüpheliydi. Nihayet, savaşta isim mi yapmıştı; bu yeteneğinden dolayı herkesten daha tehlikeliydi; öyleyse şüpheliydi. Ayrıca Augustus'un torunu ya da yakını olmanın kişi için daha da beter bir durum olduğu düşünülebilir; çünkü böyle bir kişi bir gün tahtta hak iddia edebilirdi; öyleyse şüpheliydi."

[...]Demek ki herhangi bir niteliğe sahip olmak mümkün değildi; tabii despotun kıskançlığını uyandırmaksızın ve böylece kendinizi kesin bir ölüm tehlikesi içine atmaksızın niteliğinizi tiranlığın bir aracı haline getirmek dışındadır. Önemli bir makama sahip olmak ya da buradan istifa etmek bir suçtu; ama suçların en büyüğü, yozlaştırılmaz dürüst [*incorruptible*]⁶⁶ bir adam olmaktı.

[...]Şimdi kralcılar kalkıp da bu betimlemenin hiçbir şeyi kanıtlamadığını, XVI. Louis'nin hükümdarlığının Sezarların hükümdarlığına kesinlikle benzermediğini söylemesinler bana. Eğer bir benzerlik yoksa bunun nedeni, bin beş yüz yıldır atalarımızın taşıdığı zincirlerin sağlamlığı üzerine yaslanan ve uzun zamandır zevklerin kucağında uyuklayan bizdeki tiranlığın, Machiavelli'nin despotların tek aracı dediği teröre, yani kölelik için yaratılmış alçak ve korkak ruhlar üzerinde çok etkili olan bu araca ihtiyaç duymadığına inanmasıydı. Oysa bugün halk uyanmıştır ve Cumhuriyet'in kılıcı monarşilere karşı çekilmiştir. Bırakın, Fransa'da krallık geri gelsin; işte o zaman, Tacitus'un çok iyi anlattığı ve benim de yurttaşlarımızın gözünün önüne serdiğim tiranlığın bu başarıları, yurttaşların elli yıl boyunca çekeceği acıların canlı görüntüleri olacaktır. Örneklerini çok uzaklarda aramaya gerek var mı ki? Champ-de-Mars ile Nancy katliamları, geçen gün Robespierre'in Jakobenler Kulübü'nde anlatmış olduğu Avusturyalıların sınırlarda, İngilizlerin Cenova'da, kralcılarının Fougères ile Vendée'de gerçekleştirdikleri iğrençlikler ve bazı grupların baş vurduğu şiddet; işte tüm bu örnekler, yıkılmış kazanımlarını geri alacak öfkeli despotizmin iktidarını ancak Octavianuslar ve Neronlar gibi hükmederek sağlamlaştırebileceğini açıkça göstermektedir. Özgürlük ile kölelik arasındaki bu düelloda ve zaferimizden bin defa daha kanlı olacak yenilgimiz ihtimali

⁶⁶ Robespierre'in lâkabına gönderme.

karşısında, Danton'un dediği gibi "Devrim'i aşırıya götürmek daha az tehlike-lidir ve üstelik Devrim'in gerisinde kalmaktan daha iyidir"; her şeyden önce, Cumhuriyet'in savaş alanında başarılı olacağına inanması gerekir.

[...]Cepheden saldırıp özgürlüğün Fransa'da yerleşmesini engelleyebile-cek kadar kendini güçlü görmeyen Pitt, özgürlüğü lekeleyip yok etmenin tek yolunun özgürlük giysisi ile dilini üstlenmek olduğunu anlamıştır. Bu plan çerçevesinde, gizlice, bütün ajanlarına, bütün aristokratlara kırmızı bir bone takmaları, dar külotu pantolonla değiştirmeleri ve çılgın vatanseverler gö-rüntüsüne bürünmeleri talimatı vermiştir. Dahası, bizim içimizden parayla satın aldığı görünmez ordusuna, Konvansiyon'dan beş yüz kellenin düşürül-mesi, Ren Ordusu'nun Mainz garnizonunu kurşuna dizmesi, ülkede dokuz yüz bin kellenin uçurulması, Fransız halkının yarısının şüpheli olarak hapse tıklılması, bu sayısız hapishanelerin altına fitilli barut fıçıları yerleştirilmesi gibi isteklerde bulunma emri vermiştir. Böylece Pitt, Cumhuriyetimizi Avrupa'nın gözünde iğrenç kılmak için büyük bir çaba harcamaktadır.

[...]Cumhuriyet kurucularını katı bir şekilde yargılayanlar, kendilerini ye-terince onların yerine koymuyorlar. Hangi uçurumların kıyısında yolumuza devam ettiğimize bir bakın. Bir yanda, ultra-devrimci önlemleriyle bizim Av-rupa'da iğrenç görülmemize ve alay konusu yapılmamıza aldırmayan bıyıklı⁶⁷ aşırılık var. Öte yanda, sağduyuya doğru kürek çeken ve aşırılık akımını en-gellemeye çalışan eski [vieux] Cordelierlerden cesaret alarak, Konvansi-yon'un tüm hapishane kapılarını hemen açmasını ve belli sayıdaki iyi yurttaş-la birlikte tutukluluklarından dolayı kudurmuş haldeki karşı-devrimciler kitle-sini ayaklarımızın dibine salivermesini talep eden matemdeki ılımlılık var. Nihayet, daha az tehlikeli olmayan ve Marat'nın gerzeklerin komplosu ola-rak adlandırabileceği bir üçüncü komplo bulunuyor. Burada yer alan adam-lar, mükemmel bir dünya niyeti taşımakla birlikte her türlü doğru siyasal dü-şünceye yabancılardır ve tabiri caizse çılgınlık ve kibir budalasındırlar; çünkü şu ya da bu komitede yer aldıklarından veya herhangi bir makamı işgal ettik-lerinden kendilerine söz söylenmesine katlanamazlar. D'Églantine'in⁶⁸ ye-rinde bir tespitle madrabaz Montagnardlar diye adlandırdığı ya da en azın-

⁶⁷ *Sans-culotte*'lar genellikle bıyık bırakmaktadırlar.

⁶⁸ Fabre d'Églantine.

dan üçüncü veya dördüncü celp döneminin yeni Montagnardları olan bu kişiler, kasım kasım kasılarak, fikirleri önünde eğilmeyen Cumhuriyet ordularının saç sakalı ağarmış eski askerlerini kötü yurttaşlar olarak nitelendirme cüretinde bulunmaktadır. Bunların vatanseverlik cehaleti, bize, La Fayette'lerin ve Dumouriez'lerin karşı-devrimci becerisinden çok daha fazla kötülük yapmaktadır. İşte, bilinçli Jakobenlerin yollarının üzerinde bulunduğu farkında oldukları üç büyük tehlike budur.

[...] *Vieux Cordelier*'nin bu 3. sayısından sonra, Pitt şimdi gelsin de *Morning Chronicle* gazetesi kadar fikrimi ifade etme özgürlüğüm olmadığını, Fransa'da basın özgürlüğünün bulunmadığını söylesin bakalım. [...] Umut ederim ki basın özgürlüğü tam anlamıyla yeniden doğar. Konvansiyon'un en akıllı insanlarını bu özgürlüğün sözde tehlikeleri konusunda aldattılar. Terörün, yani kötü yurttaşlara yönelik terörün gündeme alınması isteniyor; öyleyse basın özgürlüğünü de gündeme alın. Çünkü basın özgürlüğü, dolandırıcılara ve karşı-devrimcilere yönelik terördür. Çoktandır unutmuş olduğumuz, ama Marat'ya gösterilen tanrısal onurlandırmayı paylaşmak için iki sene önce öldürülmemiş olmanın dışında hiçbir eksiği bulunmayan Loustalot,⁶⁹ bir İngiliz yazarın⁷⁰ şu özdeyişini tekrarlamaktan bıkmamıştı: "Eğer en mutlak despotizmin tüm erkleri tek bir elde topladığı bir ülkede basın özgürlüğü var olsaydı, tek başına bir karşı-güç oluşturmak için yeterli olurdu." Bizim devrimimizin deneyi, bu özdeyişin gerçekliğini kanıtlamıştır.

[...] Sınırsız basın özgürlüğü var olduğu sürece, her şeyi öngörmemiz ve kötülükleri önlememiz çok kolaydı. Özgürlük, hakikat ve sağduyu, nerede önlere kölelik, budalalık ve yalan dolan çıktıysa onları darmadağın etti. [...] Basın özgürlüğü yararına öne sürdüğüm görüşlerime hiçbir zaman cevap verilmeyeceğini biliyorum; şimdi birileri kalkıp da bu 3. sayıda ve Tacitus çevirimde, kötü niyetli insanların bu acınacak zamanlar ile bizim dönemimiz arasında bir benzerlik bulacaklarını söylemesinler bana.

[...] Kuşkusuz cumhuriyetlerin ilkesi şudur: "Masum birisine vurmaktansa birçok suçluyu cezalandırmamak daha iyidir." Fakat akıl ve insaniyetle yoğ-

⁶⁹ Élysée Loustalot (1761-1790), 17 Temmuz 1789'dan itibaren yayımlanmaya başlayan *Les Révolutions de Paris* adlı gazetesinin başyazarıydı.

⁷⁰ Bu İngiliz yazar, David Hume olabilir.

rumuş olan bu ilke, devrim döneminde, vatan düşmanlarını yüreklendirmeye yarar; çünkü kanıtların kesinliğini gerektiren masumiyet karinesi, kurnaz suçlunun cezadan kurtulmasına yol açar. Özgür bir halkın kendi başına ördüğü çorap budur işte. Görüldüğü üzere bu, iyiliksever mizahtan kaynaklanan bir cumhuriyet hastalığıdır. Buna karşılık despotizmin ilkesi şudur: “Tek bir suçlunun paçasını kurtarmasındansa birçok masumun ölmesi daha iyidir.” Tacitus’un kitabındaki Gordon’a göre, kralların gücünü ve güvenliğini sağlayan bu ilkedir.

Kamu Esenlik Komitesi, bu ilkeyi iyi kavradı ve Cumhuriyet’i kurmak için bir dönem boyunca despotların hukuk anlayışına gereksinimi olduğuna inandı. Machiavelli’nin görüşünü paylaşarak siyasal vicdan durumlarında, büyük bir iyiliğin küçük bir kötülüğü sildiğini düşündü. Dolayısıyla belli bir süre için özgürlük heykelinin üzerini bir şalla örttü. Fakat tülde yapılmış bu şeffaf şalı, Clootsların, Coupélerin, Montautların⁷¹ kalın kumaşıyla, yani tabuttaki ilkelerin üzerini örtüp görünmelerini engelleyen kefenle kıyaslamak mümkün mü? Montagne’ın evladı olan Anayasa’yı Pitt’in saçmalıklarıyla; vatanseverliğin hatalarını yabancı partinin cinayetleriyle; Komün temsilci-vekilinin yurttaşlık sertifikaları, kiliselerin kapatılması ve şüpheli insanların tanımlanması hakkındaki kararlarını Konvansiyon’un ilkeleriyle ve kült özgürlüğünü devam ettiren koruyucu yasalarıyla aynı kefeye koymak mümkün mü?

[...]Tiranlığın bu canlı betimlemelerini okuyup bunlarla kendi davranışları arasında talihsiz benzerlikler bulacak kişiler, bu davranışlarını bir an önce düzeltmelidirler. Çünkü bin iki yüz yıl önce Tacitus’un “despotizm ve yönetimlerin en berbatı” olarak adlandırdığı bu sistemin, günümüzde özgürlük ve olabilecek en iyi yönetim adını taşıdığına hiçbir zaman inanmamız beklenmesin bizden.

Desmoulins, ultra-devrimciler olarak nitelendirdiği Hébertistlere yönelik alışılagelmiş suçlamalarına devam etmenin yanında, Tacitus’un tiranlık ve tiran olarak nitelendirdiği monarşiye ve monarka ilişkin görüşlerinden hareketle iktidarı dolaylı bir biçimde iğneliyordu. Her ne kadar Roma tarihinin kanlı

⁷¹ Cloots, Coupé ve Montaut: Dantoncuları eleştiren radikal devrimciler.

sayfaları ile Fransa'nın içinde bulunduğu durum arasında bir benzerlik kurulmaması gerektiğini söylüyorsa da, aslında amacı buydu. Tiranlıkta şüphenin ve terörün hüküm sürdüğü yönünde yaptığı değerlendirmeyi okuyan bir kişinin, tiranlık ile (Şüpheliler Yasası'nı çıkarmış ve terörü devlet politikası olarak uygulamaya koymuş) Devrimci Yönetim arasında bir ilişki kurmaması mümkün müydü?

Ancak Desmoulins, bir ılımlı olarak damgalanmamak için ılımlılarla arasına bir mesafe koymaya da özen gösteriyordu. Cumhuriyet'i tehlike içine sokan gruplardan (ya da hiziplerden) söz ederken aşırıların yanında ılımlılara da yer veriyordu. İşin ilginç, dönemin aktörlerinin değinmediği bir üçüncü grubu işaret ediyor ve bunun mevki (dolayısıyla servet) düşkününü "madrabaz Montagnardlardan" oluştuğunu açıklıyordu.⁷² Son olarak devrimciliğini kanıtlamak için Danton'un bir sözüne göndermede bulunuyor ve içinde bulunan koşullarda özgürlüğün üzerine şal örtülmesini haklı buluyordu. Fakat gerekli devrimci önlemleri aşırılığa götürmekten kaçınılmasını ve aşırılığa doğru giden yoldan zaman varken geri dönülmesini salık veriyordu. Ne de olsa şüphe üzerine inşa edilen bir sistemde, Robespierre gibi bir devrimcinin bile sırf yozlaştırılmaz dürüst bir adam olduğu için şüpheliler listesine dahil edilmesi kaçınılmazdı.

Desmoulins'in bu yazısına Jakobenlerin tepki göstermesi gecikmedi. Gazetesini çıkar çıkmaz okuyan Jakobenler (ve Hébertistler), aynı günün akşamı bu yazıyı ve tabii Desmoulins'i kulüpte gündeme taşıyıp tartışmaya koyuldu. Bazı üyeler Desmoulins'in kulüpten ihraç edilmesini isterlerken Hébert de cevap hakkı doğduğunu belirtip bir konuşma yapmaya kalkıştı. On iki gün önce Danton'u savunmuş olan Robespierre, bu kez de Desmoulins lehine müdahalede bulundu. Dostu olan Desmoulins'in⁷³ kendisinin de onaylamadığı yazılarının ve sözlerinin "eskiden uslu ama kötü arkadaşları tarafından kandırılmış, akılsız bir çocuk gibi davranmasından" kaynaklandığını belirtip ona yöneltilen sert saldırıları hak etmediğini vurguladı. Sözlerinin sonunda "yine de yaptığı tüm budalalıklardan ötürü pişman olduğunu göstermesi gerektiğinde diretmeliyiz" diyerek tartışmalara son noktayı koydu ve böylece

⁷² Desmoulins'in, Fabre d'Églantine'in deyişiyle "madrabaz Montagnardlar" olarak nitelendirildiği vekiller, Robespierrecilerin 9 *Thermidor*'daki düşüşünde önemli bir rol oynayacaklardır.

⁷³ Robespierre, Desmoulins'in lise arkadaşıydı; ayrıca nikah töreninin şahidi ve çocuğunun "cumhuriyetçi vaftiz" babasıydı.

hem Hébert'in cevap vermesini hem de Desmoulins'in kulüpten atılmasını engelledi.

Bu olaydan iki gün sonra Dantoncular, Konvansiyon'da nihayet önemli bir başarı elde ettiler. Fabre d'Églantine, Bourdon de l'Oise ve Philippeaux'nun yönlendirmesiyle Meclis, Vincent ile Ronsin'in tutuklanması kararını aldı. Bourdon de l'Oise, yaptığı konuşmada bu kişileri karşı-devrimci olmakla suçluyor ve Savaş Bakanlığı'nı işgal eden hizbin pek yakında ezileceğini müjdeliyordu. Bundan üç gün sonra, yani bir "bağışlayıcılık komitesinden" söz eden *Le Vieux Cordelier*'nin 4. sayısının çıktığı 20 Aralık'ta, Dantoncular yeni bir hamle yaptılar. Kadınlardan oluşan bir heyetin Konvansiyon'a gelip haksız bir şekilde tutuklanmış kişilerin serbest bırakılması talebinde bulunmasını örgütlediler. Hemen bunun ardından, tutuklanma gerekçelerini inceleyecek ve suçsuz olduklarını tespit ettiği vatanseverleri serbest bırakacak bir "Adalet Komitesi" kurulmasını önerdiler. Konvansiyon'daki değişik grupların farklı amaçlarla (örneğin radikal üyelerin bu durumdan Vincent ile Ronsin'in de yararlanacağını düşünmesiyle) bu öneriyi desteklemeleri sonucunda öneri kabul edildi. Ancak Adalet Komitesi ile Desmoulins'in ortaya attığı bağışlayıcılık komitesi düşüncesi arasındaki benzerliği fark eden KEK, altı gün sonra Konvansiyon'un bu kararından geri dönmesini sağladı.

Çünkü Desmoulins'in gazetesinin 4. sayısı, yine Jakobenlerin ve iktidarın tepkisini çekmiş bulunuyordu. Desmoulins, bir özgürlük manifestosu olarak nitelendirilebilecek bu yazısında, Robespierre'in kendisinden pişmanlık göstermesini istemesine hiç aldırmaz etmeksizin açıkça iktidara, siyasal düzene saldırıyordu. Yine Tacitus'a ve Antik Dönemler'e göndermede bulunarak, hem aşırı devrimcileri topa tutuyor hem de iktidarın uyguladığı baskı rejimini yerden yere vuruyordu. Bir cumhuriyette, özgürlükten söz edilen bir ülkede, "şüpheliler" denen bir kategorinin, "şüpheli evleri" denen bir kurumun olmayacağını vurgulayıp karşı-devrimci olmayan siyasi tutukluları serbest bırakacak bir bağışlayıcılık komitesinin kurulmasını öneriyordu. Böylece Dantonculara "bağışlayıcılar" sözcüğünün bir etiket gibi yapıştırılmasına yol açan Desmoulins, doğrudan Robespierre'e seslenerek kararlı bir şekilde karşı çıktığı devlet terörüne son verilmesini istiyordu. Kısacası, Devrim'in rayına oturabilmesi için ülkedeki tüm sınıflarla, tüm siyasal gruplarla, tüm tarafsızlarla, hatta Devrim'e sıcak bakmayan tüm kişilerle uzlaşmasını ve böylece bunların Cumhuriyet'e kazandırılmasını salık veriyordu.

DESMOULİNS (20 Aralık 1793)⁷⁴

“En güçlü, eğer gücünü hakka dönüştürmezse her zaman efendi olacak kadar güçlü değildir.” (J.-J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*.)

Bazı kişiler, Devrim'i ve vatanseverleri karalamaya yönelik benzetmeler yaptığını ileri sürerek gazetemın üçüncü sayısını yersiz buldular; aslında Devrim'in aşırılıklarını ve madrabaz vatanseverleri karaladığını söylemeliydiler. Bu kişiler, gazetemın bu sayısındaki görüşlerimin çürütüldüğüne ve her şeyin şu deyişle doğrulandığına inanıyorlar: “Şu anki durumun özgürlüğe uygun olmadığı çok iyi biliniyor; fakat sabredin, bir gün özgür olacaksınız.”

Bu kişiler açıkça, özgürlüğün tıpkı bir çocuk gibi ağılamalar ve sızlanmalar dönemini atlatıp belli aşamalardan geçtikten sonra olgunluğa ulaşabileceğini düşünüyorlar, dolayısıyla özgür olmak için onu arzulamanın yeterli olduğu düşüncesinin özgürlüğün doğasına aykırı düştüğüne inanıyorlar. Bir halk, özgür olmak istediği anda özgürdür (ki bunun La Fayette'in bir deyişi olduğu anımsanacaktır) ve Fransız halkı da 14 Temmuz'dan itibaren tüm haklarının kullanımını elde etmiştir. Özgürlüğün ne çocukluk ne de olgunluk yaşı vardır; sahip olduğu tek yaş, güç ve kudret yaşıdır. Yoksa Cumhuriyet için ölenler, hiçbir zaman yararlanamayacakları cennet zevkleri için ölen Vendée fanatikleri kadar budala olurlar. Savaşta hayatımızı kaybettiğimizde, bu budala köylülerin inandığı gibi üç gün içinde yeniden mi dirileceğiz? Tabii ki hayır; hayran olduğum bu özgürlük, bilinmeyen Tanrı değildir kesinlikle. Özgürlüğün, onu arzu edenlerin anında elde etmelerini sağladığı iyilikleri savunmak için savaşıyoruz. Bu iyilikler, haklar bildirisi, cumhuriyetçi ilkelerin yumuşaklığı, kardeşlik, kutsal eşitlik ve prensiplerin dokunulmazlığıdır; işte tanrıçanın ayak izleri. İşte özgürlük içinde yaşayan halkları ayırt eden özellikler.

Bu tanrısal özgürlüğü hangi başka işaretten tanıyacağım düşünülüyor ki? Bu özgürlük, boş bir söz müdür, başında kırmızı bir boneyle dolaştırılan bir opera sanatçısı mıdır⁷⁵ ya da David'in önerdiği 46 ayak⁷⁶ uzunluğundaki bir heykel midir? Eğer özgürlük sözcüğünden benim gibi prensipleri değil de bir

⁷⁴ Desmoulins, No. 4.

⁷⁵ Notre-Dame Katedrali'nde kutlanan Akıl Kültü Bayramı'na gönderme.

⁷⁶ Bir uzunluk birimi olan ayak, 0,324 metredir.

taş parçasını anlıyorsanız, sizinki kadar pahalı ve budalaca bir putperestlik var olmamıştır hiçbir zaman.

Ey benim sevgili yurttaşlarım! Bu tür tanrılar önünde yerlere kapanacak kadar alçaldık mı? Hayır! Özgürlük, göklerden yeryüzüne inmiş olan bu özgürlük, kesinlikle bir opera perisi, bir kırmızı bone, kirli bir gömlek ya da hırpani bir giysi değildir. Özgürlük, mutluluktur, akıldır, eşitliktir, adalettir, haklar bildirisi, sizin ulu Anayasasıdır. Bu özgürlüğü tanımamı, ayaklarının dibine çökmemi, onun uğruna kanımı dökmemi mi istiyorsunuz? Öyleyse, şüpheli olarak adlandırdığınız iki yüz bin yurttaşa hapishanelerin kapılarını açın;⁷⁷ çünkü haklar bildirisinde, şüpheli evleri değil sadece tutukevleri vardır. Şüphelinin hapishaneleri değil, savcısı vardır; şüpheli insanlar olmaz, sadece yasayla belirlenmiş sanıklar olur. Bu önlemin Cumhuriyet'e felaket getireceğini düşünmeyin, şimdiye dek aldığınız en devrimci önlem olacaktır bu. Bütün düşmanlarınızı giyotinle yok etmeyi mi tasarlıyorsunuz? Fakat bundan daha büyük bir çılgınlık olabilir mi? Tek bir insanı, ailesinden ya da dostlarından on kişiyi düşmanınız haline dönüştürmeden darağacında öldürebilir misiniz? Hapsettiğiniz bu kadınların, bu yaşlıların, bu bunakların, bu egoistlerin, bu devrim döküntülerinin mi tehlikeli olduğunu düşünüyorsunuz? Düşmanlarınızdan sizin içinizde kala kala alçaklar ile hastalar kaldı; cesurlar ile güçlü kuvvetliler ya göç ettiler ya da Lyon'da ve Vendée'de öldüler; geri kalanlar da sizin hiddetinizi hak etmiyorlar. Monarşi ile Cumhuriyet arasındaki düello ortamında hapse tıktığınız Feuillant'lardan, rantiyelerden ve dükkan sahiplerinden oluşan bu kalabalık, Tacitus'un resmetmiş olduğu Vitellius ile Vespasianus arasındaki savaşa⁷⁸ duyarsız kalan şu Roma halkını andırıyor.

[*Tacitus'un anlatımıyla:*] "Mücadele süresince Romalılar meraklı seyirci-gibi savaşımların etrafında toplanıyorlar ve bir gösteriyi izlercesine bazen

⁷⁷ "Tımlı baylar bu cümlemin kendilerini desteklediğini düşünmesinler ve bu satırı gazetemizin dördüncü sayısından cımbızla çekip almasınlar; çünkü benim görüşüm yazımın bütünü içindedir. Pigmeler ile bir devler kavgası yapmak istemiyorum. Benim anlayışıma göre, şüpheli evlerinin [bir bakıma, nezarethanelerin] iki büyük kapısı değil sadece bir tek küçük kapısı açılmalı, ardından Konvansiyon tarafından belirlenecek altı gizli soruşturmacı şüphelileri teker teker sorguya çekmeli ve eğer salıverilmeleri Cumhuriyet için tehlike arz etmiyorsa onları serbest bırakmalıdır." (Desmoulins'in dipnotu.)

⁷⁸ 69 yılında, Roma'da imparator olarak hüküm süren Vitellius ile Mısır ordusu tarafından imparator ilan edilen Vespasianus arasındaki iktidar savaşı.

birilerini bazen de diğerlerini ellerini çırpıp alkışlayarak destekliyorlardı; her zaman kazananların yanında oluyorlar ve taraflardan biri geri çekilince ka-
 çanların sığındıkları evlerden çekip çıkarılarak düşmana teslim edilmelerini
 istiyorlardı. Bir yanda yaralıları ile ölülerin, öte yanda ise oynanan komedide
 çok sayıda kurtarıcının bulunduğu görülüyordu.” Bu tablo, bizim ılımlılarımı-
 zın, papazlarımızın, meşhur dilekçeleri imzalayanlarımızın ve Jakobenler ile
 Koblentz arasındaki mücadelede hareketsiz kalıp galip gelenlere göre ya
 “Yaşasın La Fayette ve beyaz atı!” diye bağırان ya da Marat’ın büstünü
 omuzlar üzerinde taşıyıp mahalle kilisesindeki iki şamdan arasına sofuya yer-
 leştiren güruhun yer aldığı resmi andırmıyor mu? Cumhuriyetin 2. yılındaki⁷⁹
 Parisli burjuvalar Vitellius dönemindeki Romalı burjuvalara benziyor; tıpkı
 Romalı burjuvaların Platon dönemindeki Atinalı burjuvalara benzemesi gibi.
 Bu filozof, düşsel cumhuriyetinde, Atinalı burjuvalar için hiçbir düzenlemede
 bulunmadığını, çünkü bu sınıfın iktidarın ve en güçlülerin eğilimlerini körü
 körüne izlemeye varan bir yapıya sahip olduğunu yazmıştı. Carousel’de ve
 Champ-de-Mars’ta savaşılırken Palais-Royal bahçeleri, eğlencelerini ve zevk-
 lerini sunuyordu. Taçlı kellelerin düşürüldüğü giyotin bıçağının hemen yanı-
 başında, oyuncak giyotinle kuklaların başının kesilmesi daha çok dikkat çeki-
 yordu. Her gün bu kadar insanı Devrim Meydanı’na çeken neden, Cumhuri-
 yet aşkı değil merakı; yeni bir tiyatro oyunu ise sadece bir tek gün sahnele-
 nebiliyordu. Giyotin gösterisi müdavimlerinin çoğunun, kartondan dekorlar
 ve ölmüş gibi yapan aktörlerden başka bir şeyin sahnelenmediği opera ve ti-
 yatroya meraklı olan kişilerle epey bir dalga geçtiklerine eminim. “Roma
 kentinin duyarsızlığı, anlamsız güvenlik inancı ve bütün partilere yönelik ka-
 yıtsızlığı böyleydi işte”, der Tacitus. Fakat savaşı kazanan Vespasianus, tüm
 bu güruhu hapse tıkmamıştı.

[...]Ben, terörü gündemde tutmak gerek diyenlerden çok farklı düşünü-
 yorum. Tam tersine, eğer bir bağışlayıcılık komiteniz [*comité de clémence*]
 olursa, özgürlük sağlamışır ve Avrupa yenilgiye uğratılır. Devrimi bitirecek
 olan bu komitedir; çünkü bağışlayıcılık, bilgece dağıtıldığı zaman devrimci bir
 önlemdir, hatta tüm devrimci önlemlerin en etkilisidir. Aptallar ve düzenbaz-

⁷⁹ Cumhuriyet takvimine göre 2. yıl, 22 Eylül 1793’ten 21 Eylül 1794’e kadar olan dönemi kap-

lar, istiyorlarsa beni ılımlı olarak nitelendirebilirler. Mösyo Brutus'tan⁸⁰ daha kudurmuş olmadığım için utanmıyorum; üstelik gerçek (Genç) Brutus şöyle yazmıştı: “Sevgili Cicero, öfkenizi sürdürüp mağlup olanlara hınç besleyeceğiniz yerde, iç savaşı sona erdirmek için canla başla uğraşırsanız daha iyi edersiniz.” Thrasybulos'un,⁸¹ sürgün edilmişler ordusu başında Atina'yı ele geçirip otuz tirandan ellerinde kılıçlarıyla ölmemiş olanları ölüme mahkûm ettikten sonra, geri kalan yurttaşlara karşı çok bağışlayıcı olduğu ve hatta genel af ilan ettiği çok iyi bilinir. Thrasybulos ile (Genç) Brutus'un Feuillant ya da Brissotin oldukları mı ileri sürülecektir? Ben, bu büyük adamlar gibi ılımlı olarak tanınmayı kabul ediyorum.

[...]L'Anti-fédéraliste'in⁸² Montesquieu'nün kitabından⁸³ aktardığı ve günümüzdeki duruma çok uygun düşen bir bölümü buraya kopyalamaktan kendimi alamıyorum. Bu bölümde, Sezar'ın yeteneğinin, tıpkı bizim ultra-devrimcilerin budalalığı gibi, Cumhuriyet'ten nefret edilmesi ve monarşiye kapının açılması yönünde işlediği görülmektedir: “Hırslı projeleri olan bütün insanlar Cumhuriyet'i bir kargaşa içine sokmak için komplo kurdular. Pompeius, Crassus ve Sezar çok başarılıydılar; iyi yasamacılar yurttaşlarını mü-kemmel yapmaya uğraşırlarken, onlar berbat hale getirmeye çalıştılar. Cumhuriyet'in önde gelen bu adamları, halkı Cumhuriyet iktidarından bıktırmaya ve cumhuriyetçi yönetimin hatalarını en üst dereceye taşıyarak kendilerinin vazgeçilmez olduğunu göstermeye çabaladılar. Augustus ise, ülkenin efendisi olduğu zaman, bir tek kişinin yönetiminin en mutlu yönetim olduğu hissini uyandırmak için düzeni yeniden kurmaya girişti.”

[...]Birçok örnek, biraz önce söylediklerimi, yani bilgece dağıtılan bağışla-yıcılığın en devrimci, en etkili önlem olduğunu, buna karşılık terörün bir gün-

⁸⁰ Mösyo Brutus ile kastedilen kişi Hébert'dir.

⁸¹ Thrasybulos (İ.Ö. 445-389), demokrat parti saflarında yer alan Atinalı devlet adamıdır. İ.Ö. 403'te, Otuzlar Tiranlığı'nın yıkılmasında ve Atina'da yeniden demokrasinin kurulmasında başrolü oynamıştır.

⁸² 1793-1794 yılları arasında yayımlanan bu gazete Payan gibi bazı Jakobenler tarafından çıkarılmıştı.

⁸³ Montesquieu'nün bu kitabı, Türkçeye *Romalıların Yükselişi ve Düşüşü* başlığıyla çevrilmiş olan *Grandeur et décadence des Romains*'dir.

lük Mentor'dan⁸⁴ başka bir şey olmadığını kanıtlamaktadır. Tarih okumuş olanlar, 1689 devrimine yol açan şeyin, sadece bir yanda Jeffreys'in⁸⁵ mahkemesinin öte yanda da binbaşı Kirch'in peşinden sürüklediği "devrimci ordusunun" saldırdığı terör olduğunu iyi bilirler. II. James, bu gezginci mahkemenin kan dökücü yolculuğunu, eğlenircesine, Jeffreys'in kampanyası diye adlandırmıştı. Ama tacını kaybetmesinin bu kampanyanın da sonunu getireceğini öngörememişti. Eğer öldürülenler listesine bakılırsa, ardında iğrenç bir nam bırakmış olan bu İngiliz başbakanının, "cellatların Büyük İskenderi" olarak adlandırılabilir General Ronsin ile kıyaslandığında onun ancak küçük bir yoldaşı olabileceği görülecektir.

Görevdaş yurttaşlar! (Genç) Brutus ve Thrasybulos ile aynı kamu esenlik araçlarını önerecek bir Montagnardin kesinlikle utanmaması gerektiği anlaşıyor, özellikle de Atina'nın Thrasybulos'un öğüdünü izleyerek iç savaş içine düşmekten kurtulduğu ya da Roma'nın (Genç) Brutus'un öğüdünü reddettiği için özgürlüğünü yitirdiği düşünülürse. Bununla birlikte ben, size benzer bir önlem sunmaktan çok uzağım. Bir af önergesinden sakıyalım! Kör ve genel bağışlayıcılık, karşı-devrimcidir ya da en azından açıkça siyaseten uygun değildir ve büyük bir tehlikeye yol açacaktır. Bunun nedeni, Machiavelli'nin "bir prens halka yönelik kötülüğü bir çırpıda, iyiliği ise damla damla yapmalıdır" deyişindeki gerekçe değil, fakat yönetim aygıtı çarklarının, ilk eğilimine ters gelen büyük bir hareket içine sokulması sonucunda parçalanacak olmasıdır. Ama tutuklular için şüpheli evleri kapılarının ardına kadar açılmasında ne kadar siyasete aykırılık ve tehlike varsa, bir bağışlayıcılık komitesi oluşturulması da o kadar Fransız halkına lâıyk büyük bir düşünce gibi görünüyor bana. [...]Bu bağışlayıcılık komitesi sözcüğü karşısında yüreğinin en derinliklerinde duyulanmayacak bir vatansever olabilir mi? Çünkü vatanseverlik, bütün erdemlerin eksiksiz varlığını gerektirir, dolayısıyla da insaniyetin ve insanlık sevgisinin bulunmadığı bir yerde, yani bencilliğin duyarsız ve duygusuz kıldığı bir ruhta var olamaz.

⁸⁴ Truva Savaşı kahramanlarından Odysseus'un dostu olan Mentor, aynı zamanda Odysseus'un oğlu Telemakhos'un öğretmenidir. Mentor sözcüğü, günümüzde, "tecrübeli ve bilge yol gösterici, öğüt verici, alim hocası" anlamına gelmektedir.

⁸⁵ George Jeffreys (1645-1689): Yargıç ve daha sonra İngiltere Kralı II. James'in başbakanı.

Ey sevgili Robespierre! Şimdi sana sesleniyorum; çünkü Pitt'in senden başka yenmesi gereken bir başka düşmanının kalmadığı, sen olmayınca da Argo'nun⁸⁶ batacağı, Cumhuriyet'in kaos içine sürükleneceği ve Jakobenler Derneği ile Montagne'ın bir Babil Kulesi'ne dönüşeceği gibi sözlerin ortalıkta dolaştığı bir döneme şahit oluyorum. Ey benim eski lise arkadaşım! Sen ki, gelecek kuşaklar senin belâgatli söylevlerini okuyacaklar! Tarih ve felsefe derslerini anımsasana! [...]Neden bağışlayıcılık Cumhuriyet'te bir suç olsun ki? Atinalılardan daha mı özgür olduğumuzu ileri sürüyoruz? Bu halk ki, gelmiş geçmiş en demokrat halktı ve bin yıl sonra tiranları bile önünde eğilmeye zorladığı filozof Demonax'ın⁸⁷ meşhur *merhamet mihrabını* yükseltmişti. Sağlıklı bir siyasetin böyle bir kurumu gereksindirdiğini kanıtladığımı zannediyorum. Göndermede bulunmaktan sıkılmadığım büyük hocamız Macchiavelli de, egemenin, yardım komitesinin işlevlerindense genel güvenlik komitesinin işlevlerinden vazgeçmesinin yerinde olacağını belirtip yardım komitesi gibi bir kurumu her yönetim için en önemli ve en gerekli kurum olarak kabul eder. "Egemenliği elinde bulunduran kimse", der Machiavelli, "özellikle iyilik dağıtma işlevini ve insanların kendisine sevgi duymasını sağlayacak her şeyi kendi elinde saklı tutup cezaları düzenleme işini ve uyruklarının hınç duymalarına yol açacak her şeyi yöneticilerinin ellerine bırakmalıdır."

[...]Eğer benim bağışlayıcılık komitem bazı meslektaşlarımla kulağına hoş gelmiyorsa ve bundan ılımlılık kokuları alıyorlarsa, gazetemin bu 4. sayısında beni ılımlı olmakla suçlayanlara, farklı bir zamanda kendisini aşırı olmakla suçladığımız Marat'nın gazetesinde yazdığı şu sözleriyle cevap verebilirim: "Yazdıklarımın hiçbir şey anlamıyorsunuz! Hey Allahım! Müsaadenizle size şunu diyeyim: İnsan bundan daha fazla alçalamaz!"

Dantoncular, Desmoulins'in bu yazısının ardından yine fırsat buldukça gerek iktidarı gerek Hébertistleri eleştirip yıpratma taktiklerini sürdürdüler. 21 Aralık'ta, Devrim Meydanı'nda gerçekleştirilen XVI. Louis'nin idamının

⁸⁶ Argo: Yunan mitolojisine göre, İason, Herakles, Orpheus gibi kahramanların altın postu bulmak için bindikleri geminin adı.

⁸⁷ Demonax: Kıbrıs'ta doğmuş ve yüz yaşına kadar Atina'da yaşamış II. yüzyıl filozofu.

yıldönümü kutlamaları esnasında dört suçlu giyotine gönderildi. Bu idamları bahane eden Bourdon de l'Oise, hemen Konvansiyon'da, terörü, "ulusal temsile yamyamlardan oluştuğu görüntüsü vermek için kötü niyetli insanlar tarafından tezgâhlanmış bir sistem" olarak nitelendirmekten kaçınmadı. İki gün sonra, Desmoulins'in kayınpederinin evinin *section* yetkilileri tarafından aranması ve kütüphanesinin bir kısmına el konulması üzerine Desmoulins, Meclis oturumunda bu girişimi protesto edip adaletin yerine getirilmesini istedi. Çıkan tartışma sırasında Danton, hem tüm yurttaşların devrimci önlemler karşısında eşit olduklarını söyleyerek Desmoulins'in kişisel adalet talebine karşı bir tavır takındı, hem de Hébertistlere çatmaktan ve bir *leitmotiv* olarak kullandıkları adalet çağrısında bulunmaktan geri kalmadı. Çünkü sözlerini, bağışlayıcılık (ya da adalet) komitesini işaret edercesine, "Konvansiyon'u, Devrimci Yönetim'in faaliyetlerine zarar vermeden, keyfi önlemlerin ve tutuklamaların kurbanı olan herkese adalet dağıtma imkanlarını düşünüp tasarlamaya davet ediyorum" diyerek tamamladı.

1794 yılının ilk günlerinde Bourdon de l'Oise, KEK'in bakanlıkların yeniden yapılandırılmasına ilişkin bir proje hazırlayıp vakit geçirmeden Meclis'e sunmasını teklif etti. Bununla güdülen asıl amaç, hem Yürütme Konseyi'ni KEK'in karşısında güçlendirmek hem de Philippeaux'nun açıkça önerdiği gibi askeri operasyonların sorumluluğunu Hébertistlerin etkili olduğu Savaş Bakanlığı'nın elinden alıp Genel Güvenlik Komitesi'ne vermekti. 7 Ocak'ta Bourdon de l'Oise, yine Savaş Bakanlığı'nı hedef aldı. Fabre d'Églantine'in hazırladığı bir metni okuyarak, bakanlıkların daha önceden alınmış bir karar olmaksızın devlet hazinesinden para almamalarını önerdi ve bunun yasalaşmasını sağladı. Fakat bu durumda savaşın finansmanının imkansız hale geleceğini sonradan fark eden Konvansiyon, dört gün sonra bu yasanın Savaş Bakanlığı için geçerli olmadığına hükmetti.

Tabii bu arada Desmoulins de boş durmamıştı. *Le Vieux Cordelier*'nin beşinci sayısının satışına 5 Ocak 1794'te başlandı. Desmoulins, bu yazısının, birkaç haftadır kendisine yöneltilen eleştiriler, suçlamalar, iftiralar nedeniyle kaleme aldığı bir "savunma yazısı" olduğunu belirtiyordu. Her zaman bir devrimci, bir cumhuriyetçi olduğunu savunuyordu. Devrimciliğinin kanıtı olarak Devrim'in ilk günlerinden itibaren yaptığı eylemleri, Cumhuriyet'i savunmak için söylediği sözleri ve çeşitli gazetelerde kralcılara, Feuillantlara, Jirondenlere ve federalistlere karşı yazdığı yazıları gösteriyordu. Şimdi de "hem bir eski Cordelier hem Jakobenlerin bir duayeni olarak, popülerliklerini yitirmekten

çekinen gençlerin kaçındıkları güç görevi üstlenip Devrim'i, Devrim'in ilkelelerini kurtarmak için 'Dikkat edin! Aşırılığa kayıyorsunuz' diye bağırıldığını" ilave ediyordu.

Ayrıca Desmoulins, salt savunmasını yapmakla ve kendisini suçlayanlara yanıt vermekle yetinmiyor, onlara karşı kendisi de suçlamalarda bulunuyordu. Bu suçlamalardan Barère, Collot d'Herbois gibi KEK üyeleri de paylarına düşeni almaktaydılar. Ama asıl hedefi, *Père Duchesne*'in 28 Aralık tarihli sayısında kendisine hakarete varan eleştirilerde bulunmuş olan Hébert'di. Desmoulins, yazılarında ilk kez adını kullandığı Hébert'i, Devrim'in ilk yıllarında kralcı bir çizgide bulunmakla ve şimdi de yabancı bankacılarla, işadamlarıyla birlikte Pitt'in ajanlığını yapıp Cumhuriyet'e karşı komplo kurmakla suçluyordu. Bunun yanında, Robespierre'den ve KEK'ten övgüyle söz ediyor, hatta Robespierre'in bazı sözlerinin ve 25 Aralık'ta yaptığı Devrimci Yönetim'in ilkelerini açıklayan (ama aynı zamanda hizipleri de suçlayan!) söylevinin kendi görüşlerini doğrular mahiyette olduğunu ileri sürüyordu.

DESMOULINS (5 Ocak 1794)⁸⁸

"Yazdıklarımın hiçbir şey anlamıyorsunuz! Hey Allahım! Müsaa-denizle size şunu diyeyim: İnsan bundan daha fazla alçalamaz!"
(Marat'ın sözü.)

Kardeşlerim ve dostlarım,

[...]Cordelierler Kulübü'nün *Vieux Cordelier* ismini almamı yasaklamasına rağmen hâlâ bu ismi kullanmaya cesaret ettiğim için özür dilerim. Fakat gerçekte, torunların dedelerine isyan edip ismini taşımayı ona yasaklamaları işitilmemiş bir küstahlık olduğuna göre, bu nankör çocuklara karşı bu davayı savunmak istiyorum. İsmi kimde kalması gerektiğini öğrenmek istiyorum, dedeye mi, yoksa dedenin bir kısmını tanımadığı halde kendisini aile yuvasından kovmaya kalkışan torunlara mı? Ey konuksever tanrılar! Ancak mahallenin ve kulübün öz babaları bana yasakladıkları zaman *Vieux Cordelier* ismini terk edeceğim. Size gelince, beni dinlemeden üstümü çizen yeniyetme baylar,⁸⁹ size söyleyeceğim şudur: İstedığınız kadar beni yuhalayın, aynı-sını size iade ediyorum, kardeşlerim.

⁸⁸ Desmoulins, No. 5.

⁸⁹ Cordelierler, birkaç gün önce Desmoulins'i kulüpten ihraç etme kararı almışlardı.

[...]Devlet gemisinin kaptanlarına, “Dikkat edin, aşırılığa çarpacağız” diye bağışmak zorunda kaldım. Robespierre, hatta Billaud-Varenne de bu tehlikenin varlığını kabul etmişlerdi. Gazetecinin yapması gereken, kamuoyunu uyandırmak, bu tehlikeyi göstermektir, ben de gazetem ilk dört sayısında bunu yaptım.

[...]Beni çocukluğumdan beri tanıyan Robespierre, birkaç gün önce, “benden daha mükemmel bir cumhuriyetçi tanımadığını; benim bir seçim sonucu olarak değil de içgüdüsel, duygusal olarak cumhuriyetçi olduğumu ve başka bir şey olmamın da mümkün olmadığını” söyledi. İftiraların karşısına diktiğim bu sözleriyle beni onayladı. Hadi bakalım, kendisine bundan daha güzel bir övgüde bulunulmuş bir insan gösterebilir misiniz bana?

Gruplar içinde benim bir komplocu olduğum söyleniyor. Doğrudur yurttaşlar, işte beş yıldır Fransa'yı cumhuriyetçi, mutlu ve gelişmiş kılmak için komplo kuruyorum. [...]12 Temmuz'da [1789] elimde tabancamla ulusu silah başına ve özgürlüğe çağırırken komplo kuruyordum; beni hatırlamadan şapkanıza ilâştiremeyeceğiniz ulusal kokardı ilk takan da bendim. [...]O zamandan beri de Danton ve Robespierre ile birlikte tiranlara karşı komplo kurmaktan hiç vazgeçmedim.

[...]Hiç kuşkusuz benim asıl suçum, gazetem onuncu sayısını beklemeden, bir kez daha bütün hainleri, yeni komplocuları ve gazetem açıklamalarından korkan Pitt'in entrikasını ifşa edeceğimi söylemiş olmamdır.

[...]Collot d'Herbois'yı kendisine yönelik yalancı övgüler konusunda dikkatli olması ve tıpkı Robespierre gibi Père Duchesne'in övgülerini reddetmesi yönünde uyarıyorum. Danton'un geri dönüşünden beri, bütün Paris'in de fark ettiği gibi Père Duchesne'in ağzından sadece şeker ve bal akıyor, yalnızca sevinçler dile getiriliyordu; küfürleri bile ince ve yumuşaktı. Sonra birdenbire, Collot d'Herbois'nın gelişyle birlikte, bıyıklarına, öfkesine ve eski Cordelierlere karşı suçlamalarına geri döndü ve patavatsızca, “dev geldi, pigmeleri mahvedecek” diye haykırmaktan çekinmedi. Bu sözün yayılması ima edilen kişiyi halkın gözünde küçültmez ama gülünç kılar, tabii eğer Collot'nun koruması altına girmeye çalışan Hébert'in bu yağcılığını kınamazsa. [...]Kendi savunmam için en iyi vatanseverlerin bile önyargıdan bağışık olmadığını belirtmekle yetineceğim; Collot d'Herbois'nın kendisi de Dillon'dan daha şüp-

heli kişileri savunmuştu.⁹⁰ Dahası bir veri olarak şunu ortaya koyuyorum: Montagne sıralarında herhangi bir hatasından ya da bir Dillon'u olmasından dolayı suçlanmayacak bir tek vekil bile yoktur.

[...]Sevgili görevdaşlarım, şunu kabul etmelisiniz ki, en azından ben büyük bir tartışma açma cesaretinde bulundum ve Ulusal Meclis'in saygınlığı da bu tartışmaya girişmesini gerektiriyor. Tutuklu vatanseverler için bir umut ışığının parlamasına neden olduğum için kıvanç duymalıyım. Yoksa şüpheli evleri, barışa kadar hiçbir umudun olmadığı Dante'nin cehennemine benzeyecektir. [...]Gelecek kuşaklar, bir gün Barère'in şüphelileri ile Tacitus'un şüphelilerini karşılaştıracaklardır.

[...]Hapishane köşelerindeki tutuklu vatanseverler için yaktığım umut ışığı, okuyucularıma bir öngörü olarak önceden sunduğum Fransız Cumhuriyeti'nin gelecekteki mutluluk tablosu ve dile getirdiğim -ama bazılarına göre şu an için yersiz olan- "bağışlayıcılık komitesi" sözcüğü, hatta yalnızca bu sözcük, senin, Hébert, öfkelenip kudurmana mı sebep oldu? Ulusun bir gün kardeşler halkından oluşan mutlu bir ulus olacağı fikrine katlanamıyor musun? Bu bağışlayıcılık sözcüğü –ki ardından "bir af düşüncesi, hapishane kapılarının açılması bizden uzak dursun" diye ilave etmiştim- karşısında, Hébert, kan beynine hücum ediyor, acayip bir öfkeye kapılıyorsun, öyle ki gülünç bir şekilde zengin bir kadınla evlendim diye Jakobenler Kulübü'nde beni suçlayacak kadar kafayı yiyip aklını yitiriyorsun.

[...]Gazetemde yazarlar için basın özgürlüğünü, vekiller için ifade özgürlüğünü, kısacası Haklar Bildirisi'nin ilk ilkelerini talep ettim diye, şimdi bana karşı çılgık çılgına bağırان Hébert'in, gözü doymaz bu küstah adamın, bundan iki ay önce, yani arka arkaya gelen zaferlerin devrimci hareketi yavaşlatmadığı ve devrimci önlemlerin zorunluluğunun bütün vatanseverler tarafından benimsendiği bir dönemde, kurulacak yeni Yürütme Konseyi'nin 24 üyesinden birinin kendisi olacağından hiç kuşkusu olmadığı için, Anayasa'nın uygulanmasını ve Anayasa'ya uygun olarak Yürütme Konseyi'nin yapılandırılmasını önermiş olması karşısında biraz hafızası olup düşünebilen her vatansever ne büyük bir şaşkınlık ve öfke içine düşer kim bilir!

⁹⁰ Desmoulins, mahkemede Arthur Dillon'un avukatlığını yapmıştı. Collot d'Herbois ve Hébertistler, bu olayı kullanarak Desmoulins'i karşı-devrimcilerle işbirliği içinde olmakla suçlamaktaydılar.

[...]Sen Hébert, Fransız halkını ve Konvansiyon'u küçük düşüren bir hain-sin. [...]1790 ve 1791 yıllarında Marat'ı yerden yere vurup suçluyordun. [...]Sen ki tiyatrodaki işinden hırsızlık nedeniyle kovulmuş bir paragözsün. [...]Yaşadığımız bu kadar çok dinsel isyanın ve cinayetin başlıca nedeni, Gobel'in papazlığı terk etme maskaralığının ardından Hébert'in gazetesinin üç-dört sayısında yazmış olduğu budalaca beceriksiz yazılar değil miydi? Aynı şekilde, 21 Eylül'deki resmî bildiride Vendée'de yok edilecek 8 ile 10 bin eş-kiya kaldığının açıklanmasına karşın, Hébert'in Charette ile birlikte kralcılara sağladığı 100 binden fazla yeni 'budala katılımcıyı daha öldürmek zorunda kalınmasına, yazdığı son yazılarıyla Père Duchesne, yani bu derin siyasetçi neden olmadı mı?

[...]Ben, hepinizden önce devrimciydim. Hatta daha da fazlasıydım; 12-13 Temmuz 1789 gecesi, sans-culotte'ların ilk taburlarını silahlandırmak için General Danican⁹¹ ile birlikte tüfek depolarının kapılarını açtığım zaman bir eşkiya idim ve bununla gurur duyuyorum. O zamanlar devrim cüretine sahiptim. Bugün Ulusal Meclis'in bir vekili olarak bana uygun düşen cüret, aklın cüretidir, görüşümü açık yüreklilikle söyleme cüretidir. Bu cumhuriyetçi cüretimi bütün despotlara karşı ölünceye kadar sürdüreceğim, Machiavel-li'nin "küçük tiranların tiranlığından daha azgın bir tiranlık yoktur" şeklindeki özdeyişini bildiğim halde.

[...]Böölücülere rağmen Montagne, Cumhuriyet gibi bir ve bölünmez olmalıdır. Ulusal temsilin aşağılanmasına izin vermeyelim. Düşünce özgürlüğü ya da ölüm! Görevdaşlarım, hastalar gibi yaşamaya değil, cumhuriyetçiler gibi özgürlüğü ve ilkeleri korumaya çalışalım! Bir vatansever için darağacı, Sidneyleri ve Johan de Wittleri⁹² yücelten basamaktan başka nedir ki? İki kardeşimin özgürlük uğruna paramparça olduğu bu savaş döneminde giyo-tin, cesaretinin ve cumhuriyetçiliğinin kurbanı olan bir mebus için bütün darbelerden daha onurlu olan bir kılıç darbesinden başka nedir ki?

⁹¹ Danican adıyla bilinen Louis Michel Auguste Thévenet (1764-1848), Devrim'e katılmış bir subaydır. 1793'te generalliğe yükseltilmiş, 1795'te kralcı ayaklanmaya katılmış ve bu ayaklanmanın başarısız olması nedeniyle de Fransa'dan ayrılmıştır.

⁹² Johan de Witt (1625-1672), Birleşik Eyaletler'in (Hollanda'nın) önemli cumhuriyetçi politikacıdır; kardeşiyle birlikte kralcılar tarafından katledilmiştir.

[...]Bağışlayıcılık komitesi düşüncemin kötü olmadığına ikna oluyorum. Çünkü şunu kabul edersiniz ki, hiçbir zaman ılımlılığın bağışlayıcılığından, liderler için bağışlayıcılıktan söz etmedim; fakat siyasal bağışlayıcılığı, yollarını şaşırmış olan kişileri ayırt eden devrimci bağışlayıcılığı dile getirdim. Bu nedenle, kesinlikle Barère'in sansür anlayışına katılmıyorum ve Kilise Meclisi tarafından lanetlenmiş Galileo gibi haykırmaktan kendimi alamıyorum: "Yine de dünyanın döndüğünü biliyorum!"

[...]Eğer alt iktidar sahiplerinin sınırlarını aşıp yetkilerinin haksızca dışına çıktıklarını, dahası yasaları uygulamakla yetinmesi gereken bir belediyenin kiliselerin kapatılması ya da yurttaşlık belgeleri dağıtılması konusunda yasalar çıkararak yasama erkini gasp ettiğini fark ettiysem, bunlar benim suçum mu? Aristokratlar, Feuillantlar, ılımlılar ve Brissotinler, Fransız dilinin bir sözcüğünü⁹³ karşı-devrimci bir şekilde kullanarak aşağılanmasına neden oldular. Bugün bu sözcüğü kullanmak hiç de kolay değil. Ama kendinizi, hepsi de bu sözcüğü kullanmış olan tarihçilerden ve politikacılardan daha mı sağduyulu, Cato⁹⁴ ile (Genç) Brutus'tan daha mı cumhuriyetçi zannediyorsunuz? Bu kişilerin tümü şu özdeyişi tekrarlamıştı: "Anarşi, bütün insanları efendi haline getirerek kısa sürede herkesi tek bir büyük efendinin hükmü altına sokar." Benim korktuğum şey, bu tek efendidir, Cumhuriyet'in yok olması ya da en azından parçalanmasıdır. Kamu Esenlik Komitesi, bu KURTARICI komite, buna deva olmuştur. Fakat ben de, bu komitenin dikkatini, karşı-devrimin olanaklı tek yolunu izleyecek kadar becerikli olan en tehlikeli düşmanlarımızın üzerine çeken ilk kişi olarak övgüyü hak ettim. Kardeşlerim ve dostlarım, bizlerin ve sökülüp atılmış ilkelerin bir sel gibi sürüklendiği bu kargaşa, bu karışıklık, bu siyasal kokuşmuşluk karşısında korkuya kapıldı diye bir yazarı, bir mebusu suçlu mu ilan edeceksiniz? Üstelik Devrimci Yönetim hakkındaki son söylevinde Robespierre'in kendisinin, her ne kadar ayağımı denk almamı belirtmişse de, zamanın ve tiranların çabalarına karşı direnecek ve özgürlüğü güçlendirecek tek şey olan Devrimimizin temel ilkelerinin üzerinde ısrarla durulması gerektiğini açıklamış olmasına rağmen!

⁹³ "Bağışlayıcılık" sözcüğü.

⁹⁴ Genç Cato.

Le Vieux Cordelier'nin beşinci sayısından sonra Camille Desmoulins tam anlamıyla yaylın ateşine tutuldu. Jakobenler Kulübü'nün 7 Ocak oturumunda, Desmoulins'in yazıları mercek altına alındı ve onun hakkında kulübün nasıl bir karar alacağı yönünde tartışmalar yaşandı. Kürsüye çıkan Robespierre, kısa bir süre önce Desmoulins'i savunmuş olmasına rağmen şimdi farklı bir dil kullanacağını belirtip sözlerini şöyle sürdürdü: "Camille, *Le Vieux Cordelier*'nin tüm sayfalarını kaplayan siyasal sapkınlıklarını, yanlış ve çirkin önerilerini yadsıma sözü vermişti. Ancak gazetesinin olağanüstü satış rakamları ve aristokratların ona yönelttikleri haince övgüler nedeniyle ne oldum budalası haline gelen Camille, yanılmanın önüne çizdiği yolu terk etmedi. Yazıları tehlike arz ediyor, çünkü düşmanlarımızın umudunu besliyor ve kamusal kötülüğü yüreklendiriyor. [...] Camille'in yazıları hiç kuşkusuz mahkûm edilmelidir, ama yine de kişiliğini yazılarından ayırmak gerekir. Camille iyi emeller besleyen, ama kötü arkadaşları yüzünden yolunu şaşırmış olan şımartılmış bir çocuktur. Gazetesini cezalandırmalı ama kendisini aramızda tutmalıyız. Bir örnek teşkil edecek şekilde gazetesinin tüm sayılarının kulüpte yakılmasını öneriyorum."

Robespierre, Desmoulins'i cezalandırmak gerektiğini düşünmekle birlikte hâlâ onu kazanabileceğine inanıyordu. Fakat Desmoulins'in kendisine verdiği yanıt hiç de beklediği gibi olmadı: "Çok iyi konuştun Robespierre, fakat sana tıpkı Rousseau gibi cevap vereceğim: Yakmak, cevap vermek değildir."⁹⁵ Böylece iki arkadaş arasında ipler iyice gerildi. Robespierre, daha da sertleşip "bu haince yazılara böylesine bağlı olan kişi, belki de yolunu şaşırmış olmanın ötesinde bir şeydir" diyerek, bundan böyle Desmoulins'e arka çıkmayacağını ilan etti. Danton ise, yine ikircikli yaklaşımıyla, bir yandan Robespierre'in kendisine biraz sert bir ders vermesinden dolayı Desmoulins'in gocunmaması gerektiğini söylerken, öte yandan Jakobenleri Desmoulins'i yargılarken basın özgürlüğüne ölümcül bir darbe indirmekten kaçınmaya davet ediyordu. 7 Ocak oturumu, Desmoulins'in yazıları hakkında kulübün doğru bir karar verebilmesi amacıyla gazetesinin dördüncü sayısının bir sekreter tarafından yüksek sesle okunmasıyla son buldu.

⁹⁵ Rousseau, Paris Parlamentosu'nun 9 Haziran 1762'de kitabı *Émile*'in yakılması kararı alması üzerine tepkisini bu şekilde dile getirmişti.

Jakobenlerin 8 Ocak oturumuna Robespierre'in söylevi damga vurdu. *Le Vieux Cordelier*'nin üçüncü sayısının okunmasının ardından Robespierre, beşinci sayının okunmasına gerek kalmadığını ifade edip söz aldı. Bu konuşmasında (bir sonraki alt bölümde görüleceği üzere) her iki hizbe ağır suçlamalarda bulunmadan önce, yine Desmoulins'i hedef aldı. "Camille, korkunç sopa-sıyla düşmanlarımıza en şiddetli darbeleri vuruyor, ama sert hicivleriyle de en değerli vatanseverleri hırpalıyor. Desmoulins, gerçekten gerçek dışılığın, siyasetle budalalığın, mantıklı görüşle hayali ve kişisel planların tuhaf bir karışımı" deyip Desmoulins'i karşı-devrimcilerin işine gelen ılımlılığı savunmakla itham etti.

Robespierre'in de Desmoulins'i gözden çıkardığını gören Jakobenler, 10 Ocak'ta yapılan oylamayla Desmoulins'in kulüpten ihraç edilmesine karar verdiler. Ancak Robespierre, her ne kadar "Desmoulins'in kulüpten atılıp atılmaması beni ilgilendirmiyor" demişse de, (belki de dostluklarının anısına) yine müdahale etme gereği duydu. Ülkenin genel durumuyla, yabancı komplosuyla ilgilenilmesi gerekirken kişilerle uğraşılmasının anlamsız olduğunu vurguladı. Ona göre sadece Desmoulins'in kulüpten atılması haksızlıktı, çünkü atılmayı daha çok hak eden üyeler vardı. Dahası Desmoulins'in atılması düşmanlarının (yani Hébertistlerin) işine gelip ellerini güçlendirecekti. Böylece Jakobenler, gerek Robespierre'in ileri sürdüğü bu gerekçelerle ikna olarak gerek onunla ters düşmemeye özen göstererek, Desmoulins hakkında alınan kararı geri çektiler. Desmoulins giyotine gidinceye dek Jakobenler Kulübü üyesi olmaya devam edecekti.

12 Ocak gecesi Hindistan Şirketi yolsuzluğuna bulaştığı tespit edilen Fabre d'Églantine'in tutuklanması haberinin duyulması, Dantoncular arasında tam anlamıyla bir bomba tesiri yarattı. Ertesi gün Danton'un açıklama yapıp kendini savunabilmesi için Fabre d'Églantine'in Konvansiyon'a getirilmesi isteğine, Billaud-Varenne sert bir cevap yaptırdı: "Fabre d'Églantine'in yanında oturmuş olan ve hâlâ onun oyununa gelen kişinin vay haline!" Bunun hemen ardından Philippeaux'nun Jakobenler Kulübü'nden ihraç edilmesi, iktidarın Dantoncu muhalefet üzerinde kurduğu baskının daha da hissedilir hale gelmesine neden oldu. Zaten Aralık ayında, Dantonculara yakın bir isim olan Hérault de Séchelles de KEK'ten dışlanmış bulunuyordu.

Desmoulins ise, gazetesini çıkaracak bir basımevi bulmakta ciddi bir güçlük çekmekteydi. *Le Vieux Cordelier*'nin altıncı sayısını 25 Ocak'ta yayımlatma-

yı başarabilen Desmoulins, bu kez kalemını epey temkinli bir şekilde kullanıyor ve iktidara doğrudan cephe almaktan kaçınıyordu. Her zaman devrimci önlemlerin gerekliliğini savunduğunu ve “terörün gündeme alınmasının iyi olduğuna inandığını” belirtiyor, ama hemen ardından aşırıktan kaçınılmasını isteyip yine Hébertistlere saldırıyordu. Sonuç olarak da, basın özgürlüğünün gerçek anlamda tesis edildiği ve böylece ortak mutluluğun gerçekleştiği bir Cumhuriyet hayalinden hiçbir zaman vazgeçmeyeceğini vurguluyordu. Desmoulins, gazetesinin yedinci sayısını çıkaramayacaktı. Dantoncular iktidarın tutumu karşısında iyice sinmişlerdi. Üstelik iktidar ile Hébertistler arasındaki çatışmanın Şubat ayından itibaren iyice alevlendiği bir ortamda, izlenecek en iyi yolun seslerini kısmak ve “bekle ve gör” politikası izlemek olduğunda karar kılacaklardı.

D-“YABANCILAR KOMPLOSUNUN” SONU

“Yabancılar komplosu” kavramının Devrim’in ilk yıllarında kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemdeki devrimci çevrelerde, Saray’da konuşlanmış olan ve Marie-Antoinette ile yakınları tarafından yönetilen bir Avusturya partisinden söz ediliyor ve bunun Devrim’e karşı komplo içinde olduğu dile getiriliyordu. Krallığın yıkılışı, özellikle de Cumhuriyet’in kuruluşu sonrasında bu kavram bir süre unutuldu. Yabancılar komplosu kavramını yeniden gündeme taşıyan Robespierre oldu.

Robespierre, 10 Ekim 1793’te yaptığı konuşmasında, Fransa’da iki hizbin bulunduğunu açıkladı. Ona göre, bu hiziplerden ilki Brissotinler de denilen İngiltere-Prusya hizbiydi. Fransa’da krallığı yeniden kurup tahta York Dükü’nü ya da Brunswick Dükü’nü geçirmeyi amaçlayan bu hizbe ciddi bir darbe indirilmişti. Ancak Avusturya hizbi olarak adlandırdığı diğeri, etkin bir şekilde entrikalar çevirmekteydi. Bu hizip, Chabot gibi Montagnard-Jakobenlerle yakın ilişkiler içinde bulunan ve onlar tarafından korunan Proli, Guzman, Simon, Frey kardeşler gibi zengin yabancılardan oluşmaktaydı. Bu söylevinde Robespierre, yabancılar komplosu olarak adlandırdığı bu hizbe (ya da bu komploya) henüz Hébertistler ile Dantoncuları dahil etmiyor ve hedef aldığı bu yabancılara ilişkin şu saptamalarda bulunuyordu: “Yüzlerini vatanseverlik maskeleri ardında saklayan ve bizden daha cumhuriyetçi ve daha enerjik görünmeye çabalayan bütün bu yabancılardan kuşkuluyorum. Bu

kişiler yabancı devletlerin ajanlarıdır. Çünkü düşmanlarımızın, komitelerimize ve meclislerimize kolaylıkla sızabilsinler diye ajanlarına daha ateşli, daha aşırı bir vatanseverlik sergilemeleri talimatı verdiğini biliyorum. İşte bu yabancılar, aramıza nifak tohumları sokuyorlar ve en saygın yurttaşlar, en yozlaşmaz yasamacılar çevresinde dolanıp duruyorlar; gizli amaçlarının az ya da çok işine yarayacak düşünceleri topluma aşılayabilmek için ya ılımlılık zehrini ya da aşırılık sanatını kullanıyorlar.”

Demek ki Robespierre için, Hébertistleri ve Dantoncuları yabancılar komplosunun bir parçası olmakla suçlama zamanı henüz gelmemiştir. Bununla birlikte Robespierre, bu komploğun hem ılımlılığı hem de aşırılığı Devrim’i yolundan saptırmaya yönelik bir taktik olarak kullandığını söylüyor ve böylece Hébertistler ile Dantoncuları tedbirli olup yabancıların oyununa gelmemeleri konusunda uyarıyordu. Bir bakıma onlara, kendisinin (ve KEK’in) temsil ettiği devrimci ortodoksiden uzaklaşıp siyasal bir sapkınlık içine düşmekten kaçınmalarını öğütüyordu. Chabot ile Basire’in tutuklandığı 17 Kasım günündeki söylevinde, yine “acımasız ılımlılıktan ve yalancı vatanseverlerin sistematik aşırılığından” yakınıyor, ama bu muhalif gruplarla köprüleri atmıyordu. Dört gün sonra ise, düşman devletlerin ajanları olduklarını ileri sürdüğü Proli, Pereira gibi yabancıların Jakobenler Kulübü’nden ihraç edilmelerini sağlamamakla yetiniyordu.

Robespierre’in Hébertistlere ve Dantonculara karşı dilini sertleştirilmesi 25 Aralık’ta başladı. O gün Devrimci Yönetim’in ilkeleri hakkında verdiği söylevde⁹⁶ Robespierre, aşırılar ve ılımlılar diye nitelendirdiği bu iki grubu tiranların emellerine hizmet etmekle suçluyordu. İki hafta sonra daha da sert bir tavır takınıp bu suçlamalarına açıklık getirdi. Desmoulins’in durumunun tartışıldığı Jakobenlerin 8 Ocak oturumunda, “Camille de Hébert de benim gözümde yanılığın içindeler” diyor ve bunların temsil ettiği muhalif grupların aslında yabancılar komplosu tarafından kullanılan iki hizip olduğunu ileri sürüp sözlerini şöyle sürdürüyordu: “Yabancı parti tarafından yönetilen iki hizip var. Her iki hizip de, her türlü araç mubahtır, yeter ki amacımıza ulaşalım şeklinde akıl yürütüyor. Kolayca hem halkı kandırmak hem vatanseverlerin dikkatini dağıtmak için, bir ormandaki eşkıyalar gibi birbiriyle uzlaşıyor. Ateşli bir niteliğe ve aşırılığa yönelen bir karaktere sahip olanlar ultra-

⁹⁶ Bu söylevin hizipler dışındaki diğer konularla ilgili kısımları için bakınız: I. bölüm, “Devrimci Yönetim” başlıklı alt bölüm.

devrimci önlemler, daha yumuşak ve daha ılımlı bir yapıya sahip olanlar ise sulandırılmış devrimci önlemler öneriyorlar. Birbirleriyle mücadele ediyorlar, ama hangisinin kazanacağını hiç önemsemiyorlar. Her iki sistem de Cumhuriyet'in yok olmasını hedef aldığından, sonuçta kesinlikle amaçlarına ulaşacaklarını, yani Ulusal Konvansiyon'u dağıtmayı başaracaklarını düşünüyorlar." Daha sonra Robespierre, "birbiriyle mücadele eder gibi görünen" iki hizbin gerçekte el ele tiranların davasını savunduğunu bir kez daha vurguluyordu. Sonuçta da, "baş ezilmesi gereken sadece birkaç yılan var" diyerek bu hiziplerin liderlerini tehdit ediyordu.

Robespierre'in Hébertistler ile Dantonculara tam anlamıyla savaş ilan etmesi ise 5 Şubat'taki söyleviyle gerçekleşti. Bu söyleve yer vermeden önce, Robespierre'in (dolayısıyla KEK'in) bu muhalif grupların yok edilmesiyle, bir bakıma Devrim'in bir kez daha çocuklarını yemesiyle son bulacak bir tutum içine girmek için neden bu kadar beklediğini sorgulamak gerekir. Bu zamana kadar bu gruplara belli bir müsamaha göstermesinin farklı (hatta zaman içinde değiştiğinden çelişkili) nedenleri olduğu söylenebilir. Bu nedenlerden ilki, vatanseverlerin birliğine sürekli vurgu yapan Robespierre'in, iç ve dış düşmanlara karşı amansızca savaş verilen bir ortamda, gerek Jakobenlerin kendi içlerinde gerek Jakobenlerle Cordelierler arasında yaşanacak bir sürtüşmeyi, dolayısıyla bunun yol açacağı devrimci cephenin bölünüp parçalanmasını engelleme isteğiydi. Bu bağlamda, Dantoncuları karşısına alarak özellikle *Plainé*'in ılımlı vekillerini, Hébertistleri karşısına alarak da *sans-culotte*'ları Devrimci Yönetim'den soğutmaktan çekinmesiydi. Hatta Robespierre, ilk başlarda, bu grupları yeniden devrimci ortodoksiye kazanabileceğini umut etmiş de olabilirdi.

Bir başka neden, Robespierre'in iki muhalif grup arasında hakem rolüne soyunarak hem liderlik konumunu pekiştireceğini hem iki grubu da etkisizleştireceğini düşünmesiydi. Daha açıkçası Robespierre, ikisi arasında bir denge politikası izliyor, bazen Dantoncuları bazen de Hébertistleri kullanarak her ikisini de frenlemeye çalışıyordu. Buradan üçüncü neden kaynaklanmaktaydı. Robespierre'e göre iki grubun birbiriyle polemik içine girip kedi-köpek gibi kavga etmesi, iktidarın işine geliyordu. Çünkü böylece her biri, diğerini yıpratıp güçten düşmesine yol açıyordu. Ayrıca dördüncü neden olarak, Robespierre'in bir dönem, muhalif grupları şiddete başvurmadan siyasi bakımdan alt etme ve sorunu Konvansiyon içinde çözüme kavuşturma

umudu taşımış olduğu söylenebilir. Bu açıklamalardan başka, Robespierre'in müsamahakâr bir tavır takınmasının son nedeni olarak da, her iki grubun emellerini iyice açığa vurup iktidar tarafından karşı-devrimcilikle suçlanabilecek bir davranış içine girmelerinin beklenmiş olduğu ileri sürülebilir.

1793 Aralık sonu-1794 Ocak başında, içeride ve dışarıda başarılar elde etmiş olan Jakoben iktidar (ve Robespierre), muhalif gruplara yönelik beklentilerinin gerçekleşmediğini görüp bu konudaki tavrını değiştirdi. Çünkü Dantoncular ve Hébertistler, kendilerine gösterilen "görelî hoşgörüden" etkilenmeden ve yöneltlen tehditlere aldırış etmeden girdikleri yolda devam ediyorlardı. Desmoulins *Le Vieux Cordelier*'de sözünü esirgemeyip ağır eleştirilerde bulunuyor, Cordelierler ise Haklar Bildirisi'nin üzerini şalla örtterek Jakobenleri Jirondenlerle, hatta Feuillantlarla aynı kefeye koyduklarını ilan ediyorlardı. İktidar bu durumdan rahatsızdı. Dantoncular ile Hébertistlerin gerek birbirleriyle çatışması gerek iktidarı yıpratma çabası, merkezi yönetim mekanizmasının çarklarına çomak sokuyordu. Üstelik bu durum sadece Paris'te yaşanmıyordu. Bu iki muhalif grubun yandaşları ya da bunların görüşlerini benimseyen kişiler, taşrada da hem birbirleriyle hem iktidar görevlileriyle sürekli bir mücadele içindeydiler. Vilayet ve belediye yönetimlerinde, *section*'larda, halk derneklerinde, ordularda, karşılıklı ihbarlar, suçlamalar, görevden almalar, tutuklamalar ve kurum içi arındırmalar birbirini izliyordu. Bu da, Devrimci Yönetim'in etkin bir şekilde işlemlerini zorlaştırıyordu.

Şubat ayına gelindiğinde Robespierre, ılımlılık-bağışlayıcılık söylemi Konvansiyon'da başarılı olmadan, Hébertist demagoji Parisli *sans-culotte*'ları yeni bir ayaklanmaya sürüklemekten, hatta bu iki grup KEK üyelerinden bazılarını etkileyip bu iktidar aygıtının iç birliğini yok etmeden önce, muhalif grupların her ikisine de şöyle ya da böyle vurmak gerektiğine ikna olmuş gibiydi. Çünkü daha önceki hesapların tutmadığını, kendi deyişiyle iki hizbin birbirleriyle mücadele ederken zayıflamayıp daha da güçlendiklerini görüyordu. Dantoncular *sans-culotte*'ların ayaklanacağı korkusunu işleyerek Konvansiyon'da yeni taraftarlar ediniyorlar, Hébertistler de bağışlayıcıların Devrim için büyük tehlike arz ettiğini iddia ederek halk kitleleri üzerindeki etkilerini arttırıyorlardı. Oysa KEK güç yitiriyordu; daha doğrusu içeride ve dışarıda elde edilen başarılar, paradoksal bir şekilde, bir yandan KEK'in başarı hanesine yazılıyor ve Devrim'i kurtarıyor, ama öte yandan normalleşme isteklerinin önünü açarak KEK iktidarının (ya da bazı tarihçilerin deyişiyle diktatörlüğünün), gerekliliğini ortadan kaldırıyordu. Açıkçası Devrim ve Cumhuriyet güç-

lendikçe, KEK zayıflıyordu. Dolayısıyla KEK'in kendisinin gerekli olduğunu kanıtlayabilmesi için yeri iç düşmanlara, hatta eskilerden daha tehlikeli olduğunu ileri süreceği iç düşmanlara ihtiyacı vardı. Muhalif gruplar, özellikle de Hébertistler davranışlarıyla ona bu fırsatı verdiler.

Robespierre, 5 Şubat'ta Konvansiyon'da, Cumhuriyet'in yönetilmesinde gözetilmesi gereken siyasal ahlak ilkelerini açıkladığı bir konuşma yaptı. Konuşmasının son kısmını Hébertistlerin ve Dantoncuların içinde yer aldığını ileri sürdüğü yabancılar komplosuna ayırdı.⁹⁷ Ona göre her iki hizip, Fransız halkının iç düşmanlarıydı. Çünkü bunların sergilediği aşınlık ve bağışlayıcılık (ya da ılımlılık), savaş meydanında yenilgiye uğratılmış karşı-devrimin takındığı yeni maskelerden başka bir şey değildi. Her ikisi de, birbiriyle mücadele eder gibi görünmesine karşın, aslında yabancı saraylarda kotarılmış bir plan doğrultusunda el ele vererek aynı amaç yönünde hareket ediyorlardı. Bu amaç, Devrim'in ve Cumhuriyet'in yok edilmesiydi.

ROBESPIERRE (5 Şubat 1794) ⁹⁸

Vatanseverliğin kazandığı birkaç zafere bakarak bizi tehdit eden tehlikelerin sonuna gelindiğini sanmak ne büyük bir aymazlık! Gerçek durumumuza bir göz atın, o zaman uyanıklığa ve enerjiye hiç olmadığı kadar çok gereksinim duyduğumuzu fark edeceksiniz. Kendini pek belli etmeyen bir kötülük her yerde hükümetin faaliyetlerini engelleyip bozuyor. Yabancı sarayların ölümcül nüfuzu, daha gizlice işliyorsa da, ne daha az etkin ne de daha az belalı. Öyle görünüyor ki, sindirilmiş suç girişimlerinin üstünü büyük bir ustalıkla örtüyor.

Fransız halkının iç düşmanları, bir ordunun iki kolordusu gibi iki hizbe ayrılmış durumdadır. Farklı renkteki bayraklar altında değişik yollardan ilerliyorlar, ama aslında aynı hedefe doğru yol alıyorlar. Bu hedef, halkçı yöneti-

⁹⁷ Bu konuşmasının asıl konusunu siyasal ahlak ilkeleri oluşturuyorsa da, Robespierre hem terör hem de hizipler konusunu da ele alıyordu. Konuşmanın terör ile ilgili kısmına I. bölümün "Devlet Terörü ya da Giyotin İş Başında" başlıklı alt bölümünde yer verilmişti. Aynı konuşmanın hizipler ile ilgili kısmına burada, siyasal ahlak ilkeleri ile ilgili kısmına da III. bölümün "Erdemle ve Dinle Yoğrulmuş Cumhuriyet" başlıklı altbölümünde yer verilecektir.

⁹⁸ Robespierre, 1973-1974, Cilt 3, s. 122-131. Ayrıca *Ayaklar Baş Olunca [Jakoben Söylevler]* adlı kitabın s. 69-80'deki İlhan Erman çevirisi göz önünde bulundurulmuştur.

min allak bullak olması, Konvansiyon'un çökmesi, kısacası tiranlığın zafere ulaşmasıdır. Bu iki hizipten birisi bizi zayıflığa, diğeri aşırılığa doğru itiyor. Özgürlüğü birisi bir bakkhant'a dönüştürmek istiyor, diğeri ise bir fahişeye.⁹⁹

Çoğu kandırılmış iyi yurttaşlar olan küçük entrikacılar, bu partilerin ya birinde ya diğesinde yer alıyorlar. Fakat parti önderleri, kralların ya da aristokratların davasını üstleniyorlar ve her zaman vatanseverlere karşı birlik oluyorlar. Düzenbazlar, kendi aralarında savaşsalar bile, namuslu insanlardan nefret ettikleri kadar birbirlerinden nefret etmiyorlar. Ganimetleri olarak gördükleri vatani paylaşmak için kavgaya tutuşuyorlar, ama vatani savunan herkese karşı birleşik bir cephe oluşturuyorlar.

Birilerine ılımlılar adı veriliyor. Diğerlerine yakıştırılan ultra-devrimciler sözcüğü ise gerçeği yansıtmaktan çok bir şaka gibi. Coşku ve cehalet nedeniyle sağlam devrimci politikanın dışına savrulabilen dürüst insanlara hiçbir durumda uyarlanamayacak olan bu isim, sahte ve ölümcül uygulamalarla devrimimizin kutsal ilkelerini lekelesinler diye tiranlık tarafından parayla satın alınmış hainleri kesinlikle tanımlamıyor.

Sahte devrimci, genellikle Devrim'in ilerisinde olmaktan çok gerisindedir; koşullara göre bazen ılımlıdır, bazen de vatanseverlik delisidir. Yarın ne düşünmesi gerektiğine, Prusya, İngiltere, Avusturya, hatta Moskova komitelelerinde¹⁰⁰ karar verilir. Sahte devrimci, gözü pek önlemlere karşı çıkar, ama engel olamayınca da bunları abartır; masumiyete karşı sert, suça karşı bağışlayıcıdır; ne suskunluğunu satın alacak kadar zengin ne de gayretkeşliğini hak edecek kadar önemli olan suçluları afişe eder, ama her zaman iftira atı-

⁹⁹ Bakkhant (ya da bakkha), Yunan mitologyasında, şarap tanrısı Dionysos'un şarapla çıldırttığı ve şenliklerde onun yanında yer alan kadınlara verilen addır. Bakkhantlar, dağlarda, ormanlarda yaşayıp kudurmuşçasına çalgı çalıp bağırşırlar, dans ederler ve yabani hayvanları parçalayıp çiğ çiğ etlerini yerler, kanlarını içerlerdi. Dolayısıyla Robespierre, özgürlüğü "bir bakkhant'a dönüştürmek isteyenler" ile Hébertistleri kastetmektedir. Öte yanda özgürlüğü "bir fahişeye" dönüştürmek isteyenler ile kastettiği kişiler Dantonculardır. Bu sözcüğü kullanmasının nedeni, Desmoulins'in *Le Vieux Cordelier*'nin altıncı sayısında, Mirabeau'nun "Özgürlüğün cesetlerden oluşmuş bir şiltede becerilmeyi seven bir fahişe olduğunu bilmiyorsunuz" deyişine yer vermesiydi. Ancak Desmoulins, hemen ardından Mirabeau'nun bu görüşüne katılmadığını, özgürlüğün kardeşlik, mutluluk olduğuna inandığını da yazmaktaydı!

¹⁰⁰ Paris'te yabancı devlet ajanları tarafından kurulmuş olduğu ve Fransız hainlerle işbirliği içinde bulunduğu varsayılan gizli karşı-devrimci komiteler.

lan erdemi savunmaya varacak denli ileri gitmekten kaçınır; bazen açığa çıkmış komploları yeniden keşfedip açığa çıkarır, maskeleri düşmüş hatta kelleleri uçmuş hainlerin maskelerini çekip atar, ama hâlâ yaşayan ve saygı gören hainlere övgüler düzer; her zaman güncel kamuoyunun dalkavukluğuna-soyunup onu asla aydınlatmamaya, özellikle de onunla ters düşmemeye özen gösterir; gözü pek önlemleri benimsemeye hazırdır hep, yeter ki çok sakıncalı olsun; yararlı olan bütün önlemlere kara çalar ya da onları zararlı hale dönüştürecek değişiklikler önerir; gerçeği, cezalandırılmadan yalan söyleme hakkını elde etmeye yetecek kadarıyla tasarruflu bir biçimde dile getirir; iyiliği damla damla damıtır, kötülüğü seller gibi akıtır; hiçbir anlamı olmayan büyük kararların ateşiyle yanıp tutuşurken, halkın davasını onurlandıracak ve vatani kurtaracak bütün kararlara karşı kayıtsızlıktan öte bir vurdum-duymazlık içinde bulunur; vatanseverliğin biçimselliğine büyük önem atfedip düşman ilan ettiği sofular gibi yüzeysel etkinliklere ağırlık verir ve yüz tane kırmızı bone eskitmeyi iyi bir eylemde bulunmaya yeğler.

Bu insanlarla ılımlıların arasında bir fark görüyor musunuz? Hepsisi de, aynı efendinin kullandığı hizmetkârlardır ya da dilerseniz şöyle deyin, suçlarını daha iyi gizleyebilmek için birbirleriyle kavgaya tutuşmuş gibi davranan suç ortaklarıdır. Onları dillerinin farklılığına değil de, yol açtıkları sonuçların aynılığına bakarak değerlendirin. Ulusal Konvansiyon'a saçma sapan nutuklar atarak saldıran ile onu itibarsızlaştırmak amacıyla aldatan arasında bir işbirliği yok mudur? Haksız sert önlemler önererek vatanseverliği korkudan titremeye zorlayan birisi, aslında aristokrasi ve ihanet için af talebinde bulunuyor demektir. Bir başkası kalkıp Fransa'yı dünyayı fethetmeye davet ederken, gerçekte Fransa'yı fethetmeleri için tiranlara çağrıda bulunmaktan başka bir amaç gütmüyor demektir.¹⁰¹ Beş yıldır Paris'i yerkürenin başkenti ilan eden ikiyüzlü bir yabancı¹⁰² ise, Paris'i yıkmayı arzulamış olan aşağılık federalistlerin¹⁰³ lanetlerini farklı bir şekilde dile getiriyor demektir. Ateizmi vaaz

¹⁰¹ Robespierre, Danton'un 1792 sonu-1793 başında fetih savaşını savunmuş olmasına gönderme bulunuyor.

¹⁰² Anacharsis Cloots.

¹⁰³ Jirondenler.

etmek hurafeciliği aklamanın ve felsefeyi suçlamanın değişik bir yolundan, tanrısallığa karşı savaş açmak ise krallık yararına bir saptırmadan başka bir şey değildir.¹⁰⁴

Özgürlükle mücadele etmek için geriye kala kala başka hangi yöntem kaldı? Aristokrasinin ilk şampiyonları gibi, kulluğun güzellikleri ile monarşinin yararları, kralların doğaüstü dehaları ile benzersiz erdemleri mi övülecek? İnsan haklarının ve ebedi adalet ilkelerinin boş şeyler olduğu mu ilan edilecek? Soyluluk ve ruhban sınıfı mezardan mı çıkarılacak ya da yüksek burjuvazi için her ikisinin de mirasçısı olduğu gerekçesiyle zaman aşımına uğramaz haklar mı talep edilecek?

Hayır! Devrim'in yüce dramını biçimsizleştirmek için vatanseverlik maskesi takıp arsız komediler sahnelemek ve özgürlük davasını tehlikeye atmak için ikiyüzlü bir ılımlılık ya da yapmacık bir aşırılık sergilemek çok daha elverişlidir.

Aristokrasi ise halk derneklerinin içinde yapılıyor; karşı-devrimci kibir komplolarını ve hançerlerini yırtık pırtık giysilerin altında saklıyor; bağınazlık kendi sunaklarını parçalıyor; kralcılık Cumhuriyet'in zaferleri için şarkılar söylüyor; anılarının altında ezilen soyluluk eşitliği boğmak için onu sevecenlikle kucaklıyor; özgürlük savunucularının kanlarına bulanmış tiranlık onların mezarlarını çiçeklerle süslüyor. Bütün yürekler değişmediyse eğer, bakın da görün maske taşıyan ne kadar da çok surat var! Yaptıklarımızı enkaz haline getirmek için işlerimize karışan ne kadar da çok hain var!

Onları sınamak ister misiniz? O zaman onlardan, yeminler ve tumturaklı sözler yerine gerçek hizmetler isteyin.

Eyleme geçmek mi gerekiyor? Nutuk atarlar. Düşünüp taşınmak mı gerekiyor? Önce eyleme girilmesini isterler. Huzurlu bir ortam mı var? Yararlı her değişikliğe karşı çıkarlar. Fırtınalı bir ortam mı var? Her şeyi alt üst etmek için her şeyin yeniden düzenlenmesinden söz ederler. İsyanları bastırmak mı istiyorsunuz? Size Sezar'ın bağışlayıcılığını anımsatırlar. Vatanseverleri infazdan kurtarmak mı istiyorsunuz? Size örnek olarak (Yaşlı) Brutus'un sertliğini önerirler. Birden bire, birisinin Cumhuriyet'e hizmet ederken soylu olduğunu

¹⁰⁴ Bu kez darbe Hébertistlere indiriliyor.

keşfederler, ama ihanet ettiğinde bunu görmezden gelirler. Barış mı gerekiyor? Önünüze zafer madalyalarını sererler. Savaş mı gerekiyor? Barışın güzelliklerini överler. Ülke toprağını savunmak mı gerekiyor? Tiranları dağların ve denizlerin ötesine gidip cezalandırmak isterler. İşgal edilmiş kalelerimizi geri almak mı gerekiyor? Kiliseleri baskın yaparak fethetmeye ve böylece merdivenleri [kale burçlarına dayamak yerine] cennete dayamaya kalkarlar. Sofulara savaş açmak için Avusturyalıları unutulur. Davamızı müttefiklerimizin sadakatiyle desteklemek mi gerekiyor? Dünyanın bütün hükümetlerine verip veriştirirler, hatta Moğol imparatoruna bile nota vermenizi önerirler. Halk zaferlerinden ötürü tanrılara şükretmek için Kapitol'e mi gidiyor? Geçmiş yenilgilerimiz hakkında yas şarkıları söylemeye koyulurlar. Yeni zaferler kazanılması mı gerekiyor? Aramıza nefret, bölücülük, zulüm ve bezginlik tohumları ekerler. Halk egemenliğini gerçekleştirmek ve kudretini güçlü ve saygın bir hükümetle perçinlemek mi gerekiyor? Hükümetin ilkelerinin halk egemenliğini zedelediğini keşfederler. Hükümet tarafından ezilen halkın hakları mı talep edilecek? Hemen yasalara saygıdan ve yerleşik otoritelere itaatten söz etmeye başlarlar.

[...]İşte, büyük bir halkın erdeminin sürekli yarattığı mucizelere tiranların kendilerine ısmarladığı böylesine canice entrikalarla kara çalarlar, sonra da bunları gülünç bildirilerinin konusu haline getirirler. Bütün bunları, cahil halkı rezilliğin çirkefine ve köleliğin zincirlerine mahkûm etmek için yaparlar.

[...]Tüm bu kötülüklerin çaresi nedir? Cumhuriyet'in itici gücünün geliştirilmesinden başka bir çare bilmiyoruz. Bu itici güç erdemdir.

Demokrasi iki aşırılık nedeniyle can verir, ya yönetenlerin aristokrasiyle ya da halkın kendi oluşturduğu otoriteleri küçümsemesiyle. Her zümreyi, her bireyi kamu gücünü ele geçirmeye yönelten ve böylece halkı aşırı bir düzensizlik sonucunda ya yok oluşa ya da tek kişinin iktidarına boyun eğişe doğru götüren küçümsemedir bu.

İlimlilerin ve sahte devrimcilerin çift yönlü çabası, bizi bu iki tehlike arasında dur durak bilmeksizin gidip gelmeye zorlamaktır.

Fakat halk temsilcileri her iki tehlikeyi de önleyebilirler. Çünkü yönetim, her zaman adil ve bilge olma yeteneğine sahiptir ve bu karakteri nedeniyle halkın güvenine de sahip olduğundan emindir.

Bütün düşmanlarımızın amacının Konvansiyon'u dağıtmak olduğu kesin bir gerçektir. Büyük Britanya tiranının ve müttefiklerinin kendi parlamento-larına ve kullarına sizin gücünüzü ve halkın size duyduğu haklı güveni yok etme sözü verdikleri de bir gerçektir. Zaten ajanlarına verdikleri ilk talimat da budur.

Ama büyük bir halkın tam anlamıyla güven beslediği böylesine büyük bir kurulun ancak ve ancak kendi kendisini yok edebileceği, siyasette sıradan bir şeymiş gibi görülmesi gereken bir gerçektir. Bu gerçeği düşmanlarınız da biliyor; dolayısıyla sizin aranızda kötücül niyetlerini destekleyebilecek her türlü tutkuyu uyandırmaya özen gösterdiklerinden şüpheniz olmasın.

Eğer canice atıp tutmaları için onlara bahaneler sağlayacak uygunsuz ey-lemelerinizi yakalayamazlarsa, ulusal temsile karşı ne yapabilirler ki? Bu yüzden kaçınılmaz olarak iki tür ajanlarının olmasını istemek zorundalar. Bu ajanların bir kısmı söylevleriyle ulusal temsili küçük düşürmeye çalışanlardır, diğerleri ise Konvansiyon'un bağrında yer alarak onun şanını ve Cumhuriyet'in çıkarlarını zedelemek amacıyla ulusal temsili yanıltmaya çabalayanlardır.

Ona başarıyla saldıracılabilmek için, güveninizi haklı çıkaran vilayetlerdeki [görevli] temsilcilere ve Kamu Esenlik Komitesi'ne karşı iç savaş başlatmak en uygun olan yöntemdir. İşte hem bu temsilcilere hem de Komite'ye saldıranlar, kendi aralarında savaşıyormuş görüntüsü veren bu adamlardır.

[...]Önce Kamu Esenlik Komitesi'ne iftira atarak doğrudan amaçlarını gerçekleştirmeye yöneldiler; yüksek sesle övünerek onun çetin görevlerinin ağırlığı altında ezileceğini söylediler. Ama Fransız halkının zaferi ve talihi onu ezilmekten korudu. Bunun üzerine bir yandan Komite'ye övgüler düzmeyi yeğlerken, öte yandan onu felç edip emeğinin ürünlerini yok etmeye giriştiler. Komite'nin önemli ajanları için dile getirilen ne idüğü belirsiz tüm bu tumturaklı sözler; reform adı altında gizlenmiş ve Konvansiyon tarafından reddedilmiş olan, ama bugün garip bir gösterişle yeniden ortaya atılan örgütlenmeyi bozmaya yönelik tüm bu projeler; Kamu Esenlik Komitesi'nin görevden uzaklaştırmak zorunda kaldığı entrikacıları övmek için gösterilen bu çaba; iyi yurttaşlarda uyandırılan bu korku; komplocuları okşayan bu bağış-

layıcılık; kısacası kendi bağrınızdan kovduğunuz bir adamın¹⁰⁵ baş sorumlusu olduğu tüm bu düzenbazlık ve entrika sistemi, Ulusal Konvansiyon'a yönelik tir ve Fransa'nın bütün düşmanlarının emellerini gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

[...]Ama yüreğimizi ferah turalım; gerçeğin tapınağı burasıdır. Cumhuriyet'in kurucularının, insanlığın öcünü alanların ve tiranları devirenlerin mekanıdır burası.

Burada, bir kötülüğü yok etmek için onu işaret etmek yeter. Bireylerin benlik sevgisi ya da zaafı konusunda öğüt almak için vatan adına Ulusal Konvansiyon'un erdemine ve şanına başvurmamız yeter.

Hem Konvansiyon'un kaygılarıyla ilgili bütün konularda, hem de Devrim'in ilerleyişini etkileyebilecek her şey hakkında ciddi bir tartışma başlatıyoruz. Burada, hiçbir özel ve gizli çıkarın, Meclis'in genel iradesinin üstünlüğünü ve aklın alt edilemez gücünü gasp etmesine izin vermemeye ant içiyorum.

Her iki muhalif grubun Devrimci Yönetim'e karşı cephe alması, Jakobenlere göre Robespierre'in suçlayıcı savlarını doğrulamaktaydı. Ayrıca Thuriot gibi bazı Dantoncuların Hristiyanıslaştırma hareketinde aktif bir rol oynaması ya da 2 Şubat'ta Konvansiyon'un aldığı Vincent ile Ronsin'in serbest bırakılması kararını Danton'un (fırsattan istifade edip Fabre d'Églantine'i kurtarabileceğini düşünerek) desteklemesi, aralarındaki işbirliğinin bir kanıtı olarak kabul ediliyordu. Üstelik her iki grupta yer alan bazı kişilerin çeşitli (bazen aynı) yolsuzluklara bulaşmış oldukları görülüyor ya da iddia ediliyordu. Bu yolsuzluklarda başı çekenlerin yabancı iş adamları, bankacılar olması ve iki grubun ama özellikle Hébertistlerin Fransa'ya sığınmış yabancı göçmenlere kukak açması, sözü edilen komplonun başta İngiltere olmak üzere yabancı sa-raylarda tezgâhlanıp sahneye konduğunun bir başka kanıtı olarak sunuluyordu. Böylece Dantoncular ile Hébertistlerin sahnedeki aktörleri olduğuna inanılan bu komplo, yabancılar komplosu olarak adlandırılmaya başlandı.

Robespierre'in "iç düşmanlar" suçlamasını tabii ki ne Dantoncular ne de Hébertistler üstlerine aldı. Dantoncular, daha önce belirtildiği üzere seslerini

¹⁰⁵ Fabre d'Églantine.

pek çıkarmamaya özen gösterdiler. Hébertistler ise, “en iyi savunma saldırıdır” mantığından hareket ederek seslerini daha da yükselttiler. Bu dönemde yeniden patlak veren ekonomik kriz, onlara iktidarı eleştirmek için fırsat verdi. Özellikle Hébert, Şubat ayı boyunca gazetesinde, kıtlıktan, yükselen fiyatlardan söz ederken gerekli önlemleri almadığı için yürütme erkini suçluyor ve *sans-culotte*’ları iktidara karşı kışkırtmaya çalışıyordu. Öyle ki, *sans-culotte*’lar arasında şarap tüketiminin çok yüksek olduğunu bildiğinden, gazetesinin 2 Şubat tarihli sayısında, karaborsacıların entrikalarına son verilmediği takdirde “ördekler gibi su içmek zorunda kalacağız; bana göre böyle bir şey, yalnız ılımlılara, aristokratlara, kralcılara ve Philippeauculara uygulanması gereken bir işkencedir” diye yazıyordu. Ancak ihtiyatı elden bırakmamak için Konvansiyon’dan, özellikle de Montagnard grubundan umudunu kesmediğini de vurguluyordu.

Hébertistler, ekonomik sorunları “kaşımının” yanında siyasal öneriler getirerek KEK’i köşeye kıştırıp yıpratma taktiklerini de sürdürdüler. Vincent ile Ronsin’in Konvansiyon kararıyla serbest bırakılmalarından güç alan Cordelierler, 6 Şubat’ta “vatanseverlere zulmedenlerin” cezalandırılmasını ve “*Maraire*’nin pis kalıntılarının temizlenmesini” yani Konvansiyon’da yeni bir arındırma-temizlik yapılmasını talep ettiler. Dört gün sonra da KEK’e (ve Genel Güvenlik Komitesi’ne) bağımlı hale getirilen *section* devrimci komitelerinin lağvedilmesini ve bunların yetkilerinin *section* halk derneklerine devredilmesini önerdiler. 11 Şubat’ta da Vincent’in Jakobenler Kulübü’ne üyelik başvurusunun reddedilmesi üzerine Hébertistler, Jakoben iktidara karşı tam anlamıyla bir saldırıya geçtiler.

Cordelierler Kulübü’nün 12 Şubat oturumunda Momoro, “Cumhuriyet’in tüm bu yıpranmış adamları, devrimin tüm bu kınk bacaklıları, kendileri vatansever olmak istemeyip biz vatanseverleri aşırılar diye nitelendiriyorlar” deyip Jakobenleri “en iyi vatanseverlere karşı dalavere çevirmekle” suçladı. Ardından söz alan Hébert, tıpkı Momoro gibi, “uyutucu adamlar” ya da “iktidar buğalası olup ellerindekiyle yetinmeyip hep daha fazla güce sahip olmaya çalışan kişiler” olarak nitelendirdiği Jakobenlerin, ultra-devrimciler sözcüğünü sırf kendilerini, vatanseverleri karalamak için uydurduğunu belirtti. Sözlerinin sonunda, Robespierre’in kendilerine yakıştırdığı hizip (dolayısıyla iç düşman) suçlamasını Jakobenlere yöneltti ve onları açıkça tehdit etti: “Eşitliğin düşmanı olan bu hizbi bir daha başını doğrultamayacak şekilde devirmek gerekir.”

İki kulüp arasında tırmanışa geçen gerginliği sonlandırıp bir uzlaşa sağlamak için her iki taraftan da bazı kişilerin devreye girmesi gecikmedi. İlk olarak, Cordelierlerle geri dönülmez bir şekilde bozuşmanın Devrim'i tehlikeye atacağını düşünen Jakobenler harekete geçtiler. 14 Şubat'taki Jakobenler oturumunda Jeanbon Saint-André, açıkça uzlaşılmasından yana bir tavır aldı: "Hem kamu yararı hem de iki derneğin iyiliği için bu sefil tartışmalar son bulmalıdır. Bu olduğunda hepimiz büyük vatanseverler olacağız." Cordelierlerle ilişkisini sürdüren Collot d'Herbois da aynı görüşü savundu. Ona göre aristokratlar bir tuzak kurup Jakobenler ile Cordelierlerin arasını açmıştı. Dolayısıyla iki dernek de bu tuzağın farkına varıp tartışmalarına son vermeli ve yalnızca kamu esenliğiyle ilgilenmeliydi.

Bunun üzerine Cordelierler Kulübü'nde de uzlaşa yönünde sesler yükselmeye başladı. En fazla sesi çıkan Hébert'di. 20 Şubat'ta kulüp kürsüsüne çıktığında, artık ne eşitlik düşmanı hizipten ne de bunu devirmekten söz ediyor, hatta Jakobenlere övgüler düzüyordu. Bu konunun tartışmaya açıldığı 25 Şubat oturumunda, kulübün "şahinler" ve "güvercinler" diyebileceğimiz iki gruba ayrıldığı görüldü. Şahinlerin sözcülüğüne soyunan Ronsin, özgürlük düşmanı hizipçileri yok etmek için Cordelierlerin yeni bir 31 Mayıs günü (yani ayaklanması) gerçekleştirmeleri gerektiğini dil getirdi. Diğer grupta yer alan üyeler, Jakobenlere savaş açılması isteğine tepki gösterdiler. Örneğin Brutus, Ronsin'in ayaklanmaya çağrıda bulunmasını kınadı. Hébert ise, hem uzlaşa fikrini kulübe benimsetmek hem de kulüp içinde olası bir bölünmeyi engellemek için ortamı yumuşatmaya çalıştı ve Ronsin'in fiili değil düşünsel bir ayaklanmadan söz ettiğini ileri sürdü. Kulüpteki genel eğilimin uzlaşıdan yana olduğunu gören Ronsin, içine düştüğü çukurdan çıkabilmek için Hébert'in kendisine uzattığı ipi kullanmayı yeğleyip ayaklanma sözcüğüyle 31 Mayıs ayaklanması kadar gerekli olan moral bir ayaklanmayı kastettiğini belirtti. Sonuçta güvercinlerin görüşü ağır bastı. Cordelierler Kulübü, Hébert'in önerisini benimseyip karşı-devrimcilerin kışkırttığı Jakobenlerle olan anlaşmazlığa son verme ve bunu bir delegasyonla Jakobenlere bildirme kararı aldı. Ertesi gün Jakobenlere giden bir Cordelier heyeti, hem başta Vincent ve Ronsin'in olduğu "tutuklu vatanseverlerin" serbest bırakılması nedeniyle Jakobenleri kutladı hem de Jakobenlerle sonsuza dek birlik, kardeşlik içinde olacakları sözü verdi.

İki kulüp arasında her şey rayına oturmuş gibi görünüyordu. Ama birkaç gün içinde ne olduysa hava birdenbire değişiverdi. Cordelierlerde şahinlerin üstünlüğü ele geçirmelerini, güvercinlerin de aniden şahinleşmesini neyin te-

tiklediğini saptamak güçtür. Bu tavır değişikliğinin nedeni, belki de Saint-Just'un 26 Şubat'ta Konvansiyon'a sunduğu raporunda özellikle Dantoncuları hedef almakla birlikte Hébertistlere de çatması ya da Cordelierlerin iki hafta önce Fabre d'Églantine, Philippeaux, Bourdon de l'Oise ve Desmoulins'i hain ilan etmesine rağmen Jakobenlerin Dantonculara karşı (Fabre d'Églantine dışında) herhangi bir olumsuz yaptırımında bulunmamasıydı. 2 Mart'ta kulüpte yeniden Jakobenlere karşı eleştirel sesler yükseldi. Cordelierleri sakın olmaya davet eden Hébert, Konvansiyon'a bir heyet yollanıp içlerinde hain ilan ettiklerinin de bulunduğu 60 civarında vekilin cezalandırılması talebinde bulunmakla yetinilmesini teklif etti. Ancak iki gün sonra bir öfke patlaması yaşandı ve gerginlik zirveye taşındı.

Cordelierler Kulübü'nün 4 Mart oturumu, başkanlık eden Momoro'nun salonda asılı bulunan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi tablosunu işaret edip "bu tablo hizbin yok edilip halkın kutsal haklarına yeniden kavuşması sağlanana dek örtülü kalacaktır" demesiyle ve tablonun üzerine siyah bir şal örtülmesiyle başladı. Ardından söz alan Carrier, Montagne sıralarında yeni suratlar görüp şaşırdığını, hatta korkuya kapıldığını söyledi ve tutuklu olan Dantoncuların hâlâ Devrim Mahkemesi'ne çıkarılmamasından yakındı. Sözlerini ayaklanma ateşini yakıp Jakoben iktidara karşı savaş ilan ederek tamamladı: "Ayaklanma, kutsal bir ayaklanma, işte hainlere karşı yapmanız gereken şey budur!" Salonda bu yönde bir havanın esmesiyle birlikte Hébert de, tutumunu değiştirip (kendi deyişiyle) "başkalarını öne atıp kendileri geri duran" ve ellerindeki iktidarla yetinmeyip "diktatörlüklerini kurmayı amaçlayan" Jakobenlere saldırmaya koyuldu. Ayrıca bir bakıma günah çıkarıp bir süredir ihtiyatlı bir tavır takınmasını, Desmoulins'in ve iktidardaki bazı kişilerin üzerinde uyguladığı baskıya bağladı. Son olarak da Carrier'in ayaklanma çağrısını ateşli bir şekilde destekledi: "Halkın haklarını yok etmeyi amaçlayan bir hizbin varlığından hâlâ şüphe mi duyuyorsunuz? Hiç kuşkusuz hayır! Eh öyleyse, bu hizip var olduğuna göre, ondan nasıl kurtulacağız? Ayaklanmayla, evet ayaklanmayla. Cordelierler, zalimlere ölümcül darbe indirilmesi sinyali veren son kişiler olmayacaktır kesinlikle."

Ertesi gün Cordelierlerin örgütlemeye çalıştığı ayaklanma girişimi tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Sadece Momoro tarafından yönlendirilen Marat *section'u* harekete geçip Komün'e gitti, ama uzun zamandır Cordelierler ile arasına mesafe koymuş olan Chaumette de dahil olmak üzere Komün yöneticilerinin KEK'i öven ve eylemi kınayan sözleriyle karşılaştı. Radikal devrimciler-

den oluşan Paris vilayeti devrimci komitesi, halkı Devrimci Yönetimi desteklemeye çağırdı. Tabii KEK de bu gelişmeler karşısında tepki göstermekte gecikmedi. Yaşanan kıtlığın ondan şikayet edenlerin eseri olduğunu ileri süren Barère, “barış yanlısı bağışlayıcılar hizbi kadar sözümona isyancılar hizbini de gözetim altında tutmak gerek” diyerek Konvansiyon’a “gizli yabancı komplo-su” hakkında bir araştırma yapılması kararı aldırttı.

İki kulüp arasında yeniden gerilen havayı yumuşatmak için yine Collot d’Herbois girişimde bulundu. Jakobenler Kulübü’nün 6 Mart’taki oturumunda, Haklar Bildirisi’nin bir şalla örtülmesinin hiç de uygun olmadığını belirtmesine karşın Cordelierleri mazur göstermeye çalıştı. Cordelierlerin tıpkı Jacques Roux gibi entrikacılar tarafından aldatıldığını ileri sürdü. Ayaklanma sözcüğünü ortaya atmış olan Carrier de söz alarak, ayaklanma sözcüğü ile Jirondenlerin devamı olup Cumhuriyet’i tehlikeye atan ılımlıların engellenmesinin kastedildiğini söyleyerek kendisini ve Cordelierleri savundu. Bazı üyeler de bu görüşlere katıldı. Sonuçta Collot d’Herbois’nun, entrikacılar hakkında Cordelierler Kulübü’nü bilgilendirmek için bir Jakoben heyetinin ertesi gün Cordelierlere gitmesi önerisi kabul edildi.

Collot d’Herbois başkanlığındaki Jakoben heyeti Cordelierler tarafından çok sıcak bir şekilde karşılandı. Collot d’Herbois yaptığı konuşmasında, Cordelierlerin ayaklanmadan bahsetmek yerine alınmasını istedikleri önlemleri Konvansiyon’a sunmaları gerektiğini söyledi. Sonra “ortak düşmanlarımızı yerle bir etmek için aramızdaki bölünmeye son verelim” deyip dostluk elini uzattı ve Cordelierler ile Jakobenlerin kardeşlik bağlarıyla birbirlerine bağlı olarak tek bir vücut şeklinde hareket etmelerini istedi. Başta Hébert, Momoro, Ronsin olmak üzere Cordelierlerin büyük çoğunluğu uzatılan bu eli hemen kabul etti. Hébert, “ayaklanma sözcüğüyle gerçek vatanseverlerin her zaman birlik içinde olmalarını kastettiğini” belirtip Jakobenlere karşı hiçbir zaman kötü bir niyet beslemediklerini ileri sürdü. Haklar Bildirisi’nin üzerindeki siyah şal yırtılıp alındı ve kardeşliğin nişanesi olarak Jakobenlere verildi. Oturum, “Yaşasın Cumhuriyet” haykırışları arasında birlik için ant içilmesi ve kucaklaşmaların gerçekleşmesiyle son buldu.

Hébertistler, *sans-culotte* kitleleri mobilize edebilecek ve böylece Jakoben iktidara karşı bir halk ayaklanması gerçekleştirebilecek bir güce sahip olmadıklarını görmüşlerdi. Dolayısıyla güç dengesinin tümüyle kendi aleyhlerine olduğu bu ortamda, saldırı politikasını terk edip uzlaşmacı bir tutum takınmanın ya da belli bir süre için böyle bir görüntü vermenin daha yerinde oldu-

ğunu kabul ettiler. Hébert hemen kalemine sarıldı. İki gün sonraki gazetesinde, kendine göre ayaklanma sözcüğüne açıklık getirdi ve Cordelierler Kulübü'ndeki uzlaşma oturumunu anlatarak Jakobenler ile Cordelierlerin her zaman olduğu gibi yine birlik içinde olduklarını okurlarına duyurdu.

HÉBERT (9 Mart 1794)¹⁰⁶

Père Duchesne'in, Jakobenler ile Cordelierleri kedi köpek gibi birbirine düşürmek isteyen alçak hergelelerin havanda su dövdüklerini görmekten duyduğu büyük sevinci. Aynı hergelelerin Père Duchesne'i kendileri gibi sanıp karaborsacılıkla suçlamaları karşısında duyduğu büyük öfkesi.

Paris'in *sans-culotte*'ları, tüm vilayetlerin cumhuriyetçileri, eğer bugüne kadar düşmanlarınızı yendiyseniz, eğer kasırgalarla sürekli hırpalanan vatan gemisi her türlü tehlikeye göğüs gerip bütün fırtınalardan sağ salim çıktıysa, bunu kime borçlusunuz [*küfür*]? Vatansever derneklere değil mi? Onlar olmasaydı, şimdi *Ancien Régime*'in ciğeri beş para etmez herifleri istedikleri gibi at koşturuyor, sizin kanlarınızı içerek şişkölaşmış iğrenç Capet hâlâ hükmediyor, Avusturyalı dişi kurt¹⁰⁷ kirli ellerinde ulusal hazinenin anahtarını tutuyor ve Versailles'ın bütün kepaze takımı halktan aldığı ganimeti paylaşıyor olurdu. Tabii ki özgürlüğün gerçek dostlarının bizi bu vebadan kurtarmak için harcadıkları tüm çabaları unutmadınız. Haklarınızı korumak için ne tür fedakârlıklarda bulunduklarını, ne büyük tehlikelere göğüs gerdiklerini anımsıyorsunuz, [*küfür*].

Yeryüzünde tek bir özgür insan kalsa bile, iki önemli derneğin, Jakobenler ile Cordelierlerin tiranın tahtını paramparça ettikleri ve Cumhuriyet'i kurdukları hatırlanacaktır. Bu arada, özgürlük adına yükseltilmiş bu ilk iki tapınağın keşiş isimleri taşımasından memnun olmadığımı belirtmeliyim. Ama [*küfür*], alışkanlık karşısında elden ne gelir! Üstelik isimler önemli de değil; bugün Jakoben ve Cordelier isimlerini taşıyan bu yiğit adamlar iyi *sans-culotte*'larca ne kadar sevilip önemseniyorsa, diğer dernekler de o kadar aşağılanıp nefret ediliyor.

¹⁰⁶ Hébert, No. 354.

¹⁰⁷ Kraliçe Marie-Antoinette.

Fakat [küfür], sözcükler üzerinde bu kadar çene çalmak yeterli, şimdi asıl konuya gelemim. Herhangi bir aristokrata bir Jakobenden ya da bir Cordelierden söz etmek onun çileden çıkmasına neden olur, [küfür]. Aşağılık La Fayette, bütün rezil dalaverelerini kahramanca ortaya dökmüş olan bu derneklere karşı ölümüne bir savaş başlatmıştı. Beyaz atlı bu rezil herif, kulüp üyelerini katletmek amacıyla ordusunun başında Paris üzerine yürüyebilmek için debelenip durmuştu. Canavar Capet'yle işbirliği içindeki şehvet düşkünü Léopold,¹⁰⁸ bütün Avrupa'yı ateşe verip kana bulayan meşhur eylemine girdiğinde, halletmek istediği tek derdi Jakobenlerdi. Berlin'in hödük ayısı,¹⁰⁹ Gerzek George,¹¹⁰ ihtiyar Cato,¹¹¹ enayiler kralı,¹¹² İspanyolları yöneten kutsal kalıntılarla yüklü eşek¹¹³ ve hatta cennetin anahtarcısı,¹¹⁴ hepsi de bir ağızdan aynı nakaratı tekrarlıyorlardı.

Tüm bu insan yiyici herifler neden halk derneklerine karşı bu denli nefret besliyorlar? Ah [küfür], çünkü zayıf noktalarının farkındalar, eninde sonunda meslektaşları Capet gibi kafalarını gözlüğün içine sokacaklarını¹¹⁵ düşünüyorlar ve kendilerine perende attıracak¹¹⁶ olanların Jakobenler ile Cordelierler olacağı konusunda kuşku duymuyorlar. Dolayısıyla bu canavarlar, ellerindeki son olanakları kullanarak *sans-culotte*'ları bölmek ve bütün cumhuriyetçi dernekleri dağıtmak için altınlarını har vurup harman savuruyorlar. Jakobenleri Cordelierlere karşı silahlandırmak, onların gözünde yapılabilecek en büyük devlet darbesidir. Fakat [küfür], Jakobenler ile Cordelierler her zaman birlik olacaklar ve bütün tahtların devrildiğini göreceklerdir; tüm özgür insanlar da mutluluklarını onlara borçlu olacaktır.

¹⁰⁸ Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II. Leopold. Ancak savaş başladığında, Avusturya'da artık II. Leopold değil, oğlu II. Franz hüküm sürmekteydi.

¹⁰⁹ Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm.

¹¹⁰ İngiltere Kralı III. George.

¹¹¹ Rusya Çariçesi II. Katerina.

¹¹² Toskana Grandükü III. Ferdinando.

¹¹³ İspanya Kralı IV. Carlos.

¹¹⁴ Papa VI. Pius.

¹¹⁵ Giyotine gitmek, başını giyotine yerleştirmek.

¹¹⁶ Giyotinde öldürülmek.

Bununla birlikte [*küfür*], içimizde karışıklık çıkarmak için sürekli fırsat kolan Pitt'in ajanları, bu iki derneği kedi köpek gibi birbirine düşürme çabası içine girdiler. En iyi vatanseverlere zulmedilirken alçakların başları dik yürüdüklerini gören; düşmanlarımızın çeşitli karşı-devrim projelerinden bıkip usanan; ılımlıların, Feuillantların ve kralcılarının kafalarını kaldırmaya cüret edip Konvansiyon'u dağıtmak ve özgürlüğü yok etmek amacıyla bir hizip oluşturmaya yöneldiklerini fark eden Cordelierlerin sabrı taşıp tepesi attı. Bir kez daha aristokratlara ne çok olanakları bulunduğunu ve onları toprağa gömecek güçte olduklarını kanıtlayıp şöyle haykırdılar: "Halkın düşmanları, titreyin; bir ayaklanma istiyorsunuz; pekâlâ, bir tane daha yapacağız, fakat bu sonuncusu olacak. Halk kitlesel olarak bir kez daha ayaklanacak, ama bu kez sizin kökünüzü kazımak için olacak. Konvansiyon'da hep birlik içinde olan Jakobenler ile biz, Cumhuriyet'i tüm hainlerden temizlemek için tek bir vücut gibi hareket edeceğiz."

Bu "ayaklanma" sözcüğü üzerine, Cumhuriyet'ten çalmış ya da *sans-culotte*'lara karşı komplo kurmuş oldukları için postu deldirmekten korkan bütün hergeleler, etrafı bulandırmaya başladılar. Konvansiyon'u yüz kere kurtarmış olan Cordelierlerin onu dağıtmak istediğini söyleme cüretinde bulundular. Coblentz ile Vendée yazarları ve gazetecileri tarafından yayılan bu söylenti nedeniyle telâşa düşen Jakobenler, gelip kardeşleri Cordelierlerden bir açıklamada bulunmalarını istediler. Aristokratlar, daha şimdiden [*küfür*], bıyık altından gülüyor ve bir anlaşmazlık yarattıkları için seviniyorlardı. Ancak Cordelierlerin davranışlarını açıklamaları üzerine kardeşleri, onları kınamak şöyle dursun, bütün komplocuların canına okumak için onlarla daha yakın bir işbirliğinde bulunacaklarına yemin ettiler. Bu duygu dolu sahne kucaklaşmalarla son buldu. [...]Bu oturuma gelmiş olan kardeş derneğin heyeti, Jakobenlerin her zaman kardeşleri Cordelierlerin düşüncelerini paylaştıklarını ve Devrim yolunda hep onlarla birlikte yürüyeceklerini açıkladı. Böylece [*küfür*], vatanseverlerin birbirleriyle boğuşacağını zanneden bütün aristokratlar, havanda su dövmüş oldular. Hokkabaz Pitt boşu boşuna paralarını kaybetti. Bütün iyi *sans-culotte*'lar ise, cumhuriyetçi kanatları birlik içine sokan bu hayırlı açıklamadan dolayı sevince boğuldular.

Hébert, bu yazıyla yetinmedi, iki gün sonra Paris sokaklarına duvar afişleri astırdı. Bu afişte, evinde 24 kilo jambon bulunmasından ötürü kendisine yöneltilen karaborsacılık suçlamasını reddediyor ve bir ayaklanma çağrısında bulunmadıklarını ileri sürüyordu. Haklar Bildirisi'nin üzerinin örtülmesi olayına değindiğinde "bu yürekli eylem, ulusal temsile karşı bir ayaklanma işareti olmamanın ötesinde, yeni bir ılımlılık dalgasının felç etmeye yöneldiği Ulusal Konvansiyon'u ve ulusal hükümeti destekleyip korumayı amaçlamaktadır" cümlesine yer veriyordu. Aynı günün akşamı bu kez bir Cordelier heyeti, birlik ve kardeşlik konusunda güvence vermek için Jakobenler Kulübü'nde idi. Bu toplantı yine kucaklaşmalara sahne oldu. Ayrıca Cordelierler Kulübü, 12 Mart'ta, Marat'nın *L'Ami du peuple* gazetesinin (kaldığı yer olan) 243. sayısını çıkardı.¹¹⁷ Gazetede, iki kulübün "zalimlere karşı sıkı bir birlik içinde olma andı içtikleri" belirtildikten sonra "titreyin vicdansız hainler, bu birleşme sizi yerle bir edecek" deniyordu.

İki kulübün yeniden uzlaşıp birleştiklerine ilişkin sergilenen tüm bu gösteler gerçeği yansıtmaktan çok uzaktı. Cordelierler Kulübü'nde ilk kucaklaşmaların gerçekleştiği 7 Mart'taki oturumda, Vincent (ve onun gibi düşünenler) uzlaşmaya karşı çıkmışlardı. Daha sonraki günlerde Vincent, Robespierre'i kastederek "Cromwell bozuntularına" ve Collot d'Herbois'ı kastederek de "belâgatli hatiplere" verip veriştiymişti. Brutus gibi ateşli üyeler de onu destekleyip bu yönde konuşmalar yapmışlardı. Hébert de KEK üyesi Barère'i açıkça eleştirmekten kaçınmamıştı. Jakobenler Kulübü'nde de, Cordelierlerin bu uzlaşmacı tutumuna karılmaması gerektiğini, onların hem kulüplerinde hem *section* halk derneklerinde iktidara karşı saldırgan tutumlarını sürdürdüklerini dile getiren üyeler vardı. Fakat asıl önemli olan, KEK'in bu konudaki düşüncesi idi. Öyle görülüyor ki KEK (ve Genel Güvenlik Komitesi), ayaklanma sözcüğü telaffuz edildiği anda, Cordelierlerde yuvalanmış olan Hébertistlerin defterinin dürülmesi zamanının geldiğine inanmıştı. Açıkçası Jakoben iktidarın önderleri, (Robespierre önceki konuşmalarında ılımlıların aşırın devrimcilerden daha tehlikeli olduğunu söylemiş olsa da) ilk darbeyi bir an önce Hébertist muhalefete indirme konusunda anlaşmışlardı. Hatta Collot d'Herbois bile, tüm Cordelierleri değilse de Hébertist liderleri gözden çıkarmış bulunuyordu.

¹¹⁷ Bu gazetenin bir sonraki sayısı 15 Mart'ta çıkacak, ardından kapanacaktı.

İktidar, 21 Şubat'ta genel tavan fiyat listesini açıklamıştı. Saint-Just'un 26 Şubat ve 3 Mart'ta Konvansiyon'a sunduğu raporlar sonrasında da "Ventôse kararları"¹¹⁸ denilen yasalar çıkarılmıştı. Bu yasalar Devrim düşmanlarının mülklerinin yoksullara dağıtılmasını öngörüyordu. Alınan bu önlemlerle, fiyatların daha sıkı bir şekilde denetlenmesi, toplumsal yapının yeniden düzenlenmesi gibi amaçlar güdülüyor, ama ayrıca bu sayede *sans-culotte*'ların, yoksul kesimlerin güvenlerinin kazanılabileceği düşünülüyordu. Dolayısıyla iktidar Hébertistlere vurduğu zaman, bu önlemleri memnuniyetle karşılamış olan *sans-culotte*'ların kılınını kıpırdatmayıp duyarsız kalacakları hesaplanıyordu.

Hébertistler, iktidarın kendilerini yok etme kararından habersizdiler ya da aymazlık içindeydiler. Hébert, *Père Duchesne*'in 11 Mart'ta satışa sunulan son sayısında, ilk önce Devrim'in o güne kadarki gelişimini kendine göre yorumluyordu. Ardından Jirondenlere karşı girişilen halk ayaklanmasıyla Cumhuriyet'in kurtarılmış olmasına rağmen tüm sorunların giderilmediğini belirtiyordu. Ona göre en büyük sorun, Jirondenlerin devamı olduğunu söylediği ılımlılar-bağışlayıcılar hizbiydi. *Sans-culotte*'lar Konvansiyon'a güvenmeli ama Dantoncuların yok edilmesi için iktidar üzerinde baskı kurmalıydı.

HÉBERT (11 Mart 1794)¹¹⁹

Père Duchesne'in, devrimci yasaların uygulanmasını engellemek ve aristokratlar ile komplocuları kurtarmak için elinden geleni ardına koymayan ılımlılara karşı duyduğu büyük öfkesi. Maksimum Yasası ile şüphelilerin mallarının müsadereyi yasasının uygulanabilmesi için gerçek cumhuriyetçilerin tek bir vücut gibi hareket etmeleri yönünde verdiği öğütleri.

Ah [*küfür*], aristokrasiyi öldürmek ne kadar da zor! Ölümcül darbeyi almaya hazır olduğunda ölmüş gibi yapar, ezilmiş gibi görüldüğünde de canlanıp ayaklanır ve zehrini daha güçlü bir biçimde etrafa saçar. Halka acı çekirmek için her gün yeni canavarlar yaratır.

Vatanseverler neden [*küfür*] çoğu kez yarı yolda dururlar? Darbeleri indirdikleri sırada neden bütün düşmanlarının canına okumazlar? Eğer uyutu-

¹¹⁸ Ventôse: Devrimci takvime göre 1794 yılında 19 Şubat-20 Mart günlerini kapsayan ayın adı.

¹¹⁹ Hébert, No. 355.

cu herifler halkın intikamını durdurmasalardı, 10 Ağustos'ta her şey sona ererdi. Canavar Capet ile onun iğrenç soyu geberip gider, katil şövalyelerden bir teki bile kurtulamazdı. Bir tek taş atarak Paris'teki bütün Feuillantlar, kralcılar, aristokratlar vurulur ve bizim gibi böyle büyük bir gün yaşamak isteyen vilayetler de Parislilerin yapacaklarına canla başla katılırlardı. Fakat tam tersine, *sans-culotte*'lar ikiyüzlü hergeleler tarafından oyuna getirildi; ılımlılar kazandı. Bunun sonucunda neler oldu neler [*küfür*]!

Brissotinler istedikleri gibi at koşturdular; yaşlı Roland, Konvansiyon'un yiyecek satın alması için ona emanet ettiği milyonlarca lirayla karşı-devrimi tezgâhladı. Kendisini boynuzlayan fahişenin¹²⁰ yatak odası, Avusturya Komitesi'nin¹²¹ yerini aldı. Cumhuriyet'in dört bir yanına dağılmış gizli polisi ise, her yerde iç savaş ateşini yaktı. Bu alçak hizbe satılmış bütün gazeteciler, kamuoyunu zehirledi. En iyi yurttaşlar çamurlarda sürüklendi. Namuslu ve cesur yasamacılara hain damgası vuruldu. Tiranlığı yıkmış olan kişiler tiranlığı yeniden kurmayı istemekle suçlandı. Gerçeğin sesi yalanla ve iftirayla susturuldu. Halka sadık kalmış az sayıdaki yazarın artık hiçbir güvenliği kalmamıştı. Marat bir kurt-adam, yırtıcı bir hayvan gibi takdim edildi; her gün kaç tane küçük çocuk yediği, kaç bardak kan içtiği, taşrada tartışılır hale geldi. Oysa [*küfür*], tüm Cumhuriyet'te ondan daha insancıl bir adam yoktu. Her ne pahasına olursa olsun Marat'dan kurtulmak isteyen hergeleler, hakkında suçlamalarda bulundular ve kesinlikle ölüme mahkûm ettirmek için de Devrim Mahkemesi'nin kışına bir tekme atıp kendi tıynetlerindeki namussuzlardan ve haydutlardan kurulu yeni bir mahkeme oluşturma projesini hayata geçirmeye kalkıştılar. Fakat [*küfür*], *sans-culotte*'lar bu oyuna karşı çıktılar; halk, gerçek dostunun davasını savundu ve Brissotinlere cinayetlerini işlemeleri için zaman tanımadı. Marat yargıçların önüne çıkıp davacılarını susturdu, ardından kutsal Dağ'ın [Montagne] tepesine omuzlarda taşınıp bütün hainlerin yüreklerine korku saldı.

Bir avuç yiğit Montagnard Cumhuriyet'i kurtarmak için fırtınaya direnir ve bütün tehlikelere göğüs gererken, Brissotinlerle işbirliği içindeki alçak

¹²⁰ Madame Roland.

¹²¹ 10 Ağustos 1792'den önce, Marie-Antoinette'in çevresinde ve Saray ile Saray'a yakın kişiler arasında kurulmuş olduğu kabul edilen karşı-devrimci yapılanma.

Dumouriez, askerlerimizi kıyımaya götürüyor ve Belçika'yı Avusturyalılara satıyordu. Aynı zamanda Roland ile yordakçı takımı, federalizmi savunuyor, Paris'e karşı taşırayı silahlandırıyor ve özgürlüğe ölümcül darbeyi indirmek için Vendée savaşını tezgâhlıyordu. On İnkiler Komitesi denen düzenbazlar yatağı tasarlandı; bu komiteyi oluşturacak kurbağalar ile yılanlar *Marais*'nin çirkefi içinden çekilip alındı. Bütün vatanseverlerin öldürülmesi kararlaştırıldı. Hatırlıyor musun gariban fırın satıcısı, dansa¹²² seninle başlanacaktı. Çünkü [*küfür*], her zaman hedefteki ilk kişi sendin. O zamanlar Avusturya Komitesi canını çok sıkımişti ve Feuillantlar Avusturyalı dışı kurda verecekleri ilk hediye-nin senin kellen olacağına dair yemin etmişlerdi.

Dananın kuyruğu bir yerde kopacaktı, [*küfür*]. 10 Ağustos trajedisinin ikinci perdesi olan 31 Mayıs günü, Cumhuriyet'i kurtardı ve komplonun belli başlı liderlerini darağacına yolladı. Fakat [*küfür*], bütün kötüler yok edilmedi; hapisane kapılarının açılması talebinden beri, aristokratlar, akrabaları ile dostlarını kurtarmak ve vatanseverleri mahvetmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Carra ile Gorsas yeniden canlandırıldı; ağızlarından düşürmedikleri aynı iğrenç sözler, kendileriyle aynı türden olan başka ukulâlar tarafından tekrarlanıp duruyor. En önemli komplocular, kendilerini övüp savunacak kadar gözü kara olan adamları bulup kullanıyorlar. İftira edilmiş, zulmedilmiş ve zindana atılmış olan en iyi vatanseverler ise, alçaklarla, aristokratlarla ve kralcılarla bir tutulup kendi yazgılarına terk ediliyor. Onların savunmasını üstlenecek kadar adil ve yürekli adamlar ortaya çıksa bile, bu kez onlar bir hizip lideri ya da ihtiraslı, bozguncu bir kişi olmakla suçlanıyor. Bütün bu kargaşayı ateşlemek, yozlaşmayı sağlamak, suçu korumak ve masumiyet ile erdemi ezmek için Pitt'in altınları her yana saçılıyor. Yok edilmek istenilen yalnızca vatanseverler değil, Cumhuriyet'tir, [*küfür*]. Yeni tür Feuillantlar ve Brissotinler, bir yandan ılımlılık zehrini yayarlarken, öte yandan özgürlüğü kurtarmış olan devrimci önlemleri kınama cüretini gösteriyorlar. Yönetimi ele geçirmek için onu el altından dinamitlemeye çalışıyorlar. Phélipotinlerden oluşmuş bir Kamu Esenlik Komitesi, bir Genel Güvenlik Komitesi, aristokrasinin şaheseri olacaktır. Yakında, *Marais*'nin çamurlarından yeni

¹²² Dans ettirmek: Darağacında sallandırılmak, öldürülmek.

kurbağalar çıkacak ve suç ile erdem arasında ölümüne bir savaş başlayacaktır. İşte, bazı namussuzların korkusuzca istedikleri de bu.

Büyük temizlik darbesinden önce, tam da yiğit savaşılarımızın despotizm kölelerinin kökünü kazımak için can attıkları şu sırada, arabanın tekerine taş konuyor. Evet, [küfür], bu tür komploların oluştuğunu gören vatanseverler, haklı olarak öfkeye kapılıyorlar. Cumhuriyet'i kurtarmak gerekiyor ve onu kurtarmak için de bütün hergelelerin, bütün entrikacıların, bütün komplocuların icabına bakmak gerekiyor. Yiğit *sans-culotte*'lar, havlu atmayın. İlimlilik vaazları verenler, sizin en büyük düşmanlarınızdır. Geri gitme zamanı değil [küfür], Devrim'i tamamlamak lazım.

Konvansiyon, karaborsacıların canına okuyup bolluğu getirecek yeni bir *Maksimum Yasası*'nı kabul etmiş bulunuyor. Şüphelilerin mallarını müsadere eden ve bu kişileri sürgüne yollayan yasa, bütün halk düşmanlarını barışı bozma olanağından yoksun bırakacak ve Cumhuriyet'i onu zehirleyen bütün canavarlardan temizleyecektir. Bu nedenle [küfür], her türlü dalaverenin ve entrikanın üstesinden gelebilmek için, gerçek cumhuriyetçiler, durup dinlenmeden halkın mutluluğunu sağlamaya çalışan Konvansiyon'un etrafında toplanmaya devam etmelidir. Demek ki *sans-culotte*'lar, Konvansiyon'u özgürlüğe karşı komplo kuran hainlerden kurtarmak için birlik olmalıdır. Hainler hâlâ epey kalabalıktır. Fakat [küfür], eğer devrimci yasalar hızlı ve kararlı bir şekilde uygulanırsa, bunların hepsi hiçliğe mahkûm olur. Tekrarlamakta fayda var: Bizi sarsan bütün kargaşaların nedeni, hainlerin cezalandırılmasına ilişkin bağışlayıcılıktan kaynaklanıyor. Bir tek geri adım, Cumhuriyet'in yok olmasına sebep olur. Öyleyse [küfür], tıpkı kralcılar ve aristokratlar gibi ilimlilerin da ölümü üzerine yemin edelim. Birlik içinde cesur ve kararlı olalım, işte o zaman bütün düşmanlarımız şapa oturacaktır, [küfür].

Hébert bu satırları kaleme alırken Jakoben iktidar Hébertistleri yok etmek için hazırlıklarını tamamlamaktaydı. Saint-Just, 13 Mart'ta KEK adına hazırladığı "yabancılar komplosu" hakkındaki raporunu Konvansiyon'da okudu. Raporunda yabancıların Cumhuriyet'i yıkmak için komplo hazırladıklarını ifşa ediyor, her ne kadar Hébertistlerin adını açıkça dile getirmiyorsa da onların bu komplo içinde yer aldıklarını, yabancıların maşası olduklarını iddia ediyordu. Suçlamalarıyla Hébertistleri hedef almasının yanında Dantoncuları da

bunun dışında bırakmayıp onları uyarıyor, hatta üstü kapalı bir şekilde tehdit ediyordu. Ona göre hizipler (ya da partiler) doğanın ihlaliydi, çünkü eşyanın doğası halk egemenliğinin bölünmez olmasını gerektiriyordu. Dolayısıyla her hizip egemenliğe karşı, halka karşı işlenen bir suçtu; bu suçu işleyenlerin de hak ettiği tek ceza ölümdü.

SAINT-JUST (13 Mart 1794)¹²³

Özgür yönetimler ile özgür halklar arasında doğal bir sözleşme vardır; bu sözleşmeye göre yönetimler kendilerini vatana adamaya söz verirler, halklar ise hiçbir söz vermeksizin kendilerini sadece adil olma yükümlülüğü altına sokarlar. Yasaklanamaz ve değiştirilemez olan ayaklanma hakkı, halkların güvencesidir. Fakat yönetimlerin de bir güvencesinin olması gerekir. Bu güvence halkların adil ve erdemli olmasında bulunur.

Bu düşüncelerden çıkan sonuç şudur: Bir yönetime karşı tezgâhlanabilecek en ölümcül komplo, kamuoyunu adaletten ve erdemden uzaklaştırarak yozlaştırmak ve böylece güvencesini yitirecek olan yönetimi her şeyi göze alarak yok etmektir.

Bugün buraya Kamu Esenlik Komitesi adına vatan sevgisinin acımasız bedelini size ödemeye geldim. Yönetimin güvencesini yıkmaya yönelik kötülük dolu bir planı Fransız halkına ihbar etmeye, Fransız halkı ile Paris'e karşı girişilen bir entrikayı açıklamaya geldim.

[...]Eğer gerçek susup saklanmak zorunda kalsaydı ve kötülük hiçbir ceza-ya çarptırılmaksızın her şeyi yapmaya cüret edebilseydi, halimiz ne olurdu ey yurttaşlar? Özgürlük düşmanlarının gösterdiği cüreti, özgürlük savunucuları da göstermeli! Özgür bir yönetim, kurulduğu andan itibaren, kendini adalete uygun bütün imkanlarla korumalı, meşru bir şekilde büyük bir enerjiyle hareket edip kamusal gönenci engelleyen ne varsa hepsini ortadan kaldırmalı ve komploları yığıtçe açığa çıkarmalıdır.

Size ve halka bütün cesaretimizle şunu bildiriyoruz: Herkesin yeniden ahlaklı olmasının, aristokrasinin de terör içine sokulmasının zamanı gelmiştir. Gemi aزیya almış yozlaşmaya karşı savaşmanın, tutumluluğu, alçak gönüllü-

¹²³ Saint-Just, 1968, s. 207-228. Ayrıca *Devrim Yazıları* adlı kitabın s. 138-165'teki Vedat Günyol çevirisi göz önünde bulundurulmuştur.

lûğu ve toplumsal erdemleri birer görev haline getirmenin ve halk düşmanlarını hiçbirliğe mahkûm etmenin zamanı gelmiştir. O halk düşmanları ki, partiler kurmak, yurttaşları yurttaşlara karşı silahlandırmak ve toplumsal kargaşa ortamında tahtı yeniden yükseltip yabancılara hizmet etmek için, yozlaşmış insanların kötülüklerini ve tutkularını okşamaktadırlar.

Bu sözlerimiz ne denli katı olursa olsun, vatani sevmeyenleri, yani halkı yeniden köle yapmak ve özgür yönetimi yıkmak isteyenleri rahatsız eder olsa olsa. Cumhuriyet'te her şeyi yozlaştırarak özgürlüğün yerleşmesini engellemeyi amaçlayan yabancı devletler tarafından gizlice hazırlanmış bir komplo bulunuyor. Bu devletlerin amacı, tüm memnuniyetsiz insanları komploculara dönüştürmek ve entrikalar kepezeliği sayesinde mümkünse bizi bütün dünyanın gözünde küçük düşürmektir. Halkı ve Devrim'i suçlamak için çeşitli canavarlıklar gerçekleştiriliyor. Tüm bu kötülükleri yapanlar ve sonra kalkıp sorumluluğu özgürlüğün üzerine atanlar da hep tiranlardır.

Yabancılar her şeyi yozlaştırıyorlar. Giyim kuşamda sadeliğin benimsenmesinden bu yana, zenginliklerin şatafatlı yemeklerde, ahlaksız toplantılarda harcanmasına ve böylece halkın sefalet içine düşürülmesine çalışıp her türlü suçu paralarıyla besliyorlar. Ayrıca, Devrim düşmanlarını mülklerinden yoksun bırakan yasalarla kendilerine bir darbe indirdiğimizin farkında olarak yönetimi tedirgin edip çalışmasını engellemek için çeşitli karışıklıklar çıkarıyorlar.

Bu kötü duruma son vermenin bir tek yolu vardır. O da, Devrim'i en nihayetinde sivil topluma yaymak ve Cumhuriyet'i kriz içine sokup güvenilirliğini çökertmek amacıyla körüklenen her türlü ahlaksızlığa karşı savaşımdır. Ayrıca, bağışlayıcılığın her tür söylemini kullanarak bugünkü düzene saldıranlara karşı mücadele etmek ve tiranlığa özlem duyan, onun intikamını almaya çalışan ya da onu yeniden diriltmek isteyen herkesi, tiranın lanetli mezarının üzerinde acımasızca kurban etmektir. Yabancı devletlerin tasarısı, sadece Cumhuriyet'i yozlaştırıp kargaşa içine sokmak değildir. Konuşmamın ilerleyen bölümlerinde, her şeyi bir anda parçalayıp yok etmek ve Cumhuriyet'in yerine kraliyeti tesis etmek niyetiyle hazırlanan bir komployu açıklayacağım size. Bu komplonun amacı, yozlaşmanın doğuracağı sonuçların ardından bütün yabancı hükümetlerin elbirliğiyle cüretkâr bir darbe indirmesi ve böylece demokrasinin yıkılmasıdır.

Halkın esenliğini sağlamakla yükümlü olduğumuz bu koşullarda, ona ihanet etmeyeceğiz kesinlikle. Halka ihanet etmemeyi, halkı korumayı sizden daha fazla kim isteyebilir? Kim halkın mutluluğuyla sizden daha fazla ilgilidir? Davalarınız birbirine bağlıdır. Halk mutlu olmazsa siz de olamazsınız; özgürlük yitirilirse siz de varlığınızı sürdüremezsiniz. Halkın ve sizin kaderiniz, ya aynı zafer arabasında ya da aynı mezarda yer almaktır. [...]Dünya üzerinde, özgür olduğu sürece halktan, halk özgürlüğünü yitirince de baldıran zehrinden¹²⁴ başka bir dostunuz mu var sanki?

Cumhuriyet'te, halkı açlığa ve zincirlere mahkûm etmek için yabancılar tarafından hazırlanıp yönetilen bir komployu bildiriyorum size. Çok sayıda insanın bu komploya katıldığı anlaşılmaktadır. Şurada gıda maddeleri toprağa gömüldü ve tedirginlik yaratılarak yiyecek konvoylarına el konuldu; burada bozguncu söylevlerle yurttaşlar hırçınlaştırıldı. Bazı insanlar yabancı devletlerle işbirliği içindeler; çeşitli bahanelerle kandırılmış olanlar da vardır. Birilerinin öç duygusu öfkeye, diğerlerinin tutkuları yükselme hırsına dönüştürüldü. Maskeleri çoktan indirilmiş olanların umarsızlığından yararlanılıp cezadan kurtulabilmek için her tehlikeyi göze almaları sağlandı. Cumhuriyet'in sağlam bir biçimde yerleşmesi durumunda mutluluk ve servet umutlarının tamamen söneceğini düşünen budalalar erdemden nefret etmeye yöneltildi. Halka ve yönetime karşı silahlanmış tüm kötülüklerin ittifakıdır bu. Bu karanlık komplonun hazırlandığından uzun zamandır haberimiz vardı. Şimdi harekete geçiyor bu komplo; biz de onunla birlikte harekete geçiyoruz, gerçekte yüz yüze gelen halk, düşmanlarını sonsuza dek yok etsin diye. Bu komplonun elebaşı İngiliz hükümetidir.

[...]İngiliz hükümeti, iki farklı davranış sergilemektedir; bir yandan canla başla savaşa hazırlanır gibi görünmekte, öte yandan hırslı, açgözlü ve yozlaşmış insanların tutkularını alevlendirmektedir.

[...]Her komplonun özelliği gizli saklı olmasıdır; ne de olsa niyetini, tasarladığı cinayetleri alenen ortaya dökmesi hiç de ihtiyatlı bir tutum olmaz. Dolayısıyla söylemlerin yüzeyselliğine takılıp kalınmamalı ve bir insanı değerlendirmek için bugün dürüstlük neyi öğütüyorsa ona göre davranılmalıdır.

¹²⁴ Sokrates'in ölümüne mahkûm olduktan sonra İ.Ö. 399'da baldıran zehri içerek ölmesine gönderme.

Dürüstlük bugün, birlik olunmasını, beş yıllık Devrim'in zahmetle elde edilen meyvelerinin halka sunulmasını ve tüm Devrim düşmanlarının ortadan kaldırılmasını öğütlemektedir. Fakat bu düşmanlara saldırırken indirilen darbelerin, aynı zamanda vatana da zarar vermesini öğütlememektedir kesinlikle. Çocuğunun başındaki elmayı ölümcül bir okla vurmak zorunda bırakılan Guillaume Tell, silahını kendisine yöneltmiş olan halkın bir simgesidir. Öyleyse, komploları gizleyen örtüyü çekip atalım ve her kişinin söylemlerini, davranışlarını izleyip bunların ardında yatan niyetleri açığa çıkaralım.

[...]Kurulmuş bir Cumhuriyet'teki her parti kötülüğü amaçlar. Paris'te de bir parti bulunuyor. Gerek kralcı sokak afişleri, gerek yabancılar ile soyluların küstahlığı, gizlice kulaktan kulağa yayılan fısıltılarla birlikte bu partinin varlığını açığa vuruyor.

Bir parti ortaya çıktı mı, hangi renge bürünmüş olursa olsun, yeni bir tuzak kuruluyor demektir. Gerçek aldatıcı değildir. Fakat halkın adaletinden yakalarını sıyırmaya çalışan sorumlular, halk ile ulusal temsil arasında yer alıp her ikisini de ezmek amacı güden kamu görevlileridir; Chabot'yu kurtarmak isteyen yandaşlarıdır; aldatıcı, düzenbaz kişilerdir. Yabancıların aldatıcı olan partisi, tutuklulara karşı sizin istediğinizden daha da katı olmayı savunur gibi görünüp hapisane kapılarını açmak için bir kargaşanın patlak vermesini bekliyor. Bu kişilere baktığımda, özgürlüğe karşı Lyon kentini isyana kışkırtan Précý'ye,¹²⁵ Fransız halkına karşı Vendée'yi ayaklandıran Charette'e öykünenleri görüyorum.

Halk dernekleri bir zamanlar eşitlik tapınaklarıydı. Yurttaşlar ve yasamacılar, buralara tiranlığın yıkılışını, kralların düşüşünü, özgürlüğün kuruluşunu konuşup tasarlamak için gelirlerdi. Halk derneklerinde, temsilcileriyle bütünleşmiş olan ve temsilcilerini hem aydınlatan hem de değerlendiren halk vardı. Fakat bu dernekler vekillîğe, bakanlığa, generalliğe yükselmek için dalavere çeviren düzenbazlar tarafından doldurulunca, buralarda artık çok fazla devlet görevlisi, çok az yurttaş yer almaya başladı; halk ise hiç derecesine indi. Artık yönetimi değerlendiren halk değil, ittifak halindeki kamu görevlileridir. Bu kişiler, sahip oldukları nüfuzu bir güç birliğine dönüştürüp kullana-

¹²⁵ Précý Kontu (1742-1820), 29 Mayıs 1793'te Lyon'daki ayaklanmanın ardından kurulan karşı-devrimci ordunun komutanıydı. Cumhuriyetçi birliklerin kuşatması sırasında kentin savunmasını üstlenmiş ve Lyon'un teslim olduğu 9 Ekim 1793 günü kentten kaçıp İsviçre'ye sığınmıştır.

rak, halkı susturup korkutuyor; halktan ayrılmaması gereken yasamacıları halktan koparıyor; ele geçirdikleri kamuoyunu yozlaştırıyor ve bu sayede yönetimi suskunluğa itiyor, hatta özgürlüğü bile suçluyorlar. Yabancıların bizim imkanlarımızı kullanarak bize karşı kurdukları tuzakları göremeyen bir tek kişi var mı hâlâ? Eğer yöneticiler halktan daha fazla etkiye sahip olurlarsa ve bu etkiyi bir yükselme aracı olarak kullanırlarsa, Fransa'da demokrasi yok oldu demektir.

[...]Bütün komplolar birlik içindedir; tıpkı birbirlerinden uzaklaşır gibi görünen, ama aslında birbirleriyle karışıp bütünleşen dalgalara benzerler. Bir yanda suçluları kurtarmak isteyen bağışlayıcılar hizbi, öte yanda maskesi düşmesin diye bağırır çağırır gibi görünmek zorunda kalan, ama kaba gücünü de halkın savunucularına karşı yönelten yabancılar hizbi... Bu iki hizip, gündüz vakti gerçekleştirecekleri saldırıları görüşüp tasarlamak amacıyla geceleri buluşup bir araya geliyorlar. Kamuoyunun kendi aralarında bölünmesi amacıyla birbirleriyle mücadele eder gibi görünüyorlar, ardından da özgürlüğü iki cinayet arasında boğmak için işbirliği içine giriyorlar.

[...]Vatanseverliğin bütün övünç kaynağı, bir yanda uzun süredir hazırlanan bir tuzağın parçası olan sert bir bakış öte yanda da özgürlüğü maskaraya dönüştüren süslü püslü, hınzırca bir yazı mıdır? Bu yanlış tohumları ekenler yabancılardır. Yabancılar da devrimcidirler, ama halka karşı, cumhuriyet erdemlerine karşı devrimcidirler, suçluluk anlamında devrimcidirler. Siz ise düristlük, yasa yapıcılık anlamında devrimci olmalısınız.

[...]Bu hizipleri ateşleyenler, daha sonra halk adaletini şaşırtıp kandırmak amacıyla politik bir manevrayla onları birbirleriyle didişme içine sokanlar yabancıdır. Böylece kamuoyunun önüne bir tür dava getiriliyor, hemen ardından kamuoyu kendi içinde bölünüyor ve Cumhuriyet de allak bullak oluyor. Bu durum, ulusal temsile ve yasalarının devlet içindeki yüce saygınlığına büyük bir darbe indiriyor. Çünkü sözünü ettiğim yozlaşmanın yarattığı tahribat, ilk önce meraklı gözlerin büyük bir ilgiyle parti tartışmalarına yönelmesine, ardından da bütün duygu ve düşüncelerin vatana duyulan kutsal aşktan, ilgiden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu partiler, ufukta beliren, birbirleriyle çarpışan ve halkın tepesine inmek için yıldırımlarını bir araya getiren fırtınaları andırırlar. Dolayısıyla yabancılar, ellerinden geldiğince çok sayıda hizip yaratacaklardır; onlar için bu hiziplerin nasıl olacakları önemli değil-

dir, yeter ki bizi iç savaş içine sokabilsinler. Ayrıca yabancılar, daha önce de belirttiğim gibi, yaratacakları partileri şişirmek ve Cumhuriyet'in yalnız başına kalmasını sağlamak için onları birbirlerine düşüreceklerdir. Demek ki bütün partiler suçludurlar, çünkü halktan ve halk derneklerinden kopukturlar ve yönetimden bağımsızdırlar. Her parti suçludur, çünkü yurttaşları bölmeye yönelir. Her parti suçludur, çünkü kamusal erdemın gücünü sıfırlar.

Cumhuriyetimizin sağlamlığı nesnelerin doğasından kaynaklanmaktadır. Halk egemenliği Cumhuriyetimizin birlik olmasını gerektirir, dolayısıyla hiziplere karşıdır. Demek ki her hizip, egemenliğe karşı girişilmiş bir suikasttır.

[...]Suçluları yakalamak için gerekli önlemler şimdiden alınmış, suçlular çepeçevre kuşatılmıştır. Alınması gereken diğer önlemler, komplocuların duyduğu hiddetten daha tehlikeli olan bu komplo planını durdurmaya yöneliktir. Bu önlemleri, katı ama adil olan bir yasayla önereceğiz size. Özgürlük kendisine karşı tasarlanmış suikastların en büyüğünden zaferle çıkacak diye, şimdiden Fransız halkının dehasına şükredelim. Bu büyük komplonun gelişimi, yaratacağı terör havası ve bu komploya karşı size önerilecek olan önlemler sayesinde, Cumhuriyet ile birlikte tüm dünya bütün komploculardan temizlenecektir. Hükümet komplocuların peşindeyken, bütün yurttaşların da halkın güvenliğini gözetmeleri gerekir. Savaş tüm şiddetiyle sürdürülecektir. Cumhuriyet'in ve Fransız halkının düşmanları en sonuncusuna kadar yok edilmedikçe, durup dinlenmek diye bir şey yok artık! Vatanlarının özgürlüğüne kastetme cüretinde bulunan suçlular için merhamet, gevşeklik diye bir şey yok artık!

[...]Ey halk, adaleti zedeleyecek herkesi cezalandır. Adalet, özgür yönetimlerin güvencesidir. İnsanları eşit kılan adalettir. Yozlaşmış insanlar birbirlerinin kölesidir; güçlünün hakkıdır kötüler arasında geçerli olan yasa. Adalet ve dürüstlük Fransız Cumhuriyeti'nin gündeminde olsun artık! Bundan böyle yönetim hiçbir suçu affetmeyecektir. Ey halk, sen de artık ne bağışlayıcıların ne de çılgınların sesine kulak ver; ahlaklı olmayı sevip benimse; kendi başına yargıda bulun; savunucularını destekle; çocuklarını edep duygusuyla ve vatan sevgisiyle yetiştir; kendinle barış içinde, krallara karşı ise savaş içinde ol.

Saint-Just'un raporunu sunmasının hemen ardından Konvansiyon yeni bir yasaya imza attı. Bu yasanın 2. maddesinde, ölüm cezasını gerektiren suçlar

sıralanıyor ve “Cumhuriyetçi yönetim biçimini sarstıkları ya da bozdukları tespit edilen herkesin vatan haini olduğu ve bu sıfatla cezalandırılacağı” belirtiliyordu. 4. madde ise, Cumhuriyet’e ve Devrimci Yönetim’e karşı ayaklanmadan (ya da direnmeden) söz edip buna girişenleri, yani açıkça Hébertistleri işaret ediyordu: “Ulusal Konvansiyon’un merkezini oluşturduğu cumhuriyetçi ve devrimci yönetime karşı direnme, kamusal özgürlüğe karşı girilmiş bir suikasttır. Bu suçu işleyen veya kamusal özgürlüğü herhangi bir eylemle aşağılamaya, yıkmaya ya da engellemeye kalkışan her kişi ölümle cezalandırılacaktır.” Böylece Hébertistlerin tutuklanmasının ve giyotine yollanmasının yasal zemini hazırlanmış oluyordu.

13-14 Mart gecesi Hébertist liderler Hébert, Vincent, Ronsin ve Momoro yabancılarla birlikte komplo kurup vatana ihanet ettikleri suçlamasıyla tutuklandılar. Tutuklamaların dört kişiyle sınırlı kalmasının nedeni, Cordelierlerin ve *sans-culotte*’ların tepkisini çekmemekti. Ayrıca Hébertistlerle yakın ilişki içinde bulunan Pache, Chaumette, Hanriot, Carrier gibi isimlere de dokunulmadı. Çünkü bu kişiler, hem son dönemdeki olaylar sırasında iktidar yanlısı bir tutum takınmışlardı, hem de Komün’ü ellerinde tutmaları ve *section*’larda, devrimci komitelerde etkili olmaları nedeniyle önemli bir güce sahiptiler. Dolayısıyla *sans-culotte*’ları frenleyebilmek için onlara ihtiyaç duyulmaktaydı. Böylece umut edilen sonuç elde edildi, yani Paris halkı özellikle *sans-culotte*’ları, tutuklama haberini sakın bir şekilde karşıladı. Hébertist liderler, Devrim Mahkemesi’nde yargılanmalarının ardından 24 Mart’ta, “yabancılar komplosu” suçlaması kanıtlanmak istenircesine, bazı generallerden başka Anacharsis Cloots ve bankacı-işadamları Proli, Pereira, De Kock gibi yabancılar ile birlikte idam edildiler.¹²⁶ İlerleyen günlerde yerel yönetimler, halk dernekleri, *section* örgütleri temizlik harekâtından geçirildi ve afişe olan Hébertist militanlar tasfiye edilip kadrolar değiştirildi. KEK tarafından Paris Komünü belediye başkanlığına Lescot-Fleuriot, ulusal ajanlığına da Payan atandı.

Jakoben iktidar ile muhalif gruplar arasındaki iktidar mücadelesinin ilk sahnesi böylece sonlanmış oldu. Şimdi sırada bu “dramın” ikinci sahnesi vardı. Hébertistlerin tutuklanmasının ardından bir süredir pek sesleri çıkmayan Dantoncular, zafer kazanmış gibi davranmaya başladılar ve tabii her türlü ihtiyatı elden bıraktılar. Komploya bulaşmış herkesin tutuklanmadığından yakınıp başta Pache, Bouchotte ve Hanriot’nun bulunduğu diğer Hébertistlerin

¹²⁶ Dahası 17 Mart’ta tutuklanan Chaumette’in yanında, Hébert ile Ronsin’in komploda yer aldıkları iddia edilen dul eşleri ve psikopos Gobel de 13 Nisan’da giyotinin yolunu tuttular.

de kellesini talep etmeye koyuldular. Bu arada Desmoulins'in (Hébertistlerin tutuklanmasının hemen öncesinde ya da sonrasında) kaleme almış olduğu *Le Vieux Cordelier*'nin 7. sayısı, her ne kadar yayımlanmamışsa da el yazması şeklinde elden ele dolaşıyor ve burada dile getirdiği görüşler kulaktan kulağa yayılıyordu.

Desmoulins, "kalemimi ultra-devrimcilere karşı kullanarak vatanuma lâayık birisi olduğumu kanıtladım" diyerek başladığı bu yazısında, tutuklanarlardan başka diğler birkaç kişinin daha ismini vererek Hébertistlere saldırıyor ve onların Devrim'i yıkmak için Pitt ile ittifak kurduklarını ileri sürüyordu. Gazetesinin daha önceki sayılarında olduğu gibi yine ifade ve basın özgürlüğünün Cumhuriyet için ne denli önemli olduğunu vurguluyordu. "Bugün Moskova'da özgürlüğü tesis edin yarın Moskova bir cumhuriyet olsun" diyen Desmoulins, her ne kadar İngiliz hükümetinin politikasını eleştiriyorsa da, İngiltere'deki basın özgürlüğünün Fransa'dakine göre çok daha geniş olduğunu iddia ediyordu. Bu savını Jakoben iktidarın kabul etmesi mümkün değildi, üstelik daha sonra değindiğı konular iktidar için çok daha rahatsızlık vericiydi.

Savaş-barış konusunu ele aldığı bölüm, Robespierre'in 30 Ocak'ta Jakobenler Kulübü'nde yaptığı ve sadece İngiliz kralına ya da hükümetine değil halkına karşı da saldırgan bir tutum takındığı konuşmasına yönelik bir eleştiri niteliğindedir. Çünkü Desmoulins, savaşın halkları hedef alan böyle bir boyut kazanmasını onaylamadığından başka açıkça barışı savunuyordu. Ona göre, İngiltere'de savaşı sürdürmek isteyenler "aristokratlar, köleler, ruhlarını satmış yoz insanlarken" Fransa'da savaş çığıkları atanlara vatansever ya da devrimci etiketi yapıştırılıyordu. Burada bir paradoks var gibi görünüyorsa da gerçekten barış isteyenler her yerde özgürlük dostlarıydı. Son olarak Desmoulins, doğrudan KEK'i ve Robespierre'i eleştirmemekle birlikte KEK üyeleri Saint-Just ile Barère'i topa tutuyordu. Üstelik Devrimci Yönetim altındaki Fransa'nın despotizme kaydığını kuşkuyla yer bırakmayacak bir şekilde dile getiriyordu: "Cumhuriyet'te sadece despotizmin cansız sakinliğini ve bir bataklığın kokuşmuş hareketsiz sularını görüyorum. Burada korku eşitliğinden, cesaretlerin tümünün en alt düzeye indirgenmesinden ve en yüce ruhların en adi ruhlar kadar alçalmasından başka bir şey olmadığını görüyorum."

Dantoncuların gözü kara bir biçimde muhalefet politikasını sürdürmeleri, iktidar çevrelerinin onları uyararak hatta tehdit eden bir tepki göstermelerine neden oldu. Barère, 19 Mart'ta Konvansiyon'da yaptığı konuşmada, "aristok-

ratlara, kralcılara, karşı-devrimcilere ve entrikacıların yuvalandığı ılımlılar baktığına dur durak tanımaksızın darbeler indirileceğini” belirttikten sonra “Komite, herhangi bir hizbin bir diğerinin yıkıntıları üzerinde yükselmesine izin vermeyecektir” diyordu. Collot d’Herbois ise, aynı günün akşamında Jakobenler Kulübü’nde çok daha sert bir dil kullanıyordu: “Bizim ezdiğimiz hizip, var olan tek hizip değildir; bu hizbe karşı olan ve onun yıkılışından yükselmek için yararlanmak isteyen başka hizipler de var. [...] ılımlılar, zaferi onlara bırakacağımızı zannediyorlar. Kamu Esenlik Komitesi’ne iftira atıp en kalleş darbeleri indirme cesareti gösterenleri başarıya ulaştırmak için çalıştığımızı zannediyorlar. Fakat yanılıyorlar. Hainler her yerde açığa çıkarılacak ve yasa onları cezalandıracaktır.” Dahası Dantoncularla ilişkileri olan Hérault de Séchelles’in kendisine isnat edilen suçlar açıkça belirtilmese de bir göçmeni evinde barındırdığı gerekçesiyle 15 Mart’ta tutuklanmış olması bir başka uyarıydı.

Bu tepkilere, bu uyarılara rağmen Dantoncuların geri adım atmaya niyetleri yoktu. 20 Mart’ta Bourdon de l’Oise, KEK üyelerinin Meclis’te bulunmalarından yararlanarak, her iki büyük Komitenin ajanı olan Héron’un tutuklanması kararının Konvansiyon’dan çıkmasını sağladı. Meclis’e gelen Robespierre ile Couthon hemen müdahale edip kararı geri aldirdılar. Couthon, bu tür girişimlere başvuran Dantoncuları hükümeti yok etme amacı gütmekle suçladı. Robespierre’in sözleri ise tam anlamıyla tehditkârdı: “Vatanı parçalamak isteyen hizip son nefesini vermek üzere; fakat yok edilmeyen öteki hizip, ilk hizbin düşüşünü bir tür zafer olarak algılıyor. [...] Eğer Konvansiyon birinden sonra diğer hizbi de sert bir darbeyle ezmek isterse, vatan kurtulmuş olur.”

Fakat Jakoben iktidar, Dantoncuları yok etme konusunda (özellikle Danton’un popüler kimliği nedeniyle) hâlâ tereddüt içinde bulunuyordu. Robespierre ile Danton, bir uzlaşma umuduyla son kez baş başa bir görüşme yaptılar. Devrim’in bu iki önemli figürünün bu görüşme esnasında neler konuştukları tabii ki bilinmiyor. Ancak görüşmeden olumlu bir sonuç çıkmadığı belliydi. Bir anlaşma sağlanamaması, dahası Dantoncu grubun (Dantoncular böyle bir amaç gütmemelerine karşın) tüm karşı-devrimci güçlerin toplanma merkezi haline dönüşmesi, Robespierre’i eski arkadaşlarını feda etme konusunda ikna etti. Dantoncuların tutuklanma kararı, 30-31 Mart gecesinde KEK, Genel Güvenlik Komitesi ve Yasama Komitesi’nin katıldığı ortak toplantıda alındı. Oylamaya katılanlar ve karar metninin altına imzalarına atanlar KEK

ile Genel Güvenlik Komitesi üyeleri idi.¹²⁷ Bunun ardından karar hemen uygulanmaya kondu ve Danton, Desmoulins, Delacroix, Philippeaux ve Delaunay o gece tutuklandı.¹²⁸

31 Mart sabahında Konvansiyon tutuklamaların haberiyle çalkalanıyordu. "Danton'un benim kadar tertemiz olduğuna inanıyorum" diyen Legendre, tutuklanan vekillerin Konvansiyon'da kendilerini savunmalarını ve Meclis'in de suçlanıp suçlanmaması hakkında karar vermesini istedi. Tallien, Clauzel gibi bazı Jakoben vekiller, ifade özgürlüğünden söz ederek onun bu talebini desteklediler. Bu girişimler Meclis'in çeşitli sıralarından yükselen alkış sesleriyle karşılandı. Bunun üzerine Robespierre hemen müdahale etme gereği duydu ve Dantonculara arka çıkan vekilleri tehdit eden bir konuşma yaptı.

ROBESPIERRE (31 Mart 1794)¹²⁹

Legendre Danton'dan söz etti, çünkü bu ismin ayrıcalık içerdiğine inanıyor hiç kuşkusuz. Hayır, biz idoller istemiyoruz kesinlikle! Göreceğiz bakalım, bugün Konvansiyon uzun zamandır yozlaşmış bir sözde idolü kırmayı başaracak mı, yoksa bu sözde idol yıkılışıyla birlikte Konvansiyon'u ve Fransız halkını mı ezecek? Danton hakkında dile getirilen suçlamalar, Brissot'ya, Pétion'a, Chabot'ya, Hébert'e ve şatafatlı yalancı vatanseverlik çığlıklarıyla Fransa'yı çınlatmış daha birçok kimseye de uygun düşmüyor mu? Danton'un bu kişilerden farklı ne gibi bir ayrıcalığı var? Danton, iş arkadaşlarından, Chabot'dan ve ateşli bir şekilde savunmuş olduğu dostu ve sırdaşı Fabre d'Églantine'den hangi bakımlardan daha üstündür? [...]Neden ulusal adaletten çekiniyor? Her yerde zafere ulaşan eşitlik bu salonda ayaklar altına mı alınacak? [...]Şu anda titreyen her kişinin suçlu olduğunu söylüyorum, çünkü masumiyet hiçbir zaman kamusal denetimden korkmaz.

[...]Ben de Pétion'un arkadaşığıydım, maskesi düştüğü anda onu terk ettim. Benim de Roland ile ilişkilerim vardı, ihanet eder etmez onu ihbar ettim.

¹²⁷ Sadece iki üye, KEK'ten Lindet ile Genel Güvenlik Komitesi'nden Rühl, bu kararı onaylamadıklarını belirtip imzalarını atmadılar.

¹²⁸ Robespierre, bazı tarihçilerin kendisini diktatör olarak nitelendirmesine rağmen, Bourdon de l'Oise'in da tutuklanması ve Desmoulins'in adının listeden çıkarılması isteğini kabul ettirememiştir.

¹²⁹ Michelet, XII, s. 190; Mathiez, 1988 (2), s. 41-42.

Danton onların yerine geçmek istedi, artık benim gözümde vatan haininden başka bir şey değildir! Bu tartışmanın kendisi, vatan için bir tehlike arz etmektedir, özgürlüğe karşı girişilmiş bir saldırdır. Çünkü bir yurttaşın bir başkasından daha fazla kayırılıp kayırılmayacağı hakkında tartışmak, özgürlüğe hakaret etmektir. Burada bu eşitliğin yıkılması için çabalamak, adalet kılıcından kurtarılmak istenen bu komplocuları dolaylı olarak savunmaktır. Çünkü bu girişimde bulunan insanlar komplocularla aynı hedefi paylaşmaktadırlar, bu hedef özgürlüğü yok etmektir.

Robespierre'in bu sert çıkışı Meclis'in sus pus olmasını sağladı. Onun hemen ardından Saint-Just kürsüye çıktı. Robespierre'in kendisine ilettiği notlardan yararlanarak hazırladığı ve KEK ile Genel Güvenlik Komitesi adına sunduğu raporunu okudu. Bu rapor bir savcılık iddianamesi niteliği taşıyordu. Saint-Just, Dantoncu grubun yabancılar komplosunun bir parçası olduğunu ileri sürüyor, beş yıl boyunca ortaya çıkan hiziplerden ve komplolardan söz ediyor, ardından bağışlayıcılar hizbi olarak nitelendirdiği Dantoncuları, özellikle de onların lideri kabul edilen Danton'u hedef alıp işledikleri suçların bir dökümünü veriyordu. Sonuçta Konvasiyon'un, huzur içinde yasama erkini kullanıp Cumhuriyet'i ve özgürlüğü tam anlamıyla tesis edebilmek için bağrında yer alan bu hainleri Hébertistler gibi yok etmesi gerektiğini vurguluyordu.

SAINT-JUST (31 Mart 1794)¹³⁰

Yurttaşlar,

Devrim, birkaç kişinin ününe bağlı değildir, çünkü halka aittir. Gerçeği yansıtan bu düşünce, özgür bir devletteki adaletin ve eşitliğin kaynağıdır; küstahlıkları ve cezasız kalmaları sayesinde bir bakıma *patrici* haline gelen ikiye bölünmüş insanlara karşı halkın güvencesidir.

Vatana duyulan kutsal sevgide korkunç bir şey vardır. Bu sevgi öylesine ödünsüzdür ki, acımasızca, korkusuzca ve insan onuruna aldırımsızın her şeyi kamu çıkarına feda eder. Örneğin, Manlius'u yükseklerden aşağıya atar

¹³⁰ Saint-Just, 1968, s. 232-251.

ve böylece onu hastalıklı tutkuları nedeniyle kurban eder,¹³¹ Regulus'u Kartaca'ya sürükleyip yıkımına yol açar,¹³² sadakatinin kurbanı olan Marat'ı da Panthéon'a yerleştirir.

Bu duyguyla dopdolu olan Kamu Esenlik ile Genel Güvenlik Komiteleriniz, uzun zamandır halkın davasına ihanet eden; bütün komplocularla, yani Orléans'la, Brissot'yla, Hébert'le, Hérault de Séchelles'le ve onların suç ortaklarıyla birlikte size karşı savaş yürütmüş olan ve Cumhuriyet'e karşı birleşmiş krallarla birlikte şu anda komplolar çeviren; sizi ortadan kaldırmaya ve cumhuriyetçi yönetimi yok etmeye yönelik planlar tezgâhlayan; hainleri ve açığa çıkan düşmanlarınızı savunan; adaletin elinden kurtulmak için de saldırıya uğradıklarında aslında size saldırılmış olduğunu ileri süren adamlara karşı adaletin gereğinin yerini getirilmesini sizden talep etmek üzere beni görevlendirmiş bulunuyor. Bu adamlar, hem sizin hem özgürlüğün yıkımına yol açacak olan Meclis'in yenilenmesi fikrini ortaya attıklarında ve katillerinizin cezalandırılmamasını istediklerinde, düşmanlarınıza duydukları ilginin küçücük bir kırıntısını bile sizin için duymadıklarını kanıtlamışlardı. Umut ederim ki, kendinize karşı sergileyeceğiniz katılık,¹³³ bu yöndeki son örnek olur! Dilerim ki, bu adamları cezalandırdıktan sonra, tüm hiziplerin sönüp yok olduğunu görebilir ve yasama gücünüzün tümünü barış içinde kullanıp insanlara uyandırdığınız saygının tadını çıkarabilirsiniz!

[...]Tiranlığın gizli yandaşlarının ikiyüzlü tutumu, onların özgürlüğün en iyi dostları gibi görünmelerini ve kamuoyunun takdirini kazanmalarını sağlamıştı. Öyle ki, cumhuriyetçi partiyi yıkabilselerdi eğer, kendilerine duyulan sınırsız güven sayesinde ve yaratabilecekleri coşku ortamında, ellerinden geleni ardına koymayabilirlerdi.

¹³¹ Marcus Manlius Capitolinus, İ.Ö. 390'da Roma'yı Galyalıların istilasından kurtarmış olan kahramandır. Daha sonra konsül seçilmiş, ancak diktatörlükle suçlanıp mahkûm olmuş ve Tarpeium kayalığından uçuruma atılarak idam edilmiştir.

¹³² Marcus Atilius Regulus, II. Pun Savaşı'nda, İ.Ö. 251'de Kartacılara esir düşmüş olan Romalı konsüldür. Kartacalılar, barış antlaşmasını sağlaması amacıyla kendisini serbest bırakıp Roma'ya göndermişler, ama antlaşmanın kabul edilmemesi durumunda Kartaca'ya geri dönmesi için söz vermesini istemişlerdir. Söz veren Regulus, Senato'da yaptığı konuşmada, savaşın sürdürülmesini savunup Kartacalılarla antlaşma yapılmamasında etkili olmuştur. Ardından sözünde durup Kartaca'ya geri dönmüş ve öldürülmüştür.

¹³³ Yani Konvansiyon'un Dantonculardan kurtularak kendini arındırması.

Bu politika, Cumhuriyet yandaşlarının enerjisi karşısında hüsrana uğradı. Orléans'ın ve Brissot'nun adamı olan Dumouriez ifşa edildi. Brissot'nun ve suç ortaklarının politikası ortaya döküldü: Orléans ailesinden birisinin kral olması amaçlanmıştı. Bağlantılar kurulup ilişkiler açığa çıkarıldı ve Orléans canice emelleri nedeniyle cezalandırılıp idam edildi. Fakat Orléans'ın partisini gizlice tezgâhlayıp örgütlemiş olan hizipler hâlâ hayattalar. Cumhuriyet'i sevebilirler mi? Hayır. Öyleyse barış umudu taşımayın, ta ki Orléans'ın son yandaşı, aristokrasiyi koruyan bağışlayıcılar hizbi, Dumouriez'nin son dostları ve bugüne dek ihanete bulaşıp ifşa edilmeyen kişiler ölüme gidene dek. Bunların hepsi yabancılar komplosunu oluşturmaktadır. Hepsisi de beş yıldan beri, -koşullar nedeniyle karşı koymanın mümkün olmadığı- ölümcül öğütler ver-sinler diye hatipleri baştan çıkararak, paramızın değerini düşürerek, sömür-gelerimizi karışıklık içine sokarak, generalleri ve iktidar sahiplerini satın ala-rak, ticaretimizi baltalayarak, temel gıda maddelerinin dolaşımını engelleye-rek ve her vilayeti, her idari birimi, her belediyeyi, hatta her *section*'u ulusal temsilden bağımsız bir otorite haline getirip federalizmi fiilen kurarak, dur durak bilmeksizin komplolar kurdu.

[...]Ey Danton! Kaçınılmaz katı adalete hesap vermek zorundasın. Geç-miş davranışlarını ele alalım ve ilk günden itibaren bütün suikastlerin suç or-tağı olup hep özgürlük partisinin karşısında yer aldığını ve Mirabeau'yla, Dumouriez'yle, Hébert'le, Hérault de Séchelles'le birlikte komplolar çevirdi-ğini açıklayalım.

Sen Danton, tiranlığa hizmet ettin. La Fayette'e karşı çıktığın doğru; ama Mirabeau, Orléans, Dumouriez de ona karşıydılar. Özgürlük karşısındaki en acımasız komplocular olan bu üç adam tarafından satın alındığını inkar ede-bilir misin?

Devrim'in ilk kıvılcımları çıktığı zaman, Saray'a karşı başını dikleştirmiştin ve şiddetli bir dil kullanıyordun. Bir hanedan değişikliği tasarlayan Mirabeau, cesaretinin değerini anlayıp sana el attı. Bunun üzerine katı ilkelerinden uzaklaştın ve Champ-de-Mars katliamına kadar da bir daha senden söz edil-diğini kimse duymadı. O dönemde halk düşmanları, kırmızı bayrağı,¹³⁴ açmak ve tiranlık denemesine girişmek için paralarını saçıp ölümcül bir bahane ya-

¹³⁴ Sıkıyönetim ilan edildiğini bildiren kırmızı bayrak.

rattılar; sen de, bu bahaneyi oluşturan Laclos'nun önerisini¹³⁵ Jakobenler Kulübü'nde destekledin. Bu komplodan haberleri olmayan vatanseverler, kanlı planına karşı verdikleri mücadelede etkili olamadılar. Champ-de-Mars dilekçesini kaleme almak üzere Brissot'yla birlikte görevlendirildin. Her ikiniz de, iki bin vatanseveri katleden La Fayette'in hismindan paçayı kurtardınız. Ardından Brissot, Paris'te sessiz sakin dolaşmayı sürdürdü; sen ise, Arcis-sur-Aube'da mutlu mesut günler geçirdin, sanki vatanına karşı komplo kuran birisi mutlu olabilirmiş gibi! Kendi köşene çekilmiş olduğun Arcis-sur-Aube'da rahatsız edilmemiş olman nasıl açıklanabilir? Sen, dilekçenin yazarlarından biriydin, oysa dilekçeyi imzalamış olanların bir kısmı zincirlere vuruldu, diğerleri ise katledildi. Demek ki Brissot ile sen, tiranlık için, nefret ve korku duyulacak kişiler değil de, minnet duyulacak kişilerdiniz.

Krizlerin ortasında her zaman halkın davasını alçakça terk etmen, uzaklaşıp bir köşeye çekilmen konusunda ne demeliyim acaba?

Mirabeau ölünce Lameth kardeşler ile birlikte komplolar kurdun ve onları destekledin. Yasama Meclisi döneminde tarafsız kaldın ve Jakobenlerin Brissot'ya ve Jirond hizbine karşı verdiği zorlu mücadelede ağızını açmadın. Fakat 10 Ağustos fırtınasının yaklaştığını gördüğünde, yine Arcis-sur-Aube'a sığındın. Özgürlüğü tehdit eden tehlikeler karşısında hep kaçtın, dolayısıyla vatanseverler seni bir daha görmeyeceklerini umut ediyorlardı. Ancak eleştirilerden dolayı utanca kapılınca ve tiranlığın düşüşünün iyi hazırlandığını ve kaçınılmaz olduğunu öğrenince, 9 Ağustos'ta Paris'e geri döndün. Bu dehşet gecesinde yatağa yatmayı tercih ettin. Seni başkanlığa seçen *section*'un uzun süre gelmeni bekledikten sonra seni bu utanç verici uykundan çekip çıkardı. Bir saat boyunca başkanlık yaptın, ama gece yarısında alarm çanları çalmaya başladığında başkanlık koltuğunu terk ettin. Tiranın silahlı yardakçıları *section* toplantısını basıp senin yerini alan kişinin göğsüne süngülerini doğrulttuğunda, sen uyuyordun!

¹³⁵ Pierre Choderlos de Laclos, 15 Temmuz 1791'de, XVI. Louis'nin tahttan düşürülmesi yönünde Jakobenler Kulübü'nün bir dilekçe hazırlamasını önermiş ve ertesi gün Champ-de-Mars'ta okunan bu dilekçenin kaleme alınması için görevlendirilen beş kişilik komitede Brissot ve Danton ile birlikte yer almıştı.

[...]Brissoť'ın partisi Marat'yı suçladı, sen de kendini Marat'nın düşmanı ilan ettin ve tehlikelerle boğuşan *Montagne*'dan uzaklaştın. Herkesin önünde, Gensonné'yi, Guadet'yi ve Brissot'yu hiçbir zaman suçlamamış olmakla övündün. Halka ve inançlı cumhuriyetçilere karşı bu kişilerle kurduğun koalisyonun güvencesi olarak, onlara hep zeytin dalı uzattın.

[...]Belçika'dan döndüğünde, Paris vatanseverlerini sınırlara yürümeleri için seferber olmaya kışkırttın. Eğer bu gerçekleşseydi, birçok kez isyana kalkışmış olan aristokrasiye kim direnebilirdi? Dahası, harekâta girişecek olan vatanseverler de kurban edilmezler miydi? Böylece dünyadaki tüm tiranların Paris'i ve özgürlüğü yok etme dilekleri gerçekleşmiş olmaz mıydı?

Paris'te insanları ayaklanmaya kışkırttın, bu konuda Dumouriez ile işbirliği yapıyordun. Hatta bu ayaklanmanın gerçekleşmesi için paraya ihtiyaç varsa, elinin altında Belçika hazinesinin bulunduğunu söylüyordun açıkça. Dumouriez, Paris'te bir başkaldırının patlak vermesini istiyordu; çünkü bu özgürlük kentinin üzerine, asi ya da kralcı olarak değil de daha uygun bir sıfat altında yürüyebilmek için bir bahaneye ihtiyaç duyuyordu. 9 Ağustos öncesi Arcis-sur-Aube'da bulunarak zorunlu halk ayaklanmasının¹³⁶ karşısına tembelliğini dikmiş olan sen, Mart ayında Dumouriez'ye hizmet etmek ve onun Paris üzerine yürümesine saygın bir bahane sunmak için yeniden canlanıverdin.

[...]Demek ki sen Danton, Mirabeau'nun, Orléans'ın, Dumouriez'nin, Brissot'nun suç ortağıydın. [...]Kötü bir yurttaşsın; komplolar çevirdin. Yalancı bir arkadaşsın; henüz iki gün önce, kendisini kullanıp mahvına yol açtığın Desmoulins hakkında kötü sözler söylüyor ve ona yüz kızartıcı erdemsizlikler yakıştırıyordun. Kötü yürekli bir insansın; kamuoyunu bir sokak kadınına benzettin; onurun gülünç, övgünün ve gelecek kuşakların saçmalık olduğunu söyledin. Bu özdeyişlerin seni aristokrasiyle uzlaştırır, tam da Catilina'nın söyleyebileceği sözlerdir bunlar. Eğer Fabre, Orléans, Dumouriez masumlarsa, sen de hiç kuşkusuz onlar kadar masumsun.

[...]Bağışlayıcılar hizbinin diğer tüm hiziplerle bağlantı içinde bulunduğu, her dönemde ikiyüzlü olduğuna, kendisini ilk önce yeni hanedana, sonra da diğer hiziplere sattığına ikna oldum.

¹³⁶ 10 Ağustos 1792 ayaklanması.

[...]İlk başta aldatılmış ama sonunda suç ortağına dönüşmüş olan Camille Desmoulins, tıpkı Philippeaux gibi, Fabre ile Danton tarafından kullanılan bir aletti. Sağlam bir karaktere sahip olmadığından, onun kibrinden yararlanıldı. Böylece Desmoulins, tumturaklı bir hatip olarak, devrimci yönetime karşı her yönden saldırıya girişti. Devrim'in düşmanları lehinde yüzüstü konuşuyor, onlar için bir bağışlayıcılık komitesinin kurulmasını öneriyor, halk partisine karşı acımasız bir tutum takınıyor, ordular nezdindeki halk temsilcilerine tıpkı Hébert ve Vincent gibi saldırıyor ve yine tıpkı Hébert, Vincent ve Buzot gibi onları prokonsül olmakla suçluyordu.

[...]Bu dönemde Danton, çoğu zaman Grange-Batelière Sokağı'nda İngilizlerle birlikte yemek yiyordu. Haftanın üç günü ise, İspanyol Guzman'la,¹³⁷ Sartine'in oğlu olan rezil Sainte-Amaranthe'la¹³⁸ ve Delacroix'yla birlikte yemek yemeye gidiyordu. Bu yemeklerin bazılarının hesabı, adam başına yüz lira tutuyordu.

Anayasa'yı zamanından önce uygulamak isteyen, yönetime saldıran, Konvansiyon'a saldıran, insanları yozlaştıran, bağışlayıcılık komitesinin kurulmasını arzulayan partilerin hepsinin amacı, var olan rejimden tiksinti duyulmasını sağlamaktır. Bu rejimin yerine krallığı kurmak istedikleri de yine apaçık ortadaydı.

Şimdi sözünü ettiğim kişilerin davranışlarını, ilişkilerini ve kokuşmuş insanlar için öne sürdükleri mazeretlerini ele alıp incelersek, bunların Devrim'e karşı olan ama kendisini gizleyen bu partiyi kesin bir biçimde işaret ettiğini anlarız.

Dört yıldan beri vatanseverlik örtüsü altında komplolar çeviren ve bugün adalet tarafından tehdit edilen kişiler, Vergniaud'nun şu sözünü tekrarlayıp duruyorlar: *Devrim Saturnus gibidir: Bütün çocuklarını yiyip yutacaktır.*¹³⁹

¹³⁷ İspanyol kökenli Fransız vatandaşı André de Guzman (1753-1794), Devrim yıllarında zenginliği ve devrimci etkinliğiyle sıvrılmış, komplocu olmakla suçlanmış ve Dantoncularla birlikte yargılanıp idam edilmiştir.

¹³⁸ Saint-Just'un, kansının soyadı nedeniyle yanlış bir şekilde Sainte-Amaranthe olarak adlandırıldığı Charles de Sartine (1760-1794), *Ancien Régime*'in son Paris Polis Müdürü Antoine de Sartine'in oğludur. Kansı, kayınpaladesi, Robespierre'e karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunmuş Cécile Renault ve diğer elli kişiyle birlikte 17 Haziran 1794'te giyotinle idam edilmiştir.

¹³⁹ Vergniaud'nun 13 Mart 1793 tarihli konuşmasına gönderme. Bu konuşma için bakınız: 2. cilt, II. bölüm, "Polemik Alev Alması" başlıklı altbölüm.

Hébert, davası sırasında bu sözü tekrarladi. Ayrıca bu söz, maskelerinin indirildiğini gören ve korkudan titreyen herkes tarafından tekrarlandı. Hayır, Devrim, çocuklarını değil, fakat ne kadar kalın bir maskenin ardına gizlenmiş olurlarsa olsunlar düşmanlarını yiyip yutacaktır!

Ölen komplocular, bir süre için özgürlük çocuklarına benzediler diye gerçekten özgürlük çocukları mıydılar? Devrim, tiranlığın en son dostuna kadar yiyip yutacaktır hepsini. Tek bir gerçek vatansever bile adaletin eliyle ölüme gitmeyecektir. Devrim, sadece suçlu hizipleri ölüme yollayacaktır.

[...]Demek ki temsilciler, katı olmalısınız. Kan dökücü olan bağışlayıcıktır, çünkü vatani tehdit etmektedir.

Ne zaman ki vatana karşı girişilen suikastlere bugün bile kendilerini vakfeden Orléans hizbinin son kalıntıları yok edilecek, işte o zaman siz, başka örnekler vermek zorunda kalmayıp huzura kavuşacak; entrika bir daha bu kutsal salona adımı atamayacağından kendinizi tümüyle yasama ve yürütme işlerine adayacak; bu işlerin derinliğine vakıf olup henüz zayıf olan Cumhuriyet'i canlandırmak ve vatan ile adalet sevgisini alevlendirmek için gökyüzünden ateşi çalacaksınız. İşte o zaman geriye kala kala sadece vatanseverler kalacak. İşte o zaman beş yıldan beri Devrim maskesine bürünmüş olan entrika ve dalavereler de son bulacak.

Yerle bir olan bütün şan-şerefler ya aristokrasi ya da canice emeller güden hizipler tarafından gasp edilmişti. Sertliğimizden dolayı bizi kınayanlar gayri adil olmamızı mı tercih ederler? Akıp giden zamanın farklı kibirleri darıgacına, mezara, hiçliğe götürmesinin ne önemi var, yeter ki özgürlük kalsın! Alçak gönüllü olmayı öğreneceğiz; önemsiz gibi görünen dürüstlüklerle, yani sağlam bir üne ve sağlam bir iyiliğe doğru atılımda bulunacağız. Fransız halkı hiçbir zaman onurunu yitirmeyecektir, dolayısıyla özgürlüğün ve dehanın izi de yeryüzünden silinemeyecektir. Ezilmiş olan Fransız halkı, şimdi kendisi önyargıları ve tiranları eziyor. Dünya Romalılarından beri boştu, oysa şimdi onların anısı dünyanın içini dolduruyor ve özgürlüğü müjdeliyor.

[...]Suçlarını açığa çıkardığım kişiler, hiçbir zaman vatani tanımadılar ve cinayetlerle zenginleştiler. Bugün hâlâ varsanız, bu onların kabahati değil. Korumadıkları tek bir suç, affetmedikleri tek bir hain yoktur. Cimridirler, bencildirler, erdemsizlikleri savunurlar, ağızları iyi laf yapar ve kesinlikle özgürlük dostu değillerdir. Cumhuriyet ile bağdaşmazlar. Eşitliğin zararına işleyen zevklerin peşinden koşarlar ve gözü doymaz bir biçimde itibar sahibi

olmaya çalışırlar. Krallar sizi yok etmek için onlara güvenirlir. Dumouriez'nin hain elini sıkıp ona ebedi dostluk yemininde bulunanların itirazlarına nasıl olup da güvenebilirsiniz?

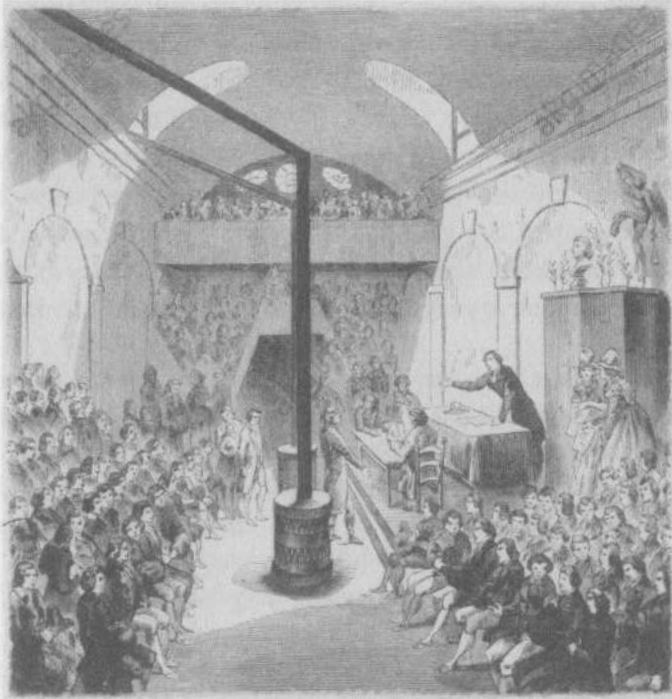
[...]Suçlular ile artık oyalanmamak gerektiğine inanıyoruz, çünkü tüm hizipleri yok edeceğimizi ilan ettik. Hizipler yeniden canlanıp yeni güçlere sahip olabilir. Avrupa sadece onlara bel bağlamış gibi görünüyor. Demek ki Cumhuriyet'te yalnızca halkın, sizin ve dokunulmaz çekirdeğini oluşturduğunuz yönetimin var olabilmesi için, hizipler şu anda yok edilmelidir.

Saint-Just'ün konuşmasının ardından Konvansiyon, Legendre gibi vekiller de dahil olmak üzere oybirliğiyle Dantoncuların tutuklanma kararını kabul etti. Devrim Mahkemesi'ne sevk edilen sanıkların yanına, daha önce tutuklanmış olan Chabot, Basire, Fabre d'Églantine Hérault de Séchelles ve General Westermann ilave edildi. Ayrıca tıpkı Hébertistlerin davasında olduğu gibi, yabancılar komplosu suçlamasını doğrulamak amacıyla yabancı banker-iş adamları Guzman, Frey kardeşler ve tanınmış bir vurguncu olan Espagnac başpapazı sanık sandalyelerine yerleştirildiler. Bu siyasi davanın sonucu belliydi. Ama Danton, savunma konuşmasında kendini savunmaktan çok iktidarı suçlamaya koyuldu. Konuşmasını sonlandırmak niyetinde olmadığı görüyor, üstelik sözleri Paris'te ses getiriyordu.

İplerin elinden kaçtığını gören mahkeme heyeti, sanıkların özellikle Danton'un sesini bastırabilmek için KEK'ten yardım istedi.¹⁴⁰ Bunun üzerine bir yandan Dantoncuları hapisten kaçırmak için entrika çevrildiği iddiaları ortaya atıldı, öte yandan Konvansiyon'un "Ulusal adaletle direnen ya da hakaret eden her komplo sanığı anında mahkeme salonu dışına çıkarılacaktır" şeklinde bir karar alması sağlandı. Bu kararın ardından 5 Nisan'da (Lullier dışındaki) tüm sanıklar, salondan çıkılıp ölüm cezasına çarptırıldılar ve aynı gün Devrim Meydanı'nda giyotinle idam edildiler.¹⁴¹ Böylece Jakoben iktidar, Hébertistlerden sonra Dantoncuları da giyotine göndererek, güttüğü amaçlarını gerçekleştirebilmenin karşısında yer alıp başını ağrıtan "muhalefet engelinden" kurtulmuş oluyordu.

¹⁴⁰ Yardım talebinde bulunan, Desmoulins'in uzaktan akrabası olan savcı Fouquier-Tinville'di.

¹⁴¹ Lullier birkaç gün sonra hücresinde kendini bıçaklayarak intihar etti. Ayrıca Dantoncuları hapisten kaçırma teşebbüsünde bulundukları gerekçesiyle suçlanan Desmoulins'in dul eşi Lucile, General Arthur Dillon ve vekil Philibert Simond, 13 Nisan'da Chaumette ve diğerleriyle birlikte giyotine gittiler.

Jakobenler Kulübü

Özgürlük ağacı

III

JAKOBEN İKTİDARIN HEDEFLERİ

Jakobenlerin kendilerine göre “sol”da ve “sağ”da konumlanmış olan her iki muhalefet hareketini (liderlerini giyotine yollayarak) suskunluk içine atmaları, Devrim’e biçtikleri hedefler doğrultusunda ilerlerken daha rahat hareket etmelerine imkan sağladı. Bu hedefler arasında ilk olarak savaş politikasının belirlenmesi vardı. Hébertistler ve onlarla dirsek temasında bulunan Cloots gibi kişiler, Devrim’in ihraç edilmesini savunarak fetih savaşı anlayışına ağırlık vermişlerdi. Dantoncular ise, cephelerdeki durumu göz önünde bulundurmayarak her ne pahasına olursa olsun bir an önce barış müzakeresine başlanmasını savunmuşlardı. Jakobenler, bu iki yaklaşımın da Fransa’nın aleyhine olacağını düşünüyorlardı. Aslında onlara göre de ülkenin barışa ihtiyacı vardı; özellikle de gönüllerinde yatan amaç, Cumhuriyet’in tüm kurumlarıyla yerleştirilip yaşatılabilmesi için ülke içinde olduğu kadar sınırlarda da barışın hüküm sürmesiydi. Ama düşman devletlerle barış masasına oturmadan önce savaş kazanılmalı, yani Fransa askeri bir üstünlük sağlayıp bu devletlere barış koşullarını dayatabilecek denli elini güçlendirmeliydi. Kısacası fethetmek için değil avantajlı bir barış ortamını hazırlamak için savaş sürdürülmeliydi.

Bu savaş ortamında güdülen ikinci hedef, Fransa topraklarına sığınmış olan yabancılara yönelik politikanın biçimlendirilmesiydi. Fransa, Devrim’in ilk günlerinden itibaren mültecilere kucak açmıştı. Ancak art arda gelen askeri yenilgiler ve yükselen milliyetçilik, bu durumu tümüyle değiştirdi. İçerideki yabancılardan kuşkuyla başlandı ve onlara yönelik dostluk düşmanlı-

ğa doğru evrildi. Dışarıda sadece düşman krallara-hükümetlere karşı savaş yapıldığının vurgulanmasına ve yabancı halklara ılımlı bir şekilde yaklaşılmasına devam edilirken, içerideki yabancılara karşı yürütülen bu politika ciddi bir çelişki arz ediyordu. Bu bağlamda bir başka çelişki de, İngiliz halkının diğer halklardan farklı bir yere konması ve Jakobenlerin "nefret söylemine" maruz kalmasıydı.

Jakoben iktidarın askeri zaferin (ardından da barışın) elde edilmesiyle işinin daha kolaylaşacağını düşündüğü üçüncü hedefi, Cumhuriyet'i içi boş bir sözcük olmaktan kurtarıp tam anlamıyla kurup yerleştirmekti. Demokratik yönetim ya da demokrasi olarak da adlandırılan Cumhuriyet, Jakoben liderlere göre, temsili sistem doğrultusunda işleyen ve halkın iyiliğini gözeten, bu nedenle de tüm yurttaşların özgürlükten, eşitlikten ve adaletten huzur içinde yararlanmasını sağlayan yönetimdi. Ancak Cumhuriyet'in var olabilmesi için erdemın olması zorunluıdu. Bunun anlamı, ahlaki ilkeleri yasaların, devlet idaresinin ve toplumun temeline yerleştirmenin gerekli oluşuydu. Ama bu da yeterli değildi. Cumhuriyet'te yaşayan herkesin, yani hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin ahlaki ilkeleri yüreklerinde duyumsamaları ve bunlara göre davranmaları için metafiziksel, yani dinsel duygular devreye sokulmalııdı. Daha açıkçası, Tanrı'nın (ya da Yüce Varlık'ın) varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü düşüncesinin yüreklerle kazanılması sayesinde ahlaki ilkeler kutsal temeller üzerine oturtulmalııdı. Böylece Jakoben önderlerin Cumhuriyet anlayışı, dinle ve erdemle yoğrulmuş bir Cumhuriyet görünümünü kazanıyordu.

Jakoben iktidarın önüne koyduğu bu üçüncü hedef, kaçınılmaz olarak son bir hedefe daha yol açıyordu. Başta Robespierre ve Saint-Just olmak üzere çeşitli Jakoben önderler, Devrim'in ilk günlerinden itibaren halka övgüler düzmüşlerse de, sözünü ettikleri halk genellikle soyut halktı. Gerçekte somut halkın içinde, *Ancien Régime*'e özgü değer yargılarının, egoist tutkuların, kişisel-özel hırsların şu ya da bu biçimde devam ettiğinin bilincindeydiler. Bu durumda, kendi içinde dil birliğinden bile yoksun olan bu halkın bir bütün olarak cumhuriyetçi bir tutum ve davranış sergilemesi mümkün görünmüyordu. Oysa Jakobenlere göre, Cumhuriyet'i yaşatabilecek tek güç halktı, halkın erdemiydi. Yöneticiler ellerindeki iktidardan dolayı her an yozlaşmaya açıktı, onları yola getirebilecek ve Cumhuriyet'i kurtarıp yaşatabilecek olan sadece erdemli halktı. Ama gerçekte böyle bir halk da yoktu. Dolayısıyla Jakobenlerin kendilerine biçtikleri dördüncü hedef, bireyleri çeşitli yöntemlerle eğitmek,

böylece onları salt kamusal çıkarı gözeten ve vatan sevgisini her şeyin üstünde tutan erdemli, dürüst, namuslu insanlar, yani gerçek yurttaşlar haline getirmektir. Bir başka deyişle, somut halk idealleştirdikleri o soyut halkın düzeyine yükseltilmeliydi, kısacası halk yeniden yaratılmalıydı.

A-ZAFERE KADAR SAVAŞ

Savaş konusunu ele aldığımız birinci cildin beşinci bölümünde, siyaset sahnesinde yer alan farklı hatta karşıt grupların 1792 yılının Kasım-Aralık aylarından itibaren, söz birliği etmişcesine fetih savaşını savunduklarını görmüştük. Bu savaş politikasının bu denli rağbet görmesinde, cephelerdeki durumun Fransa'nın lehine geliyiyor olmasının önemli bir payı vardı. Devrimci ordular, birkaç ay içinde Belçika'nın işgaline giriyorlar, bazı Alman kentlerini ele geçiriyorlar, Hollanda sınırını aşıyorlar, Savoie ve Nice'i Fransa toprağına katıyorlardı. Bir bakıma tüm ülkeyi bir zafer sarhoşluğu dalgası kaplamıştı. Ancak soğukkanlılıklarını koruyan, içine balıklama dalınan bu politikanın sonuçlarının iyice analiz edilmesini isteyen az sayıda politikacı da bulunuyordu. Bunların başında Robespierre vardı.

Daha önceleri Fransa'nın savaşa girmesine karşı çıkmış ama savaş başladıktan sonra hedeflerin doğru bir biçimde saptanmasını önermiş olan Robespierre, varılan noktanın Fransa'nın çıkarına uygun düşmediğini ileri sürüyordu. Komşu ülkeleri işgal etmenin, Devrim'in ilkelerini ve yasalarını yabancı halklara dayatmanın ve Cloots gibilerince dile getirilen Evrensel Cumhuriyet'i kurmak için yeryüzünün tüm monarşilerine savaş açma söyleminde ısrar etmenin Fransa'ya yarar getirmediğini, tersine zarar verdiğini düşünüyordu. Ona göre savaş, Cumhuriyet'i korumak için bir tür savunma savaşı biçiminde, sadece Devrim'e düşman olan krallara ve hükümetlere karşı sürdürülmeli ve bir an önce zafere ulaşip barış sağlanmalıydı. Çünkü (her fırsatta dile getirdiği gibi) Devrim'in başarısı, dışarıdaki değil içerideki durumun düzeltilmesine bağlıydı. Savaş, dikkatleri dışarıya çekiyor, Cumhuriyet'in sağlam temeller üzerine oturtulması için gereken şeylerin savsaklanmasına neden oluyordu. Örneğin Robespierre, gazetesinin Kasım ayında yayımlanan yazısında, "askeri başarılarımız goygoyculuğuyla bizi serseme çeviriyorlar" dedikten sonra ülkenin içerideki durumundan yakınıyordu: "Uzak ülkelere özgürlüğü götürmekle övünüyoruz, ama özgürlüğü kendi içimizde sağlam bir şekilde yer-

leştirmeyi düşünmüyoruz bile." Dolayısıyla öncelikle ele alınması gereken sorunlar iç sorunlardı. Öyle ki çok daha önceleri Saray'ın, hiziplerin ihanetine, iç düşmanların entrikalarına, bencil kişilerin yolsuzluklarına son verilmiş ve cumhuriyetçi yasalar, kurumlar hayata geçirilip uygulanmış olsaydı, savaşın patlak vermesine bile gerek kalmayabilirdi. Ne de olsa Avrupa kralları, böyle bir devlete, böyle bir Cumhuriyet'e savaş açma cesareti gösteremezlerdi.

Belçika'nın işgalinin tamamlandığı ve bu ülkenin Fransa'ya ilhak edilmesinin Jirondenler ve Danton, Carnot ya da Cambon gibi çok sayıda Montagnard ve *Plaine* vekili tarafından ısrarla talep edildiği bir dönemde, Robespierre Konvansiyon'un çoğunluğunu karşısına almaktan, yani izlenen bu politikanın ne denli olumsuz sonuçlar doğurduğunu açıklamaktan kaçınmadı. Ocak 1793 sonunda yayımlanan gazetesinin 4. sayısında, Devrim'i ihraç etme arzusunun hem Belçika hem Almanya halklarını Fransa'ya düşman etmekten başka bir şeye yaramadığını ileri sürdü. Ayrıca savunma savaşı ve barış düşüncesini açıkça dile getirdi: "Belçika'nın işgali, bize çok kan ile paraya mal oldu ve özgürlük davasına kesinlikle hizmet etmedi. Bize güçlü ve sadık bir müttefik sağlamak şöyle dursun, tam tersine yeni bir düşman kazandırdı. Askerlerimiz Frankfurt'ta boğazlandı ve ilkelerimiz Almanya'da ordularımızdan daha fazla bir ilerleme kaydedemedi. [...] Hızlı ve başarılı bir biçimde savaşa son vermenin imkanları üzerinde durmalıyız. Savaşı generaller değil halk için, tutkular değil özgürlük için yapmalıyız. Askeri girişimlerimizi kısıtlamamız ve sınır olarak Ren kıyılarını saptamamız gerekiyor."

Robespierre, hükümet politikasına yönelik bu karşı çıkışının pek bir ses getirmedikçe gördü. Bunun üzerine, bu sorunu daha ayrıntılı bir biçimde ele alması gerektiğini düşünüp yeniden kaleme sarıldı. Gazetesinin Şubat ayındaki bir sonraki sayısında, savaşın nasıl yürütüleceğine ve yabancı halklara nasıl davranılacağına ilişkin görüşlerine yer verdi. Ona göre sağlıklı bir dış politika, yabancı halkları hoş tutmak ve düşman sayısını artıracak her türlü tutum ve davranıştan kaçınmak şeklinde özetlenebilirdi. Dolayısıyla Devrim'i ihraç etme saplantısından kesinlikle vazgeçilmeliydi. Ancak halihazırda Fransa geniş toprakları işgal etmiş bulunuyordu. Bu durumda da temel sorun, Cumhuriyet'in hem savaş içinde olduğu hem de işgal ettiği topraklardaki halklara yönelik tutumunun Fransa'nın çıkarına olacak şekilde belirlenmesiydi.

Devrimciler arasında giderek daha yüksek sesle dile getirilen fetih ve yağma yanlısı görüşlere karşı Robespierre, savaşın halklara değil krallara, despotlara karşı yapıldığının vurgulanması gerektiğini belirtiyordu. Bir bakıma “devrimci enternasyonalist” bir yaklaşımla savaşın insanlık için verildiğini söyleyip tiranlığın boyunduruğundan kurtarılan halklara, bu kez Fransızların baskı uygulayıp belli kalıpları dayatmalarına karşı çıkıyordu. Bu bağlamda, 2 Ocak 1792’de savaşa karşı yapmış olduğu konuşmasında yer alan “hiç kimse silahlı misyonerleri sevmez” cümlesini başka sözcüklerle yeniden dile getiriyordu. Demek ki esaretten kurtulan halklar, doğru yolun kendilerine gösterilmesi sayesinde özgürlük bilincine varıp kendiliğinden Cumhuriyet yönetimini benimseyeceklerdi. Bu nedenle Cumhuriyet’in kullanması gereken silahlar, sadece propaganda, bilgilendirme, ikna teknikleri ve Fransa’nın kendilerine sunduğu örnek olmalıydı. Kısacası Robespierre, tüm Avrupa halklarının, Fransa’nın yardımı sayesinde kendi kaderlerini kendilerinin çizmesi gerektiğini kabul ediyordu.

ROBESPIERRE (Şubat 1793)¹

Politikamızın temel hedefi, halkları, bize karşı birleşmiş tiranların davasından koparmak olmalıdır. Çünkü eğer halklar tiranların Devrim’e duyduğu öfkeyi paylaşırlarsa, eğer kölelik ya da boşınanç fanatizmi aristokrasi fanatizmiyle ve despotizm kibriyle birleşirse, işte o zaman dünyanın bütün krallarının geçmiş zamanlardaki bir Fransız kralına karşı açabilecek oldukları bir savaştan çok daha korkunç bir savaşla karşı karşıya kalırız. İlkelerimiz ve karakterimiz hakkında halklarda iyi bir izlenim uyandırarak başlamalıyız işe. Bu amaçla ulaşmak için iki araca başvurabiliriz. Birincisi bilgilendirme, ikincisi ise kendi eylemlerimizdir.

Yabancı hükümetlerin Devrimimizi gözden düşürmek için yaydıkları yanlışlara karşı halkları bilgilendirip eğitmek gerekir. Hiç kuşkusuz Doğa, tüm yüreklerle eğitimin temelini oluşturan gerçekleri kazımıştır. Ama önyargılar ve esaret, gerçekleri yüreklerden silip attı. Kalemelerini alçakça despotizme satmış olan kalemşörler ise, kölelerin tüm önyargılarını ve tutkularını bize karşı harekete geçirdiler. Aynı zamanda despotizm, insanları aydınlatabile-

¹ Robespierre, II, 1793, s. 97-103.

cek Fransız metinlerinin² halkların eline geçmemesi için elinden geleni ardına koymayıp en katı önlemleri aldı. Yabancıları eğitmek öylesine büyük bir çaba ve akıl gerektiriyor ki, bu eğitimi farklı halkların her birinin karakterine ve içinde bulunduğu duruma göre uyarlayıp uygulamak şart. Her birine aynı şekilde seslenmemek, örneğin hurafeci önyargıların ve papazların hükmünün sarsıldığı ya da tam tersine tüm gücünü koruduğu farklı ülkelerin halkları için aynı dili kullanmamak gerekiyor. Şu an için herhangi bir halkın kökünün kazınması mümkün olmayan duygularını açıkça rencide etmemek, dolaşısıyla tüm insanlara ortak olan büyük yararları tehlike içine atmamak gerekiyor. Halk olarak adlandırılan yurttaşlar bölümü kendisini kitaplarla eğitime pek de yatkın olmadığından, onun aydınlatılması için çok daha fazla çaba harcamak gerekiyor.

[...]Yabancıları bizim yanımıza çekmenin en elverişli yolu, savaşı topraklarında sürdürmek zorunda kaldığımız halklara karşı takınacağımız uygun davranış biçimidir.

Daha önce Ulusal Konvansiyon, zulmedilen halklarla değil, ama zulmeden hükümetlerle savaştığını tüm dünyanın yüzüne karşı ilan etmişti. Hatta daha da iyisini yapıp bu yüce ilkeyi, ulusların egemenlik hakkını tanıyan ve Fransız generalleriyle yurttaşlarının bu hakka en ufak bir zarar vermelerini yasaklayan bir yasayla ölümsüzleştirmişti.³ Şimdi sıra bu görkemli yasanın yinelenmesinde, özellikle de titizlikle uygulanmasında. Çünkü en iyi yasalar bile, eğer uygulanmıyorlarsa, bu yasaları yapanların bilgeliğini ya da dürüstlüğü lekelemek dışında başka neye hizmet ederler ki?

Nice Kontluğu'nun ve Savoie bölgesinin işgali sırasında ilan edilen bu yasa, her iki bölgede de çok iyi sonuçlar verdi⁴ ve böylece Fransa'yı ve insanlığı onurlandırdı. Hatta belki de bu yasanın, kutsal girişimimizi başarıyla sonuçlandırması gereken yüce politikanın başyapıtı olduğu söylenebilir. Avrupa'nın değişik halkları, ne aynı törelere, ne aynı aydınlanma derecesine, ne de şu anda Fransız halkıyla aynı anayasayı arzulama eğilimine sahiptir. Fakat

² Örneğin, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi.

³ Ulusal Konvansiyon'un 22 Ekim 1792 tarihli yasası.

⁴ Daha önce görmüş olduğumuz üzere, her ikisi de Piemonte-Sardinya Krallığına bağlı olan ve 1792 Eylül'ünde Fransız orduları tarafından işgal edilen Savoie bölgesi 27 Kasım 1792'de, Nice Kontluğu 31 Ocak 1793'te Fransa topraklarına katılmışlar ve ülkenin yeni vilayetleri olmuşlardır.

bu yüce ilke hepsine uygulanabilir. Çünkü bütün halklar, zalim hükümetlerinin bugüne dek kendilerine reva gördükleri boyunduruğu silkip atmaya neredeyse hazırdırlar. Onlara egemenliklerini bağımsızca kullanma güvencesi vererek ve bir anayasayı özgürce benimseme hakkını tanıyarak, tüm dileklerini yerine getirmiş ve böylece ne haklarını, ne gururlarını, ne de önyargılarını yaralamış oluruz. Onları tiranlarından kurtardığımız için bize minnet duyup doğal olarak ortak düşmanımıza karşı bizimle birleşmeye hazır olurlar. Tam tersine, eğer özgürlüğün ilerlemesini hızlandırmak bahanesi altında bu ilkeyi çiğnersek, yabancı ülkelerdeki halkları kendimizden soğutma, aristokratik partileri güçlendirme ve hükümetlerin yurttaşlarını bize karşı kışkırtmalarına imkan sunma riskiyle karşı karşıya kalırız.

Özgürlüğe yardım edilebilir, ama yabancı bir gücün eliyle asla özgürlük kurulamaz. Özgürlüğe karşı mücadele eden önyargılar, aklın önünde boyun eğgerler, ama şiddet içeren tepkiyle karşılaşıncı daha da güçlenirler. Özellikle insanların yüreklerinde ağır basan öyle önyargılar vardır ki, bu önyargılara karşı yürütülen cepheden bir saldırı, onları iyice kutsallıkla donatıp yenilmez hale getirmekten başka bir işe yaramaz. Elleri silahlarla başkalarına yasalar vermeye kalkışanlar, özellikle gözleri açılıp Cumhuriyet ve felsefeyle haşır neşir olmaları beklenen insanlar tarafından sadece saldırgan yabancılar ve fatihler olarak kabul edilirler. Şu anda yapmamız gereken tek şey, bizimle savaşıran tiranları yerle bir etmek ve onlara karşı halkların bizimle birleşmesini sağlamaktır. Geriye kalan her şey, yani yönetimlerin ve insan soyunun yetkinleşmesi ise, zaman, akıl, dünyaya sunduğumuz örnek ve sağlanacak barış tarafından gerçekleştirilecektir zaten.”

Robespierre’e göre önerdiği dış politikanın benimsenmesi, Avrupa krallarnın boyunduruk altında tuttıkları halkları Fransa’ya karşı kışkırtma hesaplarını boşa çıkaracaktı. Böylece tiranlara savaş meydanlarından sonra “diplomatik” alanda da bir darbe indirilmiş olacaktı. Ancak Robespierre’in bu önerisi umut ettiği etkiyi yaratamadı, ta ki Belçika ve Hollanda’da alınan askeri yenilgilere ve Dumouriez’nin ihanetine kadar. Bundan sonra savaşın seyri devrimci Fransa’nın aleyhine olacak şekilde değişti. Bunun sonucunda da, fetih savaşının ve yabancı halklara dayatmacı politikanın sürdürülmesi hakkında kafalarda kuşkular oluşmaya başladı. Zaten cephelerdeki bozgunun yol açtığı yeni koşullarda, ülkeler fethedip Devrim’i ihraç etmekten söz edilmesinin

hiçbir anlamı kalmamıştı. Artık tek sorun, Devrim'in, Fransa'nın toprak bütünlüğünün dış saldırılara karşı korunmasıydı. İster istemez bir savunma savaşı konumuna girilmiş bulunuluyordu.

Bununla birlikte, savaş başlatmış olan ve fetih savaşını anlayışında hâlâ direnen Jirondenler, Robespierre'in bu konudaki yaklaşımının resmî devlet politikası haline gelmesinde en önemli engeli oluşturuyorlardı. Ölümünden sonra bulunmuş elyazmalarında "Ren'e gitmek için değil, çünkü bu ebedi bir savaş olur, fakat barışı, fetihsiz bir barışı dayatmak için silahlanmalıyız" diye yazmış olan Robespierre, hem Jirondinlerin görüşünü yadsıyor hem de bazı çevrelerde dile getirilmeye başlanan barış söylemine karşı cephe alıyordu. O dönemde yeni kurulan KEK'in başındaki Danton'un İngiltere'yle barış yapma amacı güttüğüne ilişkin söylentiler yayılmaktaydı.

İçinde bulunulan askeri koşullarda herhangi bir barışın Fransa'nın aleyhine olacağını düşünen Robespierre, Konvansiyon'un 13 Nisan oturumunda söz alıp "Cumhuriyet düşmanlarıyla anlaşmaya kalkışacak bütün alçakların ölümle cezalandırılmasını" istedi. Bunun üzerine kendisi hakkındaki söylentileri yalanlamak ihtiyacı duyan Danton, kürsüye çıkarak Robespierre'in görüşlerini üstlendi. İlk önce, başka halkları tiranlığın boyunduruğundan silah gücüyle kurtarma düşüncesinin saçmalığından söz etti ve komşu ülkelerin iç işlerine karışılmaması gerektiğini belirtip fetih politikasının kesinlikle terk edilmesini savundu. Ardından tıpkı Robespierre gibi, düşman devletlerle barış müzakeresinde bulunan hatta bulunulmasını öneren her kişiye ölüm cezası verilmesini talep etti.

Montagnardların iki ağır topunun savaş-barış konusunda aynı görüşleri dile getirmesi, Konvansiyon'daki çoğunluğu o güne dek izlenen politikayı terk etmeye ikna etti. Alınan karar, "fetih savaşına, dayatmacı savaşa hayır, ama barışa değil savaşa evet" şeklindeydi. Karar şu şekilde kaleme alınmıştı: "Ulusal Konvansiyon, diğer devletlerin hükümet işlerine hiçbir şekilde karışmayacağını Fransız halkı adına ilan eder. Fakat aynı zamanda, herhangi bir devletin Cumhuriyet'in iç yönetimine karışmasına ve yapılacak Cumhuriyet anayasasını etkilemesine izin vermektense kendi harabeleri altına gömmülmeyi yeğlediğini de ilan eder. Konvansiyon, Fransız ulusunun bağımsızlığını, egemenliğini, özgürlük ve eşitlik üzerine kurulu Cumhuriyet'in bir ve bölünmezliğini daha önceden resmî olarak tanıdığını bildirmemiş olan tüm yabancı

devletlerle anlaşma ya da görüşme önerisinde bulunacak her kişinin ölümle cezalandırılacağını kararlaştırır.”

Ayrıca Konvansiyon, bu kararından dört gün sonra, tüm halklara seslendiği bir manifesto yayımladı. Bu bildiride, savaşın halklar arasında bir savaş olmadığı, salt despotların çıkarna hizmet ettiği vurgulanıyor ve ittifak devletlerinin başında bulunan krallar, hükümetler suçlanıyordu. Bildirinin başında, “Ey halklar! Sizin ve bizim kanlarımız sizin yarmanız için değil, kralların kibri ve tiranlığı için akıtılıyor. Krallar, savaşı, Fransa’ya değil, ulusların bağımsızlığına karşı ilan ettiler” deniyordu. Ardından halkları Devrim’in davasına kazanabilmek ve krallarna karşı kıskırtabilmek için şu satırlara yer veriliyordu: “Ey kralların hükmü altında yaşayan halklar! Krallar, güçlü bir ulusun, insanın kutsal hakları üzerinde temellenmiş özgür bir anayasayı Avrupa’ya örnek olarak sunmasını istemiyorlar. Bu özgürlük manzarasının size haklarınızı tanıyıp sevdirmesinden korkuyorlar.”

Robespierre, Konvansiyon’da elde ettiği bu başarılarından sonra savaş konusundaki görüşlerini savunmaya devam etti. 24 Nisan 1793’te Konvansiyon’a sunduğu Haklar Bildirisi tasarısında, “insan soyunun yeryüzünün egemeni olduğu” deyişine yer verdi. Bunun anlamı, insanlığın her bölümünün (yani bir halkın) egemenliğinin diğerlerinin egemenliğiyle sınırlı olmasıydı. Dolayısıyla bir halkın egemenliği, uluslararası hukukun çizdiği sınırlar içinde kullanılmalıydı; bir başka deyişle, her halk diğerlerinin egemenliğine saygı göstermeliydi. Fakat aynı zamanda Robespierre, tasarısının 36. ve 37 maddeleriyle, tüm ulusların düşmanları olarak nitelendirdiği tiranlara karşı (mümkünse diğer halklarla birlikte, değilse tek başına) savaşın sürdürülmesinin özgürlüğün, insan haklarının korunması bakımından ne denli önemli olduğunu vurgulamaktaydı.⁵

Robespierre’in fetih savaşına, Devrim’i ihraç etme politikasına karşı sergilediği yaklaşım, Jirondenlerin düşüşü sonrasında, farklı çevreler tarafından benimsenmiş görünüyordu. Örneğin Haziran ayı içinde Konvansiyon’da yapılan konuşmalarda, *Plaine’de* yer alan vekil Wandelaincourt, “toplum sözleşmesi sivil toplum için neyse, uluslararası hukuk [*droit des gens*] da uluslar için öyledir” diyerek fetih savaşını reddediyordu. Grégoire ise, bir ulusun özel

⁵ 36. madde: “Bir tek ulusu ezen, tüm ulusların düşmanı olduğunu ilan etmiş demektir.” 37. madde: “Özgürlüğün gelişimini durdurmak ve insan haklarını ortadan kaldırmak için bir tek halka bile savaş açanlar, tüm halklar tarafından, yalnızca sıradan düşman olarak değil, katiller ve haydutlar sürüsü olarak geri püskürtülmelidir.”

çıkarcının insanlık ailesinin genel çıkarına bağlı olduğunu ileri sürüyor ve buradan da "bir halkın diğerlerinin yönetim işlerine karışma hakkı yoktur" sonucunu çıkarıyordu. Montagnard Anayasası olarak da bilinen 24 Haziran 1793 tarihli Anayasa, Robespierre'in yaklaşımının taçlandırılması, daha doğrusu devletin resmî politikası olarak ilan edilmesi idi. Anayasa'nın 119. maddesi, izlenmesi gereken dış politikanın temel ilkesini, "Fransız halkı, diğer ulusların hükümet işlerine karışmaz, diğer ulusların da kendininkilere karışmasına izin vermez" şeklinde tanımlıyordu. Ayrıca saldırgan bir devletle, püskürtülüp yenilgiye uğratılincaya kadar barış yapılmayacağı, yani savaşın salt savunma ya da kurtuluş savaşı olarak yürütüleceği açıkça dile getiriliyordu. Çünkü Anayasa'nın 121. maddesinde, "Fransız halkı, topraklarını işgal eden bir düşmanla kesinlikle barış yapmaz" deniyordu.

Dumouriez'nin ihaneti ve Jironenlerin düşüşünün ardından (daha önce görmüş olduğumuz üzere) Devrim çok ciddi ve değişik tehditlerle başa çıkmak durumunda bulunuyordu. İçeride "federalist isyanlarla" ve Vendée'yle boğuşmak zorunda olmasının ötesinde, dışarıda Belçika'yı yitirmekle kalmıyor, bütün cephelerde başarısızlığa uğruyordu. İngilizler çıkartma yapıp Dunkerque'i kuşatıyor, Avusturyalılar Fransa'nın kuzey doğusundaki önemli kentleri ele geçiriyor, Piemonteliler Savoie'yı işgal ediyor ve İspanyollar sınırı aşip ülke içinde ilerliyorlardı.

Fakat Fransızların dış güçlerin üstesinden gelebilmeleri için önemli bir şansları vardı, daha doğrusu bu şans onlara sunan ittifak devletleriydi. Çünkü ittifak devletleri, askeri kuvvetlerini tek komutada birleştirme, bir eşgüdüm sağlama ya da kaynaklarını ortak kullanma fikrini akıllarından bile geçirmedi. Her biri savaşı kendi çıkarları, hedefleri doğrultusunda kendi başına yürütmeye çalıştı. Örneğin İngiltere, tüm gücünü Fransa'nın sömürgelelerini istila etme, pazarlarını fethetme ya da Toulon, Dunkerque gibi kentlerini ele geçirmeye yoğunlaştırıyordu. Fransa hakkında farklı emelleri olan Prusya, Avusturya ve Rusya, özellikle Polonya'yı paylaşma konusunda birbirleriyle didişiyorlardı. İttifakın küçük devletleri ise, büyüklerin çıkarları için alet edilmekten gocunuyorlardı. Sonuçta, Lefebvre'in deyişiyle "Polonya ayaklanması, ittifak ülkelerinin bölünmeleri ve generallerinin vasatlığı, KEK'e ihtiyacı olan imkanı sağladı."

Ayrıca Fransa'nın askeri başarısında, orduların giderek daha iyi donatılması, Devrim'e yürekten bağlı genç vatansever generallerin iş başına getiril-

mesi,⁶ alışagelmışin dışında yeni savaş taktiklerinin uygulanması gibi faktörler de önemli bir rol oynadı. Fransızlar, 6-8 Eylül'de Hondschoot'ta ve 16 Ekim'de Wattignie'de İngiliz ve Avusturya birliklerini yendiler. Bu zaferlerin ardından da ittifak güçlerinin istilasını her yerde ilk önce durdurulup sonrasında püskürtülmeye başlandı.

Bu savaş koşulları içinde Fransa'nın izlediği ya da izlemesi gereken dış politikanın ana hatları belirleniyordu. Zaten uzun süredir dış politika neredeyse savaş politikasıyla eşanlamlı bir hale gelmiş bulunuyordu. Dolayısıyla dış politikanın ilgilenmesi gereken önemli konulardan biri, tarafsız devletleri bu tutumlarını sürdürmek yönünde yüreklendirmek ve onları düşman ittifakın kucağına atabilecek her türlü tutum ve davranıştan kaçınmaktı. KEK bu konuyla yakından ilgileniyordu. Barère, 21 Eylül'de KEK adına Konvansiyon'a sunduğu raporda, tarafsız ülkelerle iyi ilişkiler kurulup ittifaka katılmalarnın engellenmesi ve Fransız ekonomisini rahatlatmak için yine onlarla ticari anlaşmalar yapılması gerektiği üzerinde durdu. Bundan kabaca iki ay sonra KEK ikinci bir rapor daha hazırladı. Bu kez 17 Kasım'da Konvansiyon kürsüsünden raporu okuyan Robespierre'di.

Raporu kaleme alan Robespierre, sadece Konvansiyon'a ve Fransızlara değil, tüm Avrupa halklarına hatta Amerikalılara da sesleniyordu. Avrupa'nın içinde bulunduğu duruma, ittifak devletlerinin kendi içlerindeki anlaşmazlıklara değindikten sonra, abartılı bir deyişle Fransa'nın müttefikleri [*alliés*] olarak adlandırdığı tarafsız ülkeler konusunu ağırlıklı olarak ele alıyordu. Ona göre dış düşmanlar ve onların içerideki uzantıları, Devrim'i karalayıp kötüleyerek başta Belçika, İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere tarafsız ülkelerin hükümetlerini ve halklarını Fransa'ya karşı kışkırtıyorlardı. Başını İngiltere'nin çektiği ittifak devletlerinin amacı, tarafsızları kendi yanlarına çekmek ve Devrim'i yok edip Fransa topraklarını kendi aralarında paylaşmaktı. Dolayısıyla Fransa'nın izlemesi gereken politika, ılımlı bir tutum takınıp ittifakın bu yöndeki manevralarını boşa çıkarma ve tarafsız ülkelerin güvenini kazanma üzerine kurulmalıydı. Üstelik Devrimci Yönetim'in başarılı olması, yalnızca Fransızların değil, tüm halkların yararıydı. Çünkü Fransız Cumhuriyeti, tiranlara karşı tüm insanlığın yararına olan devrimci bir savunma savaşı yürütüyordu. Öyle ki bu savaşın yitirilmesi durumunda sadece Fransa yok olmayacak, tarafsızlarla birlikte (ittifak

⁶ Örneğin, ordu komutanları oldukları zaman Jourdan 32, Pichegru 32 ve Hoche 25 yaşındaydılar.

içinde yer alan ya da almayan) küçük ya da güçsüz devletler de bağımsızlıklarını yitireceklerdi. Hatta tüm bu kötülüğün baş aktörü İngiltere bile elindeki özgürlük kırıntılarından mahrum kalıp yok olacaktı. Böylece Robespierre, devrimci Fransa'nın varlığının tüm insanlığın yararına olduğunu belirterek, tarafsızlar dışındaki diğer halkları da Fransa'nın davasına arka çıkmaya davet ediyordu.

ROBESPIERRE (17 Kasım 1793)⁷

Yurttaşlar, halkın temsilcileri;

Bugün Ulusal Konvansiyon'u, vatanın en önemli çıkarları üzerinde dikkatle durmaya çağırıyoruz. Cumhuriyet'in, yeryüzündeki çeşitli devletler karşısındaki, özellikle de doğa ve aklın davamıza bağladığı ama entrika ve kalleşliğin düşmanımız haline getirmeye çalıştığı halklar karşısındaki durumunu gözler önüne sermek için buradayız.

Cani bir sarayın ihanetinin ve hiziplerin iktidarının yarattığı hükümet kaosundan kurtulduğumuza göre Fransız halkının yasamacıları, Cumhuriyet'in dostları ve düşmanlarına karşı izleyecekleri politikayı belirlemelidirler. Temsil etme onuruna ulaştıkları ulusun gerçek karakterini dünyanın gözü önünde sergilemelidirler. Bu karakterin ne olduğunu bilmeyen budalalara ya da onun hakkında kuşkulanıyormuş gibi görünen ahlaksızlara, Fransız Cumhuriyeti'nin var olduğunu göstermenin zamanı geldi. Yeryüzünde iğreti olan sadece suçun zaferidir, despotizmdir. Bize karşı silahlanmış tiranların cesaretimizden ve gücümüzden korkma zamanı kadar, müttefiklerimizin bilgeliğimize ve bahtımıza güvenme zamanı da geldi.

[...]George'un başbakanı, cumhuriyetçi erdemlere inanamayacak kadar ahlaksız ve geleceğe doğru bir adım atamayacak kadar felsefe yoksunu olduğundan çağının çok gerisindedir. Çağımız özgürlüğe doğru ilerlerken Pitt, zamanı barbarlığa ve despotizme doğru geriletmeyi amaçlıyor. Fakat yaşanan tüm gelişmeler, hırslı düşlerini bugüne dek boşa çıkardı. Kullandığı içimizdeki ajanların halkın gücü tarafından ardı ardına yok edildiğini, yani Nec-

⁷ Robespierre, III, 1794, s. 59-79; Buchez & Roux, Cilt 30, s. 224-248. Bazı kaynaklarda konuşmanın tarihi 18 Kasım olarak verilmektedir.

ker, Orléans, La Fayette, Lameth, Dumouriez, Custine ve Brissot'nun ve de Jirond'un tüm pigmelerinin ortadan kaldırıldığını gördü. Fransız halkı, tıpkı Herakles'in bir örümcek ağını dağıtması gibi, onun entrika ağlarını bugüne dek paramparça etmeyi bildi.

[...]Tiranların bize karşı silaha sarılmasıyla yetinilmedi, tüm ulusların bizden nefret etmesi ve Devrim'in bütün dünyanın gözüne iğrenç görünmesi için de çaba sarfedildi. Gazetecilerimiz, tıpkı bakanlarımız ve bazı yasamacılarımız gibi yabancı saraylar tarafından satın alınmışlardı. Despotizm ve ihanet, yabancı halklara yönelik olarak, Fransız halkını rezil ve gelip geçici bir hizipmiş, Cumhuriyet'in beşiğini de bir suç yuvasıymış gibi resmetti. Yüce özgürlük ise, iğrenç bir fahişeye dönüştürüldü.

[...]Fransız halkı, tiranların ve onların içerideki yandaşlarının bütün entrikalarına rağmen ortak dava uğruna savaşmayı tek başına sürdürdü. Ey Fransa'nın müttefiği [*alliés*] olan halklar, sizlere ne oldu? Ulusun değil de sadece Kral'ın mı dostuydunuz? Ey siz Amerikalılar, zalimlerin boyunduruğunu söküp atmanıza yardım eden, XVI. Louis diye adlandırılan taçlı otomat mıydı yoksa bizim gücümüz ve ordularımız mıydı? Sizi besleyen, rezil bir Saray'ın mal varlığı mıydı yoksa Fransız halkının vergileri ve Tanrı'nın nimeti olan topraklarımızın ürünleri miydi? Hayır yurttaşlar, müttefiklerimiz bize borçlu oldukları duygusal yükümlülüklerinden vazgeçmiş değiller. Fakat bizim davamızı tümüyle terk etmemiş, hatta düşmanlarımızın saflarına katılmamış olmaları da, bize zulmeden hizbin beceriksizliğinden kaynaklanmamaktadır.

Bu ne acayip bir yazgıdır ki, Cumhuriyet, müttefik ülkelerde, cezalandırılmış olduğu hainlerin yandaşları tarafından temsil ediliyor hâlâ. Brissot'nun kayınbiraderi Fransa'nın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki büyükelçisidir. Lebrun ve Brissot tarafından tam yetkili temsilci olarak Philadelphia'ya yollanmış olan Genest adlı bir başka adam, kendisini seçmiş olan hizbin görüşlerini ve talimatlarını harfi harfine yerine getirmişti. Amerikan hükümetini bize karşı tahrik etmek için en olağanüstü yöntemlere başvurmuştu. Hiçbir bahane altına sığınmadan Amerikan hükümetine karşı tehdit edici bir dil kullanmış ve her iki ulusun çıkarına aykırı olan önerilerde bulunmuştu. İlkelerimizi saçma sapan uygulamalarla abartmış ve böylece ilkelerimizin şüphelenilmesi gereken tehlikeli ilkeler olarak görünmesi için çaba sarf etmişti. Bu

nasıl bir çelişkidir ki, onu yollayanlar Paris'te halk derneklerine baskı uygulayıp tiranlığa karşı cesaretle mücadele eden cumhuriyetçileri anarşistler diye ihbar ederlerken, Genest Philadelphia'da bir derneğin başına geçip Amerikan hükümeti için tehditkâr olduğu kadar hakaretvari de olan bildiler yayımlamıştı. Ayrıca, aynı hizip Fransa'da bütün yoksulları *helot* konumuna indirgemek ve halkı zenginlerin aristokrasisinin hükmü altına sokmak isterken, bu adam bir ara sömürgelerimizi [*colonies*] yok etmek için bütün zencilerin [*nègres*] azat edilip silahlandırılmasını savunmuştu.

Fransız halkını ve Devrim'i karalayıp küçük düşürmek için Belçika'da ve Amerika'da tezgâhlanmış olan dalavereler, Choiseul-Gouffier ve halefi tarafından Bab-ı Âlî'de de aynen kullanıldı.⁸ Konstantinopolis'te Fransız kulüplerinin kurulduğuna ve birincil meclisler toplantısının yapıldığına kim inanabilir acaba? Bu uygulamaların ne bizim davamıza ne de ilkelerimize yararı olmadığı çok açıktır; ama bunlar Osmanlı Sarayını tedirgin edip kaygılandırmak için tezgâhlandı. Düşmanlarımızın gerekli düşmanı, Fransa'nın yararlı ve sadık müttefiği olan ve Fransız hükümetince ihmal edilip İngiliz kabinesinin entrikaları tarafından kandırılmaya çalışılan Türkler, bugüne dek Fransız Cumhuriyeti'nin çıkarlarından çok kendi çıkarlarına zararlı olan bir tarafsızlık politikasını koruyup sürdürdüler. Bununla birlikte gözleri açılacak gibi görünüyor. Fakat söylentilere göre Divan, eğer İngiliz hükümeti tarafından yönlendirilirse, askeri gücünü kolaylıkla ezebileceği ortak düşmanımız Avusturya'ya karşı değil de Rusya'ya karşı harekete geçirecektir; bu durumda da Rusya'nın yıpranmamış gücü, Osmanlı orduları için bir kez daha büyük bir tehlike arz edecektir.

Güçlü bağlar nedeniyle davamıza katılan bir başka halk daha var. Bizimle savaşıran tiranların kendisi için biçtiği boyunduruğu söküp atma onuruna ulaşan, bir zamanlar krallarımızla tuhaf bir ittifak kurmuş olmasına karşın günümüzde cumhuriyetçi Fransa'yla görkemli olduğu kadar doğal bir ittifak içinde bulunan ve özgür Fransızların saygı duyması gereken bir halk bu; İsviç-

⁸ Bir kont olan Choiseul-Gouffier, 1784-1792 yılları arasında Fransa büyükelçisi olarak İstanbul'da görev yapmıştır. Onun yerine atanan Sémonville Markisi Huguet'nin akreditasyonu Padişah III. Selim tarafından kabul edilmemiştir. 1792-1797 yılları arasında Fransa'nın İstanbul'da resmen bir büyükelçisi bulunmamaktadır.

relilerden söz ediyorum. Düşmanlarımızın politikası, şu ana dek İsviçrelileri bize karşı silahlandırmak için her yola başvurmak olmuştur; tabii bizim içimizde sergilenen düşüncesiz, tasasız davranışlar ve ihanetler de düşmanlarımızın işine geliyor. Birkaç küçük sınır ihlali, gereksiz ama titizlikle kışkırtılmış sürtüşmeler, gazetelerde yer alan anlamsız hakaretler, Cenevre’de, Mont-Terrible bölgesinde tezgâhlanan etkin entrikalar ve Paris’te vatanseverlik maskesine bürünmüş bankerlerin, yabancıların, komplocuların oluşturduğu bazı karanlık komiteler; kısacası her şey, düşmanlarımızın ittifakını İsviçrelileri de kapsayacak şekilde genişletmek için kullanılıyor.

[...]Fransa’ya karşı bir ittifak oluşturma planı ortaya atılır atılmaz, çeşitli devletlerin bu güzel ülkenin parçalanıp paylaşılması projesiyle cezbedilmesi tasarlanmıştı. Bu proje, sadece olayların gelişimiyle değil, resmî belgelerle de kanıtlanmış bulunuyor. Kamu Esenlik Komitesi’nin kurulduğu dönemde, İngiliz kabinesi tarafından hazırlanan Fransa’yı parçalama planı, ittifakın üye devletlerine iletilmişti. O günlerde buna fazla önem verilmedi, çünkü gerçekmiş gibi görünmüyordu; ne de olsa bir sırrın böyle açığa vurulmasından kuşku duyulması doğaldı. Fakat o dönemden beri yaşananlar, ittifakın bu plan doğrultusunda hareket ettiğini doğrulamaktadır.

[...]Gözünüzün önündeki bu Avrupa tablosundan önemli bir sonuç çıkarabilirsiniz: Bizim varlığımızı korumamız tüm dünyanın çıkarınadır. Fransa’nın yok olduğunu ya da parçalandığını varsayın, o zaman siyasi dünya da onunla birlikte çöker. Büyük despotlara karşı vasat devletlerin bağımsızlığını güveneleyen bu güçlü ve gerekli müttefik⁹ ortadan kalkarsa, tüm Avrupa esaret içine sokulur. Küçük Alman prenslikleri ve Almanya’nın özgür olarak bilinen kentleri, Avusturya’nın ve Brandenburg’un¹⁰ ihtiraslı hanedanları tarafından yutulur. İsveç ile Danimarka, eninde sonunda güçlü komşularının kurbanı olur. Türkler, Boğaz’ın ötesine püskürtülür ve böylece Avrupa devletleri listesinden silinip atılır. Venedik zenginliğini, ticaretini, saygınlığını, Toscana ise varlığını yitirir; Cenova haritadan silinir; sonuçta İtalya, çevresindeki despotların oyuncağı haline gelir. İsviçre, sefaletle mahkûm olur ve eski yoksulluğun ona sağlamış olduğu enerjiye bir daha da kavuşamaz. Guillaume Tell’in

⁹ Fransa.

¹⁰ Prusya.

ardılları, bir zamanlar atalarının bozguna uğratıp küçük düşürdükleri tiranların hükmü altına girerler. Fransız Cumhuriyeti gözlerinin önünde yıkılırsa, üstelik bu yıkıma katkıda bulunurlarsa halleri nice olur? Babalarının erdemlerini ve özgürlüğün kutsal adını ağızlarına bile almaya nasıl cüret edebilirler artık? Ve siz, yiğit Amerikalılar, özgürlüğü bizim kanımızla inşa edilip bizim ittifakımızla garanti altına alınan Amerikalılar, biz var olmazsak sizin yazgınız nice olur? Eski efendilerinizin utanç verici boyunduruğu altına girersiniz yeniden. Böylece ortak başarılarımızın şanına leke düşer ve gerek özgürlük, gerek insan hakları bildirgesi her iki dünyada da silinip yok olur.

Dahası, İngiltere ne olur? Caniyane [*criminel*] bir zaferin göz kamaştırıcı parlaklığı, gerçek sıkıntılarını ve kökleşmiş yaralarını daha ne kadar süre gözlerden saklayabilir? Yapay bir gücün sallantılı varlığına destek olan büyüleyici etkilerin de bir sonu vardır. Ne denirse densin, gerçekten güçlü devletler, topraklar üzerinde hüküm süren devletlerdir. Bu tür bir devlet günün birinde onu salt denizci olan bir halktan ayıran mesafeyi aşmaya niyetlensin, ertesi gün o halk yok olmuş demektir. Denizlerin üç dişi yabasıyla desteklendiğini zanneden tüccar bir ada, eğer kıyıları adalet ve tüm ulusların çıkarı tarafından korunmuyorsa büyük bir yanılgı içindedir. Bu siyasal gerçeği belki pek yakında biz tüm dünyaya kanıtlayacağız; biz kanıtlayamazsak bile bizatihi İngiltere bunu yapacaktır. Çünkü şu anda tüm halklar tarafından iğrenç bulunan ve suçlarının başarısıyla kibre kapılan bu ülke, eninde sonunda rakiplerini kendisini cezalandırmaya zorlayacaktır.

Fakat İngiltere, fiziki ve ticari varlığını yitirmeden önce ahlaki ve siyasi varlığını yitirecektir. Fransa özgürlüğünü yitirdiği ve insanlık dostlarının son umudu sönüp gittiği zaman, özgürlüğünün kalıntılarını nasıl koruyabilecektir? Anayasasının ilkelerine bağlı olan ya da anayasada reform yapmayı arzulayan insanlar, entrikalarının başarısı nedeniyle gitgide küstahlaşan ve aklı susturmak, düşünceleri zincire vurmak, ulusa zulmetmek için üstünlüğünü daha da kötüye kullanacak olan bu zorba hükümete karşı nasıl mücadele edebileceklerdir?

[...]Bir halk için değil, ama bütün dünya için, hem bugün yaşayan insanlar hem gelecek kuşaklar için savaştığımızı düşünen hangimiz, bu düşünce sayesinde tüm yetilerinin gelişip büyüdüğünü hissetmez, hatta insanlığın üzerine

yükseldiği inancına kapılmaz acaba? Tanrı'ya şükredelim de, insanlığı esenliğe ulaştıracak olan bu gerçekler, bu dar salonun içinde kapalı kalmayıp bütün halkların kulaklarında çınlayabilsin! Öyle olduğu takdirde, savaş meşaleleri sönecek, yalan dolanın büyüğü yok olacak, dünyanın zincirleri parçalanacak, kamusal felaketlerin kaynakları kuruyacak, tüm halklar tek bir kardeş halk şeklinde birleşecek ve siz de yeryüzünde ne kadar insan varsa o kadar dosta sahip olacaksınız.

[...]Ey bu büyük halkın temsilcileri; düşmanlarınız, savunduğunuz yüce davayı düşüncesizlikle, çılgınlıkla nitelendirip karalamak istiyorlar; davanızı aklın saygınlığıyla destekleyin. Sizi bölmek istiyorlar, her zaman birlik olun. Aranızda kibri, kıskançlığı, kuşkuyu yaratabilirler; küçük tutkuları susturun. Unvanların en güzeli, sizin taşıdığınız unvandır. Zaten hep birlikte vatani kurtardığımız zaman hepimiz yeterince büyük insanlar olacağız. Beşiğindeki cumhuriyetçi yönetimi küçük düşürüp ortadan kaldırmak istiyorlar; ona gereksinim duyduğu etkinliği, enerjiyi ve saygınlığı kazandırın. Cumhuriyet gemisinin fırtınaların ortasında kaptansız ve amaçsız bir şekilde sürüklenip gitmesini arzuluyorlar; dümeni güçlü ve kararlı ellerinizle kavrayın ve gemiyi tehlikeli kayalıkların arasından barış ve mutluluk limanına doğru götürün.

Güç bir tahtı devirebilir, ama bir Cumhuriyet'i kurabilecek olan sadece bilgeliktir. Düşmanlarımızın dur durak bilmeksizin hazırladıkları tuzakları boş çıkarın, devrimci ve becerikli olun, kötülere karşı çok sert, bahtsızlara karşı ise yardımsever olun, hem acımasız ılımlılıktan, hem de yalancı vatanseverlerin sürekli aşırılığından kaçının, temsil ettiğiniz halka lâyıık olun. Halk, her türlü aşırılıktan nefret eder; ne aldatılmayı, ne de korunma altına alınmayı ister; istediği tek şey, kendisine saygı duyularak savunulmasıdır.

Bu konuşmanın ardından Konvansiyon iki maddeden oluşan bir yasayı kabul etti. Yasa şöyle kaleme alınmıştı: "1. madde: Ulusal Konvansiyon, Cumhuriyet'in düşmanlarına karşı korkunç, müttefiklerine karşı yüce gönüllü ve tüm halklara karşı adil olacağına dair aldığı sebatkâr kararını Fransız halkı adına ilan eder. 2. madde: Fransız halkını Amerika Birleşik Devletleri'ne ve İsviçre kantonlarına bağlayan antlaşmalara sadık kalınacaktır." Demek ki Fransa, bir bakıma yabancı halklara "barış", düşman krallara-hükümetlere ise "ölümüne savaş" sözü veriyordu.

Fransa, bundan böyle özü, tarafsızları hoş tutmak ve düşman sayısını artıracak (Hiristiyansızlaştırma hareketi ya da devrimci propaganda gibi) her türlü aşırıktan kaçınmak olan bir dış politikayı benimseyip sürdürdü. Örneğin KEK, Basel'in iki adım ötesindeki özgür kent Mulhouse'u ilhak etmeyi amaçlayan, dolayısıyla İsviçre'yi tedirgin eden Hérault de Séchelles'in entrikalarını sonlandırdı. ABD ile olan diplomatik, ticari ve malî ilişkilerini düzeltti. Ayrıca içeride, Cloots gibilerinin dillendirmekten hâlâ vazgeçemedikleri fetih savaşı söylemine sert tepki gösterdi. 5 Aralık 1793'te, Robespierre'in girişimiyle Konvansiyon, Fransa'ya düşmanlık göstermeyen ülkelerin iç işlerine karışmama sözü verdi: "Fransızlar, hiçbir ulusu kendisine rağmen mutlu ve özgür kılma saplantısına kapılmış değillerdir. Bütün krallar, Fransız halkının bağımsızlığına saygı göstermeyi bilirlerse, kanlı tahtlarında anlamsızca yaşayıp ölebilirler." Tabii bunun yanında, iktidar çevrelerinde, barışı sağlamak için savaşı amansızca sürdürüp kazanmak düşüncesi ağır basıyordu, her ne kadar KEK üyeleri arasında bazı anlaşmazlıklar yaşanıyorsa da.

Fransa'nın cephelerdeki durumunu düzelttiği 1793 sonlarında, Robespierre, Hiristiyansızlaştırma hareketiyle mücadelesinde kendisine arka çıkmış olan Danton'a yaklaşıyor ve onun barış düşüncesine sıcak bakıyordu. Danton farklı ittifak devletleriyle kendi adına müzakerelerde bulunmaktaydı. Ancak onun barışçılığı, teröre duyduğu düşmanlık üzerine temellenmişti. Daha açıkçası Danton, dışarıda uzlaşmaya gidilmesini içeride teröre son verilip normalleşmenin gerçekleştirilmesi için istiyordu. Bunun farkına varan Robespierre, barış konusunda Danton ile aynı saflarda yer alması durumunda, içeride de bu ılımlı, yani radikal devrimcilere göre gerici hatta karşı-devrimci politikayı benimseme açmazıyla karşı karşıya kalacağını gördü. Bunun üzerine Robespierre, her ne kadar dış politikada daha yatıştırıcı bir dil kullanarak düşman devletler ittifakını bozup baş düşman olarak gördüğü İngiltere'yi yalnızlaştırma amacı taşıyorsa da, bu tutumundan vazgeçti. Böylece daha önceleri savunageldiği "zafere kadar savaş" şiarını yeniden üstlenip KEK'te başını Barère'in çektiği "şahinler grubu" çizgisinde yer aldı.

Danton'un ve Dantoncuların barış isteklerine karşı KEK adına tepki gösterme görevini Barère üstlendi. Barère, 22 Ocak 1794'te yaptığı konuşmada, içinde bulunulan koşullardan dolayı, barış sözcüğünü telafuz etmenin bile vatan hainliği anlamına geldiğini ileri sürüyordu: "Hangi becerikli politikacı, hangi dürüst vatansever, hangi gerçek cumhuriyetçi, özgürlüğü tehlikeye at-

ma kuşkusu taşımadan barıştan söz etme cüretinde bulunabilir? Buna cüret edenler, yabancılara, tiranlara yeniden güç toplamaları, halkların karuru içmeleri, donanımlarını hazırlamaları, ordularını geri çekmeleri için zaman kazandırmak amacıyla karşı-devrimi sadece birkaç ay, birkaç yıl ertelemeyi düşünenlerdir. [...]Halkı savaşın kötülükleri üzerine aydınlatma bahanesinin ardına sığınarak barış arzusunu dile getiriyorlar. Ne kadar kaba bir tuzak! [...]Birleşmiş tiranlarla ne barış, ne karşılıklı silah bırakma, ne de ateşkes yapılır.” Barère, 1 Şubat’ta yine Konvansiyon kürsüsündeydi ve Dantonculara seslenerek savaşın zorunluluğunu bir kez daha ortaya koyuyordu: “Ey barış dostları! Cumhuriyet’in düşmanları silahlarını mı bıraktılar sanki? Monarşilere barış, Cumhuriyet’e ise savaşçı enerji gerekir; kölelere barış, cumhuriyetçilere ise özgürlüğün coşkusu gerekir.” Kısacası, Barère’in sözcülüğünü yaptığı KEK’e göre savaş, hem ülke topraklarını düşmanlardan temizlemek hem de içeride Cumhuriyet’i güçlendirmek için sürdürülmeliydi. Tam bir zafere, özellikle de İngilizlere karşı tam bir zafere ulaşılmadığı sürece barıştan söz edilemezdi.

KEK, savaş konusunda ne denli bükülmez bir iradeye sahip olduğunu her fırsatta dile getirmekle birlikte, savaş Fransa’nın lehine olacak şekilde bir an önce bitirip barışı kurma amacı da taşıyordu. Örneğin Billaud-Varenne, 20 Nisan 1794’te KEK’in raporunu Konvansiyon’a sunarken, “fethetmek için değil ama yenmek için, kendimizi zafer sarhoşluğuna kaptırmak için değil ama tek bir düşman askerinin ölümü özgürlük için gereksiz olduğu anda vurmaya son vermek için ilerliyoruz” diyordu. Bu dönemlerde, KEK’in savaştan sorumlu üyesi Carnot, (Lefebvre’in aktardığına göre) “savaşı bu yıl bitirmek istiyoruz, aksi takdirde bu durum açlıktan ve bitkinlikten ölmek anlamına gelecek” diye yazıyordu. Robespierre ise, 9 Temmuz’da kulüpte yaptığı konuşmasında, “Bir ulus, tiranları devirmekle ya da halkları zincire vurmakla tarihte isim yapmaz. Bunlar Romalıların ve bazı ulusların kaderiydi” dedikten sonra, Fransa’nın kaderinin barışı sağlayıp “yeryüzünde bilgeliliğin, adaletin ve erdemin hükümlerliğini kurmak” olduğunu söylüyordu.

Fakat bu yüce gönüllü açıklamalara rağmen Fransızlar için savaş, gitgide bir “yağmalama savaş” görünümüne de bürünmekteydi. Çünkü savaş harcamaları büyük boyutlara ulaşıyor, öncelik verilen bir milyondan fazla askerin donatılıp beslenmesi güçleşiyor, ülke ekonomisi de bu durumdan büyük zarar görüyordu. KEK’te iase konusuyla ilgilenen Lindet, yaptığı işin zorluk-

larından yakınıyor ve Carnot'ya "Hangi devlet bu silahlı muhteşem halkın geçimini sağlayabilir? Düşman ülkeleri işgal etmezsek ölürüz" diyordu. İşgal etmenin anlamı, ele geçirilen düşman topraklarının sistematik bir biçimde yağmalanması, savaş ganimetlerinin toplanması, böylece savaşın düşmanların sırtından finanse edilmesi idi. Demek ki işgal ilhak değildi. İlhak etme amacı taşıyan fetih savaşı anlayışından zaten vazgeçilmişti. Örneğin Konvansiyon'un 26 Mayıs oturumunda, işgal edilen Katalonya'nın Fransız topraklarına dahil edilmesini savunan seslere karşı Carnot şu cevabı veriyordu: "Bizim çıkarlarımıza ve ilkelerimize daha uygun olanı, Katalonya'yı bağımsız bir küçük cumhuriyet haline getirmeye çalışmaktır. Bunu başarırız, Fransa'nın himayesindeki bu devlet, Pireneler'in sona erdiği bu noktada bizim için bir duvar vazifesi görecektir. Hiç kuşkusuz, hem bu sistem Katalanların gururunu okşayacaktır hem de Katalanlar Fransa'ya bağlanmak yerine bu sistemi seve seve benimseyeceklerdir."

Carnot'nun ordularda bulunan görevli halk temsilcileriyle yaptığı yazışmalar, daha doğrusu onlara verdiği talimatlar, Fransa'nın benimsediği bu yağmalama politikasını gözler önüne sermekteydi. Carnot'ya göre artık komutanların savaşta dile getireceği amaçlar vatana hizmet etmek ya da insanlığı kurtarmak gibi yüce amaçlar olmamalıydı. Askerlerin önüne hedef olarak, savaşı kazanmaları durumunda talan edecekleri zenginlikler konmalıydı. Bu nedenle, görevli temsilciler Richard ile Choudieu'ye yolladığı 10 Nisan tarihli mektubunda "askerlere Belçika'nın, Hollanda'nın, Almanya'nın zenginliklerini işaret edin" diye yazıyordu. 27 Mayıs tarihli bir başka mektubunda, bu kez "Düşmanımızın sırtından geçinmemiz gerekir. HazineLERimizi sunmak için onu işgal etmiyoruz" satırları yer alıyordu. Belçika'nın kapılarını yeniden Fransa'ya açan 26 Haziran'daki Fleurus zaferinden bir hafta sonra kaleme aldığı yazısında ise, görevli temsilci Jourdan'a işgal edilen ve edilecek olan topraklarda nasıl davranılacağına ilişkin şu talimatları veriyordu: "Belçika'da bulacağınız her şey Fransa'ya gönderilmeli. Ülkeyi soyup soğana çevirmek ve düşmanları geri gelme imkanları olamayacak hale getirmek gerekir. [...] Unutmayın ki hain Dumouriez Belçika'da bize bir milyar liramızı kaybettirmişti." Oysa şimdi bunun tam tersi yapılmalı, Belçikalılar haraca bağlanmalıydı. Öyle ki işgal ordusuna, örneğin Brüksel'den 50, Tournai'den 10 milyon toplaması emrediliyordu.

Düşman toprakları işgal etme politikası, buraları talan etme dışında bir başka amaç daha taşıyordu: İngiltere'nin çıkarları adına savaşa devam etmekten bıkkınlık duymaya başlayan diğer ittifak devletleriyle barış masasına oturulduğunda avantajlı bir durumda olmak. Böylece bu topraklar ödün şeklinde geri verilerek Fransa için kârlı bir barış antlaşması imzalanabilirdi. Fleurus'te bozguna uğrayan Avusturyalılar, hatta Prusyalılar böyle bir barışa ikna edilebilirlerdi.¹¹

Bu yağmalama politikası, Robespierre'in 17 Kasım 1793'teki konuşmasında ve Konvansiyon'un kararında dile getirilen yabancı halklara yönelik mesajla çelişiyordu. O dönemde (ve sonrasında) Cumhuriyet'in tüm halklara karşı hoşgörölü olacağı ve adil davranacağı yönünde mesajlar verilirken, şimdi işgal altındaki topraklarda yaşayan halklar haraca bağlanıp mal varlıkları talan ediliyordu. Hatta İngiliz halkı diğer ittifak devletlerinin halklarından farklı bir yere konuyor, savaşın sadece İngiliz kralına ve hükümetine değil halkına karşı da verildiği belirtiliyor ve bu halka merhamet duyulmayacağı ilan ediliyordu. Bundan başka, gerek savaşın kızışması gerek içeride "yabancılar komplosu"ndan söz edilmesiyle birlikte, yabancı halkların Fransa'da yaşayan üyelerine karşı giderek olumsuz bir tavır takınıyor, düşmanlıklar sergileniyordu.

B-YABANCILAR POLİTİKASI VE İNGİLİZ NEFRETİ

Devrimci Fransa'nın yabancılar politikası, içeride ve dışarıda yaşanan gelişmeler doğrultusunda zikzaklı bir yol izledi. Bir bakıma bu politika, Devrim'in paradokslarını, yani Devrim'in baskıyı ve özgürleşmeyi, dışlamayı ve evrensellik eğilimini bir arada içermesini yansıtmaktaydı.

Devrim, 26 Ağustos 1789'da ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde açıkça görüldüğü gibi, ilk günlerinden itibaren tüm insanlığa seslenen evrensel bir söylem benimsedi. Bundan ötürü de Avrupa'nın radikal, hatta liberal çevrelerinde genellikle coşkuyla karşılandı ve Fransa bu insanlar için bir çekim merkezi haline geldi. Özellikle diğer monarşilerden daha özgürlükçü

¹¹ Tabii Jakobenler Fleurus zaferinden bir ay sonra iktidardan düştükleri için, onların bu zaferi ve bunun ardından gelen Belçika'nın işgalini kullanarak, ittifak devletlerini İngiltere'yi dışarda bırakan (ve yalnızlaştıran) bir barış yapmaya "zorlayacak" bir güce ve beceriye sahip olup olmadıkları hakkında spekülasyon yapmaya gerek yoktur.

bir yapıya sahip olan İngiltere'deki bazı radikal ve liberal aydınlar, Fransız Devrimi'ni desteklemekte hatta parasal yardımda bulunmakta ilk sırayı aldılar. Örneğin muhalefetteki Whig'ler arasında Fox'un¹² başını çektiği bir grup, Fransız Devrimi'ni İngilizlerin 1688 Devrimi'nin bir uzantısı olarak değerlendiriyor ve Devrim'in insan haklarına saygılı meşruti bir monarşie doğru evrildiğini düşünüp Fransa'daki gelişmeleri sevinçle karşılıyordu. Liberal bir entelektüel olan Price,¹³ yazılarıyla ve Londra Devrim Derneği'nde (*London Revolution Society*) yaptığı konuşmalarla Devrim'e övgüler yağıdırıyor, bu nedenle de Edmund Burke'ün şimşeklerini üstüne çekiyordu. Bir başka entelektüel Priestley,¹⁴ Devrim yanlısı yazıları ve tutumu nedeniyle hükümetin kışkırttığı kitlelerin saldırısına maruz kalıyordu. Feminist yazar Mary Wollstonecraft,¹⁵ tıpkı 1797'de evlendiği kocası Godwin¹⁶ gibi Fransız Devrimi'ni destekleyen yazılar kaleme alıyordu. Bu aydınlar arasında ismi en iyi bilinen Thomas Paine ise, Burke'ün Devrim'i yerden yere vurduğu *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*'ine karşı 1791-1792'de *İnsan Hakları*'nı yayımlayarak Devrim'i savunan ilk kitaba imza atıyordu.

Fransa, İngiltere'nin dışındaki diğer monarşilerde yaşayan ve ülkelerinde mücadele etme olanağı bulamayan liberaller için bir sığınak haline geliyordu. Daha açıkçası bu kişiler, ülkelerindeki iktidarın baskısından kaçıp Fransa'ya sığınıyorlardı. Fransa da bu sığınmacılara, mültecilere kucak açıyor ve siyasal etkinliklerde bulunmalarına, kendi derneklerini kurmalarına imkan sağlıyordu. Demek ki devrimci Fransa (ve Fransızlar), ilk yıllarda, yabancılara dostluk elini uzatmış ve onları kendi içine kabul etmiş bulunuyordu. Öyle ki devlet dairelerinde ya da orduda görevli yabancı sayısı hiç de azımsanacak gibi değildi. Dahası Ulusal Kurucu Meclis, 1790 yılında çıkardığı yasalarla, Devrim'in ilkelerini benimseyen ve belli koşulları yerine getiren yabancıların iste-

¹² Avam Kamarası üyesi olan Charles James Fox (1749-1806): Çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş olan bir politikacı.

¹³ Richard Price (1723-1791): Filozof, matematikçi ve iktisatçı olan ve siyasal konularda eserleri bulunan bir papaz.

¹⁴ Joseph Priestley (1733-1804): Kimya ve fizik alanlarında önemli çalışmaları bulunan ilahiyatçı, siyaset kuramcısı, filozof bir papaz.

¹⁵ Mary Wollstonecraft (1759-1797): Kadın haklarının ateşli savunucusu olup bu konuda önemli eserler vermiş bir filozof.

¹⁶ William Godwin (1756-1836): romancı, siyaset kuramcısı ve anarşist bir filozof.

dikleri takdirde ve beş yıl gibi kısa bir süre içinde Fransız vatandaşlığına geçebileceklerini kararlaştırıyordu.

Bu yasaların ardından, yabancıların yurttaşlığa kabulü konusu, 1791 Anayasası (II. Başlık, 3. madde) tarafından çok daha liberal bir şekilde düzenlendi: “Fransa dışında yabancı anne babadan doğmuş olan yabancılar, eğer en az 5 yıldır Fransa’da ikamet edip gayri menkul sahibi olmuşlarsa ya da bir Fransız kadınla evlenmişlerse ya da tarımsal veya ticari bir işletme kurmuşlarsa, yurttaşlık yemini ederek Fransız yurttaşlığına hak kazanırlar.” Yurttaşlık yemini, kişinin ulusa, yasaya ve krala sadık kalacağına ve Anayasa’yı koruyacağına dair ettiği bir yemindi. Ayrıca Anayasa’nın bir sonraki maddesi, yasama organının, beş yıllık süreyle bağlı olmaksızın “önemli gördüğü bir gerekçe nedeniyle, Fransa’da ikamet etmeyi ve yurttaşlık yemininde bulunmayı kabul eden yabancıları Fransız yurttaşlığına alma yetkisine sahip” olduğunu belirtmekteydi.

Yabancılarla yönelik bu olumlu tutum ve davranış, 1792 baharında savaşın patlak vermesiyle birlikte hemen değişmedi. Yasama Meclisi, Mayıs ve Eylül aylarında çıkardığı yasalarla yabancıların kimliklerinin saptanmasını ve istenmeyen yabancıların ülke dışına çıkarılmasını kararlaştırdı. Buna karşılık, Devrim’in dolayısıyla savaşın evrensel bir boyut taşıyıp tüm insanlığın kurtarılmasını amaçladığı kanıtlanmak istenircesine, Anayasa’nın yukarıda sözünü ettiğimiz maddesinin işletilmesi yönünde talepler gündeme getirildi. Bu dönemde (bir yıl önce hükümetin kışkırttığı bir halk saldırısına uğrayan ve evi ile laboratuvarı ateşe verilen) Priestley, Paris’te bulunuyor ve Fransa’ya sığınma hatta Fransız vatandaşlığına geçme niyeti taşıyordu. 8 Haziran’da Priestley ile birlikte Meclis’e gelen vekil Neufchâteau, onu öven bir konuşma yapıyor ve niyetini halk temsilcilerine şu sözlerle iletliyordu: “Fransızların ülkesine gelen Priestley, egemen bir halkın üyesinin, yani bir Fransız yurttaşının haklarından yararlanmayı arzuluyor. Hiç kuşkusuz Fransız halkı da onu yurttaşlığa kabul ederek onurlandırmak isteyecektir.” Meclis, hemen bir karar almak yerine öneriyi incelemesi için Yasama Komitesi’ne göndermeyi tercih etti. İlerleyen günlerde de, ülkenin içinde bulunduğu kritik siyasal koşullar nedeniyle bu konuyu tartışma fırsatı bulamadı.

Krallığın düşüşünün ardından konu tekrar Yasama Meclisi’nin gündemine taşındı. Çok sayıda entelektüel ile birlikte Meclis’in 24 Ağustos oturumuna katılan Chénier, Priestley’in özel durumunu ele almakla yetinmedi. Devrim’in salt Fransızlar değil tüm insanlık için olduğunu savunan Chénier, kendisi ve

beraberindeki kişiler adına yaptığı konuşmada, insanlığa büyük hizmetlerde bulunan ve Devrim'i savunarak özgürlük yolunu açan saygın yabancıların, herhangi bir başvuruda bulunmuş olup olmadıklarına bakılmaksızın Fransız yurttaşlığına kabul edilmelerini istedi. Böylece bu insanların ileride toplanacak Konvansiyon'a seçilme imkanlarının doğacağını ve Konvansiyon'un da Devrim'in yüce amacına uygun olarak bir "Dünya Kongresi" haline geleceğini ileri sürdü.

Bu önerisini (Sophie Wahnick'in aktardığı alıntıya göre) şöyle dile getiriyordu: "Bu özgürlük havarilerine Fransız yurttaşlığı hakkının verilmesini talep ediyoruz. [...]Eğer halkın seçimi bu saygın insanları Ulusal Konvansiyon'a taşırsa, geleceğe damgasını vuracak olan bu Meclis ne denli yüce ve görkemli bir görünüm sergilemiş olacaktır! Dünyanın her köşesinden gelecek seçkin insanların bu toplantısı, tüm dünyanın bir kongresini andırmayacak mıdır? [...]Bu tür yurttaşlığa kabul etmeler sayesinde, filozofların ve toplumsal düzenin birinci dileği olan evrensel kardeşliği gerçekleştirmek mümkün olacaktır. [...]Ulusal Konvansiyon'un Fransız anayasasını haklar bildirisinin düzeyine yükselteceği bir dönemde, insan aklını olgunlaştırmış ve özgürlüğün yollarını döşemiş olan dünyanın dört bir yanındaki insanları Fransız halkının bağdaşıkları olarak kabul etmek gerekir."

Chénier'nin önerisi Meclis'te ciddi bir tartışmaya yol açtı. Basire, Lasource, Thuriot gibi vekiller, öneriye soğuk yaklaştılar. Onlara göre Fransız yurttaşlığının yabancılara tanınmasında dikkatli olunmalı, bu hak her önüne gelene verilmemeli, ancak bir istekte bulunanların durumunun incelenmesi sonucunda bir karar alınmalıydı. Ancak dile getirilen bu çekinceye karşı öneriye tam destek verenler çoğunluktaydı. Özellikle, savaşı başlatmış olan Jirondeller, Jakoben Chénier ile aynı noktada birleştiler. Örneğin Vergniaud, Devrim'in ve tabii savaşın evrensel bir amacı olduğunu, "hayır baylar, özgürlüğü sadece kendimiz için, yerkürenin Fransa diye adlandırılan şu küçük parçası için fethetmedik" diyerek belirtti ve Chénier'nin önerisinin bu amaçla uyushuğunu vurguladı. Öneriye destek veren diğer vekiller arasındaki Chabot, çekince sunan kişilerin aslında öneriyi reddetmek gibi bir amaçları olmadığını savundu: "Basire ve Lasource'un ordularımızda bizimle birlikte savaşan Avusturyalıları, İngilizleri, Prusyalıları Fransız yurttaşlığı hakkından yoksun bırakmak istediklerini zannetmiyorum. Yabancı filozoflar ise, bizim yarımızda daha az etkili olmayan silahlarla savaşmaktadırlar."

Bu tartışmaların ardından Yasama Meclisi, Jironden Guadet'nin hazırladığı olumlu raporu benimseyip 26 Ağustos 1792 Yasası'nı çıkardı. Bu yasa bir bakıma 1791 Anayasası'nın ilgili maddelerine göndermede bulunuyor ve Meclis'e uygun bulduğu yabancıları -bu yönde bir talepleri olmasa bile- Fransız yurttaşlığına kabul etme hakkı tanıyordu. Bunun yanında, yine Anayasa'da öngörülen yurttaşlık yemini koşuluna yer vermiyordu.¹⁷ Yasanın ikinci paragrafı şöyle kaleme alınmıştı: "Bir yabancı için beş yıl Fransa'da ikamet etmek Fransız yurttaşlığına kabul etme hakkı yeterli oluyorsa da, güçlerini ve çalışmalarını kralların despotizmine karşı halkların davasını savunmaya, önyargıları yeryüzünden söküp atmaya ve insani bilgilerin önündeki engelleri yıkmaya adanmış kişiler, nerede ikamet ediyorlarsa etsinler, Fransız yurttaşlığına çok daha haklı olarak sahip olurlar." Ayrıca yasada, evrensellğe vurgu yapıp fetihçi anlayış yadsınıyor ve halkların kardeşliği adına özgürlük dostu olan yabancılara kucak açıyordu: "İnsanların günün birinde doğanın karşısında olduğu gibi yasanın karşısında da tek bir aile oluşturacaklarını umut etmek mümkün değilse de, [...]özgürlüğün ve evrensel kardeşliğin dostları olan kişiler, her türlü fetihden vazgeçtiğini ve tüm halklarla kardeşlik ilişkileri kurmak istediğini ilan etmiş olan bir ulus için daha az değerli değildir."

Yasanın son paragrafında yurttaşlığı kabul edilen 17 kişinin ismi yer alıyordu.¹⁸ Bu yabancıların başta George Washington olmak üzere bir bölümü, kendilerine "bahşedilen bu onuru" kabul edemeyeceklerini bildirdi. Kabul edenlerin bir kısmı ise, daha sonra bu haklarından vazgeçti. Kabul edenler arasında bulunan Paine, Priestley ve Cloots, Eylül ayında gerçekleştirilen genel seçimlerde Ulusal Konvansiyon'a seçildiler. Halk temsilciliği görevini Paine ve Cloots kabul ederlerken Priestley, Fransızca'yı iyi bilmediği ve yerel koşullar hakkında yeterli bilgisi olmadığı gerekçesiyle affını istedi. Zaten daha sonra Fransa'yı terk edip ABD'ye yerleşmeyi tercih etti.

¹⁷ Zaten krallık fiilen ilga edildiğinden, ulus ve yasa dışında krala da sadakati içeren bu yeminin bir anlamı kalmamıştı.

¹⁸ Bu listede bulunan kişiler şunlardı: Joseph Priestley, Thomas Paine, Jeremy Bentham, William Wilberforce, Thomas Clarkson, James Macintosh, David Williams, N. Gorani, Anacharsis Cloots, Cornelius de Pauw, Joachim Heinrich Campe, Johann Heinrich Pestalozzi, George Washington, Alexander Hamilton, James Madison, Friedrich Gottlieb Klopstock ve Tadeusz Kosciuszko.

Yasama Meclisi, bu yasadan başka yine Ağustos ayında, savaşa birlikte ortaya çıkan ordularından firar edip Fransa'ya sığınmış yabancı askerler sorununa el atıp yeni yasalar yaptı. Bu yasalarda, firari yabancı askerlere “dostça, kardeşçe kucak açılacağı” belirtiliyor, ayrıca yurttaşlık yemini etme ve Fransa'ya yerleşme koşuluyla kendilerine yaşam boyu bir maaş bağlanıp Fransız yurttaşlığına kabul edilecekleri ilan ediliyordu. Ayrıca arzu ettikleri takdirde Fransız ordularında da hizmet edebileceklerdi. Fakat aynı zamanda Meclis, *Ancien Régime* döneminden beri var olan ve Devrim'in ilk günlerinden itibaren kralcı olduklarından kuşkulanan yabancı askeri birlikleri lağvediyor ve buralarda görev yapan yabancı subayları ve askerleri terhis ediyordu. Çünkü devrimcilere göre Fransız ordusu ulusal bir ordu olmalıydı. Tabii firari yabancı askerler de yurttaşlığa kabul edildiklerinden, yani ulusun bir üyesi haline geldiklerinden, ulusal orduda görev yapmalarını engelleyecek herhangi bir durum söz konusu olmayacaktı.

Gerek yabancı halklara gerek içerideki yabancılara dostluk elinin uzatılmasının bir diğer sonucu, 19 Ekim 1792 Yasası'ydı. O gün Konvansiyon kürsüsüne çıkan Barère, “Ulusal Konvansiyon'un Fransa'nın kaderini belirleyeceği ve belki de insan soyunun kaderini hazırlayacağı şu günlerde” deyip hazırlanacak anayasa için bilgili, yetenekli yabancılardan görüşlerinin de alınmasının yerinde olacağını savundu ve Meclis'in bu kişilere çağrıda bulunmasını talep etti. Bu öneriyi benimseyen Konvansiyon, yabancılara seslenen şu yasayı çıkarttı: “Ulusal Konvansiyon, bütün özgürlük ve eşitlik dostlarını, Fransız Cumhuriyeti'ne verilecek iyi bir anayasaya uygun olduğunu düşündükleri taslaklarını, görüşlerini, önerilerini hangi dilde yazılmış olursa olsun sunmaya davet eder.”

İçerideki ve dışarıdaki yabancılara, yabancı halklara yönelik bu olumlu hava, 1793'ün ilk aylarından itibaren dağılmaya başladı. Zaten hem 1792 Eylül'ündeki hapishane katliamları hem de XVI. Louis'nin 21 Ocak 1793'teki idamı, Fransa'da olup bitenlere sempati duyan yabancı aydınları şaşkına uğratmış ve Devrim'den soğumalarına yol açmıştı. Devrimci Fransızlar da, desteklerini çeken bu yabancılara karşı dış biliyorlar ve içlerindeki tüm yabancılara ne denli güvenmeleri gerektiğini sorguluyorlardı. Ama yabancılar politika-sındaki asıl büyük değişim, 1 Şubat 1793'te İngiltere ile Hollanda'ya savaş ilan edilmesiyle başladı. İngiltere'nin başkanlığında kurulan ve birkaç istisna dışında tüm Avrupa devletlerini bünyesinde barındıran ittifakın Fransa'nın kar-

şısına dikilmesi ve Dumouriez'nin ihaneti sonrasında Cumhuriyet ordularının tüm cephelerde bozguna uğraması, hem kamuoyunda hem siyasi çevrelerde yabancılara kuşkuyla bakılmasına neden oluyordu. Evrenselci yaklaşımın yerini katı bir milliyetçilik dalgası, yabancı dostluğunun yerini de yabancı düşmanlığı (*xénophobie*) alıyordu. Tabii bu durumda yabancılar politikasında 180 derecelik bir dönüşüme doğru gidilmesi ve yabancılara karşı gitgide daha kısıtlayıcı, denetleyici, baskıcı yasaların yapılması kaçınılmaz oluyordu.

Bu yasaların ilki, 18 Mart 1793 Yasası'ydı. Konvansiyon, Barère'in "iş gücü olmayan yabancıların sınır dışı edilmeleri" önerisini benimseyip yasalılaştırdı. Bu yasanın uygulanması ise, yerel düzeylerde devrimci komitelerin yetkisine bırakıldı. Billaud-Varenne, üç ay sonra Barère'den daha da ileri gidip "vatan tehlikede olduğu sürece yurttaşlığa kabul edilmemiş bütün yabancıların sınır dışı edilmelerini" önerdi. Fakat Meclis bu öneriyle ilgili herhangi bir karar almadı. Bununla birlikte vekiller, Ağustos ayında yeniden yabancılar konusuna eğilmek ihtiyacı hissettiler. Çünkü Fransa'da İngiliz casuslarının cirit attığını kanıtlayan mektuplar ele geçirilmişti. 1 Ağustos'ta kürsiye çıkan Barère, 14 Temmuz 1789'dan sonra Fransa'ya yerleşen bütün İngilizlerin tutuklanmasını talep etti. Bunun ardından da birkaç gün süren tartışmalar yaşandı.

Vekillerin bir kısmı Barère'in talebinin çok sınırlı olduğunu ve kapsamının genişletilmesini isterken, diğer kısmı bazı yabancıların yapılacak yasanın dışında tutulmasını öneriyordu. Örneğin "Fransa'da bulunan Avusturyalıların tıpkı İngilizler gibi Pitt'in ajanları olduklarına inanmıyor musunuz? Sadece Amerikalılar ile İsviçrelilere güvenmek yeterlidir" diyen Cambon, şüpheli bütün yabancıların genel güvenlik önlemi olarak geçici bir süre tutuklanmalarından yana tavır koyuyordu. Buna karşılık Garnier de Saintes, bu önlemin yabancılar arasında "kendilerini özgürlük davasına adanmış" olanları, hatta Belçikalılar, Hollandalılar ve Mainzlıları kapsamaması gerektiğini savunuyordu. Ayrıca yasanın bu haliyle bile acımasız bir yasa olacağını, ama içinde bulunan koşullarda despotların yöntemlerinin kullanılmasının da gerekli olduğunu ileri sürüyordu.¹⁹ Billaud-Varenne ve Collot d'Herbois gibi vekillerin her türlü istisnaya karşı çıkmalarına rağmen kabul edilen kararda, ülkeleri Fransa'yla savaş içinde bulunan ve 14 Temmuz 1789'dan sonra Fransa'ya yer-

¹⁹ Garnier de Saintes'in deyişiye, "Felsefe özgürlüğü hazırlar, fakat özgürlüğü sağlamlaştıracak olan felsefe değildir. Tiranların derslerinden yararlanalım, ama dünyayı köleleştirmek için değil de özgürleştirmek için."

leşen yabancıların tutuklanmasına hükmedildi. Diğer yabancılar ise, Devrim'e bağlılıklarını kanıtlayan belgeleri yerel otoritelere sunmak ve sol kollarında Cumhuriyet'in "misafirleri" olduğunu gösteren üzerinde "misafirperverlik" (*hospitalité*) yazısının bulunduğu bir pazubent takmak zorundaydılar.

Bu şekilde kabul edilen yasanın kaleme alınması için bir ay geçmesi gerek-ti. Bu aşamada Konvansiyon yine tartışmalara sahne oldu ve yasa önemli de-ğişikliklerle hayata geçirildi. 6 Eylül 1793 Yasası'nın birinci maddesi, "Fransız Cumhuriyet'inin savaş içinde bulunduğu devletlerin topraklarında doğmuş olan yabancılar, Ulusal Meclis'in bu konuda alacağı bir başka karara kadar güvenlik evlerinde (*maisons de sûreté*)²⁰ tutuklu bulundurulacaklardır" şeklin-de düzenleniyordu. Bir önceki karardaki "14 Temmuz 1789 sınırı" kaldırılıyor, dolayısıyla bu tarihten önce Fransa'ya yerleşmiş olan yabancıların tutuklanmasının da önü açılıyordu. Ama bundan sonra gelen maddelerde birçok istisnaya yer veriliyordu. Bu tür yabancılar içinde, başta yapımevlerinde çalışan işçiler, zanaatkârlar ve sanatçılar olmak üzere vatanseverliklerini (yani Devrim'e bağlılıklarını) kanıtlayanların serbest olacağı belirtiliyordu. Yaşlılar ve çocuklar da yasanın dışında tutuluyordu. Öte yandan Fransa'nın savaş içinde olmadığı ülkelerde doğmuş yabancıardan da vatanseverliklerini kanıtlamaları isteniyordu. Bunu kanıtlayan her türlü yabancı, yerel otoritelerden misafirperverlik sertifikası almak ve bunu üzerinde taşımak zorundaydı. Demek ki önceki kararda bulunan pazubentin yerini bu sertifika almıştı.

Yabancıların bir bölümünün özgürlüğünü kısıtlayan bir bölümününkini ise tümüyle ortadan kaldıran bu yasa, firari yabancı askerler konusuna hiç değinmiyordu. Ama yabancıardan böylesine kuşku duyulan bir ortamda sıranın bunlara gelmesi de gecikmeyecekti. "Firari hiçbir yabancı, Cumhuriyet ordularında hizmet edemeyecektir" diyen 2 Aralık 1793 Yasası sonrasında firari yabancı askerler, birliklerinden kapı dışarı ediliyor, Fransız yurttaşlıkları geri alınıyor, hatta savaş esiri olarak kabul görüp kendilerine ona göre muamele ediliyordu. Fakat yine de şanslıydılar çünkü tutuklanmıyorlardı, sadece Fransa'da ikamet ettikleri sürece kollarında "*étranger*" (yabancı) sözcüğünün ilk harfinin (E'nin) basılı bulunduğu bir pazubent taşımakla yükümlüydüler. Bu yabancılar tanınan sınırlı özgürlük beş ay sonra daha da kısıtlanacaktı. 18 Mayıs'ta çıkarılan bir yasayla, firari yabancı askerlerin farklı bölgelere, kentlere dağıtılması, aralarında herhangi bir iletişimin engellenmesi ve sıkı bir dene-

²⁰ "*Maison de sûreté*" sözcüğünün tam Türkçe karşılığı tutukevi ya da tevkîhanedir.

tim altında tutularak “Cumhuriyet’e zarar verme olanaklarının ellerinden alınması” kararlaştırılacaktı.

Yabancılarla yönelik kuşku hatta düşmanlık üzerine inşa edilen bu yeni politika, tüm siyasal gruplar tarafından paylaşılmaktaydı. Örneğin Danton, Eylül’de mültecilerin sözlerine artık körü körüne inanılmamasını isteyip alınan zorunlu ve sert önlemlerle bir bakıma yaşın yanında kurunun da yandığını, ama kurunun yine de uğradığı bu adaletsizlikten ötürü mutlu olması gerektiğini “veciz” bir şekilde dile getiriyordu: “Düşmanlarımızın en becerikli ve bugüne kadar kendileri için en başarılı olan hilelerinden biri, casuslarından bir bölümünü ülkelerinin yönetiminden kaçan mazlumlar kimliği altında bize yollamak olmuştur. Hiç kuşkusuz mülteciler arasında gerçek vatanseverler vardır, ancak bunlar özgürlük davası uğruna acı çektikleri için kendilerini mutlu addetmelidirler.” Aynı dönemde Chabot, ateşli vatanseverler, devrimciler gibi görünen tüm yabancıardan hiçbir istisna gözetmeksizin kuşkulandığını belirtiyor ve “başımıza bütün kötülükleri salan kallesler, işte bu ateşli vatanseverlerdir” diye devam ediyordu. “Yabancıların kovulmasını istedim. Çünkü despotların uyrukları olan bu insanlar arasında özgürlüğü gerçekten seven çok az kişi vardır” diyen Robespierre ise, 10 Ekim 1793 konuşmasında yabancılar komplosu kavramını ortaya atıyor²¹ ve böylece yabancıların üzerindeki kuşku ve düşmanlık bulutlarını daha da yoğunlaştırıyordu.

Bu yeni yabancılar politikasının eninde sonunda Konvansiyon sıralarında oturan iki yabancıyı vurması mümkün değildi. Paine, yakın olduğu Jirondenlerin düşüşünden beri ortalarda pek görünmüyor, Konvansiyon’a çok az uğruyordu. Fakat Cloots, Hristiyanıslastırma hareketinde önemli bir rol oynamış olduğundan ve “Evrensel Cumhuriyet” fikri doğrultusunda fetih savaşını savunmaya devam ettiğinden, Jakoben çevrelerde tepki topluyor, özellikle de uzun zamandır Robespierre’in hedefinde bulunuyordu. Kasım ayında Jakobenlerin tüm soyluları üyelikten atma kararı aldığı oturumda, Robespierre, “eğer iyi bir Fransız olsaydı, evreni fethetmeye kalkışmamızı ister miydi?” dediği Cloots’u tehlikeli bir adam olarak ilan ediyordu. Ardından bu girişimiyle yetinmeyip 12 Aralık’ta ona karşı yeniden saldırıya geçiyor ve kulüpten ihraç edilmesini öneriyordu. İleri sürdüğü suçlamalar yenilir yutulur cinsten değildi: “Bir Alman baronunu vatansever olarak kabul edebilir miyiz? 100.000

²¹ Robespierre’in bu konuşması için bakınız: II. bölüm, “Yabancılar Komplosunun Sonu” başlıklı altbölüm.

liradan fazla bir rant geliri olan bir adamı bir *sans-culotte* olarak kabul edebilir miyiz? Hayır yurttaşlar. Fransızlardan daha fazla vatansever görünmeye çalışan bu yabancılara karşı tetikte olalım. Cloots, sen hayatını düşmanlarımızla, yabancı devletlerin ajanlarıyla birlikte geçiriyorsun, onlar gibi sen de izlenmesi gereken bir hainsin. Cloots denen bu adam, dünya yurttaşı ünvanını Fransız yurttaşı ünvanına yeğliyor. Bu da bizi şu kaçınılmaz sonuca götürüyor: Yabancılar partisi Jakobenlerin bağrında hükmediyor. Evet, yabancı devletler, bizim içimizde polisini, casuslarını, bakanlarını, haznedarlarını bulunduruyor.” Aynı gün, Cloots’u suçlarken tüm yabancıları da zan altında bırakan Robespierre’in önerisi kabul gördü ve Cloots Jakobenler Kulübü’nden atıldı.

Bundan sonra sıra, Konvansiyon’un yabancı kökenli vekillerden arındırılmasına gelmişti. 25 Aralık’ta Meclis, KEK’i, yabancı ülkelerde doğmuş kişileri her türlü kamu görevinden uzaklaştırma yetkisiyle donattı. Bunun üzerine KEK, yabancı kökenli vekillerin Konvansiyon’dan dışlanması önerisini ertesi günkü Meclis oturumunda sundu. Öneri hakkında söz alan vekiller, genelde öneriye koşulsuz bir destek verip tüm yabancıları suçlamak için kürsüye çıktılar. Örneğin Barère’in konuşmasında şu satırlar göze çarpıyordu: “Avrupa’nın bir bölümüyle savaşta olduğumuz bir dönemde, hiçbir yabancı Fransız halkını temsil etme onuruna ulaşamaz. Bu konu üzerinde daha fazla durmaya gerek olmadığını düşünüyorum. Yönetimin dizginlerini idare etmeleri için yabancıları çağırmanın Fransızları bu dizginlerden yoksun bırakmak anlamına geldiğini söylemek yeterli olur. [...]Yabancılar sırf ihanet etme amacıyla bizim aramıza katılıyorlar.” Paine’in lehine yükselen birkaç cılız sese ise Bourdon de l’Oise cevap veriyordu: “Barère’in söylediklerini desteklemek için bir başka kişiye değineceğim. Thomas Paine’in vatanseverliğinden övgüyle söz edildi. Oysa Paine, Brissotinlerin Konvansiyon’dan yok olmalarından beri Meclis’e adını atmamıştır. Üstelik Yabancılar Bürosu’nun eski bir çalışanıyla birlikte komplo içinde olduğunu da biliyorum.”

Bu konuşmaların ardından Konvansiyon, 26 Aralık 1793 Yasası’nı oybirliğiyle kabul etti. Yasa şöyle düzenlenmişti: “*Madde 1:* Yabancı bir ülkede doğmuş olan her kişi, Fransız halkını temsil etme hakkından dışlanmıştır. *Madde 2:* Halihazırda Ulusal Konvansiyon üyesi olan yabancı ülke doğumlu yurttaşlar, bugünden itibaren Konvansiyon’un hiçbir oturumuna katılamazlar; yedeklerine Yasa Komitesi tarafından hemen çağrıda bulunulacaktır.” Yasanın

kabul edilmesi üzerine Anacharsis Cloots ve Thomas Paine hemen Konvansiyon'un kapısı önüne kondular.

Bu yasayı izleyen günlerde Hébertistler ile Dantoncuların yabancılar komplosuyla ilişkilerinin kurulması, hatta bu komploya dahil edilmeleri, yabancı düşmanlığının daha da alevlendirilerek sürdürülmesine neden oldu. Dahası Jakoben iktidar, olumsuz bir anlam yüklediği “yabancı” sözcüğünün kapsamını iyice genişletti. Artık sadece Fransa topraklarına yerleşmiş mülteciler değil, dış güçlerin maşası haline gelip Devrim'i yıkmak için onlara hizmet eden Fransızlar da yabancı addediliyordu. Ülke içinde yaşamaya devam eden soylular, papazlar, karaborsacılar, spekülâtörler, entrikacılar vb., tıpkı Fransa dışına kaçmış göçmenler gibi, Fransız ulusuna yabancıydılar.²² Kısacası Sophie Wahnick'in deyişiyle “yabancı, artık Devrim'in ötekisiydi, tersyüz olmuş tasviriydi.”

Yabancılar konusunda çıkarılan son yasa, 15 Nisan 1794 Yasası'ydı. Saint-Just'un polisiye önlemlerle ilgili olarak KEK adına Konvansiyon'a sunduğu öneri üzerine kabul edilen bu yasa, tutuklu olmayan yabancılara ilişkindi. Yasanın 6. maddesinde şu ibare yer alıyordu: “Hiçbir eski soylu ve Cumhuriyet'in savaş içinde olduğu bir ülkeden gelen hiçbir yabancı, savaş süresince ne Paris'te, ne tahkimatlı yörelerde, ne de liman kentlerinde ikamet edebilir. On gün sonrasında hâlâ bu durumda bulunan her soylu ve yabancı yasadışı ilan edilecektir.” Savaş koşullarının bir gereği olarak düzenlendiği belirtilen bu yasa, sözü edilen yabancılardan ikamet özgürlüğünü sınırılıyordu. Ama aynı zamanda, önceki yasalarda olduğu gibi bazı istisnalara da yer veriyordu. Örneğin, silah sanayi gibi yararlı alanlarda çalışan işçiler ve zanaatkârlar, 15 yaşından küçükler ile 70 yaşından büyükler ve halktan vatansever bir yurttaşla evlenmiş kişiler yasanın dışında tutuluyordu. Ayrıca yasanın 15. maddesinde “Eski soylular ve yabancılar, ne halk dernekleri ile devrimci komitelere, ne de belediye ya da *section* meclislerine kabul edilirler” denilerek, yabancılardan yasayla ilgilenebilme olanağı tümüyle ellerinden alınıyordu.

²² Örneğin Barère, 6 Mart'ta yaptığı konuşmasında, tarihteki bütün devrimlerde bir yabancılar partisinin bulunduğunu söyleyip Fransız Devrimi'ndeki bu partinin “George ve Katerina tarafından satın alınmış zenginler, casuslar, ajanlar, bölücüler ve iftiracılar olduğunu” belirtiyordu. Ardından yabancılar olarak nitelendirdiği “tüm bu adi komplocular, tüm bu gözü kör yazarlar, sadece aristokratlar ve yabancı hükümetler tarafından yönlendirilmektedirler” diye devam ediyordu.

Devrimci Yönetim, yabancılar politikası konusunda sergilediği bu 180 dereceye dönüşümü, İngiliz halkına yönelik tutumunda da gösterdi. İngiltere, özellikle savaş ilanından sonra kesin yenilgiye uğratılması gereken baş düşman ilan edilmişti. Çünkü İngiltere, Avrupa monarşileri ittifakının lideri konumunda bulunuyor, deniz gücü sayesinde bir yandan Fransa'ya abluka uyguluyor, öte yandan sömürgelerine göz koyuyor, Devrim'i içeriden çökertmek için entrikalar çeviriyor, Dunkerque'i kuşatıp Toulon'a çıkarma yapıyor ve Fransız donanmasının önemli bir bölümünü ele geçiriyordu. Dolayısıyla İngiltere saf dışı bırakılmadan ittifakın üstesinden gelinemeyeceği ve avantajlı bir barış sağlanamayacağı düşünülüyordu.

Bununla birlikte devrimci Fransa, İngiltere'ye savaş ilanını izleyen ilk aylarda, tüm halklara uzatılan "kardeşlik eli politikasına" uygun olarak İngiliz halkı ile İngiltere hükümeti arasında ayrım gözetiyor ve İngilizleri "aldatılmış bir halk" olarak kabul ediyordu. Bundan ötürü de, savaşın İngiliz halkına değil, sadece İngiliz devletine, yani bu halkı aldatıp baskı altında tutan krala, Pitt'in kabinesine, aristokratlara karşı verildiği vurgulanıyordu. Hatta özünde özgürlüğe tutkun olan İngilizlerin, eninde sonunda Fransızların özgürlük savaşını sayesinde gözlerinin açılıp despotlarını defedeceklerine inanılıyordu. Brissot, İngiltere ve Hollanda'ya savaş açmak zorunda olduklarını açıklamak için yaptığı 1 Şubat 1793 tarihli konuşmasında, bu görüşleri şöyle dile getiriyordu: "Hiç kuşkusuz dökülecek olan kanlar, ulusları hırslarının küçük hesaplarına kurban etmekten çekinmeyen İngiltere'nin kallesiz bakanlarının üzerine bulaşacaktır. [...]İngiliz ulusu, bizim verdiğimiz örnekle aydınlandığı zaman iktidardaki komplocularına da hadlerini bildirecektir. [...]Bu kardeş savaşını kışkırtanlar, Fransız özgürlüğünü yıkarak bütün halkların özgürlüğünü yok etmeyi amaçlayanlar, darağacına çıkmayı hak ediyorlar. Hiçbir suç bu denli korkunç olmamıştır, çünkü bu suç tüm insan soyuna karşı işlenen bir suçtur."

Brissot'nun İngiltere hükümetini insanlık suçu işlemekle suçlaması, Jiron- denlerin düşüşünden sonra da yankı bulmaya devam etti. Ağustos'ta mültecilere karşı alınacak önlemlerin tartışıldığı sırada, Garnier de Saintes "Pitt'in insan soyunun düşmanı olduğu ve herkesin onu öldürme hakkının bulunduğu" yönünde bir kararın alınmasını önerdi. Önerisinin birinci kısmı, Konvansiyon tarafından kabul gördü ve 6 Eylül Yasası'nın bir maddesini oluşturdu.

Üzerinde çok tartışılmış olan bu yasa Ekim ayında yeniden masaya yatırıldı. Çünkü bazı vekillere göre her ne kadar yasa, savaş içinde bulunan ülkelerde doğmuş yabancıları kapsıyorsa da, aslında İngiliz mültecileri hedef alıyordu. Üstelik yasa İngiliz mallarının Fransa'ya ithalini yasaklıyordu. Vekil Pons de Verdun, bu yasayla "savaşın uluslaştırılacağı" gerekçesini ileri sürerek, yasanın ertelenmesini ya da tüm mülteciler ve yabancı mallar için geçerli kılınmasını teklif etti. Savaşın uluslaştırılması (*nationalisation de la guerre*) kavramıyla kastettiği şey, savaşın sadece özgürlük düşmanı despotik monarşilere karşı Fransız ulusunun (ya da halkının) verdiği bir savaş olmaktan çıkarak, artık Fransızların başta İngilizler olmak üzere başka uluslara, halklara karşı savaşı haline dönüşmesiydi.

Konvansiyon, KEK'i bu öneri konusunda bir rapor hazırlamakla görevlendirdi. Saint-Just, kaleme aldığı raporunu KEK adına 16 Ekim'de Meclis'e sundu. De Verdun'un önerisini reddeden Saint-Just, konuşmasının ilk satırlarında İngilizler diyerek İngiliz halkını itham ettiği izlenimi uyandırıyor, ama daha sonraki açıklamalarında İngiliz halkı-İngiltere hükümeti ayrımına sadık kaldığı görülmüyordu. Yabancılar, özellikle İngilizlere karşı alınan aşırı sert önlemleri ise, koşulların doğurduğu zorunluluğa bağlayıp savunuyordu. Ne de olsa, ona göre zaman insançılık değil vatanseverlik zamanıydı.

SAINT-JUST (16 Ekim 1793)²³

Yurttaşlar;

İngilizlere karşı yapılan yasanın ertelenmesine ya da tüm yabancı halklara yaygınlaştırılmasına ilişkin öneriyi incelemesi için Komitenize gönderdiniz. Komiteniz bu öneriyi politikasının özünü oluşturan sağduyuyla inceledi. Bu öneri sahibinin savaşın uluslaştırılması istendiği yönündeki eleştirisini aynen kendisine iade ediyoruz. Karşı çıktığı yasanın bölümü sadece İngilizlerle ilgili-dir, oysa talep ettiği yaygınlaştırma önerisi tüm Avrupa'yı kapsamaktadır.

Kabul etmiş olduğunuz yasa, İngilizlerin sizde uyandırdığı güvensizlik duygusunun bir ürünüdür. Çünkü İngilizler, bugüne dek duyulmamış bir barbarlık sergileyerek, bize karşı uluslararası hukuku [*droit des gens*] ayakları altında çiğnemişlerdir. Yeni doğmuş bir Cumhuriyet'e karşı savaşmanın en iyi

²³ Saint-Just, 1968, s. 184-188.

yolunun, açıkça mücadele etmektense onu yozlaştırmak olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır.

[...]Bir Cumhuriyet'i tam anlamıyla tesis etmek için onu entrikalardan ve hiziplerden temizlemek cesaretine sahip olunması gerektiğine inanan Komite, halka ve size samimi bir dille seslenmek istiyor. Halktan bir şeyler gizlemek isteyen her kimse kendi sonunu da hazırlar. Dolayısıyla İngiliz alçaklığına karşı gerekli bir yasa'yı kabul etmenizden ardından bu yasa, hedef aldığı kişilerin sayısı arttırılarak etkisizleştirilmek isteniyor. Çok iyi bilinen bir ilkeye göre, bir yasa ne kadar çok korkutmak isterse o kadar daha az korkutucu olur.

[...]Komite size İngiliz mallarının yasaklanmasına yönelik bir yasa projesi sunmuştu. Ayrıca yasada bir değişiklik yapılarak tüm İngilizlerin tutuklanması önerilmişti. Siz de bunları kabul ettiniz.

Komite, İngiliz mallarını yasaklayarak, her şeyden önce ekonomimizi gözetmeyi amaçlamıştı. Bu yasayla, iddia edildiği gibi, savaş ulusallaştırıldı mı? Uluslararası hukuk ilişkilerinin her zaman karşılıklı yarar sağlaması mümkün değildir, öncelikle vatanımızın yararını düşünmek zorundayız. Dünyadaki bütün halkların iyiliğini isteyebilirsiniz, ama aslında sadece kendi ülkenize iyilik yapabilirsiniz. Bu gerçeğe yürekten inanan Komiteniz, yeryüzünde yalnızca Fransız halkının iyiliğini göz önünde bulundurmuştur.

İnsanseverlik [*philanthropie*], çok uzun zamandan beri bizi parçalayan suçlar için bir maske görevi gördü. İnsanseverlik, yüz bin Fransızı toprağa gömdü.

Eğer düşmanlarınıza karşı yumuşak başlı davranırsanız, bunun erdem değil zayıflık olduğu düşünülür. Ve insanlar arasında olduğu gibi uluslar arasındaki ilişkilerde de zayıflık göstermek, size pek dost sağlamaz. Dolayısıyla İngiliz karşıtı yasanızı ertelemeniz için yapılan öneri zayıflıktan başka bir şey değildir.

İngiliz halkına karşı herhangi bir yasa yapmadınız. Tersine aldığınız önlemler, eğer İngiliz halkı özgürlüğe lâyıkса zincirlerini kırmaya yarayacaktır. Bizim için Kartaca, İngiltere değil, Londra Sarayı'dır.²⁴

²⁴ Danton'dan ve Barère'den sonra Saint-Just de, Yaşlı Cato'nun "*Carthago delenda est*" (Kartaca yok edilmelidir) deyişine göndermede bulunmaktadır.

Savaşı ulusallaştırmak kavramı ne anlama geliyor? Yasanızın Londra ticaret çevrelerinin tepesini attıracağını varsaysak bile, İngiliz halkı da mı sırf bu nedenden ötürü size diş bileyecek? Ticaret erbabı, nasıl bizde ulusu oluşturmuyorsa, İngiltere’de de ulusu oluşturmaz.

İngiliz ticaretine karşı yapacağınız tüm yasalar, soylular, bakanlar ve tüccarlar tarafından ezilen İngiliz halkının minnettarlığına yaraşan yasalar olacaktır. Burada yasanızın savaşı ulusallaştıracığını iddia edenler, sadece tüccarların ve kralın İngiliz halkını oluşturduğunu kabul ederek İngiltere’ye hareket etmiş olmuyorlar mı?

[...]İngiliz hükümeti, her şeyden çok halkımızın öfkesini zayıflatacak bir ılımlılık içine girmemiz ya da devletin yok olmasına neden olacak aşırı önlemler almamız için çaba gösteriyor. Brissot felsefe ilkelerinin ardına sığınarak sizi kandırmıştı, şimdi de politika ilkeleri öne sürülerek kandırılmanız amaçlanıyor. Bilge olduğunuzu zafere ulaşıp ispat edebilirsiniz. Güç kullanarak muzaffer olacaksınız, yoksa size aşılacak istenen kuruntulara kapılacak değil.

Uzun zamandır Fransa’da ikamet eden İngilizler için bir istisna talep edildi.²⁵ Birçok Fransızın vatanlarına karşı komplolar çevirdiği bu dönemde, acaba kim bir İngilizle kefil olabilir? Bir insanın doğduğu ülkesinden kovulmasının sebebi ne olursa olsun, bu insan ya bir ağacın toprağına tutunması gibi ülkesine bağlı kalır ya da tümüyle yozlaşmıştır. Vatanın esenliğini tehlikeye atmaktansa bütün İngilizlerden kuşkulanan, hiç şüphesiz daha az acımasız olmaktır. Herkesin halka ihanet ettiği bir yerde, bir yabancı da tabii ki şüpheli bir kişidir. Bir nankörün yüreğindeki son erdem, beşiğine duyduğu sevgidir. İşte İngilizlerin tutuklanmasını buyuran yasayı yapmaktaki nedeniniz buydu hiç kuşkusuz.

Bizi bu aşırılıkları uygulamaya yöneltten zorunluluktan, insanlık onuru adına hayıflanmalıyız. Ama aynı zamanda, herkesin ona karşı entrikalar çevirdiği ve çocuklarının bile bağrının deşildiği Cumhuriyet için de hayıflanmalıyız.

Bu yabancıların tutuklanması, onları ülkeleriyle iletişime geçme ve bize zarar verme imkanlarından yoksun bırakacaktır. Bu tutukluluk hali, İngilizler

²⁵ 14 Temmuz 1789 öncesinde Fransa’ya yerleşmiş İngilizlerin tutuklanmaması önerisi.

için kolay ve rahat hale getirilmeli, çünkü Cumhuriyet hıncını onlardan çıkarmıyor ama onlara karşı siyasi bir önlem uyguluyor.

Saint-Just, bu konuşmasında İngiliz halkından umudunu kesmemiş gibi görünmesine karşın, bu halkın özgürlüğe lâyık olduğu hakkında kesin bir yargıya varmaktan da kaçınıyordu. Çünkü Robespierre, altı gün önce Konvansiyon'da, İngiliz halkı-İngiltere hükümeti ayrımından yakınmış ve bu halka karşı sert bir tutum takınacağını sinyallerini vermişti.²⁶ Ancak bu tutumun, dolayısıyla da Jakoben iktidarın bu konudaki görüşünün ne olacağını görmek için kabaca üç ay beklemek gerekti.

Ocak 1794'te Jakobenler Kulübü, birçok oturumunu, baş düşman İngiltere hükümetine (ve halkına) karşı nasıl bir politika izlenmesi gerektiğini saptamak amacıyla tartışmalara ayırdı. Bu konuda kulüpte iki farklı yaklaşım belirdi. Üyelerin bir kısmı, İngiltere'nin insanlık suçu işlediğini kabul etmekle birlikte sorumluluğu yalnızca hükümete yüklüyorlar ve hükümet ile halkı ayırıyorlardı. "Aldatılmış halk" temasından hareket ediyorlar ve İngiliz halkının bilgilendirilip aydınlatıldığı zaman gaspedilmiş haklarını ve özgürlüğünü yeniden kazanacağına ısrar ediyorlardı. Demek ki bu halka karşı düşmanca duygular beslenmemeli, despotlarını başından atması için yardım edilmeliydi. Örneğin La Chevardière, konuşmasında şu satırlara yer veriyordu: "İngiliz halkı için, özellikle özgürlük için, bu namussuzluk labirentini²⁷ gözler önüne serecek şekilde hakikat meşalesiyle aydınlatmalısınız. Kokuşmuş ve baskıcı bir anayasayla uzun zamandır gözleri kör olmuş bir ulusun gözlerini açmalısınız ve böylece bütün kralları ve onların aşağılık bakanlarını aklın gücüyle derdest edip hepsini aldatılmış halkların haklı öcüne teslim etmelisiniz." Bir başka üye Bontemps ise, İngiliz halkının Fransız halkına "yabancı" (yani düşman) kılınmak istenmesinden yakınıyor, ardından da "Oysa biz, İngiliz halkına yardımlarımızı sunmakla yetinmeliyiz. Devrim bakımından biz büyüğüz, küçüklere yardım etmeliyiz" diye devam ediyordu.

Bu yaklaşımın karşısında yer alan grubun başında Robespierre bulunuyordu. Bu konuyla ilgili olarak ilk kez 28 Ocak'ta kürsüye çıktı. Ona göre de

²⁶ "Altı ay önce 'Biz İngiliz halkıyla değil hükümetiyle savaştayız' dendi. Bu söylem, tüylerimi diken diken ediyor; çünkü Fransız Cumhuriyeti'nin gönencini İngiliz tüccarlarının yıkımı üzerine kurmak gereken bu dönemde, bu söylem, tüccarları koruyup kollamak anlamına geliyor."

²⁷ Yani İngiliz yönetimini.

İngiliz halkı aydınlatılmalıydı, ama şu anda bununla uğraşamazdı. İçinde bulunulan koşullarda yapılması gereken şey, Devrim'i korumak için savaşı kazanmaya odaklanmaktı. Robespierre, "İngiliz halkını muhatap almamalıyız, fakat bunun yerine bu halkın ve tüm Avrupa'nın bizi duyacağı şekilde Pitt'in cinayetlerinden ve insanların zaman aşımına uğramaz haklarından söz etmemiz gerekiyor" dedikten sonra İngiliz hükümetinin insanlığa karşı işlediği suçlara değiniyordu. Dahası hızını alamayıp Pitt'e hakaret ediyordu: "Deli bir kralın başbakanı bir budaladır, çünkü eğer budala değilseniz deli bir kralın bakanlığı görevinde bulunmayı saygın bir unvan olan erdemli bir yurttaş olmaya yeğlemezsiz."

Bundan sonra Robespierre asıl konuyu ele alıyor, yani İngiliz halkının içinde bulunduğu durumu açıklamaya girişiyordu. Doğrudan İngiliz halkına seslenmenin bir sonuç vermeyeceğini, bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm olduğunu ileri sürüyordu. Bu görüşünü gerekçelendirmek için "Avrupa'nın ve özellikle İngiltere'nin siyasal durumu hakkında bir fikri olanlar şunu iyi bilmelidirler ki tiranlar, bizimle diğer halklar arasına iftiradan oluşan ahlaki engeller, önyargılar ve tutkularla kaynaklanan kapkara bulutlar dikmişlerdir" diyordu. Demek ki İngiliz halkı da tiranlık altında yaşayan ve despotların ona aşıladığı önyargılar, tutkular ve duygularla hareket eden bir halktı. Onu farklı bir gözle görüp değerlendirenler büyük bir yanılgı içindeydiler: "İngiliz halkının ahlak ve bilgi düzeyinin bizimkine eşit olduğunu düşünüyorsanız eğer yanılıyorsunuz, çünkü bu halk sizden iki yüzyıl geridedir. İngiliz halkı sizden nefret ediyor, çünkü sizi tanımıyor, çünkü hükümetinin politikası sürekli olarak gerçeklerin açığa çıkmasını engelliyor. İngiliz halkı sizden nefret ediyor, çünkü hükümetinin politikası yüzyıllardır bu halkı size karşı kışkırtıp silahlandırma üzerine kuruludur."

Bununla birlikte Robespierre, "Bu sözlerimden İngiliz halkının bir devrim yapamayacağı sonucu çıkmaz. İngiliz halkı devrim yapacaktır, çünkü baskı altındadır, çünkü sefalet içindedir" diyerek, İngiliz halkı hakkında çok da karamsar olmadığını belirtiyordu. Fakat hemen ardından "aslında bu devrimi yapacak olanlar sizin savaş gemilerinizdir" diye devam ediyordu. Açıkçası, eğer İngiltere'de bir devrim ortamı oluşacaksa ve İngilizler Pitt'i devirip özgürlük davası saflarında yer alacaklarsa, bu durum ancak, kendi deyişiyle "Fransızların orduları, savaş filosu ve yüceliği" sayesinde mümkün olabilirdi. Dolayısıyla konuşmasının başında söylediği gibi, bu aşamada yapılması gereken ilk şey, savaşın kazanılması, Kral George'un kölelerinden oluşan İngiliz

ordusunun kesin bir yenilgiye uğratılmasıydı. Ancak ondan sonra İngiliz halkı Fransız halkının düzeyine yükselebilirdi.

İngiliz halkından artık bir beklentisi olmayan Robespierre'in yine de bu halka karşı "ılımlı" bir dil kullandığı söylenebilirdi. Fakat Robespierre, ilk grupta yer alan üyelerin görüşlerinde ısrar etmeleri karşısında 30 Ocak'ta yeniden kürsüye çıkma ihtiyacı hissetti ve bu kez İngiliz halkı-İngiltere hükümeti ayrımını yerle bir etti. Nefret ettiğini açıkça söylediği İngiliz halkının Pitt'in politikasını desteklediği için suçlarına da ortak olduğunu ileri sürdü: "Neden acaba bu denli kalles bir hükümetin cinayetlerinin suç ortağı olan bu halkı hükümetinden ayrı tutmam isteniyor? [...]Bir Fransız olarak, halkın bir temsilcisi olarak ilan ederim ki İngiliz halkından nefret ediyorum. [...]İngilizlerle sadece insani nitelikler bakımından ilgileniyorum, dolayısıyla bu kadar insanın kendilerini küstahça yöneten vicdansızlara alçakça boyun eğişi karşısında belli bir üzüntü duyduğumu itiraf etmeliyim. Bu üzüntüm öyle büyük ki, bu halka duyduğum nefreti hükümetine duyduğum nefretten türettiğimi de itiraf etmeliyim. O halde hükümetini yıksın, parçalasın bu halk. Bunu yapınca dek ona acımasız bir nefret duyacağım. Hükümetini yok ederse, onu yeniden sevebiliriz belki."

Robespierre'in 5 Aralık'ta yani henüz iki ay kadar önce Konvansiyon'a aldırılmış olduğu kararda, "Fransızlar hiçbir ulusu kendisine rağmen mutlu ve özgür kılma saplantısına kapılmış değillerdir" deniliyordu. Buna göre Meclis, yabancı halkların politik tercihleriyle ilgilenmediğini, istedikleri siyasal rejim altında yaşamalarına karışmayacağını ilan etmiş oluyordu. Oysa şimdi Robespierre, söylemini tümüyle değiştirerek İngiliz halkını benimsediği hükümetten ötürü itham ediyor ve Devrimci Yönetim'in ona karşı bir "nefret politikası" izleyeceğini haber veriyordu. KEK üyesi Barère de, iki gün sonra ittifak devletlerinin geçici ateşkes önerisinin reddedildiği Konvansiyon oturumunda, Robespierre'in bu kararını teyit ediyordu: "Anlamsızlaşmış olan halk ve hükümet ayrımı yanılışına kapılıp kalınılacak mıdır hâlâ? Fakat İngiltere'de hükümet ulusaldır, anayasaldır. Halk, bir bakıma temsil edilmekte, vergi verip barış ile savaşı onaylamaktadır. Demek ki şu anda savaşı yapıp destekleyen İngiliz halkı, Pitt'in projelerinin sırdaşı ve kallesliklerinin maşasıdır. Şimdi bu halk, Sidney'in mirasçılarına lâıyk bir enerjiyle cumhuriyetçi zihniyetin ve tüm halkların kardeş olduğu düşüncesinin kendisine yabancı olmadığını gösterebilir de görelim bakalım. Sürekli olarak hükümeti ulustan ayırmak isteniyor.

Pekâla, İngiliz halkı kendiliğinden iğrenç hükümetinden ayrılınsa öyleyse! Kanının ve paralarının insan hakları ile ulusların özgürlüğüne karşı yürütülen bir savaşta saçılıp savrulmayacağını kanıtlasın öyleyse!”

İngiliz halkına yönelik KEK’in bu suçlayıcı tutumu, dış politikada benimsemiş “halkların kardeşliği” anlayışının terk edilmesine yol açmadı. Jakoben iktidar, savaş içinde olunsun ya da olumasın tüm halklara hoş görünme çabalarını ve bu yöndeki söylemini sürdürdü. Örneğin Robespierre, 24 Nisan’daki konuşmasında, “bütün ülkelerin insanları kardeşdir ve farklı halklar aynı devletin yurttaşları gibi güçleri oranında birbirlerine yardım etmelidirler” diyordu. Ardından kralları, aristokratları, tiranları “yeryüzünün egemeni olan insan soyuna ve evrenin yasamacısı olan doğaya karşı ayaklanmış köleler” olarak niteliyordu.

Fakat başta Robespierre olmak üzere KEK’in kardeş halklar arasına dahil etmediği bir halk vardı, o da İngiliz halkıydı. Bu halk, insan soyuna ve doğaya karşı ayaklanmış despotlarına destek vererek, tıpkı onlar gibi insanlık dışı bir yaratığa, bir canavara dönüşmüştü. Öyleyse insanlık düşmanı bu halka lâıyk olduğu gibi davranılmalıydı. Nasıl mı? Bu bağlamda Carl Schmitt’in insanlık düşmanlarına karşı yapılan savaşlar hakkındaki görüşüne yer verelim: “Bu savaşlar, zorunlu olarak çok yoğun ve insanlık dışıdır. Çünkü düşman, siyasal olanı aşan biçimde başta ahlaki olmak üzere diğer kategoriler bakımından da aşağılanmak ve insanlık dışı bir yaratık olarak tanımlanmak zorundadır. Ancak bu yaratık artık sadece uzaklaştırılması gereken bir tehlike, ait olduğu yere gitmeye zorlanacak bir düşman olmaktan çıkar, nihai biçimde bertaraf edilmesi gereken düşmana dönüşür.”

Devrimci Yönetim’in İngilizlere ilişkin politikasında bu noktaya gelebilmesi için tek bir adım atması yeterliydi. Bu adım 26 Mayıs’ta kabul edilen yasaıydı. Bundan birkaç gün önce Collot d’Herbois ile Robespierre’e karşı başarısız suikast girişimlerinde bulunulmuştu. Jakoben iktidar, bu girişimlerin herhangi bir kanıt bulunmamasına karşın İngilizler tarafından tezgâhlandığını ilan etmişti. Bunun üzerine KEK, İngilizlere özellikle de İngiliz askerlere karşı daha sert bir tavır takınılmasını öneren bir yasa projesi hazırlanmasını benimsedi ve bununla ilgili raporu sunması görevini Barère’e verdi. Barère’in konuşması İngilizlerin hem Fransızlara hem yeryüzündeki tüm halklara karşı işledikleri suçların bir dökümü gibiydi.

BARÈRE (26 Mayıs 1794)²⁸

Halk temsilcilerinin gerçek koruyucusu, ne federalist ne şüpheli olup bütün komploları boşa çıkaracak olan halkın sevgisidir.²⁹ Bu sevgi de iyi yasaların bir sonucudur. Temsilcilerin gerçek cesareti ise, Cumhuriyet'i seven ve tüm yüreğiyle onun iyiliğini isteyen her iyi yurttaşın özgü vicdanıdır.

Beş yıllık devrimci tecrübe, Fransız halkını eğitmiştir. Hayır, halk artık, ne sürekli ortaya atılan abartılı sözlere, ne özgürlük ve eşitliğin doğal düşmanları olan kişilerin ya da eşitlik ve özgürlüğü salt kendileri için isteyen hırslı insanların kuşandığı vatansever giysilere, ne de kamusal zihniyeti ortadan kaldırmak ve ulusal kamuoyunu kandırmak için incelikle kaleme alınmış gazete yazılarına kapılıp yanılabacaktır.

İngilizler bizde diktatörlük olduğunu söyleyerek Konvansiyon'u aşağılamayı, Kamu Esenlik Komitesi'ni ve Genel Güvenlik Komitesi'ni küçük düşürmeyi, budalaların yüreklerine korku salmayı, karşı-devrimci suçlamalarla şaşkına dönmüş halkı kışkırtmayı ve halkın temsilcilerine karşı cinayet çağrısında bulunmayı amaçlıyorlar.

[...]Demek ki tiranlardır, bizden nefret edilmesini sağlamak için, bizi kendilerine benzetmek ve tıpkı François'nın,³⁰ George'un³¹ ya da Guillaume'un³² askeri birlikleri dendiği gibi bir Fransız vekilin ordusundan söz etmek zorunda olanlar.³³ Yine tiranlardır, her Fransızın tiranlıktan iğrendiğini iyi bildiklerinden, bazı kötü Fransızların ulusal temsilden nefret etmelerini sağlayabilmek için, ceplerini İngiliz ginesiyle doldurdıkları bu kişileri kralcılık fanatizmiyle azdırıp cinayetlerle coşturanlar ve bizi herkesin gözünde tiranlar gibi göstermeye uğraşanlar.

²⁸ Buchez & Roux, Cilt 33, s. 108-127; ayrıca <https://books.google.fr/books?id=fq>

²⁹ Barère, 22-23 Mayıs'ta Robespierre'e ve Collot d'Herbois karşı girilen başarısız suikastlere göndermede bulunuyor.

³⁰ Avusturya İmparatoru II. Franz.

³¹ İngiltere Kralı III. George.

³² Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm.

³³ Özellikle İngiliz gazetelerinde Fransız ordusundan "Robespierre'in askerleri, askeri birlikleri ya da ordusu" şeklinde söz edilmesine gönderme.

Ey siz İngiliz spekülâtörler, ihanet ve köle tüccarları, suç ve karşı-devrim bankerleri, evet biz tiranlıktan nefret ediyoruz, çünkü sizden öğreniyoruz. Roma'nın Kartaca'ya duyduğu nefret Fransızların ruhunda yaşıyor, tıpkı Pun inancının İngilizlerin yüreklerinde yaşadığı gibi.

Ne kadar da safmısz, bir zamanlar duygusal olarak değer verip üstün gördüğümüz İngiliz halkına özeniyorduk. Köleliğimizin son yıllarında, İngilizlerin özgürlüğünden söz ediyor, felsefelerine inanıyor ve gözlerimizi özentiy-le Anayasalarına dikiyorduk.

Bizi bu tehlikeli yangının içine sürükleyenler İngilizlerdi. Kalleşler! Modalarını dayatıp bize lüks ürünlerini satmak ve imalathanelerimizi iflas ettirmek,³⁴ kitaplarıyla da eşitliğin güzelliklerinden yararlanmamızı ve cumhuriyetçi bir anayasaya meyletmemizi engellemek için bizi bu yangının içine sürüklediler.

[...]Fransa'da inanılmaz bir patlamayla Devrim gerçekleşirken ve hep birlikte tek bir ağızdan halkın egemenliği ilan edilirken, Anglikan kabine, tıpkı yangınların ya da doğal afetlerin yani herhangi bir uğursuz kazanın ya da bir volkanın vurduğu evleri yağmalayan eşkıya gibi, Westminster'ın diplomatik masalarında, bizim coşkumuzun boyutunu ve kendisinin buradan elde edebileceği politik yararları hesaplamakla meşguldü. Doğar doğmaz özgürlüğü-müze karşı harekete geçen eski İngiliz nefreti, ilk aşamada Avrupa'nın bize duyduğu hayranlık nedeniyle bir nebze de olsa bastırıldı. Fakat eşitliği içeren Anayasamız kralcı ve feodal İngiliz Anayasasının hemen yanı başında bulunduğundan, İngiltere'nin bizim Devrimimizin sıradan bir seyircisi olarak kalması mümkün değildi. İngiltere, ittifak içindeki kralları gizlice ayaklandırdı, bütün küçük tiranları maaşa bağladı, tarafsız ülkelerde entrikalar çevirdi, küçük devletleri tehdit etti, aristokratik hükümetleri ele geçirdi, İspanya'yı aldı ve hem insanların doğal haklarına sahip olmalarını engellemek, hem de Avrupa'yı baştan aşağı kana boğmak için Pillnitz Antlaşması'nı tezgâhladı.

Avrupa krallarının mühürlerini basmaktan başka bir şey yapmadıkları o iftira, rüşvet ve cinayet antlaşması, işte orada, Pillnitz'de imzalandı. Böylece

³⁴ Barère, Fransa ile İngiltere arasında 26 Eylül 1786'da imzalanan ve yeni yeni kıpırdanan Fransız "doküman sanayisini" büyük bir kriz içine sokan ticaret anlaşmasını kastediyor.

George'un kabinesinden krallara dehşet ya da umut, Vendée'ye silahlar ve haçlar, Paris'e yergi yazıları ve gineler, Sardinya ve Prusya'ya da para yardımları dağıtıldı.

Parayla yazdırttığı kitaplarda övgüler düzülen bu hükümet, emrindeki kâtillerin bizi boğazlamasıyla yetinmeyip çürümeleri için bizden tahıl satın aldı ve bizi açlığa mahkûm etmek için tahıl ithalatımızı denizlerde engelledi.

Bu hükümetin en gözde yöntemi, insan soyunu yozlaştırmak ya da insanların bir bölümünü köleleştirmek için diğer bölümünü öldürmektir. En iyi bildiği şey, cinayet örgütlemek ve insanları açlığa mahkûm etme planı uygulamaktır. Bu planı, içimizde her türlü mal dolaşımını felce uğratarak ve iç savaş körükleyerek, dışarıda ise Cumhuriyet'e gıda maddeleri taşıyan tarafsız gemileri engelleyerek ve yabancı hükümetlerin huzuruna yolladığımız görevlileri tutuklayıp zindanlara atarak uyguladı.

İngilizlerin böylesine Makyavelist olan bir yöntemi uygulamaları karşısında kim şaşkınlığa kapılabilir? Yalnız Avrupa'da değil ama tüm yerkürede, bu adallılara karşı suçlamalarda bulunmayan tek bir halk var mıdır acaba? İngiltere'den, Afrika ölümüne gönderdiği siyahların, Asya da işgal ettiği toprakların hesabını soruyor. Amerika başına gelen felaketlerden, Avrupa da içine düştüğü yozlaşmadan dolayı onu sorumlu tutuyor.

[...]İşte İngilizler böyle bir halktır. Buna rağmen birliklerimiz askerlerine ılımlı bir biçimde davranıyor ve süngülerimiz yaşamlarını bağışlıyor gibi görünüyor. Bu bağışlayıcı tutum, özgürlüğe karşı işlenen bir suçtur, Cumhuriyet'e karşı yapılan bir kötülüktür.

Fakat bu yanlış insancılığın ortadan kalkması için ordularımızın vatanseverliğini uyarmak yeterli olacaktır. Özgürlük uğruna her gün savaş veren cumhuriyetçilerin, Britanya hükümetinin cinayetlerinin Fransa'da olduğu gibi tüm Avrupa'da da sürekli olarak gündemi işgal etmesine göz yumacakları zannedilmesin.

Lorient'dan Dunkerque'e uzanan deniz sınırlarımızı satın almak; Dunkerque'ten Landau ve Strasbourg'a kadar uzanan bölgedeki askeri şeflerimizi baştan çıkarmak; Toulonluların rezil paragözlülüğü sayesinde Akdeniz'i ele geçirmek ve böylece İtalyan devletlerinin ödleğ tarafsızlığını yok etmek; Cumhuriyet'in yabancı devletler nezdindeki temsilcilerini alçakça tutuklat-

mak; İspanya'nın Peru'dan çekip aldığı değerli madenlerle Bayonne ve Perpignan'ı³⁵ kendi yanına çekmek; hakaretler yağdırıp korkuttuğu tarafsız Baltık devletlerinin Fransızlara gıda maddeleri yollamasını yasaklamak; Bab-ı Âli'de küstahça entrikalar çevirmek ve Petersburg'u dalaverelerle yozlaştırmak; Cumhuriyet'in gemi kaptanlarını ayartmak; dükkanlarımızda ve silah fabrikalarımızda yangın çıkaranları maaşa bağlamak; Vendée'de iç savaşı kıskırtıp desteklemek ve sanayi kentlerimizden en önemlisini³⁶ kralcılıkla pisletmek; tüm özgürlük toprağını kaplayarak beşikteki özgürlüğü yiyip bitirmekle tehdit eden federalizm sistemini tesis edip yaymak, bu politik eşkıyalar için yeterli değildi. Hindistan'ın bu despotlarının, Amerika'nın bu tiranlarının, tarihlerine eklemeleri gereken bir başka kötülük daha vardı. Devrim'in ateşli yuvası ve vatansever fedakârlığın muhteşem örneği olan kentte gerçekleştirilecekleri bir dizi önemli cinayeti tasarlayıp hazırlıyorlardı.³⁷

[...]Ulusal nefret dile gelmelidir. Ticari ve siyasi iletişim bakımından Dover ile Calais arasında devasa bir okyanus bulunmalıdır. Küçük cumhuriyetçiler dadılarının sütüyle birlikte İngiliz ismi karşısında duyacakları nefreti de içmelidirler. Ey benim ülkem! İngiliz sözünü duyduğum anda bile eğer kanım kaynıyor ve ruhumu öfke kaplıyorsa, İngilizlerin VII. Charles döneminde her tarafı yakıp yıktıkları ve acımasızca hüküm sürdükleri Guienne'in³⁸ bu yöresinde doğduğumdan ve böylece İngilizlere karşı duyulan geleneksel nefreti çocukluğumdan itibaren yüreğimin en derinliklerinde hissetmemden ötürüdür. Şimdi tüm Avrupa'da özgürlüğü esaretten kurtarmak ve Fransa'da Cumhuriyet'i berkitmek için bu nefret ulusal bir boyuta ulaşmalıdır. Bu nefret söylemi, kara ve deniz ordularında, özellikle de Kuzey Ordusu'nda yankılanmalıdır.

[...]Avrupa'nın, savaşlarda bağışlayıcı olma konusunda bizden şikayet etmesi için hiçbir sebep yoktur kesinlikle. Hatta en kan dökücü insanlara

³⁵ Fransa'nın güney-batısında bulunan iki kent.

³⁶ Bu kent Lyon'dur.

³⁷ Ardından Barère, Collot d'Herbois ve Robespierre'e karşı girişilen suikastlerin İngilizler tarafından tezgâhlandığını ileri sürer.

³⁸ Guienne (ya da günümüzdeki yazılışıyla Guyenne), Fransa'nın güney-batısında yer alan bir bölgenin adıdır. Bordeaux'nun merkezi olduğu bu bölgenin büyük bir bölümü, Yüzyıl Savaşları sırasında 1453 yılına kadar İngiliz işgali altında bulunmuştur.

karşı bile gereksiz yere bol keseden bağışlayıcı olduk. Bugün insanlık, artık eskisi gibi bağışlayıcı olmamayı emrediyor bize. Öyleyse Cumhuriyet adına hep birlikte haykıralım: *Tüm İngiliz ve Hannoverli askerlere karşı ölümüne savaş!*

Diğer devletlerin askerlerinden daha aydınlanmış olan İngiliz askerleri, eğer Avrupa'da özgürlüğü katletmeye kalkışıyorsa, herkesten daha fazla suçludurlar. Onlara gösterilecek bağışlayıcılık, bir insanlık suçudur [*crime de lèse-humanité*]!

İngilizler Fransız esirlere nasıl davranıyorlar? Bizim İngiliz esirleri rahat ettirmemize ve elimizden almaya kalkıştıkları yiyeceklerle onları beslememize karşılık İngilizler, Fransız esirlere kötü muamele ediyorlar ve onları aşağılayarak yük hayvanlarının koşulduğu işlerde çalıştırıyorlar. Böylece kardeşlerimiz için doğanın tüm buyruklarını ortadan kaldırıyorlar; oysa biz, İngiliz esirlere uluslararası hukuku uyguluyoruz. Demek ki İngilizler, hem komplolarıyla hem de esirlere yönelik davranışlarıyla bizim gücümüzü kırıyorlar.

Öyleyse bir daha haykıralım: *Tüm İngiliz ve Hannoverli askerlere karşı ölümüne savaş!*

Eğer geçen sene hain Houchard,³⁹ Dunkerque kuşatması sırasında, küstah kibirlerine rağmen muzaffer cumhuriyetçiler karşısında diz çökmeyi öğrenen İngiliz askerlerinin hayatını bağışlamasaydı, dediğim gibi eğer bu dönemde Houchard'ın komuta ettiği askeri birlikler İngilizleri esir alıp mekânlarımıza zehir saçmalarına izin vermek yerine son askerine kadar kılıçtan geçirseydi, İngiliz hükümeti bu sene askerlerini yeniden yollayıp sınırlarımıza saldırtamazdı. Çünkü geri gelmeyenler sadece ölümlerdir. Fakat krallar ve onların köleleri bir türlü akıllanamazlar. Kalıcı bir barışın tesis edilmesini ve özgürlüğün gelişip serpilmesini istiyorsanız eğer, İngiliz askerlerinin tümünü yok etmeniz gerekir.

³⁹ Jean Nicolas Houchard (1739-1793), Kuzey Ordusu Komutanı olarak, Ağustos 1793'te Hannoverli askerlerin de bulunduğu İngiliz ordusunun kuşattığı Dunkerque şehrini kurtarmakla görevlendirilmişti. 8 Eylül'deki Hondshoote Savaşı'nı kazanmış, ama bunun üzerine kuşatmayı kaldırıp kaçan İngiliz birliklerini takip etmemişti. Bu nedenle ihanetle suçlanıp Devrim Mahkemesi'nde yargılanmış ve gilotinle idam edilmişti.

Ordularımızın içine insancılık ve bağışlayıcılık hakkında yanlış düşünceler bulaştırmış olan bu ahlaki salgın hastalık da neyin nesidir? İnsancılık düşmanların kökünün kazınması, bağışlayıcılık ise cumhuriyetçilerin kanının akıtılmamasına özen gösterilmesi demektir.

[...]Güçlü kuvvetli ve etkili bir polis teşkilatıyla içeride temizlik yaparken, ordulara da hiçbir İngiliz ve hiçbir Hannoverli için ne ateşkes, ne barış, ne de merhamet olduğunu hatırlatın. [...]Cumhuriyet'in askerleri, böylesine iğrenç bir hükümeti destekleyen bir ulusun mu canını bağışlamalı!

[...]Tüm uluslar, tüm insan toplumları arasında uluslararası hukuk [*droit des gens*] adıyla bilinen bir doğal hukuk vardır. Fakat Büyük Britanya'nın uyar vahşileri bu hukuktan bihaberdirler. Dolayısıyla bu ilkel halk, Avrupa'ya, insanlığa yabancıdır; öyleyse yok edilmesi gerekir.

[...]İngilizlerin gerek Cumhuriyetimizin içinde gerek sömürgelerimizde çok sayıda yurttaşımızı kandırıp yoldan çıkarmak için tezgâhladıkları dolaplar listesine bir göz atalım.

Vendée'nin bağnazları, Lyon ve Toulon'un egoistleri, Gouadeloupe, Martinique ve Saint-Domingue'in aristokratları, Britanya hükümetinin yalanlarının ve vaatlerinin kurbanları olmuşlardır. Bu hükümetin Makyavelizmi, dolaylı bir biçimde bir milyondan fazla Fransızın ölmesine neden olmuştur.

İngiliz hükümetinin bu entrikaları düzenleyen elleri gizli saklı tuttuğunu sanmayın sakın. Vendée şeflerinin resmî mektupları, hem İngiliz kabinesinin resmî belgeleri arasında, hem de Laval kenti civarında öldürülmüş olan bir Chouan şefinin cüzdanında bulunuyor. Diğer ayaklanmalar da açıktan açığa ve yüzüstü bir şekilde Pitt'in "bilge becerikliliğine" mal ediliyor. Buna rağmen İngiliz halkı, böyle bir kabineye karşı hâlâ öfkesini kusmuyor! Bu ne biçim bir hükümet! Ne biçim bir halk!

[...]Şimdi özgürlük için savaşılan cumhuriyetçilere sesleneceğim ve ordularımız da halk temsilcileri tarafından onaylanan bu söylemi en kısa süre içinde duyacaklardır:

Ey özgürlük askerleri! İngiltere, insanlığa karşı yaptığı bütün kötülüklerin ve Cumhuriyet'e karşı işlediği bütün cinayetlerin sorumlusu olarak suçludur. Halkların haklarına saldırmakta ve özgürlüğü yıkmakla tehdit etmektedir. George'un kölelerinin, yani despotların en budalası ve tiranların en zalimi

olan bu adamın askerlerinin sınırlarımızda cirit atmalarına daha ne zamana kadar müsamaha edeceksiniz? Bu adam, Pillnitz Kongresi'ni örgütledi ve Toulon'un utanç verici pazarlığını yaptı, Cenova'da kardeşlerimizi katletti, kıyı kentlerimizde gemileri ve dükkanları yaktı, kentlerimize ahlaksızlığı bulaştırıp ulusal temsili yok etmeye çalıştı, kırsal bölgelerimizi açlığa mahkûm etti ve sınırlarımızda para saçarak ihanetler tezgâhladı.

Çarpışmaların gidişatı İngilizleri ya da Hannoverlileri sizin insafınıza bıraktığı zaman, İngiliz görevlilerin yakıp yıktıkları bölgeleri anımsayın, gözlerinizi Vendée'ye, Toulon'a, Lyon'a, Landrecies'ye,⁴⁰ Martinique'e ve Saint-Domingue'e çevirin. Bu yörelerde, iğrenç İngiliz politikasının döktüğü kanların kokusu duyuluyor hâlâ.

İngilizlerin kurnazlık kokan dil dökmelerine aldanmayın sakın; bu, onların Makyavelist hükümetlerine ve sinsi karakterlerine özgü bir başka kötülüktür sadece. George'un hükümetinden iğrenmekle böbürlenmiş kişiler, onun uğruna savaşabilirler mi sanki?

Zaferiniz İngilizleri ya da Hannoverlileri sizin insafınıza bıraktığı zaman, vurun gitsin hepsine. İçlerinden bir tanesi bile ne Büyük Britanya'nın özgürlük düşmanı toprağına, ne de Fransa'nın özgür ülkesine [esir olarak] geri dönmelidir. İngiliz köleler ölüp yok olunca Avrupa özgür olacaktır.

Devrim'in başına gelen tüm kötülüklerden ve felaketlerden İngilizleri sorumlu tutan Barère, tarih boyunca dünya halklarına karşı cinayetler işlediğini söylediği İngiliz halkını insanlık ailesinin dışına yerleştiriyor ve onun insanlığa düşman neredeyse ayrı bir soy olduğunu ilan ediyordu. Dolayısıyla bu halka ya da kendi deyişiyle "bu ilkel halka ya da kavime" (*peuplade*) karşı verilen savaş insani yöntemlerle yürütülemezdi. Daha açıkçası, ilk önce askerleri olmak üzere İngilizler yok edilip yeryüzünden silinmeliydi. Böylece Barère'in raporunun sonunda teklif ettiği "Hiçbir İngiliz ya da Hannoverli asker esir alınmayacaktır" şeklindeki yasa önerisi Konvansiyon tarafından oybirliğiyle kabul edildi. Bunun anlamı, İngiliz ve (Kral III. George'un uyrukları olan)

⁴⁰ Fransa'nın Belçika sınırında bulunan Landrecies kenti, iki hafta süren kuşatmanın ardından 30 Nisan 1794'te İngiliz askerlerinin de yer aldığı bir ittifak ordusu tarafından işgal edilmişti.

Hannoverli askerlerin teslim oldukları anda kılıçtan geçirilmeleri ya da kurşuna dizilmeleri idi.⁴¹

Jakoben iktidar, İngiliz askerlerine yönelik bu insanlık dışı kararı daha sonraları diğer düşman devletlerinin askerlerine uygulama tehdidinde de bulunmaktan kaçınmadı. Çünkü Barère, 14 Temmuz'da Meclis'te yaptığı konuşmasında, Condé, Valenciennes, Landrecies ve Quesnoi kentlerinde sıkışıp kalmış olan Avusturyalı askerlerin 24 saat içinde teslim olmamaları durumunda hepsinin kılıçtan geçirileceğini bildiriyordu: "Bugün gevşek davranacağınız düşmanlar yarın size saldıracaklar ve sizi acımasızca katledeceklerdir. Hayır, hayır, düşmanlar öldürülmeli! Daha önce de söylediğim gibi, geri glemeyenler sadece ölümlerdir."

Fakat Jakoben iktidarın düşmanlarına, özellikle de İngilizlere karşı böyle-sine acımasız bir söylemde bulunup insanlık dışı kararlara imza atmasının temel bir amacı vardı: Fransız Cumhuriyeti'ni güvence altına alacak ve mümkünse Avrupa'da özgürlüğün yolunu açacak bir barışı sağlamak. Barère, raporunda İngiliz askerlerinin yok edilmesini "kalıcı bir barışın" tesis edilmesinin gereği olarak sunuyordu. Aynı şekilde Barère'den sonra söz alan Robespierre de, yasa önerisini hararetle desteklediği konuşmasında, Fransız halkına karşı silahlanmış tiranların ve hainlerin yok edileceğine emin olduğunu belirtip "onlarla barış yapmayacaksınız ama dünyaya barış getireceksiniz" diyordu. Demek ki Jakoben iktidarın temel hedeflerinden biri barıştı, ama ne pahasına! Evet, bunun bedeli yüksekti, ama bu bedel ödenmeliydi ki Cumhuriyet sözde kalmayıp her yönüyle hayata geçirilebilsin.

C-ERDEMLE VE DİNLE YOĞRULMUŞ CUMHURİYET

Jakobenlerin savaşı en acımasız yöntemlerle de olsa bir an önce kazanıp barışı tesis etme hedeflerinin temel amacı, Cumhuriyet'i tam anlamıyla kurmak, yani bu yönetimi erdem, ahlaki ilkelerin üzerinde temellendirmektir. Siyasal düzeni ya da Cumhuriyet'i erdemle yoğurmak düşüncesi 1794 yılında belirmiş değildi. Tarihçi Michelet'ye göre, Mirabeau'nun "çok başarılı olacak, çün-

⁴¹ Ancak bu yasanın ordu komutanları, subayları tarafından uygulanmadığını da belirtmek gerekir. Robespierre, Konvansiyon'da yaptığı 26 Temmuz (8 *Thermidor*) konuşmasında bu durumdan yakınacaktı.

kü söylediği her şeye inanıyor” dediği Robespierre, Devrim’in ilk günlerinden itibaren konuşmalarında ve yazılarında zaman zaman erdem konusuna değinirdi. Hatta Guenifey’in aktardığına göre Devrim öncesinde Arras’ta avukat olan Robespierre, mahkemede yaptığı bir savunma konuşmasında Kral’dan, “evrensel ahlakın değişmez ilkeleri üzerinde temellenmiş bir yasalar düzeni sayesinde insanları erdeme ve erdem sayesinde de mutluluğa yönlendirmesini” talep etmişti.

Jakobenlerin lideri, 14 Temmuz’u izleyen günlerde de uygun bir ortam bulduğu her fırsatta bu düşüncesini dillendirmeyi sürdürdü. Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından bu kez erdem ile Cumhuriyet’i ilişkilendirmeye koyuldu. Örneğin gazetesi *Lettres à ses commettants*’ın 30 Eylül 1792 tarihli ilk sayısında, “Cumhuriyet’i oluşturan boş bir sözcük değil, yurttaşların karakteridir” dedikten sonra erdemden ne anlaşılması gerektiğini açıklıyordu: “Cumhuriyetin ruhu erdemdir, yani vatan sevgisidir, tüm özel çıkarları genel çıkar içinde yok eden yüce özveridir. Cumhuriyetin düşmanları alçak egoistlerdir, hırslı ve yoz insanlardır.” XVI. Louis’nin yargılanması tartışmalarının yaşandığı dönemde, 28 Aralık 1792’de verdiği söylevinde,⁴² erdem, erdemli insanların tarih boyunca hep azınlık olduklarını belirtiyor ve böylece bu durumun artık devrimci Fransa’da değişmekte olduğunu, değişmek zorunda bulunduğunu ima ediyordu. Robespierre’den başka diğer Jakobenlerin de arada sırada erdem sözcüğüne atıfta bulundukları görülüyordu. Örneğin Jeanbon Saint-André, 1793 Haziran’ında “insanı mutlu kılan bilim değil erdemdir” diyerek erdem ile mutluluk arasında bağlantı kuruyordu. Fakat erdem konusunu kapsamlı bir biçimde ele alıp irdeleyen ve Cumhuriyet’in ancak erdemi içerecek şekilde kurulabileceğini açıklayan kişi yine Robespierre oldu.

Robespierre, 5 Şubat 1794’te vekillere seslendiği konuşmasının⁴³ hemen başında, Konvansiyon’un bu ana kadar dışarıda savaşın içeride hiziplerin ihanetinin yol açtığı sorunlarla boğuşmak zorunda kaldığını, dolayısıyla Devrim’in asıl amacını gerçekleştirmek için ister istemez yeterince çaba harcamadığını belirtiyordu. Ardından bu işe girişme zamanının geldiğini ileri sü-

⁴² Bu söylev için bakınız: 2. Cilt, II. bölüm, “Tahtından Sonra Kellesini Kaybeden Kral” başlıklı altbölüm.

⁴³ Robespierre bu söylevinde üç konuyu ele alıyordu. Konuşmasının terör ile ilgili kısmına I. bölümün “Devlet Terörü ya da Giyotin İş Başında” başlıklı altbölümünde, hizipler ile ilgili kısmına ise II. bölümün “Yabancılar Komplosunun Sonu” başlıklı altbölümünde yer verilmiştir.

rüyordu. Söylevinin bu ilk satırlarına bakıldığında, Robespierre'in sanki tüm sorunların üstesinden gelinmiş gibi bir yaklaşım sergilediği zannedilebilirdi. Oysa Robespierre, konuşmasında iki farklı düzlemi ele alıyordu. Söylevinin (kitabın önceki bölümlerinde yer verdiği) sonraki kısımlarında tarihsel düzlem esas alarak Devrim'i tehdit eden tehlikelerden söz ediyordu. Bu bağlamda terör politikasını savunup iç düşmanlar olarak nitelendirdiği Hébertistlere ve Dantonculara saldırıyordu. Bu hiziplerin yok edilmesini Devrim'in nihai amacının gerçekleştirilmesinin olmazsa olmaz koşulu olarak sunuyordu.

Devrim'in nihai amacını açıkladığı ilk kısım ise tarih dışı bir düzlem içine oturtulmuştu. Bu amaç, ona göre Gerçek'in, Akıl'ın, Doğa'nın (yani bir bakıma kamu çıkarının) işaret ettiği ilkeler doğrultusunda bir siyasal düzenin kurulmasıydı. Bu düzen ise, adaletin, özgürlüğün, eşitliğin, kardeşliğin hüküm sürdüğü ve toplumsal mutluluğun sağlandığı Cumhuriyet'ti ya da demokrasiydi. Robespierre, arzuladığı bu siyasal yapıyı betimlerken tarihsel koşulları hiç dikkate almıyor, tıpkı Platon gibi "evrensel gerçekler" (ya da *idea*'lar) düzleminde bulunuyordu. Dolayısıyla "felsefenin verdiği sözlerin yerine getirilmesi" olarak nitelendirdiği Cumhuriyet, bir bakıma Gerçek'in, Adalet'in yüzüne indirilmiş biçimiydi, erdemi özünde barındıran bir tür ideal devletti. Şimdi, söylevinin bu giriş kısmından yapılan önemli addettiğim alıntılara aşağıda yer verelim.

ROBESPIERRE (5 Şubat 1794)⁴⁴

Halk temsilcisi yurttaşlar;

Kısa zaman önce dış politikamızın ilkelerini açıklamıştık, bugün iç politikamızın ilkelerini açıklamaya geldik.

Fransız halkının temsilcileri, uzun süre rastgele yürüdükten ve muhalif hiziplerin dümen suyunda yol aldıktan sonra nihayet iradelerini ortaya koyup bir yönetim kurdular. Ulusun kaderindeki ani bir değişim sonucunda, ulusal temilde bir yeniden canlanmanın [*régénération*] gerçekleşmesi⁴⁵ Avrupa'nın yüzüne karşı ilan edildi. Fakat sözünü ettiğim bu ana kadar, son derece fırtınalı koşullarda, belirlemek imkanımızın olmadığı doğru bir kuram ve

⁴⁴ Robespierre, 1793-1794, Cilt 3, s. 110-131. Ayrıca *Ayaklar Baş Olunca* [*Jakoben Söylevler*] adlı kitabın s. 55-80'deki İlhan Erman çevirisi göz önünde bulundurulmuştur.

⁴⁵ Jirondenlerin Konvansiyon'dan ihraç edilip tutuklanmaları.

kesin davranış kurallarıyla değil de, salt iyilik sevgisi ve vatanın gereksinimleri duygusuyla yönlendirilmiş olduğumuzu kabul etmek gerekir.

Devrim'in amacını ve ulaşmak istediğimiz nihai hedefi açıkça ortaya koymanın zamanı geldi. Bu amaçtan bizi uzaklaştıran engelleri ve bu amaca varmak için benimsememiz gereken araçları göz önünde bulundurmanın zamanı geldi. Daha önce farkına varılmamış olan basit, ama önemli bir düşünce bu. Zaten, alçak ve yozlaşmış bir hükümet bunu gerçekleştirebilir miydi? Bir kral, kibirli bir senato, bir Sezar, bir Cromwell gibi kişiler, rezil hırslarını tatmin edebilmek için, her şeyden önce tasarılarını dinsel bir örtüyle gizlemek, her türlü kötülükle anlaşıp uzlaşmak, bütün partileri pohpohlamak ve namuslu insanların partisini ezip halkı baskı altında tutmak ya da aldatmak zorundadırlar. Yerine getirmemiz gereken yüce bir uğraşımız olmasaydı veya burada bir hizbin ya da yeni bir aristokrasinin çıkarlarını konuşuyor olsaydık eğer, tıpkı kötü yürekli olmaktan çok cahil olan bazı yazarlar⁴⁶ gibi, biz de, Fransız Devrimi planının kelimesi kelimesine Tacitus ile Machiavelli'nin kitaplarında bulunduğu inanabilir ve halk temsilcilerinin ödevlerinin neler olduğunu Augustus'un, Tiberius'un, Vespasianus'un, hatta bazı Fransız yasa koyucuların tarihinde arayabilirdik. Çünkü hainlik ve zalimlik konusundaki birkaç küçük farklılık dışında bütün tiranlar birbirlerine benzerler.

Bize gelince, vatanın tüm dostları aklın ve kamu çıkarının çağrısı etrafında toplanabilirsin, Fransız ulusu ve temsilcileri gerçek ilkelerin ulaşabildiği yeryüzündeki tüm ülkelerde saygıyla anılabilirsin ve her zaman başka komplocuların yerini almaya hazır olan yeni komplocular kesin ve basit kurallara göre yargılanabilirsin diye bugün siyasal sırlarımızı tüm dünyaya açıklıyoruz.

Önlemler, özgürlüğün yazgısını gelip geçici insanların değil, ebedî hakikatin ellerine bırakmak üzere hemen alınmalıdır. Öyle ki, eğer hükümet halkın çıkarlarını unutacak olursa ya da olayların doğal gelişimi içinde yozlaşmış kişilerin eline geçerse, kabul ettiğimiz ilkelerin ışığı o hükümetin ihanetini aydınlatıp açığa çıkarsın ve her yeni hizip suça dönüşmeden yani henüz düşünce aşamasındayken yok edilsin.

⁴⁶ Özellikle Camille Desmoulins kastediliyor.

Ne mutlu bu noktaya ulaşabilen halka! Çünkü böyle bir halk, kendisine karşı hangi haksızlık yapılırsa yapılsın, özgürlüğün güvencesi olan kamusal aklın düzenine ulaşacak uygun çözümler bulacaktır.

Bizim ulaşmaya çalıştığımız amaç nedir? Herkesin özgürlükten ve eşitlikten huzur içinde yararlanmasıdır; yasaların mermerlere ve taşlara değil de, tüm insanların yüreklerine, hatta onları unutan kölelerin ve yadsıyan tiranların bile yüreklerine kazındığı evrensel adaletin hükmünün kurulmasıdır.

Yasaların tüm alçak ve zalim tutkuları zincire vurduğu, tüm iyiliksever ve cömert tutkuları canlandırdığı bir düzen istiyoruz. İhtirasın sadece zafere ulaşma ve vatana hizmet etme arzusu olduğu; farklılıkların yalnızca eşitliğin kendisinden kaynaklandığı; yurttaşın yöneticiye, yöneticinin halka, halkın da adalete itaat ettiği; vatanın her bireyin refah içinde olmasını sağladığı, her bireyin de vatanın gönencinden ve görkeminden gururla yararlandığı; bütün ruhların cumhuriyetçi duyguları sürekli bir biçimde paylaşarak ve büyük bir halkın saygısını kazanma gereksinimi duyumsayarak yüceldiği; sanatın kendisini saygınlıştıran özgürlüğün süsü, ticaretin ise sadece birkaç ailenin korukunç servetinin değil, kamusal zenginliğin kaynağı olduğu bir düzen istiyoruz.

Ülkemizde bencilliğin yerine ahlakı, onurun⁴⁷ yerine dürüstlüğü, törelerin yerine ilkeleri, nezaket kuralları yerine görevleri, modanın zorbalığı yerine aklın hükmünü, garibanlığın aşağılanması yerine kötülüğün aşağılanmasını, küstahlığın yerine yiğitliği, kibrin yerine ruh yüceliğini, para aşkının yerine utku aşkını, iyi ahbablığın yerine iyi insanları, entrikanın yerine liyakatı, fikir cambazlığı yerine dehayı, şatafatın yerine gerçeği, şehvetin can sıkıcılığı yerine mutluluğun cazibesini, büyüklerin⁴⁸ küçüklüğü yerine insanın büyüklüğünü, sevimli, havai ve sefil bir halkın yerine yüce gönüllü, güçlü ve mutlu bir halkı, kısacası monarşinin tüm kötülüklerinin ve saçmalıklarının yerine Cumhuriyet'in tüm erdemlerini ve mucizelerini yerleştirmek istiyoruz.

Kısacası, doğanın dileklerini yerine getirmek, insanlığın yazgısını gerçekleştirmek, felsefenin verdiği sözleri yerine getirmek, tanrısal düzeni çok uzun sürmüş suç ve tiranlık hükmünden kurtarmak istiyoruz. Öyle ki, bir zamanlar

⁴⁷ Montesquieu'nün *Yasaların Ruhu*'nda belirttiği üzere aristokratlara özgü bir tutku anlamında onur.

⁴⁸ Soylular.

köle ülkeler arasında ünlenmiş olan Fransa, gelmiş geçmiş tüm halkların görkemini gölgede bırakarak, ezenlerin korkusu, ezilenlerin tesellisi ve evrenin süsü olup tüm uluslar için model teşkil etsin. Biz de, yapıtımızı kanımızla mühürleyerek, evrensel mutluluğun şafağını görebilelim hiç değilse... İşte bizim tutkumuz, işte bizim amacımız.

Bu mucizeleri gerçekleştirebilecek olan yönetim biçimi hangisidir? Sadece demokratik ya da cumhuriyetçi yönetimdir. Bu iki sözcük, halk dilinin yol açtığı yanlışlıklara karşın eşanlamlıdır. Çünkü aristokrasi, monarşi olmadığı kadar demokrasi de değildir. Demokrasi ise, sürekli toplantı halindeki halkın bütün kamusal işleri kendi başına gördüğü bir durum olmadığı gibi, halkın binlerce bölümünün birbirinden kopuk, aceleye getirilmiş ve çelişkili önlemlerle tüm toplumun kaderini belirlediği bir yapılanma da değildir. Böyle bir yönetim hiçbir zaman var olmamıştır ve var olsaydı bile, halkı yeniden despotizm içine düşürmek için var olurdu ancak.

Demokrasi, kendi ürünü olan yasalarla yönetilen egemen halkın, iyi yapabildiği her şeyi kendi başına, kendi başına yapamadığı her şeyi de vekilleri aracılığıyla yaptığı bir düzendir.

Demek ki siyasal davranışınızın kurallarını demokratik yönetimin ilkelelerinde aramanız gerekir.

Fakat içimizde demokrasiyi kurmak ve pekiştirmek, Anayasa'ya dayalı yasaların huzurlu hükmüne ulaşmak için, özgürlüğün tiranlığa karşı olan savaşını sonlandırmak ve devrim fırtınalarını başarılı bir biçimde atlatmak gerekiyor. Bir düzen içine yerleştirdiğiniz devrimci sistemin amacı budur işte. Dolayısıyla davranışınız ayrıca Cumhuriyet'in içinde bulunduğu fırtınalı koşullara uygun hale gelmeli ve kamu idaresi planınız demokrasinin genel ilkeleriyle bütünleşmiş olan devrimci yönetimin ruhunu yansıtmalıdır.

O halde, demokratik ya da halkçı yönetimin temel ilkesi, yani özünde bulunup onu destekleyen ve hareket ettiren etmen nedir? Erdemdir. Sözünü ettiğim erdem, Antik Yunan'da ve Roma'da olağanüstü işler gerçekleştirmiş olan ve cumhuriyetçi Fransa'da çok daha hayranlık uyandırıcı işler başarması gereken kamusal erdemdir. Vatana ve onun yasalarına duyulan sevgiden başka bir şey olmayan erdemdir bu.

Ayrıca cumhuriyetin ya da demokrasinin özü eşitlik olduğuna göre, vatan sevgisinin zorunlu olarak eşitliği de içerdiği sonucuna varılır.

Bir başka gerçek de, bu yüce duygu sayesinde kamusal çıkarın tüm özel çıkarlara tercih edilmesidir. Dolayısıyla vatan sevgisi, tüm erdemleri gerektirir ya da yaratır. Çünkü tüm bu erdemler, her türlü özveride bulunmak için gereken ruh gücünden başka nedir ki? Örneğin, para hırsının ya da tutkularının esiri olan bir kişinin kendi putlarını vatanına kurban etmesi mümkün olabilir mi?

Erdem, sadece demokrasinin ruhu olmakla kalmaz, aynı zamanda bu yönetim biçiminde var olabilir ancak. Monarşilerde vatani sevebilecek olan ve bunun için de erdeme gereksinim duymayan tek bir kişi biliyorum. Bu kişi monarktır. Bunun nedeni, toprakları üzerinde yaşayan insanlar içinde bir vatanı sahip olan tek kişinin monark olmasıdır. Ne de olsa, *de facto* olarak egemen olan kendisi değil midir? Halkın yerini gasp etmiş değil midir? Vatan denilen yer, insanların egemenin⁴⁹ üyesi ve yurttaşı olduğu ülke değil de nedir?

Aynı ilkenin bir sonucu olarak, aristokratik devletlerde vatan sözcüğü, egemenliği gasp etmiş olan soylu aileler için bir anlam ifade eder sadece.

Devlet, yalnızca demokrasilerde, onu oluşturan tüm bireylerin gerçek vatanıdır ve yurttaşlarının sayısı kadar onun davasını savunana vardır. İşte özgür halkların diğer halklardan üstünlüğünün nedeni budur. Atina ve Sparta Asya'nın tiranları üzerinde zafer kazanmışsa, İsviçre İspanyol ve Avusturyalı tiranların üstesinden gelmişse, bunun nedenini başka yerde aramaya gerek yoktur.

Fakat Fransızlar, bütün insanların eşitliğe ve yurttaş haklarının tümüne ulaşmaları için çağrıda bulunarak, dünyada gerçek demokrasiyi kuran ilk halktır. Kanımca, Cumhuriyet'e karşı birleşen tüm tiranların yenilgiye uğrattıkları olmasının asıl nedeni de budur.

Bu aşamada, ortaya koyduğumuz ilkelerden çıkaracağımız önemli sonuçlar vardır.

Cumhuriyet'in ruhu erdem, eşitlik olduğuna ve siz de Cumhuriyet'i kurup pekiştirmek amacı güttüğünüze göre, siyasal davranışınızın birinci kuralı, bü-

⁴⁹ Egemen olan halkın.

tün faaliyetlerinizi eşitliği korumak ve erdemi geliştirmek yönünde sürdürmek zorunda olunuzdur. Çünkü yasamacının ilk kaygısı yönetimin ilkesini güçlendirmek olmalıdır. Demek ki vatan sevgisini uyandırıp coşturmak, töreleri arındırmak, ruhları yüceltmek, insan ruhundaki tutkuları kamusal çıkara doğru yönlendirmek için her ne gerekiyorsa onları benimsemeli ya da yaratmalısınız. İnsanların bencilliğin iğrençliği içinde tıklıp kalmalarına, küçük şeylere hayranlık beslemelerine ve büyük şeyleri hor görmelerine neden olan ne varsa onları dışlamalı ya da ezmelisiniz. Fransız Devrimi sisteminde, ahlak dışı olan her şey siyaset dışıdır, yozlaştırıcı olan her şey ise karşı-devrimcidir. Zayıflık, ahlaksızlık ve önyargılar krallığın yoludur. Belki insani zaaflarımızın zor fark edilen eğilimi kadar eski alışkanlıklarımızın ağırlığı bizleri sıkça yanlış düşüncelere ve korkak duygulara sürüklerken, enerjimizin aşırılığından daha çok zayıflığımızın aşırılığından korunmaya gereksinimiz var. Belki kaçınmamız gereken en büyük tehlike, aşırı coşkunun ateşi değil, rahatlığın uyuşukluğu ve cesaret korkusudur. Dolayısıyla cumhuriyetçi yönetimin kutsal zembereğini savsaklamak yerine durmaksızın yeniden kurun. Tabii burada hiçbir aşırılığı haklı göstermeye çalışmadığımı söylememe gerek yok. En kutsal ilkeler bile kötüye kullanılabilir. Hükümetin bilgeliği, koşulları değerlendirmek, zamanı saptamak, yolları ve araçları seçmektir. Çünkü bilgelik erdemin bir parçası olduğu gibi, büyük şeylere hazırlanma yöntemi de onlara ulaşma yeteneğinin temel bir parçasıdır.

Fransız Cumhuriyeti'ni Sparta Cumhuriyeti'nin dökme kalıbı içine sokmak niyetinde değiliz, ona manastırların ne sadeliğini ne de yozlaşmışlığını vermek istiyoruz. Az önce size halk yönetiminin ahlaki ve politik ilkelerini tüm yalınlığıyla açıkladık. Artık tüm tutku fırtınalarının ve çevrenizi kuşatan entrika girdabının ortasında size yol gösterecek bir pusulanız var. Önünüze konulan tüm önerileri, tüm yasaları değerlendirebileceğiniz bir mihenk taşınız var.

[...]Cumhuriyetçi erdem, hem halk hem de yönetim bağıntısı içinde ele alınabilir, her ikisi için de gereklidir. Sadece yönetim erdemden yoksunsa, halkın erdemi bir çare olur. Ama halkın kendisi de yozlaşmışsa, özgürlük yok olmuş demektir.

Ne mutlu ki, aristokratik önyargılara rağmen, erdem halkın doğasıdır. Bir ulus, karakterini ve özgürlüğünü yavaş yavaş yitirdiği zaman gerçekten yoz-

laşır, demokrasiden aristokrasiye ya da monarşiye dönüşür; bu da, siyasal bedenin yıpranarak ölmesi demektir.

[...]Bir bakıma, halkın adaleti ve eşitliği sevmesi için büyük bir erdeme sahip olmasının gerekmediği söylenebilir, kendini sevmesi yeterli olur.

Fakat her yönetici, kişisel çıkarını halkın çıkarına, iktidar kibrini eşitliğe feda etmek zorundadır. Özellikle yasa, yasanın ağzı, gözü ya da kolu olan her kişiye⁵⁰ hükmedici bir biçimde hitap etmelidir. Yönetim, tüm parçalarını ya-sayla uyum içinde tutabilmek için bir özdenetim uygulamalıdır. Halk tarafın-dan oluşturulmuş birincil bir otorite, yani bir temsilciler kurulu varsa, bütün kamu görevlilerini dur durak bilmeksizin izleyip denetlemek bu kurulun gö-revidir. Ama bu kurulu kendi erdeminden başka kim denetleyebilir? Kamu düzeninin bu kaynağı ne denli yüce bir konumda bulunursa, o kadar tertemiz olmalıdır. Öyleyse bu temsilciler kurulu, bütün özel tutkuları kamu yara-rının genel tutkusuna tabi kılmayı önce kendi içinde başlatmak zorundadır. Kendi görevleri kadar kendi çıkarları ve övünçleriyle de özgürlük davasına bağlanmış olan temsilcilere ne mutlu!

Bütün bu söylediklerimden büyük bir gerçek ortaya çıkar: Halkçı yöneti-min özelliği, halka güven duyması, kendine karşı ise acımasız olmasıdır.

Robespierre, demokrasiyle, demokratik yönetimle bir tuttuğu Cumhuri-yet'in tam anlamıyla hiçbir zaman var olmadığını belirtiyor ve her ne kadar çelişkiye düşüp bu yönetimi (ya da bu yönetimin eksik biçimlerini) Atina'da, Sparta'da, hatta dönemindeki İsviçre'de buluyorsa da, gerçek demokrasinin tarihte ilk kez devrimci Fransa'da hayata geçirildiğini iddia ediyordu. Ancak demokratik Cumhuriyet'in iyice pekiştirilip sürdürülebilmesi için muhakkak erdemle bezenmesi gerektiğini de ilave ediyordu. Çünkü ona göre erdem, Cumhuriyet'in ruhuydu, ilkesiydi, itici gücüydü, özünde bulunup onu hare-ket ettiren etmendi. Dolayısıyla erdemın olmadığı yerde Cumhuriyet de ola-mazdı ya da Cumhuriyet kağıt üzerinde kurulmuş olsa bile yaşatılamazdı.

Robespierre'in sözünü ettiği erdem, kamusal ya da siyasal erdemdi. Daha açıkçası bu sözcük, vatan sevgisi, eşitlik tutkusu, genel çıkarın her zaman kişi-sel ya da özel çıkara yeğ tutulması anlamına geliyordu. Robespierre, her ne kadar kamusal erdemın Antik Yunan ve Roma'da var olduğuna değiniyorsa

⁵⁰ Yönetici ya da kamu görevlisi.

da, aslında bu konuda adını bile anmadığı Montesquieu'nün görüşlerinden büyük ölçüde yararlanıyordu. Çünkü Montesquieu, *Yasaların Ruhu* adlı yapıtında, demokrasiyle ilgili olarak tıpkı Robespierre gibi, "egemen güce sahip olan halk, iyi yapabileceği her şeyi kendisi yapmalı, iyi yapamayacağı şeyleri de temsilcilerine yaptırmalıdır" diye yazdıktan sonra kamusal-siyasal erdem hakkında şu satırlara yer vermişti: "Cumhuriyet'teki erdem sözcüğü ile vatan sevgisini, yani eşitlik sevgisini kastediyorum. Bu erdem ne ahlaki bir erdemdir, ne de Hristiyanca bir erdem; doğrudan doğruya siyasal erdemdir." Bunun ardından Montesquieu, siyasal erdem, dolayısıyla demokratik Cumhuriyet'in tarihin tozlu sayfalarında kalmaya mahkûm olduğunu ileri sürmüştü. Oysa Robespierre, tam tersine, Fransa'da kurulma aşamasındaki Cumhuriyet'i insanlığın geleceği olarak görüyordu; belki de Montesquieu'ye atıfta bulunulmamasının nedeni, onun bir aristokrat olmasının ötesinde demokrasiye inanmamış olmasıydı.

Demokratik cumhuriyetin olmazsa olmazı olan siyasal erdem, aynı zamanda ahlaki erdemleri de çağırıştırıyordu. Montesquieu bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmişti: "Cumhuriyet yönetimindeki erdemi yasa ve vatan sevgisi diye tanımlamak mümkündür. Bu sevgi, kamusal çıkarın bireysel çıkarıya sürekli tercih edilmesi olduğundan, özel erdemlere de kaynaklık eder. Özel erdemler bu tercihten başka bir şey değildir işte." Robespierre ve yandaşları da aynı görüşe sahiptiler. Daha açıkçası, onlara göre, siyasal (ya da kamusal) erdem ile ahlaki (ya da özel) erdemler arasında sıkı bir bağlantı vardı. Siyasal erdem yoksa ahlaki erdemlerden ya da ahlaki erdemler yoksa siyasal erdemden söz edilemezdi. Bir bakıma bu farklı erdemler birbirini besleyip pekiştiriyordu. Zaten Robespierre, bu konuşmasında vatan sevgisi olarak nitelediği kamusal erdem, diğer tüm erdemleri gerektirdiğini açıkça dile getiriyordu.

Demek ki yurttaştan beklenen yalnızca ortak çıkarı gözetmek değil, dahası her bakımdan erdemli olmak, yani yaşamın her düzleminde ahlaki değerlere uygun bir tutum ve davranış içinde olmaktı. Dolayısıyla özel yaşamında erdemli, yani dürüst, namuslu, cömert, iyiliksever, sözünün eri, kısacası iyi yürekli olmayan bir insanın kamusal alanda erdemli olması, tam anlamıyla yurttaş olma özelliğine ulaşması olanaksızdı. Böyle bir insan, olsa olsa kötü bir yurttaş, bir karşı-devrimci, bir Cumhuriyet karşıtı, bir halk düşmanı olabilirdi. Zaten bu yüzden Jakobenler, hasımlarını karalamaya kalktıklarında onların ahlaki erdemlere sahip olmadıklarını da vurgulamaya özen gösteriyorlardı.

Örneğin Saint-Just, Dantoncuları suçladığı 31 Mart 1794 tarihli söylevinde, Dantoncuların “cimri, bencil, erdemsiz” olduklarını ileri sürüyor ve Danton’un kendisini “yalancı bir arkadaş” ve “kötü yürekli bir insan” olmakla itham ediyordu. Ayrıca vatanseverle bir tuttuğu yurttaşı 13 Mart’taki raporunda şöyle tanımlıyordu: “Dürüstlüğü sağladığı gözü peklik ve dinginlikle halkın arasında dimdik ilerleyen namuslu bir insan. [...]Yalın bir sağduyu, ruhsal enerji, zihinsel sakinlik, ateşli ve temiz bir yürek, dürüstlük ve hiçbir kişisel çıkar gütmemek, işte vatanseverin karakteri.”

Robespierre, erdemin halkın özünde bulunduğunu ve halkın erdemli olabilmesi için kendini sevmesinin yeterli olduğunu söyleyerek, her zamanki gibi halkı yüceltiyordu. Ama halkı oluşturan bireylerin ahlak dışı bir tutum takılabileceklerini, yozlaşabileceklerini ve siyasal erdemden yoksun olabileceklerini de kabul ediyordu. Bu nedenle insanları, mutluluğun ve refahın hüküm sürdüğü toplumun yaratılabilmesi için gereken kamusal erdeme (ve tabii özel erdemlere) yöneltme görevini yasama organına, yani yasamacılara veriyordu. Kendi deyişiyle, yasamacıların en önemli işlevi demokratik cumhuriyetin ilkesini güçlendirmektir. Bu bağlamda yasama organı, yasalara bağlı olarak salt kamusal çıkan gözetmeli ve kamu görevlileri üzerinde sıkı bir denetim uygulamalıydı. Ne de olsa Jakobenler, Devrim’in ilk günlerinden itibaren hükümete, dolayısıyla da hükümet çarkları içinde yer alan kişilere güvenmediklerini açıkça dile getirmekteydiler. Bu konuda Rousseau gibi düşünüyorlar, yani erdemden sapma ve halk egemenliğini gasp etme eğilimi taşıyan hükümetin ciddi bir tehlike arz ettiğini ve ona karşı uyanık olunmasını vurguluyorlardı. Örneğin Marat, 28 Ekim 1789 tarihli gazetesinde “halkın korkması gereken en ölümcül düşmanın hükümet olduğunu” yazıyordu. Saint-Just de daha ileri bir tarihte, 10 Ekim 1793’te yaptığı konuşmasında “halkın tek bir tehlikeli düşmanı vardır; bu düşman hükümetidir” diyordu.

Bu görüşü paylaşan Robespierre, bu tehlikeli, ölümcül düşmanı ve tabii devlet idaresinde yer alan tüm görevlileri denetleyecek tek gücün halk temsilcilerinden oluşan Meclis olduğunu ileri sürüyordu. Bu işlevi yerine getirebilmesi için de Meclis’in erdemli, ahlaklı olması şarttı. Bundan ötürü yasama organı, gerektiğinde erdemden sapan üyelerine karşı acımasız olmalı ve kendi içinde temizlik yapmayı bilmeliydi.⁵¹ Fakat bunu yapamıyorsa, üstüne üstlük

⁵¹ Robespierre’in bu konuşmasından iki ay sonra Konvansiyon’daki Dantoncuların tutuklanıp giyotine gönderilmesi, yasama organının kendi kendini arındırması olarak açıklanacaktı.

iyiden iyiye yozlaşmışsa, o zaman ne yapılmalıydı? Robespierre, bu soruyu Meclis'i denetleyecek kendi erdeminden başka bir şeyin bulunmadığını söyleyerek yanıtıyor ve böylece halkı devre dışı bırakarak daha önceleri kendisinin (ve yandaşlarının) bu konuda dile getirdikleri görüşe ters düşüyordu.

Çünkü Jakobenler, muhalefette oldukları süre boyunca (çeşitli vesilelerle görmüş olduğumuz üzere) halkın sadece devlet idaresindeki görevlileri değil Meclis'teki temsilcilerini de denetleme yetkisine sahip olduğunu savunmuşlardı. Hatta Meclis üyelerinin halkın temsilcileri değil vekilleri olduğunu ve Robespierre'in 10 Mayıs 1793'te önerdiği gibi halk tarafından gerektiğinde azledilebileceğini ileri sürmüşlerdi. Jakobenlere göre bu yaklaşımın mantıksal sonucu, siyasal erdemden yoksun Meclis'e ya da Meclis'teki yozlaşmış vekillere karşı halkın ayaklanıp egemenliğini doğrudan kendinin kullanması ve iradesini dayatmasıydı. Zaten 10 Ağustos 1792 ve 31 Mayıs-2 Haziran 1793 günleri, bu görüşün pratiğe dökülmesinden başka bir şey değildi.

Başta Robespierre olmak üzere Jakobenlerin bu konuda iki farklı görüşü savunmaları nereden kaynaklanıyordu? Tabii ki içinde bulundukları siyasal konumdan. Daha açıkçası, muhalefette ya da iktidarda bulunmaları farklı bir söylem tutturmalarına neden oluyordu. 5 Şubat 1794'teki Robespierre, Jiron- denlerin tasfiye edilmesiyle birlikte Konvansiyon'un daha önceki halinden (ve tabii ilk iki Meclis'ten) çok değişik bir hal aldığını, yani halkla özdeşleşerek saf, erdemli bir hale geldiğini iddia ediyordu. Halka yasama organını denetleme yetkisi vermenin bir anlamı yoktu, çünkü Meclis zaten halkın ta kendisiydi. Ayrıca Robespierre, verdiği demokrasi tanımı gereğince halkın Meclis'i denetleme işini iyi yapamayacağını kabul etmiş görünüyor ve bu işi bizatihi vekillere havale ediyordu. Ne de olsa vekillerin büyük çoğunluğu içlerindeki ayrıntı otlarını temizleyecek erdeme sahipti. Böylece Robespierre, halkın bu düzeyde devre dışı kalmasını sağlayarak, muhalefetteyken kendilerine yaranı dokunan ama her zaman kontrol edilmesi güç olan ve iktidar için tehlike arz eden halk ayaklanmalarının meşruluğunu sorgulayıp baştan mahkûm etmiş oluyordu.

Sonuçta Robespierre'e göre, siyasal erdem (dolayısıyla ahlaki ilkeler) yasaların, devlet idaresinin ve toplumun temeline yerleştirilince, umut ettiği Cumhuriyet tam anlamıyla tesis edilecek, böylece Devrim'in ilk günlerinden itibaren tüm devrimciler tarafından arzulanan birlik gerçekleştirilecek ve halkın mutlu olması sağlanacaktı. Robespierre, diğer söylevlerinde olduğu gibi bu söylevinde de, sosyo-ekonomik koşulları yeterince analiz etmeyip "evren-

sel ilkeleri" öne sürmekle yetiniyor ve fikirlerin, özellikle bu aşamada erdem çağrısının belirleyici olduğu anlayışına saplanıp kalıyordu. Onun bu eksikliğini gideren Saint-Just oldu. O da Robespierre'in umutlarını paylaşıyor, erdem, ahlakın önemini kabul ediyor ama bu hedefe varmak için bunun yeterli olmadığını, tüm toplumsal yapıların ve ilişkilerin "devrimden geçirilmesinin" gerekli olduğunu ileri sürüyordu. Siyasal iktidarı ele geçirmek ve Devrimci Yönetim'i kurup terör uygulamak yeterli değildi. Devrim toplumun tüm alanlarına nüfuz etmeli, kendi deyişiyle devrimci kurumlar yaratılarak Devrim'in "sivil topluma" yayılması sağlanmalı, bu nedenle de ekonomik ilişkiler, daha açıkçası mülkiyet sistemi yeniden düzenlenmeliydi.

Saint-Just, bu görüşlerini ilk olarak, Konvansiyon'un talebi üzerine "hapisteki tutuklular" hakkında hazırladığı ve KEK ile Genel Güvenlik Komitesi adına 26 Şubat'ta Meclis kürsüsünden sunduğu raporda ortaya koydu. Konuşmasında hem Devrim düşmanları konusunu ele alıyor, hem de sistemdeki sorunlara, eksikliklere dikkat çekiyordu. Bu eksikliklerin nedeni olarak, "nesnelerin gücü"nü yani içinde bulunan koşulların ve zorunlulukların yönlendiriciliğini işaret ediyordu. Ona göre, bundan böyle Robespierre'in dile getirdiği "yepyeni düzenin", yani Cumhuriyet'in, gerçek demokrasinin kuruluşuna odaklanılmalıydı. Bu hedefe ulaşabilmek için de sivil toplumun yeni baştan devrimci bir biçimde yapılandırılması gerekiyordu, yoksa havanda su dövmüş olunurdu ve Cumhuriyet de bir düştən öteye gidemezdi.

SAINT-JUST (26 Şubat 1794)⁵²

Bir imparatorluk salt kendi ağırlığına mı dayanmalıdır, yoksa çeşitli kurumların baştan aşağı düzenlendiği bir sistem tarafından uyum içine mi sokulmalıdır? Siyasal ilişkilerin doğal bir nitelik taşımadığı, birçok insanın davranışının gizli bir çıkarılık ve açgözlülük tarafından belirlendiği ve kamuoyunca kınanan bu insanların adaletin pençesinden kurtulmak için her şeyi yozlaştırmaya çalıştıkları bir toplum, eğer varlığını sürdürmek istiyorsa, kendisini arındırmak [*s'épurer*] için büyük bir çaba göstermek zorunda değil midir? Arınmasını engellemek isteyenler onu yozlaştırmak isteyenler değil midir? Yozlaşmasını isteyenler de onu yıkmak isteyenler değil midir?

⁵² Saint-Just, 1968, s. 190-203.

Bir monarşide sadece bir hükümet vardır; oysa bir cumhuriyette, gerek töreleri düzenlemek gerek yasaların ya da insanların yozlaşmasına son vermek için, hükümetten başka birçok kurum bulunur. Bu kurumlara sahip olmayan bir devlet içi boş bir cumhuriyetten başka bir şey değildir. Böyle bir devlette herkes özgürlüğü, tutkularını ve para hırsını serbestçe tatmin etmek olarak algıladığından, yurttaşlar arasında sahiplenme zihniyeti ve bençilik hüküm sürmeye başlar. Her kişinin özgürlüğe kişisel çıkarları doğrultusunda bir anlam yüklemesi de, sonuçta herkesin köleliğine yol açar.

Bizim de bir hükümetimiz var. Diğer Avrupa devletleri gibi biz de farklı eklere ve bir kamu idaresine sahibiz. Ama Cumhuriyetin ruhu olan kurumlardan yoksunuz.

İlişkilerimizi doğallaştırıp mutluluğumuzu sağlayacak ve tiranlık öğelerini ortadan kaldıracak hiçbir medeni yaşamız bulunmuyor. Gençliğin bir bölümü hâlâ aristokrasi tarafından yetiştiriliyor. Aristokrasi de zenginliğini ve gücünü koruyor. Yeteneklerimizi yozlaştırma çabası içindeki yabancı devletler, yüreklerimizi kurutup güçsüzleştirmeye çalışıyor. Gerçekleri çarpıtan yayınlar her yanımızı sarmış durumda. Birileri kalkıp hoşgörüsüz ve fanatik ateizmi tanrılaştırıyor;⁵³ öyle ki papazın tanrısız, tanrısızın da papaza dönüştüğüne inanası geliyor insanın. Bunlar hakkında daha fazla söz etmenin anlamı yok! Bize gereken enerjidir, oysa bize ya çılgınlık ya da zayıflık telkin ediliyor.⁵⁴

Yabancı güçlerin bizi yıkmasının bir tek yolu vardır: Özümüzü, doğamızı değiştirerek bizi yozlaştırmak. Çünkü bir cumhuriyet ancak doğa ve töreler üzerinde temellenebilir.

[...]Demek ki kötülüğü darmadağın eden güçlü kurumların bulunmadığı, dolayısıyla ahlakiliğin hayata geçirilemediği bir yönetimde, halkın yazgısı belagatin ve gizli tutkuların keyfine göre değişir.

[...]Kamuoyu en doğru öğütlerden ve görkemli amaçlardan uzaklaştırılıyor ve böylece halk kısır tartışmaların içine hapsediliyor. Gerileme dönemindeki Roma'da, yani yozlaşmış erdemlerini unutan ve arenada hayvanların mücadelesini seyretmeye giden Roma'da nasıl idiye, bizde de büyük ve yüce

⁵³ Hıristiyanıslaştırma hareketine gönderme.

⁵⁴ Çılgınlık ile Hébertistler, zayıflık ile Dantoncular kastediliyor.

gönüllü olan her şey unutkanlık içine sokuluyor, kamusal özgürlük ilkeleri yavaş yavaş siliniyor, yönetim ilkeleri laçkalaşılıyor ve bu şekilde yok oluşumuzun hızlandırılması amaçlanıyor. Bağışlayıcılık komploculara, sertlik ise halka özgüdür. İki yüz bin vatanseverin dökülen ve unutulan kanlarının hiçbir değeri yokmuş gibi haklarında birkaç satır karalamakla yetiniliyor. Sadece kalemle erdemli olunuyor ve bu da yetiyor. Dürüstlükten uzaklaşıyor; halkın malı mülkü kapışılıp semiriliyor ve üstüne üstlük bir de halka hakaret ediliyor.

[...]Katı bir biçimde uygulanması gerekirken her gün çiğnenen bu ilkelerin gevşetilmesi, kamusal felaketlere neden oluyor. Bolluğun ortadan kalkmasının ve huzur bahanesi altında gitgide daha fazla kargaşa içine girmemizin sebebi bu gevşekliktir. Bu insanların hepsi kendi mutlulukları uğruna kamusal mutluluğu feda ediyor; oysa yoksul, sabanını kullanıyor ve böylece Devrim'i savunuyor. Mevkilerin birçoğu ise, özgürlük sayesinde zenginleşmiş düzenbazların ve adaletle savaş açmış para babalarının elinde bulunuyor.

[...]Yepyeni bir düzen yaratmayı amaçlıyoruz, öyle ki iyiliğe yönelen evrensel bir eğilimin gerçekleşeceği, hiziplerin anında darağacına yollanacağı, ulusal ruhun yiğit bir enerji sayesinde adaletle doğru uzanacağı ve halkın mutluluğu için gerekli olan iç huzurun tesis edileceği bir düzen olacak bu. Çünkü şu anda kıpırdananlar, tıpkı Brissot döneminde olduğu gibi sadece aristokratlar ile entrikacılarıdır. Halk derneklerinde hiçbir rahatsızlık yoktur, ordular dinginlik içindedir, halk işiyle gücüyle uğraşmaktadır. Demek ki kıpırdanıp duranlar yalnızca düşmanlarımızdır ve de Devrim'i yıkmak için kıpırdanmaktadırlar. Amacımız açık yürekli, açık sözlü bir yönetim oluşturmaktır. Böylece halk mutlu olacak ve sonuçta Cumhuriyet'in kuruluşu sadece bilgelik ile evrensel kayranın eseri olacağından, bundan böyle Cumhuriyet her gün yeni bir cinayete sarsılmayacaktır.

Devrimler zayıflıktan cesarete ve suçtan erdeme doğru ilerler. Sorunsuz ve sağlam bir imparatorluk kurduk diye böbürlenmemek gerekir. Her türlü tutkuya karşı uzun bir savaş verilmelidir. İnsani çıkarıcılığın sonu olmadığına göre de, bir halkın özgürlüğü ancak kılıçla kurulmak zorundadır. Devrim'in başlangıcında, Devrim'le mücadele eden kişiler lehine bağışlayıcı sesler yükselmisti. O dönemde bazı suçluları hoş gören bu bağışlayıcılık, o zamandan beri Vendée'de iki yüz bin insanın hayatını yitirmesine neden oldu. Bu bağış-

layıcılık, bizi kentleri yerle bir etmek zorunda bıraktı ve vatani tam bir harabe haline çevirdi; eğer bugün de kendinizi aynı zayıflığa kaptırırsanız, bu size otuz yıllık bir iç savaşa mal olacaktır.

[...]Nesnelerin gücü, belki de bizi aklımızın ucundan bile geçirmemiş olduğumuz sonuçlara doğru götürüyor. Servetler Devrim düşmanlarının büyük bir bölümünün elinde bulunuyor, ihtiyaçlar da emekçi halkı düşmanlarına bağımlı hale getiriyor. Sivil ilişkilerin siyasal yönetim biçimine ters düştüğü bir imparatorluğun varlığını sürdürülebileceğine aklınız yatıyor mu? Yarım bir devrim yapanlar, kendilerine bir mezar kazmış olurlar. Devrim, bizi şu ilkeyi kabul etmeye götürmektedir: Ülkesine karşı düşmanlık içinde olan hiç kimse, ülkesinde mülk sahibi olamaz.

Esenliğe çıkabilmemiz için birkaç dahiyane uygulamaya ihtiyacımız var hâlâ.

Tiranlar keyif çatsınlar diye mi halk sınır boylarında kanını akıtıyor ve tüm aileler çocuklarının yasını tutuyor? Şu ilkeyi de kabul etmelisiniz: Vatanımızda haklara sahip olanlar, sadece vatanın esaretten kurtulmasına katkıda bulunanlardır. Özgür bir devletin onurunu kıran dilencililiği ortadan kaldırın. Vatanseverlerin mülkiyeti kutsaldır, ama entrikacıların mal mülkleri tüm yoksullara aittir. Yoksullar, yeryüzünün otoriteleridir, kendilerini yok sayan yöneticilere karşı onların efendileri olarak hitap etme hakkına sahiptirler. Bu ilke, yozlaşmış yönetimler için yıkıcıdır; eğer yönetiminizin yozlaşmasına izin vererseniz sizinkini de yıkar. Öyleyse adaletsizliği ve suçu ortadan kaldırın, eğer bunların sizi yok etmesini istemiyorsanız tabii.

[...]Tüm ulusu silah altına çağıran genel bir yasa yapın, yasanız uygulanmaya konsun ve tüm ulus silahlara sarılsın. Generallere ve hükümetteki kişisel suistimallere karşı bir kararname hazırlamaktan kaçınmayın, çünkü her zaman itaat edilmeyecektir size. Bunun nedeni, yasamanın zayıflıklarıyla karsızlıklarıdır ve de aristokrasinin yararına yüzüstü gündeme getirilip kamuoyunu yanıltan önerilerdir. Ayrıca bunun nedeni, kamu görevlilerinin cezadan muaf tutulmalarıdır, halk derneklerinde yöneticilerin yargıcı olması gereken halkın seyirci konumuna indirgenmesidir ve de adaletle aşık atan bin bir entrikaya adaletin bir darbe bile indirme cesaretinde bulunamamasıdır. Kamu görevlileri ne kadar halkın yerini alırlarsa, o kadar daha az demokrasi olur.

[...]Yönetimde bir devrim gerçekleştirildi, ama bu devrim sivil topluma nüfuz edemedi. Yönetim özgürlük, sivil toplum ise aristokrasi üzerinde temellenmiş bulunuyor. Aristokrasi, halk ile sizin aranızda bulunan ve özgürlük düşmanlarından oluşan bir ara yapıdır. Biricik dostunuz olan halktan uzak kalmaya katlanabilir misiniz? Aracı konumunda olan herkesi ulusal temsile ve halka karşı saygılı olmaya zorlayın. Bu ilkeler benimsendiği takdirde vatan mutluluğa kavuşur ve Avrupa da çok geçmeden ayaklarımızın altına serilir.

[...]İsyancı partiyi yok edin, özgürlüğü perçinleyin, entrikaların kurbanı olan vatanseverlerin öcünü alın, sağduyuyu ve tevazuyu gündemde tutun, ülkede ne bir garibanın ne de bir yoksulun olmasına izin verin. İşte ancak bu sayede bir devrim yapmış ve gerçek bir Cumhuriyet kurmuş olursunuz.

Saint-Just'un bu söylevinin ardından Konvansiyon'un kabul ettiği yasanın ikinci maddesi, Devrim düşmanı olduklarına hükmedilen kişilerin mal mülklerinin ellerinden çekilip alınacağını karara bağlıyordu. Bu madde şöyle kaleme alınmıştı: "Vatanseverlerin mülkleri kutsaldır ve dokunulmazdır. Devrim düşmanı olduğu kanıtlanan kişilerin mal mülklerine devlet tarafından el konulacaktır. Bu kişiler barışa kadar tutuklu kalacaklar ve sonrasında hayat boyu sürgün edileceklerdir." Ama sorun halledilmiş değildi, çünkü Saint-Just bu mülklerin (devletin el koymasının ötesinde) yoksullara ait olduğunu söylüyordu. Öyleyse 26 Şubat Yasası'nı tamamlamak, daha açıkçası bu mülklerin kimlere, ne şekilde dağıtılacağını düzenlemek gerekiyordu.

Bu nedenle Saint-Just, 3 Mart'ta Konvansiyon'a ikinci bir rapor daha sundu. Konuşmasının başında, "bilge bir hükümetin" halkını mutlu kılacağını belirtiyor ve mutluluğu mülklerin yeniden dağıtılıp yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bağlıyordu:⁵⁵ "Avrupa halklarını bizde olup bitenler konusunda yanıltıyorlar. Buradaki tartışmalarınızı çarpıtıyorlar. Ama önemli yasalar ke-

⁵⁵ Robespierre de zaman zaman mutluluk ile servetlerin hakkaniyetli paylaşımı arasında ilişki kurmuştu. Örneğin 7 Nisan 1791 tarihli konuşmasında vekillere şöyle seslenmişti: "Büyük zenginlikler hem sahip olanları hem de onlara imrenenleri yozlaştırır. Büyük zenginlikler nedeniyle erdem aşağılanır ve lüksün yozlaştırdığı ülkelerde yetenek, vatana yararlı bir araçtan çok servet elde etmenin bir aracı olarak görülür. Bu durumda özgürlük boş bir düştür, yasalar ise baskı aygıtından başka bir şey değildir. Eğer bütün yasalarınız, bütün kurumlarınız servetler arasındaki bu büyük eşitsizliği yıkmaya yönelmiyorsa, kamusal mutluluk adına hiçbir şey yapmamışsınız demektir."

sinlikle çarpıtılamaz; bu tür yasalar tıpkı önlenemez yıldırımlar gibi yabancı ülkelerin içine işlerler. Sizin Fransa toprağı üzerinde ne bir tek mutsuz insan ne de bir tek zalim bulunmamasını istediğinizi Avrupa anlasın artık! Gerçekleştireceğiniz bu örnek yeryüzünde meyvelerini versin ve böylece erdemini ve mutluluğun yeşermesine vesile olsun. Mutluluk, Avrupa'da yeni bir fikirdir." Böylece kabul edilen 3 Mart Yasası'na göre, bir yandan tüm belediyelerce hazırlanacak yoksul yurttaşların listesi KEK'e yollanacak, öte yandan yerel devrimci komiteler tarafından düzenlenecek tutuklulara (ve tabii mülklerine) ilişkin listeler Genel Güvenlik Komitesi'ne ulaştırılacaktı. Son aşamada da el konulan mal mülklerin yoksul yurttaşlar arasında paylaştırılması KEK'in denetiminde gerçekleştirilecekti.

Tarihçilerin "Ventôse kararları"⁵⁶ diye adlandırdığı bu yasal düzenlemeler, Saint-Just tarafından birdenbire gündeme getirilmiş değildi. Daha önceleri *sans-culotte* çevrelerden, Jakobenlerden bu yönde talepler dile getirilmişti. Örneğin 28 Ekim 1793'te Paris Ulusal Muhafızlar Komutanı, Jakobenler Kulübü'nde "Aristokratların yitirdikleri her şey vatanseverlere verilmelidir. Evler, topraklar, kısacası her şey, bunları hainlerin elinden çekip almış olanlar arasında bölüştürülmelidir" demişti. Taşrada bir yerel yönetici olan Desgrouas, 1793 sonlarında "Cumhuriyet'e hizmet etmeyi reddeden egoistlerin mal mülküne el konmasını" istemişti. Aynı tarihlerde Fouché, Nièvre vilayetinde "kötü yurttaşlara sadece kendilerini ve ailelerini geçindirecek asgari mal mülkün bırakılması, geri kalanına el konulması" kararını almıştı. Billaud-Varenne 1793'te yayımladığı *Les éléments du républicanisme* (Cumhuriyetçiliğin Öğeleri) kitabında, mülkiyet hakkının kutsal olduğunu belirttikten sonra "mal mülkün dağılımının tüm yurttaşlar arasında, elden geldikince, tam anlamıyla eşit olmasa da en azından orantılı (*proportionnelle*) bir şekilde gerçekleştirilmesini" savunmuştu. Auvergne bölgesinde görevli temsilci olarak bulunan Bo ise, 1 Şubat 1794'te KEK'e yolladığı raporda, "özgürlüğümüzün hiçbir düşmanı cezasız kalmamalı; kötü yurttaş oluşunu hem mülklüyle hem kellesiyle ödeme- " diye yazmıştı.

Ayrıca Jakoben iktidar, halkın maddi durumunu iyileştirmeye yönelik çabalarını sürdürmekteydi. 1 Şubat'ta Konvansiyon, yoksullara yardım için 10

⁵⁶ Bu kararlar Devrim takvimine göre Ventôse ayında alınmıştı. 1794 yılının 26 Şubat'ı 8 Ventôse'a, 3 Mart'ı da 13 Ventôse'a denk düşüyordu.

milyon liralık bir fon oluşturulmasını kabul etmişti. 21 Şubat'ta da yeni genel Maksimum kararları açıklanmıştı. Barère, Meclis'te yaptığı konuşmada Maksimum'u, ekonomik alanın şeffaflaşacağını, ekonomik işlemlerin, fiyatların herkes tarafından bilinince istifçiliğin, karaborsanın, spekülasyonun ortadan kalkacağını, sonuçta ahlaki ve cumhuriyetçi bir ticaretin aktörü olan yeni bir insanın belireceğini söyleyerek destekliyordu. Ne de olsa Jakobenlerin sık sık vurguladıkları gibi, Devrim'i sürdürmek için yoksulun yaşatılması zorunluydu. Ama bu söylemlerle ve uygulamalarla karşılaştırıldığında Ventôse kararları çok daha radikal bir özellik taşıyordu. Çünkü mülkiyet sisteminin yeniden düzenlenmesi, bazı mülklerin bir kesimin elinden alınıp başka bir kesime aktarılması amaçlanıyordu.

KEK'in taşradaki görevli temsilcilere yolladığı bir genelgede, "Zavallı yoksulluk suçun gaspettiği mülkiyete kavuşmalıdır. [...] Devrim halkın eseridir; ondan yararlanmasının zamanı gelmiştir artık" diyerek doğruladığı Ventôse kararları ne anlama geliyordu? Bazı tarihçiler bu kararların "politik bir manevra" ya da Guérin'in deyişiyle "ideolojik bir oyalama" olduğunu ileri sürerler. Daha açıkçası, ekonomik sıkıntılar karşısında halkın ağzına bir parmak bal çalma ya da Hébertistlerin defterini dürmeden önce *sans-culotte*'ları iktidara kazanma hesabının bir sonucudur bu kararlar. Belirlenen düzenlemenin gerçekleştirilmesi için gereken listelerin bile Jakobenlerin düşüşüne kadar hazırlanamaması, bu yorumun bir kanıtı olarak sunulur. Ayrıca özel mülkiyet hakkına bu şekilde bir saldırının Konvansiyon'daki birçok Jakoben, Montagnardı (ve tabii *Plaine*'in tamamını) tedirgin ettiği de bilinmektedir.

Bununla birlikte başta Saint-Just olmak üzere bazı Jakobenlerin, Ventôse kararlarını, *sans-culotte*'ları, yoksul köylüleri Cumhuriyet'in candan destekleyicisi yeni bir mülk sahibi sınıf haline getirmeyi amaçlayan radikal bir sosyal politikanın candamarı olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Saint-Just, gönlünden kopup gelen düşüncelerini ve ütopya olarak nitelenebilecek toplum tasarımı kaleme aldığı *Cumhuriyetçi Kurumlar* adı verilen elyazmalarında, ne zengin ne de yoksulun olmasını istiyor ve "herkes toprak sahibi yapıldığında mutsuz insanın kalmayacağını" ileri sürüyordu. "Kardeşçe eşitlik" kavramını kullanan Jakoben vekil Gilbert Romme da, "tüm yurttaşlar kardeş; bütün geçim gereçleri ortak olmalı ve o şekilde paylaşılmalıdır" diyebiliyordu. Tabii Jakobenler (önceki bölümlerde görmüş olduğumuz gibi) "sosyalist" düşüncenin çok uzağındaydılar, ama aralarında Saint-Just, Romme gibi

Cumhuriyet'in içermesi gereken eşitliğin bir ölçüde ekonomik alanda da gerçekleştirilmesini savunanlar vardı.

Yoksulluğu mutluluğun karşısında bir engel olarak gören Saint-Just, özellikle 3 Mart'taki konuşmasında sözünü ettiği mutluluk hakkındaki yaklaşımının çarpıtıldığını görüp bu konuya yeniden eğilme ihtiyacı hissetti. 13 Mart'ta Konvansiyon'da okuduğu "yabancılar komplosu" hakkındaki raporda, mutluluğun tanımını yapıyor ve daha önceki iki konuşmasında yer alan bazı görüşlerini yineliyordu.

SAINT-JUST (13 Mart 1794)⁵⁷

[...]Biz size mutluluktan söz etmiştik. Egoizm, aristokrasinin çılgınlıklarını ve öfkesini azdırmak için bu düşünceyi çarpıttı. Birdenbire, başka insanları hiçe saymaktan ve gereksiz fazlalıktaki servetlerle keyif çatmaktan ibaret olan bir mutluluk arzusu dallanıp budaklandı. *Mutluluk! Mutluluk!* diye haykırılıyordu. Oysa bizim size sunduğumuz mutluluk Persepolis mutluluğu⁵⁸ değildi, böyle bir mutluluk insanlığı yozlaştıranlara özgüdür. Biz size, güzel dönemlerindeki Sparta ile Atina'nın mutluluğunu sunduk; erdemin mutluluğunu, azla yetinmenin ve vasatlığın mutluluğunu sunduk; fazlalıklar olmaksızın gerekli şeylerle tatmin olmaktan kaynaklanan mutluluğu sunduk; mutluluk olarak tiranlığa duyulan nefreti ve bir kulübe ile ekip biçtiğiniz verimli bir tarlaya sahip olmanın verdiği hazzı sunduk. Halka, özgür ve rahat olmanın, Devrim'in meyvelerinden ve törelerinden huzur içinde yararlanmanın ve de doğallığa, ahlaklılığa sahip olarak Cumhuriyet'i kurmanın mutluluğunu sunduk. Cumhuriyet'i kuran sade töreleri içindeki halktır, yoksa şarlatanlar değil. Mutlu olmak istiyorsanız eğer, her şeyden önce şarlatanları toplumumuzdan kovmak gerekir. Size sunduğumuz mutluluk, yozlaşmış insanların anladıkları mutluluk değildir. Devrim sayesinde, monarşi dönemindeki soylular ve zenginler kadar rezil olma ayrıcalığına erişebileceklerini düşünen bu insanlar yanıldılar. Vergiden bağışık bir saban, bir tarla, bir kulübe ve de eşkıyaların kösnüllüğünden korunmuş bir aile; mutluluk budur işte!

⁵⁷ Saint-Just, 1968, s. 219-224. Bu konuşmanın "yabancılar komplosunu" kapsayan geniş bir kısmı, kitabın II. bölümünün "Yabancılar Komplosunun Sonu" adlı altbölümünde yer almaktadır.

⁵⁸ Persepolis mutluluğu: Mutluluğu şatafatla, debdebeyle, zenginlikle bir tutan anlayış.

[...]Servet sahibi olmaya çalışan ve halkın mutluluğundan farklı bir mutluluk peşinde koşan sizler, yok olacaksınız!

[...]Dürüstlük, bütün suistimallere meydan okuyan güçtür. Eğer halk erdemi, sadeliği severse; küstahlık suratlardan silinirse; edep ülkede hakim olurken karşı-devrimciler, ılımlılar ve namussuzlar ortadan kalkarsa; Devrim düşmanlarına karşı korkunç ve vatanseverlere karşı duyarlı ve sevecen olursa; devlet görevlileri şöhet peşinde koşmayıp sadece iyilikte bulunmak için çalışma odalarına kapanırlarsa ve eğer siz bütün hainlerin elinden topraklarını çekip alıp yoksullara dağıtırsanız, işte o zaman bir devrim yapmış olduğunuzu kabul ederim.

[...]Herkes yönetmek sevdasında, ama kimse yurttaş olmak istemiyor. Devlet ne haldedir? Kamu görevlileri tarafından neredeyse gasp edilmiştir. Bu insanlar, çeşitli meclislerde mevkilere ve oylara, halk derneklerinde de kanılara hakimdirler. Sanki devrimci iktidar onlardan kaynaklanıyormuş gibi, devrimci bir şekilde davrandıkları bahanesinin ardına sığınıp kendilerini bağımsız kılıyorlar ve mutlak gücü ellerine geçiriyorlar. Halktan kopan her devrimci iktidar, yeni bir bölücü federalizmdir ve hiç kuşkusuz kitleye neden olur. Yönetim devrimcidir, ama otoriteler özde devrimci değiller. Otoriteler sadece pratikte devrimcidirler, çünkü kendilerine buyurulan devrimci önlemleri uyguluyorlar sadece. Kendi başlarına devrimci şekilde davranmaya kalkışmaları ise, tiranlık demektir, halkın felaketine yol açar.

Demek ki otoritelere yetki sınırlarının bulunduğunu göstermek gerekir, çünkü insan aklının sınırları vardır. Aynı şekilde dünyanın da kendi sınırları vardır, bunların ötesi ölüm ve hiçliktir. Bilgiğin de kendi sınırları bulunur: Nasıl doğanın ötesi kaos ise, özgürlüğün de ötesi köleliktir. Ne yani, doğanın bizi terk etmesi mi isteniyor?

Saint-Just, birey için mutluluğu kimseye bağımlı olmadan gerekli geçim koşullarına sahip olarak erdemli, ahlaklı, basit bir yaşam sürmek olarak tanımlarken, aslında ortak mutluluğa vurgu yapıyordu. Jakoben mutluluk anlayışı diyebileceğimiz bu görüş, bütünün (halkın) parçanın (bireyin) üzerindeki belirleyiciliğine işaret etmekteydi. Daha açıkçası, bireysel mutluluklar ortak mutluluğa bağımlıydı ya da bir başka deyişle, halkın mutluluğunun sağlanmadığı bir durumda herhangi bir bireyin gerçekten mutlu olması, hatta

mutluluk kavramının insanların kafasında oluşması olanaksızdı. Zaten Saint-Just'un 3 Mart'ta "mutluluk, Avrupa'da yeni bir fikirdir" derken kastettiği de buydu. 1793 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi de toplumun amacının ortak mutluluk olduğunu 1. maddesinde açıkça dile getirmişti. İşte bu yüzden Saint-Just, bireyci-faydacı bir mutluluk peşinde koşan rantiyeleri, egoistleri, zenginleri, aristokratları suçluyor, erdemden nasiplerini almayan bu kişilerin ortak mutluluğu gerçekleştirmeye yönelik Cumhuriyet'in düşmanları olduğunu belirtiyor ve halkın mutluluğu dışında herhangi bir mutluluk arayışı içine girilmesini mahkûm ediyordu.

Saint-Just'un bu kişilerden başka eleştirdiği bir diğer grup, ceplerini doldurmaya çalışan, unvan peşinde koşan, ortak iyiliği hiçe sayıp salt kişisel çıkarlarını gözetken ve böylece halk egemenliğini neredeyse gasp eden (başta hükümet olmak üzere yönetim organlarındaki) devlet görevlileriydi. Bu konuda Robespierre'in görüşünü paylaşıyor ve özde değil sözde devrimci olan bu otoritelerin sınırlarını aşmalarına kesinlikle izin verilmemesini ve sıkı bir denetim altında tutulmalarını salık veriyordu. Yoksa Cumhuriyet'in, demokrasinin yıkılma aşamasına gelmesi kaçınılmazdı.⁵⁹ Saint-Just'un deyişiyle "bu kötü duruma son vermenin", o dönemde hiziplerin de körüklediği tüm sorunlara bir çözüm bulmanın bir yolu var mıydı? Ona göre bu yol, "Devrim'i en nihayetinde sivil topluma yaymak ve Cumhuriyet'i kriz içine sokup güvenirliliğini çöktürmek amacıyla körüklenen her türlü ahlaksızlığa karşı savaşmaktır." Saint-Just, Robespierre gibi yine erdemden, ahlaktan dem vuruyor ve sivil toplumu devrimci bir şekilde düzenleyerek "Cumhuriyetin ruhu olan kurumları" yaratmanın ne denli önemli olduğunun bir kez daha altını çiziyordu.

Kurumlar konusuna *Cumhuriyetçi Kurumlar'* da da eğilen Saint-Just, yönetim düzeyinde devrimin gerçekleştirilmiş olmasına karşın sivil toplumun hâlâ *Ancien Régime'* den kalma aristokratik değerlerin etkisi altında olduğuna inanıyordu. Eğer siyasal toplumu üstyapı, sivil toplumu da altyapı olarak adlandırabilirsek, bu ikisinin bir uyum içine sokulmak zorunda olduğunu, yani altyapının üstyapıyı destekleyip güçlendirecek bir biçim alması gerektiğini vurguluyordu. Altyapının devrimden geçirilmesi nasıl başarılabildi? Tabii ki

⁵⁹ Saint-Just'un 13 Mart konuşmasında kullandığı bir cümlesine burada bir kez daha yer verelim: "Eğer yöneticiler halktan daha fazla etkiye sahip olurlarsa ve bu etkiyi bir yükselme aracı olarak kullanırlarsa, Fransa'da demokrasi yok oldu demektir."

eksiklikleri ciddi bir biçimde hissedilen devrimci, cumhuriyetçi kurumlar sayesinde. Saint-Just'e göre sivil kurumlar eğitimi, medeni hukukun ilgilendiği alanları, ekonomik ilişkileri, dini, ulusal bayramları vb. düzenleyen ve bu alanlardaki töreleri belirleyen kurumlardı. Çok sayıda olması gereken bu kurumlar, siyaset bilimci Walter'in yorumuyla, "Cumhuriyet'i ruhlarda, yasalarda ve törelerde kurarak yok edilemez kılan ahlaki ve sosyal bir zırh" işlevi görecekti. Bu kurumlar aracılığıyla Cumhuriyet bir yaşam biçimi olarak içselleştirilip sürdürülecek ve böylece teröre gerek kalmaksızın yozlaşmanın önüne geçilerek erdem, adaletin, özgürlüğün hüküm sürmesi sağlanacaktı.

Jakobenler (ve diğer devrimci gruplar), Saint-Just'ün en başta dile getirdiği eğitim alanının düzenlenmesini, yani Cumhuriyet'e uygun eğitim kurumlarının oluşturulması konusunu hep gündemde tutmuşlar ve bu yönde çeşitli projeler hazırlamışlardı.⁶⁰ Robespierre ise dinsel kurumlar konusuna, daha doğrusu dinsel alanın yeniden biçimlendirilip yapılandırılması sorununa ağırlık verdi. Ona göre Cumhuriyet, erdemden başka dinle de yoğrulmalıydı. Oysa özellikle Hıristiyanıslaştırma hareketi sonrasında dinsel alan ciddi bir yıkıma uğramıştı. Akıl kültürüne darbe indiren Robespierre'in yönlendirdiği Konvansiyon'un 6 Aralık 1793'te inanç ve ibadet özgürlüğünü tanıyan bir yasa kabul etmiş olmasına karşın, başta kiliseler olmak üzere ülkedeki tapınakların büyük çoğunluğu kapalı kalmış ve Anayasal Kilise yok edilmişti. Buna karşılık halkın (özellikle kırsal alanda yaşayanların) önemli bir bölümü dinsel inançlarına hâlâ sıkı sıkıya bağlıydı.

Robespierre, bu boşluğu doldurmanın ve halka inançları doğrultusunda benimseyebileceği yeni bir din sistemi sunmanın, Devrim'in başarısı ve Cumhuriyet'in geleceği bakımından elzem olduğunu düşünüyordu. Zaten kendisi de (önceki bölümlerde görmüş olduğumuz üzere) Tanrı düşüncesini yüreğinde hissedip bunun önemini kabul ettiğini açıklamaktan kaçınıyordu. Devrim boyunca yaptığı konuşmalarda zaman zaman Tanrı sözcüğüne (*Dieu*, *Être suprême* ya da *Providence* sözcüklerine) atıfta bulunmuştu. Onun Tanrı anlayışı, Devrim öncesindeki yaşamundan kaynaklanıyordu. Örneğin, Guillemin'in aktardığına göre, 1789 başında Arras'ta mahkemede yaptığı bir savunma konuşmasında Tanrı anlayışına ilişkin şu cümlelere yer vermişti: "Uzun zamandır dalkavuklar tarafından imparatorluk liderlerine sınırsız ve

⁶⁰ Bu konu bir sonraki altbölümde ele alınacaktır.

korkunç bir güç sağlamak için kullanılan bu Tanrı düşüncesinin, insanlara zaman aşımına uğramaz haklarını anımsatması için hizmet vermesinin zamanı geldi artık. Krallara adil olmayı buyuran aynı tanrısal otoritenin, halklara da köle olmayı yasakladığının bilincine varılmalıdır artık.”

Ayrıca Robespierre, hayran olduğu Rousseau'nun görüşlerini, birçok konuda olduğu gibi din konusunda da büyük ölçüde paylaşıyordu. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde “temelinde din olmayan hiçbir devletin kurulmadığını” yazmıştı. Aynı şekilde Robespierre de, kurmayı amaçladığı Cumhuriyet'in temelini dinin yerleştirilmesinin ya da bir başka deyişle (tıpkı Hobbes'un kartalın iki başının birleştirilmesini savunması gibi) devletin dinle iç içe geçirilmesinin gerekliliğine inanıyordu. Bu nedenle 7 Mayıs'ta KEK adına Konvansiyon'a sunduğu raporuyla, Yüce Varlık (*Être suprême*) kültü adını verdiği yeni bir inanç sistemini, yeni bir devrimci dini ortaya attı.

Konuşmasında bu kültü yaratmanın gerekçelerini açıklıyor ve bu kültü adanmış bayramlar düzenleneceğini haber veriyordu. Aslında bu yeni kült fikri salt Robespierre'in aklından türemiş değildi. Daha önceleri Jakobenlerin bazı önemli isimleri, bu konuda Robespierre'in fikrini önceleyen bazı ifadeler kullanmışlardı. Robespierre ile birlikte Hristiyanısızlaştırmaya karşı çıkan Danton, 26 Kasım 1793'te Konvansiyon'da, bir dinsel reform düşüncesinden söz edip “halkın Yüce Varlık'a şükredeceği bayramlar olacak” demişti. Coutton da, 6 Nisan 1794'te yine Konvansiyon'da, Hébertistlerin yadsıdıkları halkı teselli edici bir inanç olan Yüce Varlık'a adanmış bayramlar projesi üzerinde çalışıldığını açıklamıştı. Tabii Robespierre'in kendisi de, 21 Kasım 1793 söyleviyle bu kültü bir bakıma haber vermişti.

ROBESPIERRE (7 Mayıs 1794)⁶¹

Yurttaşlar,

Halklar ve kişiler, tam da refah içindeyken ve tutkular susmuşken, bilgeliğin sesini dinlemek için tabiri caizse kendi iç seslerine kulak vermelidirler. Zafferlerimizin gürültüsünün dünyanın her yerinde yankılandığı şu an, Fransız Cumhuriyeti yasamacılarının yeni bir özenle vatanın ve kendilerinin üzerine

⁶¹ Robespierre, 1793-1794, Cilt 3, s. 155-180. Ayrıca *Ayaklar Baş Olunca [Jakoben Söylevler]* adlı kitabın s. 81-112'deki İlhan Erman çevirisi göz önünde bulundurulmuştur. Bu söylevin sonundaki bayramlarla ilgili bölümden yapılan alıntılara bir sonraki altbölümde yer verilecektir.

titremelerinin ve Cumhuriyet'te istikrarı ve mutluluğu sağlayan ilkeleri pekiştirmelerinin tam zamanıdır. Bugün üzerinde düşünmeniz gereken ve insanların mutluluğu için önemli olan derin gerçekleri açıklamak ve bunun doğal sonucu olan önlemleri önermek istiyoruz.

Ahlaki dünya, fiziksel dünyaya göre daha fazla çelişkili ve gizemli görünüyor. Doğa bize insanın özgür olmak için doğduğunu söylüyor, ama yüzyılların deneyimi bize insanın köle olduğunu gösteriyor. İnsanın hakları yüreğinde yazılı, aşağılanması ise tarihte. İnsanoğlu Cato'ya⁶² saygı duyuyor, ama Sezar'a boyun eğiyor. Sonraki kuşaklar (Genç) Brutus'un erdemini saygıyla anıyor, ama bu erdemin sadece eski çağlarda geçerli olduğunu kabul ediyor. Yüzyıllardır dünyanın payına düşen suç ve tiranlıktır. Özgürlük ve erdem ise, yeryüzünün ancak bazı noktalarında kısa bir süre için var olmuştur. Bu nedenle Sparta, sonsuz karanlıkların ortasında bir şimşek gibi parlıyor.

[...]Fiziksel düzende her şey değişti, ahlaki ve siyasal düzende de her şey değişmeli. Dünyadaki devrimin yarısı gerçekleştirildi, diğer yarısının da başlanması gerek.

İnsan akli yaşadığı dünyaya benziyor; bir yarısı karanlığa gömülmüş, diğeri aydınlık. Avrupa halkları bilimler ve sanatlar diye adlandırılan alanda şaşırtıcı ilerlemeler kaydettiler, ama kamu ahlakının temel ilkeleri konusunda tam bir cahil gibi görünüyorlar. Her şeyi biliyorlar, tabii hakları ve ödevleri dışında.

[...]İnsan soyu sürüp gidemeyecek bir şiddet ortamı içinde bulunuyor. İnsan akli, uzun zamandır yavaş adımlarla ve dosdoğru olmasa da güvenilir yollardan tahtlara karşı ilerliyor. Deha despotizmi okşar gibi görünse de tehdit ediyor. Dolayısıyla despotizm, bundan böyle olsa olsa alışkanlıklarla, terörle, özellikle de Fransız Devrimi'nin görkeminden şiddetle korkan küçük zorbaların ve zenginler birliğinin desteğiyle ayakta kalabilir ancak.

Fransız halkı, insan soyunun geri kalanından iki bin yıl öndeymiş gibi görünüyor; hatta onun insan soyundan farklı bir soy olduğu zannedilebilir. Çünkü Avrupa, bizim cezalandırdığımız tiranların gölgeleri önünde diz çöküyor.

⁶² Genç Cato.

Avrupa'da çiftçiler ve zanaatkârlar, soyluların zevkleri için terbiye edilmiş hayvanlar gibiler. Fransa'da ise soylular, çiftçiye ya da zanaatkâra dönüşmeye çabalıyorlar ama bu onuru elde etmeyi bile başaramıyorlar.

Avrupa krallar ve soylular olmaksızın yaşanabileceğini anlamıyor, biz ise onlarla yaşanabileceğini.

Avrupa insanlığın zincirlerini perçinlemek için kanını saçıyor, biz ise kanımızı bu zincirleri kırmak için akıtıyoruz.

[...]Yönetim sanatı, bizim zamanımıza kadar insanları aldatma ve yozlaştırma sanatı olmuştur, artık insanları aydınlatma ve yetkin kılma sanatı olmalıdır.

[...]Kötülük ve erdem dünyanın kaderini belirler. Birbirine karşıt olan bu iki güç, dünyaya hükmedebilmek için sürekli bir mücadele içindedir. Her ikisi de insani tutkulardan kaynaklanır ve her insan, tutkularına verdiği yöne göre ya tanrılar katına yükselir ya da çirkefin derinliklerine batır. Oysa tüm toplumsal kurumların amacı, insani tutkuları, aynı anda hem kamusal hem kişisel mutluluğu gerçekleştiren adalete doğru yönlendirmektir.

Sivil toplumun biricik temeli ahlaktır. Oysa bize karşı savaşıttıfakların tümü suç üzerinde temellenmiştir. Gerçeğin gözünden bakıldığında müttefikler, örgütlü vahşiler ve disiplinli haydutlar sürüsünden başka bir şey değildir. Öyleyse, bu gizemli siyaset ve yasama biliminin işlevi nedir? Bu işlev, şu ana kadar filozofların kitaplarının içinde tıklıp kalmış olan ahlaki gerçekleri yasalara ve devlet idaresine uyarlamak ve her kişinin davranışlarında uymak zorunda olduğu basit namus kurallarını halkların davranışlarına uygulamaktır. Başka bir deyişle, hükümetler bugüne dek adaletsizliği kılıfına uydurup cezalandırılmadan sürdürmede ne denli becerikliyseler, insanların da adaletin hükmünü kurmak için en az onlar kadar becerikli olmalarını sağlamaktır.

[...]Ahlaksızlık despotizmin temeli olduğu gibi erdem de Cumhuriyet'in özüdür. Cumhuriyet'i kurmaya yönelik Devrim, suçun hükmünden adaletin hükmüne geçiştir. İşte bu nedenle, bize karşı birleşmiş krallar ve tüm komplocular, ülkemizde monarşinin önyargılarını ve kötülüklerini sürdürmek için dur durak bilmeksizin çabalamaktadırlar.

[...]Brissot ile Jironenler, zenginleri halka karşı silahlandırmak istediler. Aristokrasiyi koruyan Hébert'in hizbi, halkı ezmek için halkın dalkavukluğuna

soyundu. Vatan düşmanlarının en alçağı değilse bile en tehlikelisi olan Danton ise, tüm komplolarla bağlantılı olarak, bütün suçlara arka çıktı, hainlere koruma, vatanseverlere sadakat sözü verdi ve büyük bir beceriyle ihanetlerini halk için iyiliklermiş, kötülüklerini de güya eksiklikleriymiş gibi sunup haklı gösterdi.

[...]Özellikle son zamanlarda, düşmanlarımızın kamusal ahlakı yozlaştırmak amacıyla tezgâhladıkları korkunç plan tüm açıklığıyla gözler önüne serildi. Bu adamlar, başarılı olmak için kendilerini ahlak profesörleri ilan ettiler. İlkelerimizin saflığını yüreklerinin yozlaşmışlığıyla iğrenç bir biçimde karartarak her şeyi bozup mahvetmeye kalkıştılar.

[...]Sonuçta bu düzenbazlar, Fransız halkını ne güçle ne de kendi rızasıyla esaret altına almayı başaramayınca, yıkıcı eylemlerle, isyanlarla ve törelerin yozlaştırılmasıyla zincire vurmaya çalıştılar. Ahlaksızlığı sadece bir sistem değil bir din haline getirdiler. Doğanın yüce duygularını, kendi kurallarıyla olduğu kadar kendilerini birer örnek olarak sergilemeleriyle de susturup köreltmeye çabaladılar. Kötü bir insan, kendini suçlayabilecek birisiyle karşılaşmamak ve huzur içinde yaşayabilmek için yeryüzünde bir tek iyi insanın bile kalmamasını arzular tüm yüreğiyle. Bu düzenbazlar da, ahlakın ruhlarda ve kalplerde bulunan bütün dayanaklarını söküp atmak ve doğanın oralara gizlediği görünmez suçlayıcıyı⁶³ boğmak için aramaya koyuldular. [...]Ulusal Konvansiyon'u boğazlayıp yok etmek için halk egemenliğini dillerinden düşürmeyen aynı düzenbazlar, bizi iç savaşa ve ateizme sürüklemek amacıyla boşançılara duyulan nefreti önümüze sürdüler.

Bizi kuşatan komploların ortasında, böylesi bir savaş karmaşası içinde ve yurttaşlar arasındaki çekişmelerin meşalesinin hâlâ tüttüğü bir dönemde, kendilerini hiçliğin tutkulu havarileri ve ateizmin fanatik misyonerleri ilan etmek için birdenbire bütün kütlere şiddetle saldıranlar neyi amaçlıyorlardı? Gecenin karanlığında, Ulusal Konvansiyon'un haberi olmaksızın, papazlar, yabancılar ve komplocular tarafından tezgâhlanmış böylesine büyük bir girişimin gerekçesi neydi? Vatan sevgisi mi? Vatan zaten onları hain olarak mahkûm etmişti. Papazlara duyulan nefret mi? Papazlar zaten onların dostlarıydı. Fanatizmden iğrenme mi? Oysa bu girişim fanatizmin eline silah

⁶³ Vicdan.

sunmanın tek yolu. Aklın zaferini hızlandırma isteği mi? Fakat akli saçma sapan zorbalıklarla ve abartılarla yaralayıp itici göstermeye çalışıyorlardı; sanki akli Cumhuriyet'ten sürüp atmak için tapınaklara sürgün ediyor gibiydiler.

Bu kişiler, daha sonraları bildiriler ve toplu dualarla halkların fanatizmini bize karşı kıskırtmak için, bu olayları önceden haber vermiş ve bunlardan beceriyle yararlanmış olan ittifak içindeki kralların davasına hizmet ediyorlardı.

[...]Sadece vatanın iyiliğini ve insanlığın çıkarlarını göz önünde bulundurun. Ruhları avutan ve yücelten her kurum, her öğreti benimsenmelidir; tersine ruhları alçatmaya ve yozlaştırmaya yönelik bütün kurumlar ve öğretiler reddedilmelidir. Yok edilmek istenen bütün yüce gönüllü duyguları ve bütün büyük ahlaki düşünceleri canlandırın; aralarına nifak sokulmaya çalışılan insanları dostluğun cazibesıyla ve erdemin bağlarıyla birleştirin. Ateizm denen kısır öğretiye tutkuyla bağlı olan ama vatani için asla coşku duymayan ey sen! Tanrı'nın var olmadığını halka bildirme görevini sana kim verdi? Erdemi ve suçu rastlantısal olarak dağıtan kör bir gücün herkesin yazgısını belirlediğine ve ruhunun sadece mezarının kapısında sönen hafif bir soluk olduğuna insanları inandırmaya çalışmaktan nasıl bir yarar umuyorsun?

Hiçlik düşüncesi, ölümsüzlük düşüncesinden daha saf ve daha yüce duygular mı uyandırıyor insanda? Hem kendisi hem de hemcinsleri için daha fazla saygı, vatanına daha fazla sadakat, tiranlığa meydan okuma için daha fazla cesaret ve ölüm ya da şehvet karşısında daha fazla küçümseme mi sağlıyor? [...]Zavallı sofist! Hangi hakla aklın esasını masumiyetin elinden çekip alıyorsun ve suçun eline teslim ediyorsun? Hangi hakla doğanın üzerine bir matem tülü atıyor, bahtsızlığı umutsuzluğa itip kötülüğü keyiflendiriyor ve erdemi hüznlendirip insanlığı alçaltıyorsun? Bir insan ne kadar duyarlı ve yetenekliyse, varlığını yücelten ve yüreğini yükselten düşüncelere o kadar bağlanır. Bu karakterdeki insanların öğretisi de dünyanın öğretisi haline gelir. Pekâlâ! Bu düşüncelerin gerçek olmaması mümkün mü? Ben, her ne olursa olsun, doğanın insana tüm gerçeklerden daha yararlı kurgular [*fictions*] esinleyebileceğini kabul etmiyorum. Ancak, eğer Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü birer düştan ibaret olsaydı bile, yine de insan aklının en güzel tasarıları olurdu.

Buradaki amacımın herhangi bir felsefi düşüncüyü yargılamak ve herhangi bir filozofun, düşünceleri her ne olursa olsun hatta bu düşüncelerine rağmen, sırf doğa vergisi olarak ya da üstün bir akıl gücü sayesinde erdemli olabileceğini yadsımak olmadığını belirtmem gerekmiyor bile. Söz konusu olan şey, ateizmi, Cumhuriyet'e karşı girilmiş sistemli bir komploya bağlı olan ulusal bir konu olarak görmemdir.

Ey yasamacılar! Bazı filozofların doğa olaylarını açıklayan farklı tezlerinden size ne? Bu konuları onların sonu gelmez tartışmalarına terk edebilirsiniz. Sizin bu konulara metafizikçiler ya da ilahiyatçılar olarak bakmanız gerekmez. Yasamacının gözünde, dünyaya yararlı olan ve pratikte iyi olan her şey gerçektir.

Yüce Varlık ile ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi, adalete yapılan sürekli bir çağrıdır, dolayısıyla toplumcu ve cumhuriyetçidir. Doğa insana, kendisine zarar veren fiziki şeylerden kaçmaya ve hoşuna giden şeyleri arayıp bulmaya zorlayan haz ve acı duygularını vermiştir. Toplumun başyapıtı, insanda, akıl yürütmenin geciken yardımı olmaksızın ahlaki bakımdan iyilik yapmasını ve kötülükten kaçınmasını sağlayan hızlı bir önsezi yaratmaktır. Çünkü hem tutkuları tarafından yanılgılara sürüklenen her insanın özel akli çoğu kez tutkuların davasını savunan bir sofisti andırır, hem de insanın otoritesi⁶⁴ hemen her gün benlik sevgisinin saldırısına maruz kalır. Oysa bu değerli önseziyi üreten ya da onun yerini alan, yani insani otoritenin yetersizliğini telafi eden şey, aşkın bir gücün ahlaki kuralları yaptırıma bağladığı düşüncesini ruhlara kazıyan din duygusudur. Ateizmi ulusallaştırmaya niyetlenmiş bir yasamacının bugüne dek var olup olmadığını bilemiyorum. Ama en bilge yasamacıların bile, gerek cahil halkların hayal güçlerini dizginlemek, gerek bu halkları yasalarına daha güçlü biçimde bağlamak için bazı düşsel fikirleri gerçeklerle karıştırmaya cüret ettiklerini biliyorum. Lykurgos ile Solon⁶⁵, kâhinlerin otoritesine başvurmuşlardı; hatta Sokrates bile, yurttaşlarının gerçeğe inanmalarını sağlamak için, bir tanrısal varlık tarafından esinlendiği konusunda onları ikna etmek zorunda olduğunu düşünmüştü.

⁶⁴ Bir başka deyişle, insanın akılsal yetisi.

⁶⁵ İ.Ö. 640-558 yılları arasında yaşamış olduğu tahmin edilen Solon, gerçekleştirdiği reformlarla demokratik yapılanmanın önünü açmış olan Atinalı devlet adamıdır.

Hiç kuşkusuz bu söylediklerimden, insanları eğitmek için aldatmak gerektiği sonucunu değil, ama size sadece doğanın ve gerçeğin çağrısına insanların uymalarını sağlama görevi veren bu aydınlanma çağında ve ülkesinde yaşamaya mutluluğuna sahip olduğunuz sonucunu çıkaracaksınız.

İnsanları, varlıklarını borçlu oldukları yaradan [*auteur*] ile birleştiren kutsal bağı koparıp atmaktan kaçınacaksınız. Bu yaradan düşüncesi bir halkta bir kez varsa, onun yok edilmesi tehlikeli bir duruma yol açar. Çünkü ödevlerin güdüler ve ahlakın temelleri zorunlu olarak yaradan düşüncesine bağlı olduğundan, bu düşüncenin silinip atılması halkın ahlaksızlaştırılması demektir. Bu ilkeden çıkarılabilecek bir başka sonuç, mevcut bir külte saldırırken ihtiyatlı ve titiz bir tutum takınılmasının gerekli olduğudur; çünkü ani ve şiddetli bir değişim, ahlaka yönelik bir darbe ve dürüstlükten ayrılış olarak algılanmaya açıktır. Ayrıca bana göre, toplumsal yaşam sistemi içinde Tanrı'nın yerini alabilen kişi bir deha mucizesidir, ama Tanrı'nın yerini doldurmadan sadece onu insanların zihninden söküp çıkarmayı düşünen kişi bir budalalık ya da ahlaksızlık mucizesidir.

Komplocular yok ettikleri şeyin yerine ne koydular? Hiç. Tabii eğer kaosu, boşluğu ve şiddeti saymazsak. Halkı, ikna etme zahmetine katlanılmayacak kadar küçük görüyorlardı. Onu aydınlatmaktansa kışkırtmaktan, ürkütmekten, ahlakını bozmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı.

[...Devrim öncesinde,] tanınmış yazarlar iki mezhebe bölünmüş görünüyordu. Birisi, aptalca ruhbanı ve despotizmi savunuyordu. Daha güçlü ve daha ünlü olan diğeri ise Ansiklopedistler adıyla biliniyordu. Bu ikinci mezhep, bazı saygın kişilerden ve sayıları çok daha kalabalık olan hırslı şarlatanlardan oluşuyordu. Birçok önderi, devlet katının önemli şahsiyetleri haline gelmişti. Bu insanların etkisi ve politikası hakkında bilgisi olmayan bir kişinin, Devrimimizin öncülleri hakkında da tam anlamıyla fikir sahibi olması mümkün değildir. Bu mezhep, politik açıdan halkın haklarının hep gerisinde kaldı, ahlaki açıdan ise dini önyargıların yok edilmesinin çok ötesine geçti. Elebaşları, bir yandan despotizme karşı ara sıra seslerini yükseltiyorlar, öte yandan despotlardan maaş alıyorlardı. Bazen Saray'ı eleştiren kitaplar yazıyorlar, bazen de kitaplarını krallara ithaf ediyorlar ve Saray gözdeleleri için övgüler düzüp mad-

rigaller⁶⁶ kaleme alıyorlardı. Yazılarında kibirli, sarayın bekleme odalarında ise dalkavuktular. Bu mezhep, toplumun ileri gelenleri arasında ve edebiyat çevrelerinde ağırlıklı bir yer edinen materyalizm öğretisini yaygınlaştırmak için büyük bir çaba sarfediyordu. Egoizmi bir sisteme dönüştürüp insan toplumunu hilelerle yürütülen bir savaş, başarıyı adil ile gayri adilin ölçüsü, namusluluğu bir haz sorunu ya da bir görgü kuralı, dünyayı becerikli düzenbazların ortak malı olarak gören o pratik felsefe, büyük ölçüde bu mezhep sayesinde oluştu. Dediğim gibi önderleri hırslı kişilerdi; politik düzende şeylerin doğasının büyük değişimini haber veren karışıklıklar, bakış açılarının yayılabilmesini sağladı. Ayrıca içlerinden birçoğunun Orléans hanedanıyla içli dışlı olduklarını ve İngiliz Anayasası'nı siyasetin yapıt ve toplumsal mutluluğun doruğu olarak gördüklerini de belirtmek gerekir.

Sözünü ettiğim bu dönemde, edebiyat ve felsefe alanında öne çıkan adamlardan biri,⁶⁷ ruhunun yüceliği ve karakterinin sağlamlığıyla insan soyunun eğitmenliğine lâyık olduğunu kanıtladı. Tüm içtenliğiyle tiranlığa saldırdı, Tanrı'dan coşkuyla söz etti, yiğit ve namuslu belâgatiyle erdemin cazibesini parlak renklerle çizip resmetti, aklın insan kalbine dayanak olarak sunduğu o avutucu dogmaları savundu. Filozof adını gasp eden entrikacı sofistlere yönelik sarsılmaz küçümseyişi kadar, hem doğadan hem kötülüğe duyduğu derin nefretten kaynaklanan öğretisinin saflığı nedeniyle, hasımlarının ve sahte dostlarının nefretine, zulmüne maruz kaldı. Ah! Kendisini Panthéon'a taşıyan⁶⁸ öncüsü olduğu bu Devrim'e tanıklık edebilmiş olsaydı eğer, hiç kuşkusuz yiğit ruhu büyük bir coşkuyla adalet ve eşitlik davasını üstlenirdi!

[...]Vatanlarına ihanet etmiş onca adamın benim mücadele ettiğim korkunç düşünceleri sevgiyle benimsemiş olmaları karşısında şaşkınlıktan küçük dilinizi yutmuşsunuzdur hiç şüphesiz. Ama aklın alamayacağı başka garip

⁶⁶ Madrigal: Rönesans döneminde İtalya'da belirip Avrupa'ya yayılan ve XVII. yüzyılda önemini yitirmeye başlayan, sözlerin ön planda olduğu bir müzik türü.

⁶⁷ Jean-Jacques Rousseau.

⁶⁸ Robespierre'in bu söylevini verdiği tarihte, Rousseau'nun Panthéon'a taşınması işlemi henüz gerçekleştirilememişti. Konvansiyon'un 14 Nisan 1794'te aldığı Rousseau'nun kemiklerinin Panthéon'a yerleştirilmesi kararı, Robespierre'in düşüşünden sonra, 11 Ekim 1794'te uygulanacaktır.

bağlantılar da var! Öyle edepsizlikler duyduk ki inanılacak gibi değil! Hain Guadet'nin bir halk derneğinde Tanrı'dan söz etti diye bir yurttaşı ihbar ettiğini duyduk. Bir süre sonra, Hébert'in bir başka yurttaşı ateizme karşı bir yazıyı kaleme aldığı için suçladığını duyduk. Sizin huzurunuzda ve sizin kürsünüzde, Anayasa'nın başlangıç bölümüne yerleştirmiş olduğunuz Yüce Varlık adının silinmesi gerektiğini ateşli söylevleriyle savunanlar Vergniaud ile Gensonné değil miydi? Onların ardından, aynı düşünceleri savunmak adına coşkuyla konuşan kişi ise Danton'du. O Danton ki, erdem, görkem, gelecek kuşaklar gibi sözcükleri alaycı bir gülümsemeyle karşılar, ruhu yüceltebilecek olan her şeyi aşağılar ve özgürlüğün önüne çıkan en büyük tehlikeler karşısında duyarsız ve suskun kalırdı. Kendi aralarında bölünmüş gibi görünen bu kadar adamın prensipte şaşılması bir anlaşma içinde bulunmuş olmaları nereden kaynaklanmaktadır?

Bu olguyu, halkın davasından dönmüş olan bu adamların, sanki aristokrasiye ve tiranlığa karşı gösterdikleri hoşgörüyle Tanrı'ya karşı açtıkları savaşla telafi etmek istercesine, dönekliliklerini dini önyargılar diye adlandırdıkları şeylere karşı çıkma yapmacıklığıyla gizlemeye çalışmış olmalarına mı yormak gerekir?

Hayır! Bu yapmacık insanların davranışları, hiç kuşkusuz çok daha derinlerde yatan siyasal görüşlerine dayanıyordu. Özgürlüğü yok etmek için, her türlü olanağın kullanılarak egoizmi destekleyen her şeyin meşrulaştırılması, kalplerin köretilmesi ve kamusal aklın insanlığın savunucuları ile düşmanlarını yargılamak için başvurduğu tek ölçüt olan o güzelim ahlak düşüncesinin silinip yok edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. İyiler ile kötülerin kaderleri arasında yazgının belirsiz lütfundan başka bir ayırım gözetmeyen, dahası en güçlünün ya da en kurnazın hakkından başka bir ölçüt tanımayan bir sistemi benimsiyorlardı.

Siz apayrı bir amaca yöneliyorsunuz, dolayısıyla tam tersi bir siyaset izlemek durumundasınız. Peki, fanatizmi uyandırmaktan ve aristokrasiye bir avantaj sağlamaktan korkmalı mıyız? Hayır! Eğer bilgeliliğin işaret ettiği yolu tutarsak, kolayca bu tehlikelerin üstesinden geliriz.

[...]İnsanları Yüce Varlık'ın saf kültüne ibadet etmeye çağırarak, fanatizme ölümcül bir darbe indirmektir. Bütün uyduruk düşsel fikirler Gerçek'in karşısında yok olur ve bütün çılgınlıklar Akıl'ın karşısında yerlere serilir. Bütün mezhepler, zorlama olmaksızın ve baskıya uğramaksızın kendiliğinden

doğanın evrensel dini içinde erimelidir. Dolayısıyla, şu ana dek savunduğunuz ilkelere bağlı kalmanızı öneriyoruz. Akıl'ın zaferi için kült özgürlüğüne saygı gösterilmelidir; fakat bu özgürlük, kamusal düzeni bozmamalı ve kesinlikle bir komplo aracına dönüşmemelidir. Eğer karşı-devrimci kötü niyetler bu bahanenin ardına gizlenecek olursa, şiddetle bastırın onları. Bunun dışında, ilkelerin gücüne, hatta nesnelerin gücüne dayanmakla yetinin.

Ey hırslı papazlar! Egemenliğinizi yeniden kurmaya çabaladığınızı zannetmeyin. Böyle bir girişim bizim gücümüzü bile aşar. Siz kendi kendinizi mahvettiniz ve nasıl fiziki yaşam diriltilemezse tüzel yaşama da geri dönülemez.

Üstelik rahipler ile Tanrı arasında bir ilişki var mı ki? Şarlatanlar için tıp neyse rahipler için de ahlak aynı şeydir. Doğanın Tanrısı ile rahiplerin Tanrısı birbirinden ne kadar da farklı! Rahiplerin yarattığı dinlerden başka hiçbir şey ateizme daha fazla benzeyemez. Rahipler, Yüce Varlık'ı biçimsizleştirip çarpıttılar ve böylece kendi içlerinde bulunduğunu söyleyecek kadar ileri gidip onu yok ettiler. Onu bazen bir ateş topu, bir öküz, bazen de bir ağaç, bir insan, bir kral yaptılar. Tanrı'yı kendi suretlerinde yarattılar; bu yüzden onu kıskanç, kaprisli, açgözlü, zalim ve acımasız biri olarak resmettiler. Bir zamanlar saray vekilharçları kralların adına yönetmek ve sonra da onların yerine geçmek için Clovis'in ardıllarına nasıl davranmışlarsa,⁶⁹ rahipler de Tanrı'ya öyle davrandılar. Onu bir saraya kapatırcasına gökyüzüne sürgün ettiler ve sadece kendilerine ondalık vergisi, zenginlik, ün, zevk ve iktidar sağlaması amacıyla yeryüzüne çağırdılar. Yüce Varlık'ın gerçek rahibi Doğa, tapınağı evren, kültü erdem, bayramları da evrensel kardeşliğin sınırsız bağlarını pekiştirmek ve duyarlı saf kalplerdeki saygıyı sunmak için onun huzurunda toplanan büyük bir halkın şenliğidir.

[...]Rahipleri bir yana bırakalım ve Tanrı'ya geri dönelim. Ahlakı ebedi ve kutsal temellere oturtalım. İnsana, toplumsal mutluluğun tek güvencesi olan şu hemcinslerine yönelik dinsel saygıyı, şu derin görev duygusunu esinleyelim. İnsanı bütün kurumlarımızla besleyip büyütelim; kamusal eğitim de özellikle bu amaca yönelik olsun. Böylece hiç kuşkusuz, insanın, hem yöne-

⁶⁹ Kral Clovis'in 481'de kurmuş olduğu Merovenj hanedanlığının son dönemlerinde, saray vekilharçlarının kral adına ülkeyi yönetmesi ve bu vekilharçların soyundan gelen Kısa Pépin'in 754'te Merovenj hanedanlığına son verip krallığını ilan ederek (ve Papa tarafından taç giydirilerek) Karolenj hanedanlığını kurması kast ediliyor.

timimizin doğasıyla hem de Cumhuriyetimizin yüce yazgısıyla benzeşen büyük bir karakter edinmesini sağlayacaksınız. Ayrıca Cumhuriyet'i tüm Fransızlar için ortak ve eşit kılmanın gerekliliğini duyumsayacaksınız. Artık söz konusu olan, baylar [mösyöler] değil, yurttaşlar oluşturmaktır. Vatanın çocuklarını yetiştirmek sadece vatanın hakkıdır.

Robespierre, birçok söylevinde ve yazısında olduğu gibi burada da Mani-
heist bir yaklaşım sergiliyor, yani dünyanın, insanlığın ve tabii Fransa'nın iyilik-kötülük çatışması içinde bulunduğunu ileri sürüyordu. İyiliğin zafere ulaşması için, üç ay önceki konuşmasının ana temasını oluşturan erdem sözcüğüne vurgu yaparak hem devlet yönetiminin hem de bireylerin yaşamlarının erdemli, ahlaklı bir hale getirilmesinin zorunlu olduğunu belirtiyordu. Ancak bu kez erdem çağrısının yeterli olamayacağını düşünüyordu. Daha açıkçası sadece insanların akıllarına hitap ederek onların vatan, adalet, özgürlük, eşitlik sevgisiyle dopdolul olarak namuslu, dürüst bir yaşam sürmeye yöneltebileceğine inanmıyordu. Çünkü ona göre insanoğlu, her an aklın işaret ettiği yoldan sapıp duygularının, tutkularının, önyargılarının hükmü altına girebilir ve benlik sevgisine⁷⁰ kapılabilirdi. Bu durumda kötülüğün önüne geçilemez, yozlaşmanın, egoizmin, ahlaksızlığın pençesine düşen toplumda düzen, birlik yok olur ve Cumhuriyet gerçekleştirilemezdi.

Bu nedenle Robespierre, insanların iyilikten sapmamaları için ahlakın ebedi ve kutsal temellere oturtulmasını, yani aşkın bir güce bağlanmasını öneriyordu. Daha açıkçası, her durumda güvenilirmez olan akla gerek kalmadan, insanları kötülükten kaçınıp iyiliğe yönlendiren hızlı bir önseziye, din duygusuna, kısacası bir dine ihtiyaç duyulduğunu ileri sürüyordu. Böylece devrimci Fransa için Yüce Varlık kültünü ilan ediyordu. Bu bağlamda sürekli doğaya göndermede bulunuyor ve zaman zaman hem doğa ile Yüce Varlık'ı-Tanrı'yı özdeşleştiriyor hem de bu kültürün doğal bir din olduğunu ima ediyordu.

Yüce Varlık kültürünün iki ilkesi vardı: Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü. Robespierre'e göre ruhları avutan, teselli eden Tanrı, ahlak kurallarının

⁷⁰ Robespierre, benlik sevgisi (*amour-propre*) kavramını Rousseau'nun anladığı anlamda kullanıyordu. Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri Üzerine Söylev) adlı yapıtında bu kavramı şöyle tanımlamıştı: "Benlik sevgisi, toplum hayatı içinde doğmuş, her bireyi kendini başka her şeyden üstün tutmaya götüren, insanlara birbirlerine karşı yaptıkları bütün kötülükleri esinleyen ve onurun da gerçek kaynağı olan, bağıntılı ve yapay bir duygudan başka bir şey değildir."

kaynağı ve ebedi adaletin güvencesiydi. Ebedi adaletin gerçekleşmesi, yani ahlak kurallarına uyulup uyulmamasının yaptırma bağlanması, ruhun ölüm-süzlüğü ilkesine yol açıyordu. Demek ki din duygusuna sahip olan her insan, öteki dünyada cezalandırılmamak için ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalıp namuslu, dürüst, adil bir insan olacaktı. Siyasal ve ahlaki erdemleri birbirine bağlayan Robespierre, işte bu yüzden Yüce Varlık kültürünün “adalete yapılan sürekli bir çağrı, dolayısıyla toplumcu ve cumhuriyetçi” olduğunu söylüyordu. Yine aynı nedenle, Hristiyanısızlaştırma hareketine savaş açtığı 21 Ekim 1793 konuşmasındaki gibi, Tanrı var olmasaydı bile bir Tanrı düşüncesine, inancına sahip olmanın ne denli gerekli olduğunu dile getiriyordu.⁷¹

Birçok tarihçi, Robespierre’in bu kültür oluştururken Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi*’nde savunduğu “sivil din”⁷² anlayışından esinlendiği konusunda hemfikirler. Ancak bu iki din arasında bazı farkların bulunduğunu da belirtmek gerekir. Yüce Varlık kültürünün sadece iki ilkesi varken sivil din daha fazla ilkeye (ya da Rousseau’nun deyişiyle dogmaya) sahipti. Yüce Varlık kültüründe bulunmayan bu dogmalardan biri “toplum sözleşmesinin ve pozitif yasaların kutsallığı”ydı. Ayrıca Rousseau’nun dini tümüyle toplumsaldı ve dogmaları egemen tarafından belirlenmişti, bu bakımdan da yapaydı. Oysa Robespierre’in dini Tanrı kaynaklı olup doğal ve evrensel; Fransız ulusu için ortaya atılmasına karşın aslında tüm insanlığı kapsıyordu.⁷³ Son olarak Yüce Varlık kültürü, her ne kadar vatanseverliği ve yasalara bağlılığı pekiştirmek işlevine sahipse de, Rousseau’nun dininden farklı olarak bunu doğrudan değil dolaylı bir biçimde, yani ahlak dolayımıyla gerçekleştiriyordu. Yukarıda da belirtildiği üzere Robespierre, dinsel inancı, ahlaki değerleri ve kamusal erdemi birbirinin içine sokuyordu. Böylece ancak inançlı bir insanın ahlaklı, bundan ötürü de devrimci, vatansever, cumhuriyetçi, kısacası iyi bir yurttaş olabileceğine hükmediyordu.

⁷¹ Zaten halkın çıkarttığı uygun olan her şeyi gerçek kabul eden Robespierre’e göre, toplumsal adalet, ortak iyiliğe yol açan Tanrı düşüncesinin gerçek olmaması mümkün değildi.

⁷² Rousseau’nun burada kullandığı “sivil” sıfatı, “yurttaşlıkla ilgili”, “yurttaşlığa değin” anlamı içermektedir. Bu bakımdan “sivil din” kavramını “yurttaşlık dini” şeklinde de okumak mümkündür.

⁷³ Bu nedenle Yüce Varlık kültürünün, bir bakıma Rousseau’nun *Émile*’indeki teizm ile *Toplum Sözleşmesi*’ndeki sivil dinin bir sentezi olduğu söylenebilir.

Bu görüşleri savunan Robespierre'in, ahlaki dinden ayıran, hele hele materyalist bir dünya anlayışını benimseyip ateizme meyleden (Ansiklopedistler dediği) Aydınlanma filozoflarını ve Hristiyanıslaştırma hareketi içinde yer almış olan dönemin aktörlerini yerden yere vurup Rousseau'ya övgüler düzmesi kaçırılmazdı tabii ki. Ancak geniş fikirli olduğunu kanıtlamak istercesine, ateizmi felsefi değil siyasi ve ahlaki açıdan değerlendirdiğini vurguluyor ve bu öğretiyi ahlaksızlığı körükleyip Cumhuriyet'i hedef aldığı için mahkûm ettiğini savunuyordu. Ayrıca Yüce Varlık kültürünün Fransız halkının dini olduğunu söylemesine karşın kült özgürlüğüne de yer veriyor ve kamu düzeni için bir tehlike arz etmeyen diğer dinsel inançların da serbest olduğunu belirtiyordu. Ama öyle anlaşıyor ki, bu diğer kültürler Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü ilkelerini içermek zorundaydılar. Dahası Robespierre, papazların dini ile Yüce Varlık kültürünün birbirinden ne denli farklı olduğuna işaret edip bu devrimci kültürle Katolikliği yeniden canlandırma amacının kesinlikle güdülmediğinin altını çiziyordu.

Buchez ve Roux'nun aktardığına göre Robespierre, bu konuşmasında papazlara, fanatizme, hurafeciliği çatarak alkişlanmış, ama din hakkındaki görüşlerini dillendirirken tam bir sessizlikle karşılanmıştı. Bununla birlikte Konvansiyon, Robespierre'in önerdiği yasa tasarısını benimseyip Yüce Varlık kültürünü Fransız halkının dini olarak ilan etmekten geri durmadı. 7 Mayıs Yasası'nın ilk üç maddesi şöyle düzenlenmişti:

"1. madde: Fransız halkı, Yüce Varlık'ın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul eder.

2. madde: Fransız halkı, Yüce Varlık'a lâyık kültürün İnsan'ın ödevlerini yerine getirmesi olduğunu kabul eder.

3. madde: Fransız halkı, bu ödevlerin ilk sırasına, kötü niyetten ve tiranlıktan nefret etmeyi, tiranları ve hainleri cezalandırmayı, muhtaçlara yardım etmeyi, güçsüzlere saygı göstermeyi, ezilenleri korumayı, başkalarına yapılabilecek bütün iyilikleri yapmayı ve hiç kimseye karşı gayri adil olmamayı yerleştirir."

Ayrıca Yasa'nın daha sonraki maddelerinde, bir yandan bayramlarla ilgili düzenlemelere⁷⁴ yer verilirken, öte yandan kült özgürlüğünün korunduğu, ama bu özgürlük bahanesi altına sığınıp "fanatik vaazlarla ya da karşı-

⁷⁴ Bakınız: Sonraki altbölüm.

devrimci imalı sözlerle" karışıklıklara yol açan herkesin en sert şekilde cezalandırılacağı ifade ediliyordu. Yasa'nın son maddesinde ise "Önümüzdeki 20 Prairial günü⁷⁵ Yüce Varlık'ın onuruna bir bayram kutlanacaktır" deniliyor ve bu bayramı hazırlama görevinin Jakoben vekil David'e verildiği belirtiliyordu.

Yasa'nın kabul edilmesinin ardından Couthon, kürsüye çıkıp hem Robespierre'in raporunun hem de yasa metninin yerel otoritelere, ordulara, halk derneklerine gönderilmesinin yanı sıra Fransa'nın dört bir yanındaki sokaklara afişler şeklinde asılmasını ve bu metinlerin çeşitli dillere çevrilerek yabancı ülkelere yollarını talep etti. Bu önerisi Konvansiyon tarafından hemen onaylandı. Beş gün sonra KEK, dine ayrılmış binaların cephesinde hâlâ silinmemiş olan "Akıl Tapınağı" yazısının kaldırılıp bunun yerine "Fransız ulusu Yüce Varlık'ı ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul eder" yazısının konmasını buyurdu. Ayrıca bu binalarda, devrimci takvime göre her haftanın onuncu gününde (*décadi*) Yüce Varlık töreni yapılacak ve bir ay boyunca rapor ve yasa metinleri okunacaktı.

7 Mayıs Yasası kamuoyunda genellikle olumlu bir şekilde karşılandı. Konvansiyon'a bu karardan ötürü her yönden kutlama mesajları yağıyordu. Bu gelişmeler karşısında bazı inançlı devrimciler seslerini yükseltme zamanının geldiğini düşündüler ve Yüce Varlık kültürünü ateşli bir şekilde desteklemeye koyuldular. 15 Mayıs'ta Jakobenler Kulübü'nde vekil Jullien de la Drôme, bütün ateistlerin sürgün edilmesini istedi. Robespierre, buna karşı çıktı ve önerinin "Rousseau'nun dile getirdiği gerçekle" uyum içinde olduğunu, ama şu anda "çok sayıda budalayı ve yozlaşmış insanı" korkutmamak gerektiğini söyledi. Bununla birlikte Jullien de la Drôme, bir gün sonra Konvansiyon kürsüsüne çıkıp bu görüşünün arkasında durdu. "Yüce Varlık'a inanmadığını söylemek cüretinde bulunan kişi, Fransız halkına, insanlığa ve doğaya karşı çıkıyor demektir" diyerek ateistlere bir darbe daha indirdi. Bunun üzerine Hristiyanısızlaştırma hareketinde önemli roller üstlenmiş olan Carrier, Lequinio gibi bazı vekiller Tanrı'ya inandıklarını ilan etme gereğini hissettiler.

Aynı gün bir Jakoben heyeti de Konvansiyon'da bulunuyordu Heyetin sözcüleri, bu yasa sayesinde "adaletin ve erdemin gündeme konduğunu, ahlakın zafere ulaştığını" savunan konuşmalar yaptılar. Meclis Başkanı Carnot, heyete teşekkür edip açıkça Yüce Varlık ile doğayı özdeşleştirdi: "Yüce Varlığı

⁷⁵ 8 Haziran 1794.

yadsımak, doğanın varlığını yadsımadır. Çünkü yüce bilgeliğin hükmü altındaki doğanın yasaları, bütün gerçekleri içeren büyük gerçekten, doğanın ebedi düzeninden, değişmez adaletten, bütün erdemleri kapsayan yüce erdemden ve bütün saf sevgileri içinde barındıran sevgiden başka bir şey değildir." Bu konuşmanın ardından Konvansiyon, ulusu Yüce Varlık ilkeleri etrafında birleşmeye çağıran ve "bu ilkelere inanmamazlık utanmazlığı gösteren kişileri" halk düşmanı olarak suçlayan bir karara imza attı.

Bu ortamda Paris Belediyesi de boş durmuyordu. Başkan Lescot-Fleuriot, 18 Mayıs'ta kentin sokaklarına astırdığı afişlerde, Yüce Varlık sayesinde kılığın önüne geçileceğini müjdeledi: "Bolluk sizi bekliyor. Ulusların özgürlüğünün koruyucusu olan Yüce Varlık doğaya size bol bol ürünler hazırlamasını tavsiye etmiştir. O şimdi sizi gözetiyor. İyiliklerine lâyık olduğunuzu kanıtlayın." Böylece Yüce Varlık kültü kendine özgü hurafelerle bezendiriliyordu. Öyle ki Collot d'Herbois ile Robespierre'e karşı girişilen başarısız suikastlerin ardından, halk arasında hatta Konvansiyon'da bu Jakoben liderlerin Yüce Varlık tarafından korunduğuna ilişkin sesler yükseliyordu.⁷⁶

Ancak hurafeciliğe varan bu coşkunun tüm devrimciler tarafından paylaşıldığını söylemek mümkün değildi. Gerek eski Hıristiyanlaştırma militanları gerek ateist ya da deist vekiller, Robespierre'in din politikasına kuşkuyla yaklaşıyorlar ve Yüce Varlık kültürünün (her ne kadar Robespierre papaz düşmanlığını sergilemiş ise de) Katolikliğin yeniden canlanmasına yol açacağından endişe ediyorlardı. Bu nedenle gizliden gizliye eleştirilerde bulunuyorlar, hatta Yüce Varlık Bayramı'nda olduğu gibi başlarında Bourdon de l'Oise'in bulunduğu bazı vekiller, açıktan açığa bu külte ve onun yaratıcısı Robespierre'e yönelik iğneleyici sözler sarf etmekten çekinmiyorlardı.⁷⁷

⁷⁶ Admirat'nın Collot d'Herbois'ya 22 Mayıs'ta, bir gün sonra da Cécile Renault'nun Robespierre'e yönelik suikast girişimlerinin konuşulduğu Jakobenler Kulübü oturumunda birçok üye, başta bu iki kişi olmak üzere Jakoben liderlerin koruma altına alınmasını önerdiler. Ancak söz konusu edilen liderler, böyle bir uygulamayla halk temsilcilerinin halktan koparılacağını ileri sürüp bu öneriyi benimsemediler. Couthon, öneriyi reddetmesinin gerekçesini şöyle açıkladı: "Bize korumalar verilmesinden söz edildi. Bu önerinin iyi bir niyetle ortaya atıldığına inanmak istiyorum. Ama çevrelerinde korumaların bulunmasını isteyenlerin sadece despotlar olduğunu ve bizim despotlarla bir tutulacak insanlar olmadığımızı da vurgulamam gerek. Bizim korumalara ihtiyacımız yok. Erdemimiz, halkın güveni ve Tanrısal irade bizim yaşamımıza göz kulak oluyor zaten."

⁷⁷ Robespierre, not defterine Bourdon de l'Oise hakkında şunları yazmıştı: "Montagne sıralarında yönetime karşı düşmanlar yaratmak için Yüce Varlık'ı ilan eden yasayı bir araç olarak kul-

Yüce Varlık Bayramı, 7 Mayıs Yasası'nda belirtildiği üzere, 8 Haziran'da Paris'te ve diğer kentlerde kutlandı. David'in özenle hazırladığı görkemli bayram bütün gün sürdü. Kortejin başında Konvansiyon Başkanı sıfatıyla yürüyen ve gök mavisi renkli giysisi içinde Yüce Varlık kültürünün başrahibiymiş gibi bir görüntü çizen Robespierre yaptığı konuşmalarda ilk önce, "dünyadaki bütün suçların ve mutsuzların ortadan kalkma" zamanının geldiğini ilan etti. Ardından yinelediği bu konudaki görüşlerini Devrim'in, Cumhuriyet'in Tanrı'nın eseri olduğunu söylemeye kadar vardırı: "İyi olan her şey Tanrı'nın eseridir ya da Tanrı'nın ta kendisidir. Kötülük, hemcinsine zulmeden ya da zulmedilmesine göz yuman ahlaksız insana aittir. [...]İnsanın yüreğine adalet ve eşitlik kurallarını kazıyıp tiranların öldürülmesi kararını yerleştiren Tanrı'nın ölümsüz eli değil midir? Dünyanın başlangıcında Cumhuriyet'i ilan eden ve tüm zamanlar ve tüm halklar için özgürlüğü, iyi niyeti ve adaleti gündemde tutan Tanrı'nın kendisi değil midir?"

Robespierre'in "teolojik-politik" olarak nitelendirilebilecek söyleminin ve tabii Yüce Varlık kültürünü yaratmasının ardında farklı amaçların bulunduğu çeşitli tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir. Bu konuda en fazla rağbet gören yoruma göre Yüce Varlık kültürü, ateizm dalgasının inançlı kitlelerde yarattığı rahatsızlığı gidermeye yönelik politik bir manevraydı. Robespierre, Michelet'nin deyişiyle "Fransa'ya yitirdiği Tanrı'sını geri vererek", bu kitleleri Devrim'e, Cumhuriyet'e kazandırma hesabı içindeydi. Bu yorum dönemin bazı aktörleri tarafından da paylaşılmıştı. Örneğin Paris Komünü ulusal ajanı olan Payan, Yüce Varlık kültürü Yasası'ndan bir gün sonra kaleme aldığı bir mektubunda şu satırlara yer vermişti: "Bu yasa, karışmış ve bölünmüş velayetlerdeki vatanseverleri aynı doktrin altında birleştirecektir. Çünkü bir din ve papazlar yaratmıyor; fakat yasamacıların, Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğüne ilişkin teselli edici dogmayı halkın elinden çekip almak istemediklerini kanıtlıyor."

Payan'ın bu saptamasındaki "bölünmeyi engelleme" temasına vurgu yapan bazı tarihçilere göre ise, Yüce Varlık kültürüyle sadece Katoliklere seslenilmiyor, ayrıca halk yeni bir inanç birliği içine sokularak ülkedeki parçalanmaların, bölünmelerin önüne geçilmesi ve böylece toplumsal birliğin sağlanması amaçlanıyordu. Tabii "yeni bir inanç" görüşü benimsendiğinde, doğal bir din olarak değerlendirilen Yüce Varlık kültürünü, (tarihçi Guérin'in yaptığı gibi)

lanmaya çalıştı ve başardı. Yüce Varlık Bayramı gününde, halkın gözü önünde, bu konuyla ilgili en ahlaksız sözleri sarf etmekten ve kabaca alay etmekten sakınmadı."

kapının papazlara, dinsel fanatizme, hatta Katolikliğe kapatılması olarak yorumlamak da mümkündür.

Yüce Varlık kültü ile terör arasında ilişki kuran tarihçilerin sayısı hiç de azımsanacak gibi değildir. Bazı tarihçilere göre Robespierre, bu külte ilişkin söylemiyle iyi, mutlu bir gelecekte söz ederek Devrim'e dolayısıyla teröre son verme olanağını kurguluyordu. Ama Yüce Varlık Bayramı'ndan iki gün sonra "Büyük Terör"e yol açan Devrim Mahkemesi Yasası'nın kabul edilmesi, bu yorumu epey tartışılır kılmaktadır. Bu çerçevede fikir yürüten başka tarihçiler, tam tersi bir yoruma imza atmaktadırlar. Onlara göre bu kült, tanrısal adaletle vurgu yaparak teröre ahlaki, tanrısal bir meşruluk sağlıyordu. Gueniffey'in deyişiyle bu külte içkin tanrısalılık himayesi, bir yandan devrimci girişime yanılmaz bir nitelik kazandırıyor, öte yandan terörü uygulayan Jakobenlerin, eylemlerinin sonul haklılığı konusunda gönül rahatlığı içinde olmalarına imkan tanıyordu. Bu yorumlardan başka Yüce Varlık kültürünün amacına ilişkin şu açıklamalarla da karşılaşılmalıdır: Robespierre'in kişisel otoritesini daha da güçlendirmek, *sans-culotte*'ların toplumsal ve ekonomik gerçekleri görmelerini engellemek, iç ve dış barışa giden yolu döşemek vb.

Bu birbirinden farklı, hatta zıt açıklamalardan hangisi (ya da hangileri) kabul edilirse edilsin, sonuçta önemli olan, devrimci Fransa'ya Yüce Varlık kültürü adı altında yeni bir inanç sisteminin getirilmiş olmasıydı. Bu kült, resmen dile getirilmemiş olsa da bir ulusal din, bir devlet dini olarak tasarlanmıştı.⁷⁸ Başta Robespierre olmak üzere Jakobenler, tıpkı diğer devrimciler gibi din politikasında laikliğe yer olmadığını kabul ediyorlardı. Zaten Devrim'in başlangıcından bu döneme kadar ne halktan ne de politikacılardan laiklik yönünde herhangi bir talep gelmemişti.⁷⁹ Yüce Varlık kültürüyle din devletin hizmetine koşuyor, hatta siyasal iktidarın hükmü altında din ile devlet iç içe geçiriliyordu. Ahlak ile ilişkilendirilen dine çeşitli toplumsal-siyasal işlevler yükleniyordu. Cumhuriyet'in erdem ve ahlakla yoğrulması denen bu tasarı, doğrudan doğruya halkı erdemli, inançlı bir halk yaparak yeniden yaratma projesine bağlıydı.

⁷⁸ Yüce Varlık kültürünün başarı şansının ne olduğu hakkında bir fikir yürütmek tümüyle spekülasyon yapmak olacaktır. Çünkü bu kültürün ömrü çok kısa olacak, Robespierre ve yandaşlarının düşüşiyle birlikte silinip ortadan kalkacaktır.

⁷⁹ Devletin hiçbir kültürü finanse etmemesini kapsayacak şekilde devlet-din ayrımını Konvansiyon'un kabul etmesi ve böylece Fransa'da ilk kez (dinsel alanın yine de devlet kontrolü altında bulunduğ) bir tür laiklik anlayışını yasalastırması ancak 21 Şubat 1795'te gerçekleştirilecektir.

D-HALKI YENİDEN YARATMAK

Jakobenlerin baştan beri bilinçli olarak bireyselliği, özel yaşamı yok etmeye, tüm insanları tek bir kalıp içine sokarak tek biçimli, tek sesli bir toplum oluşturmaya ve bir bakıma halkı yeniden yaratmaya yönelik bir program izledikleri sarulmamalıdır. Jakobenler, 1789 devrimcileri ile aynı düşünsel mirası paylaşmış, aynı kültürel havayı solumuşlardı. Dolayısıyla, tıpkı diğerleri gibi onlar da bireyden, bireysel hak ve özgürlüklerden hareketle düşüncelerini oluşturuyorlardı. Örneğin Robespierre, (görmüş olduğumuz üzere) Ulusal Kurucu Meclis'te, bireysel haklara ve özellikle düşünce özgürlüğüne hiçbir sınırlama getirilmemesini savunan ender üyelerden biriydi. Fakat diğer konularda olduğu gibi, birey-toplum ilişkisi konusunda da aynı Jakoben liderler, “nesnelerin gücü” nedeniyle bazen bireye vurgu yapıyorlar, bazen de epey katı olarak nitelendirilebilecek toplumcu bir yaklaşım (ya da bazı tarihçilerin deyişiyle totaliter bir görüş) sergiliyorlardı.

Krallığın düşüşüyle birlikte siyaset sahnesinde ağırlıklarını hissettiren Jakobenler, Devrim düşmanlarına karşı kamusal gücün koruyuculuğunu üstlenmelerine rağmen, bireysel hakların ve özel yaşam alanlarının güvence altına alınması gerektiğini sık sık dile getirmeyi sürdürdüler. 10 Mayıs 1793 tarihli söylevinde,⁸⁰ bireysel özgürlükleri yönetime karşı korumanın Anayasa'nın en temel görevi olduğunu söyleyen Robespierre, kamusal alan-özel alan ayrımı yapıyordu. Bu nedenle “doğal olarak kamusal otoriteye ait olmayan her şeyin bireysel özgürlüğün ellerine bırakılmasını” istiyor ve böylece bireysel özgürlüğü sağlamanın siyasal iktidarın her şeye karışmamasına bağlı olduğunu ileri sürüyordu. Robespierre, iktidara geldiklerinden sonra da bu görüşünün arkasında durmaya devam etti. Devrimci Yönetim'in ne olduğunu açıkladığı 25 Aralık 1793 konuşmasında, koşullardan dolayı sert önlemler almak zorunda kalınsa bile, Devrimci Yönetim'in bireysel özgürlükleri ve özel çıkarları gereksiz yere rahatsız etmemesini salık veriyordu.

24 Nisan 1793'te “insanı özgür kılmak istiyorsanız, yalnızca onun için yasalar yapın, onu iktidarın ağırlığı altında ezmeyin” diyen Saint-Just de, *Cumhuriyetçi Kurumlar*'da bu yönde kaleme aldığı birçok deyiş yer veriyordu: “Halkın özel yaşamını ve aile içi ilişkilerini mümkün olan en az biçimde yasa-

⁸⁰ Bu söylev, 2. cildin III. bölümünün “Siyasal Düzenin Yapılandırılması” başlıklı altbölümünde yer almaktadır.

ların otoritesine bağlamak gerekir. [...]Halkın özgürlüğü kendi özel yaşamı içindedir, buna kesinlikle müdahale etmeyin. [...]Önemli olan halkı mutlu kılmaktan çok onun mutsuz olmasını önlemektir. Yeter ki baskı yapmayın. Her kişi kendi mutluluğunu elde etmeyi başaracaktır. Mutluluğunu yönetenlere borçlu olduğu önyargısına kapılan bir halk, bu mutluluğu uzun süre koruyamaz.”

Fakat Jakobenler, bu “bireyci” yaklaşımları yanında, tıpkı 1789 devrimcileri gibi “birlik tutkusuna” sahiptiler. Hatta bu tutku, onlarda, belki Devrim’in çalkantıları içinde gerek karşı-devrimcilere ve dış düşmanlara, gerek siyasal rakiplerine karşı verdikleri mücadelelerle yoğrularak, belki de özgürlüğün despotizmi mantığının bir sonucu olarak neredeyse “psikolojik bir saplantı” haline dönüştü. Kendi içlerinde bölünmez bir birlik olmaları gereği üzerinde duran Jakobenler,⁸¹ bu anlayışı toplumsal yapıya da uyarladılar. Bireyin bir bütünün parçası ya da halkın bir üyesi olarak bir anlam taşıdığını kabul etmeleri nedeniyle, her şey bütüne endekslendi. Başta Cumhuriyet olmak üzere hedeflenen tüm amaçlara ulaşılması yolunda gerçekleştirilmesi gereken ilk aşama, halkın (ulusun) birliğinin ve genel iradenin bütünlüğünün sağlanıp korunmasıydı. Bu noktada birey (ve ona özgü olan çıkarlar ve tutkular) büyük bir tehdit olarak algılanıyordu. Çünkü insan, özünde iyi ise de toplumsal ilişkiler içinde her an bencillığe kayabilir ve kötü (yani “asosyal”, toplumsal bütünlüğe aykırı) eğilimlere kapılabilirdi. Dolayısıyla farklı bireylerin (ve bunların oluşturduğu toplulukların, grupların, sınıfların) iradelerinin ve çıkarlarının rekabetinden ulusal birlik kurulamayacağı yani halk birlik içine soku-lamayacağı gibi, var olan birlik de bu tür farklılıklardan dolayı dağılıp yok olurdu.

Bu nedenle Jakoben ideolojik söylem, sürekli olarak, özel ya da bireysel çıkarların halkın birliğini bozucu, Devrim’i yolundan saptırıcı etkisi üzerinde ısrarla duruyordu. Robespierre, çeşitli konuşmalarında, insanlara bencilliği ve kibiri aşıl原因 eski kültürün hâlâ etkisini sürdürdüğünü belirtip, kamu gücünün temel görevinin toplumda genel iradeyi ve ortak çıkarı hâkim kılmak olduğunu vurguluyordu. Ona göre tutkuların körüklediği bireysel ya da özel

⁸¹ Örneğin Simond, Jakobenlerin kendi aralarında bir “gönül birliğine” sahip olmaları düşüncesini 27 Ağustos 1792’de kulüpte şöyle dile getiriyordu: “Bize söylevler, yazışmalar gerekmiyor; her birimizin diğerlerinin gözlerine bakıp ne yapması gerektiğini sezeceği suskun toplantılarımız olmalı.”

çıkarlar tümüyle ortadan kaldırılmasa da, bunların ortak çıkarın önüne geçmesi engellenmeli ya da bunlar ortak çıkara güdümlenmeliydi. Saint-Just de, özel çıkarların varlığını kabul ediyor, ama bunların ya ortak bir paydada birleştirilmesini ya da gerekli her durumda ortak çıkara feda edilmesini savunuyordu. Konvansiyon kürsüsüne her çıkışında bu görüşünü dile getirmeye özen gösteriyordu. Örneğin 1793 Anayasası'nın hazırlık döneminde "bütün çıkarları birbirine bağlayan yetkin bir anayasa olmalıdır" diyor, 1794'teki söylevlerinde ise feda sözcüğünü ağızdan düşürmeyip "bütün özel çıkarlar vatana feda edilmeli" ya da kutsal vatan sevgisi "acımasızca, korkusuzca ve insan onuruna aldırmaksızın her şeyi kamu çıkarına feda eder" şeklindeki ifadelerle yer veriyordu.

Jakobenlerin ulusal birliğe, ortak çıkara ilişkin ısrarlı tutumları, onları "yurttaş oluşturma" düşüncesine yönlendiriyordu. Jakoben söylem, sürekli olarak "yurttaş-birey", "yurttaş-bey (mösyö)" ya da "iyi yurttaş-kötü yurttaş" ayrımı üzerinde duruyor⁸² ve insanların gerçek anlamda yurttaşlara dönüşmesinin önemine dikkat çekiyordu. Jakobenlerin, birçok konuda olduğu gibi bu konuda da Rousseau'dan esinlendikleri söylenebilir. Çünkü Cenevreli düşünür, *Économie politique* (Ekonomi Politik) adlı yapıtında, "özgürlük-erdem-yurttaş" üçlüsü arasında sıkı bir bağ kurup, özgürlük olmadan devletin varlığını sürdüremeyeceğini belirtiyor, ardından "erdem olmadan özgürlük, yurttaşlar olmadan da erdem olmaz; yurttaşlar oluştursanız her şeyiniz olur" diye yazıyordu. Demek ki bir yanda Rousseau'nun yasalara itaat etmeyle oluştuğunu söylediği toplumsal özgürlüğün, öte yanda bireysel iradelerin genel iradeye uyumu anlamındaki siyasal erdem olabildiği, kısacası devletin varlığını sürdürebilmesi için insanlarda "bir özgürlük ve erdem doğasının" yaratılması, yani insanların yurttaşlara dönüştürülmesi gerekiyordu. Rousseau'ya göre yurttaş olduğunun bilincine varan insan, "kişiliğini devlet ile olan ilişkisi içinde gören, kendi varlığını devletin varlığının bir parçası olarak algılayan" ve böylece "bu büyük bütün ile bir anlamda özdeşleşen, kendisini

⁸² Billaud-Varenne, *Les éléments du républicanisme* adlı kitabında, yurttaş ile birey arasındaki farkı şöyle açıklıyordu: "Yurttaşlar, toplumsal görevlerinin bilincinde olup her şeyi kamusal çıkara yönlendiren ve ülkelerinin refah düzeyini pekiştirerek mutlu olan kimselerdir. [...] Bireyler ise, tam tersine, diğerlerinden uzak duran ya da daha doğrusu kamusal iyilik için çalışmaktansa özel çıkarlarını daha iyi kollamayı bilen kimselerdir; tam anlamıyla, başkalarının zararına kişisel refahlarını arttırmak için eşitlik dengesini bozmaya uğraşan insanlardır."

vatarın bir üyesi olarak hisseden ve vatarı yalnız bir insanın salt kendisine duyduğu eşsiz duyguyla seven" insandı.

Rousseau'nun bu yaklaşımını benimseyen Jakobenler, Robespierre'in 10 Mayıs 1793 konuşmasında belirttiği gibi, doğuştan kötü olmayan insanın özgürlük ve mutluluk için doğduğunu, ama kötü bir toplumda yozlaşıp dejenere olduğunu ve köleleştiğini kabul ediyorlardı. Onlara göre *Ancien Régime*'deki Fransızların durumu buydu. Devrim bu durumu değiştirmenin, toplumu yeniden yapılandırmanın ve insanı yurttaş haline getirerek doğasının özünde bulunan özgürlüğe ve mutluluğa kavuşturmanın aracıydı. Ama bu, bir günde yapılacak bir iş değildi. İnsanlara "artık yurttaş oldunuz" denilerek onların yurttaşlara dönüşmesi sağlanamazdı. Zaten bu yüzden Devrim 14 Temmuz 1789'da, 10 Ağustos 1792'de ya da 2 Haziran 1793'te olmuş bitmiş değildi, hâlâ sürüyordu. Çünkü *Ancien Régime*'de kök salmış olan gelenekler, görenekler, alışkanlıklar, değerler etkide bulunmaya devam ediyordu. Bu nedenle toplumun tüm alanlarını baştan aşağı yeniden düzenlemek ve insanları (ve tabii onların oluşturduğu halk denen bütünü) yozlaşmışlığın, benlik sevgisinin, egoizmin, çıkarıcılığın pençesinden kurtarmak, kısacası onlara cumhuriyetçiliği özümsemelerini sağlayacak yeni bir zihinsel ve duygusal yapı aşılama gerekiyordu. İşte ancak o zaman yurttaşlardan söz etmek mümkün olurdu.

Geçmişle tüm bağların koparılması ve her şeyin yeniden düzenlenip yapılandırılması düşüncesi, sadece Jakobenlere özgü değildi. Bu düşünce, 1789'un ilk günlerinden itibaren (siyasal eğilimleri ne olursa olsun) tüm devrimci aktörler tarafından, ağızlarından düşürmedikleri "*régénération*" (yeniden canlanma, dirilme, kalkınma) sözcüğüyle dile getirilmmişti; hatta XVI. Louis bile bu sözcüğü kullanmamazlık edememişti. İlk başlarda dilek defterlerinde de dile getirilen yeniden canlanma kavramı,⁸³ Sieyès, Bailly, Thouret, Mirabeau gibi devrimci vekiller tarafından imparatorluk, krallık ya da devlet için kullanılmıştı. Kısa süre sonra, siyasal yapıdan başka ulusun, halkın, kısacası bu bütünleri oluşturan insanların rejenere olmasından ya da daha doğrusu rejenere

⁸³ Kitabın daha önceki sayfalarında *régénérer* için yeniden canlandırmak ve *régénére* için de yeniden canlanmış-canlandırılmış kavramlarını kullandım. Ama bundan böyle Türkçeyi biraz zorlayacağım, yani dilimizde "dejenere" sözcüğünden farklı olarak pek kullanılmayan "rejenere" sözcüğünü (duruma göre rejenere olmuş, edilmiş ya da *régénérer* fiilinin karşılığı olarak rejenere etmek şeklinde) kullanmayı yeğleyeceğim. Ancak *régénération* sözcüğü için yeniden canlanma kavramını kullanmaya devam edeceğim.

edilmesinden dem vurulmaya başlandı. Örneğin *triumvirat*'da yer alan Duport, 29 Mayıs 1790'da Meclis'te yaptığı konuşmasında, Devrim'in yarattığı fırsatlardan yararlanarak bu yönde bir çaba gösterilmesini salık veriyordu: "Becerikli bir yasamacı, insanları rejenere etmek ve böylece onları tabiri caizse daha iyi, daha adil, daha toplumsal kılacak yeni kalıplar içine sokmak için, ancak birkaç asırda ortaya çıkabilen bu fırsatları kullanmayı bilen kişidir."

Bundan böyle yeniden canlanma kavramı, ağırlıklı olarak bu anlamda ele alındı. Örneğin Jakobenler Kulübü'nün 1791 Eylül'ünde şubelerine yolladığı bir bildiride, halkın rejenere edilmesi için kullanılacak araçlar açıklanıyordu. Brissot ise, aynı yılın son aylarında savaş çığırtkanlığı yaptığı konuşmalarında, "savaşın ruhları rejenere etmesinden" ve "savaştan rejenere olmuş yeni ve ahlaki bir ulusun doğmasından" söz ediyordu. Krallığın düşüşünden bir yıl sonra 10 Ağustos 1793'te düzenlenen kutlamalar, halkın yeniden canlanma bayramı olarak adlandırılıyor ve şölen sırasında hazırlanan çeşmeden simgesel olarak yeniden canlanma suyu içiliyordu. Bundan yirmi gün sonra Danton, "mutluluğu sağlayacak yeniden canlanmayı nihayet gerçekleştirmek için, eğer gerekiyorsa, halkla birlikte bir üçüncü devrim daha yapılacağını" ilan ediyordu.

İnsanların (dolayısıyla ulusun-halkın) ne zaman rejenere olacağı konusunda iki farklı yaklaşım bulunuyordu. İlk yaklaşım, ilk dönemlerin iyimser havası içinde, yeni erdemli insanın Devrim'in coşkusuyla sanki mucizevi bir şekilde doğduğunu kabul ediyordu. Condorcet bu görüşü, "mutlu bir olay, bir anda insanlığın umutlarının önünü boydan boya açtı; bir anlık bir zaman, bugünün insanıyla yarının insanı arasına bir yüzyıllık bir mesafe koydu" diyerek dile getiriyordu. Tarihçi Ozouf'un deyişiyle, yeni insanın belirmesi için zamanın dolayımına gereksinim yoktu. Devrim'in patlak vermesi ve Fransızların da rejenere olmak istemeleri yeterliydi. Üstelik Devrim'in ilkeleriyle ve Ulusal Kurucu Meclis'in attığı her adımla rejenere olan insanın yeniden yozlaşmayacağına, dejenere olmayacağına, geçici bir unutkanlık içine girse bile bu mucizenin kaynağı kendi içinde bulacağına inanılıyordu.

İkinci yaklaşım, geçmişin tümüyle yok olmadığı düşüncesinden hareket ediyordu. Bu görüşü savunanlara göre Devrim özgürce ilerlemiyordu. İnsanın (ve toplumun, halkın) rejenere olmasının önünde, yine Ozouf'un deyişiyle, dış engeller (geçmişin yandaşları yani karşı-devrimciler) ve iç engeller (geçmişten gelip hâlâ yaşatılan anılar, gelenekler, alışkanlıklar, inançlar, yasaların henüz düzeltilmediği töreler ve yenilikten korkma duygusu) vardı. Tabii

ki halkın arasında rejenere olmuş insanlar bulunuyordu, ama büyük çoğunluk geçmişe saplanıp kalmıştı. Dolayısıyla insanların, buradan hareketle de halkın rejenere edilmesi gerekiyordu. Bu işlem hem zaman gerektiriyordu hem de çok zahmetliydi. Billaud-Varenne, “uzun zaman zincirler içinde acı çekmiş bir ülkede demokrasiyi kurma işi, hiçlikten varlığa geçişte doğanın harcadığı çabayla kıyaslanabilir ancak” derken bunu kastediyordu. Zaman konusunda, kimileri yeniden canlanmanın uzun soluklu bir uğraş olduğunu, birkaç kuşak sonrasında gerçekleşeceğini ileri sürürlerken, diğerleri bunun bir an önce tamamlanmasını istiyorlardı. Bu yaklaşımın üzerinde durduğu bir diğer konu da, rejenere olmuş insanın yeniden dejenere olabileceği temasıydı. Dolayısıyla olası yozlaşmalara karşı sürekli tetikte olunmalıydı.

Bu iki yaklaşım, farklılıklarına rağmen eski ile yeni arasında diyalektik bir ilişki bulunmadığı konusunda hemfikirler. Daha açıkçası her ikisi de, eski dünyanın yeni dünyayı doğurmadığı ya da yeni dünyanın eski dünyadan kaynaklanmadığı düşüncesini kabul ediyordu. Buna göre yeniden canlanma, bir düzeltme, bir reforme etme değil, yepyeni bir şeyin ortaya çıkarılması, yaratılmasıydı. Ulusal Kurucu Meclis içinde Monarşistler grubunda yer alan soylu Clermont-Tonnerre bile, 25 Temmuz 1789'da “bozuklukların reforme edilmesiyle ve 14 yüzyıldır var olan anayasanın zamanın getirdiği kötülüklerden arındırılıp yeniden düzeltilmesiyle” yeniden canlanmanın gerçekleşmeyeceğini açıkça dile getiriyordu. Rejenere olan (ya da edilecek olan) insanın-toplumun tarih boyunca yeryüzünde bir benzeri bulunmayan yepyeni bir insan-toplum olduğu iddia ediliyordu. Fakat aynı zamanda yeniden canlanmaya bir köken kazandırmak amacıyla, bu işlemin insanın-toplumun doğasına, özüne geri dönüş olduğu söylenerek ya da Sparta'ya, Antik Roma'ya göndermede bulunarak bir çelişkiye düşülmesine hiç aldırmaz edilmiyordu. Aynı şekilde, bir yandan yeniden canlanma için *Ancien Régime*'le tüm bağların koparılması savunuluyor, öte yandan krallık ve XVI. Louis ile devam ediliyordu. Tabii bu çelişki krallığa son verilmesiyle ortadan kalkacaktı.

Jakobenler, yeniden canlanma hakkındaki ikinci yaklaşımı benimsiyorlar ve vakit geçirmeden bunun üzerinde yoğunlaşılması yönünde bir tutum takıyorlardı. Bundan ötürü de zaman zaman geniş kapsamlı bir yeniden canlanma planı yapıp uygulamayı gündeme getiriyorlardı. Jakobenlerin gözünde insanın rejenere olması ya da daha doğrusu edilmesi, (daha önce belirtildiği üzere) insanın yurttaşla dönüştürülmesiydi. Var olan insan malzemesiyle Dev-

rim'in başarıya ulaştırılıp temel amaç olan cumhuriyetin-demokrasinin tam anlamıyla tesis edilmesi mümkün gibi görünmüyordu. Robespierre'in 3 Aralık 1792'de "ruhlarımızın bozukluğu" ile "arzu etme cüretinde bulunduğu- muz özgür yönetimin gerektirdiği karakter sağlamlığı" arasında ciddi bir çelişkinin bulunduğuna ilişkin saptaması, Jakobenler bakımından içinde bulundukları durumu yeterince iyi bir biçimde yansıtıyordu. Buradan hareketle toplumda Billaud-Varenne'in deyişiyle bireyler ve yurttaşlar, dahası rejenera olabilecek ve olamayacak insanların bulunduğu varsayılıyordu. Bu ayrım da bir dışlama mekanizmasının işletilmesini zorunlu hale getiriyordu. Yeniden canlanmayı gerçekleştirebilmek için, bunun önünde engel teşkil eden rejenera olamayacak, buna direnecek insanlar, kısacası tüm karşı-devrimciler yok edilmeliydi. Böylece yeniden canlanma düşüncesi, toplumun şiddet yoluyla arındırılmasına zemin sunuyor ve terörü -arındırmanın bir aracı olarak- meş- rulaştırıyordu.

İnsanların rejenera edilerek yurttaşlara dönüştürülmesi demek, aynı za- manda halkın da (halk ile özdeşleştirilen ulusun da) oluşturulması, yaratılma- sı demektir. Bu düşünce, henüz Devrim'in ilk dönemlerinde ortaya atılmıştı. Örneğin Michelet'nin aktardığına göre bir Kurucu Meclis üyesi, "bir ulus için yasalar yaptıktan sonra geriye kalan işimiz, bu yasalar için bir ulus yaratmak- tır" demişti. Rabaut Saint-Étienne ise 1792'de, bütün Fransızların Devrim'e lâıyk kişiler haline getirilmesi için onlara ortak ve tekbiçimli duygular aşılma- sını istemiş ve sözlerini "Fransızlardan yeni bir halk oluşturmak gerek" di- yerek tamamlamıştı. Jakobenler, özellikle iktidara geldikten sonra, bu konuya çok daha fazla önem verdiler ve bu yönde çeşitli girişimlerde bulundular.

Bu aşamada Jakobenlerin halk (ulus) sözcüğünü nasıl anlamlandırdıkları- na kısaca değinmek gerekir. Jakobenler, Devrim'in tek öznesi olduğunu ileri sürdükleri halkı ideolojilerinin odak noktasına yerleştiriyorlardı. Halk en üs- tün meşruluk kaynağı olduğundan, Jakoben söylem tümüyle halka endeks- liydi, her şeyi halka göre ve halktan hareketle açıklamaya çalışıyordu. Ancak burada sözü edilen halk, egemen olan soyut halktı. Çünkü Jakobenler, tıpkı 1789 devrimcileri gibi soyut halk-somut halk ayrımını (açıkça ifade etmeseler de) benimsiyorlardı. İdealleştirdikleri soyut halka birçok özellik yakıştırıyor- lardı. Halk her şeyden önce iyiydi, doğal bir iyiliğe sahipti. Bu nedenle Robes- pierre, 24 Nisan 1793'te "halkın iyi olduğunu varsaymayan her anayasa bo- zuktur" dedikten iki hafta sonra Konvansiyon üyelerine "şu tartışılmaz ilkeyi kabul edin: Halk iyidir" diye sesleniyordu. Halkın bu doğal iyiliği, onun

özünde erdemi barındırdığı ya da en azından doğal olarak erdeme yatkın olduğu anlayışını çağırıyordu. Bu bakımdan halk, birlik içinde olup ortak irade, ortak duygular doğrultusunda davranan bir bütündü; Devrim de yalnızca onun eseri idi. Halk böyle tanımlandıkça, Jakobenlerin söylemlerini ve eylemlerini meşrulaştırmak için zaman zaman kendilerini “halkın sesi” ilan etmeleri, hatta kendilerini halkla özdeşleştirmeleri⁸⁴ de kaçınılmazdı.

Tıpkı Rousseau gibi Jakobenlere göre de halk, iyiliği istemesine rağmen onu her zaman göremiyordu, üstelik yanılmaz da değildi. Daha açıkçası halk yanılmaya, düşmanları tarafından yanılırlara sürüklenmeye açıktı. Bu saptamada bulunduğu anda, soyut halktan somut halk düzeyine geçiliyor demektir. Kanlı canlı insanlardan oluşan bu somut halk, yüceltilen soyut halkın çok uzağındaydı. İnsanların büyük çoğunluğu erdeme kazandırılmamış, ortak iyiliğe yönlendirilememiş, kısacası yurttaşlık bilincine ve duygusuna kavuşturulamamıştı. Fransızlar yurttaşlara dönüştürülemediğinden ötürü yurttaşların organik birliği anlamında bir halk da ortada yoktu. Tabii Jakobenler, popülist yaklaşımlarının gereği olarak bu gerçeği açıkça dile getirmiyorlardı. Aralarında sözünü esirgemeyen tek kişi belki Marat'ydı. Kendisine “halkın dostu” diyen Marat, halka verdiği öğütlerin kulak ardı edilmesinden duyduğu düş kırıklığıyla, 27 Ağustos 1791 tarihli gazetesinde, Fransızları aşağılamaya varan cümlelere yer vermekten çekinmiyordu: “Hayır özgürlük bize uygun değil. Özgürlüğün bedelinin ne olduğunu bilemeyecek kadar rahatımıza ve hazzlara düşkün, paranın esiri, cahil, övünge, kasıntı, alçak, aşağılık ve yoz insanlarız. Özgür olmakla böbürleniyoruz! Oysa ne denli köle olduğumuzu anlayabilmek için başkente bir göz atmak ve bu kentte yaşayanların törelerinin ne olduğunu görmek yeterli olur.”

Jakobenler, halkın aldatılmasını önlemek için yönlendirilmesinden, bilgilendirilmesinden, aydınlatılmasından söz etmekle yetinmiyorlar, bazen de “iyi halk ve kötü halk” kavramlarını ortaya atıp bu ikisinin arasındaki farklılığı açıklıyorlardı. Robespierre, 26 Mayıs 1794'te Jakobenler Kulübü'nde yaptığı konuşmada, kötü halkın “hırslı, entrikacı, düzenbaz insanlardan ve ikiyüzlü karşı-devrimcilerden” oluştuğunu belirtiyor ve bu halkı kamuoyunu aldatmaya ve kamusal iyiliği yok etmeye çalışan “geveze, dalavereci, yapay halk”

⁸⁴ Örneğin Robespierre, 27 Nisan 1792'de kendisini eleştirenleri şöyle yanıtlıyordu: “Beni halkı pohpohlayıp yoldan çıkarmakla suçlamaya kalkıyorsunuz. Böyle bir şeyi nasıl yapabilirim ki? Ben ne bir dalkavuk, ne bir yönlendirici, ne bir *tribün*, ne bir halk savunucusuyum; bizatihi halkım!”

olarak tanımlıyordu. Bunun karşısında yer alan iyi halk, Cumhuriyet'i kurmak için kanırı döken "erdemli halktı", demek ki "adalete susamış temiz ve basit yurttaşlardan" oluşuyordu.

Robespierre, iyi halk derken aslında büyük ölçüde soyut halkı kastetmekteydi. Evet, ülkede (başta Jakobenler olmak üzere) vatanseverler, gerçek yurttaşlar bulunuyordu, ama bunlar küçük bir azınlıktı. Bu bakımdan erdemli halk kavramının pratikte bir anlamı yoktu. Halkın karşı-devrimciler tarafından aldatılma olasılığı ciddi bir tehditti, ama gerçekte çok daha vahim bir durum içindeydi Fransa: Halk yüzyıllar boyunca *Ancien Régime* tarafından aldatılmıştı ve bu aldatılmışlıktan bir anda kurtulması mümkün değildi. Halk geçmişten gelen yanılıklar, yanılısamalar, önyargılar, alışkanlıklar içinde yüzyüyor ve bundan ötürü de bir yozlaşmışlık içinde bulunuyordu. Oysa Devrim'in başarıya ulaştırılması ve Cumhuriyet'in kurulup yaşatılması için, erdemli bir halkın yani soyut halkın tüm özelliklerini içeren bir somut halkın var olması *sine qua non* (olmazsa olmaz) bir koşuldu. Öyleyse halkın (ulusun) doğal, organik bir veri olmadığı, ama bilinçli bir siyasal eylemin sonucu olarak ortaya çıkabileceği anlayışı kabul edilmeliydi. Böylece, soruna kökten bir çözüm bulmayı amaçlayan Jakobenler, soyut halkın hayata geçirilmesi, bir başka deyişle somut halkın soyut halk düzeyine yükseltilmesi düşüncesine varıyorlardı. Bunun anlamı, olmasını istedikleri halkın yeniden oluşturulması, bir bakıma yaratılmasıydı.

Jakobenlere göre, insanların rejenere edilerek yurttaşlara dönüştürülmesi ve böylece yeni bir ulusal karakter yaratılarak halkın yeniden oluşturulması devasa bir uğraş gerektiriyordu. Bu işi başarabilmek için, her şeyden önce -Platon'dan itibaren tüm klasik ütopyacıların benimsediği gibi- işe bir *tabula rasa* yapmakla, yani zemini temizlemekle başlanmalıydı. Geçmişle tüm bağları koparılmalı, *Ancien Régime*'in kalıntıları ya da onu anımsatan her şey ortadan kaldırılmalı ve bu sayede temizlenen zemin üzerinde devrimci, cumhuriyetçi değerler, ilkeler, sloganlar inşa edilerek toplumsal yaşamın her alanı (aile hayatı gibi "özel" alanlar da dahil olmak üzere) yenilenmeliydi. Giyim kuşamdan sokak ya da kişi isimlerine, takvimden tiyatro eserlerine kadar gerçekleştirilecek yenileşme, insanların zihinleri üzerinde etkide bulunmalı ve yurttaşlık bilincini besleyen vatanseverlik gibi duygular aşılmalıydı.

Duygulara seslenilmesi önemliydi, çünkü salt yasalara dayanarak insanın yurttaş haline geleceğini umut etmek boşunaydı. Yasalar yürekleri değiştirmeden dışsal bir zorlamayla itaati buyuruyorlardı. Dahası insanlara "yasaları,

egemen halk olarak ya da halkın bir parçası olarak siz yapıyorsunuz”, dolayısıyla “siz artık yurttaş oldunuz” demekle onların gerçek yurttaşlara dönüştürülmesi sağlanamazdı. Buradaki temel sorun, Gülnur Savran’ın da önemle altını çizdiği gibi yasaların soyut oluşuydu. Genel ve soyut niteliğe sahip yasalar, birey ile genel çıkar arasında kendiliklerinden gerçek ve somut bir bağ oluşturamazlardı. İnsanlar, yasaları kendilerine yabancı ve dışsal hissettikleri için, ne yasaları içselleştirebilirler ne de yasalarca belirlenmiş sistemle özdeşleşebilirler, yani yurttaş olabilirlerdi. Öyleyse insanın duygularına, yüreğine, ruhuna seslenilmeliydi ki, Rousseau’nun deyişiyle “yasalar yüreklerde hüküm sürebilsin” ve insanlar arasında duygusal bağlar kurularak hepsi ayrılmaz bir bütün, bir halk haline gelebilsin. İşte kültürel yapının yenileştirilmesiyle, böylece yeni bir zihniyetin, yeni bir yaşam tarzının yaratılmasıyla güdülen amaç buydu.

Geçmişten koparma ve kültürel alanı yenileme girişimi, (görmüş olduğumuz üzere) yeniden canlanma düşüncesini benimsemiş olan 1789 devrimcilerinin çoğu tarafından da kabul görmüştü. Ancak ilk önce krallığın düşüşü, ardından Jakoben iktidarla birlikte Devrim’in daha da radikalleşmesi, bu girişimin yoğunlaşmasına ve kapsamının genişlemesine yol açtı. Bu yönde gerçekleştirilen ilk değişim olayı, *Ancien Régime* despotluğunun simgesi olan Bastille Kalesi’nin yıkılması⁸⁵ ve yerinin bir meydan olarak düzenlenmesiydi. XVI. Louis’nin başarısız kaçma girişimi, Paris halkının sokaklarda krallıkla ilgili önüne çıkan tabelaları ve simgeleri tahrip etmesine neden oldu. Fakat Meclis’in Kral’ı yerinde tutma kararı, bu girişimi kısa süre içinde sonlandırdı. Krallığa karşı ciddi saldırı 10 Ağustos 1792’nin hemen ertesinde başladı. Ülkenin dört bir yanında *sans-culotte* militanlar, kral heykellerini parçalayıp yerle bir etti ve binalardaki “kral” ya da “krallık” sözcüklerini, simgelerini, ambemlerini kazıdı. Jirondenlerin düşüşünden sonra Konvansiyon, 4 Temmuz 1793’te her türlü krallık işaretinin ne şekilde olursa olsun kullanılmasını yasakladı. 10 Ağustos’un yıl dönümünün kutlandığı bayram gününde, bir araba

⁸⁵ Devrim öncesinde de bu yönde istekler dile getirilmişti. Örneğin Paris’teki Saint-Joseph Mahallesi dilek defterinde şu satırlar yer alıyordu: “Bastille’in yıkılıp ortadan kaldırılması gerekir. Keyfi iktidar kurbanlarının gözyaşlarıyla yıkarılmış bu yerde, artık yalnızca sevinç ve minnet gözyaşları olsun. Bu canlı mezarın aşağılayıp lekelediği bu yer, bundan böyle iyi Kralımızın yüceliği adına inşa edilecek ve onun hem erdemlerini hem Fransızlara duyduğu sevgiyi gelecek kuşaklara aktaracak büyük bir ulusal yapıyla soylulaştırılsın.”

dolusu krallık eşyası, simgesi bir şölen havası içinde Devrim Meydanı'nda yakıldı. Ayrıca 1 Ağustos 1793'te Barère'in kral mezarlarının hâlâ monarşiyi yüceltmeye devam ettiğini belirttiği konuşmasının ardından Konvansiyon, 10 Ağustos'ta kral mezarlarının yıkılması kararı aldı ve iki ay sonra uygulamaya koydu.

Böylece iktidar, gündelik yaşam içinde krallığı çağrıştıran hiçbir şeyin kalmamasını istiyor ve krallık fikrini zihinlerden söküp atmayı amaçlıyordu. Devlet binaları duvarlarından ya da kapılarından kaldırılmış krallık ibaresi taşıyan yazıların yerini Devrim'in sloganı aldı: "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ya da Ölüm". Zaten bu slogan Devrim'in ilk günlerinden itibaren (önceleri sadece "Özgürlük ve Eşitlik" şeklinde de olsa) her yerde ve her koşulda gündeme getiriliyordu. Paris Komünü, 1793 Temmuz'unda mülk sahiplerini bu sloganı evlerinin ön duvarına yazmaya davet etti. Montagne *section*'u ise, daha da ileri gidip bu semtteki evler için bu uygulamayı zorunlu kıldı. Bu sloganın yanında Cumhuriyet'e, "Özgürlük'ün imajı" denen, bir kadın büstü resmi olan ve Marianne diye adlandırılan yeni bir simge kazandırıldı. "Anavatanı" ve çeşitli cumhuriyetçi değerleri de ifade ettiği kabul edilen bu simge, Eylül 1792'den itibaren çeşitli yerlerde resmedilmeye ve resmî yazışmalarda kullanılmaya başlandı.⁸⁶

Bir diğer özgürlük simgesi, özgürlük ağacıydı. 1790'dan itibaren, genelde meşeden oluşan ve dallarına üç renkli (mavi, beyaz, kırmızı) çaputlar asılan özgürlük ağaçları kentlerin ve köylerin meydanlarına dikilmeye başlandı. Konvansiyon'un 22 Ocak 1794 Yasası ile her belediyede bir özgürlük ağacının bulunması zorunlu hale getirildi. Bu dönemde tüm Fransa'da özgürlük ağaçlarının sayısı 60.000'e yakındı. Devrim'in ilk günlerinde ortaya atılan ve milliyetçi duyguları besleyen üç renkli kokartın kullanımı hızla yaygınlaştı. Yasama Meclisi'nin dağılmadan önce 17 Eylül 1792'de kabul ettiği son kararlardan biri, üç renkli kokart dışında bir başka kokart takanlara ölüm cezasının verilmesiydi. Konvansiyon, 3 Nisan 1793'te bütün erkek Fransızların bu kokart takmasına hükmetti. Bu zorunlu uygulama, 21 Eylül 1793'te kadınları da kapsayacak şekilde genişletildi. Ayrıca Fransa'nın yeni bayrağı bu üç renkten oluşmaktaydı.

⁸⁶ Marianne resmi günümüzde de Fransız Cumhuriyeti'nin simgesi olarak kullanılmaktadır. XX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Marianne'a (sırasıyla Brigitte Bardot, Mireille Mathieu, Catherine Deneuve, Laetitia Casta, Sophie Marceau gibi) ünlü Fransız aktristlerinin ve şarkıcılarının görüntüsü yakıştırılmaktadır.

Üç renkli kokartın yanında yaygın bir biçimde kullanılan bir başka simge kırmızı boneydi. Frigya bonesi diye bilinen kırmızı bone, Antik Roma'da *pileus* olarak adlandırılan ve azat edilen kölelerin başına geçirilen bir başlıktı, bu nedenle de özgürlüğün simgesi olarak kabul görmüştü.⁸⁷ Fransızların da özgürlük ve yurttaşlık anlamı yükledikleri kırmızı bone, 1789'un son günlerinden başlayarak özellikle halk kitlelerinin, *sans-culotte*'ların rağbet ettikleri bir başlık oldu. Ancak Marianne simgesinin başına da yerleştirilen kırmızı bone'nin zorunlu hale getirilmesi yönünde zaman zaman ortaya atılan talepler, üç renkli kokarttan farklı olarak, siyasal otoriteler tarafından kabul edilmedi. Hatta Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar derneğinin bu yöndeki girişiminin büyük tepkiyle karşılandığını daha önce görmüştük. Bu konuda son söz 7 Kasım 1793'te Konvansiyon söyleyip bu talebi giyim özgürlüğü adına reddetti.

Her ne kadar giyim kuşam alanında serbestlik geçerliyse de, *Ancien Régime*'le ilişkilendirilen şaşalı parlak giysiler, peruklar, "*culotte*"lar, gümüş tokalı ayakkabılar vb. yavaş yavaş ortadan kalkıyordu. Bunların yerini, *sans-culotte*'ların giyim tarzı olan ve devrimcilikle bağdaştırılan pantolonlar, *car-magnole* denen kısa ceketler, kırmızı boneler alıyordu.⁸⁸ Bunlara bir de devrimci uyarıklığın ve özgürlüğün simgesi olarak görülen mızrak ekleniyordu. Carnot, 1 Ağustos 1792'de mızrak imalatıyla ilgili konuşmasında, "mızrak bir bakıma özgürlüğün silahıdır, çünkü tüm silahlar içinde Fransızların ellerine en çok yakışandır" diyordu. Giyimin dışında gündelik hayatta kullanılan mobilya, saat ve porselen araç gereçlerde devrimci simgelere, resimlere yer veriliyordu. Kadın takıları yeniden düzenleniyor, öyle ki terör döneminde küçücük giyotinler şeklinde olan küpeler, kolyeler belirliyordu. Hatta giyotin çocuk oyuncakı haline bile getiriliyordu.⁸⁹ Bu çerçevede geçmişin şarkıları unut-

⁸⁷ Kökeninin Frigyalılardan çok daha eski halklara dayandığı bilinen Frigya bonesi hakkında Romalı tarihçi Suetonius, *On İki Sezar'ın Yaşamı* (*Vies des douze Césars*) adlı yapıtında, Neron'un ölümü nedeniyle "halkın sevinci öyle büyüktü ki, *pleb*'ler başlarına Frigya bonesi takıp kentin sokaklarında koşuşturuyorlardı" diye yazmıştı. Ayrıca Sezar suikastinin baş aktörlerden biri olan (Genç) Brutus'un bastırıldığı paraların üstünde Frigya bonesi resmi vardı.

⁸⁸ Devrimciliğin dış görünüşle alakası olmadığını zaman zaman dile getiren Robespierre, hayatı boyunca peruğundan, "*culotte*"undan, uzun ceketinden hiçbir zaman vazgeçmedi.

⁸⁹ Soğuk bir ölüm aracı olan giyotine, sanki gündelik yaşamın bir parçasıymış gibi, halk arasında "tahterevallı, eşitlik orağı, ulusal ustura, devrim koltuğu, yasanın kılıcı, küçük pencere, vasis-tas, aziz giyotin, madam giyotin" gibi daha "sempatik" lâkaplar yakıştırılıyordu.

kanlığa mahkûm edilip milliyetçiliği, vatanseverliği coşturan “*Ça ira*”, “*Car-magnole*”, “*Marseillaise*” gibi devrimci şarkılar, marşlar moda oluyor ve yeni danslar icat ediliyordu.

Bu geçmişten koparma ve yenileştirme furyasından oyun kağıtları da nasibini alıyordu. Papaz ya da rua (Fransızcası *roi* yani kral), dam (*dame*) ve vale (*valet*) gidiyor, yerlerine “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” geliyordu. Ayrıca farklı destelerde ruanın yerini “(Genç) Brutus, Voltaire, Rousseau”, damın yerini “bilgelik, birlik, adalet”, valenin yerini de “eşitlik askeri, gerçek cumhuriyetçi, Hanibal” gibi resimler-isimler alıyor, as ise “yasa” oluyordu. Bu durum satranç oyunu için de geçerliydi: Şaha (Fransızca yine kral) “mat edilmesi gereken tiran”, vezire (Fransızca kraliçe) “yardımcı” (*adjudant*) adı uygun bulunuyordu. Hatta *gâteau royal*’in (krallık pastası) *gâteau Marat* (Marat pastası) olması gibi bazı yiyecek isimleri de değiştiriliyordu.

İsim değiştirme olayı en yoğun biçimiyle yerleşim yerlerinde yaşıyordu. “Federalist isyanlara” katılan bazı kentlerin isimlerinin değiştirildiğini görmüştük. Bunlardan başka ismi krallığı çağrıştırdığı düşünülen ya da isminde bir azizin (*saint*) ya da azizenin adı bulunan tüm kentlere yeni isimler veriliyordu. Örneğin Versailles, *Berceau de la Liberté* (Özgürlüğün Beşiği); Saint-Mandé, *La Révolution* (Devrim); Saint-Étienne, *Armes-Ville* (Silahlı Kent); Saint-Nazaire, *Marat*; Saint-Omer, *Morin-la-Montagne* oluyordu. Tarihçi Bouloiseau’nun aktardığına göre, yeni kent isimlerinde en çok kullanılan sözcükler sırasıyla Montagne (87 kez), Marat (21 kez) ve Fraternité (16 kez) idi.

Tabii kentlerdeki sokaklar, meydanlar, mahalleler de yeni isimler alıyordu. Paris’teki 900 civarındaki sokağın yarısının ismi değiştirilmişti. Birkaç örnek vermek gerekirse, sokaklardan Rue Royale’e Rue de la Révolution (Devrim Sokağı), Rue Saint-Honoré’ye Rue de la Convention (Konvansiyon Sokağı), Rue Madame’a Rue des Citoyennes (Kadın Yurttaşlar Sokağı); meydanlardan Place de la Bastille’e Place de la Liberté (Özgürlük Meydanı), Place Vendôme’a Place des Piques (Mızraklar Sokağı), Champ de Mars’a Champ de la Réunion (Birleşme Alanı) deniyordu artık. Monmartre Mahallesi Mont-Marat (Marat Dağı), Faubourg Saint-Antoine ise Faubourg de la Gloire (Medarı İftihar Mahallesi) olmuştu. Section’ların çoğunda da isim değişikliği (bazen birden fazla bir şekilde) yaşıyordu. Örneğin Roule section’u 1792 Ekim’inde République (Cumhuriyet); Bibliothèque section’u ilk önce Eylül 1792’de (92 demek olan) Quatre-Vingt-Douze ardından Ekim 1793’ta Lepeletier; Place-Royale section’u krallığın düşüşünün hemen ertesinde Fédérés (Federeler) bir yıl sonra Indivisibilité (Bö-

lünmezlik); IV. Henri *section'u* 14 Ağustos 1792'de *Pont-Neuf* (Yeni Köprü), 7 Eylül 1793'te de *Révolutionnaire* (Devrimci) ismini alıyorlardı.

Yerleşim yerlerindeki kadar olmasa da kişi adlarında da bir değişimin olduğu göze çarpyordu. Halk, özellikle idam edilen Kral'ın adını yani Louis'yi (ve dişil şekli Louise'i) kullanmaktan ya da çocuklarına koymaktan kaçınıyordu. Kişiler, kendileri ya da çocukları için yeni adlar seçmeye kalkıştıklarında bir "kaynakça" olarak, Devrim takvimine başvuruyorlar ve bu takvim günlerine verilmiş olan "gül, defne, nergis", hatta "kürek, orak" gibi sözcüklerden birini seçiyorlardı. Yeni adlar için daha fazla kullanılan bir diğer yöntem, ya "özgürlük, eşitlik, Montagne, zafer" gibi Devrim'le ilişkili bir sözcüğü tercih etmek ya da "Marat, Jean-Jacques, (Genç) Brutus, Anaxagoras, Gracchus, Herakles" gibi Devrim şehitlerinden, önemli tarihi şahsiyetlerden, hatta mitoloji kahramanlarından birinin adını almaktı. Tabii ad değiştirme eğilimi, özellikle kendini rejenere olmuş yeni bir insan olarak gören ya da böyle görünmeye çalışan kişiler arasında yaygındı.

Ancien Régime'le bağları koparma iradesinin yol açtığı bir başka yenilik devrimci takvimdi. Konvansiyon'un toplanmasının hemen ardından Öğretim Komitesi'nin üzerinde çalışmaya başladığı ve daha sonrasında Fabre d'Églantine'in Chénier ile birlikte önemli katkıda bulunduğu Devrim takvimi planı 5 Ekim 1793'te Meclis tarafından kabul edildi. Birinci yılın birinci gününü 22 Eylül 1792'de başlatan bu takvim, 30 günden oluşan 12 aya ve her ay onar günlük 3 haftaya bölünmüştü. 360 güne yılsonunda *sans-culottides* denilen 5 gün ilave ediliyor ve dört yılda bir (yani her artık yılda) bu günlerin sayısı 6'ya çıkıyordu. Ay ve hafta günleri için yeni adlandırmalar icat edilmişti.⁹⁰ Ayrıca Gregoryen takviminde yılın tüm günleri için saptanmış olan aziz ve azize isimleri tabii ki ortadan kaldırılmış ve bunların yerine evcil hayvan, kırsal araç gereç ve bitki, meyve, çiçek isimleri verilmişti. Yıl sonunda yer alan altı güne de "erdem, emek, devrim" gibi isimler uygun bulunmuştu.

⁹⁰ Fabre d'Églantine'in şiirsel bir şekilde Fransızcadan türettiği ay isimleri doğa ile ilgiliydi. Yılın başlangıcı olan sonbahar mevsimindeki *vendémiaire* bağ bozumu ayı, *brumaire* sisli ay, *frimaire* soğuk ay, kış mevsimindeki *niwôse* karlı ay, *pluviôse* yağmurlu ay, *ventôse* rüzgarlı ay, ilkbahar mevsimindeki *germinal* filizlenme ayı, *floréal* çiçeklenme ayı, *prairial* çayırların yeşerme ayı ve yaz mevsimindeki *messidor* hasat ayı, *thermidor* sıcak ay, *fructidor* meyve ayı anlamına geliyordu. Hafta günleri ise Latince'den esinlenerek birinci, ikinci... onuncu gün (*primidi, duodi... décadi*) şeklinde adlandırılıyordu.

Gregoryen takvimin terk edilip Devrim takviminin benimsenmesiyle geçmiş tam anlamıyla sünger çekiliyor ve eşi benzeri görülmemiş yepyeni bir başlangıca imza atılıyordu. Romme, bu takvimle neyi amaçladıklarını soran bir vekili “pazar gününü (yani Katoliklerin pazar ayinini) yok etmek” diye yanıtlıyordu. Gerçekten bu uygulamanın amacı, Katolik Kilisesi’nin etkisini elden geldiğince sıfırlamak, Kilise’nin yüzyıllardır meşrulaştırdığı *Ancien Régime*’i tümüyle yadsımak ve Fransızlarda yeni bir çağa girdikleri bilinci oluşturmaktı. Aile yaşamıyla ilgili olarak doğumların, evliliklerin, ölümlerin kaydedilmesi işleminin Kilise’nin elinden alınması ve boşanmanın yasallaştırılması da bu amaca hizmet ediyordu.

Jakobenlerin yenileştirme-yeniden canlandırma hareketi içinde önem verdikleri bir başka konu dil konusuydu. Çünkü birçok tarihçinin belirttiği gibi Devrim başında kabaca 26 milyon olan Fransızların 12 milyonu Fransızcaı bilmiyor ya da az anlıyordu. Ülkenin değişik bölgelerinde, başta Brötonca, (Almancaya çok yakın) Alsaceça, İtalyanca, Baskça olmak üzere yerel diller konuşuluyor, ayrıca 30 civarında taşra ağzı (ya diyalekti) bulunuyordu. Cumhuriyet’in, yasaların, özgürlüğün dili addedilen Fransızcaı bilmeyen kişilerden yurttaşlar yaratmak mümkün görünmüyordu. Fransızları bölünmez bir birlik içine sokmak ve onları gerçek bir halk haline getirmek için, her şeyden öte dil birliğini sağlamak gerekiyordu. Dolayısıyla Jakobenlere göre feodalizmin uzantıları olan ve cehaleti, fanatizmi, karşı-devrimciliği körükleyen yerel diller, diyalektler ortadan kaldırılmalı ve Fransızca tek dil olmalıydı. Zaten 1793 Ağustos’unda ağırlık ve uzunluk ölçüleri için birlik sağlanmıştı, şimdi sıra dildeydi.

Fransızca dışındaki dillere karşı ciddi bir tepki gösterilmeye başlanmasına, 1793’te yaşanan Vendée iç savaşı ve “federalist isyanlar” neden oldu. Örneğin Prieur de la Marne, 1793 Kasım’ında Vendéelileri ve Brötonları kastederek, “Bizim dilimizden İngilizce ya da Almanca kadar uzak olan bir dil konuşuyorlar. Hiç eğitimleri yok ve bu yüzden fanatik papazların ellerine terkedilmişler. Dil farklılığı, onların aydınlatılmasını engelliyor” diyordu. Aslında bu konuya ilk değinen vekil Grégoire’dı. Bir papaz olan Grégoire, Devrim’den bir yıl önce “taşra dillerinin yok edilmesi, aydınlanmayı yaygınlaştırmak, dinin saf bilgisini öğretmek, yasaları kolayca uygulamak, ulusal mutluluğu ve siyasal huzuru gerçekleştirmek bakımından çok önemlidir” diye yazmıştı. Jakoben iktidar, dil birliği sorununun hayati bir önem taşıdığının ayırına var-

muş olmakla birlikte, bunu bir devlet politikası olarak düzenleme işine ancak 27 Ocak 1794'te girişebildi. KEK'in bu konuda hazırladığı raporu Konvansiyon'a sunma görevini Barère üstlendi.

BARÈRE (27 Ocak 1794)⁹¹

Yurttaşlar;

İttifak halindeki tiranlar şöyle konuşuyorlar: "Cehalet bizim her zaman en güçlü yardımcımız oldu, cehaleti devam ettirelim. Cehalet, insanları bağımlaştırır, karşı-devrimcileri çoğaltır. Fransızları barbarlığa doğru geriletelim, iyi eğitilmemiş olan ya da kamusal eğitimin dilinden farklı bir bölgesel dil konuşan halkları kullanalım."

Komite, despotizm ve cehalet tarafından yürütülen bu komplonun farkındadır.

Bugün dikkatinizi, Avrupa'nın en güzel dilinin, yani insan ve yurttaş haklarını ilk kez açıkça kutsamış olan ve tüm dünyaya özgürlükle ilgili en güzel düşünceleri ve siyasal alana ilişkin en büyük tasavvurları yaymakla görevlendirilmiş bulunan bu dilin üzerine çekmek için buradayım.

[...]Devrimci yaşamacı, dikkatini Cumhuriyet topraklarındaki dört noktaya dikmek zorundadır, çünkü buralardaki bölgesel diller, kamusal zihniyetin yayılmasına ve Cumhuriyet yasalarının bilinip uygulanmasına engel teşkil etmektedir. [...]Aşağı-Bröton diye bilinen bölgesel dil, Bask bölgesel dili ve Almanca ile İtalyanca dilleri; bağımlılığın ve boşınançların hükmünü devam ettiriyorlar, papazların, soyluların ve hukukçuların iktidarını güçlendiriyorlar, Devrim'in dokuz önemli vilayete nüfuz etmesini engelliyorlar; dolayısıyla Fransa'nın düşmanlarının işini kolaylaştırabilirler.

Aşağı-Bröton diliyle başlıyorum. Morbihan, Finistère, Côtes-du-Nord, Île-et-Vilaine vilayetlerinin neredeyse bütününde ve Loire-Inférieure vilayetinin büyük bir bölümünde sadece bu dil konuşulmaktadır. Buralarda, cehalet nedeniyle papazların ve soyluların dayattığı boyunduruk sürdürülmektedir; yurttaşlar ise yanılığın içinde doğup ölmekte ve yeni yasaların varlığından bile haberleri olmamaktadır.

⁹¹ Barère, 1794.

Köylerde yaşayanlar Aşağı-Brötoncadan başka bir dil bilmiyorlar. İşte papazlar ve entrikacılar, köylülerin hurafeci düşüncelerinin bu barbar aygıtı sayesinde onlara hükmedip vicdanlarını yönlendiriyorlar ve yurttaşların yasaları bilmesine ve Cumhuriyet'i sevmesine engel oluyorlar. Çalışmalarınız bu insanlar tarafından bilinmiyor, özgürleşmeleri için harcadığınız çabalardan tümüyle bihaberler. Bu bölgeye kamusal eğitim yerleşemez, burada ulusal yenden canlanma gerçekleştirilemez. [...]Bu şaşkın bağnazların elinden Cumhuriyet takvimi sayesinde azizlerini çekip aldınız, şimdi de onları Fransızca öğrenimi sayesinde papazların hükmünden kurtarın.

Haut-Rhin ve Bas-Rhin vilayetlerinde, hainlerle işbirliği içinde olup Prusyalıları ve Avusturyalıları sınırlarımızı işgal etmeye çağıranlar kimlerdi? Düşmanlarımızla aynı dili konuşan ve kendilerini, onlara farklı bir dille hitap eden ve farklı alışkanlıkları olan Fransızların kardeşi ve hemşerisi saymaktan çok düşmanlarımızın kardeşi ve hemşerisi olarak algılayan köylülerdi.

Buradaki dil birliğinin gücü öylesine etkiliydi ki, Almanların geri çekilişinden sonra Bas-Rhin vilayetinin kırsal alanında yaşayan insanların yirmi bini göç etti. Alman düşmanlarımız ile Bas-Rhin vilayeti yurttaşlarımız arasında var olan dil birliğinin etkisi ve işbirliği öylesine tartışılmaz bir gerçektir ki, bu insanların göç etmesini her insan için en değerli olan şeyler, yani içinde doğmuş oldukları yurt, ekip biçmiş oldukları toprak ve *penates*⁹² bile engelleyemedi. Statü farklılığı ve kibir, Fransa'ya milyarlarca malolan birinci göçü doğurdu. Dil farklılığı, eğitimsizlik ve cehalet, neredeyse tüm bir vilayeti çiftçilerden yoksun bırakan ikinci göçe yol açtı. İşte böylece karşı-devrim, yok etmiş olmamız gereken Keltçenin⁹³ ve diğer barbar bölgesel dillerin içine sığınarak bazı sınır boylarımıza yerleşti.

Cumhuriyet'in bir diğer köşesinde, hiçbir zaman ne köle ne efendi olmuş, Sezar'ın muzaffer Galya seferi sırasında yenemediği, İspanya'nın kargaşalar esnasında ele geçiremediği, bizim despotlarımızın zorbalığının valilik boyunduruğu altına alamadığı, geçimini hayvancılık ve denizcilikle sağlayan ve antik bir kökene sahip olmakla birlikte yeni olan bir halk bulunmaktadır. Bask halkından söz ediyorum. Bu halk, Pyrénées-Occidentales vilayetinin Okya-

⁹² *Penates*: Antik Roma'da aile ocağını ya da kenti koruyan tanrılar.

⁹³ Yani Brötonca.

nus'a açılan kısmında oturur. Çın çın öten renkli dili, kökeninin beşiği ve atalarının mirası olarak kabul edilir. Fakat Baskların papazları vardır ve bu papazlar onları bağnazlaştırmak için bölgesel dillerini kullanırlar. Çünkü Basklar, Fransızcadan, Cumhuriyet yasalarının dilinden bihaberdirler. Dolayısıyla dilimizi öğrenmeleri gerekir, çünkü dil farklılığına ve papazlarına rağmen daha önceleri gerek Bidassoa Nehri'nde⁹⁴ boy göstererek, gerek gemilerimizde savaşarak kahramanca savunmuş oldukları Cumhuriyet'a sadıktırlar.

İlginizi hak eden bir diğer vilayet Korsika vilayetidir. Hain Paoli'nin⁹⁵ ve papazlarla ittifak kurmuş federalist yöneticilerin doğru yoldan çıkarmalarından önce özgürlüğün coşkulu dostları olan Korsikalılar, Fransız yurttaşlarıdır. Fakat dört yıldır süren Devrim'e rağmen hâlâ yasalarımızdan bihaberdirler, olaylar ve özgürlüğün karşı karşıya kaldığı krizler hakkında da bilgisizler.

İtalya'ya bu kadar yakın olduklarından oradan neler alabilirlerdi? Tabii ki papazlar, bağışlayıcı fikirler, ayaklandırıncı dilekçeler, bağnaz hareketler. Minnet borcu nedeniyle İngiliz, alışkanlık nedeniyle ikiyüzlü, yaşı nedeniyle zayıf, ilkeleri nedeniyle İtalyan ve ihtiyaç nedeniyle dinci olan Pascal Paoli; kamuoyunu yozlaştırmak, halkı yanıltmak ve partisini büyütmek için güçlü bir biçimde İtalyancadan yararlanıyor. Özellikle de, Fransız yasaları anlamadıkları bir dilde yazılmış olduğu için bu yasaların varlığından bile haberleri olmayan Korsikalıların cehaletinden yararlanıyor.

Tabii ki yasalarımız birkaç aydır İtalyancaya çevriliyor. Ama buraya yabancı bir dilin tercümanlarındansa kendi dilimizin öğretmenlerini yerleştirmek daha iyi olmaz mı?

Yurttaşlar, Vendée böyle doğdu işte. Vendée'nin beşiği yasalar hakkında ki cehaletti, gelişimini sağlayan ise Devrim'in buraya girmesini engellemek

⁹⁴ Bidassoa (İspanyolca ve Baskça "Bidassoa") Nehri, Fransa ile İspanya arasında 10 km. boyunca sınır çizmektedir. Fransa'nın İspanya'ya savaş ilan etmesinden sonra bu bölgede askeri çatışmalar yaşanmıştır.

⁹⁵ Pascal Paoli (Korsikaca ve İtalyanca Pasquale de Paoli) (1725-1807), 1755'te Cenova Cumhuriyeti'nin boyunduruğundan kurtulup bağımsız bir devlet olan Korsika'nın başkanı olmuş ve adanın 1769'da Fransızlar tarafından işgal edilmesinin ardından İngiltere'ye sığınmıştır. Devrim'le birlikte 1790'da adaya geri dönüp Korsika vilayetinin Genel Konseyi Başkanlığına seçilmiş, ancak giderek merkezi iktidarla arası bozulup İngilizlere yaklaşmış, 1793'te Konvansiyon'un onu hain ilan edip tutuklanması kararı alması üzerine 1794'te bir kez daha İngiltere'ye kaçmış ve Londra'da ölmüştür.

için kullanılan araçlardı. Böylece cehaletin tanrıları, yani yeminsiz papazlar, komplocu soylular, açgözlü hukukçular ve zayıf ya da işbirlikçi yöneticiler, Fransa'nın bağrında iğrenç bir yara açtılar. Öyleyse cehaleti ezelim, köylere Fransızca öğretmenleri yerleştirelim.

[...]Eğitim, insanları zanaatkâr, sanatçı, bilgin, edebiyatçı, yasaamacı, kamu görevlisi vb. olmaya hazırlar. Ama eğitimin ilk kuralı, insanları birer yurttaş olmaya hazırlamaktır. Yurttaş olmak için yasalara uymak, yasalara uymak için ise yasaları bilmek gerekir. Dolayısıyla halka, yasaamacının sesini duymasını sağlayacak ilk eğitimi vermekle yükümlüsünüz. [...]Yasaamacının konuştuğu dili, yasalara itaat etmeleri ve uygulamaları gereken kişiler anlamıyorlar. Hiçbir antik devlette bu denli çarpıcı ve tehlikeli bir çelişkiyle karşı karşıya kalınmamıştı.

Dili halka mal etmek gerekir, barbar bir ulusun ortasında kibar bir ulus oluşturuyor gibi görünen dil aristokrasisini ortadan kaldırmak gerekir.

Hükümette, yasalarda, gelenek ve göreneklerde, törelerde, giyim kuşamda, ticarete, hatta düşüncede bile devrim yaptık, şimdi tüm bunların gündelik aygıtı olan dilde de devrim yapalım.

Çıkarılan yasaları Cumhuriyet'in tüm belediyelerine bildirme kararı aldınız, fakat bu iyi girişim sözünü ettiğim vilayetlerin belediyelerinde hiç işe yaramadı. Fransa'nın uç bölgelerine büyük masraflar sonucunda yollanan ışıklar buralara ulaştıklarında sönüveriyor, çünkü bu bölgelerde yasaların dili anlaşılmıyor.

Federalizm ve boşinanç Aşağı-Brötonca, göçmenlik ve Cumhuriyet nefreti Almanca, karşı-devrim İtalyanca ve bağnazlık Baskça konuşur. Haydi, bu zarar ziyan ve yanılgı aygıtlarını paramparça edelim.

Komite, size, acil ve devrimci bir önlem olarak, sözünü etmiş olduğum vilayetlerin her kırsal belediyesine, kız ve erkek çocuklarını eğitmekle ve her on günlük haftanın son gününde belediyenin diğer yurttaşlarına Konvansiyon tarafından yollanmış yasaları, kararnameleri ve yönergeleri okumakla görevli bir Fransızca öğretmeni atanmasını önermeyi uygun bulmuştur. İlk günlerde bu yasalar, daha iyi anlaşılmalari için bu öğretmenlerce sesli olarak tercüme edilecektir. Roma, çocuklarını, On İki Levha Yasaları'nı⁹⁶ okumayı

⁹⁶ On İki Levha Yasaları, Antik Roma'nın M.Ö. 450-449 yılları arasında *decemvir*'ler tarafından kaleme alınmış olan temel yasalardır.

öğretmek eğitiyordu. Fransa da, yurttaşlarının bir bölümüne Fransızca'yı İnsan Hakları kitabını kullanarak öğretecektir.

Tabii ki diğer vilayetlerde de az ya da çok kaba olan başka bölgesel dillerin bulunmadığı zannedilmesin, fakat bu diller tekel konumunda değiller ve ulusal dilin öğrenilmesini engellemiyorlar. Ulusal dil, her yerde iyi bir şekilde konuşulmuyorsa da kolayca anlaşılıyor. Kulüpler ve vatansever dernekler, dili ve özgürlüğü öğreten ilkokullardır. Bunlar, alışkanlık nedeniyle sürdürülen ve savsaklanmış ya da boş verilmiş eğitim nedeniyle yaygınlaşan lehçe ve şive kalıntılarının epey fazla olduğu vilayetlerde, ulusal dili öğretmek için yeterli olurlar. Yasamacı, yukarıdan bakıp gözlemlemeli ve çok belirgin ayrıntıları, çok büyük farkları dikkate almalıdır. Bu nedenle, sadece tek bir bölgesel dile saplanıp kalan, bir bakıma büyük aileden ayrı ve kopuk bulunan bölgele-re dil öğretmenleri yollamalıdır.

[...]Söylediğim bu sözleri bir despota söylemiş olsaydım, kınardı beni. Monarşide her ev, her belediye, her eyalet, bir anlamda diğerlerinden ayrı bir töreler, gelenekler, yasalar, alışkanlıklar ve dil imparatorluğu gibidir. Despotun halkları birbirinden uzaklaştırmaya, bölgeleri birbirinden koparmaya, çıkarları bölmeye, iletişimi engellemeye, düşüncelerin çakışmasını ve eylemlerin özdeşleşmesini ortadan kaldırmaya ihtiyacı vardır. Despotizm, bölgesel dillerin çeşitliliğini sürdürür. Bir monarşinin Babil Kulesi'ne benzermesi gerekir. Tiran için bir tek evrensel dil vardır; bu dil, itaati sağlamak ve para toplamak için kullanılan güç ve vergi dilidir.

Tam tersine demokraside yönetimin denetlenmesi her bir yurttaşın eline bırakılmıştır. Denetleyebilmek için yönetimin ne olduğunu bilmek, özellikle de yönetimin dilinden anlamak gerekir.

Bir Cumhuriyet'in yasaları, tüm yurttaşların birbirlerine özel bir dikkat gösterip herkesin yasalara uyup uymadığı ve kamu görevlilerinin uygun davranıp davranmadığı konusunda sürekli bir denetimde bulunmalarını gerektirir. Diller kargaşasının yaşandığı, halkın ilk eğitiminin savsaklandığı ve yurttaşların cehalet içinde debelendiği bir ortamda, bunların yerine getirilmesi mümkün müdür?

Üstelik ilk iki ulusal meclis döneminde, yasaların Fransa'da konuşulan çeşitli bölgesel dillere tercüme edilmesi için ne kadar çok harcamada bulun-

duk! Sanki bu sayede, bağnazlardan ve karşı-devrimcilerden başka hiç kimseye hizmet etmeleri mümkün olmayan bu barbar lehçeleri ve bu kaba bölgesel dilleri kendi yanımızda tutabilecekmişiz gibi!

Yurttaşları ulusal dil konusunda cahil bırakmak, vatana ihanet etmek demektir, bilgi selini zehirlemek ya da akışını engellemek demektir, matbaanın faydalarını anlamamak demektir; çünkü her matbaacı, dili ve yasaları öğreten bir kamusal öğretmendir. Düşünceleri çoğaltıp yayan, yasaları ve kararnameleri basıp yayımlayan ve bunları Cumhuriyet'in dört bir yanına sekiz gün içinde ulaştıran bu güzel icadı, ülke topraklarının bazı bölümlerinde meyvesiz mi bırakacaksınız? Bu icad ki, Ulusal Konvansiyon'un tüm belediyelerde var olmasını sağlamakta ve büyük bir ulusun bilgilerini, eğitimini, kamuoyunu ve demokratik yönetimini tek başına sağlama almaktadır.

Yurttaşlar; özgür bir halkın dili herkes için bir ve aynı olmalıdır.

İnsanlar düşünmeye ve düşüncelerini bir araya getirmeye başladıkları an papazların, despotların ve entrikacıların da hükmü son bulur.

Öyleyse yurttaşlara, kamuoyunun aygıtı ve Devrim'in en güvenilir etmeni olan aynı dili verelim.

Böylece Barère, kendi deyişiyle "insanları birer yurttaş olmaya hazırlamak" için yerine getirilmesi gereken ilk koşulun, yerel dilleri ortadan kaldırıp Fransızca'yı tek (ulusal) dil haline getirmek olduğunu söylüyordu. Raporunun ardından Konvansiyon'un benimsediği yasayla, önerdiği gibi belli bölgelerin kırsal belediyelerine bir Fransızca öğretmeni atanması ve bu öğretmenlerin okullarda çocuklara Fransızca dersi vermesi kabul edildi. Bundan böyle tüm resmî yazışmalarda ve okullarda Fransızcanın dışında bir başka dilin kullanılması yasaklanıyordu. Ayrıca Fransızca öğretmenlerini yetiştirecek bir okulun kurulması kararlaştırılıyordu.

Bu yasa, gerek ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış siyasal ortam gerek maddi olanaksızlıklar nedeniyle uygulamaya konulamadı. Dört ay sonra bu konuya bir kez daha değinilmesi gerektiğini düşünen Grégoire, Konvansiyon'a Kamusal Öğretim Komitesi adına yeni bir rapor sundu. Grégoire, Barère'den farkı olarak dil birliğini gerçekleştirmek için sadece bölgesel dillerin değil taşra ağızlarının da ortadan kaldırılmasını savunuyordu. Ona göre de cehaleti ortadan kaldırmanın, Fransızları bir kardeşler topluluğu haline getirmenin, yani onları bir halk olarak birleştirmenin yolu zorunlu olarak dil bir-

liğini kurmaktan geçiyordu. Grégoire bu söylevinin ardından dil birliğini her yola başvurarak gerçekleştirme önerisinde bulundu ve bu öneri Konvansiyon tarafından kabul edildi.

GRÉGOIRE (4 Haziran 1794)⁹⁷

Fransız dili Avrupa'nın saygısını kazanmıştır ve bir yüzyıldan beri klasikleşmiştir. [...]Roma politikasının dilini evrenselleştirmek için ortaya koymuş olduğu çabaları bilirsiniz. Roma, görüşme yaptığı yabancı elçilerin, kendi dilinden başka bir dil kullanmalarına izin vermezdi. Fakat bu çabalarına rağmen, diline, özgür bir rızanın Fransız diline bahsettiği saygınlığı tam olarak kazandıramamıştı. Fransızcanın Türkler ile Ruslar arasında imzalanan 1774 antlaşmasının⁹⁸ yazılmasında kullanıldığı biliniyor. Fakat Fransızca, aydınlık ve metodik yapısı nedeniyle düşüncelerin kolayca dile getirilmesini sağlayan, dolayısıyla akıl ve dürüstlük özelliği içerdiği kabul edilen bir dil olduğu için, Nijmegen Barış'ından⁹⁹ beri, tabiri caizse, Avrupa kabinelerinin entrikalarına peşkeş çekilmektedir, yani diplomatik yalan dolanlarını gizlemek isteyen davalavreciler tarafından kullanılmaktadır.

Eğer tiranlar ve saraylar dilimize bu denli rağbet gösteriyorlarsa, Cumhuriyetçi Fransa'nın özgürlük yolunu açarak haklarının bilincine varmalarını sağladığı halklar çok daha fazla rağbet göstermezler mi? Fakat politik görüşmelerde kullanılan ve Almanya'nın, İtalya'nın, Hollanda'nın birçok kentinde, ayrıca Liège ülkesinin, Lüksemburg'un, İsviçre'nin bazı bölümlerinde, hatta Kanada'da ve Mississippi kıyılarında konuşulan bu dil, ne hazindir ki Fransızların büyük bir bölümü tarafından bilinmiyor.

[...]Sadece Fransızca konuşulan yerler iç bölgedeki takriben 15 vilayetle sınırlıdır; ama buralarda bile, dilin, yanlış telaffuzlar ya da uygunsuz kullanılan kavramlar nedeniyle tahrifata uğramış olduğu görülüyor. Artık eyaletlerimiz yok, ama bunların isimlerini anımsatan 30 taşra ağzımız [*patois*] var

⁹⁷ Chaussinand-Nogaret, s. 235-239; Wahnich, 2012, s. 49-53.

⁹⁸ Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında altı yıldır süren savaşa son veren Küçük Kaynarca Antlaşması.

⁹⁹ 1672-1678 yılları arasında sürmüş Hollanda Savaşı'na son veren ve Fransa ile Birleşik Eyaletler, İspanya ve Avusturya arasında Nijmegen kentinde imzalanan barış antlaşmaları.

hâlâ. [...]Özellikle kırsal alanda yaşayan 6 milyon Fransızın ulusal dili hiç bilmediğini, aşağı yukarı aynı sayıdaki Fransızın bu dilde uzunca bir konuşmayı sürdürmekten aciz olduğunu, sonuç olarak bu dili saf bir şekilde konuşabilenlerin sayısının 3 milyonu geçmediğini, doğru bir şekilde yazarların sayısının ise büyük bir olasılıkla daha az olduğunu ileri sürmek, kesinlikle abartı olmayacaktır. Dolayısıyla, özgürlük bakımından ulusların öncüsü olmamıza rağmen, dil bakımından 30 taşra ağzı nedeniyle hâlâ Babil Kulesi döneminde bulunuyoruz.

Avrupa'daki dillerin sayısını azaltmak olanak hatta olasılık dâhilindeyse de, dünyanın siyasal düzeni, tüm halkların ortak bir dile sahip olmaları umudunu tümüyle silip yok ediyor. Bazı yazarlar tarafından ortaya konmuş olan bu görüş, hem cesurdur hem de düşsel. Felsefe taşı kimyada neyse, evrensel dil de kendi alanında aynı şeydir.

Fakat hiç olmazsa, büyük bir ulusun dilini, onu oluşturan bütün yurttaşların hiçbir engel olmaksızın birbirleriyle iletişimde bulunabilmelerini sağlayacak şekilde tek biçimli hale getirmek mümkündür. Hiçbir ülkede tam anlamıyla gerçekleştirilmemiş olan bu iş, toplumsal örgütlenmenin bütün alanlarını merkezileştiren, ama özgürlük dilini bir ve bölünmez Cumhuriyet'te çok önceden tek ve değişmez kılmadığı için tasalanması gereken Fransız halkına lâıyk bir iştir.

Ulusal Konvansiyon, Kamu Esenlik Komitesi'nin önerisi üzerine 8 *pluviôse*'da [27 Ocak 1794], dilimizi iyi bilinmeyen vilayetlerde öğretmek amacıyla öğretmen okulu kurulması kararı aldı. Ama hayati bir öneme sahip olan bu çaba, taşra ağzı konuşulan tüm vilayetleri kapsayamayacağından yurttaşların gayretiyle desteklenmek zorundadır. İknanın yumuşak sesi, bu feodal yerel dillerin yok olacağı döneme ulaşmamızı hızlandırabilir. Yurttaşları bu yönde gayrete getirmenin belki de en etkili yolu, ulusal dili bilip kullanmanın özgürlüğü ve gerçek cumhuriyetçi ilkeleri korumak bakımından ne denli önemli olduğunu onlara kanıtlamaktır. İyiyi göstermek yeterlidir, böylece iyiyi buyurmaya gerek kalmaz. En yararlı ama en fazla ihmal edilmiş iki bilimden biri toprağın ekimi, diğeri ise insanların ekinidir. Kardeşlerimiz Amerikalılardan başka hiç kimse bu iki bilimin ne kadar değerli olduğunu kavrayamamıştır; bu yüzdendir ki Amerikalıların hepsi ulusal dili yazmayı, okumayı ve konuşmayı bilir.

Vahşi insan, tabiri caizse, yontulmuş değildir; Avrupa'daki uygar insan ise, daha da berbattır, çünkü yozlaşmıştır. Fransa'nın dirilişi görkemli bir biçimde gerçekleşti, hayranlık uyandıracak bir biçimde de devam ediyor. Fakat özgürlüğüne kavuşturulmuş olan bir halk, özgürlüğünü ancak törelerle ve bilgilerle sağlamlaştırabilir. İtiraf edelim ki bu yönde yapmamız gereken daha pek çok şey var.

Egemenin tüm üyeleri her türlü mevkiye gelebilirler. Hatta herkesin sırayla bir devlet görevini üstlenip sonra tarımsal ya da mekanik işlerine geri dönmesi arzulanacak bir şeydir. Fakat bu durumda da, karşımızda şu seçenekler beliriyor. Eğer devlet mevkileri ulusal dili doğru bir biçimde konuşup yazmaktan aciz kişiler tarafından işgal edilirse, uygunsuz kavramları, karma-karışık düşünceleri, kısacası cehaletin tüm arazlarını içerecek biçimde kaleme alınacak yasaların yurttaşların haklarını garanti altına alması mümkün olamaz. Tam tersine, eğer cehalet mevkilerden dışlanırsa, küstah bir biçimde *küçük insanlar* diye tabir edilen kişilere yönelik koruyuculuk rolünü sergilemek amacıyla taşra ağzını kullanan aristokrasi, kısa süre içinde yeniden doğar. Hemen ardından da toplum bir kez daha *büyük insanlar* [soylular] tarafından kirlenir. Seçim özgürlüğü kısıtlanır, entrikalar kolayca tezgâhlınıp güçlülük engellenir hale gelir ve böylece birbirinden kopuk iki sınıf arasında bir tür hiyerarşi oluşur. Demek ki ulusal dilin bilinmemesi, toplumsal mutluluğu tehlikeye atar ya da eşitliğin yıkılmasına yol açar.

[...]Bu dil cehaletini tercümelerle mi gidereceksiniz? Bu durumda masrafları çoğaltır ve siyasal çarkları karmakarışık hale getirerek hareketlerini yavaşlatırsınız. Dahası bu yerel diyalektlerin çoğu tercüme edilmeye uygun değildir ya da orijinal metne sadık olmayan bir şekilde tercüme edilebilir ancak. [...]Bununla uğraşmak yerine halka kendi dilinizi vermeniz daha uygundur kesinlikle.

[...]Farklı bölgesel dillerin olması, görevli vekillerinizin vilayetlerdeki faaliyetlerini güçleştirmiştir çoğu kez. Kasım 1792'de Pyrénées-Orientales vilayetinde bulunan vekiller, yolladıkları raporlarında, yumuşak başlı ve cesur bir halk olan Baskların çoğunun fanatizme eğilimli olduklarını, çünkü kullandıkları yerel dilin bilgilerin yaygınlaşmasını engellediğini belirtmişlerdi. Aynı durum, başka vilayetler için de geçerliydi; buralardaki alçaklar, karşı-devrim da-

laverelerinin başarıya ulaşma umudunu ulusal dilin bilinmemesine bağlamışlardı.

Özellikle sınır boylarında, çizginin her iki tarafındaki halklara ortak olan bölgesel dillerin bulunması, düşmanlarımızla tehlikeli ilişkilerin kurulmasına yol açmaktadır. Cumhuriyet'in tümüne dağılmış bu kadar çok taşra ağzı ise, ticareti zorlaştırmakta ve törelerin dil, dilin de töreler üzerindeki etkisi nedeniyle toplumsal ilişkileri zayıflatmaktadır; kısacası, siyasal bütünleşmeyi engellemekte ve bir halkı otuz halk haline getirmektedir. Tarih boyunca birbirlerini anlamadıkları için bu kadar çok insanın birbirlerini boğazladığı ve teologların gülünç tartışmaları gibi ulusların kanlı çatışmalarının da çoğu kez sözcük kavgasından kaynaklandığı göz önünde bulundurulduğunda, bu sap-tamamın ne büyük bir önem arz ettiği daha iyi anlaşılır.

Demek ki, aynı ailenin çocukları arasındaki dil birliği, eski bölgesel ayrımlardan kaynaklanan önyargıları yok etmeli ve kardeşleri birleştirmesi gereken dostluk bağlarını güçlendirmelidir. [...]Demek ki, sanatlarda devrim yapılırken, sanatların dilinde de birlik sağlanmalıdır. Yayılmış olan bilgiler Fransa'nın dört bir yanını aydınlatmalıdır, tıpkı kentin tüm bölümlerine ustalıkla dağıtılmış sokak lambaları ışığının her tarafa yayılması gibi.

[...]Töreler olmadan Cumhuriyet, Cumhuriyet olmadan da töreler olmaz. Sonuç olarak, tüm önyargıları kökünden söküp atmak, tüm gerçekleri, tüm yetenekleri ve tüm erdemleri geliştirmek, tüm yurttaşları ulusal bütün içinde eritmek ve siyasal aygıtın işleyişini kolaylaştırmak için dil birliğinin olması zorunludur. Dil birliğinin Devrim'in ayrılmaz bir parçası olduğunu kanıtladığımı düşünüyorum. [...]Vatana yararlı olan her şeyi yüreklendirelim. Şu andan itibaren özgürlüğün dili gündemde olsun ve yurttaşların gayreti, yıkılmış feodalizmin son kalıntıları olan yerel dilleri sonsuza dek yasaklasın.

Jakobenler, dil birliğini gerçekleştirebilmek için ciddi bir girişimde bulunamamış olmalarına rağmen bu konuya büyük bir önem vermişlerdi. Çünkü dil birliği olmadan Fransızları bir kardeşler topluluğu olarak kaynaştırmanın, böylece ulusal birliği kurmanın, halkı yeniden yaratmanın mümkün olmadığını düşünüyorlardı. Bu işlevi başarma bakımından dil birliği dışında (hatta ondan daha fazla) üzerinde durdukları bir diğer konu eğitimdi. Aslında eğitim sorunu üzerine ilk eğilenler Jakobenler değildi. Devrim'in ilk günlerinden

itibaren yeniden canlandırmadan, bireyleri ve toplumu rejenere etmekten söz eden tüm devrimciler, sözlerini eninde sonunda yurttaşların ya da halkın aydınlatılmasına, eğitilmesine getiriyorlardı. Ama onların da öncülleri vardı. Daha açıkçası 1789 devrimcileri, eğitimle ilgili düşüncelerini büyük ölçüde Aydınlanma filozoflarından miras almışlardı.

Filozoflar, eğitimin insanın oluşumunda mutlak bir belirleme gücüne ya da en azından önemli bir etkiye sahip olduğuna inanmışlardı. Onlara göre insanın, dolayısıyla toplumun iyiliği ya da kötülüğü verilen eğitimin niteliğinden kaynaklanıyordu. Bu konuda D'Holbach, "kötüleri yaratan kesinlikle doğa değildir; kişiyi belirleyen bizim eğitimimizdir" diye yazmıştı. Helvétius bu görüşü "eğitim her şeyi yapabilir" ve "bizi biz yapan eğitimidir" diyerek dile getirmişti. Voltaire "insanların ne kadar aydınlanırlarsa o kadar özgür olacaklarını" söylerken, Condorcet de eğitimin toplumu mutluluğa götüren aklın önünü açıp gelişmesini sağlayan en önemli araç olduğunu ileri sürmüştü. Kısacası önyargıları, boş inançları, bağnaz fikirleri yıkıp aklın işlemlerini sağlayan bir eğitim sayesinde insanı değiştirmek ve böylece adil, özgür, mutlu bir toplum yaratmak mümkündü. Aydınlanmacılar eğitim derken genellikle insana aklını kullanmayı öğretmekten, bilgilendirmekten söz etmişler, dolayısıyla eğitim sözcüğünü daha çok öğretim anlamında kullanmışlardı.

Mirabeau'nun yeni siyasal düzeni pekiştirmek için eğitim sisteminin baştan aşağı yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylemesine karşın, Ulusal Kurucu Meclis, ancak 1791 sonbaharında bu konuyla ilgilenmeye karar verip bünyesinde Kamusal Öğretim Komitesi kurdu. Bu dönemde Talleyrand'ın Meclis'e sunduğu ilk rapor, Aydınlanmacı eğitim anlayışını yansıtıyordu. Bunun ardından özellikle de krallığın düşüşü sonrasında, bu yöndeki çalışmalara ağırlık verildi ama hazırlanan hiçbir proje hayata geçirilemedi. Bu konuya kafa yoranlar öğretim ile eğitim arasında bir fark olduğunun bilincindeydiler. Örneğin Rabaut Saint-Étienne, 21 Aralık 1792'de Konvansiyon'da okuduğu projesinde bu farkı şöyle açıklıyordu: "Kamusal öğretimi ulusal eğitimden ayırmak gerekir. [...] Kamusal öğretim bilgiler, ulusal eğitim erdemler kazandırmalıdır. Öğretim toplumun aydınlatıcı lambası olmalı, eğitim ise topluma istikrar ve güç sağlamalıdır."

Meclislere sunulan öğretim-eğitim ile ilgili raporlarda ve projelerde, bazen öğretim bazen eğitim üzerinde duruluyor, ama giderek eğitim konusu ağırlık kazanıyordu. Politikacılardan başka kamuoyu da bu konuyla ilgiliydi. Top-

lumun çeşitli kesimlerinden, *sans-culotte*'lerden, gazetecilerden, halk derneklerinden kamusal eğitim sorununun bir an önce çözüme kavuşturulması yönünde sesler yükseliyordu. Krallığın henüz yıkılmadığı bir dönemde, Ambert kenti yurttaşları adına Yasama Meclisi'ne 1792 ilkbaharında yollanan bir dilekçe, eğitimin halkı yeniden yaratma işlevini vurgulamaktaydı. Eğitim işine köylerde ilkokullar kurularak başlanmasını isteyen bu dilekçede özellikle şu satırlar dikkat çekiciydi: "Kamusal eğitim fanatizmi öldürecektir; fanatizmin yok edilmesi köylere mutluluk getirecek, köylerin mutluluğu bütün Fransa'nın mutluluğunu sağlayacak ve ancak o zaman bu imparatorluğu oluşturan bütün bireyler dost ve kardeş bir halk haline geleceklerdir."

Vekillerin ve kamuoyunun eğitimle ilgili taleplerinde, yurdun bütün çocukları için verilecek zorunlu ve (özellikle yoksullar için) parasız eğitimin eşitliği tam anlamıyla sağlayacağı ileri sürülüyordu. Dahası eğitimin kız çocuklarını da kapsamı talep ediliyordu. Ancak bu istek genellikle cinsiyetçi bir yaklaşımla gerekçelendiriliyordu. Buna göre erkeklerin üzerinde önemli bir etkiye sahip olan kadınlar, papazların boyunduruğundan kurtarılacaklar ve rejenere olup çocuklarını Cumhuriyet ilkelerine bağlı yurttaşlar olacak şekilde yetiştirebileceklerdi. Ayrıca kız ve erkek çocukların ayrı bir eğitimden geçirilmeleri ya da karma bir sistem benimsenecekse bile çocukların yine de cinsiyetlerinin gereklerine göre eğitilmeleri isteniyordu. Dolayısıyla Caroline Fayolle'un saptadığı gibi, kadınların eğitim yoluyla rejenere edilmesi, doğrudan doğruya kadınlar düşünülerek savunulmuyor, fakat erkeklerin rejenere olmasını mümkün kılacak bir araç olarak kabul ediliyordu.

Jakobenler ise, her ne kadar eğitimin belirleyici nitelikte olduğu düşüncesini benimsiyorlarsa da, Aydınlanma filozoflarının akli hedef alan eğitim-öğretim anlayışlarının çok uzağındaydılar. Eğitim dedikleri zaman, Ambert kenti dilekçesinde dile getirilen eğitimi anlıyorlar, yani eğitime yurttaş yetiştirme (ve tabii insanları yurttaşa dönüştürme), böylece de halkı oluşturma misyonu yüklüyorlardı. Aslında Jakoben eğitim anlayışı Rousseau'nun çizdiği yoldan gidiyor, onun bu konudaki görüşlerinden esinleniyordu. Çünkü Rousseau, Aydınlanmacılara karşı eğitimin sadece akla hitap etmemesini, özellikle insanın duygularını, tutkularını, ruhunu biçimlendirecek bir özelliğe sahip olmasını savunmuştu. *Considérations sur le gouvernement de Pologne* (Polonya Yönetimi Üzerine Görüşler) adlı yapıtında "eğitim ruhlara öyle bir ulusal biçim vermeli ve insanların kanuları ile beğenilerini öylesine yönlendirmeli ki,

herkes sevgiyle, tutkuyla, zorunlulukla vatansever olsun" diyen Rousseau, devlet eliyle verilecek kamusal ya da ulusal eğitimin asıl amacının yurttaşlar yetiştirmek olduğunu açıkça dile getirmişti.

Rousseau, eğitim konusuna *Économie politique* adlı kitabında da yer vermişti. Bu yapıttan aşağıda vermeyi uygun bulduğum (iki cümlelik!) uzun alıntının altına tüm Jakobenler imzalarını atabilirlerdi: "Hükümetin belirlediği kurallar doğrultusunda ve egemenin yetkilendirdiği yöneticilerin denetiminde verilen kamusal eğitim, halkçı ya da meşru yönetimin temel ilkelerinden biridir. Eğer çocuklar, eşitlik içinde hep birlikte yetiştirilmişler, devletin yasaları ile genel iradenin ilkelerini içselleştirmişler, her şeyden önce bunlara itaat edecek şekilde eğitilmişler, sürekli olarak onlara kendilerini besleyen sevecen anneden [vatandan], annenin kendilerine duyduğu sevgiden, ondan aldıkları paha biçilmez iyiliklerden ve karşılığında ona vermeleri gereken şeylerden söz eden örnekler ve nesneler tarafından çepeçevre sarılmışlar ise; bu çocukların birbirlerini kardeş olarak sevmeyi, toplumun istediğinden başkasını istememeyi, sofistlerin boş ve anlamsız gevezelikleri yerine insan ve yurttaş eylemleri koymayı ve uzun zamandır çocukları oldukları vatanın bir gün koruyucuları ve babaları olmayı öğreneceklerinden kuşku duymamamız gerekir."

Rousseau yukandaki alıntıda okulda verilen eğitimden söz etmişse de, eğitimin sadece okullarla sınırlı olmadığını vurgulamıştı. Jakobenler de aynı şekilde düşünüyorlardı. Yeni kuşağın cumhuriyetçi bir şekilde yetiştirilmesi için okullar zorunlu bir araçtı. Fakat *Ancien Régime*'in aşıladığı değerler, önyargılar, alışkanlıklar içinde büyümüş yetişkin Fransızların da rejenere edilmesi, bir başka deyişle eğitilmesi gerekiyordu. Bundan ötürü, yetişkinlere yönelik olarak başka eğitim araçları kullanılmalıydı. İşte (görmüş olduğumuz) gündelik yaşama ve kültürel alana ilişkin her şeyi yenileme girişimleri, bu eğitim işlevini yerine getirmekteydi. Billaud-Varenne, 20 Nisan 1794'te Konvansiyon'da yaptığı konuşmasında, kamusal eğitimin sadece okulları kapsamadığını söyledikten sonra bir bakıma tıpkı Platon gibi toplumun bir eğitim kurumu haline gelmesini ve aileyi de içeren tüm yaşam alanlarının eğitici bir boyut kazanmasını salık veriyordu. Ona göre ancak bu sayede, (kullanmayı çok sevdiği deyişle) "ulusal bir karakter" yaratılabilir, yani insanlara yurttaşlık erdemi aşılanarak halk-ulus yeniden biçimlendirilip yapılandırılabilirdi.

BİLLAUD-VARENNE (20 Nisan 1794)¹⁰⁰

Eğer kamusal eğitim aracılığıyla insanların gelişimini hızlandırmak üzere acele edilmezse, sadece adaleti ve erdemi gündeme almak kesinlikle yeterli olmaz. Tabii, kamusal eğitim kavramı süregeldiği şekilde düşünülmemeli, ama yeniden canlanan [rejenere olan] bir halk için olması gereken şekilde ele alınmalıdır. Böyle bir halk için kamusal eğitim, ne yalnızca okulları ne de sadece çocukları kapsar, tüm yurttaşlara yöneliktir. Sadece zihnin geliştirilmesi değil, ama yüreğin arındırılması, cumhuriyetçi duyguların yayılmasıdır. Bu eğitim, toplumsal mutluluğun öğelerini oluşturan basit gerçekleri tüm yurttaşlara aşılama yönünde kurumlar sayesinde yaygınlaştırılır. Bu eğitim, toplantılarının saygınlığında, öneminde; halk derneklerinin gayretkeşliğinde, aydınlatıcı tartışmalarında; ulusun toplandığı her yerde; Cumhuriyet'in zaferi uğruna yorgunluklara göğüs gerip ölüme meydan okuyan kahramanların bulunduğu ordularda ve bir aile babasının çocuklarına sunduğu erdemli davranış örneğinde bulunur. Ayrıca bu kamusal eğitim, iyi ahlaklı kitaplardan, vatansever gazetelerden, edepsizliğe yer vermeyip sadece erdemi ve yurttaşlığı yücelten tiyatro eserlerinden kaynaklanır. Dahası, kamusal bayramlarda, hatta yüce eylemler, ana baba sevgisi ya da insan yüreğini övünçle dolduran her türlü hayranlık verici coşkunluk adına inşa edilmiş anıtlarda bulunur. Özgür bir devlette, duygulara ve ruha seslenen çeşitli araçlarla ulusu aydınlatmayı savsaklamak, en etkili şekilde ulusu yeniden biçimlendirmeyi sağlayacak şeyi göz ardı etmek ve halkı giderek Anayasasıyla özdeşleştiren ulusal karakterin yaratılmasını ihmal ederek özgürlüğü tehlikeye atmak demektir. Tiranlık, insan türünü daha kolay baskı altında tutmak için sersemleştirmek zorundadır. Oysa Cumhuriyet, herkesin haklarına sınırsız bağlı kalıp yükümlülüklerini daha bir özenle yerine getirmeleri için hakların ve ödevlerin bilinmesini şart koşar.

Toplum, gündelik bir karşılıklı yardımlaşmadır; dolayısıyla, bir hemcinsini kendisine minnettar bırakma imkanı karşısında ruhu sevinçle dolmayan bir kişi iyi bir yurttaş değildir. Mutluluğu salt kendisi için istemek, toplumsal birliğin zararına olacak şekilde kendi köşesine çekilmek ve yardımseverlik, min-

¹⁰⁰ Wahnich, 2012, s. 185-186.

nettarlık, hatta dostluk gibi en güzel duygulardan vazgeçip sadece kişisel hazların içine kapanmak demektir.

Yurttaşlar, eğer eski cumhuriyet kurucuları gibi bir çıkar gözetmeden Fransızlara, monarşinin saf bir kalıntısı olan bu berbat egoizmden kurtulmayı öğretirseniz, vatan için büyük bir şey yapmış olursunuz.

Jakobenlerin okullar dışında özel bir önem verdikleri diğer iki eğitim aracı, Billaud-Varenne'in de değindiği tiyatrolar ile bayramlardı. Tiyatrolar, 1789'un son aylarından itibaren yenileştirme hareketinin içine dahil edilmeye ve siyasal kültür aşılama araçları haline getirilmeye başlandı. Devrim öncesinde yasaklanmış oyunlara ağırlık veriliyor ve *Ancien Régime*'i eleştiren Chénier'nin *IX. Charles*, Jean-Louis Laya'nın *Jean Calas*¹⁰¹ ya da despotizmle mücadeleyi ve halkçı politikayı öven Voltaire'in *Brutus*, Antoine-Marin Lemierre'in *Guillaume Tell*, Chénier'nin *Caius Gracchus*¹⁰² gibi eserleri sahneye konuluyordu. 13 Ocak 1791 Yasası'yla eski tiyatroların ayrıcalığına son verilmesi ve sansürün kaldırılmasıyla birlikte tiyatroların sayısında büyük bir artış yaşanıyordu. Bazı tarihçilere göre Paris'teki tiyatroların sayısı, 1792'de 36'ya ulaşmıştı.

Tiyatronun öneminin bilincinde olan Robespierre, 1792 Şubat'ında vekillere seslenerek devrimci değerleri yücelten piyeslerin daha sıklıkla oynanmasını istiyordu: "Özgürlüğü ve töreleri korumakla görevlendirildiğinize göre, *Brutus*, *Guillaume Tell*, *Caius Gracchus* gibi erdemin güzellikleri ile özgürlüğün harikalarını resmeden dramatik eserlerin, despotizmin kurbanlarının anısına bazı günler oynanmasını buyuramaz mısınız?" Yasama Meclisi'nde Kamusal Öğretim Komitesi üyesi olan Romme ise, Mayıs 1792'de bir tiyatro yazanna yolladığı mektubunda, tiyatroların "halkın okulu" haline getirilmesini savunuyordu. Aynı zamanda tiyatroların siyasal mücadelelere alet edilmeye başlandığına da şahit olunuyordu. Karşıt siyasal gruplar, kendi davalarının haklılığını kanıtlamak ve rakiplerini karalamak için tiyatro oyunlarını kullanıyorlardı. Örneğin Jakoben-Jironden çatışması döneminde Jirondenler, kendilerine

¹⁰¹ Toulouselu bir Protestan tüccar olan Jean Calas (1698-1762), oğlunu Katolikliği benimsediği için öldürmekle haksız yere suçlanmış ve yargılanıp idam edilmiştir. Daha sonra bu suçlamanın nedensiz düzmece olduğu anlaşılmış ve Krallık Konseyi tarafından 1765'te aklanıp saygınlığı iade edilmiştir.

¹⁰² Tiberius Gracchus'un kardeşi olan Caius Sempronius Gracchus (İ.Ö. 154-121), *pleb tribunu*'u seçilip halkın yaranna yasalar çıkarması ve Latinlere yurttaşlık hakkı tanımaya yönelik bir öneride bulunması üzerine Senato'nun tepkisini çekmiş ve yandaşlarıyla birlikte öldürülmüştür.

yakın yazarlar ve tiyatrolar sayesinde, Aralık 1792 ve Ocak 1793'te sahneye konan iki piyeste Robespierre ile Marat'ya saldırıyorlardı.¹⁰³ Jakobenler ise buna, Marat'nın Devrim Mahkemesi'nde aklanmasından sonra bir "Jakoben tiyatroda" *Le triomphe de Marat ou les conspirateurs* (Marat'nın Zaferi ya da Komplocular) adlı oyunun sahnelenmesiyle yanıt veriyorlardı.

Jirondenlerin Konvansiyon'dan dışlanması ardından Jakobenler, tiyatro alanına ciddi bir biçimde el atma zamanının geldiğini gördüler. Tiyatrolar halkı eğitecek okullara dönüştürülebilirdi artık. 2 Temmuz 1793'te Konvansiyon'a sunduğu raporunda, "tiyatrolar kamusal eğitimin en güçlü bölümü haline gelmelidir" diyen Kamusal Öğretim Komitesi, tiyatronun siyasal iktidar tarafından ideolojik bir propaganda aracı olarak kullanılmasının önünü açıyordu. Ayrıca bu raporda, sahneye konacak oyunlarda Devrim'in ilkelerinin ve başarılarının dile getirilmesi ve bu oyunların ülkenin tüm kentlerinde ve kasabalarında oynanması öneriliyordu. Bundan bir ay sonra KEK'in Konvansiyon'un önüne getirdiği Paris'teki tiyatrolarla ilgili yasa projesi kabul edildi.

2 Ağustos Yasası'nın ilk maddesi, kentin bazı tiyatrolarında bir süre boyunca kimi günlerde sadece devrimci oyunların oynanmasını zorunlu kılıyordu. Bu madde şöyle kaleme alınmıştı: "Bu ayın 6'sından önümüzdeki 1 Eylül'e kadar, belediyenin belirleyeceği Paris tiyatrolarında, haftada üç kez, *Brutus* (Voltaire), *Guillaume Tell* (Lemierre), *Caius Gracchus* (Chénier) trajedileri ile Devrim'in şanlı olaylarını ve özgürlük savunucularının erdemlerini anlatan diğer dramatik oyunlar sahneye konacaktır. Her hafta temsil edilecek bu oyunlardan birisinin bilet ücretleri Cumhuriyet tarafından karşılanacaktır." Bu uygulama daha sonraki aylarda tekrarlandı. KEK, 11 Mart 1794'te, ilk ismi *Théâtre-Français* olan, sonra sırasıyla *Théâtre de la Nation* ve *Théâtre du Peuple* ismini alan Paris'teki tiyatronun, haftanın üç gecesinde vatansever oyunlar oynamasını ve bu seansların Komün'ün sübvansesi etmesi nedeniyle ücretsiz olmasını kararlaştırdı. Ayrıca KEK, 6 Temmuz'da, tüm tiyatrolarda sadece Cumhuriyet ilkelerinin yüceltildiği piyeslerin sahneye konmasına hükmetti.

2 Ağustos Yasası'nın getirdiği bir başka önemli düzenleme, tiyatroların yeniden sansüre tabi tutulmasıydı. Yasanın ikinci maddesine göre "Kamuo-

¹⁰³ Örneğin 2 Aralık 1792'de prömiyeri yapılan Jean-Louis Laya'nın *L'ami de lois* (Yasalann Dostu) adlı piyesinde, Robespierre'i canlandıran *Nomophage* (Yasa Yiyici) adlı karakter, erdemli ve ılımlı bir eski aristokrat tarafından maskesi düşürülen kötü niyetli ve despotik bir politikacı olarak resmediliyordu. Bu oyun Şubat 1793'te Komün tarafından yasaklanacak, daha sonra Jirondenlerin talebini haklı bulan Konvansiyon bu yasağı kaldıracaktı.

yunu yozlaştırmaya ve utanç verici krallık hurafesini uyandırmaya yönelik piyesler sahneye koyan her tiyatro, kapatılacak ve idarecileri tutuklanıp yasalara göre cezalandırılacaktı.” Bunun üzerine oynanan oyunları denetleme ve gerekiyorsa yasaklama yetkisi olan komisyonlar kuruldu. İlk iki ay içinde sansür denetimine tabi kılınan 150 piyesin 33’ü yasaklandı.

Yasaklanan bu oyunlardan biri (seçildiği Konvansiyon’dan sağlık nedeniyle ayrılmayı tercih etmiş olan) François de Neufchâteau’nun kaleme aldığı *Paméla ou la vertu récompensée* (Paméla ya da Ödüllendirilen Erdem) adlı eseri idi. Ayrıca oyunun sahneye konduğu *Théâtre de la Nation* kapatıldı ve oyuncularla birlikte yazar da tutuklandı. Robespierre bu karar hakkında, “bu denli küstahça karşı-devrim savunuculuğu yapan bu gösteriyi kapatmakla yetinilmemeli, bundan sonra herkese açık yerlerde tek bir aristokratik kanıyı, tek bir haince kanıyı dile getirenler hakkında kovuşturma açılmalıdır” diyordu. Barère de, 3 Eylül’de Konvansiyon’da yaptığı konuşmasında, bu kararı şu sözleriyle gerekçelendirip savunuyordu: “Ulusallıkla alakası olmayan *Théâtre de la Nation* kapatılmıştır. Bu uygulama, Cumhuriyet’in tiyatrolarında sadece yurttaşların vatanseverliğini canlandıracak oyunların oynanacağını öngören 2 Ağustos 1793 tarihli yasanın bir gereğidir. *Paméla* adlı oyun, tıpkı *L’Ami des lois* piyesi gibi kamu huzurunu bozmuştur. Bu oyunda, erdemin değil soyluluğun ödüllendirildiği görülmektedir. Aristokratlar, ılımlılar ve Feuillantlar, İngiliz soyluları tarafından bağıra çağıra dile getirilen özdeyişleri alkışlamak için bir araya gelmişlerdir. [...]Eğer bu uygulama herhangi bir kişiye çok katı görünüyorsa ona şunları söylerim: Tiyatrolar aydınlanmış insanların ilkokullarıdır ve kamu eğitiminin yardımcı kurumlarıdır.”

İktidarın yarı-resmî organı olan *La Feuille de Salut Public* gazetesi, 20 Kasım 1793 tarihli sayısında, vatansever oyunları sahneye koymakla yetinmeyip erdem aşılamayan dramların ve töreleri aşağılayan komedilerin yasaklanması çağrısında bulunuyordu. Ayrıca yasama erkinin “kamuoyunu yönlendirme” görevinden söz ediyor ve tiyatroların Devrim’i ilerletmede tıpkı ulusal bayramlar gibi devindirici bir güç olarak kullanılmasını talep ediyordu: “Eğer yurttaşlar, tıpkı ulusal bayramlarda olduğu gibi tiyatrolarda da her gün vatansever bir enerjiyle Devrim’in parlak dönemlerinin sahnede canlandırıldığını görürlerse ve eğer kamusal töreler üzerinde büyük bir etkiye sahip olan piyesler yurttaşlara cumhuriyetçi erdemler ve kahramanlık görüntüleri sergilerse, o zaman Devrim çok daha hızlı ilerler. Yasamacılar, halkın yöneticileri, siz

ki kamuoyunu yönetmekle görevlisiniz, size güçlü bir araç sunuyoruz, bunu kullanmayı bilin!"

Konvansiyon'un 19 Aralık 1793'te kabul ettiği Ulusal Eğitim Yasası'nda, eğitim verme bakımından tiyatrolara biçilen rol bir kez daha vurgulandı. KEK'in 10 Mart 1794'te aldığı kararla tiyatrolar üzerindeki sansürün kapsamı genişletildi. Bundan böyle tiyatro eserleri sahneye konmadan önce Kamusal Öğretim Komitesi tarafından denetimden geçirilecekti. Zaten tiyatroların kendileri de bir otosansür uygulamaya girişmişlerdi. Tiyatro yönetimleri, krallık döneminde yazılmış eserleri repertuarlarından kaldırıyorlar, *Guillaume Tell* eserinin *Les sans-culottes suisses* (İsviçreli *Sans-culotte*'lar) olması gibi oyunlara yeni isimler biçiyorlar, sahneye konan tarihi olayları günün koşullarına uyarlıyorlar ya da Voltaire'in *La Mort de César* (Sezar'ın Ölümü) piyesindeki Marcus Antonius'un Sezar'ı öven tiradının kaldırılması gibi metinleri değiştiriyorlardı. Artık propaganda aracına dönüşen oyunlarda, devrimci sloganlara bol bol yer veriliyor ve Devrim'in, Cumhuriyet'in simgesi olan üç renk sahne giysilerinde, dekorlarda kullanılıyordu.

Tiyatrolara yönelik bu düzenlemeler operayı ve tabii diğer sanat dallarını da kapsıyordu. Sansür uygulaması opera için de geçerliydi. Örneğin Léonard Bourdon'un yazdığı *Le tombeau des imposteurs et l'inauguration du temple de la Vérité* (Düzenbazların Mezarı ya da Gerçeklik Tapınağı'nın Açılışı) adlı operakomiği, Hristiyanlıkla alay ettiği için 22 Aralık 1793'te Robespierre'in girişimiyle yasaklanıyordu. Ancak sansür, sadece tiyatro ve opera eserleri için uygulanmıyordu. Çünkü ressam, heykeltıraşlar, edebiyatçılar, mimarlar ya da müzisyenler de, vatansever eserler verme yönünde yüreklendirilip yönlendiriliyorlardı. Martin Nadeau'nun da belirttiği gibi sanatların halkı eğiten bir siyasal araca dönüştürülmesinde ön plana çıkan kişi, ulusal bayramların düzenleyicisi olması nedeniyle "Devrim'in empozaryosu" olarak nitelendirilebilecek olan ressam David'di.

David ve öğrencileri, Devrim olaylarını ve Devrim'le ilişkilendirilen tarihi olayları resmederek dönemin önemli eserlerine imza atıyorlar ve heykeller yaratıyorlardı. Ayrıca David, Konvansiyon'un 17 Ocak 1794 oturumunda, iktidarın sanat politikasını hamaset dolu sözleriyle şöyle tanımlıyordu: "Sanatlar, bütün saygınlıklarını yeniden kazanacaktır; eskiden olduğu gibi, hırslı bir tiranın eylemlerini canlandırarak kendilerini satmayacaktır. Tuval, mermer ve bronz, cumhuriyetçi falanjarımızın yorgunluk nedir bilmez cesaretlerini gelecek kuşaklara taşımak için rekabet edecektir. [...] Silahlarımızla yenilgiye uğ-

rattığımız düşmanlarımız, sanatlarla da yenilgiye sürüklenecektir. İşte bizim kaderimiz budur; böyle olmasını isteyen Fransa'nın üzerinde dalgalanan dehadır."

Bunun ardından KEK, 24 Nisan 1794'te ressamalara, "kendi seçimlerine göre Fransız Devrimi'nin şanlı günlerini resmetme" çağrısında bulunuyordu. Yine KEK'in girişimiyle Konvansiyon, 16 Mayıs'ta bu kez edebiyatçıları kapsayan kararını açıklıyordu: "Kamu Esenlik Komitesi, ozanları, Fransız Devrimi'nin büyük olaylarını kutlamaya; vatansever marşlar ve şiirler bestelemeye, dramatik ve cumhuriyetçi piyesler yazmaya; özgürlük askerlerinin kahramanlıklarını, cumhuriyetçilerin cesaret ve fedakarlıklarını ve Fransız ordularının zaferlerini yayımlamaya davet eder. Ayrıca, edebiyatçı yurttaşları, Fransızların yeniden canlanmasının büyük evrelerini ve en dikkat çekici olaylarını geleceğe iletmeye ve klasik kitaplar kaleme alarak kamusal eğitime yönelik yapıtlarında cumhuriyetçi ahlaki işlemeye davet eder." Dahası bu tür eserler veren sanatçılar, devlet tarafından sübvans edilecekler ve ödüllendirileceklerdi.

Tiyatro (ve diğer sanat dalları) dışında Jakobenlerin bir eğitim aracı olarak kullanmaya yönelindikleri bayramlar konusunda onları etkilemiş olan düşünür yine Rousseau'ydu. Cenevrelili düşünüre göre gösteriler, şenlikler, bayramlar düzenlemek, "bütün yurttaşları birbirlerine ve her yurttaşı vatana bağlamayı sağlayan" önemli bir yöntemdi. Bu tür etkinlikler, simgeler üzerine kurulu bir söylem kullanarak, insanların yüreklerine seslenip hayal güçlerini harekete geçirerek ve erdem, eşitlik ya da vatan gibi soyut kavramları simgelerle dile getirerek, yurttaşlar arasında bir duygu birliği oluşturup vatan sevgisinin hem yeniden üretilmesine hem de pekiştirilmesine katkıda bulunuyorlardı. Bu bakımdan kamusal bayramlar, çok etkili eğitsel araçlardı. Ancak Jakobenlerden farklı olarak tiyatroyu eleştiren Rousseau, bayramların bu işlevlerini yerine getirebilmeleri için açık havada ve herkesin etkin katılımıyla gerçekleştirilmesini istiyordu. Bu nedenle *Lettre à M. D'Alembert* (Bay D'Alembert'e Mektup) kitabında, "Bir meydanın ortasına çiçeklerle bezenmiş bir kazık dikin, halkı buraya toplayın, işte size bir bayram" diyor, hemen ardından "Daha da iyisini yapın: Herkesin iyice birleşebilmesi için seyircileri seyirlik hale getirin, seyircilerin kendilerini oyunculara dönüştürün, böylece her kişinin kendisini başkalarında görmesini ve sevmesini sağlayın" diye devam ediyordu.

Devrim'in ilk ulusal bayramı 14 Temmuz 1790'da kutlandı. Bundan sonra bayramların kapsamının genişletilmesi ve sayısının artırılması yönünde talep-

ler gelmeye ve eğitsel işlevine dikkat çekilmeye başlandı. Robespierre, henüz 10 Şubat 1792'de, "Kamusal zihniyeti ve Devrim'in ilkelerini yaygınlaştırmak için öngördüğüm basit ve büyük önlemlerden birisi ulusal bayramlardır. Yeter ki bayramları özgürlüğün dehası buyursun ve sadece eşitlik, halk ve insanlık, yurttaşlar tarafından şereflendirilecek kutsallıklar olsun" diyerek bu konuya değinmek gereğini hissediyordu. Bir yıl sonra Blois kenti halk derneğinin Konvansiyon'a yolladığı dilekçede ise şu satırlar göze çarpıyordu: "Temsilciler; bir an önce dini bayramların yerine cumhuriyetçi bayramlar tesis edin; bu sayede aldanmış saf insanlar, kısa süre içinde fanatizmin inini terk edip bizim devrimci şarkılarımıza katılacaklardır." Aynı dönemlerde Chénier de "ahlaki eğitim konusunda akla gelen ilk şeyin ulusal bayramlar düzenlemek" olduğunu açıkça dile getiriyordu. Eğitim sistemini düzenleyen 1 Aralık 1793 Yasası, tiyatrolar gibi ulusal ve yerel bayramları da "kamusal eğitimin ikinci düzey araçları" olarak nitelendiriyordu.

Zaten 1793'ten başlayarak bayramların sayısında bir artış yaşanmaktaydı. Ama bu şenlikler ve bayramların büyük çoğunluğu ulusal bir karakter taşıyor ve genellikle yerel otoritelerin, *section*'ların, *sans-culotte*'ların inisiyatifiyle düzenleniyordu. Örneğin bir yanda Toulon'da İngiliz istilasından kurtulma ya da Bordeaux'da köleliği kaldırma şenlikleri, öte yanda çeşitli kentlerde Marat, Lepeletier, Chalier gibi ulusal veya yerel şehitleri anma bayramları kutlanıyordu. Bayram kargaşasından rahatsız olan merkezi iktidar, spontane bir şekilde gerçekleştirilen bayramlara son vermek ve tüm bayramları -halkın etken katılımıyla olacaksa da- belli bir tema ve program çerçevesi içinde düzenli, disiplinli bir biçimde hazırlamak için kolları sıvadı. Robespierre, Yüce Varlık kültünü açıkladığı raporunun son bölümünü kamusal bayramlar konusuna ayırdı ve düzenlenecek tüm (ulusal ve özel) bayramlardan ne gibi bir yarar sağlanacağını açıkladı.

ROBESPIERRE (7 Mayıs 1794)¹⁰⁴

[...]Kamusal eğitimin özsel bir parçası olarak kabul edilmesi gereken ve zorunlu bir şekilde bu raporun konusuyla ilgili olan bir tür kurum vardır. Ulusal bayramlardan söz ediyorum.

¹⁰⁴ Robespierre, 1793-1794, Cilt 3, s. 175-177.

İnsanları bir araya toplayın, böylece onları daha iyi yaparsınız. Çünkü bir araya gelen insanlar, birbirlerinin hoşuna gitmeye çalışırlar ve ancak kendilerini saygın kılan nitelikleriyle birbirlerinin hoşuna gidebilirler. Toplanmalarını ahlaki ve siyasal bir motifle bezeyin; o zaman bütün kalpler, saygın şeylere duyulan sevginin hazzıyla dolar; çünkü insanlar, belli bir haz almaksızın bir araya gelmezler.

[...]İyi düzenlenmiş bir bayramlar sistemi, hem kardeşliğin sıcak bağlarını kurmanın, hem de yeniden canlanmayı gerçekleştirmenin en güçlü aracıdır.

O halde, bütün Cumhuriyet için genel ve görkemli bayramlar düzenleyin. Her kentte ve köyde, tatil günü ilan edilecek ve koşulların yok ettiği eski şenliklerin yerini tutacak olan özel bayramlar oluşturun.

Tüm bu bayramlar, insan yaşamının cazibesini ve güzelliğini, özgürlük coşkusu, vatan sevgisini, yasalara saygıyı güçlendiren yüce duyguları uyandırsın. [...]Bayramlarımıza hem doğayı hem bütün erdemleri davet edelim. Bütün bayramlar, Yüce Varlık'a adanıp onun himayesinde kutlansın; onun gücüne ve iyiliğine duyulan saygıyla başlayıp sona ersin.

Robespierre'in önerileri doğrultusunda kaleme alınıp kabul edilen 7 Mayıs 1794 Yasası'nın 5. maddesinde "Bayramların adı, Devrimimizin şanlı olaylarından, insan için en değerli ve en yararlı erdemlerden ve de doğanın insana sağladığı en büyük iyiliklerden devşirilecektir" deniliyordu. Bir sonraki maddede Fransız Cumhuriyeti'nin her yıl kutlayacağı ulusal bayramların 14 Temmuz 1789, 10 Ağustos 1792, 21 Ocak 1793 ve 31 Mayıs 1793 bayramları olduğu belirtiliyordu. 7. maddeyle haftanın onuncu günü bayramlara ayrılıyor ve bu bayramların adları (dolayısıyla temaları) saptanıyordu.¹⁰⁵ Son olarak da KEK ile Kamusal Öğretim Komitesi, tüm bayramların düzenlenmesi konusunda Konvansiyon'a bir plan sunmakla görevlendiriliyordu.

Jakobenlerin bayramlara bu denli önem vermelerinin nedeni, tıpkı Rousseau'nun da açıkladığı gibi, bayramların insanların duygularına hitap edip birbirlerini eşitleri, kardeşleri gibi görmelerini sağlayarak ulusal birliği oluşturu-

¹⁰⁵ Cumhuriyetçi takvime göre on günden oluşan haftanın son günü (*décadi*) tatil, dolayısıyla bayram günüydü. Sayıları 36'yı bulan bu bayramlar için saptanmış olan adlardan bazıları şunlardı: Yüce Varlık ve Doğa, Özgürlük Şehitleri, Vatan Sevgisi, Özgürlük ve Eşitlik, Adalet, Cumhuriyet, Dostluk, Cesaret, Aşk, Baba Sevgisi, Anne Şefkati, Gençlik, Yaşlılık, Tarım, Endüstri, Mutluluk.

racak, cumhuriyetçi ilkeleri ve değerleri benimsemelerini kolaylaştırarak yurttaşlara dönüşmelerine yol açacak ve böylece gerçek bir halkın doğmasına yardım edecek bir araç olarak kullanılmasıydı. İnsanların bir duygu birliği içine sokulmasında, Devrim yılları boyunca sıkça kullanılan yemin ritüeli de bir rol oynuyordu. Tabii Robespierre'in ortaya attığı Yüce Varlık kültürüne de, görmüş olduğumuz üzere, aynı işlev yükleniyordu.

Buraya kadar sözü edilen tüm araçların ötesinde, Cumhuriyet'i her bakımdan içselleştirmiş erdemli, ahlaklı, vatansever bir kuşağın yetiştirilmesi (dolayısıyla tam anlamıyla yepyeni bir halkın yaratılması) için üzerinde titizlikle durulması gereken en önemli ve zorunlu araç okuldu ya da daha doğrusu ilkokuldu. Jakobenlere göre, ortaokullar, liseler, üniversiteler kurmadan önce ülke köylerden kentlere baştan aşağı ilkokullarla donatılmalıydı. Çünkü "ağaç yaşken eğilir" anlayışı gereğince tüm çocukların belli bir süre eğitilip ileride gerçek yurttaşlar olacak şekilde biçimlendirilmeleri bu kurumlar eliyle olabiliirdi. Bu nedenle çeşitli Jakoben vekiller, özellikle ilkokulları kapsayan ulusal eğitim sisteminin hayata geçirilmesi için zaman zaman bu konuyu gündeme taşıyıp Meclis'te tartıştılar, kalem oynatıp planlar hazırladılar ve Konvansiyon'un bu yönde kararlar almasını sağladılar. Konvansiyon'un bu alanda çıkardığı son yasa 19 Aralık 1793 Yasası'ydı. Bu yasa, çocukların en az üç yıl boyunca ailelerin istediği bir ilkokula gönderilmesini zorunlu tutuyor ve yurttaşlık sertifikasına sahip öğretmenlerin maaşlarının devlet tarafından ödeneceğini belirtiyordu. Fakat Jakobenlerin Konvansiyon'a kabul ettirdiği bu yasa ve diğer kararlar, tıpkı kendilerinden öncekiler gibi uygulanamadılar.

Jakobenler, okulları kapsayan eğitim sistemiyle ilgili projelerinde, söylevlerinde ya da yazılarında neyi amaçladıklarını ortaya koyuyorlardı. Lakanal, 1793 Haziran'ında bir yasa önerisinde bulunurken, "ulusal okulların amacı, her iki cinsiyetten çocuklara, Fransız yurttaşlara gerekli olan eğitimi vermektir" diyordu. Bir ay sonra Lequinio, vekillere "şu ana kadar Cumhuriyet için hiçbir şey yapmadığınız söylenebilir" diye seslendikten sonra sunduğu eğitim planı sayesinde "Cumhuriyet'in temellendirilmesine nihayet başlanacağını" iddia ediyordu. *Cumhuriyetçi Kurumlar* adlı elyazmalarında "çocukların beş yaşından itibaren ölünceye kadar Cumhuriyet'e ait olduklarını" yazan Saint-Just, 5 ile 16 yaş arasındaki erkek çocukları kapsayan okullarda verilen eğitimle çocuklara cumhuriyetçi bir *habitus* kazandırılıp yurttaşlar yaratılmasını ön-

görüyordu. Barère de, “devrimci ve cumhuriyetçi eğitim” konusunda hazırladığı raporunda, tıpkı Saint-Just gibi “çocuklar, özel ailelere ait olmadan önce, genel aileye, yani Cumhuriyet’e aittirler” ibaresine yer veriyordu. Çocukların Cumhuriyet’e ait olması demek, onların devlet tarafından, Cumhuriyet’in gereklerine göre yetiştirilip biçimlendirilmeleri demekti. Bu görüş çok daha açık bir şekilde Lepeletier’nin hazırladığı “Ulusal Eğitim Planı”nda dile getiriliyordu.

Soylu kökenli Jakoben bir vekil olan Michel Lepeletier, bu planı Aralık 1792’de kaleme almıştı. Planı Konvansiyon’a bir yasa önerisi olarak sunmayı tasarlamış, ama Kral’ın yargılanmasının tartışıldığı ateşli ortamda buna fırsat bulamamış ve 20 Ocak 1793’te fanatik bir kralcının suikastine kurban gitmişti. Bu planı beğenen Robespierre, 13 Temmuz 1793’te Konvansiyon’da okudu. Lepeletier, planında, Jirondenlere yakın bir isim olan Condorcet’nin Kamusal Öğretim Komitesi adına kaleme aldığı öğretim projesini eleştiriyor ve kendisinin ilkokullara ilişkin ulusal eğitim tasarısını açıklıyordu. Fakat konumuz nedeniyle bizim için daha önemlisi, metnin (aşağıda aktardığım) bazı bölümlerinde, önerdiği planla güttüğü amacı kesin bir dil kullanarak işaret ediyordu: Yeni bir halk yaratmak. Ona göre ilkokullarda yedi yıl boyunca verilecek olan ortak eğitim sayesinde, kişiliklerinin oluştuğu yaşlardaki çocuklar bir döküm kalıbındaki madde gibi biçimlendirilecekler ve böylece geçmişle hiçbir bağlantısı olmayan cumhuriyetçi yeni bir kuşak yetişecekti. İşte ancak o zaman, kendi deyişiyle “kamusal yapının” yani tam anlamıyla Cumhuriyet’in kurulması gerçekleşecekti.

LEPELETİER (13 Temmuz 1793)¹⁰⁶

Ulusal Konvansiyon’un tarihe borçlu olduğu üç anıtsal yapıt vardır. Bunlar anayasa, medeni kanun ve kamusal eğitimidir. Bu büyük yapıtların her birinin önem ve zorluk derecesini aynı çizgi üzerine yerleştiriyorum.

Keşke üçüne de lâıyk oldukları mükemmelliği verebilsek! Çünkü fetihlerin ve zaferlerin şanı çoğu zaman geçicidir, ama güzel kurumlar sürüp giderler ve ulusları ölümsüz kılarlar.

¹⁰⁶ Robespierre, 1793, II, s. 157-185.

Kamusal eğitim konusunda daha önce ilginç bir tartışma yaşanmıştı. Bu konunun ele alınış biçimi Meclis'i onurlandırmış, Fransa'ya da büyük umutlar vermişti. Bununla birlikte, bugüne dek söylenen şeylerin, kafamda oluşturduğum bütüncül bir eğitim planı fikrini karşılamadığını da itiraf etmeliyim. Ben, bu konuda çok daha geniş bir düşünce tasarlama cesaretinde bulundum. İnsan türünün eski toplumsal sistemimizin kötülüğü tarafından ne denli yozlaştırıldığını göz önünde bulundurarak, baştanbaşa bir yeniden canlandırma işlemine girişmenin, tabiri caizse yeni bir halk yaratmanın gerekliliğine inandım.

İnsanlar yetiştirmek¹⁰⁷ ve insani bilgileri yaymak. İşte çözmemiz gereken sorunun iki bölümü bunlardır. Birincisi eğitimi, ikincisi öğretimi meydana getirir.

Öğretim, her ne kadar herkese sunulmuş ise de, eşyanın tabiatı gereği, yani mesleklerin ve yeteneklerin farklılığı nedeniyle toplum üyeleri arasından ancak küçük bir azınlığın tekeli haline gelir. Eğitim ise, herkese ortak olmalı ve bütünün iyiliğini gözetmelidir.

Komite, öğretimle ilgilenmiş ve size yararlı görüşler sunmuştur. Fakat eğitimi tümüyle ihmal etmiştir. Kısacası, Komite'nin kamusal öğretim planı çok tatmin edici görünmektedir, ama eğitim konusuna hiç değinilmemiştir.¹⁰⁸

Komite'nin tüm sistemi, ilkokullar, ortaokullar, enstitüler ve liseler şeklinde belirlenmiş dört dereceli öğrenim kurumları temeli üzerine oturtulmuştur. Son üç öğrenim düzeyi bakımından insani bilgilerin korunması, yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi için akılcıca tasarlanmış bir planın hazırlandığı kabul ediyorum.

[...]Fakat ben, sadece küçük sayıda insana yararlı olacak bu üst öğrenim düzeylerinden önce, Cumhuriyet'in herkese karşı borçlu olduğu ve herkesin

¹⁰⁷ Lepeletier "former" fiilini kullanmaktadır. Bu sözcük, yetiştirmek, geliştirmek gibi anlamlar içermesinin yanında, meydana getirmek, yaratmak, oluşturmak, biçimlendirmek anlamlarına da gelir. Kanımca Lepeletier, bu sözcüğe, insanların belli bir yönde yetiştirilmeleri, yani belli bir kalıp içinde biçimlendirilmeleri anlamını yüklemektedir. Zaten temel sorun yeni bir halk yaratmaksa, yapılması gereken ilk iş, yeni halkı oluşturacak insanların istenilen bu halk anlayışına uygun bir biçimde yetiştirilmesi, dolayısıyla oluşturulması, şekillendirilmesi olacaktır.

¹⁰⁸ Lepeletier, Kamusal Öğretim Komitesi'nin -Condorcet'nin hazırladığı öğretim projesi doğrultusunda- Meclis'e sunmuş olduğu plandan söz etmektedir.

gereksinimlerinin karşılandığı genel bir öğretim, tek kelimeyle söyleyecek olursam bütünüyle ve gerçekten ulusal olan bir eğitim arayışı içinde bulunuyorum. İtiraf etmeliyim ki Komite'nin ilkokullar adı altında size önerdiği birinci düzey öğrenim, bana göre bu hedefin çok uzağındadır.

[...]Önerilen plan dar bir çerçeve içine oturtulmuş ve böylece ahlaki eğitim bakımından bazı yararlı bilgilerin aktarılıp incelenmesiyle yetinilmiştir. Birkaç saatlik bir mesaidir bu ve günün geri kalanı koşulların belirleyiciliğine terk edilmektedir. Dersi biten her çocuk, kısa bir süre sonra ya lüksün uyusukluğuna, ya gösterişin kibrine, ya yoksulluğun kabalığına ya da aylıklığın disiplinsizliğine kapılacaktır yeniden. Kendisini çevreleyen kötülüklerin, hataların, şanssızlıkların, ihmallerin bahtsız kurbanı olan çocuk, bu plan sayesinde bugüne göre biraz daha az cahil olacaktır; yine bugüne göre okullar biraz daha fazla ve öğretmenler biraz daha iyi olacaktır. Ama gerçekten insanlar, yurttaşlar, cumhuriyetçiler yetiştirebilecek miyiz? Tek kelimeyle, ulus reje-nere olabilecek mi?

[...]Bütün engelleri ortadan kaldıran, eğitim hakkındaki mükemmel planların işini kolaylaştıran, güzel kurumlara yol açıp gerçekleştirmelerini sağlayan bir yasa yapma cesaretinde bulunalım. Böyle bir yasa-yı getirme onurundan yoksun kalmamak için, on yıl beklemeden, bir an önce yapalım. Servetlerin fazlalığını ihtiyacı olanlar için kullanacağından tümüyle yoksulun yararına olan, ama zenginin de düşünürse onaylayacağı, duyarlıysa seveceği bir yasadır bu. Bu yasanın amacı, gerçekten ulusal ve cumhuriyetçi bir eğitimi, yani eşit ve etkili bir biçimde herkese ortak olan ve insan türünü gerek fiziki yetenekleri gerek ahlaki karakteri bakımından rejenere etmeye sadece onun muktedir olduğu bir eğitimi gerçekleştirmektir. Bu yasa, tek kelimeyle kamusal yapının kurulması demektir.

[...]Yaşamını düzenlemek ve doğru bir disipline boyun eğmek, insanın mutluluğu için önemli olan iki alışkanlıktır. Bu alışkanlıklar ancak çocukluk çağında edinilebilir ve edinildiği zaman da ikinci bir doğa haline gelir.

[...]Katı bir disiplin alışkanlığını kesinlikle savunmuyorum. Özgürlükten yararlanmaları amacıyla insanlar yetiştirdiğimizi ve yasalara itaat olmadan özgürlüğün de olamayacağını aklımızdan çıkarmayalım. Her gün ve her an doğru bir kurala boyun eğen vatanın öğrencileri, yasalara ve meşru otorite-

lere kutsal bir bağlılık gösterecek şekilde yetiştirilmiş olacaktırlar. Şu genç askerin orduya katılmadan önceki haline, sonra da orduda belli bir süre hizmet verdikten sonraki haline bir bakın. Artık aynı insan değildir, üstelik bu değişim birkaç aylık askeri disiplinin eseridir. Bu yöntem, felsefeyle yoğrulup becerikli ve akıllı bir biçimde çocukların yumuşak ve esnek yapıları üzerinde uygulandığında çok daha etkili olacaktır.

Ulusal bir eğitim olmazsa, çocuklar için belli töreler oluşturmaktan vazgeçmek zorunda kalırsınız, dolayısıyla bu törelerin eğitim planı doğrultusunda kısa süre içinde ulusal töreler haline gelmesi de mümkün olmaz. Ulusal töreler derken, toplumsallığın gerektirdiği bir karaktere, kaba saba olmayan bir konuşma biçimine, özgür bir insana özgü tutum ve davranışlara ve de hem kibarlıktan hem de yontulmamışlıktan aynı derecede uzak duran açık sözlü bir duruşa sahip olunmasını kastediyorum. Eğitimin çeşitli avantajları Cumhuriyet'in eşit yurttaşlarının arasında hepsini kapsayacak şekilde dağıtılmalıdır. Çünkü ne denirse densin, bu avantajlara ilişkin küçük değişikliklerin bulunması bile, insanlar arasında sayısız farklılıkların doğmasına ve çok katı eşitsizliklerin oluşmasına yol açar.

Yanılıp yanılmadığımı bilmiyorum ama yukarıda sıraladığım alışkanlıkların çocuklar ve devlet için büyük yararlar sağladığını düşünüyorum. Bu alışkanlıklar sağlıklı bir eğitimin gerçek temelleridir, onlar olmazsa bir eğitimden de söz edilemez. Eğer bu alışkanlıkları çocukluktan itibaren bütün yurttaşlara aşılayamazsak, ulusun da baştan aşağı rejenere edilmesi mümkün olmaz.

[...]Çocuk, kamusal okulda tüm varlığıyla bize aittir. Böylece, tabiri caizse madde kalıptan hiçbir zaman çıkamaz. Hiçbir şey dışarıdan gelip bizim ona verdiğimiz biçimi bozamaz.

[...]Bu eğitim sistemi sayesinde, Cumhuriyet'i oluşturacak her kişi, beş yaşından on iki yaşına kadar, yani fiziki ve moral kişiliğe hayat boyunca sürececek düzenlemelerin, izlenimlerin ve alışkanlıkların aşılması için insan yaşamının en elverişli olan bu dönemi boyunca, cumhuriyetçi bir kalıp içine sokulacaktır.

Okulda hepsine eşit bir biçimde davranılan, eşit bir biçimde beslenen, giydirilen, eğitilen genç beyinler için eşitlik, içi boş bir teori değil, her gün yaşanan bir pratik olacaktır.

Böylece yeniden yapılandırılmış güçlü, çalışkan, düzenli, disiplinli bir soy [race] oluşacak ve aşılmaz bir engel, bu soyu bizim yaşlanmış türümüzün [espèce] kötü önyargılarından uzak tutacaktır.

[...]Kamusal eğitim programı yoksulun devrimidir, ama sakın ve huzurlu bir devrim, mülkiyeti tehdit etmeyen ve adaleti çiğnemeyen bir devrim. Mülksüz yurttaşların çocuklarını evlat edinirseniz,¹⁰⁹ onlar için yoksulluğu ortadan kaldırmış ve en büyük yardımı yapmış olursunuz. İsterim ki tüm genç ağaçlar, vatanın ihtimamı ve gözetimi altında, ulusal fidanlığa dikilsin, aynı toprağın besleyici özsuynunu emsin, sağlam bir bakımla biçimlendirilsin ve iyiliksever güneşin ışıklarıyla canlanmışçasına kol kola hep birlikte büyüsün, gelişsin ve gökyüzüne doğru yükselsin.

Lepeletier'nin önerdiği eğitim planı, kentlerin her *section*'unda, kırsal alanın her bucağında bir ilkokulun kurulmasını öngörüyordu. Devletin el koymuş olduğu kiliseler, göçmen evleri, aristokrat malikâneleri ve diğer kamu mülkleri ilkokul binalarına dönüştürülecekti. Beş yaşına kadar doğanın gereğince annelerin bakımına bırakılan çocuklar,¹¹⁰ bu yaştan itibaren yatılı olarak bu okullara yerleştirilecekler ve "hiçbir aynım ve istisna gözetilmeksizin hep birlikte" yetiştirileceklerdi. Bununla birlikte bu eğitim, erkek çocuklar için 12 yaşına kadarken kız çocuklar için 11 yaşında sonlandırılacaktı. Bunun gerekçesi, kız çocuklarının daha çabuk gelişmeleri ve yapabilecekleri meslekler daha az güç gerektirdiğinden bunları daha erken öğrenmeleri idi. Eğitim zorunlu olacaktı; çocuklarını okullara göndermemekte direnen ebeveynler yurttaşlık haklarından yoksun bırakılacaktı. Okulların maliyeti tüm halktan toplanan "çocuk vergisi" ile karşılanacak, ama asıl yükü zenginler çekecekti. Doğayla iç içe basit bir yaşam sürecektir olan çocuklara gerekli tüm bilgiler öğretilip yetenekleri geliştirilecekti. Fakat asıl önemli olan, (yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere) çocukların hepsinin alacakları kapsamlı eğitim sayesinde yeni bir halkı oluşturacak özgür ve eşit yurttaşlar haline getirilmesi idi.

Lepeletier'nin planı Konvansiyon tarafından kabul görmüş olmasına karşın, bazı çevrelerde çekincelerle karşılandı. Bu ilkokul sisteminin çok yüksek

¹⁰⁹ Yani, devlet bu çocukların bakımını ve eğitimini üstlenirse.

¹¹⁰ Bundan ötürü Lepeletier, annelerin de eğitilmesinin, onlara maddi ve manevi yardımda bulunulmasının gerekli olduğunu belirtiyordu.

bir maliyet gerektireceği ya da özellikle köylülerin çocuklarından ayrılmak istemeyecekleri ileri sürüldü. 13 Ağustos'ta Meclis kürsüsüne çıkan Danton, "eğitim, ekmekten sonra halkın ilk ihtiyacıdır" diyor ve Lepeletier'yi övdükten sonra çekinceleri yanıtlıyordu. Hatta gerekiyorsa sistemin yumuşatılmasını, yani zorunluluk ilkesinin kaldırılmasını ve köylülerin çocuklarını sadece pazar günleri gönderecekleri özel sınıfların olmasını öneriyordu. Ardından "Oğlum bana değil, Cumhuriyet'e aittir; Cumhuriyet'e iyi hizmet etmesi için oğluma ödevlerini öğretecek olan yine Cumhuriyet'in kendisidir. Okulların töreleri oluşturması lazım" diyerek, ortak kamusal eğitimin şart olduğunu vurguluyordu. Son olarak Danton, bu işin bir an önce kotarılması için vekilleri yüreklendiriyordu: "Haydi, ortak eğitimi gerçekleştirelim. Özel eğitimde her şey daralıp küçülür, ortak eğitimde ise her şey serpilip büyür. [...]Eğer eğitim işine girmek için devletin mutlak bir şekilde rejenere olmasını beklerseniz, hiçbir zaman bir eğitim sistemine sahip olamazsınız. Her insanın doğadan aldığı ahlaki niteliklerini geliştirmesi gerekir. Bunun için zorunlu olmayan ortak okullarınız olmalıdır ve bu konuda ileri sürülebilecek önemsiz karşı gerekçelere de aldırış etmemeniz gerekir."

Danton, cumhuriyetçi bir eğitimin sadece Cumhuriyet tarafından verilebileceğine ilişkin görüşünü, eğitim konusunun yeniden Konvansiyon'un gündemine geldiği bir dönemde, bir kez daha yineliyordu. 12 Aralık'ta, Jakobenlerin bu konudaki *leitmotiv*'ine dönüşen "çocuklar, ailelerinden önce Cumhuriyet'e aittirler" deyişine bir kez daha yer veriyor ve kamusal bir eğitim olmadan cumhuriyetçi ilkelere, değerlere sahip yeni bir kuşağın yetiştirilemeyeceğini savunuyordu: "Babalarının egoizmiyle büyütülen çocukların ileride Cumhuriyet için tehlikeli kişiler haline geleceğini inkar edebilir misiniz? Ebeveynlere şunu söylemeliyiz: Çocuklarınızı sizden koparıp almıyoruz, ama siz de çocuklarınızı ulusal etkinin dışında tutamazsınız, [...]Çocuk, Cumhuriyet sütünü ulusal okullarda emmelidir."

Jakobenlerin gerek okul gerek diğer araçlarla, hem cumhuriyetçi yeni bir kuşak oluşturmak hem yetişkinleri yurttaşlara dönüştürmek iradelerinin ardında siyasetin, siyasal iktidarın belirleyiciliği düşüncesi yatıyordu. Bu düşünce XVIII. yüzyılda epey rağbetteydi. Burstın'ın aktardığına göre Aydınlanma'nın en önemli yaptığı olan *Ansiklopedi*'de "insanları yapan yine insanlardır ve insanlara istenilen biçimi vermek büyük ölçüde mümkündür" cümlesi yer alıyordu. Diğerlerini koşullandırıp biçimlendirebilen insanlar kimdi? Tabii ki

siyasal iktidarı, yönetimin dizginlerini ellerinde tutanlardı. Rousseau, *Les confessions* (İtiraflar) adlı kitabında, bu görüşü açıkça dile getirmişti: "Görmüştüm ki her şey temelinde siyasete dayanıyordu ve nasıl davranılırsa davranılsın, her halk, yönetiminin niteliği onu ne yapıyorsa ancak o olabilirdi. Böylece mümkün olan en iyi yönetime ilişkin o büyük sorun, bana şu soruya dönüşmüş gibi geliyordu: En erdemli, en bilgili, en akıllı, kısacası, bu sözcüğü en geniş anlamında ele alma koşuluyla, en iyi halkı meydana getirmeye özgü yönetimin niteliği nedir?"

İşte Jakobenler, en iyi halkı, yani erdemli, vatansever, cumhuriyetçi bir halkı oluşturacak yönetimin kendi yönetimleri olduğuna inanıyorlardı. Saint-Just, Meclis'in 24 Nisan 1793'teki oturumunda, yönetimin temel organı olan Konvansiyon'un bu gerçeğin bilincinde olmasını ve ona göre davranmasını istiyordu: "Yasamacı, geleceğe yön verir; güçsüz olmasının ona hiçbir yararı yoktur; iyiliği istemek ve bunu sürdürmek ona özgüdür. [...] Geleceğin ne olacağını belirleyip devam ettirecek olan kişi yasamacıdır. Dolayısıyla insanların nasıl olmalarını istiyorsa onları öyle yapmak yasamacının işidir. Kendiliğinden durgun olan toplumsal bedeni hareketlendiren yasalardan, erdemler ya da kötülükler, iyi töreler ya da vahşet kaynaklanır." Bundan bir yıl sonra Hébertist ve Dantoncu muhalefetten kurtuldukları bir dönemde, 15 Nisan 1794'te vekillere, "sizin bir site kurmanız, yani birbirlerinin dostu, kardeşi olan konuksever yurttaşlar yaratmanız gerek" diye sesleniyor, ardından "birliğin yalnızca yönetim düzeyinde değil, fakat yurttaşlar arasındaki bütün çıkarlarda, bütün ilişkilerde bulunmasının" zorunlu olduğunu belirtiyordu.

Cumhuriyet'in bir ve bölünmez olması, yurttaşların tam bir birlik içinde bulunması, dolayısıyla gerçek "bir" halka sahip olunması demektir. Bu nedenle Billaud-Varenne, 1794 ilkbaharında "Cumhuriyet tüm iradelerin, tüm çıkarların, tüm yeteneklerin ve tüm çabaların bir bütün içinde eriyip kaynaşmasıdır [*fusion*]; ki böylece herkes, bu ortak kaynak bütünü içinden ortaya koyduğuna eşit bir pay alır" diye yazıyordu. Bu birliğin oluşturulmasını ise "ulusal bir karakterin yaratılmasına" bağlıyordu. Ulusal bir karakter olmalıydı ki, halk istenilen düzeye getirilebilsin ya da yeniden yaratılabilsin. Billaud-Varenne, bu görüşünü (önceki sayfalarda bazı bölümlerine yer verilen) Konvansiyon'daki 20 Nisan 1794 tarihli konuşmasında açıkça ortaya koyuyordu: "Özgür kılmak istediğimiz halkı yeniden yaratmalıyız; çünkü eski önyargıları yıkmak, eski alışkanlıkları değiştirmek, yozlaşmış duyguları düzeltmek, yer-

siz gereksinimleri kısıtlamak ve yerleşmiş kötülükleri söküp atmak zorundayız. Dolayısıyla yurttaşlık erdemlerini geliştirecek ve açgözlülük, entrika, yükselme hırsı gibi tutkuları bastıracak güçlü bir eylem, şiddetli bir atılım gerekmektedir.”

Jakoben önderlerin zaman zaman ve belli koşullarda dile getirdikleri halkı yeniden yaratmaya ilişkin söylemlerinden hareketle Jakobenizmin “totaliter” bir anlayışa sahip oldukları kanısına kapılmamalıdır. Jakobenlerin tüm yaşam alanlarını denetlemeye varan bir devleti gerçekleştirmek ve herkesi tam anlamıyla tek boyutlu insanlar yapmak gibi bir amaçları yoktu. Hatta kamu gücüne mutlak bir anlam, otoriter bir nitelik de yüklemiyorlardı. Tam tersine gerek Robespierre ile Saint-Just, gerek diğer Jakoben önderler, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, sürekli olarak kamu gücünün (özellikle de bu gücü elerinde bulunduran yöneticilerin) halk egemenliğine ve bireysel haklara yönelik bir tehdit olduğunu vurguluyorlar ve buna ilişkin alınması gereken önlemlerin altını çiziyorlardı.

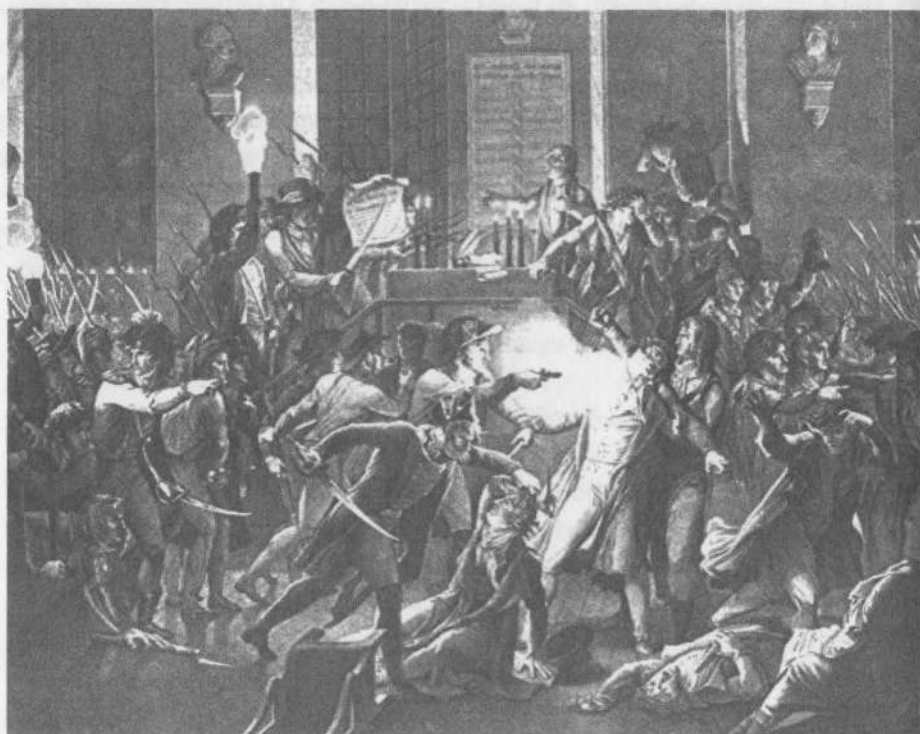
Bu açıdan bakıldığında Jakobenizm, ulus-devletle bir tuttuğu Cumhuriyet’i (ya da eşanlamlı olarak kullandığı demokrasiyi) gerçekleştirme projesiydi; fakat Devrim süreci ile savaş koşullarının dayattığı bir ortamda girilen bir projeydi bu. Jakobenler, *Ancien Régime*’in yıkılıp ulus (halk)-devletin kurulduğunun resmen bildirilmesinin, yani artık herkesin yasalar önünde eşit, özgür olduğunun, egemenliğin halkta bulunduğu, dolayısıyla Cumhuriyet’in tesis edildiğinin ve herkesin yurttaş konumuna yükseldiğinin ilan edilmesinin yeterli olmadığını bilincindeydiler. Çünkü Devrim, eski toplumsal-siyasal yapıdan yeni bir düzene ani bir geçişi, bir sıçrayışı ifade ediyordu; dolayısıyla, yeni düzen için zihniyetlerin, düşüncelerin henüz hazır olmadan, eski düşünce ve davranış kalıplarından, eski değerlerden, alışkanlıklardan henüz kurtulamadan gerçekleşen bir kopuştu söz konusu olan. Bu bakımdan Devrim’in kazançlarına işlerlik kazandırmak, 1793 Anayasası’nın içerdiği demokrasi sağlam bir biçimde temellendirilip işletilmek isteniyorsa, Devrim sonuna kadar götürülmeliydi. Jakobenlerin gözündeki “sonuna kadar devrimcilik”in anlamı, iç ve dış düşmanlardan kurtulmak, ama daha önemlisi Cumhuriyet’e uygun, Cumhuriyet’i yaşatacak ve onunla yaşayacak bir insan tipini yaratmaktı.¹¹¹

¹¹¹ Bu konuda Jakobenlerin, her yönetim biçiminin kendine özgü insan tipini gereksindiğini ileri süren Montesquieu’den ya da “gördükleri eğitim, insanların bir oligarşide oligark, bir demok-

İşte bunun içindir ki Lepeletier, Saint-Just, Billaud-Varenne gibi Jakobenlerde karşımıza çıkan “halkı yeniden yaratma” ya da “insanları bir dökme kalıbından çıkmışçasına biçimlendirme” söylemleri, “sonuna kadar devrimcilik” anlayışı içinde değerlendirilmelidir. Gerçekte Jakobenler, halka sürekli övgüler düzüyorlarsa da (tıpkı 1789’un ılımlı devrimcileri ya da Jirondenler gibi) kesinlikle halka güvenmiyorlardı. Çünkü halkın, etkisinden kurtulamadığı eski önyargılar ve değerler nedeniyle, yozlaşıp özgürlüğünü kolayca yitirebileceğini düşünüyorlardı. Onlara göre, Kant’ın deyişiyle “ergin olmama” durumundan kurtulamamış bireylere erginleşmiş gibi davranmak, istenilenin tam tersi bir sonuç doğururdu. Dolayısıyla, bu düzlemdeki bir özgürlük ortamı tehlikeliydi bile; çünkü halk ne olduğunu tam olarak kavrayamadığı özgürlüğünü öylesine kötü kullanabilirdi ki, yine kölelik konumuna kolayca düşmesi kaçınılmaz olurdu. Öyleyse yapılması gereken şey, (Montesquieu’nün dediği gibi) halkın özgürlüğünün üzerine bir süre için bir şal örtüp bir “kültür devrimi” gerçekleştirmek ve böylece halkı cumhuriyetçi özgürlük bilincine sahip kılmak anlamında yeniden yaratmak, dolayısıyla da (Rousseau’nun dediği gibi) insanın doğasını dönüştürerek ona “toplumsal özgür insan” doğası kazandırmak, yani insanı sözde değil, ama gerçekten yurttaş olarak biçimlendirmekti.

Cumhuriyet’i kurduk demekle gerçekte Cumhuriyet’in var olamayacağına inanan Jakobenler, halkın mutluluğunu sağlayacak yeni toplumsal-siyasal düzeni hayata geçirmek ve yaşatabilmek için bu yapıya uygun bir insan malzemesinin gerekli olduğunun altını çiziyorlardı. Sorun, bireyselliklerin dış görüntüsü olan çeşitli kimliklerin yok edilmesi değil, fakat bunların tümünün bir üst kimliğe, yurttaşlık kimliğine bağımlı kılınmasıydı. İnsanların yurttaşlık bilincine varamadığı, yurttaş statüsünün içerdiği özgürlükleri, hakları ve ödevleri kavrayamadığı bir ortamda bir “halk”tan değil, olsa olsa bir “kalabalık”tan söz edilebilirdi ancak; bu durumda da ne Devrim’in ilkelelerinin bir anlamı olabilirdi ne de Cumhuriyet’in. Bu bakımdan Jakobenlerin, tarihte, siyasal devrimin bir “kültür devrimi”yle sürdürülüp pekiştirilmesini ve tamamlanmasını savunan ilk devrimciler oldukları söylenebilir.

Demek ki Jakobenlerin siyasal devrimi bir kültür devrimiyle tamamlayarak eşit ve özgür yurttaşlardan oluşan bir cumhuriyeti (demokrasiyi) kurmaktan başka bir niyetleri yoktu. Ancak bu eşitlik ve özgürlük projesinin karşısındaki hem eski (aristokrasi) hem yeni (büyük burjuvazi) muhalefetin direnci nedeniyle, önceden tasarlamadıkları katı ve sert önlemler almak durumunda kaldılar. Aydınlanma'dan miras aldıkları ve diğer devrimcilerle paylaştıkları siyasetin belirleyiciliği düşüncesinden hareketle, bir tür "toplum mühendisliğine" soyundular. Ama talihsizlikleri şuydu ki, belki de (Saint-Just'un deyişiyle) "nesnelerin gücü" nedeniyle, ne kurmak istedikleri "cennet toplumu"nun hemen yanı başında cehennemin bulunduğu ne de cehennemin yolunun iyi niyet taşlarıyla döşeli olduğunun farkına vardılar. Uyguladıkları devlet terörü her ne kadar koşulların bir dayatmasıysa da hümanist bir bakış açısıyla cehennemin de yoluydu. Fakat Jakobenlerden sonra ulus-devletlerde iktidarı kuran burjuvazi, içeride faşizme kadar varan baskıcı yönetim uygulamalarına başvurarak, dışarıda ise dünyayı o güne kadar görmediği savaşlar içine sokarak cehennemin kapılarını ardına kadar açacaktı.

9-10 Thermidor gecesi

BİTİRİRKEN

Jakobenler önlerine koydukları hedeflerine ulaşamadılar. Çünkü Devrim takvimine göre 2. yılın 9 *Thermidor* (27 Temmuz 1794) gününde, başını Robespierre'in çektiği Jakoben iktidara bir "Meclis darbesiyle" son verildi. Bazı tarihçilerin "Jakoben diktatörlük" olarak adlandırdıkları bu merkezi iktidar kısa denebilecek bir süre içinde nasıl ortadan kaldırıldı? Bu aşamaya varılmasında ne gibi nedenler rol oynadı? 9 *Thermidor*'a uzanan yolda, özellikle siyasal düzeyde ne gibi gelişmeler yaşandı? Robespierreci Devrimci Yönetim'in karşısında konumlanan ve 9 *Thermidor*'u gerçekleştirenler kimlerdi? Jakoben iktidarın arkasında olduğu varsayılan toplumsal güçler darbe yapılırken ve Jakoben liderler giyotine gönderilirken neden suskun kaldılar? Bu soruları kısaca da olsa yanıtlamadan kitaba son noktayı koymamak gerekiyor.

Genelde orta-küçük burjuva kökenli olan Jakobenlerin dramı, gerek "nesnelerin gücü" gerek kendi tercihleri nedeniyle içine düştükleri bir çelişkiden kaynaklanıyordu: Siyasal iktidarın dizginlerini eline geçiren Jakoben iktidar, burjuvazinin bir yandan özel mülkiyet sistemine dayanan uzun vadeli çıkarlarını gözetiyor, öte yandan kısa vadeli çıkarlarına ters düşüyordu; çünkü emekçi kesimlerin çeşitli talepleri karşısında duyarsız kalmıyordu. Hobsbawm'ın *Fransız Devrimi'ne Bakış* adlı yapıtındaki deyişiyle, "Jakobenizm hem burjuva devriminin başarısı ve yaşaması açısından temel bir önemdeydi, hem de burjuva devrimini radikalleştirip sola doğru itmenin -burjuva sınırlarının ötesine geçmeye zorlamanın- bir aracıydı." Bu bakımdan Jakoben hareket, Sadi Başoğlu'nun nitelendirmesiyle "burjuvaziye rağmen burjuvazi için" bir hareketti. Yani Jakobenler, Marx'ın dediği gibi terörü kullanarak feodalizmin

kalıntılarını muazzam çekiç darbeleriyle yok ediyorlar ve böylece burjuvazi-nin (dolayısıyla kapitalizmin) önünü açıyorlardı. Ama aynı zamanda Devrim'in başarısı için *sans-culotte*'ların talepleri doğrultusunda güdümlü ekonomi sistemini uyguluyorlardı. Hatta daha da ileri gidip küçük mülk sahiplerinden oluşan bir küçük burjuva ütopyası savunuyorlardı.

Demek ki Jakoben iktidar, kitabın çeşitli bölümlerinde belirtildiği gibi, burjuvazi ile halk kitleleri arasında bir ittifak kurup bunun üzerinde temelleniyordu. Ayrıca toplumun uzun ara en kalabalık sınıfı olan köylülerin desteğini de sağlama gayreti içinde bulunuyordu. Bu yapılanma, Jakoben iktidarın hem gücünün sağlamlığını hem de gücünün pamuk ipliğine bağlı olduğunu gösteriyordu aslında. Daha açıkçası Jakobenler, hegemonyayı kurabildikleri, farklı toplumsal kesimleri arkalarına alabildikleri sürece çok güçlüydüler. Ama bu durumu sürdürebilmek hiç de kolay değildi. Çünkü farklı sınıfların çıkarları birbirleriyle çelişiyordu; birinin yararına olan bir karar diğlerinin (ya da diğlerinin) tepkisine yol açabiliyordu. Herkesi hoşnut etme çabası ise, hiç kimse-nin hoşnut olmaması sonucunu doğuruyordu. Böylece Jakoben iktidar toplumun farklı kesimlerinden gelen desteği yitirerek ciddi bir güç yitimiyle karşı karşıya kalıyordu.

Bu nedenle Jakobenlerin burjuvazi-halk ittifakını uzun bir süre devam ettirmeleri olanaksız görünüyordu. Lefebvre'in deyişiyle, başta Robespierre ve Saint-Just olmak üzere Jakoben liderler, "bütünüyle baldırı çıplaklığa [*sans-culottisme*] odaklanamayacak kadar burjuva çıkarlarının bilincindeydiler ama diğer yandan da, baldırı çıplakların [*sans-culottes*] ihtiyaçlarına burjuvazinin gözüne giremeyecek kadar duyarlıydılar." Dolayısıyla her ikisine birden yararlanabilmeleri mümkün değildi. Kısacası Jakobenlerin yerleştikleri bu konum ya da daha doğrusu üstlendikleri bu toplumsal-siyasal rol, onların başat çeliş-kisini oluşturuyordu. Bundan ötürü de, tarihsel maddeci yaklaşımı benimseyen tarihçilerin ve siyaset bilimcilerin işaret ettikleri gibi, Jakobenlerin iktidardan düşüşü tarihsel bir zorunluluktur. Özellikle Devrim'in feodalizmi yok etmesiyle hakim sınıf olma yolunda ilerleyen burjuvazinin emekçi kitlelerle, *sans-culotte*'larla kurulan ittifaka gerek duymaması durumunda, Devrimci Yönetim'e nokta konulması kaçınılmazdı.

Jakoben iktidar, ömrünün son aylarında yine sınıflar arasında dengeyi kuruyup ittifakı sürdürmek için çeşitli kararlara imza attı, ama dediğimiz gibi kimseye yaranamadı. Özel mülkiyetin dokunulmaz doğal bir hak olduğu fik-

rine yürekten bağlı olan burjuvaziye tedirgin etme pahasına Ventôse kararlarını çıkarttıktan sonra, yine yoksulların yararına olan Sosyal Güvenlik Yasası'nın (*Livre de la Bienfaisance Nationale*) 11 Mayıs'ta Konvansiyon tarafından kabul edilmesini sağladı. Barère'in KEK adına sunduğu ve Meclis'in benimsediği yasa tasarısında, tüm muhtaç yurttaşlara (yoksullara, yaşlılara, sakatlara, hastalara, dullara, öksüz ve yetimlere, gazilere vb.) devlet yardımı yapılacağı ve böylece dilencililiğin ortadan kaldırılacağı belirtiliyordu. Ayrıca Barère, önerisini sunarken yaptığı konuşmasında, Ventôse kararlarına göndermede bulunarak, bu yasa sayesinde yurttaşların mal varlıkları konusundaki büyük eşitsizliği de yok edeceklerini söylüyordu.

Tabii Jakoben iktidar, yoksullara yönelik bu girişimlerine karşılık burjuvaziye de bazı çıkarlar sağlamak gerektiğini düşünüyordu. Konvansiyon 1 Nisan'da, pazara daha çok mal tedarik edilebilmesi için perakende ticaretin üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına hükmetti. Böylece ticareti yüreklendirecek önlemler alınmaya başlandı. Paris Komünü'nün 25 Mayıs'ta kentin sokaklarına astırdığı duvar afişlerinde, "Engellerden kurtarılan ticaret, nihayet etkin bir şekilde işlemeye başlasın ve bu büyük kente hiç ara vermeksizin bolluğu taşınsın" deniyordu. Bundan kabaca bir hafta sonra Konvansiyon, yine burjuvazinin lehine emekçilerin aleyhine bir karar alarak, ücretlerin artırılmasını isteyen ve grev yapan işçilerin Devrim Mahkemesi tarafından tutuklanıp yargılanacağını ilan etti. Zaten sendikaları ve grevleri yasaklayan 14 Haziran 1791 tarihli Le Chapelier Yasası halen yürürlükteydi; Jakobenler bu yasaı kaldırmak için herhangi bir girişimde bulunmamışlardı. Emekçileri, *sans-culotte*'ları kızgınlığa sürükleyen ve artık Jakoben iktidarı desteklemek için bir nedenleri olmadığına ikna eden son düzenleme, Komün'ün Paris için belirlediği ücretlerin tavan fiyatı (Maksimum) kararıydı. KEK üyeleri Lindet ve Carnot'un talebi üzerine 23 Temmuz'da yayımlanan bu kararlar, ücretler için %30'a varan bir düşüş kabul ediliyordu.

Bu kararlar ve uygulamalar karşısında halk kitleleri ciddi bir tepki göstermediler ya da daha doğrusu tepkilerini suskunluk şeklinde ifade ettiler (ki Jakobenlerin düşüşünde de aynı davranışı sergileyeceklerdi). Çünkü Jakobenler, daha önceki sayfalarda da değinildiği üzere, Devrimci Yönetim'i kurmalarının ardından, kendilerini iktidara taşıyan *sans-culotte*'ları aşamalı olarak kamusal yaşamın dışına itmeye, siyasal etkinliklerini sınırlamaya hatta sıfırlamaya yönelmekteydiler. *Sans-culotte*'lar aristokrasiyi ezmek ve Devrim'i başa-

rıya götürmek için güçlü bir hükümet istemişlerdi. Fakat KEK'in başını çektiği bu güçlü hükümetin, otoriter merkezi yapılanmasının da gereği olarak, doğrudan demokrasiye yönelen siyasal rejim anlayışlarıyla ters düşeceğini, halk hareketlerini kendisi için bir tehdit olarak göreceğini ve bu nedenle halk örgütlerini ya ortadan kaldırmaya ya da kontrol altına alıp etkisizleştirmeye yöneleceğini öngörememişlerdi.

Sans-culotte'ların bu yanlıgısı onlara pahalıya mal oldu, ama Jakoben iktidar da bu tutumuyla kendisini çok ihtiyaç duyduğu toplumsal bir destekten yoksun bıraktı. Çünkü *section* halk derneklerini, devrimci orduları kapatmakla, *section* devrimci komite üyelerini maaşlı "memurlara" dönüştürmekle ve Hébertistleri giyotine yollamakla yetinmedi, dahası en basit halk etkinliklerini bile engellemeye yöneldi. Örneğin Paris Komünü, *section*'ların kendi aralarında düzenledikleri şenlikleri ve ortak sofralarda bir araya gelinen kardeşlik yemeklerini (*banquets fraternels*) 15 Haziran'da yasakladı. Böylece halk kitlelerinin eleştirel zihniyeti ve siyasal mücadeleciliği felce uğratıldı; bunların yerini konformizm, yılgınlık ve suskunluk aldı. Zaten *sans-culotte*'ların, halkçı militanların bir zamanlar sokaklarda bağıra çağıra dile getirdikleri devrimciliği bu şekilde zayıflatıldığı, eritildiği içindir ki Saint-Just *Devrimci Kurumlar*'da Devrim'in donduğundan yakınıyor, ama bunun nedenini açıklamıyordu.

Jakoben iktidar, halk kitlelerini kendisinden soğutma "başarısının" yanında burjuvazinin güvenini de hiçbir zaman tam anlamıyla kazanamadı. Burjuvazinin yaranna olan son aylardaki kararlar yeterli değildi, çünkü başta Maksimum Yasası olmak üzere ekonomiye ilişkin birçok devrimci önlem sürdürülüyordu. Oysa burjuvazi devletin ekonomi alanından elini eteğini çekmesini, serbest piyasa sistemine geçilmesini arzuluyordu. Burjuvaziden başka köylüler de, zoramlılar, tavan fiyat gibi baskıcı-kısıtlayıcı uygulamalara son verilmesini istiyorlardı. Jakoben iktidara yönelik şikayetler sadece ekonomiyle ilgili değildi, doğrudan doğruya siyasal yapıyı da hedef alıyordu. Farklı toplumsal kesimler, özellikle içeride aristokratik karşı-devrimin iyice bastırıldığı ve dışarıda 26 Haziran'daki Fleurus zaferiyle düşmanlara ağır bir darbe indirildiği bir ortamda, hâlâ neden Devrimci Yönetim'de ve terörde ısrar edildiğini sorguluyorlardı. İdamlar bıkkınlıkla karşılanıyor ve siyasal yapının normalleşmesi yönündeki talepler günbegün artıyordu.

Buraya kadar sözünü ettiğimiz gelişmeler, başında Robespierre'in bulunduğu Jakoben iktidarın düşüşünün arka planda, sınıfsal ilişkiler düzeyinde,

bir bakıma altyapıda bulunan nedenleriydi. Ancak düşüş ön plandaki sahne-
de, yani siyasal arenada gerçekleşti. Bir başka deyişle düşüşü tetikleyen olay-
lar, gelişmeler, kendine özgü dinamikleri olan ve altyapı karşısında belli bir
görelî özerkliği bulunan üstyapıda yaşandı. Bu düzeydeki en belirleyici neden
Devrimci Yönetim aygıtının kendi içinde bölünüp parçalanması ve bir iktidar
mücadelesine sahne olmasıydı.

Lefevbre'in de belirttiği gibi KEK'in, daha genel anlamda hükümetin gücü,
Konvansiyon ile *sans-culotte*'lar arasında aracı bir konumda bulunup bunları
bir denge içinde tutmasından kaynaklanıyordu. Ama iktidarın (özellikle
Hébertistlerin tasfiye edilmesini izleyen süreçte) *sans-culotte*'larla ilişkisinin
giderek bozulması, Meclis'in serbest kalıp elinin güçlenmesine yol açıyordu.
Daha açıkçası Meclis'te büyük bir sayısal ağırlığı bulunan burjuva vekiller, ar-
tık anlamını yitiren ittifaktan sonra bunun aygıtına da gerek kalmadığını ve
Konvansiyon'un kağıt üzerindeki otoritesinin pratiğe dönüştürülme zamanı-
nın geldiğini düşünüyorlardı. Fakat Robespierre'in karizmatik otoritesinden
çekiniyorlar ve iktidara karşı açıkça cephe alamıyorlardı. Konvansiyon, komi-
te üyelerini her ay yenileyebilme yetkisine sahipse de, korkudan bu yetkisini
kullanamayıp başta KEK ve Genel Güvenlik Komitesi olmak üzere komitele-
rin aynen devam etmesine karar veriyordu. Liberalleşme, normalleşme yanlısı
burjuva vekillerin amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak tek şey, KEK üyeleri-
nin, Devrimci Yönetim'in çeşitli kademelerinde görevli Montagnardların, hat-
ta Jakobenlerin kendi içlerinde bölünmeleri idi.

Devrimci Yönetim'in üst kadroları zaten başından beri tam bir birlik içinde
değildi. Gerek kurumların kendi aralarında gerek kurumlar içindeki bireyler
arasında rekabet yaşıyor, anlaşmazlıklar, sürtüşmeler su üstüne çıkıyordu.
Örneğin KEK'in 1 Nisan'da kendi bünyesi içinde Polis Bürosu kurması, Genel
Güvenlik Komitesi tarafından yetki alanına müdahale olarak görülüp tepkiyle
karşılanıyordu. KEK'in içinde de Saint-Just ile Carnot orduların düzenlenmesi
ve savaşın yürütülmesi konusunda zaman zaman birbirlerine ters düşüyor-
lardı. Devrimci Yönetim kadrolarını bir birlik içinde tutmaya çalışan ve farklı
gruplar arasında bir denge oluşturmaya çalışan kişi Robespierre'di. Aynı za-
manda Robespierre, hükümet politikalarını saptayan, erdemli Cumhuriyet
projesini kotaran ve bu görüşlerini Konvansiyon ve kamuoyu önünde açıkça
savunan kişiydi de. Onun bu konumu ve tutumu, paradoksal bir şekilde bir
yandan hükümetin gayri resmî lideri olarak görülüp önemli bir güç edinme-
sine, öte yandan diktatörlük suçlamalarına maruz kalıp yalnızlaşıp güçsüz-

leşmesine yol açıyordu. Lefebvre'in deyişiyle, "tartışmasız nüfuzu, görkemli belagati, bu 'dürüst adam'ın [*incorruptible*] övgüye değer katı uzlaşmazlığı, hainlere karşı acımasız sertliği ve her muhalifi hainlerden sayan şüpheli eğilimi, Jakobenler arasında bile 'bir fikir diktatörlüğü' uygulamasıyla suçlanmasına neden oluyordu."

Jirondenlerin Robespierre'e yönelmiş oldukları diktatörlük suçlamasının yeniden ısıtılıp servis edilmeye başlanması, Hébertistlerin ve Dantoncuların tutuklanıp giyotine gönderilmesiyle oldu. Bu gruplardan (ya da Robespierre'e göre hiziplerden) arta kalanlar, hiçbir zaman affetmedikleri Robespierre'e karşı muhalefet etmeyi sürdürdüler ve açıktan açığa dile getirmedikleri bu suçlamanın bir söylenti şeklinde kamuoyunda yayılması için çaba gösterdiler. KEK'in ıımlı üyelerinden biri olan Carnot, 1 Nisan'da Konvansiyon'da yaptığı konuşmasıyla, her ne kadar diktatör sözcüğünü ve Robespierre'in adını kullanmıyorsa da, ima yoluyla Robespierre'i hedef alıyordu: "Bir dönem vatanına hizmet etmek için güce sahip olan kişi, gün gelir kendisine bırakılan bu gücü vatanını köleleştirmek için kullanabilir. Bir adamın yeteneğinden hatta erdeminden medet uman bir cumhuriyete yazıklar olsun!" Demek ki sadece Konvansiyon'da değil, KEK'te ve diğer komitelerde de Robespierre (ve yandaşlarına) karşı çok farklı kişilerden oluşan bir muhalefet hareketi yapılanmaktaydı.

Bu muhalefet, sesini açıkça ilk kez 8 Haziran'daki Yüce Varlık Bayramı sırasında yükseltti. Gerek Bourdon de l'Oise, Merlin de Thionville, Dubois-Crancé, Thuriot gibi Dantonculara yakın vekiller gerek Hébertistlerin ateizm düşüncesini benimseyen politikacılar, Robespierre'e karşı alaycı bir tutum takınıp eleştirilerini yüksek sesle dile getirdiler. Bu muhalefetin ne kadar geniş bir kesimi kapsadığı, Devrim Mahkemesi Yasası'nın 10-12 Haziran günlerinde Konvansiyon'da tartışıldığı oturumlarda açığa çıktı. İktidara dış bileyen ve haklarında farklı suçlamalarda bulunulan, özellikle de taşrada görevli temsilciyken geri çağrılan ve bu nedenle kendilerini kişisel olarak tehdit altında hissederek vekiller, bu yasaya ve tabii Robespierre'e karşı ağır eleştiriler getirdiler. Ayrıca KEK'in ve diğer komitelerin üyeleri arasında da bu eleştirilere katılan çok sayıda vekil vardı. Bu eleştirilerin odak noktasını ise, Robespierre'in bu yasa sayesinde birçok vekili giyotine yollayıp kişisel diktatörlüğünü kurma amacı güttüğü suçlaması oluştuyordu.

Robespierre'in rakipleri, diktatörlük suçlamasını kanıtlamak için ellerine geçen her fırsatı değerlendirmeye özen gösterdiler. Genel Güvenlik Komite-

si'nin önemli ismi Vadier, 15 Haziran'da, kendini "Tanrı'nın anası" olarak tanıtan ve etrafına zararsız müritler toplayan Catherine Théot adında yaşlı bir kadının örgütlediği bir "komployu" Konvansiyon'da açıkladı. Amacı Robespierre'i bu olaya karıştırarak gülünç düşürmek, hatta diktatörlük suçlamasına bir zemin oluşturmaktır. Çünkü konuşmasında Robespierre'in adını anmıyorsa da, Théot'un diktatör olmaya can atan bir kişinin hizmetinde bulunduğunu ima ediyordu. Dahası Konvansiyon'a sunmadığı, ama okuma yazma bilmeyen Théot tarafından yazıldığını iddia ettiği bir mektubun elden ele doluşmasını sağlıyordu. Bu mektupta Robespierre "Yüce Varlık'ın oğlu" ve "peygamberlerin işaret ettiği Kurtarıcı" olarak nitelendiriliyordu. Robespierre'in olaya müdahale edip Catherine Théot'un Devrim Mahkemesi'nde yargılanmasını engellemesi ise, Vadier'nin istediği gibi "kendini İsa'ya dönüştürüp diktatör olmaya yönelen bir Robespierre" imajının kamuoyunda yayılmasından başka bir işe yaramıyordu.

Genel Güvenlik Komitesi, Vadier'nin ve Amar'ın katkılarıyla 17 Haziran'da bir başka tezgâh daha tertipler. Robespierre'e suikast düzenleyen Cécile Renault'ya ve onunla birlikte idam edilen çok sayıda kişiye giyotine gönderilirken baba katillerine (*parricides*) özgü kırmızı gömlek giydirildi. Yayılan söylentilerle bu uygulamanın sorumluluğu Robespierre'e yükleniyor ve böylece Robespierre'in kendini kral ile eş tuttuğu, yani ülkenin babası, efendisi gibi gördüğü ima ediliyordu. Hatta Vadier bununla yetinmeyip, Robespierre'in XVI. Louis'nin kızıyla evlenip kral olma hesapları içinde bulunduğu söylentisini de yaymayı ihmal etmedi. Ayrıca Paris Komünü'nün yayımladığı ücretleri kapsayan tavan fiyatı kararı, rakiplerine Robespierre'e saldırmak için yeni bir fırsat sağladı. Bu kararın arkasında Robespierre'in bulunduğu ileri sürülüyor ve böylece Jakoben liderin itibarının emekçi kitlelerin, *sans-culotte*'ların gözünde sıfırlanmasına çalışılıyordu.

Robespierre'e yönelik bu karalama ve suçlama kampanyasına bazı KEK üyelerinin de katkıda bulundukları görülüyordu. Örneğin onunla arası gitgide bozulan Billaud-Varenne, 20 Haziran'da Konvansiyon'da yaptığı konuşmada, Robespierre'e yakıştıran "erdemli insan" imajına göndermede bulunarak onun halk egemenliğini gasp edecek kadar tehlikeli olduğunu ima ediyordu: "Özgürlüğüne pek bağlı olan her halk, üst mevkileri işgal eden insanların erdemi karşısında bile tetikte olmak zorundadır. [...] Mutlak bir iktidarı ele geçirmeyi başarmış olan kalleş Perikles, en kan dökücü despot olmuştur." Barère ise, 20 Temmuz'da Konvansiyon'a sunduğu raporunda, karşı-devrim-

cilere saldırır gibi yapıp sonuçta Robespierre'i hedef alıyordu: "1789'dan beri her hizip yönetmek istedi ve bu saplantı henüz sona ermiş değil. [...]Birkaç gündür siyasi fırtınalar hazırlanıyor gibi; Cumhuriyet'i sık sık bunaltan bu karşı-devrimci kargaşanın semptomlarını en az basiretli insanlar bile fark edebiliyor. [...]Sadece darağacında yola gelen hükmetme tutkusunu mahkum ediyorum."

Robespierre, kendisine yöneltilen diktatör (ya da despot, tiran) suçlamalarını hak ediyor muydu ve rakiplerine karşı nasıl bir tutum takınıyordu? Tabii burada çeşitli tarihçilerin onun hakkındaki farklı, çoğu zaman karşıt değerlendirmelerine yer vermek gibi bir niyetim yok. Sadece bazı tarihçilerin bu suçlamalarda bir doğruluk payı bulunduğuna inandıklarını ve onun diktatör olduğunu ya da en azından diktatörlüğe meylettiğini ileri sürdüklerini belirtiyim. Örneğin Daniel Guérin'e göre Robespierre'in düşüşünün en önemli nedeni, burjuvazinin tek bir kişinin diktatörlüğü için henüz hazır olmamasıydı. Yani Robespierre diktatörlüğünü kurmaya girişmiş, ama kendi kaderini bir kişinin ellerine teslim edecek kadar çaresiz hale henüz gelmemiş olan burjuvazinin sert tepkisi nedeniyle hem koltuğunu hem kellesini yitirmişti.¹

Robespierre'in bir diktatör olduğunu, bir diktatöre özgü güce, otoriteye sahip bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Her ne kadar izlenecek politikaların belirlenmesinde başrolü oynuyorsa da, istediği her kararın alınmasını Konvansiyon'a, KEK'e, hatta Jakobenler Kulübü'ne dayatabilecek denli güçlü ya da etkili değildi. Örneğin Dantoncuların tutuklanması kararının alındığı KEK ile Genel Güvenlik Komitesi'nin ortak toplantısında, bu listeye Bourdon de l'Oise'in da dahil edilmesini kabul ettiremiyordu. Devrim Mahkemesi savcısı Fouquier-Tinville'in görevden alınması önerisi, yine KEK üyeleri tarafından 29 Haziran'da reddediliyordu. Konvansiyon ise, artık Robespierre ile sürtüşme içine girmiş bulunan Collot d'Herbois'ı 19 Temmuz'da başkanlığına getirmekte bir an bile duraksamıyordu. Ayrıca Robespierre, etkisini en fazla hissettirdiği Jakobenler Kulübü'nü bile her zaman elinde tutamı-

¹ Yine Guérin'in aktardığına göre ABD'nin Paris'teki büyükelçisi Gouverneur Morris, Jakobenlerin düşüşünden beş ay sonra George Washington'a yolladığı 30 Aralık 1794 tarihli mektubunda, "Biliyorsunuz, uzun zamandan beri bir despotun ortaya çıkacağını öngörüydüm" diye yazıyordu. Ardından Robespierre'in bu kişi olmayı ucu ucuna kaçırıldığını belirtiyor ve "Fransızların eninde sonunda sığınacakları limanın despotluk olacağına inanıyorum" diyerek bir bakıma Napolyon'u beş yıl öncesinden haber veriyordu.

yordu. Açıktan açığa cephe aldığı Fouché 4 Haziran'da, arasının bozuk olduğu Élie Lacoste 14 Temmuz'da kulüp başkanı seçiliyorlardı. Fouché'nin kulüp başkanlığı yaptığı 11 Haziran oturumunda Robespierre'in ihraç edilmelerini istediği Dumont ile Javogues, oylama sonucunda aklanıp kulüpte kalıyorlardı.

Bu sınırlı örnekler bile Robespierre'in, tarihteki özellikle de XX. ve XXI. yüzyıldaki despotlarla, otoriter siyasal liderlerle kıyaslandığında, keyfi, mutlak bir iktidara sahip olabilecek bir gücünün bulunmadığını, bundan ötürü de diktatör olarak nitelendirilemeyeceğini göstermektedir. Robespierre'in amacı kişisel iktidarını kurmak da değildi. Devrim'i başarıyla tamamlamaya, erdemli, namuslu, cumhuriyetçi bir halk oluşturmaya ve gerçekten erdemli bir Cumhuriyet (demokrasi) kurmaya adanmıştı kendini. İdealine ulaşabilmek için de en sert önlemleri almaktan, en uzlaşmaz tutum ve davranışlar sergilemekten, Devrim'in önünde engel olarak gördüğü kişileri (Danton gibi çünkü "silah arkadaşları" bile olsa) feda etmekten çekinmiyordu. Dantoncuların ve Hébertistlerin giyotine yollanmasıyla sorunların halledilmediğini, bunların kalıntılarından oluşan yeni bir hizbin (ya da hiziplerin) ortaya çıktığını düşünüyor ve KEK de dahil olmak üzere iktidarın çeşitli mevkilerinde yer alıp yozlaşan, yolsuzluklara bulaşan, egoist hesaplar peşinde koşan ve ılımlılığa ya da aşırılığa prim vererek karşı-devrime hizmet eden kişilerle amansızca mücadele edilmesini savunuyordu. Bunların yok edilmesi için de, Devrim Mahkemesi'ni yeniden düzenleyen 10 Haziran Yasası gibi önlemler sayesinde KEK'e, dolayısıyla (KEK'e hakim olduğu inancıyla) kendisine yeni yetkiler verilerek elinin daha da güçlenmesini istiyordu. Demek ki arzusu, keyfince hareket eden bir diktatör olmak değil, fakat halkı temsil eden Konvansiyon tarafından meşru bir biçimde daha fazla yetkilerle donatılmaktı.

Ancak, görmüş olduğumuz üzere bu tutumu, farklı nedenlerden ötürü iktidardan alaşağı edilmesini amaçlayan kimseler tarafından diktatörlükle ya da diktatörlüğe meyletmekle suçlanması için gerekli zemini hazırlıyordu. Robespierre suçlamaları sineye çekmiyor, tersine karşı saldırıya geçip genellikle isim vermese de rakiplerini yeni bir hizip oluşturmakla itham ediyordu. Ancak bu aşamada önemli bir taktiksel hata yaptı. Bir tür "alışkanlık-küskünlük krizi" içine girdi ve ilk önce 10 Haziran Yasası nedeniyle çeşitli vekillerin eleştirilerine muhatap olduğu Konvansiyon'un oturumlarına, bundan bir iki hafta sonra da muhalif seslerle karşılaştığı KEK'in toplantılarına katılmama kararı alıp bunu uyguladı. Böylece rakiplerinin onun yokluğunda bu iktidar organların-

da daha rahat bir şekilde at koşturmalarna neden oldu. Belki Robespierre, bu şekilde davranarak kendisine yöneltilen diktatörlük suçlamalarının hiçbir somut temelinin bulunmadığını kanıtlamak derindeydi. Fakat bu davranışı, halkta hoşnutsuzluk yaratan kararların sorumluluğunun rakipleri tarafından yine de ona yüklenmesine engel teşkil etmedi.

Konvansiyon'dan ve KEK'ten uzaklaşan Robespierre, bundan böyle etkinliğini Jakobenler Kulübü'yle sınırladı ve sık sık kürsüye çıkıp "yeni hizip" ya da "karşı-devrimci parti" dediği rakiplerine karşı bayrak açtı. 11 Haziran'da, kulüp başkanlığı görevinde bulunan Fouché'yi ilk kez açıkça topa tuttu ve iç düşmanlar belasından bir türlü kurtulamadıklarını açıkladı: "Cumhuriyet'te hâlâ iki parti bulunmaktadır: Bir yanda vatanseverlik ve dürüstlük, öte yanda devletlerin ve insan soyunun yok olması için var gücüyle çabalayan karşı-devrimcilik, düzenbazlık ve namussuzluk." Robespierre, 1 Temmuz konuşmasında, bu kez Devrimci Yönetim'in iktidarın çeşitli kademelerinde yuvarlanmış kişiler tarafından yanlış yola sokulduğunu ileri sürdü. Söylevine, Fleurus zaferine göndermede bulunarak "Bir devletin gönenç düzeyini, dışarıda kazanılan başarılar değil, içeride sağlanan mutluluk ortamı belirler. Hizipler cesaret kazandığı ve masumiyet korkudan titredığı zaman Cumhuriyet sağlam temeller üzerine inşa edilmemiş demektir" diye başlıyor ve ardından Cumhuriyet'i yıkmaya çalışan ve tiranlarla işbirliği yapan hizbin hâlâ iş başında olduğunu söylüyordu. Çünkü ona göre bu hizip, Devrim Mahkemesi Yasası'yla Konvansiyon'un yıkımının amaçlandığı ya da kendisinin diktatör olduğu gibi yalanları ülkenin dört bir tarafına yaymaktaydı. Üstelik bu yasayı (dolayısıyla terörü) kötüye kullanan, yani "halka acı çektirmek ve vatanseverleri mahvetmek için bir araç haline getiren" de bu hizipti.

Robespierre, 9 Temmuz'da yine Jakobenlerin kürsüsündeydi. Cephelerdeki askeri başarıları bakıp her şeyin yolunda gittiği sanısına kapılmamak gerektiğini, "Gerçek zafer özgürlük dostlarının hiziplere karşı kazandığı zaferdir. Halklar için barışı, adaleti ve mutluluğu getiren bu zaferdir" diyerek bir kez daha dile getiriyordu. Ona göre kendisine saldıran komplocuların, hiziplerin asıl amacı, Devrimci Yönetimi, Konvansiyon'u, kısacası Cumhuriyet'i yıkmaktı. Bu amaçlarına ulaşmak için de iftiralara, yalanlara başvuruyorlar, bir korku (yani *terreur*) ortamı yaratıyorlar ve "Konvansiyon'un her bir üyesini KEK tarafından topun ağzına konulduğuna ikna etmeye çalışıyorlardı."

Robespierre, daha önceki konuşmalarında olduğu gibi o gün de, suçladığı kişilerin adlarını vermesi için dile getirilen isteği reddetti. (Bu hatasını Kon-

vansiyon'daki son söylevinde de tekrarlayacaktı.) Buna karşılık, kimlerin şüpheli yani hizipçi olduğunu saptamanın hiç de zor olmadığını şu sözleriyle açıkladı: "Tüm vatanseverlerin yüreğine kazınmış olan bir duygu vardır ki bu, dostlarını tanımaları için gerekli olan mihenk taşıdır. Bir insan konuşması gerektiği zaman susuyorsa, o bir şüphelidir. Kendi köşesine çekiliyorsa ya da bir an enerjik bir görünüm sergileyip hemen ardından rahvet içine düşüyorsa ya da kamusal törelerle ve tüm yurttaşlarının mutluluğuyla ilgilenmeyip tiranlara karşı içi boş nutuklar çekmekle yetiniyorsa, o bir şüphelidir." Şüpheliler Yasası'ndaki şüphelilerin tanımını çağrıştıran bu açıklaması, yürekleri ferahlatmak şöyle dursun, tam tersine herkeste "her an şüpheli addedilme" endişesi yarattı. Tabii bu durum, Robespierre'in Konvansiyon'da ya da diğer kurumlarda, hatta Jakobenler Kulübü'nde yer alan birçok kişiyi giyotine gönderme hesabı içinde olduğuna ilişkin söylentiler yayan rakiplerinin değirmenine su taşımaktan başka bir şeye yaramıyordu.

Bu konuşmasını izleyen günlerde Robespierre, Jakobenler Kulübü üyesi olan sadece iki kişiyi işaret etmekle yetindi. Dubois-Crancé 11 Temmuz'da, "komplonun elebaşı" olmakla suçladığı Fouché de üç gün sonra kulüpten ihraç edildiler. Gerginliğin had safhaya ulaştığı bir ortamda² taraflar, yani Robespierre'in isim vermeden suçladığı kişiler ile Robespierre'in Couthon, Saint-Just gibi yandaşları, sorunlarını çözüp uzlaşabilmek için bir girişimde bulundular. 23 Temmuz'da KEK ile Genel Güvenlik Komitesi'nin ortak bir toplantı yapması kararlaştırıldı. Bu olağanüstü toplantıya Robespierre de katılmayı kabul etti, ama yelkenleri suya indirmek gibi bir niyeti yoktu; konuşması çok sert, çok suçlayıcıydı. Toplantı sonunda Saint-Just'un sorunlarla ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiş olmasına karşın, rakiplerinin içtenliğine inmayan Robespierre elini çabuk tuttu. Konvansiyon'un yargıçlığını tercih ederek 26 Temmuz'da Meclis'e geri dönüp kürsüye çıktı ve son söylevini yaptı.

² Bu ortamda Robespierre (ve yandaşları) ile rakipleri arasındaki mücadelenin yakın zamanda taraflardan birinin (belki de kanlı bir şekilde) yok edilmesiyle sonlanacağını düşünenlerin sayısı hiç de az değildi. Fouché, 18 Temmuz'da yazdığı mektubunda sona yaklaştığını belirtiyor, beş gün sonraki bir başka mektubunda ise "belki bugün hainlerin maskesi düşecek" diyordu. Belçika'da yayımlanan *Mercure universel* (Evrensel Mercurius) gazetesinin 11 Temmuz tarihli sayısında ise şu cümle göze çarpyordu: "İttifak devletleri, Bourdon de l'Oise ile Tallien'i, Kamu Esenlik Komitesi'ni devirmesine kesin gözüyle bakılan hizbin önderleri olarak görüyorlar."

ROBESPIERRE (26 Temmuz 1794)³

Yurttaşlar;

Başkaları size dalkavukça tablolar çizsinler, ben size yararlı gerçeklerden söz edeceğim. İhanetin yaygınlaştırdığı gülünç terörlerden (korkulardan) birini yaratmak niyetinde değilim; eğer mümkünse, yalnızca gerçeğin gücüyle uyuşmazlığın meşalesini söndürmek istiyorum. [...]Sizin önünüzde, hakarete uğrayan otoritenizi ve çığnayan özgürlüğü savunacağım. Kendimi de savunacağım ve siz buna hiç şaşırmayacaksınız; çünkü siz, savaştığınız tiranlara hiç benzemiyorsunuz.

[...]Fransız Devrimi, insan hakları kuramı ve adalet ilkeleri üzerine inşa edilmiş ilk devrimdir. Diğer devrimler sadece iktidar tutkusundan kaynaklanıyordu, bizimki ise erdemleri dayatır.

[...]Özgürlük dostları, tiranların iktidarını gerçeğin gücüyle yıkmaya çalışırlar. Tiranlar ise, özgürlük savunucularını iftiralarla yok etmeye çalışırlar ve bizzatihi gerçeğin ilkelerinin üstün tutulmasını tiranlık olarak adlandırırlar. Bu sistem başarıya ulaştığında, özgürlük yok olur. Bu durumda, meşru olan sadece ihanettir, erdem ise suçtan başka bir şey değildir.

[...]Şu anda, yüreğimi size açmak istiyorum, zaten siz de gerçeği duymak istiyorsunuz. Buraya herhangi bir suçlamada bulunmaya geldiğimi sanmayın; çok daha acil bir sorun beni meşgul ediyor. Dolayısıyla başkalarının görevleriyle ilgilenmiyorum. Zaten kapıya dayanmış öyle tehlikelerle karşı karşıyayız ki, bu konu ikincil bir önem arz etmekten öteye gitmiyor.

Buraya, eğer mümkünse, korkunç hataları önlemeye, bu özgürlük tapınağına ve bütün Cumhuriyet'e yayılmaya çalışılan korkunç nifak tohumlarını yok etmeye ve vatanın yıkımına yol açacak ve yalnızca sizin dürüstlüğünüz sayesinde bastırılabilir suistimalleri ifşa etmeye geldim.

[...]O halde bu iğrenç terör ve iftira sisteminin temeli nedir? Kimlere karşı korkutucu olmalıyız, Cumhuriyet'in düşmanlarına mı yoksa dostlarına mı? Bizden korkmak tiranlara ve düzenbazlara mı düşer, yoksa iyi insanlara ve vatanseverlere mi? Biz, vatanseverler için korkunçmuşuz! Biz ki, onları onla-

³ Robespierre, 1793-1794, Cilt 3, s. 181-194; Buchez & Roux, Cilt 33, s. 406-448. Ayrıca *Ayaklar Baş Olunca [Jakoben Söylevler]* adlı kitabın s. 113-152'deki İlhan Erman çevirisi göz önünde bulundurulmuştur.

ra karşı komplolar çeviren tüm hiziplerin ellerinden çekip aldık! Biz ki, neredeyse her gün, hâlâ onları ezmeye cüret eden ikiyüzlü entrikacılarla çatışıyoruz! Biz ki, akıl almaz yalanlarıyla bizi aldatıp onların mutsuzluğunu devam ettirmeye çalışan alçaklarla mücadele ediyoruz! Biz, Ulusal konvansiyon için korkunçmuşuz! O olmadan biz neyiz ki? Ulusal Konvansiyon'u yaşamı pahasına savunan kimdi?

[...]Hem bizi öldürüyorlar, hem de bizi korkunç diye resmediyorlar! Ya şu bizi suçladıkları büyük sertlik eylemleri nelerdir? Kurbanlar kimlerdi? Hébert, Ronsin, Chabot, Danton, Delacroix, Fabre d'Églantine ve birkaç suç ortağı daha. Onları cezalandırmakla mı suçlanıyoruz? Hiç kimse onları savunmaya cüret edemezdi. Ölümlerinin Ulusal Konvansiyon'u ve Cumhuriyet'i kurtardığı bu canavarları açığa çıkarmakla yetinmiş olduğumuza göre, onlara benzeyenler dışında kim ilkelerimizden korkabilir, kim bizi dinlemeden haksızlık yapmakla ve tiran olmakla suçlayabilir?

[...]Vatanseverleri zindanlara atan ve toplumun her kesimine karşı terör estiren biz miyiz? Bunu yapanlar, suçladığımız canavarlardır. Aristokrasinin suçlarını görmezden gelip hainleri koruyarak, kendi halinde yurttaşlara karşı savaş ilan eden, her yerde insanları suçlamak için düzeltilemez önyargıları ve ilgisiz tutumları suç haline dönüştüren ve böylece Devrim'i halkın gözünde korkunç kılan biz miyiz? Bunları yapanlar, suçladığımız canavarlardır.

Düşmanlarınızın çalışma yöntemini bilirsiniz. Hep birlikte Ulusal Konvansiyon'a saldırdılar; bu girişimleri başarısız oldu. Kamu Esenlik Komitesi'ne saldırdılar; bu da başarısız oldu. Bir süredir Kamu Esenlik Komitesi'nin bazı üyelerine savaş ilan ediyorlar; aslında bir tek kişiyi⁴ ezmek istedikleri çok açık ve hep aynı amaca doğru ilerliyorlar. Avrupa tiranlarının Fransız halkının bir temsilcisi hakkında ölüm fermanı çıkartma cüretinde bulunmaları, hiç kuşkusuz küstahlığın son haddidir. Ama kendilerine cumhuriyetçi diyen Fransızların tiranlar tarafından açıklanan bu ölüm kararının infazı için çabalamaları, rezaletin ve yüzkaralığın son haddidir.

Bazı Konvansiyon üyelerinin kurban olarak gösterildiği iğrenç listelerin dolaştırıldığı ve bu listelerin önce Kamu Esenlik Komitesi tarafından sonra da benim tarafımdan hazırlandığının söylendiği doğru mu? Komite oturum-

⁴ Robespierre, kendini kastetmektedir.

larında, var olmamış katı kararlar alındığı ve hayal ürünü tutuklamalara imza atıldığı iddiasında bulunmaya cüret edildiği doğru mu? Gerek hiç kusuru olmayan bazı halk temsilcilerinin haklarında ölüm kararı alındığına, gerek kötü kaderlerinin ve insani zaaflarının etkisiyle hatalar işleyenlerin de sonlarının komplocularla aynı olacağına ikna edilmeye çalışıldığı doğru mu? Düzenbazlığın ustalıklı ve cesaretle yaygınlaştığı ve bu yüzden birçok Konvansiyon üyesinin gece evlerinde kalmaya cesaret edemediği doğru mu? Evet, olgular gün gibi ortadadır ve bu dalaverelerin kanıtları Kamu Esenliği Komitesi'nin elindedir.

[...]Bildiğim iki parti vardır, iyi yurttaşlarınsıyla kötü yurttaşlarınsı. Vatan-severlik, kesinlikle parti işi değil, yürek işidir; ne küstahlığı ne de ilkelere, sağduyuya ve ahlaka saygı göstermeyen geçici bir coşkuyu içerir; hele bir hizbin çıkarlarına sadık olmaya hiç gelemmez.

[...]Eğer iyi insanların güvenini bir süreliğine suistimal etmek için kendilerini ustaca gizleme sanatına sahip olmasalardı, komplocular kesinlikle komplocu olamazdı. Yine de aldatılanları suç ortaklarından, yanılığını da suçtan ayırt edebilmenin şaşmaz ölçütleri vardır. Bu ayrımı yapacak olan kimdir? Sağduyu ve adalet. Ah! Sağduyu ve adalet insan ilişkilerinde ne kadar da gerekli! Ahlsız insanlar, dünyadaki zalimlerle savaştığımız için bize kan içici diyorlar. Halkı boğazlamak ve vatani yok etmek için onların günah yuvalarına katılsaydık insan olacaktık demek ki!

[...]Aptal iftiracılar! Saçma sapan atıp tutmalarınızla bir kişiye⁵ değil de, kralları alt edip cezalandıran yenilmez bir ulusa hakaretler yağdırdığınızın farkında mısınız?

Kendi adıma, eğer Cumhuriyet düşmanlarının bu saldırılarının gerçek hedefinin sizler [yani Konvansiyon] olduğuna inanmamış olsaydınız, sizin önünüzde tüm tiranlıkların en alçağına karşı kendimi kişisel olarak savunmaktan utanç duyardım. Ah! Eğer düşmanların zulümleri Ulusal Konvansiyon'a yönelik genel komplo sisteminin bir parçası değilse, bu zulümlere ben de maruz kalır mıydım? Sizleri ulustan koparmak için, sizleri terörle hüküm süren ve Fransızların zımnı kararınca istenmeyen diktatörler olduğunuzu tüm ev-

⁵ Yani kendisine.

rene ilan ettiklerinin farkında mısınız? Onlar ordularımıza “Konvansiyon’un güruhu”, Fransız Devrimi’ne de “Jakobenizm” demiyorlar mı? Ve tüm hiziplerin hakaretleriyle karşı karşıya bulunan zayıf bir kişiye gülünç bir biçimde devasa bir değer atfettiklerinde, sizleri bölmeyi ve tıpkı Tanrı’nın varlığını ondan korktuğu için inkâr eden dinsizler gibi, varlığını inkâr ederek aşağılamayı amaçlamıyorlarsa neyi amaçlıyorlar?

[...]Bana tiran diyorlar... Eğer tiran olsaydım, bu kişiler ayaklarımın altında sürünürlerdi, onları altına boğar ve her türlü suç işleme hakkı sağlardım onlara, böylece onlar da minnettar olurlardı bana! Eğer tiran olsaydım, yenilgiye uğrattığımız krallar, beni suçlamak şöyle dursun özgürlüğümüze nasıl da sevecen bir ilgi gösterip bana suçlu bir destek sunarlardı; ben de onlarla uzlaşma içine girerdim! Kralların kaygı içinde bekledikleri şey, koruma altına aldıkları bir hizbin ülkemizin onurunu ve özgürlüğünü onlara satmasından başka ne olabilir ki? Tiranlık düzenbazların yardımıyla kurulur. Ama onlarla savaşımlar nereye gidiyorlar? Mezara ve ölümsüzlüğe. Hangi tiran beni korusun? Hangi hizbe dahilim? Tabii ki size, bizatihi size. Devrim’in başlangıcından itibaren bütün hizipleri yerle bir eden ve açığa çıkmış hainleri ortadan kaldıran hizip nedir? Bu hizip sizsiniz, halktır, ilkelerdir. Karşısında bütün suç odaklarının birleştiği ve benim de kendimi adamaya ant içtiğim hizip budur işte.

[...]Şimdi hakikati tüm açıklığıyla ortaya koymalı ve Cumhuriyet’in gerçek yaralarının neler olduğunu açıklamalıyım. Kamusal faaliyetler kaygı uyandıran ve ihanet kokan bir yola girdi. Hébertlerin ve Fabre d’Églantinelere ortaklaşa tezgâhladıkları sistem, şimdi hiç olmadığı kadar gözü kara bir şekilde sürdürülüyor. Karşı-devrimciler korunuyor; Hébertist yaklaşımla Devrim’i karanlıklarla açıklarlar, diğerleri daha gizlice. Vatanseverlik ve dürüstlük hem birileri hem diğerleri tarafından ayaklar altına alınıyor. Hainlerin parçalamaya uğraştıkları vatani onlara kurban etmek için Devrimci Yönetim yok edilmek isteniyor ve bu hedefe doğru iki farklı yoldan ilerleniyor: Bir yandan devrimci kurumlara alenen kara çalınıyor, öte yandan aşırı davranışlar sergilenerek kurumlar halkın gözünde iğrenç hale getirilmeye çalışılıyor. Önemsiz olan ve kendi halinde yaşayıp giden insanlara acı çektiriliyor. Her gün vatanseverler zindanlara tıkılıyor ve aristokrasi desteklenip güçlendiriliyor, buna da bağlıcılık, insancılık deniyor!

Kurup savunduğumuz Devrimci Yönetim midir bu? Hayır! Devrimci Yönetim, adaletin hızlı ve güvenli bir şekilde yürütülmesidir; özgürlük tarafından suça karşı atılan yıldırımdır; dolayısıyla düzenbazların ve aristokrasinin despotizmi değildir, suçun serbest olması hiç değildir. Devrimci Yönetim olmazsa, Cumhuriyet güçlenemez ve hizipler tarafından beşiğinde boğulur. Fakat hainlerin eline geçerse, bu kez karşı-devrimin aygıtı haline gelir. Oysa onu yıkmak için özü değiştirilmeye çalışılıyor. Devrimci Yönetim'e kara çalanlar ve baskıcı eylemlere girişerek onu tehlike içine atanlar hep aynı adamlardır.

[...]18 *Floréal* günü⁶ Fransa'da derin bir huzur, mutluluk, bilgelik ve merhamet etkisi yaratmıştı. Dünyanın en önde gelen halkının bu yüce birlikteliğine bakıp da, yeryüzünde hâlâ suç olduğuna kim inanabilirdi? Fakat huzurunda tüm kişisel kötülüklerin ortadan kalkmış olduğu halk günlük yaşamına geri döner dönmez entrikacılar yeniden belirdi ve şarlatanların oyunu da bir kez daha başlamış oldu. O zamandan beri yeni bir cesaretle harekete geçtikleri ve tüm komploların en tehlikelisini önleyenlerin hepsini cezalandırmaya çalıştıkları görülüyor. Kamusal sevinç ortamında,⁷ halktan gelen dokunaklı tezahüratlara bazı insanların öfkeyle karşılık verdiğine inanmak mümkün müdür? Ulusal Konvansiyon başkanının⁸ toplanan halka seslenirken hakarete uğradığını, hatta bu hakareti yapanların bazı halk temsilcileri olduğuna inanmak mümkün müdür? O zamandan bugüne kadar olan biteni sadece bu olay bile açıklamaya yeter.

[...]İftiraların niteliği ve gücü, iyi olanı yapıp kötü olanı durdurmanın olanaksızlığı, beni Kamu Esenlik Komitesi üyeliğimin görevlerini altı haftadan uzun bir süredir kesin olarak terk etmeye zorladı ve yemin ederim ki, bu kararda sadece aklımlı ve vatanımı dikkate aldım. Halk temsilcisi olma niteliğimi Kamu Esenlik Komitesi üyeliğine tercih ederim ve benim için insan ve Fransız yurttaşı olmak her şeyden önce gelir.

Ne olursa olsun, işte en az altı haftadır [sözde] diktatörlüğüm son bulmuştur ve hükümet üzerinde hiçbir etkim kalmamıştır. Bu süre boyunca, va-

⁶ 18 *Floréal*'de yani 7 Mayıs 1794'te Yüce Varlık Yasası kabul edilmişti.

⁷ Özellikle 8 Haziran 1794'te gerçekleştirilen Yüce Varlık Bayramı kastediliyor.

⁸ Robespierre.

tanseverlik daha mı iyi korundu, hizipler daha mı çekingen davrandı, vatan daha mı mutlu oldu?

[...]Düşündüm ki, Cumhuriyet ancak ve ancak ahlakın ebedi temelleri üzerine oturabilir. Herkes bana ve benimle aynı ilkeleri paylaşanlara karşı birleşti. Pek çok kişinin küçümsemesinin ve karşı çıkışının üstesinden geldikten sonra, kalplerinize kazınmış olan ve karşı-devrimci ateistlerin komplolarını silip süpüren yüce ilkeleri önerdim sizlere. Siz de bunları onayladınız; fakat iyi insanlar tarafından ilan edilmek ve kötüler tarafından da ya uygulanmak ya da karşı çıkılmak ilkelerin yazgısıdır. Hemen Yüce Varlık Bayramı arifesinde bayramın saçma sapan gerekçelerle ertelenmesi istenmişti. O zamandan beri de, bayramın içerdiği düşüncelerle bağlantılı her şeyi gülünç duruma düşürmekten ve cezalandırdığınız komplocuların doktrinini canlandırmaya çalışmaktan vazgeçilmedi. Yakın zamanlarda, Cumhuriyet'in büyük günlerine adanmış bütün anıtlar, özellikle de sizin öcünüzü almış ve Cumhuriyet'i kurmuş olan ahlaki devrimi anımsatan anıtlar yok edildi.

[...]Bu gerçekleri gizlemem gerekiyorsa, bana baldıran zehri getirsinler. Aklım, yo hayır kalbim, kurguladığım bu erdemli Cumhuriyet'ten kuşku duymak üzere. Bu saçma sapan diktatörlük suçlamasının gerçek amacını anladığımı sandım; anımsadım ki Brissot ve Roland, neredeyse sınırsız bir iktidara sahip oldukları dönemlerde tüm Avrupa'ya bu suçlamayı yaymışlardı. Bugün ordu, maliye ve Cumhuriyet'in iç idaresi kimlerin elinde? Bana saldırıran koalisyonun elinde.

[...]Fransız halkının temsilcileri; Cumhuriyet'te her şeyin çok iyi durumda olduğu söylendi, ben bunu reddediyorum. Neden daha önceki gün korkunç fırtınalar öngörenler, dün sadece hafif bulutlar görüyorlardı? Neden kısa süre önce size "lavların üzerinde yürüdüğümüzü açıklıyorum" diyenler, bugün güllerin üzerinde yürüdüklerini sanıyorlar? Komploların var olduğuna dün inanıyorlardı, oysa ben şu anda inanıyorum ve bunu açıkça ilan ediyorum. Cumhuriyet'in kuruluşunun çok kolay bir iş olduğunu ileri sürenler, sizi kandırıyorlar ya da daha doğrusu hiç kimseyi kandıramazlar.

Bu iddialı sözleri haklı gösterebilecek bilge kurumlar ve yeniden canlandırma [*régénération*] planı nerede? Bu önemli konuyla hiç ilgilendiler mi? Hatta bırakın ilgilenmeyi, bu tür planlar hazırlayanları ortadan kaldırmak mı

istiyorlar? Bugün kendilerini zayıf hissettikleri için bu insanları övüyorlar, ama yarın güçlenirlerse onları yok edecekler.

[...]Zaferlerinizden⁹ söz ediliyor çokça, hem de sanki bu zaferler kahramanlarımızın çabalarına ve kanlarına mal olmamış izlenimi uyandırabilecek bir akademik vurdumduymazlıkla. Oysa bu zaferler, hamasetle yoğrulmamış bir biçimde ele alınsalardı çok daha büyük görünürlerdi. Avrupa'ya ne belâgatli söylevlerle ne de askeri başarılarla değil, sadece yasalarımızın bilgeliği, kararlarımızın saygınlığı ve karakterlerimizin yüceliğiyle boyun eğdireceğiz.

[...]Generallerin arasına nifak sokuldu,¹⁰ askeri aristokrasi korunuyor, sadık generaller baskı görüyor, askeri yönetim kendini şüpheli bir otoriteyle donatıyor ve gerekli bir denetimden kurtulabilmek için yasalarınız çiğneniyor. Bu gerçekler, [cephelerdeki durumu] pek çok iğneleyici sözden daha iyi açıklıyor.

İçerideki durumumuz çok daha endişe verici. Akılcı bir maliye sistemi oluşturmak gerekiyor. Şu anki sistem, hem değersiz, savurgan, açgözlü ve tedirgin edici, hem de sizin yüce denetiminizden mutlak bir şekilde bağımsız. Dış ilişkiler tümüyle savsaklanmış durumda. Yabancı devletlerde görev yapan ve kamu ruhundan yoksun olan diplomatların hemen hepsi, Cumhuriyet'e açıkça ve cezasız kalan bir pervasızlıkla ihanet ediyorlar.

[...]Her şey gizleniyor, örtbas ediliyor, aldatılıyor, yani komplo kuruluyor. [...]Sadakatlerinden korkulan kamu görevlileri baştan çıkarılmaya çalışılıyor ve özgürlük dostlarına zulmediliyor, yani komplo kuruluyor. [...] Birdenbire yumuşak, hatta gönül okşayıcı olunuyor; el altından Paris'e karşı tehlikeli imalar yayılıyor; kamuoyu uyutulmaya çalışılıyor; halka iftira ediliyor; yurttaş talepleri suç olarak kabul ediliyor; Paris'te toplanmış bulunan asker kaçakları, düşman esirler ve her türlü karşı-devrimciler değil de topçu askerler başkentten uzaklaştırılıyor; yurttaşlar silahsızlandırılıyor; ordu içinde entrika çevriliyor ve her şeye el koymak için uğraşıyor, yani komplo kuruluyor. Son günlerde bu komplo konusunda sizi yanıltmaya çalıştılar. Bugün ise komplo-

⁹ Özellikle Fleurus zaferi kastediliyor.

¹⁰ Özellikle Saint-Just'ün desteklediği General Pichegru ile Carnot'nun desteklediği General Hoche arasındaki sürtüşmeye göndermede bulunuluyor.

nun varlığını yadsıyorlar, hatta ona inanmak bile suç. Sizi bir kaygılandırıyorlar, bir yatıştırıyorlar; gerçek komplo bu işte!

Karşı-devrim, maliye yönetiminin içinde yer alıyor. Bu yönetim, dışarıya karşı vatanseverlik örtüsü altında gizlenen ve tümüyle karşı-devrimci düzenlemeler içeren bir sistemdir. Amacı, spekülasyonu kışkırtmak, Fransız dürüstlüğüne sorgulayarak devletin kamuoyu nezdindeki güvenilirliğini sarsmak, zengin alacaklıları kayırmak, yoksulları iflas ettirip umutsuzluğa sevk etmek, memnuniyetsizlerin sayısını artırmak, halkın elinden satın almış olduğu ulusal mülkleri çekip almak ve devlet hazinesini yavaş yavaş çöküşe sürüklemektir. Maliyemizin en üst yöneticileri kimlerdir? Brissotinler, Feuillantlar, aristokratlar ve tanınmış dolandırıcılardır; Cambonlar, Mallarméler, Ramellerdir;¹¹ Chabot, Fabre ve Julien (de Toulouse)'un¹² iş arkadaşları ve ardıllarıdır.

[...]Büyük bir devrimde çok sayıda hizip ortaya çıkar. Eğer tüm tutkuları hiç zaman yitirmeden yargıya havale etmezseniz, onları nasıl bastırabilirsiniz? Tek özgürlük güvenceniz, ilan etmiş olduğunuz ilkelere ve evrensel ahlaka sıkı sıkıya uyulmasıdır. Eğer akıl hükmetmezse, o zaman suç ve hırs hükmeder. Akıl olmadan zafer, hem bir hırs aracı hem de bizatihi özgürlük için bir tehlikedir; ayrıca vatanseverliği uçurumun kenarında uyutmak için entrikanın kullandığı ölümcül bir bahanedir. Akıl olmadan zaferin ne anlamı vardır ki? Zafer, sadece ihtirasları silahlandırır, vatanseverliği uyutur, kibri uyandırır ve parlak elleriyle Cumhuriyet'in mezarını kazar. Eğer kamusal özgürlüğü yok eden kötülüklerin karşısında geri çekilirsek, ordularımızın kralların silahlı yardakçılarını püskürtmesi ne işe yarar? Eğer tiranlığı geri getirecek kötülüklerle yenilirse, kralları yenmemiz ne işe yarar?

[...]Kötülükleri yok etmek için bir süredir ne yapıyoruz? Hiçbir şey! Çünkü hizipler hayasızca başlarını kaldırıyorlar ve ceza görmeksizin erdemi tehdit ediyorlar. Çünkü hükümet hizipler karşısında geri çekiliyor ve hizipler de kamu otoritesini elinde tutanlar arasında kendilerine koruyucular buluyor. İmparatorluğu hiziplere terk ettiğimize göre, bütün kötülüklerle de razı olalım

¹¹ Cambon, Mallarmé ve Ramel de Nogaret: Konvansiyon'un Maliye Komitesi'nde görev yapan Montagnard vekiller.

¹² Chabot, Fabre d'Églantine ve Julien de Toulouse: Hindistan Şirketi yolsuzluğuna karışmış olan Konvansiyon üyeleri.

öyleyse! Bizim işimizde hedefe varmadan önce durmak mahvolmaktır, oysa biz [bırakın durmayı] utanç verici bir şekilde ricat ediyoruz.

[...]Devrim'in dizginlerini bir anlığına gevşettiğiniz takdirde, askeri despotizmin bu dizginleri ele geçirdiğini ve hiziplerin aşağılanan ulusal temsili devirdiklerini görürsünüz. Bu durumda iç savaş ve sefalet dolu bir yüzyıl vatanımızı çöle çevirecek ve biz, özgürlüğü kurmak için insanlık tarihinin önümüze serdiği bu fırsatı değerlendirmek istemediğimiz için mahvolacağız! Vatanımızı bir yüzyıllık sefalete mahkum edeceğiz ve halk da insan soyu için değerli olması gereken anımızı lanetleyecek! Hatta erdemli amaçlar uğruna büyük şeyler yapmış olmanın onurunu bile kazanamayacağız. Ulusal temsili onursuzlaştıran halk vekilleriyle bir tutulacağız ve onları cezasız bıraktığımızdan ötürü suçlarını paylaşacağız. Ölümsüzlük önümüze serilmişti, ama biz alçakça öleceğiz.

[...]Eğer Fransa'nın Verresleri¹³ ve Catilinaları kendilerini suçlayanın başını Meclis kürsüsünde sergilemek isteyecek denli suçta ustalaştıklarını düşünüyorlarsa, ben de bir süre önce yurttaşlarıma, halka zulmedenler için korkunç bir vasiyet bırakacağıma ant içmiştim. Şu andan itibaren onlara utancı ve ölümü miras bırakıyorum.

Dünya tiranları ittifakının bir tek adamı ezmesinin kolay olduğunu kabul ediyorum, ama insanlık davasını savunma uğruna ölebilecek bir adamın görevlerinin neler olduğunu da biliyorum. Özgürlük savunucularının tarih boyunca talihsizliklerle karşılaştıklarını ya da iftiralar altında ezildiklerini gördüm; ama onlara zulmedenler ve onları katledenler de ölüp giderler! İyiler ve kötüler, tiranlar ve özgürlük dostları da bu dünyadan ayrılırlar, ama farklı koşullarda. Fransızlar, düşmanlarınızın ruhlarınızı alçaltmaya ve erdemlerinizi yıkıcı düşünceleriyle sindirmeye cüret etmelerine izin vermeyin! Hayır Chaumette, hayır Fouché, ölüm ebedi bir uyku değildir! Yurttaşlar, küfürbaz ellerce mezarların üzerine kazınmış olan bu özdeyişi silin. O sözler, doğanın üstüne matem tülü örtüyor, zulmedilen masumiyeti yılgınlığa düşürüyor ve ölüme hakaret ediyor. Onların yerine şu yazıyı kazıyın: "Ölüm ölümsüzlüğün başlangıcıdır."

¹³ Caius Licinius Verres (İ.Ö. 120-43), Sicilya'da halka zulmetmiş, bu nedenle mahkemeye çıkarılıp Cicero tarafından suçlanmış ve halka bir buçuk milyon gümüş para ödeme cezasına çarptırılmış Romalı bir devlet adamıdır.

Ey halk, eğer adalet Cumhuriyet'te mutlak bir egemenlikle hüküm sürmüyorsa ve eğer adalet sözcüğü eşitlik ve vatan sevgisi anlamına gelmiyorsa, özgürlüğün ancak boş bir hayal olduğunu sakın aklından çıkarma! Ey halk, sen ki korkulansın, pohpohlanansın ve küçümsenensin; sen ki egemen diye kabul edilip her zaman köle gibi davranılansın; adaletin olmadığı her yerde yöneticilerin tutkularının hüküm sürdüğünü ve halkın yazgısını değil de sadece zincirlerini değiştirdiğini sakın unutma!

[...]Hâlâ her şeyin çok iyi olduğunu söyleyecek miyiz? Hâlâ kötü olan şeyleri alışkanlıkla ya da kolayımıza geldiği için övmeyi sürdürecektir miyiz? Böyle giderse vatan da elden gidecek. Gizli suistimalleri açığa mı çıkaracağız? Hainleri teşhir mi edeceğiz? Bu durumda, kurulu otoriteleri sarstığımız ve onların zararına kişisel nüfuz elde etmek istediğimiz söylenecek. Öyleyse ne yapacağız? Tabii ki görevimizi.

Gerçeği dile getirmek isteyen ve özgürlük uğruna ölümü göze alan bir kişi neyle suçlanabilir? Öyleyse kamusal özgürlüğe karşı bir komplo kurulduğunu; bu komplonun gücünü Konvansiyon'da entrikalar çeviren bir suç ittifakına borçlu olduğunu; bu ittifakın Genel Güvenlik Komitesi'nde ve bu komiteye hükmeden bürolarda suç ortaklarının bulunduğunu; Cumhuriyet düşmanlarının bu komiteyi Kamu Esenlik Komitesi'ne düşman edip iki ayrı hükümet yarattığını; Kamu Esenlik Komitesi'nin bazı üyelerinin bu komploda yer aldığını; bu şekilde oluşan suç ittifakının yurttaşları ve vatani mahvetmek istediğini dile getirmek durumundayız.

Bu kötü duruma karşı ne yapılmalı? Hainler cezalandırılmalı, Genel Güvenlik Komitesi'nin büroları yenilenmeli, bu komite hem bir arınmadan geçirilmeli hem de Kamu Esenlik Komitesi'ne tabi kılınmalı, Kamu Esenlik Komitesi'nin kendisi de arındırılmalı, hükümetin birliği iktidarın hem yargıcı hem merkezi olan Konvansiyon'un yüce otoritesi altında yeniden kurulmalı, böylece ulusal otoritenin ağırlığı sayesinde bütün hizipler ezilmeli ve onların yı-kıntıları üstünde adaletin ve özgürlüğün gücü yeniden yükseltilmeli. İlkeler bunlardır işte.

Bu ilkeleri hırslı biri gibi görünmeden talep etmek mümkün değilse eğer, ben yine de, gerçekler konusunda suskunluğa gömülmeyip ilkelerin suçlandığı ve tiranlığın bizim aramızda hüküm sürdüğü saptamasında bulunaca-

ğım. Çünkü haklı olan ve ülkesi için ölmeyi bilen bir insana nasıl olur da itiraz edilebilir?

Ben, suçları yönetmek için değil, onlarla savaşmak için doğdum. Zaman, suçlanıp cezalandırılmadan vatana hizmet edebilecek iyi insanların zamanı değil. Alçaklar sürüsü hükmettiği sürece, özgürlük savunucuları hep hançerlerin hedefinde olacak.

Robespierre, yukanda bazı pasajlarının yer aldığı bu uzun söyleviyle Konvansiyon'a son kez seslenmiş oldu. Konuşmasında kendisini merkeze yerleştirmeye çalışıyor ve hiziplerin üstünde bulunduğunu, yalnızca halkın çıkarını gözettiğini ileri sürüyordu. Farklı siyasal gruplara, güçlere hakim olamadığının bilincindeydi; bu nedenle tartışmayı ahlaki bir alana çekip iyi yurttaşlar-kötü yurttaşlar ayrımı yapıyor ve sorunun iyiliğin kötülüğe karşı savaşı olduğunu vurguluyordu. Ona göre savaşın kazanılması için gerçekler ortaya dökmeliydi. Kendisi de gerçeği dile getirmekten başka bir şey yapmıyor yani iftiraları, komploları, ihanetleri açığa çıkıyor ve kendini savunduğunda da aslında halkı, Devrim'i savunuyordu. Ülkede hiçbir şey yolunda gitmiyordu; ortada, Cumhuriyet'i sağlam bir biçimde inşa edebilmek için gerekli olan ne kurumlar vardı ne de bir *régénération* planı. Çünkü bunları engelleyen, her şeyi yozlaştırıp bozan ve bir bakıma Hébertistlerin, Dantoncuların ardılları olan hizipler cirit atıyordu. Başta askeriye, maliye, içişleri, dışişleri olmak üzere devlet yönetiminin çeşitli kademelerinde yuvalanmış olan komplocular, hainler, terörü vatanseverlere, masum yurttaşlara karşı kullanıyorlar, iftiralarıyla Konvansiyon üyelerinin yüreğine korku salıyorlar ve böylece Devrim'i, beşindeki Cumhuriyet'i yıkmaya çalışıyorlardı.

Bu saptamalarının ardından Robespierre, her ne pahasına olursa olsun onları yok etmekte kararlı olduğunu ve bu uğurda ölümü göze aldığını belirtiyordu. Böylece hem otoritesini kabul ettirmeye çalışan yılmaz bir savaşçı, hem de ölümden sık sık söz ederek başarısızlığını öngören bir karamsar görüntüsü çiziyordu. Zaten konuşmasının sonunda, tartışılmaz yasal otorite olarak görüldüğü Konvansiyon'un talep ettiği yetkiyi kendisine vermeyebileceğini, bir bakıma yenilgiye uğrayabileceğini düşünerek, bu otoritenin üstünde olan egemene yani halka seslenmek gereği duyuyordu.

Robespierre'in konuşmasının ardından Konvansiyon'da büyük bir gürültü koptu. Birileri söylevin bastırılıp tüm ülkeye dağıtılmasını isterken, diğerleri

söylevde yer alan iddiaların incelenmesi için KEK ile Genel Güvenlik Komitesi'nin görevlendirilmesi yönünde tavır koydu. Ayrıca birçok vekil, bağıra çağıra Robespierre'den suçladığı kişilerin adlarını açıklamasını talep etti. Konuşmasında Maliye Komitesi'nde yer alan üç vekil dışında kimsenin adını vermemiş olan Robespierre, bu talebi reddetti ve zamanı geldiğinde açıklamalarda bulunacağını söylemekle yetindi. Bu üç vekilden biri olan Cambon, giyotine bir adım daha yaklaştığını görüp Konvansiyon'u davalanna kazanabilmek için kürsüye fırladı: "Gerçeği bütün açıklığıyla dile getirmenin zamanı geldi. Bir tek adam Konvansiyon'un iradesini felç ediyor; bu adam biraz önce konuşma yapan adamdır; bu adam Robespierre'dir. Kararı siz vereceksiniz." Oturumun sonunda, söylevin dağıtılmaması kararı alındı. Bu, sona giden yolda Robespierre'e indirilen ilk darbeydi.

Robespierre, Konvansiyon'da yenilgiye uğradığının farkındaydı. Belki suçladığı kişilerin adlarını vermemekle önemli bir hata yaptığının ve rakiplerinin işini kolaylaştırdığının da farkındaydı. Moral bulmak ve Jakobenlerin desteğini almak için o günün akşamunda kulübün oturumuna katıldı ve Meclis'teki söylevini burada da okudu. Ardından üzerinden atamadığı karamsarlıkla sözlerinin Jakobenlere bıraktığı vasiyeti olduğunu belirtti ve "Hatıramı size bırakıyorum, onu koruyun. [...] Eğer baldıran zehri içmem gerekiyorsa, göreceksiniz ne kadar sakın olacağım" dedi. Bunun üzerine David, "seninle birlikte içerim" diye bağırdı, bütün salon da ayağa kalkıp "Hepimiz!" diye haykırdı. Robespierre Jakobenleri arkasına almıştı, ama bu desteğin ertesi günkü Konvansiyon oturumunda yeterli olup olmayacağı konusunda kafalarda kuşku vardı.¹⁴

9 *Thermidor* (27 Temmuz) oturumunda dananın kuyruğunun kopacağı konusunda ise kimsenin kuşkusu yoktu. Cambon 26 Temmuz gecesinde ailesine yolladığı notta, "Yann, ya Robespierre ya da ben, ikimizden birisi ölecek" diye yazıyordu. O gece Robespierre'in rakipleri, yani onun Cambon ve Tallien gibi yolsuzlukla, Carrier ve Javogues gibi aşınlıkla, Bourdon de l'Oise gibi ılımlılıkla, Fouché gibi yozlaşmışlıkla suçladığı Montagnard eski görevli temsilciler; ona cephe aldıkları herkes tarafından bilinen Vadier, Amar gibi Genel Güvenlik Komitesi üyeleri ve onunla anlaşmazlıkları su üstüne çıkmış bulunan (ordulardan sorumlu) Carnot, (diplomasiden sorumlu) Barère, Collot d'Herbois,

¹⁴ Örneğin Robespierre'e ilk desteği veren David, Konvansiyon'un ertesi günkü oturumuna hastalığını bahane ederek katılmayacaktı!

Billaud-Varenne gibi KEK üyeleri, farklı siyasal eğilimleri olmalarına rağmen "ortak düşmana" karşı birlikte hareket etmeyi kararlaştırdılar. Ayrıca Konvansiyon'daki (çoğu *Plaine'* de bulunan) "tarafsız" vekilleri kendi davalarına kazanmak için yüreklerine daha fazla korku salıp ikna etmeye çalıştılar. Böylece 27 Temmuz günü için tasarlanan Meclis darbesi tezgâhı kurulmuş oldu.

Collot d'Herbois'nun başkanlığında açılan oturum, tam anlamıyla gürültü patırtı ve kargaşa içinde yürütüldü. İlk önce Saint-Just'ün raporunu okuması, ardından Robespierre'in söz alması engellendi. Meclis'in farklı sıralarından suçlamalar dile getiriliyordu. "Sürekli erdemden söz eden adamlar aslında erdemi ayaklar altına alanlardır" diyen Billaud-Varenne, komplocuların (yani Robespierrecilerin) Hanriot'nun komutasında Konvansiyon'u dağıtmak için askeri bir güç oluşturduklarını iddia etti. Bunun üzerine Konvansiyon, Ulusal Muhafızlar komutanı Hanriot'nun, iki subayın ve Devrim Mahkemesi yargıcı Dumas'nun tutuklanmalarına karar verdi. Bazı vekillerin Robespierre'in de tutuklanmasını önermeleri ve Tallien'in "eğer tiranı suçlamayaksanız ben onu hançerleyeceğim" demesi, son noktanın konmasına yol açtı. Robespierre, Saint-Just, Couthon ve kahramanca bu listeye eklenmek isteyen Robespierre'in kardeşi Augustin Robespierre ile Lebas tutuklandılar.

Tutuklanan vekiller farklı hapisanelere gönderildiler. Luxembourg hapisanesinin kabul etmediği Robespierre, yandaşları tarafından Belediye binasına götürüldü. Kurtarılan diğer vekiller de daha sonra ona katıldılar. Belediye'nin önündeki Grève meydanında, Robespierrecilere sadık kalan ve çoğu Ulusal Muhafız olan 3000 kadar silahlı kişi 30 topla birlikte toplanmış bulunuyordu. Fakat Robespierre ile arkadaşları, yasallık dışına çıkmakta yani her zaman en üst siyasal otorite olarak gördükleri Konvansiyon'a karşı bir girişimi başlatmakta tereddüt ettiler. Kendi aralarında tartışarak zaman yitirdiler; ne bu askeri gücü kullanmaya kalkıştılar ne de *section'*ları Konvansiyon'a karşı ayaklandıracak herhangi bir çağrıda bulundular. Çağrıda bulunmuş olsalardı bile sonuç çok farklı olmayabilirdi. Çünkü Jakobenlerin son dönemdeki tutumlarıyla yılgınlığa, sessizliğe mahkum ettikleri *sans-culotte* kitlelerin, bir kez daha halk hareketi şeklinde ayağa kalkmalarını ve sürekli olarak kendilerine meşru olduğu telkin edilen Konvansiyon'a karşı ayaklanmalarını beklemek pek de olası değildi. Zaten bu kitleler, (sözü edilen 3000 kişi dışında) Konvansiyon'un bağrındaki iktidar mücadelesini ilgisiz gözlerle izlediler ve Robespierreci Jakobenleri savunmak için kılınını bile kıpırdatmadılar. Bu

yüzden Hobsbawm, “Thermidorcuların Robespierre rejimini devirmelerini sağlayan da [*sans-culotte*’ların içine düştükleri] bu ataletti” demektedir.

Belediye binasındaki Jakoben önderler felce uğramış bir görüntü sergilerlerken Konvansiyon boş durmadı. Tutuklandıktan sonra kurtulan bu beş vekili ve onlarla birlikte hareket eden herkesi isyancı addedip yasadışı ilan etti. Ardından kendi askeri birliklerini toparlayıp bunların başına eski bir subay olan vekil Barras’ı atadı. Bu arada Grève meydanında kendi hallerine bırakılan Ulusal Muhafızlar ve *sans-culotte*’lar, hareketsiz kalmaktan usandıkları ve sağanak yağmura maruz kalıp ıslandıkları için dağılmaya başladılar. Gece yarısından sonra saat iki sularında, Konvansiyon birlikleri hiçbir direnmeyle karşılaşmadan Belediye binasını işgal ettiler. Lebas tabancasıyla intihar etti, Augustin Robespierre kendini pencereden atarak intihar etmeye kalkıştı, Robespierre ise çenesi bir mermiyle paramparça olarak yere yığıldı.¹⁵ Binada bulunan herkes tutuklandı.

Ertesi gün Robespierre ve diğer (intihar etmiş Lebas da dahil olmak üzere) dört Jakoben vekil ile Dumas, Hanriot, Payan, Lescot-Fleuriot gibi önde gelen Robespierreciler, kısacası toplam yirmi iki kişi, yasadışı ilan edildiklerinden yargılanmadan idam edildiler. Bunu izleyen iki gün içinde, çoğu Komün’de görevli olan 83 kişi daha giyotin’in yolunu tuttu. Sonradan üç kanun kaçağıyla bu kıyım tamamlanmış oldu. Bir bakıma Robespierre ile özdeşleşmiş olan Jakobenler Kulübü’nün de bu darbeden nasibini almaması mümkün değildi. Konvansiyon’a hakim olan darbeciler yani Thermidorcular, 12 Kasım 1794’te kulübün kapısına kilidi astılar.

Robespierreci Jakobenlerin ortadan kaldırılmasıyla Devrim’e ya da en azından Devrim’in radikal evresine son verilmiş oldu. Bundan böyle devrimci burjuvazi, bir yandan Devrim’in kendi yararına olan kazanımlarını korumaya çalışacak, öte yandan başta genel oy ilkesi olmak üzere kendini rahatsız eden düzenlemeleri ortadan kaldıracak ya da törpüleyecekti. İç ve dış tehditler karşısında çaresiz kalınca da, Robespierre’in halk egemenliği için, Cumhuriyet için ölümcül olduğunu her fırsatta dile getirdiği askeri diktatörlük yapılanmasını bir çözüm olarak benimseyecek, yani siyasal iktidarı Napolyon’un ellerine teslim edecekti.

¹⁵ Robespierre’in kendisine bir kurşun sıkarak intihar mı etmeye çalıştığı, yoksa Merda adlı bir asker tarafından mı vurulduğu konusu, günümüze dek açığa kavuşturulmuş değildir.

DEVİRİM'İN ÖNEMLİ İSİMLERİ

AÏGUILLON Dükü, Armand-Désiré de Vignerot du Plessis (1761-1800): *États Généraux*'ya seçilmiş ve ılımlı bir devrimciliği benimseyip feodalizmin kaldırılmasında etkili olmuş büyük toprak sahibi bir soyludur. Kurucu Meclis'in dağılmasından sonra orduda görev yapmıştır. Krallığın düşüşünün ardından Fransa'yı terk etmiş ve Hamburg'da ölmüştür.

AMAR, Jean Pierre André (1755-1816): Konvansiyon'da yer almış olan bir maliyecidir. Meclis'te *Montagne* saflarında bulunmuş ve Genel Güvenlik Komitesi üyesi olarak etkin bir rol oynamıştır. *Thermidor* döneminde suçlanıp hapsedilmiş ve 1795 genel affıyla serbest bırakılmıştır.

BAÏLLY, Jean Sylvain (1736-1793): *États Généraux*'ya *tiers-état* temsilcisi olarak seçilmiş bir bilim adamıdır. 17 Haziran 1789'da Ulusal Meclis'in ilk başkanı, bir ay sonra da devrimci Paris'in Belediye Başkanı seçilmiştir. 1793 yılında, Champ-de-Mars katliamının sorumlusu olarak tutuklanmış ve 12 Kasım'da idam edilmiştir.

BARBAROUX, Charles Jean Marie (1767-1794): Jakoben Kulübü üyesi olan Marsilyalı bir avukattır. 10 Ağustos 1792'de Tuileries Sarayı saldırısına katılmış ve Konvansiyon'a seçilmiştir. Mecliste Jirondenlerin safında yer almış ve 2 Haziran 1793'te diğer Jironden vekillerle birlikte tutuklanmıştır. Paris'ten kaçıp bir yıl boyunca saklanmış, yakalanacağını anlayınca intihar girişiminde bulunmuş, ama başarısız olup gilyotinle idam edilmiştir.

BARÈRE, (de Vieuzac) Bertrand (1755-1841): *États Généraux*'da *tiers-état* temsilcisi olarak yer almış bir avukattır. Jakobenler Kulübü'ne katılmış ve Konvansiyon'a seçilmiştir. Mecliste *Plaine* grubunun önemli bir ismi olarak sivrilmiş, giderek Montagnardlara yaklaşmış ve Kamu Esenlik Komite-

si'nin kuruluşundan itibaren üyelerinden biri olmuştur. Robespierre'in düşüşünün ardından 1795'te *Thermidor* yönetimi tarafından tutuklanmışsa da kaçmayı başarmış ve Napolyon'un darbesinden sonra affedilmiştir.

BARNAVE, Antoine Pierre (1761-1793): *Tiers-état* temsilcisi olarak *États Généraux*'ya seçilmiş olan bir avukattır. Jakobenler Kulübü'nün ilk üyelerinden olup giderek ılımlı bir çizgiye kaymış, Duport ve Lameth ile birlikte *triumvirat*'yı oluşturup Meclis'i yönlendirmiş ve Jakobenlerin bölünmesinde etkili olmuştur. Yasama Meclisi döneminde kraliyetle yakın ilişkiler içine girmiş, 10 Ağustos'un ardından tutuklanmış, 15 ay boyunca hapiste tutulduktan sonra idam edilmiştir.

BARRAS, Jean Nicolas (1755-1829): Jakobenler Kulübü'ne katılmış ve Konvansiyon'a seçilmiş olan soylu bir subaydır. Robespierre ve yandaşlarının tutuklanmasında önemli bir rol oynamış, bu sayede *Thermidor* dönemi boyunca önemli siyasal mevkilerde bulunmuştur. Napolyon'un iktidarı ele geçirmesinin ardından siyasal yaşamdan dışlanmıştır.

BERGASSE, Nicolas (1750-1832): Avukattır. *Tiers-état* temsilcisi olarak yer aldığı *États Généraux*'da devrimci kararların alınmasında etkili olmuş, ama kısa süre içinde başını Mounier'nin çektiği muhafazakâr Monarchienler grubuna katılmıştır. Ekim 1789'daki Versailles baskınından sonra Meclis'i terk etmiştir. Ocak 1794'te tutuklanmış, Robespierre'in düşüşünden üç ay sonra serbest kalmış ve kendi köşesine çekilmiştir.

BİLLAUD-VARENNE, Jacques Nicolas (1756-1819): Jakobenler Kulübü üyesi avukat ve siyasi yazardır. Ağustos 1792'de Devrimci Komün üyeliğinde bulunduktan sonra Konvansiyon'a seçilmiş, 6 Eylül 1793'te Collot d'Herbois ile birlikte Kamu Esenlik Komitesi'nde yer alıp radikal kararlara imza atmış, ancak Robespierre ve yandaşlarının Konvansiyon'da tutuklanmalarında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte *Thermidor* yönetimi tarafından 1795'te yargılanıp Fransız Guyanası'na sürgün edilmiştir. Bir daha Fransa'ya geri dönmemiş ve günümüz Dominik Cumhuriyeti'nde ölmüştür.

BOİSSY D'ANGLAS, François Antoine (1756-1826): İlimli devrimci kimliğiyle *États Généraux*'da yer almış olan Protestan bir hukukçudur. Seçildiği Konvansiyon'da *Plaine* grubu içinde yer almış ve pek sesi soluğu çıkmamıştır. *Thermidor* ile birlikte yıldızı parlamış ve siyasal yaşamını inişli çıkışlı bir biçimde sürdürmüştür.

BOURDON DE L'OÏSE, François-Louis (1758-1798): Konvansiyon'a seçilmiş ve radikal bir çizgide yer almış olan bir savcıdır. Vendée'de görev yapmış, Dantonculara yakın olmuş ve Robespierre'e düşmanlığını sergilemekten kaçınmayıp düşüşünde etkili olmuştur.

BRÏSSOT, Jacques Pierre (1754-1793): Jakobenler Kulübü üyesi yazar ve gazetecidir. Hem Yasama Meclisi'nde hem de Konvansiyon'da yer almış ve Jirondenlerin liderlerinden biri olarak sivrilmiştir. Bu nedenle 12 Ekim 1792'de Jakobenlerden ihraç edilmiştir. Jirondenlerin düşüşünde tutuklanıp kaçmış, ama kısa sürede yeniden yakalanıp hapsedilmiştir. Hapisteki diğer Jirondenlerle birlikte 31 Ekim 1793'te giyotine gitmiştir.

BRUNSWICK Dükü (1735-1806): Büyük bir soylu aileden gelen ve devrimci Fransa'ya karşı yürütülen savaşta, Şubat 1794'e kadar Avusturya-Prusya orduları başkomutanı olan Alman generalidir.

BUZOT, François (1760-1794): *Tiers-état* temsilcisi olarak *États Généraux*'ya seçilmiş ve Jakobenler Kulübü'ne katılmış olan bir avukattır. Kurucu Meclis'te Robespierre ve Pétion ile birlikte "demokratik" azınlık içinde yer almıştır. Konvansiyon üyeliği döneminde en katı Jirondenlerden biri olarak ön plana çıkmış ve 2 Haziran 1793'teki tutuklanması kararının ardından Paris'ten kaçıp taşrada saklanmıştır. Pétion ve Barbaroux ile birlikte kaçarlarken yakalanacaklarını anlayıp 18 Haziran 1794'te intihar etmiştir.

CAMBON, Joseph (1756-1820): Yasama Meclisi'ne seçilmiş ve Jirondenlerle birlikte hareket etmiş olan bir tüccardır. Konvansiyon'da Jirondenlerden uzaklaşıp Montagne sıralarında yer almış ve Maliye Komitesi'nin lideri konumuna gelmiştir. *Thermidor* rejimiyle uzlaşamayıp İsviçre'ye kaçmış, Fransa'ya dönünce de birkaç etkinliği dışında siyasal yaşamdan uzak durmuştur.

CAMUS, Armand Gaston (1740-1804): *Tiers-état* temsilcisi olarak *États Généraux*'da yer almış olan bir avukattır. Seçildiği Konvansiyon'da etkili olmuş, Dumouriez'yi tutuklamaya giden vekiller delegasyonunda yer almış, ama bu generalin ihaneti nedeniyle Prusyalılara esir düşmüştür. Aralık 1795'te serbest bırakılmış ve Fransa'ya dönmüştür.

CARNOT, Lazare (1753-1823): Yasama Meclisi ile Konvansiyon sıralarında yer almış olan bir mühendis-subaydır. Montagnardlar grubuna dahil olmuş ve 14 Ağustos 1793'te Kamu Esenlik Komitesi'ne seçilip savaş işlerinin yönetimini üstlenmiştir. *Thermidor* sonrasında siyasal yaşamını inişli çıkışlı bir şekilde sürdürmüştür.

CARRA, Jean-Louis (1742-1793): Devrim'in ilk günlerinde gazetecilik başarıyla sivrilmiş ve Konvansiyon'a seçilmiş bir yazardır. Mecliste Jirondenlere yaklaşmış, onların düşüşünden iki ay sonra da kralcılıkla suçlanıp tutuklanmış ve diğer Jironden vekillerle birlikte 31 Ekim 1793'te idam edilmiştir.

CARRIER, Jean-Baptiste (1756-1794): Jakobenler Kulübü'ne katılmış bir savcıdır. Konvansiyon'a seçilmiş ve Ekim 1793'te Vendée isyanını bastırmak amacıyla Nantes'a görevli vekil olarak gönderilmiştir. Bu görevi sırasında çok katı ve kan dökücü uygulamalarda bulunduğu gerekçesiyle *Thermidor* yönetimi tarafından yargılanıp 16 Aralık'ta giyotine gitmiştir.

CASTELLANE Kontu, Boniface Louis André (1758-1837): *États Généraux*'ya seçilmiş ve Meclis'te liberal görüşleri benimsemiş olan soylu bir subaydır. Kurucu Meclis'ten sonra geri döndüğü ordudaki görevinden krallığa son verilmesi nedeniyle istifa etmiş, ardından da tutuklanmıştır. Robespierre'in düşüşünün ardından serbest bırakılmış ve hem Napolyon hem de Restorasyon dönemlerinde önemli mevkilerde bulunmuştur.

CATHELİNEAU, Jacques (1759-1793): Vendée isyanında soylular arasından sıyrılıp isyancıların Katolik Kraliyet Ordusu'nun başkomutanlığına getirilmiş olan bir arabacıdır. Bu ordunun Nantes kentine saldırısı sırasında ağır yaralanmış ve iki hafta sonra 14 Temmuz 1793'te ölmüştür.

CAZALÈS, Jacques Antoine Marie de (1758-1805): *États Généraux*'ya soylular tabakasının bir temsilcisi olarak seçilmiştir. Ulusal Kurucu Meclis içinde, Devrim'e karşı kararlı ve sert bir muhalefet yürütmüştür. Temmuz 1792'de Fransa'yı terk edip Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde dolaşmış ve Napolyon döneminde Fransa'ya dönmüştür.

CHABOT, François (1756-1794): Cordelier Kulübü üyesi eski bir papazdır. Seçildiği Yasama Meclisi'nin en solunda yer alıp Jakobenler Kulübü'ne katılmış ve 10 Ağustos ayaklanmasının hazırlanmasında etkin bir rol oynamıştır. Konvansiyon üyeliği döneminde adı bir yolsuzluğa karıştığından Kasım 1793'te tutuklanmış ve Dantoncularla birlikte yargılanıp idam edilmiştir.

CHARETTE, François Athanase de la Contrie (1763-1796): 10 Ağustos'ta Tuileries Sarayı savunmasına katılmış olan bir soyludur. Vendée isyancılarının önemli komutanlarından biri olmuş, Şubat 1795'te barış anlaşmasına imza atmış, ama birkaç ay sonra yeniden silaha sarılmıştır. 1795 yazında Katolik Kraliyet Ordusu'nun başkomutanlığına getirilmiş ve 29 Mart 1796'da yakalanıp Nantes'ta kurşuna dizilmiştir.

CHARTRES Dükü, Louis-Philippe (1773-1850): Orléans Dükü'nün oğludur.

Devrim Ordusu'nun bir subayı olarak çeşitli savaflara katılmış, ancak Dumouriez'nin ihanetine ortak olmuş ve Nisan 1793'te Fransa'yı terk etmiştir. Restorasyon döneminde ülkesine geri dönmüş ve 1830 Devrimi'nin ardından I. Louis-Philippe adıyla kral ilan edilmiştir. 1848 yılında devrile-ne kadar tahtta oturmuş olan son Fransız kralıdır.

CHAUMETTE, Pierre-Gaspard (Anaxagoras) (1763-1794): 14 Temmuz'dan sonra Paris'e gelip bir gazetede çalışmış ve Cordelierler Kulübü'ne katılıp siyasete atılmıştır. Aralık 1792'de seçildiği Komün savcılığı görevi boyunca radikal bir politika izlemiş ve Hıristiyanıslaştırma akımının önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Hébertistlerden birkaç gün sonra tutuklanmış ve 13 Nisan'da idam edilmiştir.

CHÉNIER, Marie-Joseph (1764-1811): Jakobenler Kulübü'nün sekreterliğinde bulunmuş olan İstanbul doğumlu bir edebiyatçıdır. Konvansiyon'a seçilmiş ve *Thermidor* sonrasında siyasal yaşamına devam etmiştir. Napolyon ile arasının açılmasının ardından da kendi köşesine çekilmiştir.

CLOOTS, Jean-Baptiste (Anacharsis) (1755-1794): Prusyalı bir barondur. Fransız vatandaşlığına kabul edilip Konvansiyon'a seçilmiştir. Radikal düşünceleri nedeniyle Robespierre'e ters düşmüş, önce Konvansiyon'daki ve-killiği düşürölüp Jakobenler Kulübü'nden ihraç edilmiş, ardından tutuklanmış ve Hébertistlerle birlikte 24 Mart 1794'te giyotine gitmiştir.

COLLOT D'HERBOİS, Jean-Marie (1749-1796): Tiyatro oyuncusu ve yöneticisi olan Jakoben bir militandır. 10 Ağustos gününü hazırlayan Devrimci Paris Komünü'nde yer almış ve Konvansiyon'a seçilmiştir. Kamu Esenlik Komitesi üyesi olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Robespierre ve yandaşlarının tutuklandığı gün Meclis başkanıdır. *Thermidor* yönetimi tarafından Billaud-Varenne ile birlikte sürgün cezasına çarptırılıp Fransız Guyanası'na gönderilmiş ve bir yıl sonra burada hastalanıp ölmüştür.

CONDÉ Prens, Louis Joseph de Bourbon (1736-1818): XVI. Louis'nin kuzenidir. 14 Temmuz 1789'da Bastille'in düşüşünün hemen ardından Fransa'yı terk etmiş ve göçmen ordularından birinin başına geçip Devrim'e karşı ısrarlı bir mücadele sürdürmüştür. Napolyon'un düşüşünün ardından Fransa'ya geri dönmüştür.

CONDORCET, Jean Antoine Nicolas Caritat (1743-1794): Fransız Aydınlanmasının son filozofu olarak kabul edilen bir markidir. Özgürlükçü, eşitlikçi, cumhuriyetçi görüşlerini seçildiği Yasama Meclisi'nde ve Konvansi-

yon'da savunmuştur. Jirondenlerin tutuklanmasına tepki göstermiş ve 1793 Anayasası'nı eleştirmiştir. Bunun üzerine hakkında tutuklama emri çıkarılmıştır. Kaçıp saklanmış ve yakalanınca da 30 Mart'ta intihar etmiştir.

CORDAY, Marie-Anne Charlotte (1768-1793): Küçük soylu bir ailenin kızıdır. Radikalleşen devrimden soğumuş, Caen kentinde Paris'ten kaçmış olan Jironden vekillerle tanışmış, ardından başkente gidip Jirondenlerin düşüşünden sorumlu tuttuğu Marat'yı 13 Temmuz'da evinde bıçaklayarak öldürmüştür. Dört gün sonra giyotinle idam edilmiştir.

COUTHON, Georges Auguste (1755-1794): Önce Yasama Meclisi'ne, ardından Konvansiyon'a seçilmiş olan Jakobenler Kulübü üyesi bir avukattır. 10 Temmuz 1793'te Kamu Esenlik Komitesi'ne girmiş ve Robespierre'in en yakın çalışma arkadaşlarından biri olmuştur. 9 *Thermidor* (26 Temmuz 1794) darbesinde tutuklanmış ve ertesi gün Robespierre ve diğer Jakobenlerle birlikte giyotine gitmiştir.

CUSTİNE, Adam Philippe (1740-1793): *États Généraux*'ya seçilmiş olan soylu bir subaydır. Vekilliği sona erdikten sonra general rütbesiyle orduda görev almış ve çeşitli savaşlara katılmıştır. Ağustos 1793'te karşı-devrimcilik suçlamasıyla tutuklanmış ve Devrim Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilmiştir.

DANTON, Georges Jacques (1759-1794): Devrim'le birlikte Jakobenler Kulübü'ne üye olup siyasete atılmış bir avukattır. Radikal görüşleri nedeniyle Champ-de-Mars katliamı sonrasında hakkında tutuklama kararı çıkmış ve İngiltere'ye kaçmıştır. Genel af sayesinde Paris'e geri dönmüş ve kraliyetin düşüşünün ardından Adalet Bakanı olmuştur. Konvansiyon'a seçildiği için bakanlık görevini bırakmış ve 6 Nisan 1793'te kurulan Kamu Esenlik Komitesi'nde yer almış, ama Temmuz'da Komite'den ayrılmıştır. Giderek hem aşırı devrimcilere karşı cephe almış, hem de eski dostu Robespierre'den uzaklaşmıştır. 29-30 Mart 1794 gecesine tutuklanmış ve Devrim Mahkemesi'ndeki skandal bir yargılamanın ardından yandaşlarıyla birlikte giyotine gitmiştir.

DAVİD, Jacques Louis (1748-1825): Gerek Devrim yıllarının gerek Napolyon döneminin en önemli ve en gözde ressamıdır. Jakobenler Kulübü'ne üye olmuş ve Konvansiyon'a seçilmiştir. 1793-94 yıllarındaki büyük bayramların düzenlenmesini üstlenmiştir. *Thermidor* döneminde bir yıl hapiste yattıktan sonra siyasetten uzaklaşmış, Napolyon'un düşüşünden sonra da Fransa'yı terk etmiştir.

DELACROIX (ya da **LACROIX**), **Jean-François** (1753-1794): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş, Jakobenler Kulübü'ne katılmış ve Danton'la

yakın bir dostluk kurmuş olan bir avukattır. Dantoncularla birlikte tutuklanıp idam edilmiştir.

DE LESSART, Claude Antoine de Valdec (1741-1792): Çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş soylu bir hukukçudur. Dışişleri Bakanı iken Jirondenler tarafından 10 Mart 1792'de suçlanıp tutuklanmış ve krallığın düşüşünden sonra da katledilmiştir.

DESMOULİNS, Camille (1760-1794): Liseden beri Robespierre'in arkadaşı ve hem Cordelierlerin hem Jakobenlerin üyesi olan bir avukattır. Devrim'in büyük günlerinde etkin bir rol oynamış ve gazeteciliğe soyunmuştur. Seçildiği Konvansiyon'da giderek ılımlı-bağışlayıcı bir çizgiye kayıp Dantoncular arasında yer almıştır. Jakobenler Kulübü'nden atılması Robespierre tarafından engellenmiş, ama sonuçta Dantoncularla birlikte tutuklanıp 5 Nisan'da idam edilmiştir.

DİLLON, Arthur (1750-1794): Devrim ordusunda görev yapmış olan bir konttur. 1793'te İngiltere adına casusluk yapmakla suçlanmış ve kendisini savunan Camille Desmoulins'in katkısıyla aklanmıştır. Ancak Dantoncuların düşüşünün ardından, onları kurtarmak için bir ayaklanma tezgâhladığı gerekçesiyle tutuklanmış ve Desmoulins'in eşi Lucille ile birlikte yargılanıp 13 Nisan 1794'te idam edilmiştir.

DUFAY, Louis-Pierre (1753-?): Paris'te doğup Saint-Domingue'e yerleşmiş olan bir hukukçudur. Saint-Domingue vekili olarak Konvansiyon'da yer almış ve siyasal yaşamının sona erdiği 1798'de adaya geri dönmüştür. Saint-Domingue'in 1804'te bağımsızlığını kazanmasından sonra bilinmeyen bir tarihte ölmüştür.

DUMOURİEZ, Charles-François Du Perrier (1739-1823): Soylu bir Fransız generalidir. Yasama Meclisi döneminde bir süre bakanlık yapmış, Jirondenlere yakın durmuş, ama Nisan 1793'te Cumhuriyet'e ihanet edip kraliyeti yeniden kurmak için ordusuyla Paris'e yürümeye kalkışmış, askerleri kendisini izlemeyince de ilk önce Avusturyalılara, sonra İngilizlere sığınmıştır. Bir daha Fransa'ya geri dönmemiş ve Londra'da ölmüştür.

DUPERRET (DE PERRET), Claude-Romain (1747-1793): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş ve Jirondenlere yakın olmuş bir vekildir. Jirondenlerin düşüşü döneminde tutuklanmamasına karşın daha sonra suçlanıp hapsedilmiş ve 31 Ekim 1793'te diğer Jironden vekillerle birlikte idam edilmiştir.

DUPORT, Adrien Jean François (1759-1798): Soylular tabakasından *États Généraux*'ya seçilmiş olmasına karşın devrimci bir tutum takınıp Jakobenlere katılmış bir hukukçudur. Barnave ve Lameth ile birlikte *triumvirat*'da yer alıp ılımlı bir çizgiye kaymış ve Jakobenlerin bölünüp Feuillantlar Kulübü'nün kurulmasında etkin bir rol oynamıştır. Kraliyetin düşüşünün ardından Fransa'dan kaçıp İngiltere'ye sığınmıştır.

FABRE D'ÉGLANTINE, Philippe François Nazaire (1750-1794): Şairlik, yazarlık, aktörlük yapmış, Danton'la dostluk kurmuş ve Konvansiyon'a seçilmiş olan bir Jakobendir. Meclis'teki görevi döneminde devrimci takvimi hazırlamıştır. Yolsuzluk nedeniyle önce Jakobenler Kulübü'nden atılmış, sonra tutuklanmıştır. Dantoncular ile birlikte idam edilmiştir.

FAUCHET, Claude (1744-1793): Bastille'in ele geçirilmesi hareketine aktif olarak katılmış bir din adamıdır. Devrimci bir kulüp kurmuş ve bir gazete çıkarmıştır. Calvados vilayetinde yeminli piskopos olarak görev yaptıktan sonra hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş ve Jirondenlere katılmıştır. Jirondenlerin düşüşünde tutuklanmamış, ama daha sonra Charlotte Corday'e yardım ettiği gerekçesiyle hapse atılmış ve Jironden vekillerle birlikte giyotine gitmiştir.

FOUCHÉ, Joseph (1754-1820): Konvansiyon'a seçilmiş olan bir lise öğretmenidir. Meclis'te giderek radikal bir çizgiye kaymış ve taşradaki görevleri sırasında çok acımasız bir tutum sergilemiştir. Robespierre tarafından komploculukla suçlanıp Kulüp'ten ihraç edilmiş ve 9 *Thermidor*'a kadar saklanmıştır. Robespierre'in düşüşünden sonra eyyamcı kişiliği sayesinde hem *Thermidor* yönetiminde, hem Napolyon döneminde, hem de Restorasyon'un ilk yılında bakanlık da olmak üzere çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Ancak XVI. Louis'nin ölümü yönünde oy vermiş olduğu için 1816'da sürgün edilmiştir.

FRANCASTEL, Pierre Adrien (1761-1831): 1793'te Jirondenlerin düşüşü sonrasında vekil olmuş ve Konvansiyon'da Montagnard saflarına katılmıştır. *Thermidor* döneminde siyasal yaşamdan ayrılmıştır.

GARRAU, Pierre-Anselme (1762-1829): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş ve Montagnardlar grubu içinde yer almış bir avukattır. Krallığın yeniden kurulmasının ardından Fransa'yı terk etmiştir.

GENSONNÉ, Armand (1758-1793): Jakobenler Kulübü üyesi olup ilk önce Yasama Meclisi'nde, ardından Konvansiyon'da yer almış olan bir avukattır. Jirondenler grubunun önemli isimlerinden biri olmuş, bu nedenle de diğer Jironden vekillerle birlikte tutuklanıp yargılanmış ve 31 Ekim 1793'te giyotine gitmiştir.

GOBEL, Jean-Baptiste Joseph (1727-1794): Din adamıdır. Ruhbanın Sivil Yapılanması Yasası'nı kabul etmiş ve Paris piskoposluğuna kadar yükselmiştir. Hıristiyanlaştırma döneminde 7 Kasım 1793'te, Konvansiyon'daki bir törenle din adamlığını terk etmiştir. Hébertistlere yakın olduğu gerekçesiyle tutuklanmış ve Chaumette'le birlikte idam edilmiştir.

GORSAS, Antoine-Joseph (1751-1793): Devrim'in gazetecilerindendir. Konvansiyon üyeliğine seçilip Jironenlerin yanında yer almıştır. Jironenlerin düşüşünün ardından tutuklanmamak için kaçmış ve gizlice geri döndüğü Paris'te yakalandığı 7 Ekim 1793 günü giyotine gitmiştir. İdam edilen ilk Konvansiyon vekilidir.

GRÉGOIRE, Henri (1750-1831): Seçilmiş olduğu *États Généraux* ve Konvansiyon'da özgürlükçü ve cumhuriyetçi görüşleriyle ön plana çıkmış olan Jakobenler Kulübü üyesi bir papazdır. Ruhbanın Sivil Yapılanması Yasası'nın yazılışına katkıda bulunmuş ve piskopos seçilmiştir. *Thermidor* sonrasında hem siyasal yaşamını hem de ulusal bir Kilise'nin yapılandırılması yönündeki çabalarını sürdürmüştür.

GUADET, Élie (1758-1794): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş olan Jakobenler Kulübü üyesi bir avukattır. Jironen liderlerden biri olmuş ve Robespierre'e karşı saldırılarıyla sivrilmiştir. Jironenlerin düşüşü sırasında Paris'ten kaçmış ve Salles ile birlikte yakalanıp 20 Haziran 1794'te giyotine gitmiştir.

GUYOMAR, Pierre (1757-1826): Konvansiyon'a seçilmiş ve *Plaine* grubunda yer almış olan bir kumaş tüccardır. *Thermidor* sonrasında siyasal yaşamını sürdürmüştür.

HÉBERT, Jacques René (1757-1794): Bir tiyatro çalışanıyken Devrim'le birlikte gazeteciliğe soyunmuş ve Cordelier Kulübü'ne üye olup radikal bir çizgiye kaymıştır. Paris Komünü savcı yardımcılığına seçilmiş ve *sans-culotte*'ların sözcülüğüne soyunmuştur. Montagnardlara karşı yürüttüğü muhalefet hareketi nedeniyle karşı-devrimci bir hizbin başkanı olmakla suçlanıp tutuklanmış ve yandaşlarıyla birlikte 24 Mart'ta giyotine gitmiştir.

HENTZ, Nicolas (1753-1830): Konvansiyon'a seçilip Montagnardlar arasında bulunmuş bir avukattır. Restorasyon döneminde Fransa'dan ayrılp Amerika'ya yerleşmiştir.

HÉRAULT de SÉCHELLES, Marie Jean (1759-1794): Hem Yasama Meclisi hem Konvansiyon'da yer almış olan soylu bir avukattır. Siyasal çizgisi sağdan sola doğru kaymış, Jakobenlere katılmış ve Kamu Esenlik Komitesi'ne seçilmiştir.

Yabancılarla birlikte komplo kurduğu suçlamasıyla 15 Mart 1794'ta tutuklanmış ve Dantoncularla birlikte yargılanıp giyotine gitmiştir.

İSNARD, Henri Maximin (1758-1825): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş olup Jirondenlerin saflarında yer almış olan bir sanayicidir. Jirondenlerin düşüşü sırasında adı tutuklanacaklar listesinde bulunmamasına karşın Konvansiyon'u terk etmiştir. 3 Ekim 1793'te hakkında tutuklama kararı çıkınca kaçmış ve saklanmayı başarmıştır. *Thermidor* sonrasında muhafazakâr kimliğiyle siyasal yaşamını sürdürmüştür.

JEANBON SAINT-ANDRÉ (1749-1813): Gençliğinde ticaret gemilerinde hizmet etmiş ve Devrim'de Jakobenler Kulübü'ne üye olup Konvansiyon'a seçilmiş olan bir Protestan din adamıdır. 10 Temmuz 1793'te Kamu Esenlik Komitesi girmiş ve donanmayı düzenleme görevini üstlenmiştir. *Thermidor* döneminde kısa bir süre tutuklu kaldıktan sonra Fransa'nın İzmir konsolosluğu da dahil olmak üzere çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur.

LACOMBE, Claire (Rose) (1765-?): 1792'de Paris'e gelip devrimci bir etkinlik içine girmiş olan bir tiyatro oyuncusudur. Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nde başkanlık yapmış ve Kudurmuşlar hareketiyle yakın ilişkiler içinde olmuştur. 2 Nisan 1794'te tutuklanmıştır. 20 Ağustos 1795'te serbest bırakıldıktan sonra Paris'i terk etmiştir.

LA FAYETTE Markisi, Gilbert Motier (1757-1834): *États Généraux*'ya seçilmeden önce Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılmış olan soylu bir generaldir. Devrim'i benimseyip Jakobenler Kulübü'ne üye olmuştur. 14 Temmuz 1789'un ardından Ulusal Muhafızların başına getirilmiş, daha sonra da ordu komutanlığına atanmıştır. Devrim'in radikalleşmesiyle birlikte kralcı kimliği ön plana çıkmıştır. Ayrıldığı Jakobenlere karşı cephe almış ve krallığın düşüşünden sonra Fransa'dan kaçıp Avusturyalılara sığınmıştır.

LAMETH, Alexandre de (1760-1829): Soylular tabakasının temsilcisi olarak *États Généraux*'ya seçilmiş, ama burjuvalarla birlikte yurtseverler cephesinde yer almıştır. Devrim'in giderek radikalleşmesi sonucunda devrimci ideallerinden uzaklaşmış ve hakkında tutuklama kararı alınması üzerine La Fayette ile birlikte Avusturyalılara sığınmıştır.

LA ROCHEJAQUELEİN, Henri du Vergier de (1772-1794): XVI. Louis'nin Muhafız Alayı'nda görev yapmış olan bir soyludur. Vendée isyancılarının önemli komutanlarından biri olmuş ve Cholet yenilgisinden sonra Katolik Kraliyet Ordusu'nun başkomutanlığına getirilmiştir. Savenay bozgununun ardından

yeni bir ordu oluşturmaya çalışmış, ama 28 Ocak 1794'te bir çatışma sırasında öldürülmüştür.

LASOURCE, Marc David (1763-1793): Seçildiği Yasama Meclisi ve Konvansiyon'da Jirondenler arasında yer almış olan bir Protestan papazdır. Jirondenlerin düşüşünde tutuklanmış ve diğer Jironden vekillerle birlikte idam edilmiştir.

LECLERC, Jean Théophile (1771-?): 1792'de Paris'e gelip devrimci bir militan olarak sivrilmiş, böylece Jacques Roux ve Varlet ile birlikte Kudurmuşlar hareketinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği yöneticilerinden biri olan Pauline Léon'la evlenmiş ve Marat'ın ölümünden sonra bir gazete çıkararak onun "mirasına" konmaya çalışmıştır. Eşiyle birlikte 3 Nisan 1794'te tutuklanmış ve Robespierre'in düşüşünden sonra serbest kalıp kayıplara karışmıştır.

LE GUEN DE KERANGAL, Guy-Gabriel-François-Marie (1746-1817): *Tiers-état*'nın temsilcisi olarak *États Généraux*'ya seçilmiş olan bir tüccardır. 1793 yılı sonlarında şüpheli olarak tutuklanmış ve Jakobenlerin düşüşünden sonra serbest bırakılmıştır. Hayatının geri kalan döneminde siyasetten uzak durmuştur.

LÉON, Pauline (1768-?): Parisli tüccar bir ailenin kızıdır. Temmuz 1789'dan itibaren sürekli bir biçimde devrimci etkinlik içinde olmuş ve Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Kudurmuşların liderlerinden biri olan Leclerc'le evlenmiş ve eşiyle birlikte 3 Nisan 1794'te tutuklanmıştır. 19 Ağustos 1794'te serbest bırakıldıktan sonra kayıplara karışmıştır.

LEPELETIER (ya da **LE PELETIER**) **DE SAINT-FARGEAU, Louis-Michel** (1760-1793): *États Généraux*'ya ve Konvansiyon'a seçilmiş olan Jakobenler Kulübü üyesi soylu bir avukattır. Kralın ölümü lehinde oy kullandıktan sonra 20 Ocak'ta suikasta uğrayıp öldürülmüştür.

LEQUINIO, Joseph Marie (1755-1814): Hem Yasama Medisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş ve Montagnardların safında yer almış olan bir avukattır. *Thermidor*'un ardından kısa bir süre hapis yatmış, sonrasında siyasal yaşamını inişli çıkışlı bir şekilde sürdürmüştür.

LEVASSEUR, René (1747-1834): Konvansiyon'a seçilip Montagnardlar arasında yer almış olan bir cerrahdır. *Thermidor* yönetimi sırasında kısa süre hapiste yatmış ve Restorasyon'un ardından sürgüne gitmiştir.

LİNDET, Jean-Baptiste Robert (1746-1825): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş olan bir avukattır. Konvansiyon'da Montagnardlarla bir-

likte oy kullanmış ve Kamu Esenlik Komitesi'nde kuruluşunun ilk gününden itibaren yer alıp çeşitli görevler üstlenmiştir. 9 *Thermidor* sonrasında iş başına geçen hiçbir iktidara yakın olmamıştır.

LOUIS XVI (1754-1793): 1770'te Avusturya Arşidüşesi Marie-Antoinette'le evlenmiş ve 1774'te dedesi XV. Louis'nin ölümünden sonra Fransa Krallığı tahtına çıkmıştır. Devrim'i hiçbir zaman benimsememiş ve Haziran 1791'de Fransa'dan kaçma girişiminde başarısız olmuştur. 10 Ağustos 1792'de kanlı bir halk ayaklanması sonucunda tahttan indirilip ailesiyle birlikte hapsedilmiştir. Konvansiyon tarafından yargılanmış ve 21 Ocak 1793'te giyotinle idam edilmiştir.

LOUVET, Jean-Baptiste (1760-1797): Devrim'in ilk dönemlerinde Jakobenler Kulübü'ne üye olmuş ve Konvansiyon'a seçilmiş olan bir yazardır. Jirondenlerin safında yer almış ve özellikle Robespierre'e karşı sert bir tavır takınmıştır. Jirondenlerin düşüşü sırasında Paris'ten kaçmış, daha sonra Paris'e geri dönüp burada saklanmayı başarmıştır. *Thermidor* döneminde, ılımlı bir cumhuriyetçi olarak siyasal yaşamını sürdürmüştür.

MALOUET, Pierre Victor (1740-1814): *Tiers-état*'nın temsilcisi olarak *États Généraux*'ya seçilmiş olan yüksek bir devlet memurudur. Monarchienler grubu içinde yer almış ve ılımlı-tutucu çizgisini sürdürmüştür. Eylül 1792'deki hapishane katliamlarından sonra Fransa'dan ayrılmış ve dokuz yıl sonra ülkesine geri dönmüştür.

MARAT, Jean-Paul (1743-1793): Devrim öncesinde felsefeyle, edebiyatla, fizik bilimiyle ilgilenmiş ve siyasal yapıtlar kaleme almış olan bir hekimdir. Devrim'le birlikte gazeteciliğe soyunup terör yanlısı radikal bir tutum takınmış ve *sans-culotte*'lar çevresinde bir kanaat önderi haline gelmiştir. Seçildiği Konvansiyon'da Montagnardlar arasında yer almış ve Jirondenlerin sert suçlamalarıyla karşılaşmıştır. Jirondenlerin düşüşünden sonra Charlotte Corday tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür.

MARİE-ANTOINETTE (1755-1793): Kutsal Roma Cermen İmparatorlarından I. Franz'ın kızı, II. Leopold'un kardeşi ve Fransa Kralı XVI. Louis'nin eşidir. Devrim öncesinde ve sonrasında, şaşıla yaşam tarzı ve vurdumduymaz tutumu nedeniyle çeşitli çevreler tarafından eleştirilmiş ve hakkında hakarete varan, hatta pornografik içerikleri olan çok sayıda kitap, risale yayımlanmıştır. Krallığın düşüşünde XVI. Louis ile birlikte tutuklanmış ve onun idamından sonra yargılanıp 16 Ekim'de giyotine gitmiştir.

MARTINEAU, Louis-Simon (1733-1799): *États Généraux*'ya *tiers-état*'nın Paris temsilcisi olarak seçilmiş ve Ulusal Kurucu Meclis'te görev yapmış olan bir avukattır.

MAURY, Jean-Sifrein (1746-1817): *États Généraux*'ya seçilmiş olan bir din adamıdır. Ulusal Kurucu Meclis içinde, Devrim'e karşı kararlı ve sert bir muhalefet yürütmüş ve Meclis'in görevinin sona ermesinin ardından Fransa'yı terk etmiştir.

MIRABEAU Kontu, Gabriel Honoré Riqueti (1749-1791): Devrim öncesinde skandallarla dolu bir yaşam sürmüş, *États Généraux*'ya *tiers-état*'nın temsilcisi olarak seçilmiş ve Jakobenler Kulübü'nün kurucuları arasında yer almış olan bir soyludur. Ulusal Kurucu Meclis içinde, "paradoksların adamı" olup bazen radikal devrimci çıkışlarıyla sivrilmiş, bazen muhafazakâr bir tutum takınmıştır. Hastalanıp 2 Nisan'da yatağında ölmüştür. 4 Nisan 1791'de Panthéon'a gömülmüş olan naaşı, Kral ile işbirliği içinde olduğunu kanıtlayan belgelerin ortaya çıkmasından iki yıl sonra 21 Eylül 1794'te Panthéon'dan kaldırılmıştır.

MOUNIER, Jean-Joseph (1758-1806): *États Généraux*'ya seçilmiş olan bir avukattır. Monarchienler grubunun lideri olarak Kral'a önemli yetkiler tanıyan meşruti monarşi sistemini savunmuştur. Önerilerinin hiçbirini kabul ettirememiş ve Ekim 1789'da Versailles Sarayı'nın halk tarafından basılması üzerine ilk önce Meclis'i, daha sonra da Fransa'yı terk etmiştir. 1801'de ülkesine dönüp Napol-yon rejimini kabul etmiştir.

NOAILLES Vikontu, Louis Marie d'Ayen (1756-1804): Amerikan Bağımsızlık Savası'na katılmış ve *États Généraux*'ya seçilmiş olan soylu bir subaydır. Devrim'in ilkelerini benimsemiş ve vekilliği sona erdikten sonra ordudaki görevine geri dönmüştür. Krallığın düşüşünün ardından La Fayette yandaşı olmakla suçlanınca Fransa'yı terk etmiştir.

OLYMPE DE GOUGES, Marie (1748-1793): Fırtınalı bir yaşam sürmüş olan feminist bir yazardır. Devrim'in önemli şahsiyetleriyle yakın ilişkiler kurmuş ve 1792'de Jirondenlerin çizgisini benimsemiştir. Yazılanla Robespierre'e ve Jakobenlere ağır eleştiriler yönelmiş ve Jirondenlerin düşüşünden sonra da bu saldırıların sürdürmüştür. Bunun üzerine tutuklanıp 3 Kasım'da idam edilmiştir.

ORLÉANS Dükü, Louis-Philippe (1747-1793): XVI. Louis'nin kuzenidir, dolayısıyla Bourbon sülalesinin bir ferdidir. *États Généraux*'da soylular tabakasının bir temsilcisi olarak bulunmuş, Devrim'e olumlu yaklaşmış, Philippe Égalité ismini alıp Jakobenler Kulübü'ne üye olmuş ve Konvansiyon'a seçilmiştir.

Dumouriez'nin ihanetinden sonra tutuklanmış ve 6 Kasım 1793'te vatana ihanetten suçlu bulunup idam edilmiştir.

PACHE, Jean-Nicolas (1746-1823): Dört aylık Savunma Bakanlığı görevinin ardından Jakobenlerin adayı olarak Şubat 1793'te Paris Belediye Başkanlığına seçilmiştir. Hébertistlere yakın bir tutum içine girmiş olmasından ötürü ilk önce görevinden alınmış, ardından Mayıs 1794'te tutuklanmıştır. Ekim 1795'te haptisten çıkmış ve kendi köşesine çekilmiştir.

PAÏNE, Thomas (1737-1809): Amerika'ya gidip Bağımsızlık davasını benimsemiş olan bir İngiliz yazardır. Fransız Devrimi'ni savunan *İnsan Hakları* kitabıyla büyük sükse yapmış ve Fransız vatandaşlığına kabul edilip Konvansiyon'a seçilmiştir. Meclis'te yakın olduğu Jirondenlerin akıbetini paylaşmamış, ancak Ocak 1794'te tutuklanmıştır. Robespierre'in düşüşünün ardından serbest bırakılmış ve kısa süre sonra siyasetten çekilmiştir.

PÉTİON, Jérôme (1756-1794): *États Généraux*'da yer almış olan bir hukukçudur. Jakobenler Kulübü'ne katılmış ve Yasama Meclis'i döneminde Paris Belediye Başkanlığı koltuğunda oturmuştur. Seçildiği Konvansiyon'da Jironden grubuna katılmıştır. Jirondenlerin düşüşü sırasında Paris'ten kaçıp taşrada saklanmış ve yakalanacağını anladığı zaman Buzot ile birlikte intihar etmiştir.

PHILIPPEAUX, Pierre Nicolas (1756-1794): Jakobenler Kulübü üyesi bir avukattır. Seçildiği Konvansiyon'da Danton'a yakın olmuş ve onunla birlikte gilyotine gitmiştir.

PİTT, William (1759-1806): İngiliz devlet adamıdır. 1784-1801 yılları arasında İngiltere Başbakanı görevinde bulunmuştur.

POLVEREL, Etienne (1740-1795): Jakobenler Kulübü üyesi ve Brissot'un dostu olan bir avukattır. Saint-Domingue'de iç barışı sağlamakla görevlendirilmiş, 1794'te hakkındaki suçlamaları yanıtlamak üzere Sonthonax'la birlikte Fransa'ya geri dönmüş ve mahkemesinin sonucunu göremeden hastalanıp ölmüştür.

PRÎEUR DE LA CÔTE-D'OR, Claude Antoine (1763-1832): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş olan Jakobenler Kulübü üyesi bir subaydır. 14 Ağustos 1793'te katıldığı Kamu Esenlik Komitesi'nde askeri donanım sorunlarıyla ilgilenmiştir. 9 *Thermidor* sonrasında bir süre vekillik yapmış, ardından çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur.

PRÎEUR DE LA MARNE, Pierre Louis (1756-1827): Önce *États Généraux*'da, sonra Konvansiyon'da yer almış olan Jakobenler Kulübü üyesi bir avukattır. 10

Temmuz 1793'te seçildiği Kamu Esenlik Komitesi'nin toplantılarına katılmaktan çok çeşitli taşra idarelerinde ve ordularda görevli olarak bulunmuştur. 9 *Thermidor* sonrasında siyasal yaşamdan uzaklaşmıştır.

PROVENCE Kontu ya da **Louis-Stanislas-Xavier** (1755-1824): Kral XVI. Louis'nin büyük erkek kardeşidir. Kral'ın Varennes'de yakalanmasının aksine, ondan farklı bir yol izleyip başarıyla Fransa'dan kaçmış, XVI. Louis'in idamı sonrasında veliahtın da hastalanıp ölmesi üzerine kendini kral ilan etmiş ve Napolyon'un düşüşünün ardından 1814'te XVIII. Louis adıyla tahta çıkmıştır.

RABAUT SAÏNT-ÉTIENNE, Jean-Paul (1743-1793): Kilise'nin muhalefetine karşın *États Généraux*'ya seçilmiş olan bir Protestan papazdır. Kurucu Meclis'te din özgürlüğünün ateşli bir savunucusu olmuştur. Yer aldığı Konvansiyon'da Jirondenler grubuna katılmış ve düşüşlerinin ardından Paris'ten kaçmıştır. Yakalandığı 5 Aralık günü giyotine gitmiştir.

ROBESPIERRE, Maximilien François İsidore (1758-1794): *États Généraux*'ya seçilmiş olan bir taşra avukatıdır. Kurucu Meclis'te radikal tutumuyla sivrilmiş ve ılımlı devrimcilerin Temmuz 1791'de Jakobenler Kulübü'nü terk etmelerinin ardından kulübün en önemli ismi haline gelmiştir. Yasama Meclisi döneminde, siyasal etkinliğini kulüpteki söylevleriyle ve çıkardığı gazeteyle sürdürmüştür. Yer aldığı Konvansiyon'da Jirondenlerin karşısındaki Montagnard muhalefetin önderliğine soyunmuş ve Jirondenlerin düşüşünden sonra 27 Temmuz 1793'te Kamu Esenlik Komitesi'ne seçilip Jakoben iktidarının ya da Devrimci Yönetimin birinci adamı konumuna yükselmiştir. Politikasını eleştiren Hébertistler ile Dantoncuları giyotine yollamış ve bu nedenle kendisini diktatörlükle suçlayan birçok politikacının hedefi haline gelmiştir. 9 *Thermidor* (27 Temmuz) günü Konvansiyon'da gerçekleştirilen bir darbe sonucunda iktidardan düşüp tutuklanmış ve ertesi gün erkek kardeşi ve yandaşlarıyla birlikte idam edilmiştir.

ROLAND, Jean-Marie (1734-1793): Devrim'i benimsemiş iktisatçı bir bürokrattır. 1791'de yerleştiği Paris'te Jakobenler Kulübü'ne üye olmuş ve Jirondenlerin çevresinde yer almıştır. Hem Yasama Meclisi hem de Konvansiyon dönemlerinde İçişleri Bakanı olmuş, ancak 23 Ocak 1793'te Montagnardların eleştirileri karşısında bu görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Jirondenlerin düşüşü sırasında, hakkında tutuklama kararı çıktığından Paris'ten kaçmış ve eşinin idam edildiği haberini alınca da 15 Kasım'da intihar etmiştir.

RONSİN, Charles-Philippe (1751-1794): Devrim'le birlikte politikaya atılmış olan bir edebiyatçıdır. 1793'te Savaş Bakanının yardımcılığına atanmış, ardından

Paris Devrimci Ordusu komutanı olarak görev yapmıştır. Yakın olduğu Hébertistler ile birlikte tutuklanıp idam edilmiştir.

ROUX, Jacques (1752-1794): 1790'da Paris'e yerleşip devrimci bir militan olarak boy göstermiş ve çeşitli etkinliklerde bulunmuş olan bir papazdır. *Sans-culottes*'ların, yoksulların sözcülüğünü üstlenip Kudurmuşlar grubunun lideri konumuna gelmiş ve Marat'ın ölümünden sonra Marat'ın adını kullandığı bir gazete çıkarmıştır. Radikal görüşleri ve iktidara yönelik eleştirileri nedeniyle 5 Eylül 1793'te tutuklanmış ve yargılandığı dönemde intihar edip 10 Şubat 1794'te ölmüştür.

SAINT-JUST, Louis Antoine (1767-1794): Girdiği Hukuk Fakültesini bitiremeden kendisini devrimci politikanın içinde bulmuş olan bir Jakobendir. 1791'de yazdığı *Devrimin Ruhu* adlı kitabı büyük sükse yapmış ve Yasama Meclisi'ne seçilmiş olmasına rağmen yaşının küçük olması nedeniyle Meclis'te yer alamamıştır. Seçildiği Konvansiyon'da Montagnardlara katılıp söylevleriyle sivrilmemiş, Robespierre'in dostluğunu kazanmış ve Temmuz 1793'te Kamu Esenlik Komitesi'ne girmiştir. Komite'nin görevlisi olarak uzun bir süre Ren Ordusunda bulunmuş ve 9 *Thermidor*'da Robespierre ile birlikte tutuklanıp giyotine gitmiştir.

SALLES, Jean-Baptiste (1759-1794): Kurucu Meclis'te ve Konvansiyon'da görev yapmış olan Jironden bir hekimdir. Jirondenlerin düşüşünde tutuklanmamak için Paris'ten kaçmış, bir yıl sonra yakalanmış ve 20 Haziran'da Bordeaux'da giyotinle idam edilmiştir.

SANTERRE, Antoine Joseph (1752-1809): Devrim'in önemli günlerinde etkin bir rol oynamış olan bira imalatçısı tipik bir *sans-culotte*'tur. Devrim'in hizmetinde bulunup generalliğe kadar yükselmiş ve yakın olduğu Hébertistlerin idamundan sonra tutuklanmıştır. 9 *Thermidor*'un ardından serbest kalmış ve politik yaşamdan çekilmiştir.

SİEYÈS, Emmanuel Joseph (1748-1836): Devrim'den birkaç ay önce yayımladığı *Tiers-État Nedir?* adlı kitabıyla ünlenip *tiers-état*'nın temsilcisi olarak *États Généraux*'ya seçilmiş olan bir din adamıdır. Kurucu Meclis'in ilk günlerinde etkili bir rol oynamışsa da giderek çoğunluğa ters düşerek silikleşmiştir. Seçildiği Konvansiyon'da *Plaine* sıralarında yer alıp Robespierre'in düşüşüne kadar sesi soluğu çıkmamış, ama ardından epey hareketli bir siyasal yaşam sürmüş ve Napolyon'un 1799'da iktidarı ele geçirmesini sağlayan darbenin baş mimarlarından biri olmuştur.

SONTHONAX, Léger-Félicité (1763-1813): Brissot'nun dostu olan bir avukattır.

1792'de Meclis tarafından isyanları yatıştırmak amacıyla Polverel ile birlikte gönderildiği Saint-Domingue'de kendi inisiyatifıyla köleliği kaldırmış ve daha sonraları yetkilerini aştığı gerekçesiyle suçlanıp ülkeye geri dönmesi emredilmiştir. Robespierre'in düşüşünden iki gün sonra Fransa'ya ayak basmış ve muhtemelen bu sayede giyotinden kurtulmuştur. Çıktığı mahkemede aklanmış ve çeşitli devlet görevlerinde bulunmaya devam etmiştir.

TARGET, Guy Jean-Baptiste (1733-1806): *États Généraux*'ya seçilmiş olan Parisli meşhur bir avukattır. Devrim'in giderek radikalleşmesi karşısında tedirgin olup üyesi olduğu Jakobenler Kulübü'nden 1790 sonbaharında uzaklaşmıştır. Kurucu Meclis'in dağılmasından sonra politikadan ayrılıp kendi köşesine çekilmiştir.

THURIOT, Jacques Alexis (1753-1829): Hem Yasama Meclisi hem Konvansiyon'da yer almış olan bir avukattır. Montagnard grubuna katılmış, ama iktidarın terör politikasına ters düşüp Temmuz 1793'te seçildiği Kamu Esenlik Komitesi'nden iki ay sonra ayrılmış, daha sonra da Jakobenler Kulübü'nden ihraç edilmiştir. *Thermidor*'un ardından siyasal yaşamdan uzaklaşmıştır.

TURREAU, Marie Louis (1756-1816): Devrim'le birlikte askerlik kariyerine başlayıp hızla yükselmiş ve general olmuştur. Vendée'de komuta ettiği Cehennem Tugaylarının gerçekleştirdiği katliamlar nedeniyle *Thermidor* döneminde tutuklanıp bir yıl hapiste kalmıştır; ancak yargılanıp aklanmış ve ordudaki görevine geri dönmüştür.

VARLET, Jean-François (1764-1837): Eylemleriyle, yazılarıyla adından söz ettirmiş olan radikal bir devrimcidir. Roux'nun başını çektiği Kudurmuşlar hareketinin önderlerinden biri olduğu için 1793'te tutuklanmış, ama kısa süre sonra serbest bırakılmıştır. *Thermidor*'un ardından Eylül 1794'te yeniden tutuklanmış ve Ekim 1795'teki genel affa kadar hapiste kalmıştır. Yaşamının geri kalan yıllarında siyasetle ilgilenmeye devam etmiş, bir süre Babeuf hareketinde yer almış ve 1830 Devrimi'ni sevinçle karşılamıştır.

VERGNIAUD, Pierre Victorien (1753-1793): Hem Yasama Meclisi'ne hem Konvansiyon'a seçilmiş olan Bordeaux'lu tanınmış bir avukattır. Jakobenler Kulübü'ne üye olmuş ve her iki mecliste de Jirondenlerin sözcüsü, hatibi olarak sivrilmıştır. Jirondenlerin düşüşü sırasında Paris'ten kaçmayı reddedip hapsedilmiş ve diğer Jironden vekillerle birlikte yargılanıp 31 Ekim'de giyotine gitmiştir.

VINCENT, François Nicolas (1767-1794): Devrim patlak verdiği zaman kıt kanaat geçinen bir avukat yardımcısıdır. Cordelierler Kulübü'ne üye olduktan sonra Komün'de ve Yürütme Konseyi'nde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Nisan 1793'te Savaş Bakanlığı müsteşarı olmuş ve Cordelierlerin teorisyonu olarak sivrilmıştır. Hébertist olarak tutuklanıp 24 Mart'ta idam edilmiştir.

WESTERMANN, François Joseph (1751-1794): 1790'da Paris'e gelip Danton'la dostluk kurmuş ve 10 Ağustos 1792 ayaklanmasında önemli bir rol oynamış olan devrimci bir generaldir. Vendée'de asilere karşı çok acımasızca davranmış ve Dantoncularla birlikte tutuklanıp idam edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABERDAM Serge, "Un aspect du référendum de 1793: les envoyés du souverain face aux représentants du peuple", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- ABERDAM Serge, "Deux occasions de participation féminine en 1793: le vote sur la Constitution et le partage des biens communaux", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 339, 2005. (<http://journals.openedition.org/ahrf/2098>)
- ABERDAM Serge, "Politiques agraires, questions agraires, Terreur et Loi agraire", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, ÇULHA ZABCI Filiz & ERGÜN Reyda, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara, İmge Kitabevi, (2. baskı) 2009.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara, İmge Kitabevi, (2. baskı) 2010.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali (editör), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul, İletişim, 2011.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, "Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XLIV, Sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1989.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XLVI, Sayı 1-2, Ocak-Haziran 1991.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, "Fransız Devrimi'nin İlk İki Yılında Cumhuriyet Tartışmaları", *SBF Dergisi*, Cilt 58, No. 3, Temmuz-Eylül 2003.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, "Jakobenler ve Jakobenizm", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 205, Temmuz 2011.
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, "Fransız Devrimi ve Din, 1789-1794", *Prof. Dr. Ömür Sezgin'e Armağan. Siyasal'da Bir Ömür*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği, 2014.
- AKŞİN Sina, "Jakobenlikten Devrimcilikten Başka Bir Çare Yok", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 205, Temmuz 2011.
- ALBERTİNİ Mario, *L'État national*, Lyon, Les Éditions Fédérop, 1978.
- ALEXANDRİAN, *Erotik Edebiyat Tarihi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Mitos Yayınları, 1993.

- ALLEAU René, "Epistémologie du mythique et du symbolique dans les discours politiques de la Terreur", *Mythe et Révolutions*, der. Yves Chalas, Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1990.
- AMAR, Jean Pierre André, *Discours de la Séance du 9 de Brumaire [30 octobre 1793] de la Convention Nationale*. (<http://www.siefar.org/docsiefar/file/Amar-Discours1793.pdf>)
- ANDRESS David, "La violence populaire durant la Révolution française: révolte, châtement et escalade de la terreur d'État", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- ANDREY Georges, "Guillaume Tell, héros républicain ou les métamorphoses d'un mythe (XVIe-XVIIIe siècle)", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- ANSART-DOURLEN Michèle, *L'action politique des personnalités et l'idéologie jacobine*, Paris, L'Harmattan, 1998.
- ANSART-DOURLEN Michèle, "L'Utopie politique de Rousseau et le jacobinisme", *Le discours utopique. Colloque de Cerisy*, Paris, Union Générale d'Éditions, 1978.
- ARENDT Hannah, *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara, İstanbul, İletişim, 2012.
- AUDİER Serge, *Cumhuriyet Kuramları*, çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- AULARD François-Alphonse, *Histoire politique de la Révolution française. Origines et développements de la démocratie et de la république*, Paris, Librairie Armand Colin, 1901. (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k4893p/f3.image.textelimage>) (Türkçesi: *Fransa İnkılabının Siyasî Tarihi. Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804*, çev. Nazım Poroy, 3 Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.)
- AULARD François-Alphonse, *Les grands orateurs de la Révolution*, 1914. (<http://www.inlibroveritas.net>)
- BAECQUE Antoine de, "De la dignité royale à la sévérité républicaine", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- BAECQUE Antoine de, "Apprivoiser une histoire déchaînée: dix ans de travaux historiques sur la Terreur", *Annales. Histoire, Sciences sociales*, 57e année, No. 4, 2002. https://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_2002_num_57_4_280083
- BAECQUE Antoine de, "Le dernier jour de Louis XVI", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- BACZKO Bronislaw, *Lumières de l'utopie*, Paris, Payot, 1978.
- BACZKO Bronislaw, *Politiques de la Révolution française*, Paris, Gallimard, 2008.
- BACZKO Bronislaw, "Les Girondins en Thermidor", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- BADINTER Elisabeth & Robert, *Condorcet. Un intellectuel en politique*, Paris, Fayard, 1988.
- BARÈRE, *Discours sur le décret relatif aux mesures à prendre contre les rebelles de Vendée*, 1793 (1). (<http://wikipedia.org>)
- BARÈRE, *Rapport sur la loi du 1er octobre 1793*, 1793 (2). (<http://wikipedia.org>)
- BARÈRE, *Rapport du Comité de salut public sur les idiomes*, *Le 8 pluviôse an II (27 janvier 1794)*. 1794. (<http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/barere-rapport.htm>)
- BARNY Roger, "Montesquieu dans la Révolution française", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 279, 1990. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1990_num_279_1_1293)
- BARRET-KRİEGEL Blandine, *Les droits de l'homme et le droit naturel*, Paris, PUF, 1989.

- BART Jean, "Aspects constitutionnels du cheminement de l'idée républicaine", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- BAŞOĞLU Sadi, *Marx ve Jakobenler*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- BAUBÉROT Jean, *Dünyada Laiklik*, çev. Ertuğrul Cenk Gürcan, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2008.
- BAR ZVİ Michaël, "Les juifs et la Révolution française", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- BEAUSOLEİL Henri, "La mort de Louis XVI", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- BEER Max, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi*, çev. Galip Üstün, İstanbul, Can Yayınları, 1989.
- BELİSSA Marc, "Du droit des gens à la guerre de conquête (septembre 92-vendémiaire an IV)", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- BELL David A., "Le caractère national et l'imaginaire républicain au XVIIIe siècle", *Annales*, Juillet-Août 2002.
- BENOÎT Bruno, "Lyon rouge ou/et blanche 1789-1799. Approche historique et historiographique des minorités politiques lyonnaises", *Minorités politiques en Révolution* (editör: Peyrard), Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, 2007.
- BENOÎT Francis-Paul, *Les idéologies politiques modernes*, Paris, PUF, 1980.
- BÉNOT Yves, "Comment la Convention a-t-elle voté l'abolition de l'esclavage en l'an II?", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 293-294, 1993.
(https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1993_num_293_1_1579)
- BERCÉ Yves-Marie, *Modern Avrupa'da Ayaklanmalar ve Devrimler*, çev. Muna Cedden, Ankara, İmge Yayınları, 2003.
- BERGER Denis, "L'héritage infernal: Jacobinisme et politique", *L'Homme et la Société*, No. 94, 1989. (http://www.persee.fr/doc/homso_0018-4306_1989_num_94_4_2449)
- BERNARD-GRIFFITHS Simone, "Autour de la Révolution d'Edgar Quinet. Les enjeux du débat religion-révolution dans l'historiographie d'un républicain désenchanté", *Archives des Sciences Sociales des Religions*, No. 66/1, 1988.
(http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/assr_0335-5985_1988_num_66_1_2480)
- BERNÈDE Allain, "Les guerres de la Révolution et leur enseignement à l'École supérieure de Guerre", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- BERNET Jacques, "Terreur et religion en l'an II: L'affaire des Carmélites de Compiègne", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- BERNEZ Marie-Odile, "Catharine Macaulay et Mary Wollstonecraft. Deux femmes dans le débat sur la Révolution française en Angleterre", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 344, 2006. (<http://ahrf.revues.org/6293>)
- BERTAUD Jean-Paul, "Les supporters anglais des Jacobins", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- BERTAUD Jean-Paul, "La presse contre-révolutionnaire (1789-1799)", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.

- BERTON Mathias, "Le comportement des députés de Vendée à la Convention (1792-1795)", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 374, 2013. (<http://journals.openedition.org/ahrf/12955>)
- BIANCHI Serge, *La Révolution culturelle de l'an II*, Paris, Aubier, 1982.
- BIANCHI Serge, "Le vandalisme révolutionnaire et la politique artistique de la Convention au temps des 'terreurs': essai de bilan raisonné", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (éditeur: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- BIANCHI Serge, "Les curés rouges dans la Révolution française (2e article)", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 262, 1985. https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1985_num_262_1_1131
- BIARD Michel (éditeur), *Les politiques de la Terreur 1793-1794*, Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- BIARD Michel, "De la critique théâtrale ou la conquête de l'opinion", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 302, 1995. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1995_num_302_1_1811)
- BIARD Michel, "La 'Convention ambulante. Un rempart au despotisme du pouvoir exécutif'", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 332, 2003. (<http://ahrf.revues.org/823>)
- BIARD Michel & PEYRARD Christine, "Les rouages de la Terreur", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (éditeur: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- BILLAUD-VARENNE, *Les éléments du républicanisme*, 1793. (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k85390f/f8.image>)
- BLANC Olivier, "Cercles politiques et 'salons' du début de la Révolution (1789-1793)", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 344, 2006. (<http://ahrf.revues.org/5983>)
- BLOM Philipp, *Çadî Kazan. Avrupa Aydınlanmasının Unutulmuş Radikalizmi*, çev. Faruk Akkuş, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014.
- BOOKCHIN Murray, *Köylü İşyanlarından Fransız Devrimine*, çev. Sezgin Ata, Ankara, Dipnot Yayınları, 2011.
- BORELLO Céline, "Les sources d'une altérité religieuse en Révolution: Rabaut Saint-Étienne ou la radicalisation des représentations protestantes", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 378, 2014. (<http://journals.openedition.org/ahrf/13353>)
- BOROUMAND Ladan, "Les Girondins et l'idée de République", *La Gironde et les Girondins* (éditeur: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- BOSC Yannick, "Liberté et propriété. Sur l'économie politique et le républicanisme de Condorcet", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 366, 2011. (<http://ahrf.revues.org/12215>)
- BOSC Yannick, "Robespierre libéral", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 371, 2013. (<http://ahrf.revues.org/12688>)
- BOSSUT Nicole, "Aux origines de la déchristianisation dans la Nièvre: Fouché, Chaumette ou les jacobins nivernais?", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 264, 1986. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1986_num_264_1_1167)
- BOULOISEAU Marc, *La République jacobine. 10 août 1792-9 thermidor an II*, Paris, Seuil, 1972.

- BOURDİN Philippe, "Vie culturelle et religieuse", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (éditör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierristes, 2008.
- BOURDİN Philippe, "Introduction. Théâtre et Révolutions", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 367, 2012. (<http://journals.openedition.org/ahrf/12462>)
- BOURSON Pierre-Alexandre, *Robespierre ou le délire décapité*, Paris, Buchet/Chastel, 1993.
- BOUTIN Christophe, "Le découpage révolutionnaire du territoire, entre utopie et technocratie", *Le livre noir de la Révolution française* (éditör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- BOUTRY Philippe, "Intransigeance et Séparation. La contribution des catholiques intransigeants à la Séparation des Églises et de l'État: lectures actuelles et inactuelles de la politique religieuse de la Révolution française", *Colloque "Vers la liberté religieuse: la séparation des Églises et de l'État"*, 4-5 février 2005. (<http://care.ehess.fr/docannexe.php?id=235>)
- BRANCOURT Jean-Pierre & Isabelle, "Le 14 juillet 1789: spontanéité avec préméditation", *Le livre noir de la Révolution française* (éditör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- BRAUD Philippe & BURDEAU François, *Histoire des idées politiques depuis la Révolution*, Paris, Éditions Montchrestien, 1983.
- BREDİN Jean-Denis, Sièyes. *La clé de la Révolution française*, Paris, Éditions de Fallois, 1988.
- BREDİN Jean-Denis, "Préface", *Qu'est-ce que le Tiers-État?*, Paris, Champs-Flammarion, 1988.
- BRÉGEON Jean-Joël, "Les guerres de l'Ouest", *La Contre-Révolution* (éditör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- BRINTON Crane, CHRISTOPHER John B. & WOLFF Robert Lee, *1453'ten Bugüne Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık*, çev. Mete Tuncay, İstanbul, Cem Yayınları, 3 Cilt, 1982.
- BRİSSOT, *Second discours sur la nécessité de faire la guerre aux Princes allemands*, 1791. (<https://books.google.fr>)
- BRİSSOT, *Troisième discours sur la nécessité de la guerre*, 1792. (<https://books.google.fr>)
- BUANARROTİ, *La conspiration pour l'égalité dite de Babeuf*, Paris, Éditions Sociales, 2 Cilt, 1957.
- BUCHEZ P-J-B. et ROUX P-C., *Histoire parlementaire de la Révolution française ou Journal des assemblées nationales depuis 1789 jusqu'en 1815*, Cilt 10, 15-17 ve 23-33, Paris, Paulin Libraire, 1834-1837. (<http://gallica.bnf.fr>)
- BUCH-MORSS Susan, *Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih*, çev. Erkal Ünal, İstanbul, Metis, 2011.
- BUHR M., SCHROEDER W., BARCK K., *Aydınlanma Hareketi ve Felsefesi*, çev. Veysel Atayman, İstanbul, Birim Yayınları, 1984.
- BURDEAU Georges, *Traité de science politique*, Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1949 (Cilt 2), 1950 (Cilt 3), 1952 (Cilt 4), 1953 (Cilt 5).
- BURKE Edmond, *Réflexions sur la révolution de France*, Paris, Hachette, 1989.
- BURSTİN Haim, *Révolutionnaires. Pour une anthropologie politique de la Révolution française*, Paris, Vendémiaire, 2013.
- BURSTİN Haim, "Entre théorie et pratique de la Terreur: un essai de balisage", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (éditör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierristes, 2008.
- BUZON Frédéric de, "Religion naturelle et religion civile chez Rousseau", *Les Études Philosophiques*, PUF, Juillet-Septembre 1993.
- CADIO Émilie, "Le Comité de sûreté générale (1792-1795)", *La Révolution française*, No. 3, 2012. (<https://lrf.revues.org/676>)

- CALORENNİ Fabrizio, "Indépendance, égalité et possession. Saint-Just et le 'trinôme républicain'", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 370, 2012. (<http://ahrf.revues.org/126503>)
- CAPORAL Stéphane, "Gouvernement révolutionnaire et représentation", *Le concept de représentation dans la pensée politique* (editör: Michel Ganzin), Aix-en-Provence, Presses universitaires d'Aix-Marseille, 2003. (<http://books.openedition.org/puam/170>)
- CASSIRER Ernst, *La philosophie des Lumières*, Paris, Fayard, 1986.
- CASTELNAU Jacques, *Marat. "L'Ami du Peuple" 1744-1793*, Paris, Hachette, 1939.
- CASTELOT André, "Babet et Bon Ami", *Historia*, No. 188, Juillet 1962.
- CATALANO Pierangelo, "'Peuple' et 'citoyens' de Rousseau à Robespierre: racines romaines du concept démocratique de république", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- CERATI Marie, *Le Club des Citoyennes Républicaines Révolutionnaires*, Paris, Éditions sociales, 1966.
- CHALMİN Ronan Y., "La République populicide: relire Du Système de Dépopulation de G. Babeuf", *Dix-huitième siècle*, No. 43, 2011/1. (<https://www.cairn.info/revue-dix-huitieme-siecle-2011-1-page-447.htm>)
- CHARTIER Roger, "Les philosophes ont-ils préparé la révolution?", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- CHÂTELET François, DUHAMEL Olivier & PISIER-KOUCHNER Evelyne, *Histoire des idées politiques*, Paris, PUF, 1982.
- CHAUMIÉ Jacqueline, "Les Girondins", *Girondins et Montagnards. Colloque en Sorbonne 14 décembre 1975* (sous la direction de Albert Soboul), Paris, Société des études robespierristes, 2012. (<https://books.google.fr/>)
- CHAUNU Pierre, "La sécularisation des biens d'Église: signification politique et conséquences économiques", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- CHAUSSINAND-NOGARET Guy, *Les grands discours parlementaires de la Révolution. De Mirabeau à Robespierre 1789-1795*, Paris, Armand Colin, 2006.
- CHAUSSINAND-NOGARET Guy, "La Fayette, nous voilà!", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- CHAUSSINAND-NOGARET Guy, "Girondins et Montagnards: La lutte à mort", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- CHEVALLIER Jean-Jacques, *Les grandes œuvres politiques de Machiavel à nos jours*, Paris, Armand Colin, 1970.
- CHEVALLIER Jean-Jacques, *Histoire de la pensée politique*, Paris, Payot, Cilt 2, 1983.
- CHOLVY Gérard, "Les peuples de France entre religion et révolution (1760-1830)", *Religion et Révolution* (editör: Martin), Paris, Anthropos, 1994.
- CLAVAL Paul, *Les mythes fondateurs des sciences sociales*, Paris, PUF, 1980.
- COBB Richard, "Quelques aspects de la mentalité révolutionnaire (avril 1793-thermidor an II)", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, tome 6, No. 2, avril-juin 1959. (https://www.persee.fr/doc/rhmc_0048-8003_1959_num_6_2_2683)
- COBBAN Alfred, *Le sens de la Révolution française*, Paris, Julliard, 1984.
- COCK Jacques de, *Les Cordeliers dans la Révolution française. Volume 1. Linéaments*, Lyon, Fantasques Éditions, 2001.

- (https://books.google.fr/books?id=MWk4Zn_A5AC&pg=PA1&lpg=PA1&dq=JACQUES+DE+COCK+Les+Cordeliers+dans+la+R%C3%A9volution+fran%C3%A7aise.+volume+1&source)
- COCK Jacques de, *Les Cordeliers dans la Révolution française. Volume 2. Textes et documents*, Lyon, Fantasques Éditions, 2002. (<https://books.google.fr/books?id=Sk6owHh9ksC&pg=PA1238&lpg=PA1238&dq=jacques+de+Cock+les+cordeliers+dans+la+revolution&source>)
- COCK Jacques de, "Marat, prophète de la Terreur?", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 300, 1995. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1995_num_300_1_1787)
- COCULA Anne-Marie, "Les représentants de la Convention à Bordeaux en juin 1793: une mission impossible?", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- COLOT Guillaume, "Les combats catholiques dans la presse révolutionnaire (1789-1799)", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 355, 2009. (<https://ahrf.revues.org/10719>)
- CONDORCET O'CONNOR & ARAGO M.F., *Œuvres de Condorcet*, Paris, Firmin Didot Frères, Libraires, Cilt X ve XII, 1847. (<http://gallica.bnf.fr>)
- COPLESTON Frederick, *Felsefe Tarihi: Aydınlanma*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea, 1989.
- COQUARD Olivier, "La politique de Marat", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 285, 1991. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1991_num_285_1_1442)
- CORNU Laurence, "Fédéralistes! Et pourquoi?", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- COUSTOU-MIRALES Anne-Marie, "Robespierre et la question de la guerre", article présenté à la Conférence à Arras, 5 mars 2016. (<http://www.amis-robspierre.org/Robespierre-et-la-question-de-la.html>)
- COVO Manuel, "Le Comité des colonies. Une institution au service de la 'famille coloniale' (1789-1793)", *La Révolution française*, No. 3, 2012. (<http://lrf.revues.org/692>)
- CRÉPİN Annie, "Le mythe de Valmy", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- DAIGNEAULT DESROSİERS Laurence, *Le fonctionnement de la pornographie politique dans les pamphlets de la Révolution française (1789-1793)*, Mémoire de la maîtrise en études littéraires, Université du Québec à Montréal, 2008. (www.archipel.uqam.ca/15)
- DANTON Georges Jacques, *Discours civiques de Danton*. (<http://www.inlibroveritas.net>)
- DARNTON Robert, "Quand la pornographie tenait salon", *Le Nouvel Obs*. (<http://bibliobs.nouvelobs.com/en-partenariat-avec-books/20111201.OBS5832/quand-la-pornographie-tenait-salon.html>)
- DAVID Marcel, *La souveraineté du peuple*, Paris, PUF, 1996.
- DAVIS Michael, "Le radicalisme anglais et la Révolution française", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 342, 2005. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_2005_num_342_1_2849)
- DELEPLACE Marc, "La mise en scène d'une minorité supposée: les anarchistes dans le discours politique révolutionnaire", *Minorités politiques en Révolution* (editör: Peyrard), Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, 2007.
- DELON Michel, "Nation", *Nouvelle histoire des idées politiques* (editör: Pascal Ory), Paris, Hachette, 1993.
- DEMİRLİ Aynur, "Devrimin Çocuklarını Yargılamak: Jakobenler", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, Haziran 2018.
- DESMOULİNS Camille, *Le Vieux Cordelier*, No. 1-7, 1793-1794. (<http://gallica.bnf.fr>)

- DEVANCE Louis, "Le féminisme pendant la Revolution française", *Annales historiques de la Revolution française*, No. 229, 1977.
(https://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahrf_0003_4436_num_229_1_1007)
- DİDEROT, *Filozofça Düşünceler-Yasayı Çiğnemenin Tehlikeleri Üstüne*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Çan Yayınları, 1974.
- DİDEROT, *Lettre de M. Denis Diderot sur l'examen de l'essai sur les préjugés*.
(http://www.uqac.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/classiques/Diderot_Denis/Lettre_de_M.Denis)
- DİDEROT & D'ALEMBERT, *Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü*, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- DİESBACH Ghislain de, "Le massacre du 10 août", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- DİESBACH Ghislain de, "L'émigration", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- DORİA Corinne, "L'éducation morale dans les projets de loi sur l'instruction publique pendant la Révolution: un miroir des antinomies des Lumières", *La Révolution française*, No. 4, 2013. (<https://lrf.revues.org/852>)
- DORİGNY Marcel, "Les Girondins et Jean-Jacques Rousseau", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 234, 1978.
- DORİGNY Marcel, "L'émergence d'un 'parti républicain': Brissot, Robert et le Cercle Social", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- DORİGNY Marcel, "Violence et Révolution. Les Girondins et les massacres de septembre", *Girondins et Montagnards. Colloque en Sorbonne 14 décembre 1795* (sous la direction de Albert Soboul), Paris, Société des études robespierristes, 2012. (<https://books.google.fr/>)
- DOYLE William, *Fransız Devrimi*, çev. Hakan Gür, Ankara, Dost, 2015.
- DUBUISSON Michel, "La Révolution française et l'antiquité", *Cahiers de Clio*, No. 100, 1989.
(<http://www.class.ulg.ac.be/ressources/revolution.pdf>)
- DUC DE CASTRİES, *Mirabeau*, Paris, Fayard, 1986.
- DUHET Paule-Marie, *Les femmes et la Révolution 1789-1794*, Paris, Gallimard/Julliard, 1971.
- DUMAN Fatih, *Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına Edmund Burke*, Ankara, Liberte Yayınları, 2010.
- DUMONT Jean Christian, "Le spectre de la république romaine", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- DUMONT Louis, *Essai sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne 1789-1945*, Paris, Seuil, 1983.
- DUPRAT Catherine, "Don et citoyenneté en l'an II. Les vertus du peuple français", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- DUPUY Hélène, "L'épiphanie républicaine dans les actes de la séance inaugurale de la Convention", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- DUPUY Pascal, "L'image atroce d'un état sans roi", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- DUPUY Roger, "La religion et les débuts des insurrections de l'Ouest (mars-avril 1793)", *Religion et Révolution* (editör: Martin), Paris, Anthropos, 1994.

- DUPUY Roger, "Tout a commencé à Rennes", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- DURMAZ Orkun Saip, "Niçin Hâlâ Robespierreciyiz?", *Bilim ve Gelecek*, No. 145, Mart 2016.
- DUVIGNAU Raphael Matta, "Le Comité de salut public (6 avril 1793 - 4 brumaire an IV)", *La Révolution française*, No. 3, 2012. (<http://lrf.revues.org/773>)
- EDELSTEIN Melvin, "Citoyenneté, élections, démocratie et Révolution: les fondements de la France contemporaine", *La Révolution française*, No. 9, 2015. (<http://lrf.revues.org/1388>)
- ELLUL Jacques, *Histoire des institutions. XVIe-XVIIIe siècle*, Paris, PUF, Cilt 4, 1994.
- ELSTER Jon, "Argumenter et négocier dans deux Assemblées constituantes," *Revue Française de Science Politique*, Paris, Avril 1994.
- ESCANDE Renaud (editör), *Le livre noir de la Révolution française*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- EUDE Michel, "La loi de Prairial", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 254, 1983. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1983_num_254_1_1072)
- FAUCHOIS Yann, "Révolution française, religion et logique de l'État", *Archives des Sciences Sociales des Religions*, No. 66/1, 1988. (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/assr_0335-5985_1988_num_66_1_2477)
- FAYARD Jean-François, *Les 100 jours de Robespierre*, Paris, Grancher, 2005.
- FAYOLLE Caroline, "Former la 'femme nouvelle'", *La Révolution française*, No. 6, 2014. (<http://lrf.revues.org/1071>)
- FERRY Luc & RENAUT Alain, *Philosophie politique 3. Des droits de l'homme à l'idée républicaine*, Paris, PUF, 1985.
- FİCK Carolyn E., *Haiti Devrimi. Aşağıdan Bir Tarih*, çev. Galip Doğduaslan, Ankara, Dipnot Yayınları, 2019.
- FIERRO Alfred & LIÉBERT Georges, "Notes et Commentaires", Edmund Burke, *Réflexions sur la révolution de France*, Paris, Hachette, 1989.
- FLEISCHMANN Hector, *Les filles publiques sous la Terreur*, Paris, Albert Méricant, tarihsiz.
- FOHLEN Claude, "L'Amérique a-t-elle inventé les droits de l'homme?", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- FORREST Alan, "Bordeaux au temps de la Gironde", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- FORREST Alan, "L'impact du jacobinisme dans l'armée de l'an II", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- FORREST Alan, "L'armée, la guerre et les politiques de la Terreur", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierristes, 2008.
- FOX-GENOVESE Elisabeth, "Aux origines de la politique. Les Girondins se définissent", *Girondins et Montagnards. Colloque en Sorbonne 14 décembre 1795* (sous la direction de Albert Soboul), Paris, Société des études robespierristes, 2012. (<https://books.google.fr/>)
- FRAPET David, *Les grandes tendances de la Constitution du 24 juin 1793*, La Faculté de Droit Virtuelle, Université de Lyon 3. (fdv-srv.univ-lyon3.fr/moodle/file.php/1/FPV2/Histoire/Histoire_du_droit/dissert_lesgrandestendancesconstitution1793.pdf)
- FURET François & RICHET Denis, *La Révolution française*, Paris, Librairie Arthème Fayard-Marabout, 1973.
- FURET François & OZOUF Mona, *Dictionnaire critique de la Révolution française*, Paris, Flammarion, 1988.

- FURET François & OZOUF Mona, *La Gironde et les Girondins*, Paris, Payot, 1991.
- FURET François, *Fransız Devrimini Yorumlamak*, çev. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1989.
- FURET François, *La Révolution en débat*, Paris, Gallimard, 1999.
- FURET François, "Les Girondins et la guerre: les débuts de l'Assemblée législative", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- FURET François, "Après Robespierre, Staline", *Histoire*, No. 177, Mai 1994.
- FURET François, "Après Robespierre, Lénine...", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- FURET François, MAZAURIC Claude & BERGERON Louis, "Les sans-culottes et la Révolution française", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 18e Année, No. 6, Novembre-Décembre 1963. (<http://www.jstor.org/stable/27576091>)
- GADY Alexandre, "Le vandalisme révolutionnaire", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- GAILLARD Jean-Michel, "Valmy ou la légende héroïque", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- GAÏNOT Bernard, "Aux armes, citoyens! Questions autour du droit naturel et du monopole de la violence dans la période de transition 1770-1795", *La Révolution française*, No. 9, 2015. (<https://lrf.revues.org/1481>)
- GALLISSOT René, "La Révolution des droits de l'homme a des limites", *L'Homme et la société*, No. 94, 1989. (http://www.persee.fr/doc/homso_0018-4306_1989_num_94_4_2443)
- GALLO Max, *Révolution française. Le peuple et le roi*, Paris, XO Éditions, 2008.
- GALLO Max, *Révolution française. Aux armes, citoyens!*, Paris, XO Éditions, 2009.
- GARNIER Jacques, "Les deux premières coalitions. Intérêts particuliers et contre-révolution", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- GAUCHET Marcel, *La révolution des droits de l'homme*, Paris, Gallimard, 1989.
- GAUCHET Marcel, *Demokrasi İçinde Din. Laikliğin Gelişimi*, çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara, Dost Kitabevi, 2000.
- GAUTHIER Florence, "De la Révolution de Saint-Domingue à l'indépendance d'Haïti. Comment sortir de l'esclavage?", *Pour Haïti*, No. 46, 2004. (<http://www.xn--lecanardrpulicain-jwb.net/spip.php?article267>)
- GAUTHIER Florence, "1793-94: La Révolution abolit l'esclavage. 1802: Bonaparte rétablit l'esclavage". (<http://revolution-francaise.net/2006/04/11/32-1793-94-la-revolution-abolit-l-esclavage-1802-bonaparte-retablit-l-esclavage>)
- GAUTHIER Janick, "L'égalité devant l'impôt: l'une des principales revendications de la Révolution française, 200. Yıldönümünde Fransız İhtilâli ve Türkiye Sempozyumunda Sunulan Bildiriler, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991.
- GAXOTTE Pierre, *Fransız İhtilâli Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1969.
- GEFFROY Annie, "Louise de Keralio-Robert, pionnière du républicanisme sexiste", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 344, 2006. (<http://ahrf.revues.org/6113>)
- GIANÌ Lorenzo, "Le réalisme politique de Jean-Paul Marat, député de la Convention", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 306, 1996. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1996_num_306_1_2011)

- GILLES David, "Représentation et souveraineté chez les Enragés (1792-1794)", *Le concept de représentation dans la pensée politique* (éditör: Michel Ganzin), Aix-en-Provence, Presses universitaires d'Aix-Marseille, 2003. (<http://books.openedition.org/puam/135>)
- GODECHOT Jacques, *Les Constitutions de la France depuis 1789*, Paris, Garnier-Flammarion, 1970.
- GODECHOT Jacques, "Les 'réseaux' contre-révolutionnaires", *La Contre-Révolution* (éditör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- GOLDSTEIN SEPINWALL Alyssa, "Les paradoxes de la régénération révolutionnaire. Le cas de l'abbé Grégoire", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 321, 2000. (<http://ahrf.revues.org/182>)
- GOYARD-FABRE Simone, *Philosophie politique XVI e-XXe siècle*, Paris, PUF, 1987.
- GRALL Jeanne, *Girondins et Montagnards*, Luçon, Éditions Ouest-France, 1989.
- GREVET René, "L'école de la Révolution à l'épreuve de l'utopie réformatrice", *La Révolution française*, No. 4, 2013. (<https://lrf.revues.org/794>)
- GRÉTHUYSEN Bernard, *Philosophie de la Révolution française*, Paris, Gallimard, 1992.
- GROSS Jean-Pierre, *Égalitarisme Jacobin et Droits de l'homme*, Paris, Arcantères, 2000.
- GUÉNIFFEY Patrice, *La politique de la Terreur. Essai sur la violence révolutionnaire 1789-1794*, Paris, Fayard, 2000.
- GUÉNIFFEY Patrice, "Robespierre: Itinéraire d'un fanatique", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- GUÉRIN Daniel, *La lutte de classes sous la Première République 1793-1797*, 2 Cilt, Paris, Gallimard, 1968.
- GUÉRIN Daniel, "D'une nouvelle interprétation de la Révolution française", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 20e année, No. 1, 1965. (https://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_1965_num_20_1_421763)
- GUICHETEAU Samuel, "La Terreur sociale à Nantes (été 1793-hiver de l'an II)", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (éditör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- GUİLHAUMOU Jacques, "La terreur à l'ordre du jour: un parcours en révolution (1793-1794)". (<http://revolution-francaise.net/2007/01/06/94-la-terreur-a-lordre-du-jour-un-parcours-en-revolution-juillet-1793-mars-1794>)
- GUİLHAUMOU Jacques, "Décrire la Révolution française. Les porte-parole et le moment républicain (1790-1793)", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 46e année, No. 4, 1991. (https://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_1991_num_46_4_278987)
- GUİLHAUMOU Jacques, "Dater le Père Duschesne d'Hébert (juillet 1793-mars 1794)", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 303, 1996. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1996_num_303_1_1833)
- GUİLHAUMOU Jacques, "La langue politique et la Révolution française", *Langage & Société*, No. 113, Septembre 2005. ([http://www.uqac.ca/?mt-sociologue/?/](http://www.uqac.ca/?mt-sociologue?/))
- GUİLHAUMOU Jacques, "Le discours de salut public d'Hébert au Club des Jacobins le 21 juillet 1793. Une rhétorique de la minorité politique", *Minorités politiques en Révolution* (éditör: Peyrard), Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, 2007.
- GUİLHAUMOU Jacques & MONNIER Raymonde, "Les Cordeliers et la République de 1793", *Révolution et République. L'exception française* (éditör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- GUİLLEMİN Henri, *Robespierre. Politique et mystique*, Bats, Éditions d'Utovie, 2012.

- GUILLON Claude, "Pauline Léon, une républicaine révolutionnaire", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 344, 2006. (<http://ahrf.revues.org/6213>)
- GUILLON Claude, "Aux armes citoyennes! (1792)", 2013. (<https://unsansculotte.wordpress.com/2013/02/09/aux-armes-citoyennes>)
- GUNN T. Jeremy, *Din Özgürlüğü ve Laïsité*, çev. Hüseyin Bal ve Ömer Faruk Altıntaş, Ankara, Liberte Yayınları, tarihsiz.
- GUYOMAR, *Le partisan de l'égalité politique entre les individus ou problème très important de l'égalité en droits et de l'inégalité en fait*, 1793. (<https://clio-texte.clionautes.org/de-l-egalite-entre-hommes-et-femmes.html>)
- GÜLSUNAR Emrah, *Jakobenizm ve Kemalizm. Eleştirel Bir Karşılaştırma*, İstanbul, Yordam Kitap, 2015.
- GÜNYOL Vedat (der.), *Robespierre, Saint-Just, Marat, Danton, Babeuf. Devrim Yazıları*, İstanbul, Belge Yayınları, 1989.
- HAAC Oscar A., "La Révolution comme Religion: Jules Michelet", *Romantisme*, No. 50, 1985. (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/roman_0048_8593-num_15_50_4754)
- HAARSCHER Guy, *La laïcité*, Paris, PUF, 2008.
- HALÉVİ Ran, "Les Girondins avant la Gironde: esquisse d'une éducation politique", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- HAMPSON Norman, *Le Siècle des Lumières*, Paris, Seuil, 1972.
- HAMUROĞLU Alp, "Büyük Fransız Devrimi", *Bilim ve Gelecek*, Sayı 89, Temmuz 2011.
- HARDER Mette, "'Elle n'a pas même épargné ses membres!' Les épurations de la Convention Nationale entre 1793 et 1795", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 381, 2015. (<https://journals.openedition.org/ahrf/13615>)
- HASQUIN Hervé (der.), *Histoire de la laïcité*, Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1981.
- HAZAN Eric, *Fransız Devrimi Tarihi*, çev. Nazlı Ceyhan Sümter, İstanbul, Say Yayınları, 2016.
- HAZARD Paul, *La pensée européenne au XVIIIe siècle. De Montesquieu à Lessing*, Paris, Fayard, 1963.
- HÉBERT, Jacques-René, *Je suis le véritable père Duchesne, foutre*, No. 260-355, 1793-1794. (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb32795546m/date.r=Le%20P%C3%A8re%20Duchesne>)
- HERVÉ Bruno, "La répression des insurrections rurales en Loire-Inférieure: violences terroristes ou transactions judiciaires (novembre 1793-février 1794)?", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriistes, 2008.
- HESSE Carla, "La preuve par la lettre: pratiques juridiques au tribunal révolutionnaire de Paris (1793-1794)", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, No. 3, 1996. (http://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_1996_num_51_3_410874)
- HESSE Carla, "La logique culturelle de la loi révolutionnaire", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, No. 4, 2002. (https://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_2002_num_57_4_280086)
- HİNDİE LEMAY Edna, "La vie parisienne des députés de 89", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- HOBSBAWM Eric J., *Devrim Çağı: 1789-1848*, çev. Jülide Ergüder-Alâeddin Şenel, Ankara, V Yayınları, 1989.

- HOBSBAWM Eric J., *Fransız Devrimi'ne Bakış*, çev. Osman Akinhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- HORN Jeff, "'Mille fusils par jour' L'économie politique de la production militaire à Paris durant l'ère de la Terreur", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- HUNT Lynn, *Erotizm ve Politika*, çev. Ayşe Lahur Kırtunç, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1996.
- HUNT Lynn, "Pourquoi la République est-elle une femme? La symbolique républicaine et l'opposition des genres. 1792-1799", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- ISRAEL Jonathan, *Radikal Aydınlanma ve Modern Demokrasinin Kökenleri*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul, Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2018.
- ISRAEL Jonathan, *Idées révolutionnaires. Une histoire intellectuelle de la Révolution française*, Paris, Alma, éditeur et Libella/Buchet-Chastel, 2019.
- İKNİ Guy-Robert, "La République au village en l'an II", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- İMBERT Jean, MOREL Henri & DUPUY René-Jean, *La pensée politique des origines à nos jours*, Paris, PUF, 1969.
- JACOUTY Jean-François, "Robespierre selon Louis Blanc. Le prophète christique de la Révolution française", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 331, 2003. (<http://ahrf.revues.org/809>)
- JAMGOCYAN Onnik, "La Révolution française vue et vécue de Constantinople (1789-1795)", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 282, 1990. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1990_num_282_1_1398)
- JAUME Lucien, *Le discours jacobin et la démocratie*, Paris, Fayard, 1989.
- JAUME Lucien, *Échec au libéralisme. Les Jacobins et l'État*, Paris, Éditions Kimé, 1990.
- JAUME Lucien, *Le religieux et le politique dans la Révolution française. L'idée de régénération*, Paris, PUF, 2015.
- JAUME Lucien, "Le public et le privé chez les Jacobins", *Revue Française de Science Politique*, Paris, Avril 1987.
- JAUME Lucien, "Le nom du peuple dans la Révolution française et sa représentation politique", *Cahiers du CEVIPOF*, No. 57, 2014. (<https://spire.sciencespo.fr>)
- JAURÈS Jean, *Histoire socialiste de la Révolution française*, Cilt IV-VI, Paris, Editions Sociales, 1972.
- JAURÈS Jean (editör), *Histoire socialiste (1789-1900), Tome III. La Convention*, Paris, Publication Jules Rouff et Cie, tarihsiz. (<http://gallica.bnf.fr>)
- JAURÈS Jean, *Fransız Devrimi'nin Sosyalist Tarihi*, çev. Koray Büyüktuncer, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016.
- JOURDAN Annie, "La Convention ou l'empire des lois", *La Révolution française*, No. 3, 2012. (<http://journals.openedition.org/lrf/730>)
- JOUTARD Philippe, "Pour les protestants, gérer la longue durée de la clandestinité", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- JOUTARD Philippe, "La réintégration officielle des réformes", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- JULIA Dominique, "L'affaiblissement de l'Église Gallicane", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.

- JULIA Dominique, "Lumières et religion: vers l'idée de tolérance", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- JULIA Dominique, "Des indicateurs de longue durée", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- JULIA Dominique, "Jansénisme et 'déchristianisation'", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- JULIA Dominique, "C'est la faute à Voltaire, c'est la faute à Rousseau", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- KANT İmmanuel, "'Aydınlanma Nedir?' Sorusuna Yanıt", çev. Nejat Bozkurt, *Felsefe Yazıları*, 6. Kitap, 1983.
- KOÇ Yıldırım, "Jakobenlik-Bolşeviklik", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 205, Temmuz 2011.
- KOLM Serge-Christophe, "Libres, égaux et fraternels: la logique profonde de la morale républicaine", *Revue Française de Science Politique*, Paris, Août 1985.
- KRIEGL Blandine, *Philosophie de la République*, Paris, Plon, 1998.
- KUPIEC Anne, "Anacharsis Clootz et le cosmopolitisme", *Tumultes*, No. 24, 2005. (http://www.cairn.info/article_p.php?ID_ARTICLE=TUMU_024_0027)
- LABICA Georges, *Robespierre. Une politique de la philosophie*, Paris, PUF, 1990.
- LACOMBE Claire, *Discours prononcé à la barre de L'Assemblée Nationale par Madame Lacombe, Le 25 juillet 1792, l'an 4 de la liberté*, 1792. (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k425192/f3.image.texteImage>)
- LACORNE Denis, "Mémoire et amnésie: les fondateurs de la République américaine, Montesquieu et le modèle politique romain", *Revue Française de Science Politique*, Juin 1992.
- LACORNE Denis, "La 'république américaine' vue de France", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- LADJOUZI Diane, "Les journées des 4 et 5 septembre 1793 à Paris. Un mouvement d'union entre le peuple, la commune de Paris et la convention pour un exécutif révolutionnaire", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 321, 2000. (<http://ahrf.revues.org/178>)
- LAMARTINE Alphonse de, *Œuvres complètes - Histoire des Girondins IV*, Paris, Chez l'auteur, 1861. (<http://gallica.bnf.fr>)
- LANDEUX Philippe, *L'impoture du génocide vendéen*. 2014. (<http://philippelandeux.hautetfort.com/archive/2014/10/16/l-impoture-du-genocide-vendeen-5470069.html>)
- LANGLOIS Claude, "La Révolution malade de Vendée", *Vingtième Siècle, revue d'histoire*, No. 14, 1987. (http://www.persee.fr/doc/xxs_0294-1759_1987_num_14_1_1857)
- LANGLOIS Claude, "L'inqualifiable et l'inévitable. La déchristianisation révolutionnaire", *Archives des Sciences Sociales des Religions*, No. 66/1, 1988. (http://www.persee.fr/web/revue/home/prescript/article/assr_0335-5985_1988_num_66_1_2478)
- LANGLOIS Claude, "Religion, culte ou opinion religieuse: la politique des révolutionnaires", *La Revue Française de Sociologie*, No. 30, 1989. (http://www.persee.fr/web/revue/home/prescript/article/rfsoc_0035-2969_1989_num_30_3_2623)
- LANGLOIS Claude, "Religion et Révolution: bibliographie critique", *Archives des Sciences Sociales des Religions*, No. 72, 1990.
- LANGLOIS Claude, "Politique et religion", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- LANGLOIS Claude, "Problématique de la déchristianisation", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.

- LANGLOIS Claude, "Le serment révolutionnaire, archaïsme et modernité", *Religion et Révolution* (editör: Martin), Paris, Anthropos, 1994.
- LAPIED Martine, "Peut-on considérer les femmes comme une minorité politique?", *Minorités politiques en Révolution* (editör: Peyrard), Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, 2007.
- LATREILLE André, *L'Église catholique et la Révolution française*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2019.
- LAVICOMTERIE, *Du peuple et des rois*, Paris, Rouanet, Libraire-Éditeur, 1833.
(<https://books.google.fr/>)
- LAWDAY David, *Danton. Le géant de la Révolution*, Paris, Albin Michel, 2012.
- LEBRUN François, "La 'Grande Peur': Enquête sur une panique", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- LEBRUN François, "La République est née!", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- LEBRUN François, "La Terreur à l'ordre du jour", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- LEBRUN François, "Religion et révolution dans l'Ouest, publications scientifiques et luttes historiographiques", *Religion et Révolution* (editör: Martin), Paris, Anthropos, 1994.
- LE COUR GRANDMAISON Olivier, "Les non-citoyens dans la Révolution", *L'Homme et la Société*, No. 94, 1989. (http://www.persee.fr/doc/homso_0018-4306_1989_num_94_4_2442)
- LE DUC DE LA FORCE, "Le défenseur de Louis XVI, Raymond de Sèze", *Historia*, No. 188, Juillet 1962.
- LEFEBVRE Georges, *Fransız Devrimi*, çev. Heval Bucak, İstanbul, Hil Yayın, 2015.
- LEFORT Claude, *Essai sur le politique*, Paris, Seuil, 1986.
- LE GOFF Jacques & RÉMOND René (editör), *Histoire de la France religieuse. Du roi très chrétien à la laïcité républicaine XVIIIe-XIXe siècle*, Paris, Seuil, 2001.
- LEMARCHAND Guy, "Noblesse et bourgeoisie en France en 1789: Fusion ou opposition", 200. Yıldönümünde Fransız İhtilâli ve Türkiye Sempozyumunda Sunulan Bildiriler, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991.
- LEQUÏNIO Joseph, *Plaidoyer pour le divorce et la liberté des femmes*, 1792.
(<http://www.cvm.qc.ca/glaporte/RevoFR.html>)
- LEVÏN Suzanne, "Être républicain sous la Constituante: la crise de Varennes".
(<http://revolution.francaise.net/2015/03/01/605-etre-republicain-sous-la-constituante-la-crise-de-varennes>)
- LEWIS-BECK Michael S., HILDRETH Anne & SPITZER Alan B., "Y a-t-il eu un groupe girondin à la Convention Nationale (1792-1793)?", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- LIÉBART Deborah, "Un groupe de pression contre-révolutionnaire: le club Massiac sous la constituante", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 354, 2008.
(<https://ahrf.revues.org/10873>)
- LINTON Marisa, "Robespierre et l'authenticité révolutionnaire", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 371, 2013. (<https://ahrf.revues.org/12700>)
- LIRIS Elizabeth, "De la république officieuse aux républiques officielles", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- LOBRANO Giovanni, "République et démocratie anciennes avant et pendant la Révolution", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.

- LOUVRIER Julien, "Marx, le marxisme et les historiens de la Révolution française au XXe siècle", *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique*, No. 102, 2007. (<http://chrch.revues.org/239>)
- MADELİN Gérard, *Les hommes de la Révolution*, Paris, Plon, 1928.
- MAESO Marylin, "Réformer le peuple français: la création du citoyen révolutionnaire et le rôle des institutions dans les œuvres de Saint-Just", *La Révolution française*, No.6, 2014. (<https://lrf.revues.org/1093>)
- MAGONİ Clizia, "La référence à l'Angleterre et au républicanisme anglais pendant le procès de Louis XVI", *La Révolution française*, No. 5, 2013. (<https://lrf.revues.org/962>)
- MAINTENANT Gérard, *Les Jacobins*, Paris, Que Sais-Je, 1984. (Türkçesi: *Jakobenler*, çev. İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim, 2005.)
- MAÏRET Gérard, "La genèse de l'État laïque. De Marsile de Padoue à Louis XIV", *Histoire des idéologies*, Cilt 2, Hachette, Paris, 1978.
- MANENT Pierre, *La cité de l'homme*, Paris, Fayard, 1994.
- MANİN Bernard, *Principes du gouvernement représentatif*, Paris, Flammarion, 1996.
- MARAND-FOUQUET Catherine, *Le femme au temps de la Révolution*, Paris, Stock/Laurence Pernoud, 1989.
- MARAT Jean-Paul, *Les chaînes de l'Esclavage*, Paris, Éditions Complexe, 1988.
- MARAT Jean-Paul, *Les 685 numéros de L'Ami du Peuple*, 2015. (<https://unsansculotte.files.wordpress.com/2015/04/ami-du-peuple-marat.pdf>)
- MARGAİRAZ Dominique, "Les institutions économiques de la République jacobine ou la résolution utopique", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- MARİN Marco, "Y a-t-il des mots des montagnards? Le lexique et les choix politiques montagnards", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 381, 2015. (<https://journals.openedition.org/ahrf/13611>)
- MARTİN Jean-Clément (editör), *Religion et Révolution*, Paris, Anthropos, 1994.
- MARTİN Jean-Clément, *Contre-Révolution, Révolution et Nation*, Paris, Seuil, 1998.
- MARTİN Jean-Clément, *Violence et Révolution*, Paris, Seuil, 2006.
- MARTİN Jean-Clément, *La guerre de Vendée, 1793-1800*, Paris, Seuil, 2014.
- MARTİN Jean-Clément, *La Terreur. Vérités et légendes*, Paris, Perrin, 2017.
- MARTİN Jean-Clément, "La Vendée et sa guerre, les logiques de l'événement", *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 40e année, No. 5, 1985. (http://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_1985_num_40_5_283222)
- MARTİN Jean-Clément, "Femmes et guerre civile, l'exemple de la Vendée, 1793-1796", *Clio. Histoire, femmes et sociétés*, No. 5, 1997. (<https://clio.revues.org/410>)
- MARTİN Jean-Clément, "La Révolution française: généalogie de l'ennemi", *Raisons politiques*, No. 5, 2002/1. (<https://www.cairn.info/revue-raisons-politiques-2002-1-page-69.htm>)
- MARTİN Jean-Clément, "Vendée: Les criminels de guerre en procès", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- MARTİN Jean-Clément, "Violence et justice", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierristes, 2008.
- MARTİN Xavier, "La question du droit révolutionnaire", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- MARTINET Henri-Claude, *Les étrangers sous la Révolution Française*.

- (<https://www.histoire-genealogie.com/Les-etranagers-sous-la-Revolution-Française>)
 MATHAN Anne de, "Les Girondins et la représentation Nationale", *Parlement[s], Revue d'histoire politique*, No. 3, 2005.
 (https://www.cairn.info/article_p.php?ID_ARTICLE=PAR_HS02_0031)
 MATHARAN Jean-Louis, "Les arrestations de suspects en 1793 et en l'an II. Professions et répression", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 263, 1986.
 (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1986_num_263_1_1151)
 MATHIEZ Albert, *La Révolution française*, Paris, Éditions Denoël, 3 Cilt, 1985.
 MATHIEZ Albert, *Études sur Robespierre*, Paris, Messidor/Éditions Sociales, 1988 (1).
 MATHIEZ Albert, *Girondins et Montagnards*, Paris, Les Éditions de la Passion, 1988 (2).
 (<http://gallica.bnf.fr>)
 MAZAURIC Claude, *Jacobinisme et Révolution*, Paris, Messidor/Éditions Sociales, 1988.
 MAZAURIC Claude, "La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen et la Révolution française", 200. *Yıldönümünde Fransız İhtilâli ve Türkiye Sempozyumunda Sunulan Bildiriler*, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991.
 MAZAURIC Claude, "L'idéal républicain implique-t-il une subversion des rapports sociaux (1792-an IV)", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
 MAZAURIC Claude, "Révolution et Terreur: une exception française?", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierristes, 2008.
 MAZEAU Guillaume, "Violence politique et transition démocratique: les attentats sous la Révolution française", *La Révolution française*, No. 1, 2012. (<http://lrf.revues.org/380>)
 MAZEAU Guillaume & PLUMAUZILLE Clyde, "Penser avec le genre: Trouble dans la citoyenneté révolutionnaire", *La Révolution française*, No. 9, 2015. (<http://lrf.revues.org/1458>)
 McDONALD James Damian, *L'immortalité de l'âme dans la conception religieuse de Maximilien Robespierre*, Université de Strasbourg II, Thèse de doctorat soutenue à la Faculté de théologie protestante, 2007. (<http://scd-theses.u-strasbg.fr/597/01/mcDonald.pdf>)
 MCPHEE Peter, *Robespierre*, çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
 MELTON, James Van Horn, *Aydınlanma Avrupasında Kamunun Yükselişi*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
 MERCIER Louis-Sébastien, *Paris Tablosu*, çev. Aysen Altınel, İstanbul, İthaki Yayınları, 2004.
 MÉRILHOU M., *Œuvres de Mirabeau. Discours et opinions*, Tome 1, Paris, Dupont Libraire, 1825. (<https://books.google.fr>)
 MICHÉLET Jules, *Histoire de la Révolution française*, Paris, Editions De Saint Clair, Cilt: II, III, VI, VII, VIII, X, XI, XII, XIII, 1967.
 MILLER David ve diğerleri, *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, çev. Bülent Peker ve Nevzat Kılıç, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2 Cilt, 1995.
 MONNIER Raymonde, "Les sociétés populaires dans le département de Paris sous la Révolution", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 278, 1989.
 (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1989_num_278_1_1278)
 MONNIER Raymonde, "Cordeliers, sans-culottes et Jacobins", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 300, 1995. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1995_num_300_1_1786)

- MONNIER Raymonde, "'Démocratie représentative' ou 'republique démocratique': de la querelle des mots (République) à la querelle des anciens et des modernes", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 325, 2001. (<http://ahrf.revues.org/430>)
- MONTESQUIEU, *De l'esprit des lois*, Paris, Librairie Garnier Frères, 2 Cilt, 1927. (Türkçesi: *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Fehmi Baldaş, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. baskı, 1998.)
- MONTESQUIEU, *Lettres persanes*, Paris, Le Livre de Poche, 1966.
- MOORE JR, Barrington, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev. Şirin Tekeli-Alâeddin Şenel, Ankara, V Yayınları, 1989.
- MORNET Daniel, *Les origines intellectuelles de la Révolution française, 1715-1787*, Lyon, Editions La Manufacture, 1989. (<http://classiques.uqac.ca/>)
- MOULINAS René, "Avignon, Rome et la Révolution", *Religion et Révolution* (editör: Martin), Paris, Anthropos, 1994.
- MOULINAS René, "Le Sud-est", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- MOUSNIER Roland, *La monarchie absolue en Europe*, Paris, PUF, 1982.
- MOUYSET Sylvie, "Silence de mort et craintes extrêmes: la peur en son for privé à l'époque révolutionnaire", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 373, 2013. (<https://ahrf.revues.org/12848>)
- MUSULİN Janko (derleyen), *Hürriyet Bildirgeleri*, çev. Necmi Zekâ, İstanbul, Belge Yayınları, 1983.
- MÜNCH Philippe, "La foule révolutionnaire, l'imaginaire du complot et la violence fondatrice: aux origines de la nation française (1789)", *Conserveries mémoriales*, 2010. (<http://cm.revues.org/725>)
- MÜNCH Philippe, "Révolution française, opinion publique et transparence: les fondements de la démocratie moderne", *Appareil*, No. 7, 2011. (<https://appareil.revues.org/1220>)
- NADEAU Martin, "La politique culturelle de l'an II: les infortunes de la propagande révolutionnaire au théâtre", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 327, 2002. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_2002_num_327_1_2565)
- NICOLAS Jean, "Portrait des français rebelles", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- NICOLET Claude, *L'idée républicaine en France*, Paris, Éditions Gallimard, 1982.
- ODABAŞI Arda, "Jakobenizm ve Robespierre", *Teori*, No. 153, Ekim 2002.
- OLIVIER Albert, *Saint-Just et la force des choses*, Paris, Gallimard, 1966.
- OLYMPE DE GOUGES, *Déclaration des droit de la femme et de la citoyenne*, 1791. (https://fr.wikisource.org/wiki/D%C3%A9claration_des_droits_de_la_femme_et_de_la_citoyenne)
- ORMIÈRES Jean-Louis, "La Gironde et la Vendée", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.
- OZOUF Mona, *L'homme régénéré. Essai sur la Révolution française*, Paris, Gallimard, 1989.
- OZOUF Mona, *Varennnes. La mort de la royauté (21 juin 1791)*, Paris, Gallimard, 2005.
- PAÏNE Thomas, *İnsan Hakları*, çev. Hüseyin Sarıca, İstanbul, Belge Yayınları, 1985.
- PARAÏRE Philippe & Michael, *Au Cœur de la Révolution française*, Noisy le Sec, Les Éditions de l'Épervier, 2012.
- PARIS Robert, *Les "Enragés" dans la Révolution française*, 2011. (<https://www.matierevolution.fr/spip.php?article362>)

- PASQUINO Pasquale, "Emmanuel Sieyès, Benjamin Constant et le gouvernement des modernes: contribution à l'histoire du concept de représentation politique", *Revue Française de Science Politique*, Avril, 1987.
- PENA-RUIZ Henri, *Dieu et Marianne: philosophie de la laïcité*, Paris, PUF, 1999.
- PÉRET Jacques, "Serment et rupture sociales? L'exemple des Deux-Sèvres", *Religion et Révolution* (editör: Martin), Paris, Anthropos, 1994.
- PERTUÉ Michel, "Les projets constitutionnels de 1793", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- PERTUÉ Michel, "La police des étrangers sous la Révolution française", *Police et migrants: France 1667-1939* (editör: Marie-Claude Blanc-Chaléard), Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2001. (<http://books.openedition.org/pur/21038>)
- PETITFILS Jean-Christian, "Louis XVI et la révolution de la souveraineté 1787-1789", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- PETITFILS Jean-Christian, "Les origines de la pensée contre-révolutionnaire", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- PETITFRÈRE Claude, *La Vendée et les Vendéens*, Paris, Gallimard, 2015.
- PETİT Philip, *Cumhuriyetçilik. Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 1998.
- PEYRARD Christine (editör), *Minorités politiques en Révolution*, Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, 2007.
- PEYRARD Christine, "Révolution française et minorités religieuses", *Rives Méditerranéennes*, 2003. (<http://rives.revues.org/17>)
- PİQUET Jean-Daniel, "Robespierre et la liberté des noirs en l'an II d'après les archives des comités et les papiers de la commission Courtois", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 323, 2001. (<https://ahrf.revues.org/1822>)
- POİROT Thibaut, "Robespierre et la guerre, une question posée dès 1789?", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 371, 2013. (<https://ahrf.revues.org/12690>)
- POPEREN Jean, "Introduction", *Textes choisis (Robespierre)*, Paris, Éditions Sociales, 3 Cilt, 1973.
- POUSSOU Jean-Pierre, "Massacres, terreur et vertu", *Histoire, économie et société*, 10e année, No. 1, 1991. (http://www.persee.fr/doc/hes_0752_1991_num_10_1_1592)
- PRÉLOT Marcel & LESCUYER Georges, *Histoire des idées politiques*, Paris, Précis Dalloz, 1992.
- PRESENSÉ Edmond de, *L'église et la Révolution française*, Paris, Ch. Meyrueis et Cie, 1864.
- PREUVOT Perrine, "Le droit de pétition: mutations d'un instrument démocratique", *Jurisdctoria*, No. 4, 2010. (www.jurisdctoria.net/pdf/numero4/aut4_PREUVOT.pdf)
- PRUDHOMME, *Les Révolutions de Paris, dédiées à la Nation, 1789-1794*, 226 numéros. (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb328561374/date>)
- RAPHAËL Freddy, "Les juifs de l'Ancien Régime", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- RAPHAËL Freddy, "Le judaïsme, religion française reconnue", *Histoire de la France religieuse* (editör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.
- RAYNAUD Philippe & RİALS Stéphane, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, çev. İ. Yerguz, N.K. Sevil, E. Ergun, H. Dilli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- RAYNAUD Philippe, "Y a-t-il une philosophie girondine?", *La Gironde et les Girondins* (editör: Furet & Ozouf), Paris, Payot, 1991.

- RÉGALDO Marc, "La Révolution modérée", *Nouvelle histoire des idées politiques* (editör: Pascal Ory), Paris, Hachette, 1993.
- RÉGALDO Marc, "Le radicalisme révolutionnaire", *Nouvelle histoire des idées politiques* (editör: Pascal Ory), Paris, Hachette, 1993.
- RÉGENT Frédéric, "Préjugé de couleur, esclavage et citoyenneté dans les colonies françaises (1789-1848)", *La Révolution française*, No. 9, 2015. (<http://lrf.revues.org/1403>)
- RENAUT Alain, *Histoire de la philosophie politique. 3-Lumières et romantisme*, Paris, Calmann-Lévy, 1999.
- REVAULT D'ALLONES Myriam, "Rousseau et le jacobinisme: pédagogie et politique", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 234, 1978.
- REVAULT D'ALLONES Myriam, "Le jacobinisme ou les apories du politique", *Revue Française de Science Politique*, Paris, Août 1986.
- RİALS Stéphane, *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, Paris, Hachette, 1988.
- RİHS Charles, *Les philosophes utopistes*, Paris, Éditions Marcel Rivière et Cie., 1970.
- RIVIÈRE Claude, "La ritualisation des mythes révolutionnaires", *Mythe et Révolutions* (editör: Yves Chalas), Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1990.
- ROBESPIÈRE, "Observations sur les moyens de faire utilement la guerre", *Défenseur de la Constitution*, No. 1, 1792 (1). (<http://gallica.bnf.fr>)
- ROBESPIÈRE, "Sur la Fédération de 1792", *Défenseur de la Constitution*, No. 10, 1792 (2). (<http://gallica.bnf.fr>)
- ROBESPIÈRE, "Des maux et des ressources de l'état", *Défenseur de la Constitution*, No. 11, 1792 (3). (<http://gallica.bnf.fr>)
- ROBESPIÈRE, *Discours sur la peine de mort*, 1791. (https://fr.wikisource.org/wiki/Discours_sur_la_peine_de_mort_Robespierre_1791)
- ROBESPIÈRE, *Lettres de Maximilien Robespierre, membre de la Convention Nationale de France à ses commettants*, 1792-1793. (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k10463324/f1.image>)
- ROBESPIÈRE, *Textes choisis*, Paris, Éditions Sociales, 3 Cilt, 1973-1974.
- ROBESPIÈRE, *Discours et rapports à la Convention*, Paris, Union Générale d'Éditions, 1965.
- ROBESPIÈRE, *Devrimin Bağrından*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Çan Yayınları, 1975.
- ROBESPIÈRE, *Ayaklar Baş Olunca (Jakoben Söylevler)*, çev. İlhan Erman, Ankara, İlkeriş Yayınları, 2008.
- ROLLAND-BOULESTREAU Anne, "Micro-histoire et terreur en province: itinéraire d'un 'général incendiaire' en Vendée militaire (mars-juillet 1794)", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 380, 2015. (<http://ahrf.revues.org/13495>)
- ROSANVALLON Pierre, *Le peuple introuvable*, Paris, Gallimard, 1998.
- ROSSO Maxime, "Les réminiscences spartiates dans les discours et la politique de Robespierre de 1789 à Thermidor", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 349, 2007. (<http://ahrf.revues.org/11210>)
- ROUSSEAU Jean-Jacques, *Émile ou De l'éducation*, Paris, Librairie Aristide Quillet, 2 Cilt, 1928. (Türkçesi: *Émile ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.)
- ROUSSEAU Jean-Jacques, *Du contrat social-Lettres à M. D'Alembert-Considérations sur le gouvernement de Pologne etc.*, Paris, Classiques Garnier, 1954.
- ROUSSEAU Jean-Jacques, *Du contrat social*, Paris, Seuil, 1977. (Türkçeleri: *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Adam, 1982; *Toplum Sözleşmesi*, çev. Alpagut Erenulu, Anka-

- ra, Öteki Yayınevi, 1996; *Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukukun İlkelerine Dair*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2006.)
- ROUSSEAU Jean-Jacques, *Discours sur les sciences et les arts-Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, Paris, Garnier-Flammarion, 1971. (Türkçesi: *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul, Say Yayınları, 1986.)
- ROUSSEAU Jean-Jacques, *Économie politique*, Paris, PUF, 1986. (Türkçesi: *Ekonomi Politik*, çev. İsmet Birkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.)
- ROUSSEAU Jean-Jacques, *Les confessions*, Paris, Gallimard, 2 Cilt, 1991. (Türkçesi: *İtiraflar*, çev. Kenan Somer, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.)
- ROUVILLOIS Frédéric, "Saint-Just fasciste?", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- ROUX Jacques, *Discours sur les moyens de sauver la France et la liberté, prononcé par Jacques Roux*, Paris, Éditions d'Histoire Sociale, 1967.
- ROUX Jacques, *Discours sur le jugement de Louis-le-dernier, sur la poursuite des agitateurs, des acapareurs et des traîtres*, 1792. (<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5475211x/f.4image>)
- ROUX Jacques, *Le "Publiciste de la République" par Jacques Roux*, 1793. (<https://unsansculotte.wordpress.com/2013/02/08/le-publiciste-de-jacques-roux/>)
- ROZA Stéphanie, "Former les citoyens de la République, de Morelly à Babeuf", *La Révolution française*, No. 6, 2014. (<https://lrf.revues.org/1150>)
- RUDÉ George, *Fransız Devrimi*, çev. Ali İhsan Dalgıç, İstanbul, İletişim, 2015.
- RUDÉ George, "La section des Champs-Élysées et l'indemnité des quarante sous (Ventôse an II)", *Annales historiques de la Révolution française*, No.232, 1978. (https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1978_num_232_1_1021)
- RUDELLE Odile, "La République aujourd'hui", *Revue Française de Science Politique*, Paris, Juin 1999.
- SAİNT-JUST, *L'esprit de la révolution*, Paris, Union Générale d'Éditions, 1963.
- SAİNT-JUST, *Œuvres choisies*, Paris, Gallimard-Idées, 1968.
- SAİNT-VİCTOR Jacques de, "L'action parlementaire et les clubs contre-révolutionnaires", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- SARICA Murat, *Fransa ve İngiltere'de Emredici Vekâletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş*, İstanbul, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1969.
- SARICA Murat, *Fransız İhtilâli*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1970.
- SAVRAN Gülnur, *Sivil Toplum ve Ötesi. Rousseau, Hegel, Marx*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1987.
- SCHAMA Simon, *Yurttaşlar. Fransız Devriminin İçerden Tarihi*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Alfa, 2015.
- SCHECHTER Ronald, "Kutsal Dağ ve Fransız Devrimi", *Doğu Batı*, Sayı 78, Ağustos, Eylül, Ekim 2016.
- SCHERER René, "La queue de Robespierre (sur le langage de la terreur)", *L'Homme et la Société*, No. 83-64, 1982. (http://www.persee.fr/doc/homso_0018-4306_1982_num_63_1_2072)
- SCHMITT Carl, *La notion de politique. Théorie du partisan*, Paris, Champs-Flammarion, 1992. (Türkçesi: *Siyasal Kavramı*, çev. E. Göztepe, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.)
- SCHÖNPFUG Daniel, "Le culte de la Raison à Strasbourg: facteurs locaux, nationaux et régionaux", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriistes, 2008.
- SCOTT Samuel F., "L'armée royale et la première République", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.

- SECHER Reynald, *La Vendée-Vengé. Le génocide franco-français*, Paris, Perin, 2006.
- SECHER Reynald, "La guerre de Vendée: guerre civile, génocide, memoricide", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- SEREBRYAKOVA Galina, *Fransız Devriminde Kadınlar*, çev. Ahmet Açan, İstanbul, Evrensel Yayınları, 1998.
- SERNA Pierre, "Le pari politique de Brissot ou lorsque le Patriote Français, l'Abolitionniste Anglais et le Citoyen Américain sont unis en une seule figure de la liberté républicaine", *La Révolution française*, No. 5, 2013. (<https://lrf.revues.org/1021>)
- SERNA Pierre, "Introduction. La Femme et l'homme nouveaux, une longue gestation de 225 ans... et plus...", *La Révolution française*, No. 6, 2014. (<https://lrf.revues.org/1158>)
- SERNA Pierre, "Que s'est-il dit à la Convention les 15, 16 et 17 pluviôse an II. Ou lorsque la naissance de la citoyenneté universelle provoque l'invention du 'crime de lèse-humanité'", *La Révolution française*, No. 7, 2014. (<https://lrf.revues.org/1208>)
- SERNA Pierre, "Politiques de Rousseau et politiques de Robespierre: faux semblants et vrais miroirs déformés", *La Révolution française*, No. 9, 2015. (<https://lrf.revues.org/1413>)
- SİEYÈS Emmanuel, "Ayrıcalıklar Üzerine Deneme", çev. Süheyp Derbil, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 1-2, 1951.
- SİEYÈS Emmanuel, *Qu'est-ce que le Tiers-État?*, Paris, Champs-Flammarion, 1988. (Türkçe-si: "Üçüncü Sınıf" Nedir?, çev. İsmet Birkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.)
- SİMONETTİ Pascal, "Les monarchiens: la révolution à contretemps", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- SIRONNEAU Jean-Pierre, "Les équivoques de la religion révolutionnaire", *Mythe et Révolutions* (editör: Yves Chalas), Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1990.
- SOBOUL Albert, *Histoire de la Révolution française*, Paris, Gallimard-Idées, 2 Cilt, 1967-1968.
- SOBOUL Albert, *La civilisation et la Révolution française*, Paris, Les Éditions Arthaud, 1988.
- SOBOUL Albert, *Dictionnaire historique de la Révolution française*, Paris, PUF, 1989.
- SOBOUL Albert, *Fransız Devrimi'nin Kısa Tarihi*, çev. İsmail Yarkin, İstanbul, İnter Yayınları, 1989.
- SOBOUL Albert, *Les sans-culottes parisiens en l'an II*, Paris, Seuil, 2004.
- SOBOUL Albert, "Sentiment religieux et cultes populaires pendant la Révolution. Saintes patriotes et martyrs de la liberté", *Archives des Sciences Sociales des Religions*, No. 2, 1956. (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/assr_00039659_1956_num_2_1_1297)
- SOLÉ Jacques, *La Révolution en questions*, Paris, Seuil, 1988.
- SOLÉ Jacques, "1789 Les quatre coups", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- SONTHONAX, *Proclamation au nom de la République*, 1793. (<http://mjp.univ-perp.fr/constit/ht1793.htm>)
- SOULA Mathieu, "Les taxes locales révolutionnaires sous la Terreur: simple expédient ou manifestation d'une ambition politique et sociale? Le cas de l'Hérault (août 1792-an III), *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriistes, 2008.
- STAROBİNSKİ Jean, *Özgürlüğün İcadı 1700-1789 ve Aklın Amblemleri*, çev. Haldun Bayrı, İstanbul, Metis, 2012.
- STEEL Mark, *Ben Bu Devrimi Sevdim!*, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul, Aykırı, 2006.

- SUTHERLAND Donald, "Les pendaisons populaires dans les Bouches-du-Rhône et le Sud-Est en 1792 et 1793. Pouvoir judiciaire et démocratie directe", *Les politiques de la Terreur 1793-1794* (editör: Biard), Rennes, Presse Universitaires de Rennes et Société des Études Robespierriennes, 2008.
- TALMON J.L., *Les origines de la démocratie totalitaire*, Paris, Calmann-Lévy, 1966.
- TANILLI Server, *Dünyayı Değiştiren On Yıl. Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)*, İstanbul, Say Yayınları, 1989.
- TANILLI Server, *Fransız Devrimi'nden Portreler*, İstanbul, Cem Yayınları, 1993.
- THİBAU Jacques, *Le temps de Saint-Domingue. L'esclavage et la Révolution française*, Éditions Jean-Claude Lattès, 1989.
- THIERS M. A., *Histoire de la Révolution française*, Paris, Furne et Cie, 10 Cilt, 1857.
- THOMSON Ann, "La référence à l'Angleterre dans le débat autour de la République", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- THUMEREL Isabelle, "La participation du peuple par l'élection dans les Constitutions de 1791 à 1848", *Jurisdiction*, No. 4, 2010.
(www.jurisdiction.net/pdf/numero4/aut4_THUMEREL.pdf)
- TILLY Charles, *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*, çev. Özden Arkan, İstanbul, Afa Yayınları, 1995.
- TİMUR Taner, *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*, İstanbul, Yordam Kitap, 2016.
- TİMUR Taner, "Sivil Toplum, Jakobenler ve Toplum", *Mülkiye*, No. 219, Kasım-Aralık 1999.
- TİMUR Taner, "Sivil Toplum, Jakobenler ve Devrim", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 205, Temmuz 2011.
- TOCQUEVILLE Alexis de, *Eski Rejim ve Devrim*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1995.
- TOZZI Christopher, "Les troupes étrangères, l'idéologie révolutionnaire et l'État sous l'Assemblée constituante", *Histoire, Économie et Société*, 2014/3.
(<https://doi.org/10.3917/hes143.0052>)
- TULARD Jean (editör), *La Contre-Révolution. Origines, histoire, postérité*, Paris, Perrin, 2013.
- TULARD Jean, "Les premiers complots et la fuite du roi", *La Contre-Révolution* (editör: Tulard), Paris, Perrin, 2013.
- USANDIVARAS Muriel, "Le sentiment républicain dans le théâtre français de 1789 à 1792", *Révolution et République. L'exception française* (editör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.
- USLU Ateş, "Jakobenizm ve Devrimci Halk Hareketleri (1789-1794)", *Doğu Batı*, Sayı 78, Ağustos, Eylül, Ekim 2016.
- USLU Ateş, "Eski Rejim'den Birinci İmparatorluk Dönemine Fransa'da Opera", *Prof. Dr. Oğuz Anaran'a Armağan*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2016.
- ÜSTEL Füsün, *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Ankara, Dost Kitabevi, 1999.
- VARİKAS Éliénor, "L'égalité et ses exclu(e)s", *L'Homme et la Société*, No. 94, 1989.
(http://www.persee.fr/doc/homso_0018-4306_1989-num-94-4-2441)
- VARLET Jean-François, *Le mandat impératif et la démocratie directe*, 1792.
(<http://unsansculotte.wordpress.com/2013/02/11/varlet-sade-et-les-enrages-le-mandat-imperatif-et-la-democratie-directe-1792/>)
- VARLET Jean-François, *Déclaration solennelle des Droits de l'homme dans L'État social*, 1793.
<https://unsansculotte.wordpress.com/2013/02/11/declaration-lhomme-dans-letat-social-par-jean-francois-varlet-1793/>)
- VERMOREL A. (editör), *Œuvres de Robespierre*, Paris, F. Cournol, 1866.

(https://fr.wikisource.org/wiki/Ceuvres_de_Robespierre/Texte_entier)

VERMOREL A., *Ceuvres de J.P. Marat (L'Ami du Peuple)*, Paris, Décembre-Alonnier, Libraire-Éditeur, 1869.

(<https://archive.org/stream/uvresdejpmaratl01maragoog/uvresdejpmaratl01maragoog.txt>)

VIGUERIE Jean de, *Histoire et dictionnaire du temps des Lumières 1715-1789*, Paris, Robert Laffont, 2003.

VIGUERIE Jean de, "La persécution antireligieuse", *Le livre noir de la Révolution française* (éditör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.

VINCENT Bernard, "Thomas Paine et les ambiguïtés de la référence américaine", *Révolution et République. L'exception française* (éditör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.

VIOLA Paolo, "Luttes pour l'hégémonie au printemps 1793", *Girondins et Montagnards. Colloque en Sorbonne 14 décembre 1795* (sous la direction de Albert Soboul), Paris, Société des études robespierristes, 2012. (<https://books.google.fr/>)

VOLTAIRE, *Dictionnaire philosophique*, Paris, Ernest Flammarion, (tarihsiz). (Türkçesi: *Felsefe Sözlüğü*, çev. Lütfi Ay, İstanbul, İnkılâp, 2011.)

VOLTAIRE, *Traité sur la tolérance*, Paris, GF Flammarion, 1989.

VOLTAIRE, *Zadig et autres contes*, Paris, Bookking International, 1993.

VOVELLE Michel, *La chute de la monarchie 1787-1792*, Paris, Seuil, 1972.

VOVELLE Michel, *La Révolution contre l'église. De la raison à l'Être Suprême*, Bruxelles, Éditions Complexe, 1988.

VOVELLE Michel (éditör), *Révolution et République. L'exception française*, Paris, Éditions Kimé, 1994.

VOVELLE Michel, *Les Jacobins. De Robespierre à Chevènement*, Paris, Éditions de la Découverte, 1999.

VOVELLE Michel, *Gençler İçin En Güzel Fransız Devrimi*, çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

VOVELLE Michel, "La République ou l'exception française", *Révolution et République. L'exception française* (éditör: Vovelle), Paris, Éditions Kimé, 1994.

VOVELLE Michel, "La politique religieuse de la Révolution française", *Histoire de la France religieuse* (éditör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.

VOVELLE Michel, "Du serment constitutionnel à l'ex-voto peint: un exemple d'histoire régressive", *Histoire de la France religieuse* (éditör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.

VOVELLE Michel, "C'est la faute à la Révolution", *Histoire de la France religieuse* (éditör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.

VOVELLE Michel, "Cultes révolutionnaires et religions laïques", *Histoire de la France religieuse* (éditör: Le Goff & Rémond), Paris, Seuil, 2001.

VOVELLE Michel, "L'image des minorités politiques sous la Révolution", *Minorités politiques en Révolution* (éditör: Peyrard), Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence, 2007.

WAHNİCH Sophie, *L'impossible citoyen. L'étranger dans le discours de la Révolution française*, Paris, Albin Michel, 1997.

WAHNİCH Sophie, *La longue patience du peuple. 1792. Naissance de la République*, Paris, Payot, 2008.

WAHNİCK Sophie, *L'intelligence politique de la Révolution française. Documents commentés*, Paris, Textuel, 2012.

- WAHNİCK Sophie, BÉLISSA Marc, "Les crimes des Anglais: trahir le droit", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 300, 1995.
(https://www.persee.fr/doc/ahrf_0003-4436_1995_num_300_1_1785)
- WAHNİCK Sophie, "De l'économie émotive de la Terreur", *Annales*, Juillet-Août 2002.
(https://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_2002_num_57_4_280085)
- WAHNİCK Sophie, "La terreur comme fondation, de l'économie émotive de la terreur", *Les Cahiers Psychologie Politique*, No. 3, Avril 2003.
(<http://odel.revues.inist.fr/cahierspsychologiepolitique/index.php?id=1605>)
- WAHNİCK Sophie, "Terör ve Terörizm. İmgenin Sürekliliği ve İmgelem Karmaşası", *Doğu Batı*, Sayı 78, Ağustos, Eylül, Ekim 2016.
- WALTER E.V., "Montesquieu'den Teröristlere Şiddet Politikaları", *Cogito*, Kış-Bahar 1996.
- WHATMORE Richard & LİVESEY James, "Étienne Clavière, Jacques-Pierre Brissot et les fondations intellectuelles de la politique des girondins", *Annales historiques de la Révolution française*, No. 321, 2000. (<https://ahrf.revues.org/175>)
- WİNOCK Michel, *L'Échec au roi 1791-1792*, Villeneuve-d'Ascq, Club Histoire. Focus, 1990.
- WİNOCK Michel, "Varennes: Le roi s'enfuit", *Les Collections de l'Histoire. La Révolution française*, No. 25, Octobre-Décembre 2004.
- WOİMBÉE Grégory, "La Révolution intermittente. Fragments intempestifs d'historiographie postrévolutionnaire", *Le livre noir de la Révolution française* (editör: Escande), Paris, Les Éditions du Cerf, 2008.
- WORONOFF Denis, *La République bourgeoise de Thermidor à Brumaire 1794-1799*, Paris, Seuil, 1972.
- YALOM Marilyn, *Kan Kardeşler. Kadınların Belleğinde Fransız Devrimi*, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul, Çitlembik Yayınları, 2004.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988

Edebi Yapıtlar:

- BÜCHNER Georg, *La Mort de Danton*, Paris, L'Arche, 1953.
- CARPENTİER Alejo, *Le siècle des Lumières*, Paris, Gallimard, 1962.
- CUTRUFELLİ Maria Rosa, *Bir Düş İçin Yaşayan Kadın. Olympe*, çev. Hande Loddio, İstanbul, Everest Yayınları, 2008.
- DİCKENS Charles, *İki Şehrin Hikayesi*, çev. Füsün Elioğlu, İstanbul, Oda Yayınları, 2004.
- FAJARDİE Frédéric H., *La lanterne des morts*, Paris, Lattès, 2006.
- FRANCE Anatole, *Tanrılar Susamışlardı*, çev. Erdoğan Alkan, İstanbul, Bordo Siyah, 2003.
- GALLO Max, *Bleu Blanc Rouge*, Paris, XO Éditions, 2000.
- HUGO Victor, *1793 Devrimi*, çev. Alev Er, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984.
- MARGERİT Robert, *La Révolution*, 4 Cilt, Paris, Éditions Phébus, 1989.
- PERRY Anne, *À l'ombre de la guillotine*, Paris, Éditions 10/18, 2004.
- ZWEİG Stefan, *Fouché*, Paris, Grasset, 1969. (Türkçesi: *Joseph Fouché. Bir Politikacının Portresi*, çev. Gülperi Sert, İstanbul, Can Yayınları 2009.)
- ZWEİG Stefan, *Marie-Antoinette*, Paris, Grasset, 2006. (Türkçesi: *Marie Antoinette. Vasat Bir Karakterin Portresi*, çev. Tefik Turan, İstanbul, Can Yayınları, 2010.)

DİZİN

A

Admirat, 284
Aiguillon Dükü, 361
Albitte, 82, 84, 105
Amar, 341, 357, 361
Anaxagoras, 300, 365
Arendt, Hannah, 24
Argos, 108
Aristoteles, 332
Artois Kontu, 9
Astraia, 136
Augustus (Octavianus), 42, 136, 137, 138,
147, 250

B

Bailly, 55, 290, 361
Bara, 88
Barbaroux, 361, 363
Bardot, Brigitte, 297
Barère, 8, 9, 10, 11, 18, 33, 51, 52, 66, 72,
115, 130, 131, 151, 153, 155, 172, 176,
188, 211, 218, 219, 226, 227, 230, 231,
234, 238, 239, 240, 241, 243, 246, 247,
265, 297, 302, 307, 318, 324, 337, 341,
357, 361
Barnave, 47, 55, 362, 368
Barras, 359, 362
Basire, 131, 132, 134, 159, 198, 224
Batz Baronu, 132

Bender, 63
Bentham, Jeremy, 225
Bergasse, 362
Billaud-Varenne, 18, 20, 21, 25, 57, 104,
113, 116, 127, 131, 135, 152, 157, 219,
227, 264, 289, 292, 293, 314, 315, 316,
330, 332, 341, 358, 362, 365
Bo, 82, 85, 264
Bontemps, 236
Bouchotte, 187
Bourdon de l'Oise, 71, 134, 143, 150, 171,
189, 190, 230, 284, 340, 342, 345, 357,
363
Bourdon, Léonard, 85, 319
Briez, 130, 131
Brissot, 51, 55, 190, 192, 193, 194, 195,
213, 232, 235, 261, 272, 291, 351, 353,
363, 374, 377, 386, 400, 403
Brival, 104
Brunswick Dükü, 158, 363
Brutus (Cordelierler üyesi), 114, 170, 176
Brutus, Lucius Junius (Yaşlı), 165
Brutus, Marcus Junius (Genç), 42, 82, 137,
147, 148, 155, 271, 298, 299, 300
Burke, Edmund, 222
Buzot, 196, 363, 374
Büyük İskender, 148

C

Calas, Jean, 316
 Caligula, 42, 136
 Cambon, 22, 79, 80, 86, 132, 204, 227,
 353, 357, 363
 Campe, Joachim Heinrich, 225
 Camus, 363
 Carlos IV, 174
 Carnot, 8, 18, 130, 204, 219, 220, 283,
 298, 337, 339, 340, 352, 357, 363
 Carra, 124, 179, 364
 Carrier, 171, 172, 187, 283, 357, 364
 Casta, Laetitia, 297
 Castellane Kontu, 364
 Cathelineau, 364
 Catilina, 195, 354
 Cazalès, 364
 Chabot, 122, 128, 131, 132, 134, 158, 159,
 184, 190, 198, 224, 229, 347, 353, 364
 Chalier, 88, 321
 Charette, 154, 184, 364
 Charles VII, 243
 Chartres Dükü, 365
 Chaumette, 50, 54, 82, 85, 86, 88, 102,
 106, 107, 115, 116, 135, 171, 187, 198,
 354, 365, 369
 Chénier, Marie-Joseph, 87, 223, 224, 300,
 316, 317, 321, 365
 Choiseul-Gouffier, 214
 Choudieu, 220
 Cicero, 9, 147, 354
 Clarkson, Thomas, 225
 Claudius, 136
 Clauzel, 190
 Clermont-Tonnerre, 292
 Cloots, 29, 32, 85, 105, 121, 135, 141, 164,
 187, 201, 203, 218, 225, 229, 230, 231,
 365
 Clovis, 90, 279
 Cobourg, 130
 Collot d'Herbois, 18, 32, 71, 81, 93, 104,
 116, 125, 126, 127, 135, 151, 152, 153,
 170, 172, 176, 189, 227, 239, 240, 243,
 284, 342, 357, 358, 362, 365

Condé Prensi, 365

Condorcet, 291, 312, 324, 325, 365, 380,
 382, 385
 Corday, Charlotte, 108, 366, 368, 372
 Coupé, 141
 Couthon, 18, 67, 68, 69, 71, 75, 189, 270,
 283, 284, 345, 358, 366
 Crassus, 147
 Cromwell, 176, 250
 Custine, 111, 213, 366

D

D'Holbach, 312
 Danican, 154
 Dante, 153
 Danton, 9, 11, 49, 50, 52, 66, 79, 80, 101,
 102, 105, 112, 119, 122, 127, 128, 129,
 132, 133, 134, 135, 139, 142, 150, 152,
 156, 157, 164, 168, 189, 190, 191, 193,
 194, 195, 196, 198, 204, 208, 218, 229,
 234, 257, 270, 273, 278, 291, 329, 343,
 347, 366, 368, 374, 378
 David, 144, 283, 285, 319, 357, 366
 De Kock, 187
 De Lessart, 367
 Delacroix, 130, 190, 196, 347, 366
 Delaunay, 132, 190
 Demonax, 149
 Deneuve, Catherine, 297
 Desgrouas, 264
 Desmoulins, 32, 122, 123, 128, 129, 135,
 136, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 150,
 151, 153, 156, 157, 158, 159, 161, 163,
 171, 188, 190, 195, 196, 198, 250, 367
 Dillon, Arthur, 123, 152, 153, 198
 Dillon, Théobald, 123
 Dionysos, 163
 Domitianus, 136
 Drouet, 51
 Dubois-Crancé, 340, 345
 Ducos, 47
 Dufay, 367
 Dumas, 358, 359
 Dumont, 82, 343

Dumouriez, 140, 179, 193, 195, 198, 207,
210, 213, 220, 227, 363, 365, 367, 374
Duperret, 367
Duport, 291, 362, 368

E

Espagnac başpapazı, 198
Euribiades, 30

F

Fabre d'Églantine, 132, 139, 142, 143, 150,
157, 168, 171, 190, 198, 300, 347, 349,
353, 368
Fauchet, 90, 368
Ferdinando III, 174
Fouché, 32, 67, 82, 83, 85, 87, 91, 93, 264,
343, 344, 345, 354, 357, 368
Fouquier-Tinville, 198, 342
Fox, Charles James, 222
Francastel, 368
Franz II, 174, 240
Frey kardeşler, 158, 198
Friedrich Wilhelm II, 174, 240

G

Galileo, 155
Garnier de Saintes, 227, 232
Garrau, 368
Gaston, 50
Genç Cato, 155, 271
Genest, 213, 214
Gensonné, 195, 278, 368
George III, 123, 174, 212, 231, 237, 240,
242, 245, 246
Gobel, 85, 93, 154, 187, 369
Godwin, William, 222
Gorani, 225
Gorsas, 124, 179, 369
Gracchus, 300, 316
Grégoire, 85, 209, 301, 307, 308, 369
Guadet, 98, 195, 225, 278, 369
Guillaume Tell, 184, 215
Guillotin, Joseph Ignace, 55
Guyomar, 369

Guzman, 158, 196, 198

H

Hamilton, Alexander, 225
Hanibal, 30, 299
Hanriot, 187, 358, 359
Hébert, 50, 55, 82, 88, 89, 92, 93, 102,
106, 107, 108, 109, 112, 114, 115, 117,
119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127,
129, 142, 143, 147, 151, 152, 153, 154,
159, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 177,
180, 187, 190, 192, 193, 196, 197, 272,
278, 347, 349, 369, 389
Hévétiüs, 95, 312
Henri IV, 300
Hentz, 369
Herakles (Herkül), 25, 149, 213, 300
Hérault de Séchelles, 18, 20, 157, 189, 192,
193, 198, 218, 369
Héron, 189
Hobbes, Thomas, 270
Hoche, 211, 352
Holophernes, 108
Houchard, 244
Hume, David, 140
Hydra, 105

I

Iason, 149
Ingrand, 104
İsa, 88, 91, 92, 93, 102, 341
İsnard, 370

J

James II, 148
Javogues, 82, 105, 343, 357
Jeanbon Saint-André, 18, 105, 130, 135,
170, 248, 370
Jefferson, Thomas, 84
Jeffreys, 148
Jourdan (general), 211
Jourdan (vekil), 220
Judith, 108
Julien de Toulouse, 132, 353

Jullien de la Drôme, 283

K

Kant, Immanuel, 332

Katerina II, 174, 231

Kısa Pépin, 279

Klopstock, Friedrich Gottlieb, 225

Konfüçyüs, 105

Kosciusko, Tadeusz, 225

L

La Chevadière, 236

La Fayette, 111, 140, 144, 146, 174, 193,
194, 213, 370, 373

La Rochejaquelein, 370

Lados, Pierre Choderlos de, 194

Lacombe, Claire, 370

Lacoste, Élie, 343

Laiguelot, 82

Lakanal, 323

Lameth (Alexandre, Charles ve Théodore),
194

Lameth, Alexandre, 111, 213, 362, 368, 370

Lanot, 104

Lapallière, 111

Laplanche, 56, 81, 82, 91

Lasource, 224, 371

Laya, Jean-Louis, 316, 317

Le Chapelier, 337

Le Guen de Kerangal, 371

Lebas, 358, 359

Lebrun, 73, 213

Leclerc, 371

Legendre, 190, 198

Lemierre, Antoine-Marin, 316, 317

Léon, Pauline, 371

Leopold II, 174, 372

Lepeletier, 88, 299, 321, 324, 325, 328,
329, 332, 371

Lequinio, 82, 87, 283, 323, 371

Lescot-Fleuriot, 187, 284, 359

Levasseur, 371

Levenneur, 111

Lindet, 8, 18, 22, 190, 219, 337, 371

Louis XIII, 136

Louis XV, 25, 372

Louis XVI, 40, 62, 79, 138, 149, 194, 213,
226, 248, 290, 292, 296, 341, 365, 368,
370, 372, 373, 375

Louis, Antoine, 55

Loustalot, 140

Louvet, 372

Lullier, 198

Lykurgos, 275

M

Machiavelli, 34, 60, 136, 138, 141, 148,
149, 154, 250

Macintosh, James, 225

Madame Roland, 178

Madison, James, 225

Magdalena, 92

Mallarmé, 353

Malouet, 372

Manlius, 191, 192

Marat, 7, 9, 47, 81, 88, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 119, 127, 134, 139, 140, 146,
149, 151, 154, 171, 176, 178, 192, 195,
257, 294, 299, 300, 317, 321, 366, 371,
372, 376

Marceau, Sophie, 297

Marcus Antonius, 319

Maribon-Montant, 65

Marie-Antoinette, 19, 51, 55, 114, 158,
173, 178, 372

Martineau, 373

Marx, Karl, 335

Mathieu, Mireille, 297

Matthews, 127

Mauray, 373

Mazuel, 125

Mentor, 148

Mercurius, 345

Merda, 359

Merlin de Douai, 71

Merlin de Thionville, 135, 340

Meryem, 95

Mirabeau, 47, 81, 163, 193, 194, 195, 247,
290, 312, 373
Momoro, 85, 88, 106, 169, 171, 172, 187
Montaut, 141
Montesquieu, 9, 34, 35, 37, 61, 147, 251,
256, 331, 332
Morris, Gouverneur, 84, 342
Mounier, 362, 373

N

Napolyon, 342, 359, 362, 364, 365, 366,
368, 373, 375, 376
Necker, 213
Neron, 136, 138, 298
Neufchâteau, 223, 318
Noailles Vikontu, 373

O

Odysseus, 148
Olympe de Gouges, 55, 373
Orléans Dükü (Philippe-Égalité), 55, 192,
193, 195, 213, 365, 373
Orpheus, 149

P

Pache, 50, 116, 187, 374
Paine, Thomas, 222, 225, 229, 230, 231,
374
Paoli, Pascal, 304
Papa VI. Pius, 174
Pauw, Cornelius de, 225
Payan, 72, 147, 187, 285, 359
Pelletier, Nicolas Jacques, 55
Pereira, 159, 187
Perikles, 341
Pestalozzi, Johann Heinrich, 225
Pétion, 190, 363, 374
Philippeaux, 122, 128, 134, 143, 150, 157,
171, 190, 196, 374
Pichegru, 211, 352
Pitt, William, 115, 116, 123, 124, 130, 135,
139, 140, 141, 149, 151, 152, 175, 179,
188, 212, 227, 232, 237, 238, 245, 374
Platon, 10, 146, 249, 295, 314

Polverel, 374, 377
Pompeius, 147
Pons de Verdun, 233
Porcius Lecca, 43
Précý Kontu, 184
Price, Richard, 222
Priestley, Joseph, 222, 223, 225
Prieur de la Côte-d'Or, 18, 374
Prieur de la Marne, 18, 130, 301, 374
Proli, 158, 159, 187
Provence Kontu, 375

R

Rabaut Saint-Étienne, 293, 312, 375
Ramel de Nogaret, 353
Regulus, 192
Rémy, 90, 91
Renault, Cécile, 196, 284, 341
Richard, 220
Richelieu, 136
Robespierre, 375
Robespierre, Augustin, 358, 359
Robespierre, Maximilien, 7, 9, 10, 11, 18,
20, 25, 26, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41,
49, 52, 53, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67,
68, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 94, 95,
100, 101, 102, 103, 105, 112, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 126, 128, 130,
131, 132, 134, 135, 138, 142, 143, 149,
151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 162, 163, 164, 168, 169, 176, 188,
189, 190, 191, 196, 202, 203, 204, 205,
207, 208, 209, 210, 211, 212, 218, 219,
221, 229, 230, 236, 237, 238, 239, 240,
243, 247, 248, 249, 255, 256, 257, 258,
259, 263, 268, 269, 270, 277, 280, 281,
282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290,
293, 294, 295, 298, 316, 317, 318, 319,
321, 322, 323, 324, 331, 335, 336, 338,
339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346,
347, 350, 356, 357, 358, 359, 362, 363,
364, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372,
373, 374, 376, 377
Roland, 178, 179, 190, 351, 375

Romme, 265, 301, 316
 Ronsin, 52, 55, 82, 125, 126, 143, 148,
 168, 169, 170, 172, 187, 347, 375
 Rousseau, Jean-Jacques, 37, 40, 88, 91, 144,
 156, 257, 270, 277, 280, 281, 282, 283,
 289, 290, 294, 296, 299, 313, 314, 320,
 322, 330, 332
 Roux, Jacques, 9, 47, 172, 282, 371, 376,
 377
 Royer, 49, 50, 115
 Ruamps, 69
 Rühl, 190

S

Saint-Just, 8, 11, 17, 18, 33, 37, 39, 40, 57,
 58, 62, 64, 65, 66, 67, 75, 171, 177, 180,
 181, 186, 188, 191, 196, 198, 202, 231,
 233, 234, 236, 257, 259, 263, 264, 265,
 266, 267, 268, 269, 287, 289, 323, 324,
 330, 331, 332, 333, 336, 338, 339, 345,
 352, 358, 376
 Salles, 369, 376
 Sallustius, 136
 Santerre, 9, 376
 Sartine, 196
 Saturnus, 196
 Schmidt, Tobias, 55
 Schmitt, Carl, 239
 Scipio, 30
 Selim III, 214
 Sémonville Markisi, 214
 Sezar, 26, 82, 136, 137, 138, 147, 165, 250,
 271, 298, 303, 319
 Sidney, Algernon, 154, 238
 Sieyès, 36, 85, 290, 376
 Simon, 158
 Simond, 198, 288
 Sokrates, 10, 183, 275
 Solon, 275
 Sonthonax, 374, 377
 Sulla, 42, 43

T

Tacitus, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 145,
 146, 153, 250

Talleyrand, 312
 Tallien, 71, 190, 345, 357, 358
 Target, 377
 Telemakhos, 148
 Themistokles, 30
 Théot, Catherine, 341
 Thouret, 290
 Thrasybulos, 147, 148
 Thuriot, 51, 130, 168, 224, 340, 377
 Tiberius (imparator), 42, 136, 250
 Tiberius Gracchus, 316
 Tourville, 111
 Turreau, 377

V

Vadier, 341, 357
 Varlet, 371, 377
 Vergniaud, 55, 196, 224, 278, 377
 Vérigni, 111
 Verres, 354
 Vespasianus, 145, 146, 250
 Viala, 88
 Vincent, 106, 112, 114, 117, 125, 126, 143,
 168, 169, 170, 176, 187, 196, 378
 Vitellius, 145, 146
 Voltaire, 88, 91, 100, 299, 312, 316, 317,
 319

W

Wandelaincourt, 209
 Washington, George, 225, 342
 Westermann, 198, 378
 Wilberforce, William, 225
 Williams, David, 225
 Witt, Johan de, 154
 Wollstonecraft, Mary, 222

Y

Yaşlı Cato, 234
 York Dükü, 158

Z

Zeus, 136

“Barış içindeki halkçı yönetimin dayanağı erdemse, devrim içindeki halkçı yönetimin dayanağı hem erdem hem terördür. Erdemsiz terör zararlıdır, terörsüz erdem güçsüzdür. Terör, çabuk işleyen, katı ve bükülmez adaletten başka bir şey değildir; dolayısıyla erdemden türer.”

Maximilien ROBESPIERRE

“Bize korumalar verilmesinden söz edildi. Bu önerinin iyi bir niyetle ortaya atıldığına inanmak istiyorum. Ama çevrelerinde korumaların bulunmasını isteyenlerin sadece despotlar olduğunu ve bizim despotlarla bir tutulacak insanlar olmadığımızı da vurgulamam gerek.”

Georges COUTHON

“Şunu bilelim ki, eğer yıkım mızraklarla gerçekleştirilebiliyorsa, toplumsal yapı da ancak aklın ve dehanın pergeliyle inşa edilip yükseltilebilir.”

Georges Jacques DANTON

“Eğitimin çeşitli avantajları Cumhuriyet’in eşit yurttaşlarının arasında hepsini kapsayacak şekilde dağıtılmalıdır. Çünkü ne denirse densin, bu avantajlara ilişkin küçük değişikliklerin bulunması bile, insanlar arasında sayısız farklılıkların doğmasına ve çok katı eşitsizliklerin oluşmasına yol açar.”

Louis Michel LEPELETIER

“Bir devlette herkes özgürlüğü tutkularını ve para hırsını serbestçe tatmin etmek olarak algıladığında, yurttaşlar arasında sahiplenme zihniyeti ve bencillik hüküm sürmeye başlar. Her kişinin özgürlüğe kişisel çıkarları doğrultusunda bir anlam yüklemesi de, sonuçta herkesin köleliğine yol açar.”

Louis Antoine SAINT-JUST

